

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
BETHLEN ISTVÁN GRÓF

Szerkeszti
SZEKFÜ GYULA

XXVI. KÖTET
1936 JANUÁR—ÁPRILIS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest

MAGYAR SZEMLE

1936 JANUÁR

XXVI. KÖTET I. (101.) SZÁM

A GÖRÖG KIRÁLYSÁG BUKÁSA ÉS FELTÁMADÁSA

KORUNKBAN a nyugati demokrácia életformáinak Keletre történő terjeszkedését egy ellenkező irányú folyamat váltotta fel. Az orosz forradalom hatása gyanánt megbomlottak Nyugat kijegecesedett államformái s ennek következményeképpen kontinenstünk addig elenyésző számú köztársaságai a háború után jóval felülmúlják a királyságok számát. Ezzel a jelenséggel, úgyszintén az utolsó évtizedben mindinkább terjedő tekintély-állam rendszerével szemben sajátságos ellentétet mutat a mindig demokratikus Görögországban végbemenő változás, amelynek eredménye gyanánt ez a háború után született köztársaság most ismét királysággá alakult vissza. Pedig végeredményben mindaz, ami Athénban az utóbbi évek alatt végbement, nem más, mint a világháború alatt lelkiileg kettészakított görögség kijózanodási folyamata csalfa ígéretek és szörnyű csalódások egymásutánjából, fokozódó felébredése arra, hogy micsoda megdöbbentő igazságtalanságok, sorozatos történelemhamisítások áldozatává vált a világháború alatt és után. Ha tehát fel akarjuk kutatni az okait annak, hogy ez a Kelet és Nyugat határvidékén elhelyezkedett, demokratikus életformáiban, szellemiségében és hagyományaiban még ma is számos vonásban hellén őseire emlékeztető nép micrt ültette elűzött királya leghívebb emberét az államfői székbe, micrt ítélte halálra nyolcszoros miniszterelnökét, Venizeloszt, aki pedig a köztudatban mint a görögség legnagyobb államférfia szerepel, micrt hívta vissza elűzött királya fiát — akkor nyomon kell követnünk a görögség tragikus kettéosztódását s az ellene megszervezett rágalomhadjárat útját. A háború folyamán Németország ellen felhalmozódott, kozmikus erő mérvére növekedő hangulatból született beállítások egyike-másika mindmáig fenntartotta magát.

A világháború kitörésekor Görögország a Balkán-államok ahhoz a csoportjához tartozott, amely a Balkán-háború első fázisának lezáródása és Törökország kikapcsolása után Románia csatlakozása mellett megütöközött a „Zweibundra“ támaszkodó Bulgáriával. Az antant támogatásával létrejött bukaresti békében (1913) Görögország elnyerte az eredetileg Bulgáriának biztosított Macedónia déli részét Szaloniki és Cavalla kikötőkkel együtt, továbbá a déli Epirost (Janina), úgyhogy területileg egyharmadával megnövekedett. Konstantin király törekvése ennek a bukaresti status quo-nak a fenntartására irányult,

ami aligha számított Béccsel és Berlinnel szemben barátságos lépésnek. A monarchia hadüzenete után Venizelosz miniszterelnök löszert küldött Szerbiának, az 1913-i görög-szerb katonai egyezmény további pontjait azonban kizárólag balkáni viszonylatra értelmezte, tehát csak akkor volt hajlandó Szerbia segítségére sietni, ha azt Bulgária avagy Törökország támadná meg. Erre az egyezményre hivatkozott Konstantin király már 1914 augusztus 4-én is, amikor elutasította a potsdami udvarnak Görögország csatlakozására irányuló meghívását. A Bulgária érzelmeirt meginduló vetélkedésben a központi hatalmak ígéretei a Balkán-háború előtt Bulgária számára szerződésileg biztosított, de a bukaresti békében Szerbiának jutott területekre vonatkoztak: ez volt Közép- és Nyugat-Macedónia Üskübbel és Monastírral. Az antanthatalmak ajánlata viszont egészen újszerű sikon mozgott: a barátságosan semleges Görögország azt a meglepő felszólítást nyerte tőlük, hogy a bukaresti békében nyert Cavallát — amely eredetileg bolgár igények szerződéses tárgyát képezte Szalonikival együtt — engedje át Bulgáriának. A cavallai alku a kulisszák mögött a Szerbiának nyújtandó bolgár segítség szükségszerűségének mérvében hullámzott és 1915 elején Görögország, területi kárpótlás gyanánt, a törökök legyőztetése esetére jelentős göröglakta kisázsiai területekre nyert ígéretet, de Görögország egyelőre megmaradt a barátságos semlegesség álláspontján.

A király és Venizelosz már ekkor kétféleképpen értelmezték a görög politika vonalvezetését. Az egykori krétai forradalmár ügyvéd tüzes, sokszor csupán lelkesedéstől elkapatott politikai szenvedélyével a Dardanellák ellen éppen meginduló antantoffenzívában a görögség számára soha vissza nem térő alkalmat látott összes nemzeti igényei megvalósítására s a biztosan összemlő Törökország minél nagyobb kisázsiai területei kihatására. A trónon ülő, északi nyugalma, mély intellektualizmustól és kötelességerzettől áthatott dán hercegi sarj viszont az antanthatalmakhoz való csatlakozás feltétele gyanánt biztosítékokat kívánt arra, hogy azok a területi kérdéseket görög érdekek figyelembevételével rendezzék s a görög haderőt külső, görög szempontból közömbös hadicélok érdekében nem áldozzák fel. A király ebben az értelemben átadta a földközitengeri angol hajóhad főparancsnokának a görög vezérkarnak a Dardanellák megvívására vonatkozó, szárazföldi megkerülő támadásra felépített haditervét. Az antant mindazonáltal a tenger felől indította meg a harcot (Gallipoli), amely szörnyű veszteségek mellett hónapokig sikertelenül folyt. A tenger felőli támadás kudarcáról eleve meggyőződött görög vélemények így a döntő koronatanácscon felülkerekedtek Venizeloszsal szemben, aki pedig az érdekelt követségeken már ígéretet tett Görögország csatlakozására. Mivel a király is hajthatatlan maradt és Venizelosz ellenállására lemondással fenyegetődött, a kormány visszalépett — az antant pedig kénytelen volt a Gallipoli-félszigeten tönkrement serege maradványait ismét behajózni és elvinni. Konstantin király akarata megmentette a görögséget egy súlyos, bizonyára egész haderejét felemészítő vere-

ségtől. Venizelosznak azonban nem szegte kedvét az, hogy Törökország összeomlására vonatkozó jóslata nem vált be és hogy a szerinte „politikai vaksággal sújtott“ királynak volt igaza. A nemcsak szellemében és lelkesedésében, de politikai nézeteiben és ítéleteiben is egyaránt mozgékony krétai kezdte minden lehető és lehetetlen eszközzel bukását királya „németbarát“ érzelmei következményének hirdetni. Pedig a „németbarát“ király Venizelosz 1914 augusztusi javaslata után még további kétízben utasította kormányát arra, hogy az antanthatalmaknak Görögország csatlakozását felajánlja.

Az egyik újjalogos ajánlat (1915 április) Venizelosz utódának, Gunariznak abból a meggyőződéséből indult ki, hogy Bulgáriát területi ígéretek helyett tettekkel kell a törökök hátában csendre inteni.¹ Konstantin király tehát a javaslatot azzal a feltétellel tette meg, hogy a görög haderő addig, amíg Bulgária magatartása határozatlan avagy gyanús, nem alkalmazható a Balkánon kívül — tehát az akkor még ostromolt Dardanellák ellen sem — s a Kis-Azsiában korábban felajánlott területi kárpótlások pontosan meghatározandók. Csakhogy az antant ezt az ajánlatot Bulgária rendkívül ügyes diplomáciai kettősjátéka folytán nem fogadta el, sőt augusztus havában a görög és szerb vezérkarok tárgyalásait is beszüntette, nehogy Bulgária megnyerhetőségét ezzel kockára tegye. Bulgária azonban a központi hatalmak katonai sikerei kapcsán azokba helyezte a bukaresti status quo megváltoztatásának reményét. Hogy a görög közvélemény a bolgár fejleményeket jobban ítélte meg, mint az antant, azt mutatta Venizelosz győzelme a nyári választásokon. Görögország Szerbia oldalán való hadbalépését elkerülendő, a központi hatalmak nyolc nappal Bulgária hadüzenete előtt (okt. 5.) indították meg Szerbia elleni offenzívájukat. Venizelosz mindazonáltal már Bulgária mozgósítására (szept. 21.) is hadüzenettel kívánt válaszolni. A Balkánon kialakult új helyzet és Szerbia rövidesen mutatkozó veresége azonban Konstantin királynak adott igazat, aki csupán mozgósításhoz járult hozzá, míg a hadüzenet szerinte öngyilkosság lett volna a szerbek különbékeszándékai² s a központi hatalmak túlereje folytán. Venizelosz erre azt a megoldást javasolta, hogy a katonai egyezmény szerint Szerbia segítségére küldendő 150.000 katonát Görögország helyett az antant adja s az uralkodó megkerülésével ilyen értelemben is állapodott meg az antant követeivel.³ A Gallipoliból érkező francia és angol seregroncok Szalonikiban történt kihajózása így éppen Konstantin király számára volt a legnagyobb meglepetés és Venizelosz másodszeri elbocsátását vonta maga után. Utódát, Zaimiszt, aki az angol Cyprus és a bolgár Dedeagacs fejében sem volt hajlandó az antanthez csatlakozni, ezért azzal vádolták, hogy semlegessége

¹ Cosmin: L'Entente et la Grèce pendant la Grande Guerre. I. köt. 70. 1. (Rengeteg okmány- és sajtóanyag.)

² Caracciolo: L'intervento della Greda nella guerra mondiale stb. Roma 1925, 60. 1.

³ Driault: Le Roi Constantin, Versailles 1931, 200. 1. (Görög és francia levéltári anyag feldolgozása, amelynek megjelenését Venizelos hívei a francia kormány útján meg akarták akadályozni, amit azonban Briand, mikor 1926-ban újra kormányra lépett, meghiúsított.)

hangoztatásával egyenesen bátorítja Bulgáriát Szerbia megrohanására.¹ Pedig csupán a görög semlegesség szigorú hangoztatásával sikerült az előnyomuló németek és bolgárok megállítása a görög határ előtt, ami Szerbia sorsától kímélte meg Görögországot. A győztes bolgárok ugyanis a Szalonikiból ellenük Szerb-Macedóniába felvonuló Sarrail francia tábornok csapatait is megverték és Szalonikiba való visszatérésre kényszerítették. A kudarcért az antantkörök Görögországot tették meg bűnbaknak, amiben nemcsak Venizelosznak a király és a kormány elleni áskálódásai voltak segítségükre, de az a tény is, hogy a görög területen és vizeken álló megszálló erők vezetői képtelenek voltak a görögség semleges voltát megérteni. Titkos németbarát mozgalmakra, az antanthaderők elleni merényletekre, csapdákra és egyebekre vonatkozó kitalált jelentéseik — a görögség elleni történelemhamisítás egyes állomásai — fokozódó feszültséget okoztak a görög belpolitikában s mikor annak Zaimisz kormánya áldozatul esett, utóda Skuludisz az erélyes semlegesség elvére tért át. Szerinte Görögország nem képezhetette az antanthaderők felvonulási területét, miert is a Szalonikiba szorult Sarrail-sereget a távozás avagy internálás válaszfűtje elé állította. Venizelosz támadásai természetesen fokozódtak és mikor a kamarában kimutatta azt a szándékát, hogy a „németbarát“ Skuludiszt felváltó bármilyen semlegesirányú kormányt elgáncsol, a király feloszlatta a házat. Ezt a körülményt az antantsajtó mint az „áruló király“ alkotmánytipró lépését kürtölte világgá. Egy szóval sem szerepelt azonban az antantsajtóban az, hogy 1916 tavaszán a király a német kormánynál teljes erővel tiltakozott német-bolgár haderőknek a Sarrail-hadsereg megtámadása végett görög területre tervezett felvonulása ellen s mikor erre nem kapott biztosítékot, szabad kezet adott Sarrail tábornoknak Dema-Tepé és Rupel macedóniai határerődök megszállására. Mivel ez utóbbi túlságosan távol feküdt arcvonalától, Sarrail „csapdától“ tartott és csupán Dema-Tepét szállotta meg.² Ezt a körülményt felhasználva, a bolgárok vonultak be Rupelbe, amit a görög helyőrség, vérontás elkerülése végett, felsőbb parancsra át is adott nekik. Az ország izgalma fokozódott. A venizelisták a „koronás áruló újabb cselét“ látták abban, hogy szerb szövetségük letiprása után még görög föld is máról holnapra bolgár kézre kerül. Az antant az országot blokád alá helyezte s bár ennek megszüntetése érdekében a király nyomban elrendelte a haderő leszerelését, az antantsajtó folytatta kitalált híreit. Pedig a Földközi-tengeren parancsnokló Dartige francia tengemagy szoros vizsgálat után sem a „merényleteket“, sem pedig a „titkos német búvárhajóállomások“ létezését nem nyilváníthatta másnak, mint üres kitalálásnak. A tengemagy jelentéseinek erősebbnek látszott azonban az az ellenszenv, amit a királynak a német császárral való sógorsága és Venizeloszék üzelmei az antant kormányaiban állandóan ébrentartottak. Ennek újabb nyilvánulása gyanánt az antant Skuludisz lemondását követelte, mire

¹ Pingaud: Le ministère Zaimis, Revue de l'Hist. de la Guerre Mond. 1934. júl. sz.

² Sarrail: Mon Commandement en Orient. Paris, 1920. 152. 1.

megint Zaimisz foglalta el Európa legingtagabb kormányelnöki székét.

Mikor 1916 nyarán Sarrailek a küszöbönálló román hadüzenet kapcsán erősen készülődtek az új szövetséges tehermentesítését célzó nagy támadásra, a görög király fivérei Londonban tárgyaltak. Feleletül a bolgárok, akik úgylátszik eleve tisztában voltak a helyzettel, megelőzték Sarrailt. A határvonallal immár mit sem törődő bolgár erők benyomulása a görög-macedón dohányvidékre (Dráma, Serres) és Cavallába, elvágta az ott állomásozó IV. görög hadtest meg nem szállott területre való visszavonulását, a Cavalla előtt horgonyzó antanthadihajók pedig megtagadták, hogy a görög katonaságot fedéltettükre vegyék. Így a hadtestparancsnok bolgár fogság helyett azt a megoldást választotta, hogy formálisan átadta körzetét a bolgárok német vezérkari tisztjeinek, akik az egész hadtestet a háború végéig „vendégül” meghívták Németországba. Hogy ez az internálás a görög fegyverbecsület teljes megóvásával történt s a hadtest fegyvereivel és zászlóival lelkes fogadtatás mellett vonult be a németországi Görlitzbe, azt a görög közvélemény sohasem tudta meg. A venizelisták minden eszközzel a kormányt okolták, hogy a görög közgazdaságra nézve oly fontos macedón dohánytermővidék bolgár kézre jutott. Ez a hangulat, úgyszintén a venizelistáknak s az antantsajtónak az a vádjá, hogy a cavallai eset a király újabb titkos lépése arra, hogy görög hadianyagot német kézre játsson át, még a görög fegyverbecsület árán is, elsöpörte a Zaimisz-kormányt. Pedig a király fivéreknek tárgyalásai kapcsán, éppen a bolgárok kihívó magatartásának s az első román sikereknek a hatása alatt utasította Ralogeropouloszt, az új miniszterelnököt — immár harmadízben — szövetségi ajánlattal az antant követeihez. Ennek előfeltételül az antant a korona és Venizelosz kibékülését jelölte meg. Ez azonban tisztában volt azzal, hogy ha Görögország Konstantin király vezetése alatt csatlakozik az antanthez, az ő szerepe befejeződött. Így híveinek nagyarányú antantbarát megmozdulásával előzte meg a királyt az antant felé vezető úton; a román hadüzenet után, antantpénzen „nemzeti forradalom” szerveződött Szalonikiben, ahol Venizelosz hívei, Konduriotisz tengernagy és Danglisz tábornok vezetésével, francia szuronyok oltalma alatt ellenkormányt alakítottak, amely Venizelosznak esküdött fel és átvette az újjörög (macedóniai) területek és a szigetek közigazgatását. A venizelista közigazgatási embereket kikergető szigetek addig nem kaptak élelmet, amíg be nem hódoltak nekik. Így az ország két részre oszlott. Lambrosz, az új miniszterelnök elfogatóparancsot adott ki Venizelosz ellen, akit az athéni érsek is nyilvánosan kiátkozott. A királyi Görögország közvéleménye viszont, dacára a blokád következtében beállott nélkülözéseknek, folytonos ultimátumokkal kicsikart megaláztatásoknak — az antant birtokába vette a hajóhadat, az összes vasútat, továbbá a Peloponneszoszba visszavont haderő egész lőszerét és névszerint kijelölte a polgári és katonai hatóságok élére állítandó venizelistákat, de a blokádot mégsem szüntette meg — kitartott az uralkodó mellett. Ezt bizonyította 1916 december i-je, amikor az újabb ultimátum kapcsán Athén

megszállására felvonuló francia tengerészeket puskatüz fogadta és a nép megrohanta a venizelisták házait. A franciák a város kellős közepén estek fogságba Dartige tengernaggyal együtt és a forrongó hangulat folytán görög csapatok fedezete alatt vonultak ki a Pireuszban horgonyzó hadihajóikra. A kudarcért a franciák a tengernagyot okolták, elmozdították és Athénban újabb ultimátumokat nyújtottak át, amelyek most már úgyszólván naponta követték egymást. A kormány élére semlegesirányzatú államférfiút kívántak, amire ismét Zaimisznak kellett vállalkoznia.

1917-ben a király helyzetét rendkívül súlyosbította az orosz forradalom, amelynek révén megszűnt az antanthatalmagnál a cár befolyása, aki közeli rokona s őszinte támogatója volt. A francia sajtó kihívó magatartása is fokozódott Konstantin királlyal szemben Briand miniszterelnök lemondása után, aki tisztában volt azzal, hogy az antant mit követ el a görögség ellen. De utóda, Ribot, mit sem tett akkor, amikor a sajtóban megjelentek Vilmos császár Konstantin királyhoz intézett sürgönyei, teljes megvilágításba helyezve ennek „árulását“. A király, aki a koholt sürgönyöket sohasem kapta meg, hiába tétetett közé sajtócáfolatot, mert a szaloniki francia hadseregcenzúra azt egyetlen újságban sem engedélyezte s a király — még a francia kamarában is — „áruló“ maradt.

Ezek az előzmények vezettek a londoni nagyköveti értekezlet Konstantin király lemondatására vonatkozó határozatára, noha az athéni követek előre jelezték, hogy ez a lépés ott forradalmi kirobbanásra vezethet. Olaszország élesen kikelt Kerenszkinek a görög köztársaság megalakítását célzó javaslata ellen és mikor Jonnart francia képviselő mint szövetségközi főbiztos Szalonikiból Athénba indult a lemondás ultimátumával, az őt kísérő antantcsapatokból az olaszok kimaradtak. A Pireuszban Jonnart-t — akinek működése a görögség elleni történelemhamisítás legsötétebb fejezete — az antantkövetek kormányaik újabb, mérsékletre intó utasításaival várták, amiken ő azonban saját felelősségére túltette magát. Július 24-én azzal követelte Zaimisztól az „alkotmánysejtő és a kettészakított ország egyesülését akadályozó“ király és a szintén „gyanús“ trónörökös távozását, hogy 24 óra múlva kénytelen Athént lövetni.¹ Az ultimátum elfogadása esetére ellenben jelezte, hogy az ország megtartja politikája szabadságát és Venizeloszt nem kell visszafogadnia. A király erre második fia javára lemondott. A tapasztalatlan, ifjú Sándor király első aláírását Jonnart — Venizelosz miniszterelnöki kinevezésére kérte,² aki most francia védelem alatt Athénba visszatérve, hadat üzent a központi hatalmaknak.

A nagy krétai, a szabadság, a népi elvek mindenkori hirdetője, aki mindig nyílt választások útján nyerte többségét, aki a bírák elmozdíthatatlanságát s az őt felszínre emelő forradalmi tisztiliga feloszlását vitte végbe első miniszterelnöksége alatt, most éppen az ellenkező végletbe

¹ Deygas: *L'Armée d'Orient*, Paris 1932, 153. és köv. 1. (kizárólag „árulót“ lát Konstantin királyban, de Jonnart szerepét még ez a francia szerző se képes mentetgetni).

² Platykas: *La Grèce pendant la Guerre*. Bem, 1918. 340. 1.

esett. Az 1915-ben feloszlott kamara újbóli egybehívásával megszerezte magának a többséget, az államhivatalnoki- és tisztikarban történt tömeges elmozdításokkal, száműzésekkel, letartóztatásokkal — ez utóbbiak között volt az öt kiátkozott athéni érsek is — pedig helyet csinált saját embereinek. A blokád megszüntetése, a hajóhad visszanyerése, külföldi kölcsön jegyzése, majd a háború győztes befejezése átmenetileg elterelte a közvélemény figyelmét az éhező elbocsátott tisztekről, államhivatalnokokról, a zsúfolásig telt börtönökről. A déli vénmérsékletű görög nép számos átélt szenvedését látszott feledtetni az, hogy hadserege — amelybe a hadüzenet után sem jelentkezett több százezer embernél — bevonul Thráciába Drinápolyval együtt, résztvesz Konstantinápoly, Brüssza és Odessza megszállásában Franchet d'Esperay tábornok csapatai között és hogy az 1919 júl. 14-i francia győzelmi ünnepségen 31 antant és társult állam katonasága között a fehérszoknyás görög evzonok is elvonulnak a párizsi diadalív alatt... Venizelosz, aki tisztán lelkesedésből, meggyőződésből és sokat hangoztatott szerencséjében bízva, de minden írásbeli egyezmény vagy szerződés nélkül csatlakozott az antanthoz, a békekonferencián Thrádára, a kisázsiai Aidin-Szmima vilajetre, a Dodekanesz szigeteire és a Dardanellák európai partjára emelt igényt. Az ilyen értelemben létrejött sévres-i békeszerződés azonban egyelőre papíron maradt, mert ezekkel, az európai Törökország megszűnését jelentő határozatokkal szemben a törökségben országos mozgalom támadt.

Az 1919. évnek ebben a tavaszi szakában indult meg az olasz problémának éppen napjainkban világbonyodalommá fokozódó kialakulása, ami akkor még egy síkon mozgott a görög és török fejleményekkel. Az 1917-i St. Jean de Maurienne-i titkos szerződésben Olaszországnak biztosított kisázsiai területek odaítélése megakadt Wilson elnök állásfoglalásán, aki a 14 pontján kívül fennálló minden más megállapodást, tehát a titkos szerződéseket is, érvénytelennek nyilvánította. Mivel az így megrövidülő Olaszország az elvesztett német gyarmatokból se nyert kárpótlást, elhagyta a békekonferenciát s azt a kisázsiai Komában partraszállított csapatai útján kívánta befejezett tények elé állítani. A szövetségeseknek azt az állásfoglalását, hogy a fennálló területi kérdések súlyosbítása újabb befejezett helyzetek előidézésével megengedhetetlen, Venizelosz használta ki. Előterjesztésére a békekonferencia készséggel egyezett bele görög csapatok Szmimában eszközendő partraszállításába, hogy így Olaszország ten* jesszedése ellensúlyoztassék. Indítóok gyanánt Venizelosz hamisított okmányokkal bizonyította a törökök kereszténymészárlásait — holott azok a valóságban éppen Szmima megszállása után kezdődtek meg az ottani görög és török lakosság között. Az új helyzet Musztafa Kemal tábornokot, a mezopotámiai török seregek volt főparancsnokát megmaradt csapatai gyorsított felfegyverzésére indította. A török szultán az antant nyomására ugyan érvénytelenítette Musztafa Kemal fővezéri jogosultságát, sőt in contumaciam halálra is ítélte, de a török nép a birodalom európai oldalán is reformparlament megválasztásával válaszolt, amely 1920 elején kimondotta a töröklakta területek oszthatatlanságát. A meglepett angol kormánynak ismét Venizelosz aján-

lotta fel jószolgálatait azzal, hogy a Szimón körüli álló görög haderők útján kényszeríti majd Musztafa Kemal ellenkormányát meghódításra és a sévres-i béke elismerésére. A kisázsiai, kezdetben sikeres görög hadjárat a szövetségesek eleve jelzett mindennemű támogatása nélkül indult meg.

Az év őszén, amikor Sándor király vérmérgezés folytán meghalt, Venizelosz, ismét új választásokra bízta sorsát. Ismételt törvénysértései azonban most elidegenítették tőle a közhangulatot. A konstantinista többségű új parlament összeállása előtt Venizelosz önkéntes száműzetésbe indult s utóda, Rallisz népszavazásra bízta a trónutódlás kérdését. Konstantin királyt, mikor 99%-os döntés alapján lázas lelkesedés közepett vonult be Athénbe, gyökeresen más ország fogadta, mint amelyet elhagyott. Görögország most a feltámadt második Balkánszövetség tagja gyanánt a győztes államokhoz tartozott s hadereje Szimónától Odesszáig a Földközi-, Márvány- és Fekete-tengerek túlsó oldalán állott. Görögország megjavult helyzetét mutatta az is, hogy a restauráció után a román-szerb-görög szövetséget az uralkodóházak között létesített házassági kapcsolatok erősítették meg. Mindezek, úgyszintén a Venizelosz-rezsim állandó pánhellén jelszavai a görögséget — tán az előző szenvedések visszahatásaképpen is — a nacionalista végletek felé hajtották. Ezzel a ténnyel Konstantin királynak is számolnia kellett és a kormány élére került régi híve, Gunarisz nem is gondolhatott a kisázsiai hadjárat beszüntetésére, mert az antant anélkül is eléggé tiltakozott a restauráció ellen. A kulisszák mögött azonban szorgalmasan folytak Lloyd Georgezal a tárgyalások egy Kis-Ázsiában megindítandó általános görög támadásról. Ez annál veszélyesebb volt, mert a Kilikiában létesítendő francia protektorátus terület megszálló csapatait Kemalék megtámadták és visszaszorították. Az olaszok ugyancsak kiűrtették Konia körzetét, amikor Athénben eldőlték a legsúlyosabb kockák: Gunarisz elrendelte a világháborúban sem alkalmazott általános sorozást, még a kisázsiai megszállt területen is és a támadás tekintélyes sikerekkel indult meg. Maga a király is megjelent a hadszíntéren György trónörökösrel együtt s a lelkes fogadtatásokon mindinkább erősödtek a hangok „Bizánc visszahódítására“. Mikor a görög haderő már 40 kilométernyire megközelítette Angorát, a hátában mozgolódó török szabadcsapatok megbontották az arcvonalat, amelyet így Kemalék ellentámadása visszaszorított. Gunarisz hiába ment el segítségért Párizsba és Londonba. Mikor utolsó eszköz gyanánt kijelentette, hogy segítség híján a thráciai megszálló erőkkel elfoglaltatja Konstantinápolyt, azt a választ kapta, hogy ezt az antant casus belli-nek tekintené.

Mikor tehát augusztusban Kemal személyes vezetése alatt megindult az általános török támadás, öt nap alatt teljesen felbomlott a görög arcvonal s a diadalmas törökökből kiütközött a mohamedánizmus felkorbácsolt szenvedélye a keleti keresztények ellen. A kisázsiai görögség felszabadítás helyetti teljes megsemmisülése, az elcsigázott seregroncsok nyomán másfél milliónyi nincstelen, éhező, járványoktól pusztított menekült tömeg beérkezése az anyaországba, teljesen felbillentette a háborús idők szenvedéseiből a háború utáni

diadalmámorába átringatott görög nép lelkiületét. Venizelosz híveinek bujtogatásai nyomán most Konstantin királyt érték a vádak a szörnyű katasztrófáért. Az általános zűrzavarban forradalmi katonai bizottság ragadta magához a hatalmat Plasztirasz ezredes vezetésével és újbóli lemondásra kényszerítette a királyt, aki száműzetésében a csalódott görög lélek forradalmi lázban égő kitöréseit nem sokkal élte túl. Gunarisz véstörvénytörvények elé került és a görögségnek ez az egyik legkiválóbb államférfia, öt minisztertársával és a kisázsiai haderő főparancsnokával együtt, golyóáltali halált szenvedett. Venizelosznak, aki Versaillesban egy győző Görögországot képviselt, Lausanne-ban egy legyőzött, nyomorgó, leg súlyosabb problémák között vergődő nemzet megcsonkításába kellett beleegyeznie, a tőle hirdetett pánhellénizmus, az összes göröglakta területek egyesítésének halálos ítélete gyanánt. Nemcsak Kis-Azsia és Thrácia maradt török kézen, hanem a Dardanellák előtt fekvő, tiszta görög lakosságú Imbrosz és Tenedosz szigetek is, Olaszország pedig immár végleg bekebelezte a Dodekanezoszt. Egyetlen kárpótlás gyanánt a Bulgáriától elvett aegai partsávot adták Görögországnak, a kisázsiai menekültek letelepítése végett, ami a legkülönfélébb nehézségekkel járt. Görögország, Törökország, Albánia és Bulgária között a Népszövetség felügyelete alatt valóságos népvándorlás indult meg, hogy kisebbségeiket — összesen négymillió embert! — kölcsönösen áttelepítsék.

A lausanne-i békét követő 1923. évvégi választásokon a konstantinisták, a feszült hangulat fokozódását elkerülendő, nem vettek részt s így Venizelosz republikánus pártja elérte azt, hogy a nemzetgyűlés György királyt „bizonytalan időre szabadságolja“. Az államfői székbe mégsem Venizelosz került, akinek a kisázsiai kalanddal való kapcsolatai nem merültek feledésbe, hanem régi fegyvertársa s a Balkánháború tengeri győzője, Konduriotisz tengemagy. A köztársaságra való átmenet kérdésében Venizelosz, aki választások helyett erőszakos eszközökkel kívánta annak rendszeresítését, saját pártjával is ellentétbe került s így újból elhagyta az országot. Az új Papanastasiu-kormány a köztársaság kihirdetését és az elnöki szék betöltését a nemzetgyűlésre bízta, amelynek határozatai népszavazás útján lettek volna szentesítendőek. Konduriotisz tényleg első elnöke lett a köztársaságnak, amelyben azonban csakhamar kiütköztek a venizelisták és a királypártiak ellentétei s 1925 nyarán alkalmas talajt nyújtottak Pangalosz tábornoknak parancsuralom rendszeresítésére, amelyet csak 14 hónap múlva sikerült Kondylisz tábornok vezetésével leszerelni. Az ezt követő választásokból kikerült nemzeti összefogás kormánya a köztársasági alkotmány becikkelyezését és a kamara és szenátus megválasztását nem élte túl. 1928-ban már Venizelosz szerzett többséget és vitte négy éven át a kormányt; az elnöki székbe azonban, hatalma alkotmányos korlátait biztosítandó, régi ellenfele, Zaimisz került. A nagy krétai így utolsó politikai mesterműve gyanánt külső viszonylatban ütötte nyélbe a török-görög kibékülés szenzációját, amiből aztán létrejött — a népszövetségi alapokmány 19. §-ában foglalt revíziós jogához ragaszkodó Bulgária, úgyszintén Albánia kimaradásával — a görög-török-

román-jugoszláv Balkán-paktum. Az ezzel járó politikai mozgolódások alatt ért el Görögországba is a gazdasági válság. A kialakuló drágaság, az erőszakkal letört sztrájkok nyomán kitörő elégedetlenség növelte Venizelosz ellenfeleinek számát; így az 1932-es választásokon az ellenzéki koalíció királypárti szárnya került kormányra Czaldarisz elnöklete alatt, akit Kondylisz tábornok nemzeti radikálisai is támogattak. Az ebben a választásban már kiütöző kijózanodási folyamat Venizelosz szemében a köztársaság, tehát az állam ellen irányuló mozgalom volt. Ezért — a venizelista tisztek ligájára támaszkodva — csak abban az esetben volt hajlandó a kormányt Czaldarisznak átadni, ha az pártja nevében Zaimisz elnökkel szemben írásban leköti magát a köztársasági államforma mellett. Ennek ellenében a tiszti ligát feloszlatta és megígérte, hogy nyolc hónapig eltekint a kisebbségi kormány megdöntésétől. Ez azonban 1933 januárjában mégis megtörtént egy bizalmatlansági nyilatkozat kapcsán, mire Zaimisz elnök az ellenzéki frontnak Czaldarisz kormányán kívül álló agrárpárti szárnyából próbált kormányt alakítani. Mivel ez sem sikerült, Venizelosz immár nyolcadszor lépett kormányra, amely azonban most utolsónak volt tekinthető. A kamarában 95 királypárti és 20 antivenizelista köztársasági szavazattal szemben bírt mindössze 11 főnyi többsége még az olyan optimista számára is, amilyen Venizelosz volt és maradt, túlságosan ingatag alpnak látszott. Ezért — még mielőtt programot adott volna a kamarában — a köztársasági többségű szenátussal kimondatta annak feloszlását. A márciusi választásokon azonban Venizelosz pártja — amelyre majdnem kizárólag csupán az új görög területeken szavaztak — teljes vereséget szenvedett, még öt minisztere is elvérzett. Helyette most Plasztirasz tábornok, Konstantin király második buktatásának okozója, aki azóta Jugoszláviából próbálkozott az antivenizelista front kialakulását megakadályozni, nyúlt a kormánygyeplők után: katonai csínnel megszállta Athént, elfogta Czaldariszt és híveit, de a polgárság újólagos bizonyosságát szolgáltatotta feltartóztatlan kijózanodásának. A betűtetett venizelista közigazgatási embereket és katonai parancsnokokat több helyütt eltávolították és helyükre Czaldarisz embereit ültették. Zaimisz elnök Czaldarisz megtartása esetére a venizelisták és királypártiak összeütkezésétől tartva, ideiglenes kormányra bízta a rend helyreállítását Othoneosz tábornok elnöklete alatt. Kondylisz tábornok azonban, aki eredetileg Venizelosz tevékeny híve volt s ezért egyideig Törökországban is kellett tartózkodnia, most teljesen a királypártiak mögé állott és 20.000 főnyi katonaságára hivatkozva elérte Zaimisz elnöknél, hogy Czaldarisz jusson kormányra. Az új kabinet majdnem csupa királypártiból állott, köztük olyanokból, akik Venizelosz táborából jöttek át. A nagy kréitait a Plasztirasz-féle államsínyért — bár önmaga óvatosan távolmaradt attól — súlyos vádak érték. Mikor a kamarában Metaxasz tábornok belügyminiszter a vádalahelyezését indítványozta, már fel sem szólalhatott ez ellen. Ugyanaz az ülésterem, amelyben bejelentette a török elleni Balkánszövetség létrejöttét és sikereit, amelyben az antant erejébe helyezte az összes görögglakta területek egyesítése reményét s amely végül kénytelen volt törvénybeiktatni a szörnyű lausanne-i békét — most lehurrogtá őt.

A kijózanodásnak ezt az újabb állomását már a kirobbanó szenvedélyek előjelei követték, mert ezekben a napokban merényletet is követtek el Venizelosz ellen. A két tábor megütközését ismét a bölcs Zaimisz elnök hidalta át politikai amnesztia útján, amely Venizeloszra is kiterjedt. Ezért pártja, amely a vádalahelyezési indítvány óta elhagyta a kamarát, abban ismét megjelent. A kormány most arra törekedett, hogy Venizelosznak nyolcízbeni kormányzata alatt a görög élet legkülönbözőbb területein lerögzött hatalmát eredeti korlátai közé vezesse vissza. Ennek első lépése, a kamara új választójogi javaslata ellen Venizeloszék, a rájuk hátrányos kerületi beosztás végett, éles harcot indítottak. Egy másik elfogadott törvényjavaslat, amely lehetővé tette a venizelista tisztek elbocsátását, hasonló vihart váltott ki náluk, holott Venizelosz ugyanezzel az eszközzel élt Konstantin király első lemondása után. További, alkotmányjogi természetű rendszabályokat a kormány népszavazásra kívánt bízni, így a venizelista többségű szenátus eltörlését is. A nagy krétai feje fölött már-már megkonduló lélekarhang azonban egyszerre elhallgatott. Éppen ekkor, 1934 őszén kellett újból betölteni az elnöki széket, amire — az ellentétek kirobbanását elkerülendő — csakis Zaimisz újramegválasztása látszott ajánlatosnak. Ezt azonban Czaldarisz csupán úgy tudta elérni, hogy a szenátus 17 ellenzéki — venizelista — tagja rendelkezésére bocsátotta szavazatát. Ennek ellenében a kormány visszavonta a választójogi törvényt és új javaslat benyújtására kötelezte magát. A venizelista tisztek elbocsátását azonban végrehajtották.

Ez az új elégedetlen elem annyira megnövelte Venizeloszék hatalmuk helyreállíthatóságába helyezett bizalmát, hogy a Czaldarisz-kormány eltávolítására 1935 márc. 1-ének éjszakáján a hadseregben és hajóhadban újabb lázadás tört ki. Kondylisz hadügyminiszter visszafoglalta ugyan a forradalmároktól megszállt athéni középületeket és a szalamiszi arzenált, de a hajóhad fellázadt egységeinek sikerült Kréta szöknüik. Ott Venizelosz, akit a krétai kormányzó a lázadók megtérítésére kért fel, ezt azzal az átlátszó indokolással tagadta meg, hogy a lázadás miatt elrendelt hadiállapot a kormány törvényellenes lépése. A polgárháború Athén és Kréta mellett a venizelista kerületekben, így Szaloniki és Cavalla körül is kitört, ahol egy egész hadtest vetette magát a kormány szervei ellen. Kondylisznak azonban a lázadó hadtest megverése is sikerült, mire Venizelosz és vezérkara idejét látta a menekülésnek. Ugyanaz a „Georgiosz Averoff” cirkáló, amely Konstantin királyt hozta haza első számkivetéséből, most Venizeloszt vitte olyan görög szigetekre, — a Dodekanezoszra — amelyek az ő politikája révén váltak olasz birtokká.

Venizelosz forradalmának veresége a kormányt visszavezette eredeti célkitűzéseikhez. A már elfogadott, de Zaimisz megtartása kedvéért visszavont törvény alapján új választásokat írt ki, a venizelista többségű szenátust eltörölte és a felkelés résztvevőit rendkívüli haditörvényszék elé állította. Az halálos ítélettel sújtotta Venizeloszt, úgyszintén Plasztirasz tábornokot, Konstantin másodszeri buktatóját, akik harminc ugyancsak halálra ítélt tiszttel együtt görög földön kívül voltak már.

A júniusi választások 85%-os királypárti többsége folytán a kormány elhatározta, hogy a királyság helyreállításának kérdését népszavazás alá bocsátja. Mivel Czaldarisz a népszavazás eredményéig kormányát is semlegesnek nyilvánította a királykérdésben és így nem volt hajlandó a két köztársasági politikustól bírt tárca újbóli betöltésére, részleges, majd teljes kormányválság állt be. Az új kormányt Kondylisz és Rallisz megtartásával ismét Czaldarisz alakította meg, de semleges irányzata már nem tudott érvényesülni Kondylisznak a királyság feltétlen helyreállítására irányuló lépéseivel szemben. Kondylisz, miután Rómában, Belgrádban, Párizsban, különösen azonban Londonban kedvező véleményeket hallott tervéről, a hadsereget vette igénybe, amelynek vezetői október 10-én felszólították Czaldariszt a királyság rövid parlamentáris úton való visszaállítására. A Czaldarisz-kormány ilyen formában erre nem lévén hajlandó, lemondott és a hadsereg vezetői Zaimisz mellőzésével Kondyliszt kérték fel kormányalakításra, ami a Czaldarisz-front jobbszámájából, valamint Metaszas tábornok és saját pártjából történt meg. Az új kormány nyomban megszüntetettnek nyilvánította a köztársaságot és helyreállította a királyság intézményét, amit a nemzetgyűlés ugyanaznap tudomásul vett. A népszavazást november 3-ra tűzték ki, de csupán azzal a rendeletessel, hogy a befejezett tényt szentesítse. Mindezekre Zaimisz elnök is lemondott, mire Kondyliszt kormányzóvá választották a király visszatéréséig, ami a nov. 3-1 népszavazás 90%-os állásfoglalása révén meg is történt.

Hogy a görögség kijózanodása micrt a királyság visszaállításában nyeri kifejezését, annak oka a görög politika belső strukturájában rejlik. A háború alatti és utáni görög választások kapcsán láttuk a demokrácia egy sajátos megjelenési formáját, amelyet — még fejlettebb módon — csupán Anglia parlamentáris élete mutat: a politikai váltógazdaságot. Mihelyt a fennálló kormányzati rendszer bármely okból visszalép — ellenzéki kormány követi. Az ilyen váltógazdaság természetes velejárója azonban az, hogy a kormány feje nem pártok fölött áll, hanem saját pártja súlyát képviseli. Így pártfölötti fórum gyanánt csupán a korona jöhet számításba, ami az angol politikai váltógazdaságban is az erők állandó egyensúlybantartását biztosítja. A görög köztársaságban viszont a pártok fölötti abszolút kiegyenlítő erő hiánya sietette a politikai kijózanodást és felismerését annak, hogy az államtekintély legjobban a királyság formájában állítható helyre, pártok fölött álló, pártküzdelmeket kizáró trónöröklési elv alapján országgló képviselőjével. A keleti és nyugati kultúrzóna választóvonalán élő görögség ezzel megmutatta, hogy képes szakítani a balkáni nemzetek politikai mentalitásával, amelynek legjellemzőbb ismérve a történelmi változásnak fejlődés helyett forradalmak, államcsínyek, merényletek útján történő ki-robantása, amit mindig a nagy krétai képviselt a görög politikai életben. Venizeloszsal együtt a görögség halálra ítélte az addig rákényszerített balkáni életformákat. A hazatért király közkegyelmi rendelete s ragaszkodása a koalíciós kormány létrejöttéhez viszont bizonyítja a korona erejét az összes pártok fölött.

AZ ABESSZIN KÉRDÉS RÓMÁBÓL, PÁRISBÓL ÉS LONDONBÓL NÉZVE

Az OLASZELLENEK szankciók kezdetén, amikor e sorok írója hathetes körútra indult, hogy olasz, francia és angol földön benyomásokat gyűjtsön az abesszin konfliktus európai hátteréről és várható következményeiről, mottóként az ifjabb Andrásynak egy mondására gondolt:

— Egy nemzet külpolitikáját nem az érdeke, hanem az érdekeiről való nézete irányítja.

Annál nagyobb meglepetés volt, hogy ezen az utazáson azt kellett tapasztalnia, hogy a sacro egoismo-nak még ez az alanyi megnyilvánulása sem kormányozza többé olyan döntő módon az államok külpolitikáját, mint azelőtt. Az európai nagyhatalmak sorában talán egyedül a franciáknál uralkodik még szuverénül a külpolitikában a nemzet tárgyi érdeke (illetőleg a politikusoknak erről formált véleménye), de már Angliában, Németországban és Olaszországban sokszor megfelelnek az önzés kizárólagos szempontjáról s más mellécélokat is követnek. Mindenesetre érdekes megfigyelni, hogy a sacro egoismo-nak ez a cserbenhagyása hogyan fest Nyugaton, Angliában és milyen másképp Közép-Európában, Németországban és Olaszországban. Angliában a közvélemény az, amely a kormányt néha olyan külpolitikai cselekedetbe is belekényszeríti, amely az angol érdekeknek nem felel meg (például az abesszin kérdésben), Közép-Európában viszont épp fordított a helyzet, mert ott a diktatori kormányok szállhatnak szembe a közvélemény érzelmeivel (gondoljunk a fasiszta rezsim elején megkísérelt olasz-délszláv közeledésre és a tavalyelőtt nyélbeütött német-lengyel kiegyezésre), aminthogy a diktátorok maguk is hivatkoznak arra, hogy őket nem lehet a sacro egoismo-nak egyoldalú érvényesítésével vádolni, mert az ő politikájukat más ideál is vezeti, mint a pusztá érdek. A németek külpolitikájánál ez a szempont a világnézet, az olaszoknál pedig a presztízs-politika képében jelentkezik. A világnézeti szempont segítette elő az odáig elképzelhetetlenek hitt közeledést Berlin és Varsó között és ez tette a német külpolitika tengelyévé a német-országi, jobban mondva a nemzeti-szocialista-bolszevista ellentétet. A presztízs-szempont pedig a legújabb fasiszta külpolitikában szárnyalta túl a sacro egoismót, amint azt éppen az abesszin-konfliktus során igen jól megfigyelhettük.

Hogyan szorul időnként háttérbe ez a szent önzés az abesszin-ügy két főszereplőjénél, Olaszország és Anglia külpolitikájában; milyen

hatást gyakorol ez a francia politikára és a Népszövetségre s milyen új lehetőségek szunnyadnak ennek következtében az európai politikában — mindezekre a kérdésekre talán ki lehet hámozni valamelyes választ a legutóbbi hetek eseményeiből és ezeknek az eseményeknek római, párizsi és londoni visszhangjából.

AZ ELSŐ BENYOMÁS, amely Olaszországban megragadja az embert, az olasz nép lelkesedése s a nemzeti érzésnek az a fellángolása, ami nem csupán a háborús erőfeszítésnek lendületét fokozza, hanem ami a fasiszta rezsim belső kohézióját is szemmel láthatóan megerősítette az alsóbb néposztályokban. Már Róma felé közeledtében, ahogy Velencében és Firenzében néhány órát eltölt az ember s utcán, vendéglőben és a vasúti kocsiban beszélget pincérekkel, sofőrökkel s útítársaival, látnia kell, hogy a tömegek valóban vakon bíznak Mussoliniban s szentül meg vannak győződve arról, hogy a Duce nemcsak Olaszországban ura a helyzetnek, hanem hogy kifelé is az olasz politika nem a nemzetközi erők kölcsönhatásaitól, hanem Mussolini személyes akaratától függ. A közvéleménynek ez a százszázalékos diadalban való bizalma azonban, amennyire kedvező momentum a katonai és gazdasági küzdelem terén, annyira zavarja a kompromisszum kilátásait, minthogy éppen a Duce emberfeletti erejébe vetett hit teszi nehezzé az olasz kormány számára, hogy elfogadjon és a közvéleménnyel elfogadtasson egy olyan megegyezést, amely nem jelenti teljes győzelmét az olasz álláspontnak.

Maguk az úgynevezett vezető társadalmi rétegek már sokkal realiztikusabban ítélik meg a helyzetet. Ezekben a körökben az abesszín vállalkozást eleinte csak abból a szempontból értékelték, hogy mennyiben jelent majd hasznot Olaszország számára, mekkora anyagi és hatalmi előnyt általában az olasz birodalom gyarmati és különlegesen az olasz nagyhatalom brenneri pozíciójára nézve. Annakidején Rómában félhivatalosan kijelentették, az egész abesszín vállalkozás főcélja az, hogy Olaszország a maga hátát az abesszín fenyegetéssel szemben biztosítva, nagyobb figyelemmel fordulhasson a Duna-medence felé s bárkivel beszélt az ember, a politika magántudósaival vagy hivatalos személyiségekkel, mindenki azt fejtegette és kézzelfogható érvekkel bizonyította, hogy Olaszországnak sokkalta nagyobb érdekei forognak kockán Ausztriában, mint Afrikában, mert egy elmulasztott gyarmati alkalmat még lehet pótolni másutt, de ha egyszer Ausztria különállása elvesz, akkor a Brenneren lezáródó politikai vaskapu végkép elvágja Olaszországnak mindenféle, szellemi, gazdasági és politikai útján a Dunamedence és a Balkán felé, amivel Róma nem csupán Délkelet-Európában vesztené el minden szerepét, hanem egyáltalán az európai kontinens felé megszűnnék nagyhatalom lenni.

A Brenneren való megerősödés mellett persze voltak közvetlenebb céljai is Olaszországnak Abessziniában: egyfelől az amhár fennsík meghódítása (ezen a termékeny területen kezdtek kísérletezni gyapotültetvényekkel a japánok, ebben a magasságban az európai ember is jól bírja a klímát) s másfelől a nem-amhár területekből elsősorban azoknak a tartományoknak a megszerzése, amelyekből politikai korridort s abban utat, esetleg vasutat lehet létesíteni Éritrea és Olasz-Szomália között.

Ez a hármás célkitűzés (a Brenner, az amhár fennsík és a politikai folyosó) azóta bizonyos változásokon ment át s érdekes, hogy éppenséggel nem a sacro egoismo irányában, mert voltak pillanatok, amikor Olaszország még az általa 1934 nyarán faképnél hagyott Berlin—Róma tengelyt is kész lett volna feltámasztani és ezzel — valószínűleg — Ausztriát, Olaszország legfőbb kontinentális bázisát a német befolyásnak kitenni, ha Németország hajlandó lett volna Olaszország oldalán a szankciós fronttal szembeállni. Ez pedig annál nagyobb áldozat lett volna Róma részéről, mert az erre irányuló kísérletek nemcsak akkor történtek meg, amikor Olaszország még remélhette egész Abesszínia megszerzését, hanem később is megismétlődtek, akkor is, amikor Olaszország már nem magára Abessziniára, hanem csupán a nem-amhár tartományokra tartotta fenn igényét, ami az egész vállalkozás értékét jelentékenyen leszállította, mert amíg az amhár fennsíkon állítólagos nyersanyagkincsek és főképp telepítési lehetőségek ígérkeztek, addig a nem-amhár területek termékenysége lényegesen kisebb, a klímájuk pedig oly kedvezőtlen, hogy Olaszország számára többé nem gazdasági és népesedési, hanem inkább csak katonai szempontból értékesek, főleg az eritrea—Somáliái átjáró révén.

Tulajdonképpen ez az a maximum, amit Olaszország Abessziniában ma területileg elérhet, a minimum pedig — amit a különféle olasz-franda-angol és olasz-angol szerződések már eddig is kilátásba helyeztek — bizonyos nem-amhár tartományoknak közlekedési folyosóvá való kicpítése politikai fennhatóság nélkül. Ha Olaszországot a merev sacro egoismo vezetné, most azt lehetne jósolni, hogy a hadjárat legjelentékenyebb eredménye, az áduai bosszú után, többé nem presztízs-sikerekre, hanem inkább tárgyi, gazdasági és közlekedési előnyökre fog törekedni s hogy ha most nem is szerezheti meg az Eritreától Somáliáig terjedő területek politikai fennhatóságát, békés gazdasági behatolás és az olasz-angol bizalom felélesztése révén igyekszik majd lépésről-lépésre megközelíteni a célt: a korridor politikai megszerzését és Abesszínia amhár magjának bekerítését. Lehetséges persze ennek az ellenkezője is. Ebben az esetben bonyodalmakra is el lehetünk készülve, bár előreláthatóan nem olyan súlyos válságra, mint azt a fasizmus elleneségei hiszik, mert akik például a májusban esedékes esőzésektől az olasz mögöttes országrész összeomlását várják, elfelejtik, hogy Badoglio, akít Franciaországban is Európa egyik legjobb katonájának ismernek, minden irányban nagy bátorságot tud mutatni s hogy ő még a csapatok ideiglenes átcsoportosításától sem fog visszariadni, hacsak ezen a réven tudja biztosítani a front szilárdságát. Akik pedig azt gondolják, hogy egy kompromisszum olyan csalódást kelthet az olasz népben, hogy az a fasizmus bukására vezethet, azok nem ismerik sem az új olasz nacionalizmus erejét — amely Mussoliniben ma már nemcsak a fasiszta vezért, hanem egy szorongatott nemzet első katonáját is látja — és nem ismerik a fasiszta-rendszer hálózatát: Olaszországban a közélet emberei annyira egymáshoz vannak láncolva egzisztenciális érdekeikben és annyira kiirtották minden más gondolatnak a képviselőit, hogy a fasizmust, ha más nem, a körülötte képződött politikai légűresség is fenntartaná, egyszerűen azért, mert nincs, aki a helyére léphetne. Még egy katonai diktatúra is csak a fasizmus embereivel tudna kormányozni, legalább is az első években s ha a király népszerűsége — amiről a Rómában élő idegen diplomaták beszélnek — megkönnyíthetné is a rezsim lassú átalakulását, a helyzet ma az, hogy az uralkodó egész súlyával Mussolinit támogatja.

Belátható időn belül események inkább csak gazdasági és pénzügyi téren várhatók. A szankciókat eddig általában, még Olaszországon kívül is, optimisztikusabban ítélték meg, mint ahogyan a gyakorlatban hatottak, pénzügyi téren pedig talán ezután leszünk tanúi a presztízs-szempontból túl magas árfolyamon, a híres 'quota novotán' végrehajtott lírastabilizáció visszahatásainak.

Ennek láttán természetesen fölvetődik a kérdés, milyen okok készíthették Mussolinit arra, hogy éppen most fogjon hozzá az abesszin akcióhoz, amikor pénzügyi helyzete érthető módon még nem

heverhette ki a magas lírastabilizáció és a nyomában következő világválság hatásait és amikor az abesszin akció egyértelmű volt annakaStresának felrobbantásával, amely épp Olaszországnak szolgálta leginkább az érdekét. Külföldön sokat beszélnek arról, hogy Mussolinit a tettvágyó fiatal fasiszták nyomása kényszerítette bele valamilyen nagyszabású cselekedetbe s vannak, akik azt hiszik, hogy a fasiszmus belső dinamizmusa volt az, amely előbb-utóbb szükségszerűen valamilyen kitörésre kellett, hogy vezessen. Az ember olaszországi tapasztalatai arra vallanak, hogy ez a két föltevés meglehetősen valószínűtlen. Mussolini olyan szuverén ura a helyzetnek, hogy őt semmire sem kényszeríthetik az alatta álló politikai erők, aki pedig a fasiszmus dinamizmusának külső kislülésére gondol, az nem ismeri a fasiszmus mai állapotát, amely a kormányzat minden erejét még mindig a belső szervezésre foglalja le. Hallani még — Párizsban és még inkább Londonban — egy harmadik kombinációról is, arról, hogy Mussolinit a pénzügyi helyzet vitte volna bele valamilyen földrengésszerű akcióba; aki azonban hisz Mussolini óvatosságában és felelősségérzésében, az nem adhat hitelt ilyen föltevésnek, mert a pénzügyi bajokat háborúval gyógyítani — még homeopátiának is sok volna. Ennek kapcsán legfőbb arra gondolhatunk, hogy ha Mussolini már a háborún túl lesz, akkor a befejező kommuniké eredményeire hivatkozva nem-sokára bejelenti, hogy a háború költségeinek messzemenő következéseit kell levonni az államadósság kimutatásában.

Ennek a lehetőségnek és egyéb jelenségeknek a láttán Olaszországot ma azzal az érzéssel hagyja el az ember, hogy az abesszin hadjárat következményei csak a konfliktus lezárása után fognak jelentkezni. S nem csak a külföld fogja helyesebben megítélni az olasz nagyhatalom valódi értékét, hanem maga az olasz nép és a fasiszta bürokrácia is tisztábban fogja látni a maga belső erejét és nemzetközi helyzetét.

RÓMÁBÓL PÁRISBA menet egészen megváltozik az abesszin kérdés arca. Amíg az olaszok figyelmét teljesen leköti magának a hadműveletnek a sorsa s ennek kedvéért semilyen áldozatot sem sokaiknak, amelyet más külpolitikai területen kell esetleg hozmok, más szóval kifejezve, amíg Olaszország majdnem teljes érdektelenséggel viseltetik legalább is a dolgok mai állásában a konfliktus után bekövetkező külpolitikai helyzettel szemben, addig a franciákat éppen ellenkezőleg: kizárólag az érdekli, hogy milyen lesz az európai politika képe a konfliktus elintézése után.

Franciaország az abesszin kérdést, csakúgy, mint az egész olasz-francia viszonyt egyetlen szemüvegen, az osztrák kérdésen át nézi. Ez hozta létre januárban az olasz-francia egyezményt és áprilisban a stresai frontot, ez érlelte meg Franciaországban a közeledést Olaszország álláspontjához az azóta elkallódott dunai paktumtervben, ez a szempont állította szembe Angliával a szankciók kérdésében s ezért hozta meg Franciaország azt a legnagyobb áldozatot is, hogy Genfben eltántorodjék a status-quo és a kollektív biztonság dogmájának ortodox értelmezésétől, hogy külpolitikájának egyetlen szilárd pillé-

rét, az angol-francia antantot valamiképpen összeegyeztethesse az olasz 'Wacht an Brenner' támogatásával.

Ennek megfelelően a Quai d'Orsay magatartását az abesszin kérdésben kettős cél irányítja: kiszorgálni Angliát és távoltartani Olaszországot a német diplomáciától, amit a gyakorlatban úgy valósít meg, hogy mindenben rendelkezésére áll Londonnak, még a gazdasági megtorlás szigorú végrehajtásában is, de ellenszegül minden olyan szankciónak (például az olajzárlatnak), amely megbénítaná és kétségbeesett lépésre ragadtathatná Olaszországot. A kérdés csak az, hogy meddig űzheti Franciaország ezt a seszínű politikát? Nyilván csak egy olasz-angol fegyveres összetűzőzésig, mert ebben az esetben Franciaország önműködően köteles megsegíteni Angliát az októberi megállapodás alapján a szárazon, a vízen és a levegőben, mégpedig, legalább is gyakorlatilag, tekintet nélkül arra, hogy Olaszország provokátlanul támadott-e vagy sem? Párizsban tudvalóóén azt mondják, hogy ezt a kötelezettséget Laval azért vállalta el közvetlenül a megtorlás kimondása előtt, mert akkor még bizonyosra vehette, hogy olasz-angol összetűzésre nem kerül sor, nem pedig azért, mert a francia diplomácia előzetes megállapodásfélét teremtett úgy Londonnal, mint Rómával abban a tekintetben, hogy milyen előre demarkált lehetőségek között fog mozogni Anglia és Olaszország a konfliktus tartama alatt. A franciák szerint Mussolini nem csak a hadműveletek előestéjén tartott emlékezetes rádióbeszédében jelentette ki, hogy Olaszország a gazdasági megtorlást nem fogja ellenséges gesztusnak tekinteni, hanem diplomáciai úton azt is közölte a párizsi kormánnyal, hogy Olaszország, legalább is az esőzés beálltaig, a nyersanyagbevitteltől nagyjából függetlenítette magát. Ennek alapján a franciák a londoni kormánytól ígéretet kaptak volna arra nézve, hogy ha Franciaország hajlandó minden gazdasági szankcióhoz csatlakozni, akkor az angol kormány igyekszik megakadályozni, hogy a gazdasági megtorláson kívül blokádot is alkalmazzanak Olaszország ellen. Párizsban azt állítják, hogy ők egy lépéssel sem mentek tovább, mint ameddig az Olaszországgal való eszmecsere alapján abban a nyugodt hiszemben elmehtek, hogy bonyodalom sem diplomáciai téren, sem pedig Olaszország nyersanyagellátásának kérdésében nem fenyeget. A franciák előadásában tehát a dolog úgy fest, hogy ők meglepetéssel vették tudomásul, hogy Mussolini ma már a gazdasági megtorlást is, nevezetesen az olajszankciót, ellenséges gesztusnak akarja minősíteni. S minthogy ezen a ponton már csődöt mondana Franciaország kettős taktikája, érthető, hogy Laval nagy erőfeszítéseket tett a minél előbb való kompromisszum előkészítésére. Részben ennek tulajdonítható a párizsi Laval—Hoare terv is, amely valóban megfelelt annak az elgondolásnak, amely Franciaországot az abesszin kérdésben kezdetől fogva vezeti és amelyet a francia diplomácia egyik ismerője a következőképp jellemzett:

— Franciaország célja az, hogy Stresát, ha darabjaiban is, de mindenképpen összetakolja. S ha az olaszországi angolgyűlölet és az Angliában az olasz külpolitika orgánumaival szemben érzett bizalmatlanság jóidőre lehetetlenné teszi is London és Róma intim együttműködését, a stressai

egységes angol-francia-olasz lánc helyébe mi az angol-francia és a francia-olasz láncszemeket szeretnők állítani. Ha Olaszország az abesszin vállalkozásból teljes sikerrel kerülne ki, akkor az olasz külpolitika a mögötte álló erők tudatában külön utakra térhetne s brenneri politikáját tőlünk egészen függetlenül intézhetné, ami Franciaországnak semmiképpen sem volna az érdeke. Ugyanakkor azonban az olaszok kudarcra sem szolgálná a mi érdekeinket, mert egy ilyen fordulat esetleg elerőtleníthetné a Brenneren álló olasz őrséget. Franciaország érdeke tehát az, hogy se Anglia, se Olaszország ne maradjon fölül s hogy amikor az abesszin hadjáratnak a költségét Olaszország a büdzséjébe beállítja, akkor a francia arany rendelkezésére álljon az olasz pénzügyi világnak. Ilyen aranyszálakkal szeretnők biztosítani a brenneri őrség kitarását és az együttműködés egyenletességét Róma és Párizs között. Ennek megfelelően a mi diplomáciánk olyan kompromisszumot igyekszik létrehozni az olasz és az angol álláspont között, amely Olaszországnak vagy az anyagi, vagy pedig a politikai igényeit elégítené ki. Olaszországnak választania kellene a között, hogy nagyobb területet csatol magához, de kisebb gazdasági és közigazgatási befolyáshoz jut, vagy pedig nagyobb befolyást kap Abessziniában, de kisebb területet mondhat a magáénak politikailag. Az a törekvése, hogy már most szuverénitást kapjon az eritrea—Szomáliái átjárón, az angolok ellenállásán egyelőre meg fog hiúsulni, de ha Olaszország hallgat a szavunkra és elfogadja javaslatainkat, akkor olyan helyzetbe juttatjuk, amely nyílegyenest fejlődhetik majd az eredeti olasz célok irányában s néhány évtized alatt egész Abesszinia Olaszország kezére juthat. Az ilyen kilátásokon alapuló olasz engedékenységre annál inkább számíthatunk, mert Rómában tudják, hogy a gyarmatosítás olyan tökébe kerül, amelyeket e pillanatban csak Franciaországtól kaphat meg.

A francia külpolitikában észlelhető jelenségek közül valóban semmi sem mond diant ennek az egyoldalú föltevéseken alapuló, de azért önmagában egészen logikus gondolatmenetnek, aminek megvalósulását mindenesetre nemcsak az olaszok esetleg eltérő felfogása hiúsíthatja meg, hanem megakadályozhatja a francia belpolitika alakulása is. Egy Olaszországra nézve méltányos kompromisszum ugyanis a francia kormány ellenállásán is hajótörést szenvedhet akkor, ha a mai Laval-kormány helyett a kommunista-szocialista-radikálszocialista népfront kerül uralomra. Minthogy pedig a tavaszi választásokon mindenki a baloldal győzelmét várja, a kérdés voltaképpen attól függ, hogy sikerül-e az abesszin kompromisszumot nyélbeütni még addig, amíg Laval hatalmon marad.

Ez a kérdés mindenesetre nem csak az abesszin, hanem az európai s kivált a dunai helyzet szempontjából is érdekes, mert Laval szemmel látható erőfeszítéseket tesz arra, hogy a francia külpolitikát eddigi irányából kimozdítsa. Laval ugyanis, amint a belpolitikában, úgy a külpolitikában is jobboldali gondolatokat képvisel, csak éppen — nagyon ügyesen — baloldali allűrökkel; a jobboldalnak pedig a külpolitikában is egészen más elképzelései vannak, mint amilyeneket Franciaország eddig követett. Az Angliával való antantot például a jobboldal is Franciaország legfőbb támaszának tartja, de ugyanakkor szeretné magát függetlenebbé tenni Londontól s a Franciaországnak esetleg kényelmetlenné váló angol-német viszonyt is ellensúlyozni akarná akár a latin antanttal, akár pedig a német-francia viszony rendezésével. Más politikát űzne a jobboldal a Dunamedencében is, mert azt tartja, hogy az egyre jobban moszkvai befolyás alá jutó és ugyanakkor gyakran Németországgal is kacérkodó kisantant egyáltalában nem az a megbízható instrumentum Franciaország kezében,

mint amilyenek a Quai d'Orsain hiszik. Így alakult ki a jobboldalon az a felfogás, hogy Franciaország dunai politikájának súlypontját a kisantról fokozatosan át kellene tolni Olaszországra, részben azért is, mert Olaszország érdekeit sokkal természetesebb ellentétek választják el Németországtól, mint például Belgrádét és mint Prágáét, amely a német néptengertől bekerítve nem is maradhat tartós bázisa a francia politikának.

Laval, aki ehhez a felfogáshoz meglehetősen hajlik, úgy látszik, már a stresai dunai tervet is erre alapította s az abesszin konfliktus után is itt, a Dunamedencében igyekeznek kifejleszteni a francia-olasz együttműködés súlypontját. Aminek megvalósítására azonban nincs sok remény, mert Laval legfőljebb tavaszig maradhat uralmon s mert nem csak a nyomában következő baloldali kormány, hanem maga a Quai d'Orsain is ragaszkodik a francia külpolitika háború utáni dogmáihoz.

LONDONBA ÉRKEZVE csodálkozással tapasztalja az ember, hogy amíg a francia külügyminisztériumnak — Lavallal, mint az előbb láttuk, nem egészen egyetértő — hivatalnoki kara és a tavaszi kormány várományosai mindenáron ott szeretnék folytatni az európai politikát, ahol az Stresa után abbamaradt, addig Angliában úgy látják, hogy az európai helyzet már végkép megváltozott. A tavaszi állapot legjellegzetesebb eleme, a németellenes politikai blokádnak megszűnt s ha a német rezsim ma Nyugat-Európában s kivált Angliában sokszorta idegenebbül hat is, mint valaha, mégis tény, hogy a Stresában kiközösített Wilhelmstrasse az abesszin konfliktus óta ismét szalonképes lett Londonban s ezen a réven Párizsban is.

— Németország számára valóságos főnyeremény az abesszin konfliktus — hallja az ember úton-útfélen Londonban, ahol ha közvetlen okozati összefüggést nem látnak is az abesszin konfliktus és az angol-német flottaegyezmény között, annyit mindenesetre megállapítanak, hogy a középtengeri olasz-francia flotta- és repülőegységműködésre irányuló tavaszi eszmecsere idegesítően hatott Londonra s ennek ellensúlyozására történhetett meg az, hogy Anglia az angol-német flottaegyezményhez nyúlt, arra gondolva, hogy a német flotta erősödése Franciaországot arra fogja kényszeríteni, hogy nagyobb flottakészültséget tartson az Atlanti-óceánra néző partjain és kisebbet a Földközi-tengeren. Emellett olyan hangokat is hallani Londonban, hogy nemcsak az abesszin akció alapjául szolgáló középtengeri olasz-francia közeledés, hanem maga az olasz-angol ellentét is növelte az angol kormány hajlandóságát a német flottaegyezmény irányában, mert Angliának eminens érdeke volt az, hogy Berlint magához kötve, elejét vegye annak, hogy Olaszország a Berlin—Róma tengely felállításával kiutat találjon magának Észak felé és ezzel ismét feleledjen annak a lehetősége, hogy a diktatúras Közép-Európa függetlenítse magát a nyugati hatalmak akaratától.

Hogy az angolok számítása helyes volt, azt megmutatta nemcsak Olaszországnak ismételt közeledési kísérlete Németországhoz, hanem Németország magatartása is: Berlin mindig nagyon szívélyesen válaszolt Rómának, de a szolidaritásnak még addig a fokáig sem ment el, hogy számbaj övő hitelkönyvitést nyújtott volna a szankciókkal küzdő Olaszországnak. A Wilhelmstrasse és a Foreign Office között,

így mondják Londonban, sajtóságos egyoldalú tanácskozási viszony alakult ki: Németország semilyen fontosabb lépéséről sem hagyja tájékozatlanul Londont s ennek tudható be, hogy a német kormány kezdettől fogva elzárkózott az olasz javaslatok elől.

Egyébként, hogy az angol-német közeledés nem fejlődött ki jobban, annak londoni felfogás szerint két oka van: elsősorban a németországi vallásháború, ami az angolok nagyrészenek valósággal a személyes ügyévé vált és ami a legnagyobb tárgyilagosságra törekvő megfigyelő tapasztalatai szerint is egyre jobban fokozza az ingerültséget az angol közvéleményben a nemzeti szocializmussal szemben; másodsorban pedig az akadályozta meg az angol-német viszony elmélyülését, hogy a keletázsiai japán nyomás hatása alatt az angol és az orosz diplomácia közeledett egymáshoz. Ez az eltolódás pedig nemcsak azon a réven zavarja az angol-német viszonyt, hogy a politikai fizika törvényeinél fogva a szovjet külpolitikai szolgálatkészsége automatikusan csökkenti Anglia szemében Németország értékét, hanem azon a réven is, hogy Hitler következetesen elzárkózik világnézeti okból minden együttműködéstől a bolsevista kormánnyal és annak intímabb partnereivel. Ugyanakkor az Ázsiában erősen szorongatott Oroszország viszont mindent megtesz, hogy az angol kormánynak és lehetőleg az angol közvéleménynek is a kedvében járjon, amit Genfben a szankciós vita alkalmából a tanácsülés újságíró asszisztálói is megfigyelhettek.

A keletázsiai kérdés egyébiránt egy másik ponton is belejártszik az abesszin kérdésbe: a washingtoni flottaegyezmény óta lappangó és a huszas évek közepetáján átmenetileg megzavart angol-amerikai együttműködés a japán előretörés hatására megint erősödni látszik s nyilván ennek következménye az Egyesült Államok kormányának magatartása az olaj szankció ügyében, amely e pillanatban még az angol intranzigencián is túltesz. Igaz, hogy másrésről állítólag Anglia keletázsiai gondjai is arra készítetik a londoni kormányt, hogy mindenáron békét igyekezzen teremteni Abessziniában és a Földközi-tengeren.

Hogy a külügyminisztérium meg tudja-e nyerni közvéleményét egy Olaszország iránt engedékenyebb politikának, ma még nyílt kérdés, bizonyosnak csupán az látszik, hogy sem a közvélemény, sem pedig a kormány nem egyezik bele abba, hogy az olaszok a szuverénitásuk alá vonják, tehát katonailag is megszállják az Eritreát Olasz-Szomáliával összekötő területeket, minthogy egy ilyen folyosó nem csupán az angol közvéleménnyel szemben volna kihívás — amely tudvalévően egyáltalában semilyen abesszin területet sem akar az olaszoknak juttatni —, de keresztezné azt az angolok által megépítendő utat is, amely Szudánból vezetne Addisz-Abébán át Brit-Szomáliába és amely azért fontos stratégiailag Anglia számára, mert így a szuezi víziúttól függetlenül szárazföldi összeköttetést is lehetne teremteni a Nílus völgye és az ádeni öböl, vagyis a Földközi-tenger és az Indiai-óceán között. Londonban hangoztatják, hogy Angliának a Tana-tó vidékén kívül voltképpen csak ez az egyetlen érdeke fűződik Abessziniához, amint hogy az angolok általában nem Olaszország abessziniái törekvéseinek a jogosultságát vonják kétségbe, hanem csupán a módot, ahogyan a tervét keresztül akarja vinni. S érdekes, hogy ezt a módot mennyire más-más szempontból ítéli meg a közvélemény és a bürokrácia.

A közvélemény egyszerűen magát a háborús cselekedetet akarja megbélyegezni, viszont a bürokrácia inkább csak azt veszi rossz néven

az olaszoktól, hogy az abesszin akció bevezetéseképpen olyan propaganda indult meg a Földközi-tenger partjain, főleg Egyiptomban és Arábiában, amely előre beharangozta a fiatal fasiszta Olaszország győzelmét az öreg és gyáva britbirodalom felett. Tárgyilag könnyen megegyezhetnénk az olaszokkal, mondják az angolok, mert mi úgylis belenyugodtunk már abba, hogy Olaszország előbb-utóbb ráteszi a kezét Abessziniára, de amikor az olaszok az abesszin kérdést angol-olasz presztízs-mérkőzésnek állították be, ők maguk nehezítették meg, hogy Anglia szabad utat engedjen Olaszországnak.

Annál sajtáságosabb, hogy Angliát az abesszin kérdésben mégsem a sacro egoismo-nak ezek a szempontjai vezetik,¹ nem a féltékenységek és nem is a presztízs-sérelemért való elégtétel vágya. Amit az is bizonyít, hogy éppen az angol imperializmus őrzői, a külügyi és a tengerészeti hivatal, a konzervatív-párt vezetősége és a City, pártolják leginkább az Olaszországgal való megegyezést s hogy az angol kormány intranszigienciája szinte kizárólag a közvélemény nyomására vezethető vissza, amely azonban éppenséggel nem angol érdekeket, hanem csupán a nemzetközi jogrendet akarja védelmébe venni. Jól tudjuk, hogy ez a mondat a legtöbb olvasóban csodálkozást, sőt megütközést fog kiváltani, mégis le kell írunk és hitet kell mellette tennünk, mert az ember londoni személyes tapasztalatai mindenképpen az angol közvéleménynek e jóhiszeműsége mellett szólnak s mert az angol közvéleménynek ez az ádáz abesszinpártolása magának Angliának egyáltalában nem szolgálja az érdekeit. Egyebek közt azért sem, mert — amint erre a konzervatív-párt korifeusai rámutatnak — a népszövetség tekintélyének túlságos megerősítése aggodalmas Anglia szempontjából, minthogy Genf később esetleg magának Angliának is útját állhatja valamilyen tervében.

Az angol imperialisták szemében az abesszin ügy egyébként is megérlelt már egy kedvezőtlen momentumot Anglia számára, nevezetesen azt, hogy az angol közvélemény ennek hatása alatt fogadta el a kollektív biztonság elvét, amely Angliára csak kötelezettséget ró minden megfogható előny nélkül. Valójában ezen a ponton nyugszik az abesszin ügy utóhatásainak a kérdése is, mert a népszövetségi szankciók hatékonyságától, az abesszin ügy kimenetelétől függ, hogy az angol közvélemény végkép lehorgonyzódik-e a genfi intézmény mellé? Angliában általában az a felfogás uralkodik, hogyha a közvéleménynek az lesz a benyomása, hogy a népszövetségnek komoly szerepe volt a konfliktus elsimításában, akkor ennek következtetését az angol diplomácia is le kell hogy vonja s le kell hogy kösse magát a kollektív biztonság gondolata és gyakorlati kipróbálása, a gazdasági, sőt esetleg a katonai szankciók megszervezése mellé is. Mindez természetesen szilárdabbá tenné Európa mindenkori állapotát, a status-quo végleges szentesítésétől azonban ebben az esetben mégsem kellene tartanunk, mert az angol politika rúgóinak ismerői szerint az abesszin kompromisszum előreláthatóan nem csupán a népszövetségi alkot-

¹V. ö. e sorok írójának római levelét (Was geht in Rom vor?, Fester Lloyd, 1935. november 3.) és londoni levelét (Az angol imperializmus és a faszizmus, Magyar-ság, 1935. november 30.).

many gyakorlati súlyát éreztetné, hanem annak az elvnek érvényesülését is, hogy a dolgok egyensúlyához a mozgás, a fejlődés, a változás is hozzátartozik. Úgy, hogy ha Anglia politikájának alapjává, legalább is Európában, valóban a népszövetséget fogja megtenni, akkor ettől nem csupán a fennálló nemzetközi jogrend megerősödése lesz várható, hanem egy ajtónak, egy lehetőségnek a megnyílása is a dolgok esetenként való átszervezése felé.

Más kérdés, mi történik akkor, ha az angol közvélemény csalódnai talál a népszövetség erejében. Londonban azt hiszik, hogy ebben az esetben Anglia érdeklődése csak a Rajnáig terjedne s hogy az angol diplomáciának európai eszköze nem a népszövetség, hanem a Nyugat-Európára korlátozott angol-francia antant volna s hogy az angol kormány kénytelen volna sorsára hagyni minden gazdasági és politikai ügyet Közép- és Kelet-Európában. Jól tudjuk, — mondotta nekem egy angol politikus — hogy ez a káoszt jelentené a kontinensen, amelyből csak a francia vagy a német hegemonia hozhatna kiutat, az angol diplomácia azonban nem helyezkedhetnék szembe a közvélemény kifejezett akaratával.

Arra a kérdésre, hogy a diktatúráknak ilyen esetben való megerősödése milyen hatást tenne az angol közvéleményre, rendszerint azt válaszolják, hogy Angliát kettős állásfoglalás vezeti a diktatúrákkal szemben. Pillanatnyilag stabilis elemet látnak bennük — ezért volna tévedés azt hinni, hogy az angol kormány a fasizmus megbuktatására törekszik, — viszont huzamosabb időre bizonytalan, kiszámíthatatlan tényezőnek tartják az ilyen rezsimeket belpolitikailag, pénzügyileg és külpolitikailag egyaránt. Angol ember elképzelhetetlennek tartja, hogy hozzá hasonló európai lények huzamosan elviseljék a legelemibb szabadságjogaikban való megnyomorítottságukat s ha ebben a tekintetben el tudnak gondolni fokozatokat, azt már semmiképpen sem hiszik, hogy a diktatúrák, ha már kezdeti hőskoruk lejárt, meg tudják állni a helyüket a pénzügyekben és főképp a társadalom megszervezésében. A legérdekesebb az angolok vélekedése a diktatúrák külpolitikai értékéről, mert amíg a diktátori rezsimek a maguk legfőbb külpolitikai érdemének azt tudják be, hogy kitaróbban tudnak ragaszkodni egy külpolitikai vonalhoz, mint a parlamentáris kormányok, addig az angolok ennek éppen az ellenkezőjét gondolják: szerintük parlamenti kormányzatú ország sohasem részesítheti a világot akkora meglepetésben, mint éppen egy diktatúrás állam, ahol egyetlen egy embernek a szeszélye vagy pillanatnyi érzelmi vihara semmiféle ellenállásba nem ütközik. Anglia, mondják, szívesen fogad el partnernek diktatúrás kormányokat, amíg szilárdak s az angol diplomácia nem vállalkozik arra, hogy a szilárdságukat csökkentse; ha azonban — teszik hozzá — valamelyik diktatúra olyan súlyos válságba kerülne, hogy az már nemzetközi kérdéssé válnék, akkor Anglia is kilépne a passzivitásából.

KÖRÜLBELÜL ilyen benyomásokat és véleményeket lehetett összegyűjteni ennek a három nagyhatalomnak a fővárosában a szankciók kimondását követő zavaros hetekben s zavaros maga a kép is, amely

ezekből a mozaikokból összeállítható. Annyi valószínűséget azonban talán kiolvashatunk e töredékes képből, hogy Olaszország, ha ez alkalommal nem tudja is még érvényesíteni valamennyi eredeti — s tegyük hozzá — sok szempontból jogos igényét Abessziniában, a ráváró kompromisszum lehetővé fogja tenni, hogy Mussolini sikerként könyvelje majd el abesszin akcióját.

Többet előrelátni e pillanatban lehetetlen, hiszen az embernek, bárhová tekint, az az érzése, hogy az egész európai politika cseppfolyós állapotba jutott. S ha eddig azt hittük, hogy egyének és népek társadalmának az a legkezdetlegesebb formája, ahol nem az erkölcs és nem elvek, hanem csak az önzés uralkodik, most azt kell látnunk, hogy van még ennél is aggasztóbb együttélés, az olyan, ahol még az önzésnek sokszor brutális, de mégis csak kiszámítható útjait is hirtelen egyéb szempontok keresztezhetik; amit az angolok leegyszerűsítve — és csak miránk vonatkoztatva — úgy fejeznek ki, hogy a kontinensen ma hisztéria uralkodik.

Vájjon milyen sors vár erre a hisztériába esett Európára? Az ököljognak még a mainál is leplezetlenebb s bizonytalanabb uralma és a revíziós lehetőség felé tapogatózó népszövetségi reform között egész sor kiszámíthatatlan lehetőség előtt áll nyitva az út a mai helyzetben. Egy angol-francia-német hármasság kialakulása épp úgy nem lehetetlen, mint Németország visszatérése a Népszövetségbe vagy ellenkezőleg Berlin újabb elszigetelése; a francia-olasz viszonyból is épp úgy válhatik az angol-francia antant egyszerű függeléke, brenneri nyúlványa, mint ahogy kifejlődhetik belőle egy önmagáért való olasz-francia együttműködés is, főleg Közép-Európában; s ugyanakkor az is lehetséges, bár éppen az abesszin események utóhatásai következtében nem valószínű, hogy Olaszország elszakad Franciaországtól és Nyugat-Európától, hogy visszatérjen egy Közép-Európára szorítókozó együttműködés gondolatához.

A dunai népek sorsának legközelebbi alakulása nagyrészt ezektől a nagyhatalmi kérdésektől függ, s ezek kisugárzását annál inkább érezni fogjuk, mert alig merülhet fel ma Európában olyan kérdés, amelyet ne kötne össze valamilyen szál a dunai kérdéssel. A jelek mindenesetre azt mutatják, hogy az európai politika fókusza, a nagyhatalmak mérkőzésének súlypontja az abesszin viszály elintézése után ismét visszatolódik majd a Dunamedencére.

EGY SZÓTÁRÍRÓ TAPASZTALATAI

Egyik nyelv annyit ér, mint a másik és félreismeri a nyelv lényegét az, aki azt hiszi, hogy egyik nyelv különb a másiknál, mert bonyolultabb idegrendszere vagy szabályosabb névragozása van. Pedig nemcsak dilettánsok, rögtönzött nyelvészek gondolkoznak így még napjainkban is, hanem komoly külföldi nyelvészek közül is idézhetnénk olyant, aki értékmérőnek tekinti a nyelvtani alakok számát vagy szabályosságát és ennél fogva magasabbra helyezi az indogermán nyelveket a többinél.

Pedig a nyelv önmagában nem érték. A nyelv csak eszköz, mellyel a közösségben élő ember érzéseit, gondolatait, egyszóval közölnivalóját kifejezi. Minthogy az emberi gondolkodás, érzés alapformái minden emberben azonosak, ezek nyelvi kifejezését minden ember, bármilyen nyelven beszél is, lelki tartalmának pontosan megfelelő eszköznek érzi. S ebben igaza is van, mert tapasztalatból tudja, hogy nyelvi formáival abban a közösségben, ahol él, a közlés célját tökéletesen elérheti. Ezért közömbös, hogy valaki a jövő időt külön igealakokkal fejezi-e ki vagy a jelennel azonos alak segítségével, mint a magyar, ha a beszélő például akár egy határozóval (majd elmegyek), akár más módon ugyanazt a lelki tartalmat közölni tudja.

A nyelveket legfeljebb a kellemes hangzás szempontjából lehet egymással szembeállítani, mert bizonyos az, hogy a hangok egymáshoz kapcsolódásához, könnyű vagy nehéz ejtéséhez, sőt hangszínéhez rejtett, tudatalatti szimbolikus értékelések fűződnek. Így körülbelül minden európai ember megegyezik abban, hogy az olasz a legdallamosabb nyelv, aminek titka valószínűleg a mássalhangzóhalmozás hiányában és az énekelhető zöngés magánhangzók sűrű előfordulásában és egyenműségében rejlik.

Más lesz azonban az eredmény, ha az egyes nyelvek szókincse mögött rejlő műveltségi tartalmat tekintjük. Magyarul írhatunk bölcséleti munkákat, a hozzá legközelebbi rokon vogul nyelven bajosan. Oka pedig ennek az, hogy a magyaroknál, kik részesei az európai műveltségnek, szükségletté vált egy időben a filozófiai műnyelv megalkotása, míg szegény, kezdetleges életet élő rokonainknál ez a szükséglet egyelőre nem igen jelentkezik.

Ilyen szempontból tekintve az európai irodalmi nyelvek, a nem indogermán nyelveket is beleértve, egy nagy csoportba tartoznak, mert valamennyiük szókincse az európai, görög-római keresztény

humanista műveltséget képviseli és az abban előforduló képzetek kifejezésére egyaránt alkalmas. És éppen ezért úgyszólván lehetetlen a törököknek az a törekvése, hogy magukat az arabos műveltség múltjából kiszakítva, az európai közösségbe beilleszkedjenek, mert múltjukból, sőt jelen törekvéseikből, de főleg nyelvükből hiányzik a görög-római-keresztény humanizmus szelleme.

De ezen az európai közösségen belül is igen nagy különbségek vannak az egyes nyelvek és kifejezési eszközeik között. Ezt legjobban az olyanféle ember érzi, ki mint e sorok írója, egész életét egy anyanyelvétől különböző nyelv tanulmányozásának szentelte és aki e téren tett tapasztalatait többek között egy kétnyelvű (magyar-francia) szótár hasábjain igyekezett összefoglalni.¹

Egészen kétségtelen, hogy egy magyar-német szótár írója nem találkozik azokkal a nehézségekkel, amelyek egy távolabb eső nyelv művelője elé tornyosulnak. Van ugyanis a magyar műveltségtörténet újkorának egy sajátos, mélybevágó szabálya s ez az, hogy minden, ami a németnyelvű külföldön szellemi téren végbemegy, szükségszerűen visszhangzik a magyar életben is valamilyen módon. A német szellemiség évszázadok óta ezer csatormán át csörgedezik, folyik, hömpölyög hozzánk Ausztriából, a Németbirodalomból és saját németnyelvű honfitársaink felől. Közrejátszik itt a történelmi múlt közössége, a geográfiai helyzet, műveltebb városaink lakosságának sokszor német származása, németes műveltsége, a magyar-osztrák-német kereskedelmi kapcsolatok kivételes élénksége és szabályozottsága is, s nem csekély mértékben a műveltebb magyarság, nevezetesen a magyar zsidóság magyar-német kétnyelvűsége. A jómódú művelt magyar gyermek mellé már zsenge kortól kezdve szerződött német leány jelent azután, hogy a magyar társadalom nemhogy veszélynek nem érzi ezt a minden nyíláson át beszivárgó nyelvet és szellemet, hanem elsőrendű szükségletnek, melyért nagy áldozatot hozni is hajlandó.

Ennek a roppant nagy német szellemi nyomásnak jólismert történelmi előzményei vannak. Itt minket csupán az érdekel, hogy mikor a romantika és felvilágosodás minden nemzetre rákényszerítette a nyelvében élő önálló nemzeti létet s mikor nemzeti életszükségletünké vált az európai műveltség teljességének magyar nyelven való művelése, mestereink elsősorban osztrák-németek voltak a tudomány, a technika, a művészet, a kereskedelem életében s így tudományos, technikai, művészeti és kereskedelmi fogalmaink szavainkkal együtt, kezdetben különösen, de jórészt ma is, a német fogalmak, szavak magyar fordításai. De az abszolutizmus alatt német mintára és német nyelven folyt a modern hivatalnokállam kipitése is. Pénzügyi és katonai szervezetünk, postánk, a hivatali élet, a kereskedelmi világ, a bankélet stb. sokáig németnyelvű volt és amikor a nemzeti nyelv használata itt is általános lett, megelégedtünk azzal, hogy a kereteket megtartva a német szavakat lefordítottuk, mert hiszen azok, akik e magyarosodási folyamat végrehajtó közegei voltak, maguk is németek vagy német műveltségű magyarok voltak. Valami hasonlóság volt e folyamat és a mai névmagyarosító mozgalom

¹ Eggenberger-kiadás, Budapest, 1935. 952 lap.

között: megelégszünk azzal az illúzióval, hogy ha magyar neve van valaminek, akkor már azt be is illesztettük a magyar műveltség folyamatába, nem is gondolva azzal, hogy a magyar műveltségbe való szerves beilleszkedés egy sokkal bonyolultabb folyamat, melyhez előbb a magyar műveltség teljes ismerete és bírása szükséges. Gyermekünknek Hófehérkét, Hamupipókéét és Piroskát meséljük, Grimm németből fordított gyűjtéséből, és a magyar népnek sokszor honfoglalás előtti remek mesekincsét csak a szakemberek ismerik. Fordítunk és magyartunk s ezalatt az ismeretlenségben kallódik, ami gyökeresen magyar.

Ugyanez történt közoktatásunkban is. A múlt században elvetve a hagyományos magyar iskolarendszert, átvettük a nyolcosztályos német iskolát, a német pietistákig visszamenő reáliskolát, az érettségít és teljes szervezetét, az egyetemi szervezetet indexestül, kollokviumostul és szemináriumostul, a tanárvizsgálatnak az egyetemtől különálló intézményét. Az egyetemen német mintára külön kicpitettük a filozófia, esztétika, pedagógia, de szinte mondhatnék valamennyi tudományág rendszerét magyar nyelven, de a legtöbbször német eredetű műszavakkal, beosztással, problémakörökkel. Még ma is csak hosszú, kínos és tudatos munka árán sikerült közoktatási és tudományos szervezetünk egyes területeit a nyelvi külsőségeken is túl magyar szellemmel megtölteni: elsősorban azokat, melyek a magyarság nemzeti életével szoros összefüggésben vannak.

Hogy például földrajzi műnyelvünk kialakításánál milyen nagy hirtelenséggel jártunk el, ahelyett hogy a föld felszínét alaposan megfigyelő magyar népnyelvi szókészletet használtuk volna ki, arra itt idézem a magyar nép egyik legkitűnőbb ismerőjének levelét, ki hozzá intézett kérdésemre így válaszolt: „A földrajzi műszavak között sok olyan idegen eredetű szó van, amelyet lehetne jó magyar szóval helyettesíteni. Helyettesítő szót lehetne a nép nyelvéből válogatni, vagy az irodalmi nyelvből alkotni. Ilyen pl. a folyó holt ágát jelentő szláv morotva szó, melyet halványnak nevez a nép. A szláv eredetű dolina szóra szintén van népi szavunk: a töbör vagy zomboly. A turfát a tiszántúli nép tömlényének, kotunak nevezi. A terraszt padnak, patkának mondja a nép. Lösznek írják idegen szóval a szakírók a sárga földet, de a nép csak ez utóbbit ismeri. A gejzírt szökő vagy ugró forrásnak nevezhetnők. A vízesés németből fordított szó, a magyar zúgónak mondja. A homokhalmokra a dűné, barkhán és garmada szókat honosította meg a szakirodalom, holott egy sereg jó magyar szavunk van a térszíni emelkedésekre: domb, halom, bucka, ormó, gerend, laponyag, hát, gerinc, porong.“

Wien-ező, Leipzig-ező geográfusaink figyelmébe ajánlom e sorokat.

Ennek a rohamos, de felszínes magyarosodásnak és magyarosításnak legkényelmesebb nyelvi eszköze az, amit a nyelvészek calque-nak, Lehnübersetzungnak neveznek, magyar szóval talán tükörszónak, tükörszólásnak lehetne hívni. Csak a szó magyar, az összetétel, a szólás szelleme idegen marad. Ilyenek: reményteljes, sikerdús, búvkör, csúcsteljesítmény, léggör, mintagimnázium, magánhangzó, síkverseny, síkvölgy, rangosztály, rangsorozat, vízmértan, vízszegény,

jól néz ki, betart, leépít, lekési a vonatot, mammutfizetés, György-Udvar (egy házról!) stb. Néha még azt is resteltük, hogy legalább magyar alakú szóval fordítsuk le a német kifejezést: így lett újabban kedvenc szóképző elemmé a német „Kultur“ szó ilyenekben: kultúrpolitika, kultúrpalota, kultúrmisszió, kultúremlék, kultúrfok, kultúra-javak, kultúrmérnök, kultúrtényező, kultúrfölény stb.

S hogy a baj milyen mélyen gyökeredzik, azt saját környezetünk nyelvi életének megfigyelése kézzelfoghatóan bizonyítja. Mindnyájan tapasztaljuk, hogy a művelt osztályhoz tartozó magyarok, kiváltképpen hölgyeink annyira benne élnek a német és a zsidó-német nyelvűség légkörében, hogy ha érzelmileg erősebben színezett mondanivalójuk akad, efféle szólások tolnak nyelvükre (tisztesség ne essék szólván!): „gönnolom neki! miszem van! jaj de hercig! olyan stramm! direkt bosszantó! pechem van! aufgelegt volát! slussz! durch die Blume megmondta; von Haus aus tudja már stb. stb.“ Sőt igen kifejezőnek tartják, ha német szokásmondásban foglalják össze a helyzetet: „Drei Schritt vom Leib! Nobel geht die Welt zu Grund! Nichts haben ist das schönste Leben! Was liegt, das pickt! Selten kommt was bessers nach! Giebitz, halt's Maul! Impass ist die Seele des Spieles!“ stb.

Ez a két nyelvűség szükségszerű következménye. Az idegen nyelv ugyanis mindig bizonyos erotikus ízt, s ennél fogva érdekességet, különös kifejező erőt képvisel a kettős nyelvű ember szemében: a komikus hatás keresése is magyarázza az efféle szólások terjedését, épp úgy mint a magyar középosztályban fel-felbukkanó zsidózást. De e német szólások elburjánzásában még mindig nagy szerepe lehet a városi németség hirtelen elmagyarosodásának is: sokaknál az ősi német anyanyelvhez kapcsolódó érzelmi élet tör ki az indulat állapotában. Idegen nyelvet ingerült állapotban igen nehéz beszélni, hiányzik ilyenkor a rendező ész ellenőrző szerepe.

Szerencsére a magyar író ösztönösen megérezte, hová kell mennie, honnan kell erőt merítenie művészi munkájához és míg a városi polgárság nagy buzgósággal, de német szellemisen végezte a magyarosodás munkáját, nagy írószellemeink a faluhoz, a néphez szálltak alá, népnemzeti irodalmat teremtettek, érezve azt, hogy a magyar falusi nép őrizte meg jórészt azokat a forrásokat, melyekből a magyar műveltség újjászületésének táplálkoznia kell. Ezért hat olyan üdén még ma is iskoláinkban például a kötelező Toldi a sok ványadt, fordított nyelvű, rutinos vagy pedantériával megrakott nyelvű tankönyv közepett. Röviden szólva: a magyarság a középeurópai német műveltségi körhöz tartozik és nyelvét, gyökeres nemzeti műveltségét állandóan marja, emésztí a német nyelv és német műveltség. E mellett természetesen nem tagadjuk e hatás roppant termékenységet, hasznát: kétségtelen, hogy ennek a két nyelvűségnek köszönhetjük, hogy az európai latin nyelvű kultúra kimúlása után európai szinten tudunk maradni.

ÍGY ÉRTHETŐ, hogy a német műveltségtől oly lényegesen eltérő francia világ sokkal nehezebben hozzáférhető az átlag magyar számára, ki nem is tud arról, hogy a német-osztrák életformákon kívül más is lehetséges. De nemcsak a művelt átlagmagyarrá áll ez: akárhány, a

legelvontabb tanulmányokkal foglalkozó magyar tudóst ismerünk, aki csak a német szellemi kategóriákban érzi otthon magát s nem titkolt lenézással illeti a szervezetlenebb és rapszódikusabban termelő francia, angol vagy olasz tudományt.

A legpontosabban a magyar-francia szótár írója látja a műveltségi köröknek ezt a különbözőségét, különösen a műveltségi nyelvkincs magasabb rétegeiben.

Míg a magyar fogalmat sokszor elég egyszerűen visszafordítani, ha németül akarjuk kifejezni, a franciában sokszor egész fogalomkörök hiányzanak, mint például az imént idézett „kultúr“ esetében. Azt nehezen állíthatná valaki, hogy a francia kormány nem törődik a kultúrával, de viszont teljesen ismeretlen a francia ember előtt a „kultúrpolitikus“ és a „kultúrpolitika“ fogalma. Beszél nemzeti nevelésről, a nemzeti nevelés programjáról, de sohasem kultúrpolitikáról, holott nyilvánvaló, hogy legalább is épp annyira törődik intézményeivel, mint azok a nemzetek, akiknél a kultúrpolitika divatos jelszó. Általában a német szellem mindennek azonnal kitermeli az elméletét és e célból felsőbb fogalmat keres, kategóriába oszt, míg a francia inkább magával a konkrét jelenséggel törődik, az életet igyekszik megfogni és nem érzi minden esetben szükségét annak, hogy mindent osztályozzon és rendszerbe foglaljon. Az elmélet talán sokszor veszít ezen, de a tudomány élet-szerűségben nyer.

A magyar-német viszonylatban tehát korántsem találkozunk annyi nehézséggel, mint amilyenek a francia vagy más nyugati nép nyelvének magyar szótárírói előtt halmozódnak. A francia baccalauréat más, mint a magyar érettségi, a hetedik középiskolai osztály a magyar első, a kollokvium, az index ismeretlen intézmények a francia diák előtt, vizsgája ellenben concours, ami viszont nálunk ismeretlen, a francia adótámok olyanféle független funkcionárius, mint a magyar közjegyző, viszont a falusi jegyzőt nem lehet franciára fordítani; francia illetményhivatal nincs, francia iskolában nemcsak végzett tanár taníthat s viszont a tanár neve annyi, mint „állásba juttatott tisztviselő“ (agrégé), a francia lakásban kilincs helyett gomb van az ajtón, de a fogas is gomb és a köpönyegnek nincs füle, Franciaországban nincs úri és nem úri ember, az iparosné is Madame, mint a köztársasági elnök felesége s a tekintetes, a nagyságos, a méltóságos, a kegyelmes úr mind mind csak Monsieur ...

A szótáríró másik, igazi nehézsége azonban magában a sajátos magyar műveltségben rejlik, melynek nemcsak a franciában, de a németben és más nyugati nyelvben sincs nyelvi kifejezési lehetősége. A magyar népelet, a falu, a pásztorkodás, halászat, földművelés, konyha, ruha, a magyar történeti múlt fogalmai és intézményes fejleményei sajátos magyar dolgok önállóan fejlesztett szókinccsel. £ fogalomköröktől a francia műveltség megjelenési formái nemcsak tárgyi, de értékelési szempontból is gyökeresen különböznek.

S ha ennek okát keressük, rá kell mutatnunk a két nemzet művelődéstörténeti fejlődésének különbözőségére. A francia nyelv a XVI. századig meglehetősen szabadon fejlődött és a humanizmus szabadságszelméje következtében azon a ponton volt, hogy az irodalmi nyelv,

mint sok más nemzetnél, az írók egyéni alkotása marad, akik szabadon gazdagíthatják azt a rusztikus és a természet szemléletéhez közelálló tájnyelvek segítségével vagy egyéni szóalkotással. Ha a francia nyelv ott áll meg, ahogy a XVI. századbéli Rabelais, Ronsard és Montaigne műveiben jelentkezik, akkor a francia nyelv is szabadon alkotó romantikus nyelv lenne, mint a magyar és a rusztikus vidék közelségéből szemléletességre törekednek ugyanazokkal az eszközökkel, mint a mi nyelvünk.

De mi történt? Alig ötven év alatt egy arisztokratikus műveltségi eszmény szolgálatába állva „kitisztult“ a nyelv, megmerevedett a mondattan, elszegényedett és lezáródott a szókincs, a szellemi élet tökéletesen az elvontságra lett beállítva s az általános emberi elemzése közben elhalványodott az érzéki valóság szemlélete. Lassan-lassan nemcsak illetlen, de lehetetlen is lett a cselekvésnek az a közvetlen érzéklésből fakadó kifejezése, mely még Rabelais groteszk szatírájában oly nagy bőséggel buzgott (igaz, hogy a komikus műfajok mindenkor közelebb maradtak a valóság szemléletéhez).

A francia műveltség így lett nyelvével együtt egy arisztokratikus műveltség kifejezése, amely aztán a forradalom előtt és után a polgárságra átöröklődve, ezt a kizárólagos jellegét máig sem veszítette el. Különösen hű maradt a francia ahhoz, hogy a falut, a vidéket, a nép műveltségét és nyelvét mint alacsonyabbrendűt értékelje s a polgári művelődésnek ezen önző, de magasabb latinos humanista műveltségre beállított értékelésén már nem tudott változtatni a XIX. század végén felbukkanó regionalizmus, vagy a demokrácia újabban elterjedt parasztivata sem.

Nálunk, tudjuk, a fejlődés éppen fordított irányban haladt. A nemzeti tudatosodás idején a magyarság szellemi elitje semmiképp sem maradhatott meg a magasabb arisztokratikus vagy polgári nevelési eszménynél, hiszen az francia, illetve német volt. Az újjászületés a nemzeti romantika szellemében csak a falusi néptől indulhatott ki, a nép őrizte meg a nyelvet a maga érintetlenségében s ezért kellett a népnemzeti irányban dolgozó Petőfinék és Aranyak magyar klasszikussá lenniük; ezért lehetett nagy íróvá nálunk csak az olyan költő, akinek erős gyökerei voltak a magyar vidék talajában.

Mi következik ebből a szókincsre nézve? Az, hogy míg a franciák között csak a szakember ismeri a mezei virágok, a karám, a vendégoldal, a kaszált rend, a marok, a kukoricacsutka stb. nevét és talán egy városi ember sem a lócsét vagy a petrencerúdét, addig ez a magyar szókincs közismert részéhez tartozik és a szótárírónak nem csekély fáradságába kerül, hogy a kölcsönös hiányokat áthidalja. Legtöbbször egy körülbelüli értelemmel kell megelégednie, sőt nem egyszer őszintén be kell vallania — ez az egyedül helyes — a francia egyenérték hiányát.

HOGYAN FELELTEK MEG ENNEK a feladatnak az eddigi szótárak? A legbővebbikből választok néhány példát: céda: „pétulant“; biggyeszt: „attacher, agraffer“; bicskás: „coupeur de bourse“; bukdácsol: „se plonger itérativement“; csiszár: „fourbisseur“; bezzeg!: „hélas!“; billikom: „bocal“; csatlós: „soïdat du train“;

ciripel: „pépier“; betyár: „un jeune paysan pompeux et insolent“; bujdosik: „vagner d'une maniere occulte“! A gyanútlan olvasó tehát ezt a mondatot: „bujdosik a betyár“ így fejezné ki e szótár segítségével: „un jeune paysan pompeux et insolent vague d'une maniere occulte“.

De magában a magyar nyelvben is vannak olyan jellemvonások, melyek egy szótár készítése közben különös erővel emelkednek ki, a francia nyelv kifejezéseivel ellentétes kontraszt gyanánt. A legnagyobb nehézséget ugyanis az egyenlőségek keresésénél a magyar és a francia nyelv rendszerének gyökeres ellentéte okozza. A francia nyelv azon az úton van, hogy Ősének, a latinnak utolsó ragozások alakjait, a név- és igeragozás utolsó foszlányait is elveszítse: az élő nyelv mindent lehetőleg viszonyzókkal, segédigékkel kombinált mondattagok egymás mellé helyezésével fejez ki és mert a nyelv analitikus szelleméhez képest cselekvést és érzéki benyomást részleteiben felbontva lát, a francia ember látása sztatikus, leíró, az egységet mint elvontságot fogja fel. A magyar ezzel szemben a szemléletes nyelvekhez tartozik: az igerendszereket a maguk teljességében látja, nem is annyira az idő síkjában (a magyar igeidők aránylag újkeletűek és fejletlenek), mint inkább az igerendzserrel viszonylatában s így egy szóval fejezi ki az igerendzser kezdetét, tartósságát, tartamát, képszerűségét, a kísérő hangot, sőt a cselekvés személyét és tárgyát. Próbáljuk csak meg magunkban ezt az igerendzseret végiggondolni: „rezeg, rezzen, rezdül, megrezzen, megrezdül, összerезzen, rezeget“ vagy emezeket: „suhan, suhint, suhog; zuhog, zuhan, zuhint, zúdít, zúgat; zörög, zörren, zörrent, zörget“ stb.

A magyar igerendzser tehát kimeríthetetlen gazdagságával áll rendelkezésünkre, ha a cselekvés minden részletét egyszerre akarjuk kifejezni. Olyan a magyar ige mint a filmkamera a szinkronizáló készülékkel együtt: egyszerre regisztrál hangot, mozgást, tartamot, kezdet és véget.

Nos efféle az elszegényedett francia igerendzser nem képes, mert a francia az igerendzserből külön kielemezi a cselekvés módját, irányát, eredményét, a kísérő hangot és többnyire külön írni szándék kell ahhoz, hogy egy-egy fentidézett magyar ige tartalmát csak megközelítően is kifejezze. „Harsan, megharsan“ és „harsog“ egyaránt „résonner, retentir“, legfeljebb a zeneszerszám hangjától kölcsönvett „claironner“, de ugyanez a „résonner“ és „retentir“ szolgál a „hangzik, felhangzik, visszhangzik, zeng, zendül, cseng, csendül, megcsendül“ stb. kifejezésére.

Ebből az egységbe látásból folyik, hogy a magyar nyelv egy szóval fejezi ki azt, amihez az analitikus látású franciának egy sorozat szóra van szüksége. Egészen egyszerű példák erre: „lelát, besegít, elmar, kifúj, kibújik stb.“ Nincs olyan francia ige, amely ezeket az igerendzseret ugyanígy kifejezze. Épp ezért sokszor fel kell áldoznunk a magyar kifejezés szemléletességét, mert a francia ugyanarra a célra szintelen, többnyire elvont szavakból összeállított szólást használ. Hogy micrt van ez, most már tudjuk azok után, amiket a magyar nyelv szemléletességéről és a francia elvont jellegéről mon-

dottunk. Így felel meg a színes magyar „kihüvelyez“ elvont értelmének a színtelen „déméler“, a „felcihelődik“-nek a szürke „se ramasser“, hacsak egy nagyobb sorozatba beszúrt festői főnévvel (prendre ses hardes, prendre ses cliques et ses claques) nem próbáljuk megközeleltíteni a magyar szó szuggesztív hangulatát.

Sokszor egy szociális árnyalat akadályozza meg a szótárírókat abban, hogy az azonosítást megállapítsa, pl. a német-zsidó eredetű bekapogtatás“ babonája megvan a franciában is „toucher du bois“ formájában, csak hogy ott nem idegenszerű a szólás, hanem autochton, legfeljebb kissé népies s ennél fogva némileg megmosolygott szokás. A szótáríróknak ilyenkor csak az a menedéke marad, hogy jelzi a magyartalanságot.

MOST TALÁN MÁR MEGÉRTETTÜK, hogy kétnyelvű, nevezetesen egy magyar-francia szótár megírása alapján véve lehetetlen feladat. Igen kevés az a francia és magyar szó, melynek jelentése tökéletesen fedi egymást, ellenben igen sok az olyan, melynek kölcsönösen hiányzik a megfelelője. Viszont ha úgy fogjuk fel a szótárt mint eszközt, melynek segítségével egy idegen nép életébe, fogalomkörébe behatolhatunk, akkor nemcsak lehetséges, de szükséges vállalkozás a szótárírás, különösen ha két oly elütő műveltségről van szó, mint amilyet a francia és a magyar nyelv képvisel.

Talán érdeklí az olvasót az ilyen szótár készítésének a technikája is. Más a helyzete a szótáríróknak, ha az idegen nyelvű szóanyagot kell anyanyelvén magyarázni és más, ha a megfordított feladat előtt áll. Az első esetben elég jó munkát végez, ha vesz egy lehetőleg teljes, egynyelvű idegen szótárt s azt lefordítja saját nyelvére, bár ez a módszer azzal a veszéllyel jár, hogy mintájának összes hiányait átveszi és figyelmen kívül hagyja azokat a nehézségeket, melyek a magyarok sajátos nehézségei a francia nyelv használatában.

Annál nehezebb a magyar-francia szóanyag megállapítása. Ilyenkor érezzük a teljes magyar szótár hiányát: hiszen a magyar embernek még egy Petit Larousse-féle egynyelvű kis szótár sincs a kezében, melynek segítségével saját nyelvi tudatát erősítheti, gazdagíthatja, fejlesztheti. A meglévő jobban sikerült magyar-német szótárak is csak támaszpontul szolgálhatnak, mert egészen más a franciául tanuló magyar ember szótárszükséglete, mint pl. a németül beszélőé. Itt tehát nem segít más, mint az egyéni gyűjtés munkája. Olvasás közben kell a magyar és francia szólások közös tartalmát megkeresni, mégpedig a svájci nyelvészeti iskola elvei szerint: nem a pusztán szó, hanem a hangulati tartalom és a kifejezés célja szerint kell keresnünk a megfelelést. Így pl. „ráolvasta“ (t. i. korábbi véleményét) francia megfelelője nem hozható ki az „olvasni“ ige jelentésköréből, a franciában plasztikusság és ironia dolgában csak „mettre sous le nez“ vagy „jeter á la figure“ lehet a keresett kifejezés.

Hosszú és fáradtságos a gyűjtő munkája, mert nemcsak az élet ezerféle megnyilatkozását kell figyelnie, nemcsak a szakismeretek nyelvi készletét kell halmozni, hanem egyúttal lelki tartalmak, értékelések, szellemi attitűdök azonosságát vagy hasonlóságát kell kilesnie

s ebben a munkájában a szóazonosságtól bizony sokszor a szóláson át egészen a mondatig kell elmennie, mert az analógia a kisebb egységekben nem jelentkezik.

Mindezek után talán megéri olvasóm, hogy miért száll le olykor a francia irodalmat és szellemet boncoló kutató a szótárírásnak első pillantásra talán inkább praktikusnak mint tudományosnak látszó feladatához. Odavezeti őt a francia szellem és nyelv működésének közvetlen szemlélete: a szavak és szólások pontos analízise számára olyan, mint a vegyésznek az atomrobbantás, rajta keresztül igyekszik megfogni tanulmányainak anyagát a maga teljességében. De vezeti őt a nevelői célzat is: láttuk, nem csekély nemzeti érdek rejlik abban a törekvésében, hogy kulcsot adjon a magyar közönség kezébe, mely megnyitja előtte a francia műveltség kapuját. A francia nyelv és műveltség az igen értékes, de végzetszerűen ránk nehezedő német műveltségi hatás nélkülözhetetlen ellenmérge.

ECKHARDT SANDOR

A KÖZÉPKORI BUDAPEST

A Halászbástya kömléktárgy régi házak, a budaszentlőrinci kolostor, a budanyéki hír. kastély; óbudai ásátásoki a belvárosi templom; fővárosi monografidky Horváth Henrik a kőfaragójelekről és páholyokról

FŐVÁROSUNK középkori történetének beszédes emlékei sokáig sikkadtak a feledés, illetve a nemtörődömség takarója alatt. Az az iram, amellyel a jelentéktelennek mondható városka a világvárosi jellegért való versenyét megfutotta, szükségképpen elterelte a figyelmet a múlttól, hiszen az a várakozás valószínűsége szerint úgysem sok eredménnyel kecsegtetett és látszólag joggal koncentrált az erőket a jelenre. A kiegyezés korának nagy építkezései eltakarták a mindig kevesebb régi emléket, az eklektikus építészeti stílusok pedig óriásméretű alkotásokban idézték fel a gótika és a román kor formakincsét s megvesztegető pompájuk elaltatta a netalán ébredező lelkiismeretet. Ma már kétségtelen, hogy nem a kegyeletlenség és nem is a mindenáron való rombolási vágy volt a legfőbb hiba ebben, hanem egy olyan hiányossága a város életének, mely még ma sem tűnt el egészen. Nevezetesen a városfejlesztésnek tervtelensége, ötletszerűsége, mely sohasem számolt a szükségletek következetességével, hanem vagy külföldi példák után igazodott, vagy pedig alkalmyszerűen fogant doktrínér, nem ritkán laikus elgondolásokat valósított meg.

Az olvasó többször találkozott már e lapokon Budapest fejlődési problémáinak taglalásával s e réven emlékezhetik azokra a visszaságokra, melyek a főútvonalak, hidak és terek elrendezésére oly jellemzőek s ugyanakkor utalás történt arra is, hogy a tervszerű, jövőbe-gondoló megoldások érintetlenül hagyták volna az elpusztított emlékek jelentékeny szálalékát.

E pusztító hadjáratnak tulajdonképpen a világháború vetett véget. Az építkezés láza lecsökkent, illetve megszűnt a lehetőség s a világégésből szegényen, megtépázva kikerülő főváros óvatos gonddal fordult megmaradt értékei felé s ezek közé a régészeti, valamint művészeti emlékeit is odasorolta. A fővárosi intézmények kebelében szakemberek váltották fel az addigi adminisztratív vezetést s az új szellem nyomában nagyarányú ásató, gyűjtő és konzerváló munka indul meg a legnagyobb áldozatkészség és a legszigorúbb rendszeresség jegyében s ez a munka nemcsak a napvilágra került alkotások révén, nemcsak a felbecsülhetetlen elméleti tudományos eredmények világában nyert elismerést, de az idegenforgalomnak jelenségei gyakorlati hasznát is kimutatták.

Első és legfontosabb teendő volt a már meglévő töredékanyagának számbavétele, kritikai megvizsgálása és a pinceraktárak hozzáférhe-

tetlen mélye helyett múzeumi termekben való kiállítása. Második a helyszínen maradt emlékeknek tudományos feldolgozása és a töredékanyaggal való kölcsönös egybevetés révén összefüggéseik megállapítása.

A múzeumi felállítás problémája a Halászbástya egyik, a nagy tornyot is magában foglaló szárnyának megfelelő módon való átalakításával megoldódott. Itt nyert elhelyezést, tegyük mindjárt hozzá: stílusos és viszonylag kitűnő elhelyezést az a kőanyag, melynek legnagyobb része a szomszédságból került ki. A Nagyboldogasszony templomának kiváltott faragott kövei s az átépítés során előkerült szoboranyag és a Domonkosok templomának szentélyében kiasott sírkősorozat alkotják a gyűjteménynek középpontját, amely köré kristályosodik a királyi vár, a Magdolna- (ma helyőrségi) templom, az óbudai Szent Péter prépostság jelentékenyebb s összefüggő kóroszata s úgyszintén a város egész területén társtanul, szórványosan felbukkant szépszámú középkori faragott kő.

A Nagyboldogasszony templomának legrégebb stíluskorszakáról alakos márványtöredék ad tájékoztatót. Nagyobb kompozíciónak, valószínűleg egy Angyali üdvözetnek a töredéke ez az érett román formákban fogalmazott angyalalak, mely nemcsak nemes anyagával és magasszínvonalú plasztikájával tűnik fel, hanem rajta az egykori színezés nyomai is felfedezhetők. Keletkezése a XIII. század közepe tájára tehető és így valóban a Nagyboldogasszony-templom első építési korszakának mind stílus, mind pedig anyag szempontjából is beszédes bizonyítéka. Ettől a korai emléktől kezdve a termekben időrendi sorrendben valóságos naplóját kapjuk az építkezéseknek. A XIV. századot nemcsak a díszítőelemekkel elborított építészeti részek, oszlopféjek, lábak, ívbélesek képviselik, hanem néhány jellemző alakos szobrászati munka is.

A Madonnának és Szent Jánosnak sajnos fejnélküli szobra és néhány, a kort különösen jellemző apokaliptikus vonatkozású szörnyfej. Mindezek az emlékek a XIV. század túlfinomult udvari művészetének során kialakult ú. n. puha-stílusnak a termékei, mely a burgund szobrászat körében érlelődött s onnan áradt szerte Európába s nagyszerű bizonyítékok arra, hogy a gótikus kőfaragás budai emlékei ízlés, stílus, szóval a művészi igény és készség dolgában nem maradtak el a korszerű európai fejlődéstől. A XV. századot ugyancsak a díszített architektónikus elemek és két szoboremlék képviseli. Míg azonban az építészeti tagok a kései gótikának, a gótikus naturalizmusnak a jegyében fogantak, magas reliefű fénytől és árnyéktól átjárt gazdag inda- és lombdíszükkal, addig a két szobor egészen más világba vezet a szemlélőt. A vörösmárvány Madonna a XV. századi olasz szobrászatnak, közelebről Donatellónak stíljét tükrözi, az Angyali üdvözet egészen különös módon női testformákat feltüntető arkangyala ugyancsak az olasz renaissance köréből nyerte ihletését.

A Domonkosok budavári templomának szentélyéből mintegy tizenhat darab ép, illetőleg rekonstruálható és egész sor végletesen töredékes sírkő került elő, melyek az írott források híradásaival együtt lehetővé teszik, hogy kimutassuk egy Budán a Domonkosok kolostorá-

ban évszázadokon keresztül működött kőfaragó, illetve szobrásziskola létezését, mely, mint ezt a stíluskritikai egybevetések igazolják, a Nagyboldogasszony-templomban talált sírköveknek is műhelye volt. Első példái e sírköveknek még az Anjouk idejében készültek s majdnem kivétel nélkül tiszta olasz hatást tükröznek. Henrik firenzei humanistának a liliosos címerrel ékesített sírköve talán a legszebb ezek között a korai darabok között. Művelődés, méginkább művésztörténeti szempontokból azonban még fontosabb az a két sírkő, melyeknek egyike még a század közepén keletkezhetett, a másika pedig a rajta olvasható évszám szerint 1370-ben készült. Mind a kettő festőnek a hamvait takarta. Előbbi Ábel festő sírköve volt, utóbbi pedig Andrásé, Nagy Lajos királyunk udvari festőjéé s mind a kettő az ú. n. művészcímerrel (címerpajzsban három Ids pajzsmező) van ékesítve. Ha a művészcímer használatának szokását, keletkezését vizsgáljuk, úgy kitűnik, hogy ennek első ábrázolásaival van dolgunk e két sírkövön, mert az Európában ismert egyéb ilyen művészcímer kivétel nélkül később keletkeztek volt. Stibor János sírköve már Zsigmond korának kozmopolitább jellegű, simulékony formálású, gyengéd hajlásokkal s lágyan faragott felületekkel gazdag példája. Mátyás és Ulászló korának síremlékei viszont megint határozott, elhajlás nélküli tiszta olasz igazodást mutatnak.

Az óbudai Szent Péter-prépostság maradványai, főként gazdagon kiképzett és kétszínű kőből összeállított kapuzata újból a XIII. századba visz bennünket vissza. Olasz-lombard hatások alatt keletkezett ez az épület, mely részleteiben nagy rokonságot mutat az esztergomi román székesegyházzal, melynek kapuját, mint ezt a Klimó-féle festményen látjuk, szintén hasonló polikrómia jellemezte. A királyi várat illetően pedig a kiállított anyag meggyőzően tanúskodik arról, hogy — amint azt már Salamon Ferenc is hirdette — az építkezés oroszlanrészének érdeme Zsigmondot illeti. A királyi vár építészeti elemei kivétel nélkül gótikus stílusban készültek és még a XV. század elején. A Mátyás-féle renaissance csak szerényebb toldalékokban és díszítő részletekben jelentkezik. Nem lebecsülése ez Mátyás tevékenységének, hanem a tények felismerése. A maradványok beszédes bizonyosságtétele után, hiba volna tovább is Mátyásnak tulajdonítani a Vár építését. Mátyás a Várat csak átalakította és renaissance mesterekkel díszítette. Korlátok, ajtó és ablakkeretek, szemöldökfrízek hosszú sora világítja meg a gondosságnak, alkotókedvnek, ízlésnek és áldozatkészségnek azt a hosszú és céltudatos együttműködését, mely az egykori Budavárat a maga káprázatos fényében életrehívta és fenntartotta, fejlesztette. Ez a fény ma már a kiállított töredékek kapcsán legalább képzeletben újra felidézhető. Az angyalféjes frízek, a groteszkekkel és növényi elemekkel elborított orsókorlátok, kútmaradványok a maguk rongált és megviselt pompájában parancsolóan idézik az elmúlt büszke, pompázó világot s olyikukról ütődöttségében is felismerszik, hogy Evlia Cselebi álmétköző leírása előtte, róla készült.

Ez a kömemléktár a maga eredeti összefüggéseiből kiemelt, de a felállításban mégis összefüggően rendszerezett darabjaival fővárosunk középkorának szinte gyűjtőpontjává sűrűsödött. Azt lehet mondanunk,

hogy ha semmi egyéb nem maradt volna ránk, akkor is kielégítő képet nyerhetnénk a város, főként Buda középkorának reprezentatív arculatáról. A stílkritikai vizsgálódás, karöltve az írott forrásanyaggal, biztos vonalakkal rajzolhatja meg azt az időben és térben óriási távlatokat behálózó, bonyolult útrendszert, melyen a Nyugat középkori művészetének stílusáramlatai hozzánk elkerültek. Ellenőrizhetők a királyi udvar által irányított koroknak és tárgyaknak a szerzetességtől s a polgárságtól való elkülönülése, jobban szólva ennek az elkülönülésnek az iránya. A gótika francia és német gócainak szándékolt és megérelelt eredményei tették élővé Buda és Pest középkorát s ez az élet még ma is végigremeg a csonka maradványokon, úgyhogy indulásukat és továbbhatásukat közvetlen könnyedséggel maguk világítják meg.

Ha a főváros középkori kótárának ebből mind a laikus szemléletnek, mind pedig a tudományos vizsgálódásnak gazdag anyagából kiocsúdnak, első kérdésként merül fel előttünk a helyszínen eredeti elhelyezésben megmaradt alkotások problémája. Mit őrzött meg épen felszínén az a föld, melynek mélye ennyi értéket rejtgetett? A köztudat már bele is nyugodott abba, hogy néhány jelentéktelen, figyelemre sem érdemes darabon kívül semmit.

Valóban, az a néhány boltív, az az egy-két dísztelen kapualatti fülke, mely már régebben ismeretes volt, nem sok tápot adott annak a hitnek, hogy Budán, még kevésbé Pesten, a középkornak jelentékeny, helyszínen maradt emlékeit fogjuk felfedezni, hiszen a török idők pusztításairól s a barokk-korszak értéktelenségéről elterjedt s közhellyé vált tanítások ennek szinte a lehetőségét is tagadták és kizárták. Mégis élt ilyen hit. Egyfelől a művészettörténet néhány konok és sikertelenségétől vissza nem riadó kutatójában, másfelől a városrészek, különösképpen pedig a Várnak, néhány laikus rajongója hívében, kik egymással versenyezve, de apró és nagyobb sikereknek egyként örvendve, keresték és kutatták a múltnak rejtett nyomait. Ennek a kutatómunkának köszönhető, hogy a vakolatrétegek alól egymásután bukkantak elő a Vár középkori építészetének helyszínen maradt emlékei. Hogy immár nem egy-két dísztelen kötömb vált ki kétes bámulatot valamely véletlen szemlélőből, hanem, hogy ma már az Országház-utcának, a Fortuna- és Uri-utcáknak majdnem minden házában vakolat alól kibontott és a fejlődést mind stílust, mind technikát illetően összefüggő sorozatban tükröző színvonalas, faragott kőemléket találunk. Ezek a kőemlékek, ajtó és ablakkeretek, lépcsőmaradványok és kapubejárat alatti falifülkék nemcsak művészettörténeti jelentőség szempontjából rendkívül fontosak, hanem jellemző világot vetnek a Budán lakó polgárság életének, kultúrájának színvonalára s számos más oly következtetés premisszáivá léphetnek elő, melyek sikerrel döntenek meg általánosan elfogadott féligazságokat, így a budavári házak elhelyezéséből ma már kétségen felül tudjuk, hogy azok hosszoldalukkal, eresoldalukkal fordultak az utca felé. Egy ilyen házhomlokzat majdnem teljes változatlanságában is reánk maradt (Országház-utca 20). Ez az egy tény kizárja a középkori Budának német jellegét hirdető tanításokat, mert általános érvényű tény,

hogy a német település sajátja a befelé való építkezés, hogy a középkori német városképet az oromfalukkal utcára álló házak, helyesebben házsorok határozzák meg. Ha tehát Budán más a helyzet, ha Budán a fennmaradt példák sora általában az ellenkező utcaalakulás mellett bizonyít, úgy nyilvánvaló, hogy Buda betelepítésében, a lakott területek külső képezésének megformálásában nem a német népelemnek jutott kezdeményező szerep, hanem ezt a várost olasz példák mintájára a magyar lakosság építette ki olymértékben, hogy a későbbben betelepülő német lakosság már a városképet meg nem változtathatta, sőt maga is alkalmazkodott ahhoz.

A felébredt érdeklődésnek és a nyomán kelt szorgos kutatásnak csakhamar szélesebb sugarú körben is eredményei mutatkoztak. Garády Sándor vezetésével a budai hegyvidéknek két olyan jelentékeny középkori emlékét fedte fel az ásó, melyek mindenike számos hozzáfűződő problémának nyitját adja meg. Egyik a budaszentlőrinci Pálos-templom és kolostor, a másik a budanyéki királyi kastély. Utóbbira magára nem alkalmazható a középkori jelző, mert az előkerült leletek a kastély építését a legtisztább olasz szellemű renaissance alkotások körébe utalják, mégis számos mellékkörülmény indokoltá teszi, hogy áttekintésünkben ezzel az emlékekkel is foglalkozzunk.

A pálosok budaszentlőrinci kolostora, az egyetlen Magyarországon keletkezett szerzetesrendnek legfőbb központja volt a középkorban, melyben a generális gyűléseit tartotta és melynek templomában a rend legfőbb védőszentjének, remete Szóit Fáinak ereklyéit is Őrizték. Lőrinc, a rend első generálisa építtette 1300 körül s a következő évtizedekben uralkodóink, főleg Nagy Lajos, majd később Mátyás jelentékeny adományokkal gyámolították, úgyhogy a mohácsi vész idején nagykiterjedésű épülettömbökben 300—350 szerzetes élt s a templom a csatlakozó kápolnákkal együtt gazdag és művészi felszerelés őrzőhelye volt. A mohácsi vész elűzte a szerzeteseket. A kolostor a templommal együtt a hódoltság ideje alatt apránként pusztulóba ment s miután a XVIII. században visszatelepült pálosrend hiába porolt régi birtokairt, sőt később újból kiűzetett a hazából, a pusztulás teljessé vált, úgyhogy a kolostornak még a helye is feledésbe ment. Számos kőtöredéke a szomszédos, helyesebben a környéken épült házak falából múzeumi tulajdonba került ugyan, sőt Henszlmann ásatásokat is végzett, melyek a templom alapfalainak egy részét napvilágra is hozták, ez azonban ismét csak homályba veszett s az az ásatás, amely a székesfőváros támogatásával legújában megindult s mind a templom, mind pedig a kolostor alapfalait kibontotta a rejtegető földréteg alól, teljesen új eredménynek tekinthető. Ugyancsak Garády Sándor kutató buzgalma egyesült a főváros áldozatkészségével abban a munkában, amelynek eredménye a mai Hidegkuti-út egyik telkén kiásott királyi nyaraló emlékhalmaza.

A kastély elég terjedelmes zárt épülettömb volt, tiszta renaissance stíl uralkodott úgy építészeti megoldásán, mint a díszítő kőfaragás elemein. Kétségtelen, hogy az építkezést még Mátyás kezdte el, — egész serege a faragott köveknek az ő jelvényeit viseli — de kétségtelen az is, hogy ezek a leletek is sokban arra készítetnek bennünket,

hogy az annyira alábecsült és a Mátyás kultúrténykedéseit pusztulni, veszni indítónak tartott Ulászlóról való vélekedésünket revízió alá vegyük. A töredékek nagyrésze és pedig a legnemesebb faragású darabok több darabja, II. Ulászló címerével ékeskedik s ez bizonyítja azt, hogy nagy elődjének e kezdeményezését tetemes áldozatkészséggel folytatta, ami a budai miniátorműhelyről nyert újabb ismereteinkkel egyetemben ennek az uralkodónak rokonszenvesebb vonásait világítja meg. Több mint kétezer darab faragványtöredék került elő e területről, köztük hatalmas koszorúpárkányrészek, melyek mindenike a firenzei díszítőszobrászat formavilágában fogant, de egyes daraboknak a naivitása, zsúfoltabb, darabosabb elrendezése, vidékies helyi íze, azt a feltevést is megengedik, hogy helyi származású mesterek is részt vettek a faragómunkában. Annál is könnyebben feltehetjük ezt, mert ugyanebből az időből Esztergomban névszerint is ki tudunk mutatni néhány magyar kőfaragót. Ilyen az a Farkas mester (magister Farkasius), ki az oklevelek tanúsága szerint a XV. század végén Gosztonyi András szolgálatában állott. De nemcsak ez a körülmény bátorít fel arra, hogy az építkezés során helyi mesterek közreműködését is feltételezzük, hanem az a különös jelenség is, hogy a tiszta renaissance stíli köveken a gótikus hagyományoknak megfelelő mesterjegyeket találunk. Ezeknek az alkalmazása pedig a XV. század végén szokatlan lett volna valamelyik olasz kőfaragó részéről, míg Budán, ahol ebben az időben a kései gótika a legszebb alkotásait hívta életre, a mesterjegyek alkalmazása is virágkorát élte.

A budanyéki kastély szomszédságában egy még az Árpád-korban keletkezett kisebb templom alapfalai is előkerültek s néhány ugyancsak románstíli kerámiatöredék. A főváros megvásárolta a kastély telkét s a leleteket ilyenformán a találás helyén sikerül kiállítani.

Óbuda is színhelye lett újabban a középkorból származó meglepő felfedezéseknek. Ez a városrész volt mindig az, amely mind a tudományos, mind pedig a romantikus kutatók fantáziáját a leginkább serkentette. Az érdeklődést főképpen Anonymusnak egyik megjegyzése szította, aki krónikájában megemlíti, hogy Árpád fejedelem tetemei az Óbuda melletti Fehéregyháza templomában nyugosznak. Megindult tehát a kutatás e templom helyének meghatározása iránt, mert hisz kétségtelennek látszott, hogy a templom fellelője egyszersmind a honalapító fejedelem nyughelye meghatározásának nem csekély dicsőségét is magáénak tulajdoníthatja majd. Mivel pedig az Óbuda határában folyó gyárépítkezések alkalmával nem egyszer vetett felszínre az ásó középkori töredékeket, ezek nyomán pedig a rendszeres ásások is megindultak, természetes következményként mutatkozott az a rengeteg cikk és tanulmány formájában jelentkező igyekezet, mely egymásnak kíméletlenül ellentmondva Fehéregyházát majd itt, majd amott vélte bizonyosan felismerni. Ezekről a bizonyosságokról azonban mihamar mindig kiderült, hogy bizonyos tévedések halmaza s Fehéregyházának a helyét ma sem ismerjük. A találgatás ma sem szűnt azonban meg, sőt utalunk arra a fontoskodó és tudományosnak látszó cikksorozatra, mely nem is oly régen egyik napilapunk hasábjain jelent meg hétszám tartó folytatásokban s amely cikksorozat azt

igyekezett bizonyítani, hogy a fejedelmi sírt rejtő templom nem más, mint a néhány esztendővel ezelőtt Nagy Lajos által feltárt későrómai, helyesebben ókeresztény „cella trichora“.

Az óbudai emlékekre általában véve jellemző, hogy nincsenek pontosan meghatározva s attribulásuk aránylag sűrűn változik az újabb leletek adta szempontok szerint. Oka egyrészt ennek az okleveles anyag kiadatlan, illetőleg hiányos — és az első ásatásoknak véletlen — volta. Csakis így érthető meg, hogy a Kálvin-utcai református templom és a lelkészlak területén, ahol már egyszer voltak ásatások, a legújabb időben, csak néhány hónappal ezelőtt, ugyancsak Nagy Lajos szerencsés lelete nyomán, az ásó egy minden eddig ismertnél hatalmasabb méretű templomnak alapfalait tárta fel. Ez a templom a XV. században épülhetett és kövein mintegy tizenhat különböző kőfaragó jegyet találtak, olyanokat azonban, melyeknek egy része más budai köemlékeken is előfordult. Ezzel a lelettel kapcsolatban szintén számos attribulás villant fel. Vannak, kik az óbudai Klarissza-kolostor maradványait sejtik benne, de felkísért újból Fehéregyháza gondolata is. Tekintettel arra, hogy a feltárás munkálatai még csak kezdeti fokon állanak, lehet, hogy későbbi leletek a probléma kétségtelen megoldását teszik majd lehetővé, amely esetben jelentékeny lépéssel jutunk majd előre a középkori Óbuda topográfiájának megrajzolásában.

Futólagos áttekintésünk, mely az emlékek igazi gazdagságát inkább csak sejteti, eddig csak a Duna jobbpartjának maradványait sorolta elő. Tényleg a balpartról számszerűleg csak egy újabb leletről emlékeztünk meg, de ez az egyetlen, méretben és jelentőségben sikerrel mérkőzhetik egymaga is az egész budai oldallal. Nem kevesebbről van ugyanis szó, mint hogy a véletlen egy hatalmas középkori templomot varázsolt a város közepére. Ez a templom a Belvárosnak elsüllyesztett s nem egyszer már halálra ítélt plébániatemploma. Csúcsíves ablakos, külső, toronyfias pillérekkel gyámolított szentélye, mint Pest városának egyetlen középkori maradványa szerepelt. Talán azért került el a bontócsákány romboló táncát, mely pedig az Erzsébet-híd elhelyezéséből adódott közlekedési nehézségek miatt annyiszor fenyegette. Belsejében a XVI. század monumentális méretű s magas formai kultúrájú két renaissance emléket őrizte, külseje a XVIII. század stíljének nehézkes példája volt s oldalához méltatlan mocsokfészek árusítóbódék tapadtak parazitamódra. Különösebb ügyet már senki sem vetett erre a templomra, hisz úgy látszott, hogy a vele kapcsolatos problémák elintézését nyertek azokban a dolgozatokban, melyek a szentély gótikus voltát hangsúlyozták s megállapították, hogy a hajó, valamint a tornyok már a barokk idők alkotásai. Az 1889-i helyreállítás munkálatai alkalmával sem derült bővebb fény az épületre, sőt ez a munkálat elkövette azt a hallatlan barbárságot is, hogy épségben maradt középkori faragott részleteket, többek között egy egész ajtókeretet elvakolt a napvilágról. Megemlítették még azt a XIII. századból maradt fűrészpárkánytöredéket, mely a déli torony falában volt látható s a templom tanulmányozói Pauer János Györgyben, illetőleg Hörger Antalban a templom XVIII. századbeli építésének és szobrásának személyét is megállapították. Számos ismertetés jelent meg a templom említett renaissance szentség-

házaíró s úgy látszott, hogy a kutatás már csak jelentéktelen adatokkal gyarápíthatja e templom történetét. Azonban a véletlen beleszólt az épület körül uralkodó csendbe s a templomot a legnagyobb meglepetések keltette figyelem központjába vonta. Az Erzsébet-királyné-emlék elhelyezésének szüksége halaszthatatlanná válva, különböző megoldási lehetőségek közül legjobbnak mutatkozott a lebontott régi piarista-épület helyén keletkezett térség, melyet nyugaton a Duna, északon bérházsor, keleten az új piaristaépület hátsó homlokzata, délen pedig a belvárosi plébániatemplom s az Erzsébet híd feljárója határol. Felállítván az emlékmű, csakhamar kivilágosodott, hogy a tér nem maradhat meg rendezetlen sivárságában, főként pedig a templom aljába szorult bádókgéményes, dísztelen bódésornak kell eltűnnie az immár díszesnek szándékolt térről. A lebontás gyors iramú munkálatai alkalmával azután kiderült, hogy a barokknak hitt részeken is középkori maradványok bukkannak elő a leomló vakolat alól. Ez a meglepő valóság, tápláltnva a téren előzőleg folytatott ásítások sikerének emlékeitől (ennek eredményei a téren lévő földalatti múzeumban láthatók), arra indította a hatóságokat, hogy a vakolat leverését rendszeresen folytassák és ennek eredményeképpen kiderült, hogy a barokknak hitt hajó és a déli torony falai a XV. századból való gótikus templom eredeti részei, melyet a barokk átépítés csak megromgált, de nem rontott le s így bontakozott ki fővárosunk kellős közepén egy faragott díszekkel bőven ékes gótikus templomtest, majdnem azt memők mondani eredeti pompájában. Az északi kapu pálcatagos dísz, mely enemű, főként Erdélyben fennmaradt emlékeink (Beszterce, Nagyszében stb.) sorában a leggazdagabb kiképzésű s faragásai is rendkívül magas képzettségről tesznek tanúságot s a déli liliomos szegélyű, csúcsívvel egybefoglalt kettős bejárat maradványai, a déli oldal emeletes oratóriuma, a teljes egészükben kibontott szentélyablakok karcsú arányai, a szentély falának belső színén előkerült (az 1889-1 restauráláskor elfalazott) oratóriumajtó s a szentélyen s a hajó külsején ötletesen elszórt mérműves díszítésű falkövek némileg feljogosítanak előbbi kijelentésünkre, ha el is kell ismernünk, hogy a barokk ajtók és ablakok törése s az elvakolás érdekében történt csákányozás ugyancsak derekas pusztítást vittek véghez az épületen. A vakolat lehántása után az előbukkant építészeti részek stílusvizsgálata nyilvánvalóvá tette, hogy a belvárosi plébániatemplom igazában a kései gótikának egyik legjellegzetesebb és leggazdagabb alkotása volt. Eredetileg egy nyolcszögű tornya (a déli) épült, melynek támpillérei eredeti struktív rendeltetésüket világosan kifejezik, míg a déli torony már a barokk átépítésnek a toldása. A templom három, illetve a csatlakozó oldalkápolnasorral együtt öthajós. A tulajdonképpeni hajók egymagasságúak voltak, a templom tehát a csarnoktípust követte, míg az oldalkápolnák magassága lényegesen csökkent a hajókéhoz képest. A szentély teljes épségben maradt emléke a hazánkban különben csak ritkán használatos körüljárós szentélyeknek. Ez annál is nagyobb jelentőségű, mert e szentélymegoldásnak más példái (pl. a miskolci avasiev.ref. templom, vagy a brassói fekete-templom) gyökeres átalakításon mentek keresztül, úgyhogy teljesen körüljárós szentélye ma már csak a budapesti belvárosi egyháznak van,

A külső lehántással egyidejűleg ásatások indultak meg a templom belsejében is, melyek az első, legalább is a korábbi építkezéseknek a nyomait akarták feltárni, mivel a források kétségtelen tanúsága szerint a templom helyén már a XIII. században is egyház állott, így pl. tudjuk, hogy II. Endre leányának, Árpád-házi Szent Erzsébetnek eljegyzése is ebben a templomban történt volt meg. Az ásatások eredménye¹ képpen kiderült, hogy a román stílusban épült első templom lényegesen kisebb méretű volt a XV. századnál, körülbelül a jaci apátsági templom méreteivel rendelkezett. A templom belsejében lefolyt ásatások rengeteg építészeti érdekességet hoztak napvilágra. Románkori architektónikus töredéket, alaprajzi részleteket, pionalapozások nyomait stb., de legértékesebb eredményük mégis az a két kődarab, mely egykor a különálló gótikus szentségházhoz tartozott s freskófestésnek épen maradt részleteivel ékes. Egyiken glóriás angyalfej, másikon valamely püspök szent feje vehető ki. Stíljüket tekintve e freskórészletek az olasz művészet körébe tartoznak s a fővárosnak egyetlen festett maradványai a XV. századból. A magyar művészettörténet mind stíláriis, mind ikonográfiai, mind pedig rekonstrukciós szempontokból sokszor vissza fog még rájuk térni.

A feltárási munkák anyagi terheit minden esetben magára vállalta a székesfőváros, de tovább is ment áldozatkészségében akkor, mikor fedezetet keresett és talált a Műemlékek Országos Bizottsága, s annak elnöke, Gerevich Tibor által javasolt helyreállítási munkálatok költségeinek kiteremtésére. Mindez azonban csak félmunka volna akkor, ha az emlékek tudományos feldolgozása nem tarthatna lépést a feltárásokkal, ha nem volna alkalom arra, hogy a megfigyelések vagy később, módszeres tudományos munka árán került eredmények írott tanulmányokba rögződjenek s a nyomtatott betű útján úgy a bel-, mint a külföld tudományos közvéleményét megmozgassák. A felébredt történeti érdeklődés és a mindinkább megtorlódó közlésre váró anyag arra indította a főváros kulturális ügyeinek jelenlegi vezetőségét, hogy kiadványsorozatot indítsanak, melynek lapjain a főváros történetét illető tudományos értékű közlemények helyet találjanak. E kiadványsorozat egyes kötetei felváltva tartalmaznak terjedelmesebb monográfiákat és különböző tárgyú kisebb tanulmányok gyűjteményét. Utóbbi kötetek „Tanulmányok Budapest múltjából” — gyűjtőcímmel jelennek meg. E tanulmányok között közölt Lux Kálmán részletes bőségu építészeti és történeti ismertetést az általa feltárt belvárosi plébániatemplomról, itt jelentek meg Garády Sándornak előzetes jelentései a nyéki kastély és a budaszentlőrinci pálos kolostor ásatási munkálatairól, Nagy Lajosnak rendkívüli fontosságú közlései az eskütéri ásatásokról és ezzel kapcsolatban Pest városának eredetéről és számos más szerzőnek Buda és Pest közelebbi vagy távolabbi múltját illető dolgozata.

A monográfiák sorában legújabbban megjelent kötet pedig fővárosunk középkori kőemlékeit egyetemes tárgyalás alá veszi s eredményeiben oly gazdag problémahalmazt old meg, hogy az e lapokon való bővebb megtárgyalást derekasan kicserdemli. A könyv bevallott célja

¹ Horváth Henrik: Budai kőfaragók és kőfaragójelek. Budapest Székesfőváros Várostarténeti Monográfiái 6.

a főváros középkori építészettörténetének megírása. Azonban ez a cél szinte elsikkad az óriási apparátus mögött, úgyhogy csak az utolsó, „História“ címet viselő fejezet olvasásakor derül ki, hogy mindaz, ami az előző lapokon megíródott, csak ez utolsó fejezet előkészítésére szolgált. Szellemtörténeti szintézis ez a könyv, kiindulása különösképpen mégis látszólag a legaprólékosabb pozitívista eszközökkel történik. Áthidalandó azt a szakadékot, mely a középkori műemléket névtelen alkotójától általában, de hazánkban különösen elválasztja, szerző a középkori építők és kőfaragók kézjegyeit, a faragott köveken felfalható vésett, különös, egymást metsző vonalakból álló jeleket veszi vizsgálat alá. E jeleknek értelmezéséről, jelentéséről számos elmélet alakult. Némelyek egyszerű elszámolási jeleknek tekintik, amelyeknek semmi egyéb jelentőségük nincs, mint hogy a bérelszámolásoknál a faragók igazolni tudják az általuk végzett munka mennyiségét, ismét mások a középkori építőpályok titokzatos szellemének megfelelően, messzemenő titkos értelmet is hajlandók tulajdonítani a jelként szolgáló, rendszeresen mértani elemekből szerkesztett ábráknak. Horváth az idevonatkozó irodalomnak teljes ismeretében távol áll mindkét felfogástól. Értelmezésében a kőfaragójeleknek nincs titokzatos jelentésük, de nem is egyszerű bérelszámolási emlékeztetők, hanem beillesztve e jeleket a gótika általános szellemiségébe, kiválóan alkalmas példák arra, hogy a középkori munkamenetben a tervnek és a kivitelnek, tehát a gondolatnak és a testet öltő formának összefüggéseit, illetőleg teljes egységét megvilágítsák. E szerint az elgondolás szerint indul ki a tárgyalás a köemlékek felszínének vizsgálatából. Ezzel szoros kapcsolatban áll a megmunkáló szerszámok vizsgálata is. E fejezet terjeszkedik ki a kőfaragójelek keletkezésére, szimbolikájára, fejlődéstörténetére, a rájuk vonatkozó irodalom ismertetésére, a Rhiza-féle négy főpályos jeleinek szerkezeti alapjaira és a főpályos jeleinek elterjedési sugaraira, végül a Magyarországon, főként pedig Budapesten talált kőfaragójelek analízisére. A vizsgálódásnak egy mozzanata sem múlik el anélkül, hogy a mutatkozó történelmi következtetések ki ne volnának emelve, így a felületmegmunkálás s a díszítőelemek viszonyából kitűnik, hogy a főváros első, még a XI. században készült építkezéseiben bajor iskolázottságú falazók és lombard-dalmata szobrászok vettek részt valószínűleg bencés szerzetes irányítás alatt. Kitűnik továbbá az is, hogy Magyarország a gyakorlatban nem tartozott a bécsi főpályos hatáskörébe. A kőfaragójelek után következő fejezet felsorolja s amennyire lehetett a szórványos töredékes anyag alapján, elénk tárja élettörténetüket is a személyükben is ismert középkori építőmestereknek. Főként sírkövek szolgáltattak e ponton nagy anyagot. E személyi alapvetés nyomán a középkori építőpályos keletkezése, szervezete következik. Pályos és céh elkülönülése, egymással való küzdelmeikkel, a magyarországi példák nyomán érdekesen rajzolódik meg s szervesen vezet át a következő gondolatkörbe, mely viszont az építőpályos belül kialakult elméleti, tervező, díszítőrendszereket elemzi. E rendszerek voltak az egyes pályosoknak évszázadokon keresztül feltűnő gonddal őrözött titkai, melyeknek alapján az egész szervezet képes volt zökkenő nélkül működni és véghezvinni gépi és precíziós, konstrukciós eszközök nélkül

oly alkotásokat, melyek előtt a modern építőtechnika is visszatorpanna s ha meg tudná is alkotni, az eredményen ott tükröződnék (mint annyiszor tükröződik is) a gépszerűség lélektelensége, szemben a középkor alkotásainak gazdag és harmonikus lelkiséget tükröző megjelenésével.

A felsorolt fejezeteken épül fel azután a könyv legfontosabb része, a budapesti középkori építészet történetének vázlata. Ami a kőfaragójelek magyarországi használatát illeti, Horváth szerint hazánk három nagy körzetbe osztható. Első és legfontosabb körzet a felvidéki, melynek központja Kassa volt. A kőfaragójelek tanúsága szerint ezzel a páhollyal tartotta a budai építkezés a legszorosabb kapcsolatokat. Hatása elnyúlik azonban Erdélyig, hol a kolozsvári Szent Mihály-templom kövein és a brassói Fekete-templomon ugyancsak felismerhetők kassai származású kőfaragójelek. A felvidéki páholyon kívül a dunántúli és az erdélyi területen alakultak önálló páholyok, melyek azonban, mint fentebb említettük, egymással lazább, szorosabb rokonságot ápolnak.

Idő szempontjából is rendkívül fontos jelenségeket tapasztalhatunk a budai emlékek kőfaragójelein, amennyiben — utaltunk is már rá — a nyéki kastély tiszta renaissance faragású kövein is találunk kőfaragójeleket, e par excellence gótikus sajátosságot. Miután az egész könyvnek legfontosabb verőere a kőfaragójeleknek új \$ gazdag szempontú magyarázata, melytől a fejezetek összes eredményei függenek, szerzőnek e pontra vonatkozó tömör fejtegetéseit egész terjedelmükben ide iktatjuk:

„... a középkori kőfaragómárkák is lényeges kifejezői, formái lehetnek a középkori szellemnek. A szoros függés a különböző főpáholyok kulcsaitól és az ezeken belül lehetséges, sőt szükségszerűen előálló végtelenül egyénített szabadság és változatosság nemcsak a gótikus építészet ismertetőjegye, hanem jellemző az egész középkori életrendszere. Még ezekben a sematikus, merev és élettelen külsőségekben is megcsendül a korszak egész lelkisége, a középkori szellem gazdagsága és tektonikája. A jelek nemcsak fontos utalásokat tartalmaznak alapvető szerkezeti szabályokra, díszítő mintarendszerekre, képletes összefüggésekre, hanem maguk is már bizonyos tekintetben kifejezői a középkori emberiség egész szellemi alkatának. A többi életformákkal együtt a kőfaragójelek is annyi tudatos rendszerezésről, annyi fegyelenről, egyszóval annyi kultúráról tanúskodnak, hogy a középkori világképet romantizáló szemlélet itt-ott talán kevesebbet kéne belőle. A kőfaragójelek a főpáholyok szerkezeti rendszereiből származnak és éppen e miatt valamit elárulnak a csúcsíves építőstílus statikai és dekoratív kapcsolataiból és feszültségeiből. Itt olyan formulaszerű magyarázó és levezető eljárásról van szó, mely szinte modern értelemben vett tudományos gondolkodásra vall. A jelek sematizmusa bizonyos távoli vonatkozásban a grafostatikai ábrákra emlékeztet. Természetesen meg sem közelítik azoknak szabatoságát, gyakorlati jelentőségét és használhatóságát, de azért számtani vagy mértani önkénynek sein szabad őket tekintenünk. Ez ellen szól a statikai és esztétikai feszültségeknek bennük tagadhatatlan megnyilvánuló szellemes játéka, mely bizonyos újabbkori széptani elméletekben, példának okáért Th.

Lipps beleélési (Einfühlung) rendszerében meglepő párhuzamokra akadt, ahol szintén egyszerű síkmértani ábrák, háromszög, négyszög, kör, paralelogramm stb. szolgálnak esztétikai hatások levezetésére, aminek az építópáholyok gyakorlatában triangulatura, quadratura, aranymetszés stb. mutatis mutandis megfelelnek. Ezek a megegyezések szintén csak külsőlegesen, de ennek dacára meglepő, hogy a dóm-építópáholyok látszólag oly önkényes és kabbalisztikus szám- és vonal-szimbolikája és a tudományos, lélektani esztétika bizonyos vonatkozásban párhuzamosan haladnak. Ilyen hasonlatokat nem szabad szó szerint venni, csak annyit jelent, hogy a késői gótikát mozgó energiák még ezekben a mértani formulákban is kifejezésre jutnak. Bizonyos, hogy a késői gótikára annyira jellemző gazdagság és változatosság ezekből a merev sémákból is meggyőző erővel kicsendül. A negédebb formanyelv és a finomabban tagolt jelszerkezetek a gótika sajátosan magyar ágának kialakulását is pontosan követik, hogy azután megmerevedett és részben már értelmetlen kabbalisztikus jelekként még mélyen belenyúljanak a XVI. és XVII. századba.“

A kőfaragójeleknek ilyen értelmezéséből következik egyszersmind az is, hogy a könyv lapjain szinte önkénytelenül alakul ki egy újabb esztétikai értékelőmód is, mely már nemcsak a formarendszerek könyörtelen követelésein alapul, hanem figyelembe veszi a történelemnek a meleg valóságát is, következésképpen sokkal közelebb tudja hozni tárgyát a mai szemlélőhöz. A történet pedig, amelyet Budára és Pestre vonatkozóan a kőtöredékek alapján elénk tár, igen gazdag és sok új tartalommal telt. Elsősorban azok a megállapítások érdemelnek különös figyelmet, melyek a főváros újabb korát az ókorhoz csatolják. A késő antik hagyományoknak továbbélését mutatják ki a román stíl faragott emlékein s ezáltal azt az űrt, azt a szakadékot, amely a város életében mutatkozott, mindinkább kitöltik. Kiderül az emlékek alapján, hogy az antik formanyelv nem volt idegen és ismeretlen a középkor emberei előtt, hanem olyan forrás, melyből természetesen merített művészete számára. A pannóniai római művészet formakincsének a magyar középkor művészetében való továbbélése tovább is problémája maradt a szerzőnek s hihetleg problémájává leszen majd másoknak is, mert nem kétséges többé, hogy a sajátosan hazai művészet formai és szellemi kialakulására vonatkozóan a helyi viszonyok és helyi kapcsolatoknak a vizsgálata sokkal hasznosabb és igazabb eredményekre vezet, mint a legtetszetősebb elméletek, melyek a gyökereket kizárólag idegen talajban keresik. Mindez világossá válik Horváth könyvének anyaga nyomán. A fejlődés folyamatossága Budán Aquincum óta nem szakad meg, legfeljebb elhalványulnak a reávonatózó nyomok. A XI. századtól kezdve azonban mind erőteljesebben buzog fel az emlékek forrása s ez emlékek tanúságot tesznek arról, hogy a magyar főváros lépést tartott a Nyugat művészi törekvéseivel s művészete mégis egyéni, sajátos, helyi színezetet nyert, önállóvá, többé-kevésbé függetlenné vált, kapcsolatait inkább a haza területén belül ismerhetjük fel, mintsem kifelé s így minden kis töredéke a magyar középkor egész kultúráját képviseli.

BUDAPEST VAGY BUDAVÁR?

HERCZEG FERENC a Pesti Hírlap egyik novemberi számába vezércikket írt Kemenceváros címmel; magyarra fordítva ugyanis így hangzik a német Ofen-Pest elnevezés; ez postai címzéseken még mindig kísért s úgy látszik nem lesz kiirtható mindaddig, amíg ragaszkodunk a Budapest névhez, jóllehet ezt csupán az 1872: XXXVI. törvénycikk tette közkeletűvé; ne ragaszkodjunk tehát hozzá, hanem térjünk vissza az ősmagyar hangzású Buda névhez, amelyhez nemzeti királyságunk legdicsőbb emlékei fűződnek.

Herczeg Ferenc kezdeményezése alkalmából vizsgáljuk meg nyugodtan és alaposan, valóban helyt- és időálló neve-e mai fővárosunknak a Budapest név. Tartsuk meg ha az, ha pedig nem az, adjunk neki olyan másikat, amely múltjánál, jelenénél és jövőjénél fogva megilleti.

Nézzük a Budapest név eredetét. A Budapest név jelszóként keletkezett jó száz év előtt és hasznos szolgálatokat tett fővárosunk kialakulásában, küzdelmeiben és válságaiban. Gróf Széchenyi István volt az, aki a Budapest gondolatot megformálta, egyidejűleg ő dobta be a közönségbe a Budapest jelszót, amelynek célja volt a dunaparti kettős fővárost — e családias óvodásban élő testvérvárosokat — egyesíteni s az egyesítés által provinciális jellegükből valóságos fővárossá emelni, arra a színvonalra, amelyet a megifjodó Magyarország megkívánt.

Széchenyinek sikerült az egységes magyar főváros alapját megvetni, szerencsétlenségű szabadságharcunk azonban nem engedte meg a megkezdett mű befejezését. Széchenyi lelkében megtört, az ország osztrák abszolút uralom alá került, a két város maradt Buda és Pest, az akkori állapot szerint: Ofen und Pest. A divide et impera elve nem volt alkalmas az egység összekovácsolására. A Budapest-gondolat válsága elérte mélypontját. A „magyarvilág“, majd az 1867-es kiegyezés újra felvette és megoldásra érlelte meg az eszmét, úgyhogy 1872-ben Budapest, az egységes magyar főváros bevonult a törvénytarba.

Ez a Budapest megalkotásáért folyt küzdelemnek — úgy is nevezhetjük: Budapest első nagy válságának — keresztmetszete. Így született meg és diadalmaskodott a Budapest-gondolat és a Budapest név. Következett félszázados történelme annak a fővárosnak, amelyre

teljes mértékben ráillett a név, amelynek jegyében született. A jövőben e kor Budapestjét fogják előreláthatólag „szoros értelemben vett Budapestnek“ nevezni.

Budapest második nagy válsága a világháborút követő összeomlásban következett be, amikor is történetének új kora kezdődött. A kétségbeesés és fejesztettség perceiben bizonytalannak látszott, hogy a nagy összeomlás nem temeti-e maga alá Budapestet is. Vagy ha nem, kérdés, megtarthatja-e metropolis jellegét. Még akkor is, amikor higgadtabbak lettek az emberek, ellentétes diagnózisok és jóslatok kerültek forgalomba. „Az ország teste beteg, mondta az egyik; vízzel telt feje: Budapest; ennek nem lehet jó vége.“ — „Budapest előbb-utóbb Velence sorsára fog jutni, szolt a másik; elszegényedik és elnéptelenedik, csak palotái mutatják majd régi nagyságát.“ — „Nem kell attól félni, hogy Budapest elnéptelenedik, mondta a harmadik; a baj az, hogy mindenki szalad a kültelkekre; ez a külterjes fejlődés fogja tönkretenni városunkat.“

Ezernyi aggodalmunkból egyszerre arra a kellemes meglepetésre ébredtünk, hogy Budapest idegenforgalma nem remélt méreteket öltött és hogy Budapest a legjobb úton halad a felé, hogy világvárossá fejlődjék. Én Budapestnek ezt a második nagy válságát abban az 1933-as esztendőben tekintem befejezettnek, amikor angolok első ízben keresték fel tömegesen fővárosunkat. A Londonból hozzánk érkező csoportok tagjai maguk hívták fel figyelmemet arra, hogy ne higgyük, hogy ők Londont jelentik egyedül; nem: Angolország minden részéből jöttek utasok, sőt az egész brit birodalomból, Kanadából, Indiából, Dél-Afrikából és Ausztráliából. Három év folyamatosága és az angol konzervativizmus kezeskedik az angol-magyar turisztikai kapcsolat állandóságáról, ami idegenforgalmunk komolyságának biztosítéka. A brit birodalom alattvalóinak — újabb használatos szóval britisher-eknek — megjelenése már egymagában világfogalmat jelent.

Budapest tehát az első válságból fővárosként, a másodikból világvárosként került ki. Az elsőnek jó volt a Budapest név, kérdés, jó-e a másodiknak? Itt az ideje, hogy rekapituláljuk a leckét. Vizsgáljuk meg, vajjon a Budapest név örök időkre született-e, avagy csak arra, hogy a fővárost a megalakulásával kapcsolatos első hosszú válságán átsegítse? Vizsgálódásunkban nem nélkülözhetők a részletek.

A Budapest név a XIX. században először abban az essay-szerű levélben olvasható, amelyet Széchenyi István gróf 1829 november 8-án intézett Hunyady Ferenc grófné sz. Zichy Júliához. Széchenyi ebben a következőket írja:

— Ungarn ist unsere Wiege! Wir müssen es verschönern, emporbringen, beglücken... Aus dem Herzen quillt alles: ist das Herz gesund und schlägt es kräftig, so wird der ganze Körper mit frischem Blut belebt. Ungarns Herz ist Pest und Ofen. Ein Engländer heisst diese beiden Städte Budapest ...

Ez a Kolumbusz-tojásszerű ötlet: a Buda és Pest szavakat Budapestté ragasztani össze, megfogta Széchenyi lelkét, bár ebben az idő-

ben hánytorgatta magában, nem lehetne-e a két várost Honderű-nek nevezni, aminek anekdotikus története eléggé ismeretes.

A Budapest név tehát megtetszett neki, mindazonáltal másfél év kellett, amíg síkra szállt érte. Naplójában 1830 június 25-én jelenik meg először Budapest. A Fekete-tenger felé evezésében Szekszárdról írja: „die schönste Lage seit Budapest.“ 1831 március 20-i kelettel pedig ezt olvassuk: „Budapest vor Augem.“ Figyeljük meg, hogy mindkét helyen akkor használta a Budapest szót, amikor látta is a két-egy várost. Tollára jött az új név, amikor megjelent előtte Budapest egyik legvarázsosabb tulajdonsága: megláthatósága, sőt megpillanthatósága. Vannak ugyanis városok, amelyek részleteikben, sőt talán egészükben is nagyon szépek, de nem tudnak azonnal való összehatást gyakorolni. Ilyenek a vezető metropolisok: Bécs, Berlin, Párizs, London. Ezekkel szemben rögtön elbűvölik az utast: Konstantinápoly, Rio de Janeiro, Velence, Nápoly és — Budapest, főként a mai Budapest.

De térjünk vissza Széchenyire, aki 1831-ben megjelent Világ című művében nyíltan tör lándzsát a Budapest névért. A Világ Függelékében ugyanis közlések olvashatók „egy angol leveleiből, melyek hazánk egy nagyérdemű leányához Írtak“. Az első levél dátuma 1828 november 21. Ez a novemberi dátum és „hazánk egy nagyérdemű leánya“ önkénytelenül is Hunyady Zichy Júlia grófnőt juttatják eszünkbe és azt, hogy a levél valójában helyzetlevél, amelyet maga Széchenyi írt, mintegy folytatásaképpen annak a levélnek, amelyet megelőzőleg a grófnőhöz intézett. De ha nem volna is Széchenyi közvetlen szerzőségéhez afféle külső kulcsunk, amilyent említettünk, írásmodora, közismert érvei, mind órá vallanak. A könnyen levethető angol maszk mögül tehát ő mondja nekünk a következőket:

— Fővárostok nevét Budapestre kellene változtatni, mely kevés év, sőt hónap múlva oly megszokottan hangzanék, mint Bukarest. S így két város (t. i. Buda és Pest) egyesülne, mely most nem a legjobb szemmel nézi egymást. Mily haszon áradna az egyesülésből, mily virágzó fővárosa lenne Magyarországnak rövid idő múlva, kivált ha az országgyűlés is nem Pozsonyban, nem a határszéleken s oly távol Erdélytől, hanem az ország szívében tartatnék.

Majd néhány lappal odébb így folytatja:

— Észrevehető, én Budapest szóval éltem Buda helyett. Okom ez vala: Magyarországon lévén, nem kis féltékenységet vettem észre Buda és Pest között. Egy fővárosnak kellene ezeknek lenni, nem kettőnek. Egy és nem megosztott ellenmondó szívnek. Mi lenne Londonból, ha azt Borough, Westminster s még számtalan egyéb részei neveivel kellene neveznem. A két név egybeolvadása Buda és Pest érdekeit és érzéseit egyesítené s így erősítené.

A Világ 97. lapján Széchenyi kifejti még, hogy célja Magyarország közepén egyesíteni a honfiakat; ezt másutt így bővíti: „összesíteni a magyart s behívni a dús idegent“, amiben benne van az idegenforgalomra való törekvés is.

Széchenyi azonban ezzel egyidejűleg a moderm technika eszközeivel is egyesíteni akarta Pestet és Budát, ami alatt tágabb értelemben Kelet és Nyugat értendő. Kelet és Nyugat találkozzanak itt, a hatalmas magyar fővárosban, amelyet két gyenge és civakodó városkából

kötött össze — a Lánchíd. Ennek az egyesített mozgalomnak zászlajára írta ő fel a Budapest nevet, amelyet belezúgatott a hídépítő vaskovácsok pörölycsapásaiba is. A tömegszuggeráló legegyszerűbb és leghatásosabb eszköze az ismétlés lévén: amíg a Lánchidat építette, azalatt elterjesztette a Budapest nevet is. Több volt ez mint név; az volt, amit az angol slogan-nak nevez: jelszó, csatakiáltás, harci riadó. Ez segítette diadalra a polgári munkának azt a nagy harcát, amelynek kohójából mai gyönyörű fővárosunk kikerült.

A Budapest név feltartóztatlanul terjedt. Maga Széchenyi István gróf s az útítársául hozzászegődött Andrássy György gróf, külföldi tanulmányútjukról visszatértükkor, 1832-ben — nyomtatásban 1833-ban — már a Budapesti Hídegyesületnek tettek jelentést, amelynek egész működése ezzel a jelzővel folyt le. A negyvenes évek elején elfogadta az időszaki sajtó, amelynek vezetője, Kossuth Lajos minden rendelkezésére álló eszközzel küzdött Budapestért, a nemzeti fővárosért. 1840-ben Szalay László szerkesztésében megindult a Budapesti Szemle, 1842-ben Frankenburg Adolf egy Budapesti Divatlap kiadására kért és kapott engedélyt, 1844-ben pedig Dessewffy Emil gróf vezérletével megjelent a Budapesti Híradó.

A Budapest nevet átvették az 1848-as törvények, majd az 1849 június 24-i kormányhatározat, amely elrendelte Pestnek, Budának és Óbudának Budapest néven való egyesítését, végül az 1872: XXXVI. törvénycikk, amely ezt az elhatározást törvényerőre emelte és végre is hajtotta.

A Budapest jelszó tehát hivatalos nevévé vált a magyar fővárosnak, amely akkor küzdötte volt át első hosszú nagy válságát. Következett egy folyamatos és összhangzatos fejlődés, mondjuk így: a kiegyezéstől az összeomlásig. Ezalatt zajlott le a szoros értelemben vett Budapest története.

A BUDAPEST NÉV DIADALA után ennek az elnevezésnek alkalmazása Széchenyi Budapestjére visszafejlődött. Ha ma beszélünk ama kor Budapestjéről, vagy gondosan egymás mellé tesszük Budát és Pestet, vagy Pest-Budáról szólunk. Egyszer-másszor a régiek is mondtak Pest-Budát, közbeszédben használatos ez azonban csak korunkban lett, amikor jelenti a régi Budapestet, a táblabíró-világ Budapestjét, Széchenyi Budapestjén át egészen a kiegyezésig vagy a városeyesítésig. Ez a két utóbbi a közfelfogásban afféle légiesített korhatár.

Pest-Buda után a kiegyezéstől az összeomlásig következett a szoros értelemben vett Budapest. Ezután — így érzi ezt az átlagos műveltségű magyar ember, aki fővárosát szerető figyelemmel kíséri — valami másféle Budapest jött. Jött a modern Budapest, az új Budapest, ami valami más, mint Buda és Pest vagy mint Pest-Buda, sőt más, mint a régi, boldog békebeli Budapest. Ez az új Budapest, ez a poraiból megeledett Fénix más, mint az előzők voltak.

Ennek az új Budapestnek más az alakja, más a ruhája, más a járása. Milyennek látja az, aki nem akták alapján formál véleményt, hanem a várost magát nézegeti? Azt látja, hogy ez a modern Budapest jobban összeszedte magát, mint a régi. Tisztább, egészségesebb,

zöldebb, virágosabb, a napot is jobban visszatükröző, mint a régi. Országos lesújtottságában s a létért való keserves küzdelmében valahogyan életrevalóbb lett, sőt még derűsebb is merészkedik lenni, mint a régi világban. Ezt az új Budapestet szerették meg az idegenek is, akik szintén hozzájárultak a város arculatja változásához. Az idegenek már otthonosan érzik magukat Budapesten, ahol, hacsak véletlenségből nem walesi herceg az illető, senkit idegen voltáért meg nem bámulnak. Az idegenforgalom is hozzátartozik a város megváltozott megjelenéséhez.

Új városnak új név kell! Ennek szimptomája a Budapest-fürdőváros név (angol laphirdetések szerint Budapest-Spa) sikere. Budapest fürdőváros lett e hivatalos mozgalom keretein túl is. A Dunát például a régi Budapest a kőparti uszodák deszkabódéiból ismerte csak; ma a Duna egész fővárosi dupla-hosszában óriási fürdő, csónakázó és napozótelep. Mindenki, aki azelőtt nyáron elszaladt Budapestről s most itt marad, mellére szívtá a nevet: Budapest-fürdőváros. Tetszik neki e név, mert új oldalát ragadja meg az új városnak. Nektünk mindazonáltal olyan név kell, amely minden szempontot kielégít.

Népszerű lett egy másik új név is: Nagy-Budapest. Lényegében ez is jelszó-név, mint annak idején Budapest volt. Ez a jelszó is sikerrel fog jární, mert nem kétséges, hogy az új Budapest előbb-utóbb közigazgatásilag magába fogja olvasztani a vele összeépített községeken így fog megalakulni Nagy-Budapest. Ez a fejlődés nem tartóztatható fél, de mindenesetre úgy irányítandó, hogy egyfelől az egésznek javára váljék, másfelől, hogy a Budapesthez csatolandó városrészek lakosai megélhetés dolgában ne juthassanak kedvezőtlenebb helyzetbe, mint eddig voltak. Bár az erre vonatkozó legutóbbi tárgyalások eredménytelenek voltak, Nagy-Budapest létrejött bizonyos, csak létrejöttének dátuma ismeretlen.

A közbeeső inkubációs időt használjuk fel arra, hogy fővárosunknak, ennek az új városnak, új nevet keressünk. Jelen soraimnak sem az a célja, hogy most valamely hirtelen, meggondolatlan elhatározásra ösztökéljem Budapest közönségét. Nem, szép csendesesen érjen meg és mérlegeltessek meg az a gondolat-gyümölcs, amelyből Nagy-Budapest új és végleges neve ki lesz hámozható.

Magát a Nagy-Budapest nevet nem kívánhatjuk, ha Budapesttől is meg akarunk válni. A Budapest nevet maga Széchenyi is csak esze szerint kedvelte, de szíve szerint nem szerette. Ezért habozott olyan sokáig, amíg elfogadta és belekezdett elterjesztésébe. Pulszky Ferenc feljegyzése szerint maga Széchenyi arra hivatkozott, hogy „Pest akár németnél, akár franciánál már hangzása által is kellemetlen benyomást tesz“, mert pestis-re emlékezteti őket. Ez az aggály azóta sem vesztett aktualitásából, mert jómagunk Budapest helyett állandóan Pestet mondunk, még ha idegen nyelven beszélünk is.

Széchenyi hívta fel Budapesttel kapcsolatosan figyelmünket Bukarestre. Akkor ez érv volt Budapest mellett, most érv ellene. Azidőben e névhasonlóságban nem volt semmi veszedelem. A két város egymáshoz való viszonylatában más-más világtájon feküdt: Budapest a Nyugathoz, Bukarest a Kelethez tartozott. Politikában, közjogban, de leg-

főként kultúrában szembeszökő különbség választotta el a kettőt. A bukarestiek például ezidőben — a huzamosan ottartózkodó Barabás Miklós tapasztalatai szerint — „az oroszoknak akarván hízelkedni, már kezdték török szokásaikat elhagyni“. Ekkor a két várost sem a felszínes szemlélő, sem a mélyen kutató nem téveszthette össze. Ma azonban, amikor Bukarest egy puffadt birodalom fővárosaként egy talmi műveltség reklámfényében sütkérezik, ez a névhasonlóság más jelentőségű. A névhasonlóság testvére a névrokonság, amelyből az idegen valóságos rokonságra következtethet, már pedig ilyen semmi vonatkozásban nem fűz bennünket össze. Viszont el kell készülnünk a másik oldalról jövő összehasonlításra is, amikor azt hallhatjuk majd, hogy Bukarest a régi város és Budapest az új, amint azt az utóbbinak csak — százéves neve mutatja.

De micrt is ragaszkodnék egy ezeréves város százéves nevéhez?

A jó elnevezésnek első kelléke, hogy abszolút biztos megkülönböztetést nyújtson. A tapasztalás azt mutatja, hogy a nagyközönség városnevek összetévesztésére rendkívül hajlamos, és hogy e fogatékosságtól legkevésbé mentesek a nagy nemzetek fiai. Tanúja voltam például angoloknál Vienna (Bécs) és Venice (Velence) összetévesztésének s amikor egyszer uruguayiak társaságába kerültem, sebtiben megkértek, ne zavarjam össze őket a paraguayiakkal, amint azt sokan megteszik s ez nekik nagyon kellemetlen. De hogy Dél-Amerikából saját hazánkba visszatérjek, nem egy olyan esetre emlékszem, amikor valaki Leányfalut összetévesztette Leányvárral, sőt, mivel addig egyik helyen sem volt, Leányfalura utaztában Leányvárra érkezett.

Ha tehát van módunk és alkalmunk arra, hogy Budapest helyett olyan nevet használhatunk, amely e gyakorlati kellemetlenségnek nem tesz ki bennünket, éljünk ezzel az alkalommal. Ez remélhetőleg Ofen-Pest-et is megszünteti, amint azt Herczeg Ferenc jogosan kívánja.

Mellékesen megjegyzem, hogy ezek az Ofen-Pest címzések talán nem annyira célzatosságra, mint inkább fogatékos műveltségre, maradiságra, elavult könyvek használatára vallanak. 1867 előtt például már erős lendületben volt a német enciklopédikus irodalom, amelynek kötetit az idősebb nemzedék még mindig használja. Mi tapintatosabbak vagyunk és csak magunk között beszélünk — némi büszkeséggel, hogy magyar neveink vannak nevezetes külföldi városokra — Bécsről, Boroszlóról, Velencéről, Nápolyról és Konstantinápolyról, de ezeket a szép, régi magyar szavakat postai címzésre nem használjuk.

Térjünk tárgyunkra! Mi legyen az új név, ha arra szükség lenne? Herczeg Ferenc szerint: Buda. Aminek szintén van Széchenyivel kapcsolata, aki úgy kezdte névreformját, hogy „Budapest szóval éltem Buda helyett“. Tehát úgy látta a dolgot, hogy elsősorban Buda helyett használja Budapestet, amelyet végül általánosan elfogadtatott.

Széchenyi győztes Budapest-propagandája megmagyarázza, hogy — miután Pest neve komolyan sohasem versenyzett az egyesítendő főváros nevéért — micrt nem került szóba Buda nevének rangemelése sem. Később Buda esélyei csökkentek.

Széchenyi idejében Buda történelmi fölénye Pest felett még jobban volt érezhető, mint később. Történetírás és költészet mind Budát

ünnepelte, amint azt az olvasó ismeri. Ezzel szemben a későbbi fejlődés Pestet tolta előtérbe. Pest jelentette a fiatalságot, terjeszkedést, népességszaporulatot. Ezenközben Budáról elterjedt a vélemény, hogy hegyes-dombos állapotában nem alkalmas fejlődésre. Mi több, Budán valószínűleg két katonai erőd volt, az egyik maga a budai Vár, amelynek erődjellege 1874-ben szűnt meg, a másik a gellérthegy-i Citadella, amelyet csak 1897-ben vettek át a polgári hatóságok. A Vár és a Citadella között terjeszkedett el a tabáni fertő.

Látható tehát, hogy éppen a Széchenyit követő időben, sőt a szűkebb értelemben vett Budapest idején emelkedett Pest jelentőség és hírnév dolgában Buda fölé. Ez az állapot azonban napjainkban megváltozott. Az erődökre már alig emlékszünk, a vén Tabán csak a nótában él, ellenben a főváros közepéből kimagasló Budavára lett ismét — mert hajdanában az volt — fővárosunk legfeltűnőbb, legjellegzetesebb, legemlékezetesebb pontja. A megjavult közúti közlekedés és a gépkocsi népszerűsödése megcáfolta azt is, hogy a budai oldal fejlődésre nem alkalmas. Ma a budai hegyvidék nem más, mint egy benépesedett óriási park a főváros központja, Budavára körül.

Mindebből az következnék, hogy fogadjuk el Herczeg Ferenc indítványát, amely szerint Budapest új neve egyszerűen Buda legyen, mert ez is Budavárát jelenti s még hozzá rövidebb is. Ennek azonban azt a gyakorlati akadályát látom, hogy más Buda nevű helyek is vannak. A Ritter-féle statisztikai és földrajzi szótárban például a bennünket körülvevő államokban jó néhány szláv eredetű Buda nevű helységre akadtam. Én nem hiszem ugyan, hogy valami lényeges zavar keletkezne a körül, hogy a hozzánk Budára címzett levelek ama kevésé ismert helységekbe tévednének el: újonnan felvenni azonban egy olyan nevet, amely helységnévtárakban többször előfordul, ezt feltétlenül gyakorlati hibának vélem.

Ma, amikor lázas verseny folyik országok közt és városok közt kultúrájuk ősiségeért, nekünk vissza kell mennünk fővárosunk első magyar nevére. Ez Budavár vagy Budavára. Erre nyelvészeti főtámpontom az Akadémiánk kiadásában megjelenő Gombocz-Melich-féle nagy Etimológiai Szótár, ahol Buda címszó alatt a legnagyobb lelkiismeretességgel összefoglalva található minden idevonatkozó tudnivaló. E szerint Buda első megjelenési formái találhatók: a Névtelen Jegyzőnél, aki Buduar-t ír, Albericus XIII. századi francia ciszterciánál, ahol Boduaria olvasható, a Nagy Lajos-kori Képes Krónikában, ahol Buda Wara és Budauara tűnik szemünkbe. Mindez jelenlegi helyesírásunk szerint: Budavára. Ugyancsak az Etimológiai Szótár megnyugtat bennünket arról, hogy a szláv nyelvekben a Buda szó helynevekre nem használatos előbb a XV. századnál.

Én tehát az említett három forrásnál, amelyek kultúránkból fakadó források, nem óhajtok messzebb visszamenni a múltba. Különösképpen nem keresek ősi turáni, ázsiai motívumot Buda vagy Budavára számára, amint azt például láttam az érdekes Budai Naplóban, amely egyébként elsőként vetette fel Budapest e névcseréje gondolatát. E ponton lényegtelen, hogy ez a Budavára elnevezés eredetileg Óbudára vonatkozott-e vagy sem, hiszen Óbuda is Budapest. Buda és Pest egy-

másra való féltékenysége is elült már, legalább is ebben a vonatkozásban. Most amúgy sem „a két testvérváros“ kapna új egységes nevet, hanem hosszú sora az egykor autonóm életet élő községeknek, amelyek szerves fejlődés során forrtak össze egy várossá.

A Budavára elnevezés ma természetesen nem katonai erődöt jelentene, hanem bizalmunkat műveltségünk erejében. Budavára, ez a természeti és művészeti szépségekben gazdag, világvárossá fejlődött magyar főváros, a kultúra kősziklájára épült vár, amely hivatva van hirdetni a magyarság békés törekvéseit és barátainkul megszerezni a művelődés összes barátait.

Befejezésül ismétlem, hogy az olvasót nem kérem másra, mint e kérdés mérlegelésére, hogy akkorra, amikor Nagy-Budapest megvalósul, ha névcsere szükséglete beállna, simán és talán egyértelműleg meg legyen oldható fővárosunk új nevének kérdése is. Ma nem kell e felett döntenünk, de nem árt gondolkoznunk, hogy annakidején kapkodás nélkül, közmegnyugvásra adhassunk méltó nevet az eljövendő Nagy-Budapestnek. Ne higgyük, hogy ez a névcsere nagy költséget, fáradságot kíván. Ha így volna, a norvégek — a világnak ez a legjózanabb és legtakarékosabb népe — sohase változtatta volna meg Krisztiániát Oslóra.

Egyébként Nagy-Budapest megvalósítása további feltételének tekintem, hogy az új részek harmonikus kiegészítői legyenek jelenlegi megújított metropolisunknak, amelynek fajsúlyából nem szabad veszítenie. Ennek az Új-, Szép- és Nagy-Budapestnek volna visszaadható ősi neve: Budavára. Amit ez tartalmilag jelent, azzal úgyis oda kell állnunk a világ elé, — okosan, ügyesen és gazdaságosan — mert hiszen az egész világtól kell majd elvárunk, hogy azt a nevet használja, melyet mi fogunk elhatározni. Ez a lépésünk az egész világ érdeklődését maga után fogja vonni és lehetővé fogja tenni az új metropolis új nevének könnyű és hasznos forgalombahozatalát.

SIKLÓSSY LÁSZLÓ

LISZT FERENC ES A MAGYAR MŰVELTSÉG

MINDEN NEMZET tudatalatti, ösztönszerű törekvése kibontakoztatni a benne rejlő erőket, kiteljesíteni a maga sajátos típusát s az ebben rejlő hatalmat. Igazi szellemi vezérei pedig azok, akiknek hatására felszabadulnak a benne szunnyadó energiák, akik ráébresztik önmagára, tudatosítják legmélyebb, legrejtettebb vágyait, sóvárgását. Ezt a megállapítást a ma közérdeklődés terében álló nagy hazafira vonatkoztatva, elének todul a kérdés, milyen szerepet játszott Liszt Ferenc a XIX. század magyar kultúrtörténetében? Mik voltak azok a nemzeti vágyak, törekvések, amelyek az ő művészetében jutottak kifejezésre? Miben szolgálta a nemzeti haladás eszményét, a nemzeti géniusztudatosítását?

Liszt Ferencben az ember és a művész, a lét és az alkotás megegyezése olyan tökéletes, hogy emberi egyéniségének ismerete nélkül ezekre a kérdésekre nem adhatunk feleletet. Legalább nagy vonásokban tisztázni kell, hogy élete és egyénisége, a külső és belső körülmények, milyen viszonyban álltak nemzeti feladatához? Mi volt itt előmozdító vagy hátráltató tényező ilyen feladat betöltésére?

A művész Liszt legkülönfélébb megnyilatkozása: a zongoraművész, a karmester, az alkotó, a pedagógus, az író, a bátor, megalkuvást nem ismerő úttörő, a jövő művészetét céltudatos propagandával előkészítő zenepolitikus, elválaszthatatlan a szellemi élet minden problémái és eseményei iránt érdeklődő mély gondolkodótól, a nemeslelkűségében, önzetlenségében páratlan embertől. Liszt úgy élt, ahogy alkotott, úgy alkotott, ahogy játszott, úgy játszott, ahogy tanított, dirigált, írt, gondolkodott. De mit jelent ez az úgy-ahogy?

Zsenge gyermekkorában már feltűnő rendkívüli zenei képességei életét a virtuóz világotjáró útjára sodorták. Magyarországon született, „magyar parlagon“, ami akkor — iŕn-et írunk — azt jelentette, hogy tehetségének kiművelésére idegen kultúrához kellett fordulnia, idegen nemzetek szellemi javait befogadnia. Az okos, világ- és emberismerő apa, Liszt Adám gondoskodik róla, hogy fia a legkitűnőbb külföldi mesterek kezébe jusson. Bécsben, majd Párizsban, az akkori Európa e két legjelentősebb zenei gócpontjában nő, fejlődik Liszt csodálatra méltóan sokoldalú szelleme. Abban a korban, amikor kezdetét veszik az embert elhatározó, első, nagy benső küzdelmek, mikor a külső benyomások a legerősebbek, egy életre döntőek, Liszt már Párizsban él: rajongó fiatalságának első komoly eszményeit a francia szellem

és érzésmód színezi. Ez az idegen hatás nála azért is erősebb, mert nemzeti tradíciókon nyugvó kultúra helyett csak homályos gyermekkori hazai emlékeket, ösztönös érzéseket tudott ezzel szembeszegezni. Sorsa közös volt minden magyar ember sorsával, aki szűkebb hazáján túl érvényesülni akart: rá volt utalva, hogy idegen nemzetektől tanuljon, hogy hozzájuk alkalmazkodjék. Így lett Liszt Ferenc a francia kultúra adoptív gyermeke; a francia nyelv lesz az anyanyelve, amelyen mindig a legtökéletesebben írt és beszélt. Különösen a párizsi szalonok voltak azok a kimeríthetetlen szellemképző iskolák, amelyek felkeltik a fiatal Liszt nagy tudásvágyát, megtermékenyítik minden értékes eszmét mohón habzsoló, örökké nyugtalan lángelméjét.

Franciaország szellemi és művészi fejlődésében kétségtelenül a legjelentősebb korszak volt a romantikus forradalomé. Romantika és reformvágy karöltve járnak: lázadás a tradíciók, a megmerevedett klasszikus formák ellen minden szellemi téren, a személyes élmény, a fantázia, a szabad haladás jogainak előtérbe lépése, viszont az előbbi kor száraz racionalizmusával szemben a keresztény tanok, az ember szeretet, a szociális érzék erősebb hangoztatása. A rajongó francia fiatalság előtt mint egy boldogabb, szabadabb világ biztosítékai tűnnek fel az új eszmények. Liszt szenvedélyes, mindent szívvel-lélekkel megragadó temperamentumával elemében van itt. Mint művész természetesen a haladás híve, de ugyanekkor mélyen vallásos, emberszerető lelkében erős gyökeret ver a keresztény humanitás eszméje. Lammenais abbénak, a liberális katolicizmus fővezérének írásait éppen olyan rajongással olvassa Liszt Párizsban, mint itthon olvassák a mi magyar ifjaink. A lobogó lelkesedést és forradalomtiszteletet, ami nálunk olyan jellemző az 1832—36. országgyűlés fiatalságára, Liszt a forradalmi eszmék tűzfészkében éli át. De Párizsban ugyanekkor a szellem legnagyobb arisztokratái adnak egymásnak találkozót. Ilyen környezetben Liszt fejlődése is rohamlépésben megy előre.

Az új romantikus mozgalomnak festői — akik először rázzák le a klasszikus formalizmust — mint Delacroix, Delaroche; költői, írói, mint Chateaubriand, Lamartine, A. Musset, George Sand, Victor Hugo, Heine; zenészei, mint Berlioz, Chopin, David, a legelőkeltebben vesznek részt egymás dolgaiban. Forradalmi művészek, akik a szellemi élet minden megnyilvánulása iránt érdeklődve nem ismernek egyoldalúságot. Érdekeik összeolvadtak, egymáson mérték az erejüket, egymással való súrlódásokban jutnak saját művészetük nagyobb tudatára. Ebben a szellemi környezetben fejlődött a magyar Liszt Ferenc azzá a páratlan univerzális szellemmé, akivel a zenész is tagja lesz egy mindent átfogó szellemi egységnek, a gondolkodó művészek egységének. Liszt ugyanazokat az eszméket fejezi ki zongorán, amelyeket a toll, az ecset, a véső művészei a maguk nyelvén öntenek formába. Lammenais-nak különösen a művészetről való felfogása vésődik mélyen a fiatal Liszt lelkébe. Itt kapja a platoni művészetfilozófia legtisztább romantikus megfogalmazását. E szerint a művészet az ember tökéletesedését és nemesedését szolgálja. A művész, éppen úgy mint a pap, az emberiség, a nép vezetője, aki mindenütt szent tüzeket,

nemes érzéseket, fenséges lelkesedést gyűjt, a Szépség formájában az Istenség, a Végtelen után való vágyódásunkat kelti fel, ami mindannyiunkban többé-kevésbé él. A zene két főforrása az Isten és a Nép, vagyis a Hit és a Nemzetiség.

Liszt a júliusi forradalom idején már az egész Európában elismert, mindenütt páratlan lelkesedéssel ünnevelt művész. Hazájától 1823 óta — midőn mint csodagyermek Pozsonyban és Pesten hangversenyezik — teljesen elszakadt. 27 éves már, amikor Velencében, az újságból szerez tudomást a nagy pesti árvízkatasztrófáról. A haza fogalma újra felvilágosodik benne. Miből állhatott ez a fogalom Lisztnél? Gyermekkori emlékei „a hatalmas, hömpölygő Dunáról, a messzi pusztákról, a békésen legelésző nyájakról“, de amelyek mégis elég erősek voltak arra, hogy hazája segítésére ösztönözzék. Liszt tehát mint a nagylelkű, érzőszívű ember kerül először közelebbi viszonyba Magyarországgal. Bécsbe siet, ahol tomboló lelkesedés közepett tíz hangversenyt ad az árvízkárosultak javára. Képzeltjük azt a fogadtatást, amiben ezek után Pozsonyban, majd Pesten részvett. Páratlanul áll ez talán az egész művészettörténetben. Ünneplésének motívumai között ott szerepel a zongoraművészet egész világon győzhetetlen, legnagyobb reprezentánsa, a játékonyság, a nyugati, új eszmények, a szellemi haladás és szabadság hírnöke, „a nagy tanítvány a vészek honából, melyben egy világ szíve ver“ — írja róla Vörösmarty ódájában —, de mindezek a motívumok eltörpülnek a legfontosabb előtt: Liszt mint nemzeti hős áll hazája előtt, midőn a Rákóczi-induló tüzes ritmusai először csendülnek fel mesteri ujjai alatt. Hát még amikor Liszt egy csomó magyar népies témát megismerve, hazája iránt érzett őszinte szeretetből és lelkesedésből egy másután alkotja meg Magyar Rapszódiait. Ezentúl a nemzet zenei géniuszának megtestesítőjét látják benne, akit most már elszakíthatatlan szálak fűznek nemzetéhez.

Liszt szellemi fejlődésének jellemzéséből láttuk, hogy ez teljesen a nyugati kultúrában gyökerezett: honfitársaihoz még anyanyelvükön sem szólhatott. Hogy mégis ennyire fel tudta kelteni hazája lelkesedését, annak oka csakis az a nagy megegyezés lehetett, ami a nemzet akkori vágyai, érzései és Liszt egész egyénisége, temperamentuma, művészetében megnyilvánuló nemzeti jellegű törekvései között fennállt. A nemzet művészi dicsőségének vágya volt ez, a magasabbrendű magyar műzene megteremtésének reménye, amit Liszt az egész világon hamar népszerűvé vált magyar rapszódiaival keltett nemzetében, így lett a romantikus gondolat — miszerint a művész népének és korának vezére — Magyarországon Liszt Ferencben aktuálissá. A „magát szünet nélkül álmokban hintázní szerető Hunniában“ már olyan gondolatok kelnek, hogy a francia, német és olasz zene mellett a magyar lesz a negyedik nemzeti zenei stílus, ami világhíre emelkedik.

De kérjük: tényleg volt-e reális alapja ezeknek a reményeknek, amelyeket Liszt keltett fel nemzetében? Nem volt-e akkor a magyar műzene is egyike azoknak a magyar álmoknak, amik az igazi nemzeti önismeret hiányából fakadtak, amik ellen Széchenyi, Liszt nagy magyar kortársa, egész életében hadakozott? Kérjük: miből állt az a

zene, amit Liszt hatalmas egyénisége téglaként felhasznált magyar tárgyú szerzeményeihez?

Első nemzeti zenestílusunk volt ez, a verbunkos stílus, amely a XVIII. század végén kerül felszínre. Népi és régi magyar elemekből, olasz, osztrák, szláv táncmuzsikából szövődött. Terjesztésében a cigányoknak van nagy szerepük, virágkorát éppen a leghíresebb magyar cigánymuzsikus, Bihari János játékában éli. Előadásában, amely az ösztönös faji előadóművészet bámulatos példaképe volt, ez a zene nemzeti, hősi pathoszt nyer, s szimbóluma lesz az új magyar nacionalizmusnak. A reformkor nemzedékének és utódainak már mint „ősi“ magyar zene jelenik meg, amely a népies „Lassú“ és „Frisz“ váltakozásával, heroikus jellegével különösen beleillett a reformkor lelkes hangulatába. Akadnak olyanok is (Csokonai), akik a verbunkban már ázsiai, tehát ősi magyar hagyományt látnak.

A 40-es években a népies műdal, a magyar nóta mind nagyobb térhódítása szorítja háttérbe a tisztán hangszeres verbunkos zenét. Feltűnik a csárdás, amely valószínűleg a verbunkos „Frisz“ tételéből fejlődött ki s csakhamar a legszélesebb körökben hódítja meg a magyar közönséget, majd a külföldet. Magáról a népdalról igen zavaros fogalma volt a XIX. század magyarságának. Ahelyett, hogy ezeket a nép körében rendszeresen gyűjtötték volna, megelégedtek az úri osztályhoz tartozó dilettánsoktól szerzett népies műdalokkal, amelyeket nagy elterjedtségük miatt egyszerűen népdaloknak hívtak. Liszt számára tehát majdnem kizáróan ez a népies műzene jöhetett számításba, amit ennek egyetlen művelőitől, a cigányoktól ismert meg. A hangszeres művelését akkor még a magyarság elhanyagolta, a pénzért mulattató muzsikust különösen lenézte, a zenével ilyen értelemben való foglalkozást a sátoros cigányhoz való leüllyedésnek tekintette. Így az idegenben felnőtt Lisztnek rögtön feltűnhetett, hogy itthon a népies zenét csupán a cigány játssza, ami csak még jobban megerősítette őt abban a romantikus rajongásban, amellyel a cigányzene iránt viseltetett. Bárhol járt a nagyvilágban, mindenütt a legnagyobb érdeklődéssel hallgatja az orosz, a spanyol, a román stb. cigányok zenéjét. Magyarországi tartózkodásai idején minden alkalmat felhasznál, hogy élvezhesse játékukat, amelynek szabad, kötetlen rapszódikus formája, érzelmi féktelensége, a csillogó, virtuóz díszítések gazdagsága, a telt színes hangzás, a hangulati ellentétek szeszélyes váltakozása, az egész stílus exotikus jellege természetesen rendkívül hatottak egy olyan egész lelkében-szellemében romantikus művész fantáziájára, mint amilyen Liszt volt. Még 1822-ben alkalma van egyszer Bihari lenyűgöző játékát hallani, ami olyan felejthetetlen benyomást gyakorol rá, hogy még hosszú évek után is a legnagyobb elragadtatással emlékezik meg róla. Hogy ez a zene mennyiben tarthatott számot ethnográfiai hűségére, mennyiben volt tényleg magyar népzene vagy cigányzene, azaz hivatott egy „nemzeti éposz“ megalkotására, ezt a problémát Liszt lírikus romanticizmusában fel sem veti. (L. Des Bohémiens et de leurs musique en Hongrie 1853.) Abból ugyan, hogy még 1838-ban tervbe vett egy vándorutat Magyarország legelhagyottabb részeinek felkutatására (L. Gesam.

Schrift. Bd. II. 225. 1.), következtethetünk arra, hogy csodálatos muzsikus ösztönével megérezte, hogy a nép körében kellene kutatni a magyar zene után. Fájdalom, ezt a tervet ezerféle kötelezettségei miatt sohasem tudta megvalósítani. Ezek a kötelezettségek a városokhoz kötik, már pedig mind a városok, mind vendéglátó házigazdái, arisztokraták, főpapok — legkevésbé voltak alkalmasak arra, hogy Lisztet a magyar falu zenéjével megismertessék, mikor erről még a szakzenészek sem tudtak.

Beláthatatlan az a perspektíva, amit a magyar műzene fejlődése nyújtott volna, ha Liszt felfedezi a falvakban akkor majdnem teljesen elrejtve élő magyar parasztosztály dalait. A kor uralkodó stílusának talán kevéssé jött volna elébe ennek a népdalnak klasszikus egyszerűsége, tömörsége, egyszólamú jellege, de tényleg ősi magyar hagyományokban gyökerező melodikai, ritmikai gazdagsága kimeríthetetlen ihletforrás lett volna Liszt európai szellemének megtermékenyítésére.

Ebből a szempontból szinte proféciaszámba mennek azok a sorok, amelyeket Chopinról írt könyvében a nemzeti zeneköltőről írt. Liszt már ekkor világosan látja, hogy a műzene fejlődésével a faji szempont is erősebben fog érvényesülni, azaz olyan művészek fognak fellépni, akiknek az osztályozása a jelen olasz, francia, német kultúrkörnél finomabb megkülönböztetést követel. Az idő eljön — írja Liszt —, mikor ezeknek a mestereknek műveiben teljesebben, igazabban, érdekesebben fog visszatükröződni a népies szellem, mint a mai idők művészietlen, agyoncsépelet, népszerű zenéjében. Chopin igazi lengyel művész, mert olyan formákat választott, amelyekben népének sajátos érzésvilága teljesen kifejezésre jutott. Ennek a sajátos faji jellegnek a felismeréséhez idő kell. A zenének a szívekre való befolyása olyan titokzatos, még a hivatottak is olyan nehezen tudják a zene e jellegét szavakban, képekben visszaadni. Egy egész generációnak kell ezt a költészetet ismerni, illatát magábaszívni, hogy sajátos szépségét megragadja, szülőhazáját benne megérezze.

Liszt tehát csakis azt az anyagot használhatta fel magyar témájú műveiben és feldolgozásaiban, amit akkor itt megismerhetett. Mivel ezt az anyagot nagyrészt a cigányok tolmácsolásából, másodkézből kapja, ez a cigányelőadás stílusa mindenkor nagy szerepet játszik Liszt magyar stílusában. A rögtönzéseként ható közvetlenség, ami annyira jellemző a cigányelőadásra, különösen találkozott Liszt rapszódikus, mindig teremtő erővel ható művészi egyéniségével, amihez a csillogó ornamentikában még a zongoravirtuóz érvényesülése járult. Így válik a reformkornak verbunkos, csárdás és nótaelemekből összeszőződött magyar zenéje mint jellegzetes magyar zene Liszt alkotásain keresztül az egész világon ismertté és népszerűvé.

E kornak „népzenejéről“ azonban előbb-utóbb ki kellett derülni, hogy az ősi magyarsághoz semmi köze nincs. A verbunkos zene csak felvett egy sor, a XVIII. századnál nem régiebb eredetű népi elemet, de lényegéből úri muzsika maradt; a csárdás, a nóta pedig a század tipikus népies, műzenei termékei voltak, tehát hogyan képviselheték volna az egész magyarság szellemi egység-

gét? Ez volt az oka annak, hogy a magasabbrendű magyar műzenének a kicpítése, amiről annyit írtak és ábrándoztak még a század első felének írói, nem tudott megvalósulni. Széchenyi igazsága itt is bebizonyosodott. A művészet fejlődésében sincs ugrás. Egyszerre nem lehetett magyar szimfóniákat, magyar operákat stb. teremteni ott, ahol hiányzottak az előfeltételek, elsősorban a gyökér: nem az igazi népzene, mert ez megvolt, — hanem annak ismerete s az ebből kinövő szerves fejlődés. A verbunkos zene anyaga csak magyaros, de nem magyar zeneművek megalkotására vezethetett. Liszt és Erkel zsenije által ez a zene részben meg tudta tartani eleven hatóerejét, de hogy hogyan fosztanak szét az erre az anyagra épített összes remények, arra legékeesebb és számtalan bizonyítékot éppen a második évszázad öntudatosabb, képzetesebb magyar zenészeinek írásai szolgáltatnak. „A magyar zene erősen gurul le a lejtőn. A hazai zeneműkiadók ajtót mutatnak neki, hacsak operetti, népszínművi, kuplós fércelményi vagy felfújt, naturalisztikus kosztümben nem mutatja magát. Miért nem kell más a közönségnek? Mert szíve, vére, agya épp az ilyen termékektől gyökeresen meg van fertőzve“ — írta már 1900-ban Ábrányi Kornél.

Ilyen állapotok között, midőn az idegen tánczenétől szaturált újabbfajta cigányzene képviselte a magyar közönség legfőbb zenei táplálékát, jut különösen éles világitásba másfajta szempontból nézve Liszt magyar kulturális jelentősége. Fővárosi szereplései, majd rövidebb-hosszabb ideig való itt-tartózkodása olyan jótékony befolyást gyakorolnak a magyar zenei életre, mint eső a kiszikkadt mezőkre. Már zongorahangversenyei is rendkívüli fellendülést jelentettek a főváros szellemi életében. Liszt majdnem minden esetben jótékony célokra játszik. Nevének nimbusza elég arra, hogy azelőtt soha nem hallott árak mellett zsúfolásig megteljen a hangversenyterem. Liszt nagylelkűségéből nagy összegek jutnak így tisztán magyar kulturális célokra: a Nemzeti Színház alaptökéjének gyarapítására, a pest-budai Hangászegyesület, egy létesítendő magyar zenekonzervatórium javára, szegényalapra, árvalányok intézetének javára stb., stb. Az ötvenes évek végén, amikor Liszt — egész Európában a legfőbb zenei tekintély — már megteremtette Weimarban a német zenei élet központját, hazájában is főképp mint alkotóművész lép a nyilvánosság elé. Műveinek méltó tolmácsolása mindenkor a legnagyobb erőfeszítést követelte a hazai muzsikusoktól. Így az egész fővárosi zenevilág, minden számbavehető dalegylete és műkedvelői mozgósítva lettek az 1856-ban bemutatott Esztergomi miséjének megfelelő előadására. Szimfonikus költeményeit (*Les Préludes*, Hungária) 1858-ban maga vezényli Pesten. Az ilyen nagyigényű művek előadhatósága már magábanvéve bizonyítja a magyar előadóművészet fellendülését. A pest-budai Zenede 25 éves évfordulójára Liszt itt nálunk mutatja be először a „Szt. Erzsébet legendá“-ját. Magyar eredetűek voltak a mű vezérmotívumai, magyar királylány ihlette a megírására, a magyar fővárosban kerül bemutatásra: nem volt csoda, hogy „a honi művészeti erőket az eddigieknél még sokkal jobban lelkesítette. A hazai dalegyletek tömeges és fényes megjelenése, valamint azok példátlan lelkesedése és

áldozatkészsége, az egész nemzet részéről tanúsított osztatlan részvét és méltánylat, mindezek olyan hatalmas tényezők valának, melyeknek rendkívüli sorakozásuk s összműködésük által rendkívüli hatásokat és eredményeket is kellett szülniük.“ (Zenészed Lapok, 1865.)

Nagy dolog volt ez a tiszta művészetért való lelkesedés, e minden lelkiséget durván lekicsinylő, liberális-materiális szellemű korban, midőn a nemzet egész életét lefoglalták a politika párhullámai, mikor még a cigánybandák is úgy osztályoztalak a fővárosban, hogy a jobb- vagy baloldali párt bandái voltak-e? A nemzet a politikán kívül végre igazi szellemi értékekért is tudott lelkesedni. Liszt Ferenc össze tudta forrasztani honfitársai szívét, olyan művével, mint a Szt. Erzsébet, amelynek ideális tartalma éppen a nemzeti és keresztény világfelfogásra épült s amelyben az őszinte hit és egyszerű fenség kiküszöböl minden külsőséges technikai érdekességet.

Példátlan volt az a hatalmas megmozdulás is, amit a nemzet 1873-ban, Liszt 50 éves művészi évfordulójának alkalmából mutatott. A XIX. század legnagyobb magyar jubileuma volt ez. Tízezer forintos Liszt-alapítvány, számtalan ajándék, díszbankett, fáklyás szerenád, külföldi művésznagyságok részvétele, műveiből rendezett hangversenyek mutatják, hogy ebben az ünneplésben mint egy test és lélek fort össze az egész magyar társadalom.

Illett is ez a grandiózus ünneplés a lelkesedni olyannyira tudó magyar lélekhez. De mintha lelohadt volna valahogy a tüze, midőn Liszt nem mint a hangversenytermek hőse, hanem mint az 1875-ben megalakult Zeneakadémia elnök-igazgatója áll a magyar kultúra harcosai közé. Ezzel sikerült őt minden évben huzamosabb ideig a fővároshoz kötni. Most már nem az volt Liszt hivatása, hogy az embereket csodálatos művészetével egy-két órára kiemelje hétköznapi életükből, hanem éppen, hogy ezeknek a hétköznapiaknak legyen ő is a munkatársa, hogy tartósan belenyúljon a hazai zenei viszonyokba, hogy irányítója legyen az egész hazai zeneművészetnek. Itt azután bőven volt része a gáncsoskodásban, bár feladatát mindenkor a legjobb, legnemesebb szándékkal igyekezett betölteni. A germanizálás vádjával illetik, mert a Zeneakadémia első tanárainak, Erkel kivételével, idegen származású mestereket hívott meg. Lisztnek azonban ahhoz a módszerhez kellett folyamodnia, ami volt. Egyszerre a semmiből nem teremthetett elő magyar zenepedagógusokat: ezeket neki kellett előbb felnevelnie. A Zeneakadémia tervezetbe beillesztette a magyar zene sajtóságainak tanítását is. De tehetett arról Liszt, hogy ez a súlyos probléma, ami ma 60 év múlva, a magyar népzene megismerése után is még csak feldolgozás alatt van, akkor egyszerűen megoldhatatlan volt, tehát tanítására sem akadt senki? A magyar nagyközönségnek igen csekély fogalma lehetett Liszt európai jelentőségéről és állásáról, mert minduntalan kifogásolják azt is, hogy Liszt nem ül egész éven át Pesten, hogy nem vizsgálgatja, nem osztályozza növendékeit stb.

Liszt mindeme kifogással semmit sem törődött. Ő a nagy úttörő, Európa zenei nyelvezetének átforgatója hozzászókatott már az ilyesmikhez. Hiszen még itthon is előfordult, hogy Koronázási miséjét — amelyben Liszt a legnemesebb, legmagasabb, az eddigi elemekből

mintegy idealizált magyar stílusát alakította ki — a „jövő zenéjének“ ellenségei ünneprontó jellegűnek találták s mindent megtekintve előadásának megakadályozására. Csak Erzsébet királyné közbenjárására került mégis előadásra. „Tiszta lélek, tiszta szándék, akár siker, akár nem“ — idézi egy levelében magyarul Széchenyit. A hazai zeneéletnek, zenepedagógiának mégis csak ő izmosította szárnyait. Liszt ii évig, tehát haláláig töltötte be a Zeneakadémia elnöki székét és a legfelsőbb zongorakiművelési osztály vezetését. Évente a téli hónapokat töltötte Pesten s ez alatt az idő alatt mind művészi, mind társadalmi szempontból ő volt a főváros szellemi életének központja. A magyar zongorapedagógia tanítványain keresztül még ma is őt vallja szellemi nesztorának. Allandó zenei matinékat rendezett, ahol a főváros elite-közönsége előtt tág teret nyújtott magyar szerzők műveinek bemutatására. Ezekkel a matinékkal nemcsak az Akadémia művészi színvonalát, híret emelte, hanem a művészet iránt felkeltett érdeklődésen át a magyar társadalom szellemi egybeforradását is elősegítette. Külföldi művészek állandóan megfordultak nála, tiszteletükre estélyeket rendez s így ad alkalmat a magyar és a külföldi szellemiség kölcsönös megismerésére. Alig volt hazai cél, aminek érdekét fel ne karolta volna s hathatósan elő nem mozdította volna. Vagyont gyűjthetett volna csak abból a pénzből, amit ilyen célokra áldozott, hogy önmaga számára csak a legszükségesebbet tartsa meg. Hogy veleszületett nagylelkűségével és jószívűségével egyénileg is mennyit tett a fiatal magyar zenészek oktatása, bátorítása, pártfogása és pénzbeli segélyezése terén, mindenki tanúsítja, aki csak vele érintkezett.

Így munkálkodott hazája kultúrájának emelésén Liszt Ferenc, a nagy művész és a nagy ember. Midőn 1839-ben pesti hangversenyén díszkardot nyújtanak át neki a nemzet hálája és hódoló tisztelete jeléül, köszönő beszédében rámutat arra, hogy Magyarország sok csatában dicsőséges, most a béke idején tudománya és a művészete által legyen híres. De közbejön a szabadságharc, az elnyomatás korszaka, amely minden szellemi életet megbénított, majd a kiegyezés kora, midőn a nemzeti érzés nem követelte olyan parancsolólag már a művelődést, az irodalom, művészet pártolását, a műveltség ügye már nem hazafias demonstráció, mint Széchenyi reformkorszakában. Az idegenbe szakadt és idegen műveltségű Liszt nemcsak fenti szavaival, hanem lélekben, szellemben is ennek a nagy korszaknak maradt híve egész életén keresztül. Széchenyi és Liszt emberi, erkölcsi egyénisége, valamint életük, munkálkodásuk vezérelvei ezért mutatnak olyan bámulatos megegyezést. Egyik a politikában, másik a művészetben fáradozott azon, hogy a XIX. század első nagy szellemi irányának, a romantizmusnak alapelveit: a nemzetiséget és keresztény erkölcsöt, egyéni tökéletesülést és egyéni munkálkodást, a nagy emberi közösségek erkölcsi megjavítását egész életén át emberfeletti küzdelmekkel megvalósítsa. Ezekben a törekvésekben bontakozik ki nemzetük előtt mindig tisztább fényvel lángelméjük örökké ihlető, termékenyítő, példaadó ereje.

NÉPKÖNYVTÁRI PROBLÉMÁK

A LEGUTÓBBI MASFÉL ÉVTIZEDBEN a kollektívizmus az állami, társadalmi, gazdasági és kulturális élet területein rendkívüli hódításokat tett. Ez az alapjában véve nemzetközi áramlat az egyes országhatárokon belül nemzeti színezetet öltött és eredményeit többnyire már ebben a formában termelte ki. Az államhatalmak figyelmét a milliós népi tömegekre a közösségi gondolat vezette, de már tartalmat ez áramlatnak a szokatlan erővel kiújult nemzeti eszme adott. A kollektívizmus és nacionalizmus ily szoros eggyéolvadásából születtek meg Európa több államának nagy tömegszervezetei, amelyek közül elég a fasizmusra és a hitlerizmusra hivatkozunk.

E kettős eredetű törekvéseknek legsajátosabb jelensége a kulturális élet terén a népművelés gondolatának előtörése és szervezeteinek gyors kipitése. Itt ismét főleg az olasz „Opera Nazionale Dopolavoro“ (O. N. D.) és a német „falu-munka“ szervezet kipitéésére utalunk, de ugyanekkor rámutathatunk a skandináv államokbeli népművelési törekvésekre és az ú. n. „munkatábor-mozgalomnak“ Európa számos más államában meggyökeresedett alakulataira is. Magyarországon ez egyetemes áramlat legfőbb kulturális eredményeit az 1920-as évek derekán 5000 új népiskola fölépítése és az iskolán kívüli népművelés intézményének állami megszervezése jelenti.

A népművelésnek — mint minden nevelő és oktató munkának — legközvetlenebb segítőitársai a könyvtárak. Hiszen az élőszóbeli közlés tömegeket átfogó kisugárzását az egyes emberekben a könyvek individuális tanítómunkája mélyíti el. Természetes tehát, hogy a népművelési, közművelődési, nemzetnevelési — nevezzük bárhogyan — gondolatnak előtörésével a népkönyvtárak jelentősége is megnövekedett s a kultúra terjesztésének ezek az eddig ismeretlen, szerény eszközei most szokatlan arányokban nyomulnak előtérbe.

A népkönyvtárügy már több mint egy évszázados fejlődésre tekinthet ugyan vissza, de mai lendületét és helyzeti energiáját csakis a népi szemléletnek köszönheti. Bizonyítja ezt, hogy nem egy államban kulturális feladatként csupán a legutóbbi másfél évtizedben jelentkezett. A kérdés időszerűségét és jelentőségének egyetemességét különösen kidomborítja az a körülmény, hogy az Institut International de Coopération Intellectuelle (C. I.) legújabbán egész kiadványsorozatot indított meg a népkönyvtári problémák megvilá-

gítása céljából. A sorozatból eddig két vaskos kötet jelent meg; az első (*Bibliothèques populaires et loisirs ouvriers*, 1933) a népkönyvtárak szervezetével és a munkásosztály önképzésének feladatával foglalkozik, a második (*Rôle et formation du bibliothécaire*, 1935) a könyvtárosképzés problémáját fejtegeti, különös tekintettel a népkönyvtárakra; most van előkészület alatt a harmadik kötet (*Différents points de la mission sociale et intellectuelle des bibliothèques populaires*), amely a népkönyvtárak társadalmi és kulturális hivatását fogja kifejteni. Minden egyes kötet egy körlevél formájában lebonyolított, hatalmas kiterjedésű ankét eredményének tekintendő. Örömmel állapítjuk meg, hogy a magyar népkönyvtárügy e kiadványokban méltó módon van képviselve.

A Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézetének kiadványai egyfelől kitűnő alkalmat nyújtanak az egyes államoknak arra, hogy népkönyvtári viszonyaikat kölcsönösen megismertessék, másfelől pedig lehetőséget, hogy a leszűrődő tanulságokat adott körülmények között értékesíthessék.

A kiadványokból feltáruló kép részleteiben persze se nem teljes, se nem egységes. Ez részint a népkönyvtárak országoként elszigetelt fejlődéséből következik, részint pedig a viszonyoknak és szükségleteknek országoként változó különbözőségében leli magyarázatát. Különbözők például a népkönyvtárak elnevezései, fogalmának értelmezései és típusainak változatai. Némelyik beszámoló csupán a kimondott népkönyvtárak állapotrajzára szorítkozik, míg mások minden néven nevezendő közművelődési könyvtár (iskolai, lelkeszi, katonai legénységi könyvtár stb.) viszonyait együttesen ismertetik. A népkönyvtár ugyanis gyűjtőfogalom; a nyilvános könyvtárak legszélesebbkörű kiágazásait értjük rajta s így jogosan öleli fel a közművelődési könyvtárak összes válfajait.

Érdemes volna az egyes beszámolókat külön-külön ismertetni és számadataikat — megfelelő arányosítással — összehasonlítani. A népkönyvtáraknak, a köteteknek, valamint a forgalmi statisztikának a lakosság számával egybevetett számadatai sokszor igen élesen világítják meg az egyes államok közműveltségi állapotait. Azt sem volna érdektelen részletezni, hogy a különböző beszámolók milyen kommentárokkal kísérik a beterjesztett adatokat. Ausztria például a Csehszlovákiához került nép- és munkáskönyvtárak elvesztését, Lengyelország viszont korábbi elnyomatását panaszolja; Oroszország a cári uralom alatti népkönyvtárak szervezetlenségét, szegénységét és egyoldalúságát bizonygatja, ezzel szemben diadalmasan mutat rá a szovjeturalom elképesztő méretű népkönyvtár-alapításaira; hasonló buzgóság tapasztalható a csehszlovákiai beszámolóban, amely az államhatalomnak a nemzetiségek iránt e téren „is” tanúsított pártatlanságát hangoztatja; a németországi — pontosabban: a lipcsei — beszámoló a munkanélküliség és a népkönyvtári látogatottság egymásból folyó szerves kapcsolatát, az olasz beszámoló a Dopolavoro népkönyvtárainak a komoly olvasásra nevelés terén elért sikereit fejtegeti részletesen... Mondom, érdemes volna mind e különböző szempontokból elemezni a beszámolókat; de terünk szűk, s mind-

addig, míg közönségünk a hazai viszonyokkal tájékozatlan, fölösleges külföldi állapotokat tanulmányoznia. Fordítsuk hát figyelmünket inkább a magyar népkönyvtári problémákra, a külföldi viszonyokat csak annyiban érintve, amennyiben azoknak példaadó vagy összehasonlító értékük van.

HAZÁNKBAN A NÉPKÖNYVTÁRI GONDOLAT, közművelődési könyvtárak formájában, a múlt század utolsó negyedében jelentkezett. Vidéki kultúregyesületeknek, falusi olvasóköröknek tagjaik számára beszerzett könyvgyűjteményei képviselik a kezdetet. 1882-ben a községek hivatalos felszólítást kaptak népkönyvtár-alapításra; az állam mintegy felülről jövő nyomással igyekezett siettetni a túlkényelme-sen terjeszkedő közművelődési mozgalmat. Ennek hatása alatt részint maguk a községek kezdtek foglalkozni népkönyvtárak felállításával, részint külön e célból létesült könyvtáregyesületek alakultak; ilyenek voltak a Budapesti és az 1885-ben létesült Kolozsvári Könyvtáregyesület, a Pécsi Ingyenes Népkönyvtár Egyesület stb. Társadalmunk azonban nem bizonyult elég nagykorúnak ahhoz, hogy közművelődésének e nagyfontosságú alapjait magától megteremtse. Végül is az államnak kellett kezébe vennie a népkönyvtárak ügyét s miután 1897-ben megalapította a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát és Felügyelőségét (MKOT), ennek szervezetében a népkönyvtári mozgalomnak is országos keretet adott. A MKOT a világháborúig 1457 népkönyvtárt alapított. A MKOT működésével párhuzamosan a földművelésügyi minisztérium is foglalkozott népkönyvtárak felállításával, amennyiben 1898-ban gazdasági jellegű népkönyvtárakat kezdett létesíteni. 1913-ban az ország területén már 3815 ilyen gazdasági könyvtár létezett, összesen 477.708 kötettel. Mindezekon kívül a honvédelmi minisztérium is létesített népkönyvtárszerű gyűjteményeket a honvédelegység és az altiszti olvasókörök részére. Az országon kívül élő magyarság részére is létesültek népkönyvtárak, ezt a munkát a Julián-Egyesület végezte s dicséretesen végzi ma is.

Mint látható, háború előtti népkönyvtár-szervezetünk szinte teljesen állami gondozásban állt, de azért mégse volt egységes. Az egyes hatóságok egymástól függetlenül, kapcsolat és összeműködés nélkül folytatták népkönyvtár-alapító ténykedéseiket; egymás útját nem keresztelték, de nem is segítették s ez majdnem annyi, mintha keresztelték volna.

A világháború nemcsak hogy lezárta, hanem valósággal elsöpörte ezt a periódust. Az elszakított területekkel a népkönyvtárak ezreit veszítettük el; ami megmaradt, a háborús zavarok és az idegen megszállások következtében úgyszólván használhatatlanná vált. A MKOT-könyvtárak maradványainak rendezése máig tart; a földművelésügyi minisztérium háború előtti alapításait sorsukra hagyta, lemondott róluk, de újakat alapított.

1923-ban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a népkönyvtári szervezetet új alapokra fektette. Megszüntette a MKOT-át és a népkönyvtárügyet — az egységes irányítás érdekében — az ugyan-

azon évben létesített iskolánkívüli népművelés közvetlen gondozásába utalta. 1923 óta tehát a népkönyvtárügy hazánkban az iskolánkívüli népművelés szerves kiegészítő részét képezi; ez alapítja és fejleszti a népkönyvtárakat és a régiek töredékes könyvvállományát — amennyire lehet — ismét használatba helyezi. Az új keretben 1927-ben teljesen új népkönyvtári szervezet létesült és ugyanezen évben a csonkaország területén 1500 új népkönyvtár állíttatott fel.

Ha van hazánkban intézmény, amelynek keretébe a népkönyvtárügy szervesen illeszkedik, úgy bizonyára az iskolánkívüli népművelés az. A fentebb említett népszövetségi kiadványok is mintegy alapelvül mondják ki, hogy a népkönyvtáraknak állandó, szoros kapcsolatban kell állniok a szabadegyetemekkel, a nép főiskolákkal és általában az összes népművelési szervekkel. Népművelés és népkönyvtár lényegében egészíti ki egymást; hiszen elsősorban a népművelési előadónak van módjában a könyvek iránt érdeklődést kelteni és a népkönyvtáraknak olvasótábort toborozni. Ha pedig arra kell példa, hogy a különböző fajtájú népkönyvtár-alapítások csak az erőket forgácsolják szét, de egységes hálózatot nem eredményeznek, —' úgy ott van háború előtti népkönyvtáraink beszédes példája! A háború utáni évek építőmesterei mégsem tanultak semmit a fenti tanulságokból. Kezdődött minden előről úgy, mint azelőtt, a találkozásnak és együttműködésnek még a lehetőségét is kizáró párhuzamos külön utakon...

Magyarország területén a következő népkönyvtárfajtákat számolhatjuk össze: 1. a MKOT háború előtti népkönyvtárjai, 2. a kultuszminisztérium által 1927 óta létesített népkönyvtárak (számuk ma 1616), —mindkettő a népművelés szervezetébe kapcsolva; 3. a földművelésügyi minisztérium háború előtti, 4. ugyanennek 1925 óta létesített gazdasági népkönyvtárjai, — az előbbieket sorsukra hagyva, ez utóbbiak száma 1227; 5. levontkönyvtárak, 6. falusi ifjúsági könyvtárak. A racionalizálás elvével alig összeegyeztethető emez állapotok fölött méltán fakadt ki a kérdés egyik hivatott ismerője: „Egy kis megengedhető gúnnyal megállapíthatjuk, hogy el lehet képzelni hazánkban olyan szerencsés falut is, amely mind a hat népkönyvtárt megkapta, amelynek tehát egyszerre hatféle állami eredetű népkönyvtára volt, miután a különböző adományozó szerveknek egymással való kapcsolata hiányzott, s így nem is tudhattak egymás intézkedéseiről, illetőleg adományozásairól. Egy faluban négyfajta népkönyvtár éppen nem ritkaság. Kissé túlságosan szép művelődési állapot ez. Inkább lenne négy különböző helyen egy-egy könyvtár, mint egy községben négyféle.“

Olyan államban, amely teljesen kicpített hálózattal bír, vagyis amelyben minden egyes város, község, tanya és telep a lakosság számarányának megfelelően el van látva népkönyvtárakkal, a fenti állapotok nem is jelentenének problémát. Am létesüljenek újabbnál-újabb népkönyvtárak, minél több jó könyv árad a falvakba, annál jobban megtermékenyül ama bizonyos szellemi ugar! Csakhogy nálunk — sajnos — nem ez a helyzet. Magyarország kereken 3400 községet számol, s jöllehet 1616 új típusú, 1780 MKOT-, levante-

stb. és 1227 gazdasági népkönyvtárunk van, községeink több mint felerészben népkönyvtári szempontból még mindig ellátatlanok. (Az 1616 új típusú könyvtár is mindössze 1260 községben van elhelyezve, minthogy a nagyobb községek, városok, tanyaközpontok annakidején több könyvtárt kaptak.) Ilyen körülmények között már nem közömbös, hogy egy központi szerv céltudatosan vagy több szervezet esetlegesen próbálja a fennálló szükségleteket megoldani.

Figyelembeveendő az is, hogy az imént említett háromféle népkönyvtár közül csupán a kultuszminisztériumi újalapítású népkönyvtárak felelnek meg az általános szükségleteknek. Ezek négy típusra (nagy, közép, kis és tanyai népkönyvtár) oszlanak a szerint, hogy városokban, nagyobb ipari telepeken, községekben vagy tanyákon nyertek elhelyezést. Az egyes típusokban a könyvek száma jelenleg 348, 233, 191, illetve 185 kötet; az állomány tehát még a legkisebb kategóriában is elégséges a kulturális igények és szükségletek kiszolgálására, ha tudjuk, hogy a könyvanyag minden típuson belül azonos jellegű, különbség csupán a kötettség és színvonal tekintetében áll fenn. A MKOT népkönyvtár-maradványai sem kötettség, sem tartalom tekintetében nem kielégítő, ismeretterjesztő műveik az alapítás óta eltelt három-négy évtized alatt nagyrészt elavultak. A gazdasági népkönyvtárak három — jelenleg egyenként 52, 112 és 153 kötetből álló — típust alkotnak. Ezek az alacsony kötet számon kívül már csak azért sem tekinthetők teljes népkönyvtáraknak, mivel a legkisebb típus kizárólag mezőgazdasági szakkönyvekből áll s csupán a másik kettő tartalmaz egyéb ismeretterjesztő és szépirodalmi anyagot is. Különböző alapítású népkönyvtárainkat könyvállományuk szempontjából is mérlegelve, nyilvánvaló, hogy azoknak az országos hálózatba való tervszerű beillesztése még nem fog végleges elintézetést jelenteni; szükséges az is, hogy a hiányos és részleges népkönyvtárfajták megfelelő szintre emeltessenek. Ismételjük, hogy a hazai népkönyvtárügy e legsürgősebb problémája csak akkor nyer kielégítő megoldást, ha a különböző szervek népkönyvtári akciói központi irányítás alá kerülnek s a könyvtárak szétosztása és a könyvállomány gyarapítása céltudatosan és egységes szempontok szerint fog történni.

ISMERVE NÉPKÖNYVTÁRHÁLÓZATUNK hiányait és a továbbfejlesztés szükségleteit, önkénytelenül vetődik fel a kérdés: vajjon mindezekre jelenlegi anyagi eszközeink — még a különböző források egyesítése után is — elégségesek-e? Elfogulatlan válaszáért forduljunk a külföldi példákhoz. Európában mondhatni teljes népkönyvtárhálózattal csupán Anglia rendelkezik; a fenntartásról és fejlesztésről maguk a községek gondoskodnak. Ezt az eszményi állapotot legközelebb bizonyára az az öt állam fogja elérni, amelyeket külön népkönyvtári törvény támogat e törekvéseikben, úgymint (a törvényhozás éve szerint): Csehszlovákia (1919) Belgium (1921), Finnország (1928), Dánia (1930) és Svédország (1930). (A törvények szövegét a C. I. első kiadványa függelékben közli.) Csehszlovákiában a törvény minden községet népkönyvtár felállítására kötelezi;

1930-ban már 16.461 népkönyvtára volt 699.284 kötettel; igaz, e magas számok értéke nyomban alászáll, ha kiszámítjuk, hogy egy-egy könyvtár átlagos állománya mindössze 42 kötet, de viszont a fejlődési alapok biztosítva vannak! A másik négy állam törvényei a könyvtáralapítási kötelezettség és az állami támogatás feltételeit (könyvtári alap és könyvtárhelyiség létezése, kezelés biztosítása, felügyelet elismerése) szabályozzák. Belgiumban például minden község választópolgárai egyötödének kívánságára tartozik népkönyvtárt létesíten. A községeknek a lakosok száma szerint egy bizonyos összeget népkönyvtári célokra kell fordítaniok, így pl. Belgiumban személyenként évi 25 centimest, Finnországban egy márkát stb. Ily kedvező viszonyok között Belgium 1929-ben már 2188 közkönyvtárral s bennök 3,815.002 kötettel dicsekedhetett; Finnország pedig mindjárt az első években 834 könyvtárt alapíthatott 1,134.257 kötettel, ami 1360 kötetes könyvtárátlagnak felel meg. Az állami támogatás a többi külföldi államban hasonlóképpen csak kisebb szubvenciók formájában nyilvánul meg, míg a terhek nagy részét maguk a közületek (városok, községek), továbbá vállalatok, társulatok (bányák, ipari és kereskedelmi üzemek) és egyesületek viselik. Több államban maga a társadalom gondoskodik önként népkönyvtári ellátásáról. Lettorszában az alkohol és bor pótdóját, Norvégiában külön e célból szervezett sorsjátékok jövedelmét fordítják népkönyvtári célokra. Az Északamerikai Egyesült Államokban színházak, hangversenyek, estélyek jövedelméből teremtik meg az efféle kulturális intézmények lapjait.

A felsorolt példákából, a külföldi népkönyvtári szervezetek pénzügyi alapjainak méreteiből nyilvánvaló, hogy a mi állami alapjaink e nagyszabású közművelődési feladat megvalósítására elégtelenek. De az is nyilvánvaló, hogy ez nem is állami feladat s nálunk kizárólag a társadalom részvétlensége miatt csúszott át annak vállaira. Elég ha az állam segítséget nyújt a kezdemények támogatására, mert hivatása e téren nem annyira az alapítás, mint inkább a szervezés, irányítás és ellenőrzés munkája. A népkönyvtáralapítás — mint a külföldi példák igazolják — elsősorban maguknak a községeknek kötelessége. És ez természetes is, hiszen a népkönyvtárak minden áldását, az olvasás, szórakozás, művelődés előnyeit közvetlenül maguk a községek tagjai élvezik. Népművelési szervezetünk legújabban gondoskodott is róla, hogy a népkönyvtári terhekből valamelyest a községek is kivegyék részüket, amennyiben 1933-ban felhívta a törvényhatósági népművelési bizottságokat, hogy évente a népművelési célokra rendelkezésükre álló összegek bizonyos hányadát (az előszóbeli népművelési tevékenységre előirányzott összegnek legalább 15 százalékát) népkönyvtári célokra fordítsák. A rendelet az elmúlt két tanévben már éreztette jótékony hatását, mert azóta több törvényhatóság maga is alapított új típusú népkönyvtárakat. Lényegesen nagyobb megterhelésre községeink — a mai súlyos gazdasági viszonyok között — aligha kötelezhetőek. Egyetlen megoldás marad s ezt ösztönző külföldi példák támogatják: társadalmi úton kell megteremteni, illetőleg megerősíteni azokat az alapokat, amelyeken népkönyvtár-hálózatunk teljesen kicépít-

hető. Hajdan a mecénások vállalták egy-egy nagyszabású kulturális feladat megvalósítását. A mi könyvtártörténetünkben egy Széchenyi, Teleki és Apponyi gróf, az Egyesült Államokban egy Astor, Carnegie és Rockefeller neve jelzi egy nagy gondolat s egy nagy lélek találkozását. Ma a társadalomra, mint az egykori mecénást kiváltságok és kötelezettségek jogutódára vár a feladat, hogy időnként hasonló áldozatkészséget tanúsítson. Követendő példa nélkül múltunk sem szükkölködik. Vadnay Károly jegyezte föl, hogy a 60-as években a Magyar írók Segélyegylete érdekében „a nemzethez kibocsátott felhívásnak nagyon örvendetes sikere lett. Egyesek és testületek, városok és intézetek, főurak és szerény polgárok, hölgyek és férfiak mintegy vetekedve küldtek alapítványt vagy adományt. Szokásba jött a segélyegylet javára hangversenyeket rendezni, táncvigalmak jövedelméből részt adni, pénzügyi gyűléseken részére összeget szavazni meg, megjelent jeles könyvek jövedelmét átengedni s ritka alkalmakat az egylet érdekében használni fel. Az 1867-es koronázáskor például az Akadémia átengedte ablakait az egyesületnek s ezek használásából 1000 forint gyűlt be, stb.“ Vájjon nem lehetne ma is hasonló társadalmi megmozdulásra gondolnunk? Falusi és városi közönségnek egyaránt helye volna az akcióban. Csak egy-két falusi gazda fordítaná a zsíros úri murik s hetedhétországára szóló lakodalmak költségeinek egy töredékét a falujabeli népkönyvtár céljaira — s meg volna törve a jég, felolvadna a közöny s a rideg megnemértés! A városi közönségnek az akcióba való bekapcsolódására még inkább megvan a lehetőség. Egyetemi ifjúságunk évről-évre nagyobb szeretettel merül el a falukutatás és a falusi népművelés munkájában. A főváros és a vidéki gócpontok ifjúsági egyesületei szinte vetekednek a nemes küzdelemben. Egyesekben közülök, hamvas idealistákban, már érlelődik is az elhatározás, hogy dicséretes buzgalmuknak valamivel több konkrét tartalmat kellene adni, valami közeli reális célt kellene maguk elé tűzni, önként merül föl tehát a gondolat, hogy talán éppen a magyar falu népe iránt oly melegen érdeklődő egyetemi és főiskolai ifjúságunk tehetné programjává a népkönyvtárügy felkarolását. Hangversenyek, műsoros estélyek, táncmulatságok rendezésével, a tiszta jövedelemből, hacsak évente 20—30 népkönyvtár fölállítását segítenék elő (a kb. 400 pengő), máris jelentős lépésekkel vinnék előbbre ezt a nagyfontosságú kulturális és nemzeti ügyet. Magától érteődik, hogy az akciónak teljes mértékben együtt kellene működnie a központi szervezettel. Egyéni és felekezeti jelleg itt nem szerepel; a népkönyvtár csak akkor felel meg hivatásának, ha mellék szempontoktól függetlenül szolgálja a közművelődést. Az ekként létesített könyvtárak elnevezésükben örökítenék meg a mecénások (magánosok, ifjúsági egyesületek stb.) nevét. A továbbiakban: a gyarapítás, kezelés, ellenőrzés tekintetében nem különböznének a többi népkönyvtártól. Vajha e terv több lenne mint pusztán ötlet vagy jámbor magyar szándék!

ADDIG IS, amíg népkönyvtár-hálózatunk teljesen kipűl, átmeneti megoldásról kell gondoskodni. E célra legalkalmasabbnak az ú. n.

vándorkönyvtár-intézmény kínálkozik. A vándorkönyvtár kisebb — rendszerint 30—100 kötetből álló — könyvgyűjtemény, amely ládába, szekrénybe foglalva vagy pedig külön e célból berendezett kocsira, esetleg autóra (bibliobus) felszerelve, a kulturális gócpontoktól távol eső falvak, tanyák, telepek lakóit szabályos időközökben megfelelő olvasmányokkal látja el. Előnye, hogy az olvasókat állandóan változó, friss olvasmányokhoz juttatja s lehetővé teszi a könyvanyag leggazdaságosabb kihasználását; hátránya, hogy ugyanazon könyvnek többszöri elolvasását, huzamosabb használatát (ami különösen az ismeretterjesztő műveknél fontos), nem engedi meg, továbbá hogy a könyvek a gyakori szállítás és használat következtében fokozottabb mértékben vannak kitéve a kopásnak és elhasználódásnak. A C. L.-kiadványok beszámolóí arról győznek meg, hogy a hiányos népkönyvtárhálózatú államokban a vándorkönyvtárak igen jól beváltak s nagy népszerűségre tettek szert. Vándorkönyvtárakat az Északamerikai Egyesült Államokban, Mexikóban, Japánban, Indiában és Európa számos államában (Spanyol-, Lengyel-, Németország, Ausztria stb.) egyaránt találunk. Franciaország a világháborúban tönkrement vidékeken (Aisne megye Soissons járásában) fejlesztette ki a népkönyvtáraknak ezt a formáját. Oroszországban 90.000 vándorkönyvtár működik. A svájci Bibliothèque pour Tous szervezete nem egyéb, mint néhány nagy központból irányított vándorkönyvtár-hálózat. A vándorkönyvtár-rendszert újabban két, népkönyvtári szempontból igen előnyös helyzetben lévő állam: Dánia és Belgium is meghonosította. E rendszer a magyar népkönyvtárügy terén sem ismeretlen. A MKOT a népkönyvtárakkal párhuzamosan harminckötetes vándorkönyvtárakat is létesített. Az utóbbi években Budapest, Csongrád és Veszprém vármegye iskolán kívüli népművelési bizottsága újjította fel ezeket a háború előtti kezdeményeket. A budapesti népművelési bizottság birtokában és kezelésében 1923 óta működik 31 darab, egyenként 100—100 kötetet tartalmazó vándorkönyvtár; a könyvanyag háromnegyedrésze szépirodalom, a többi ismeretterjesztő mű; e vándorkönyvtárak praktikus ládáikban vannak felszerelve, mindenik évente két vándorutat tesz meg a főváros munkásegyleteit között. 1934-ben a „Falu, Magyar Gazda és Földműves Szövetség“ is forgalomba hozott 7, egyenként 150—150 kötetet tartalmazó vándorkönyvtárt, amelyeket 4—6 hónapi használatra bocsát az ország különböző gazdaegyleteinek rendelkezésére. A vázolt minták és előzmények alapján folyó tanévvel kezdődőleg a kultuszminisztérium is elrendelte az új alapítású közép-, kis- és tanyai népkönyvtárak szépirodalmi anyaga egy részének, a még 1927-ben adományozott, tehát azóta már kellőleg kiolvasott szépirodalmi könyveknek (könyvtáranként kb 80—90 kötet) vándorkönyvtárrá való átszervezését. Ezt a könyvanyagot a jövőben a népkönyvtárak a szomszédos, könyvtárilag ellátatlan két-három község, tanya, telep rendelkezésére kötelesek bocsátani egy-egy évi használatra. Mivel a népművelés és közművelődés céljait a szépirodalom mellett az ismeretterjesztő művek szolgálják, amelyeket azonban állandó használatuk miatt eredeti letéti helyükről elmozdítani nem lehet, a kultuszminisztérium tervbe vette, hogy a közeljövőben ú. n. törzskönyv-

tárakkal fogja fölszerelni a népkönyvtárral még nem rendelkező községeknek. A törzskönyvtár ismeretterjesztő művekből álló könyvsorozat, amely egy arányosan továbbfejlesztendő teljes népkönyvtári rendszer alapjául szolgál. Midőn majd összes községekünk és tanyáink törzskönyvtárai a teljes népkönyvtárak állományának szintjére emelkednek, a vándorkönyvtárszervezet automatikusan megszűnik. Más, kedvezőbb és gyorsabb megoldás híján ez lesz a magyar népkönyvtár-hálózat kicpitésének útja.

A SZERVEZETI és elvi kérdéseknek körvonalazása után szólunk kell még népkönyvtáraink könyvállományáról, működéséről és közön-ségéről is.

A népkönyvtárak feladata — a népművelés céljainak megfelelően — az, hogy a legfontosabb elméleti és gyakorlati ismereteket népszerű feldolgozásban a legszélesebbkörű olvasóközönséghez juttassák, terjesszék és elmélyítsék, továbbá, hogy ezt a közönséget nemesen szórakoztató olvasmányokkal ellássák. Megállapítható, hogy 1616 újtípusú népkönyvtárunk ezt az irányelvet kellőképpen érvényesíti. E könyvtárak állománya arányosan oszlik ismeretterjesztő és szépirodalmi művekre. Az ismeretterjesztő könyvanyag felöleli a tudományok és ismeretek egész területét, nevezetesen kiterjed — a hivatalos jegyzék szerint — a következő ágakra: Lélektan, erkölcsstan, nevelési és társadalmi ismeretek, Testtani, egészségügyi és háztartási ismeretek, Földrajzi ismeretek, Nemzeti élet és művelődés (történelem, művészet, irodalom), Kedélyápolás, szórakozás, játékok. A szórakoztató, vagyis szépirodalmi anyag verses, elbeszélő és drámai műveket tartalmaz, legnagyobb számban elbeszéléseket, főleg regényeket. Mindenik könyvtár tartalmaz végül néhány meséskönyvet és ifjúsági olvasmányt»

Álljon itt a legfontosabb szerzők és művek jegyzéke.

I. Magyar szépirodalom. a) Vers: Zlinszky-Vajthó: Magyar költői anthológia, Gragger: Magyar népballadák, Hatszáz magyar nemzeti dal, Arany, Czuczor, Csokonai, Fazekas Mihály, Garay, Gvadányi, Gyulai, Lévay, Petőfi, Tompa, Vörösmarty stb. összes vagy válogatott költeményei. (Ady — sajnos — csak a költői anthológiában szerepel.) b) Elbeszélés: Ambrus Z., Baksay S., Bartóky, Bársony, Benedek, E., Eötvös J. br., Eötvös K., Gaál M., Gárdonyi, Guhácsy, Gyallay D., Harsányi Zs., Herczeg, Jókai, Jósika, Kaffka M., Kemény Zs., Komáromi J., Lőrinczy Gy., Makkai S., Molnár F., Móra F., Móricz Zs., Petelei, Rákosi V., Surányi M., Tamási Á., Tormay C., Tömörkény, Vas Gereben, Zilahy L., Arany-Gyulai: Magyar népmesegyűjtemény, Féja: Élet és álom, népmesegyűjtemény stb. (Szabó Dezső válogatott elbeszélései egy népkönyvtári célokra alkalmas kiadásban nyemek majd elhelyezést.) c) Dráma: Abonyi, Csepreghy, Csiky, Gaál J., Gárdonyi, Géczy, Harsányi K., Herczeg, Katona, Kisfaludy K., Madách, Szigeti, Szigligeti, Tóth E., Voinovich, Vörösmarty, Zilahy stb.

II. Külföldi szépirodalom: De Amicis: A szív, Andersen meséi, Balzac: Grandet Eugénie, Beecher-Stowe: Tamás bátya kunyhója, Bordeaux: ősi hajlék, Bulwer: Pompeji pusztulása, Bumett: A kis lord, Cervantes: Don Quijote, Daudet: Levelek egy elhagyott malomból, Az utolsó leckeóra, De Foë: Robinson, Grazia Deledda: A mi Urunk, Dickens: Copperfield Dávid, Twist Olivér, Karácsonyi ének stb., Goldschmidt: A wakefieldi lelkész, Freytag: üzlet és becsület, Gottfried Keller: Jakab mester könyve, Kipling: A dzsungel könyve, Zelma Lagerlöf: Krisztus-legendák, Jack London: Farkasvér, Sien-

kiewicz: Quo vadis? Tolsztoj: Népies elbeszélések, Twain: Koldus és királyfi, Verne Gyula számos regénye, Kalevala, Szlovák költők anthológiája stb.

Folyóiratokkal népkönyvtáraink általában nem rendelkeznek. Ez érthető, mert a könyvtári folyóiratokat a közönség csakis olvasóteremben használhatja, a hazai népkönyvtárak pedig többnyire iskolákban és hivatali helyiségekben lévén elhelyezve, olvasóteremmel ritka kivételképpen ha bírnak. Amíg népkönyvtáraink saját otthonhoz és abban önálló olvasóteremhez nem jutnak, folyóiratjárásról nem lehet szó. Addig pedig sok víz fog még lefolyni a Dunán!

A népkönyvtári alapanyag összeállítása megközelítőleg sem okoz annyi gondot s nem kíván annyi körültekintést, mint a további gyarapítás, mert azt egy már leszűrődött könyvkészletből lehet összeválogatni. A további gyarapítást azonban a napi könyvtermés kavargó áradatából kell kihalászni, szigorúan ügyelve a népkönyvtárak saját szempontjaira. Nincs nagyobb veszedelme egy könyvtárnak, mint a helytelen, céltévesztett gyarapítás; az ilyen könyvtárt menthetetlenül utoléri az elszürkülés, beporosodás, 'a lassú, de biztos halál. E veszélyeket elkerülendő, általában mindenütt csak előre megbírált és alkalmasnak talált könyvekkel gyarapítják a népkönyvtárakat, az alkalmas műveket tájékoztatásul jegyzékbe foglalják; nálunk a múltban Gulyás Pál „Népkönyvtári címjegyzéke“ végezte, ma a kultuszminisztérium hivatalos népkönyvtári jegyzékei végzik ezt a feladatot. Újabban egyre általánosabbá válik az a gyakorlat, hogy a népkönyvtári szervezetek igazgatási központjai maguk gondoskodnak megfelelő kiadványok iratásáról és kibocsátásáról. A népkönyvtári könyvellátásnak ez a legjobb megoldása, mert ilymódon a népkönyvtárak nincsenek kiszolgáltatva a napi könyvtermelés és könyvpiac esetlegességeinek és a kényszerbeszerzéseknek. Így rendkívül eredményesnek bizonyult a minisztérium pár év előtti azon kezdeményezése, hogy „A Magyar Népművelés Könyvei“ cím alatt ismeretterjesztő kiadványsorozatot indított meg. Az eddig megjelent kiadványok a következők: Széchenyi István gróf tanításai. Közjogi alapismeretek, Magánjogi alapismeretek, Egészségügyi ismeretek I—II. kötet, A falusi gazdasági udvar egészséggtana, Természet-tudományi ismeretek I—IV. kötet, Számolás és mérés a mindennapi életben, Magyar történelem, Szülőföld és honismeret könyve, Magyar költői antológia I—II. kötet, A gyermekszertet iskolája, Közgazdasági ismeretek. E sorozat elsősorban a falusi értelmiségnek készült s főleg a népművelési előadónak szolgál vezérfonalul. De hiányzik mai napig egy olyan kiadványsorozat, amely ugyanezen ismereteket s egyúttal az alkalmas szépirodalmi olvasmányokat olcsó füzetekben, mintegy „nemes ponyvaként“ juttatná el a nép legalsó rétegéhez, az olvasók százezres tömegeihez. A népművelés munkásai évek óta érzik egy ily vállalat égető hiányát s meg vannak róla győződve, hogy az már nem késhet soká. A vállalathoz persze majd írók is kellenek, akik nemcsak a paraszti lelket ismerik, hanem azt a rendkívül kényes rezonanciát is, amelyet a kultúra alacsonyabb lépcsőin szokott kiváltani a nyomtatott betű... Nem „népi“, még

kevésbé „népies“, hanem „népnek való“ irodalomra van szükség. Akik foglalkoztak a kérdéssel, tudják, hogy ez a legnehezebb műfaj. Az elképzelt „nemes ponyvával“ a népkönyvtárakat és a szegényebb olvasóréteget filléres jó könyvekhez lehetne juttatni, a könyvtári szervezetek pedig sok kölöncöt és kullancstól szabadulnának meg általuk. Egy ily vállalkozás példáján talán sikerülne végre megtanítani egyeseket és számosakat, hogy a könyvtárakba kizárólag hasznos, keresett, jó könyvek valók s a 10, 20 és 120 pengős albumok és egyéb üres díszművek gyártása és házalása méltatlan s már-már erkölcs-telen dolog.

A NÉPKÖNYVTÁR csak akkor töltheti be kulturális hivatását, ha jól föl van szerelve és fejlődése kellőképpen biztosítva van. Szükséges ehhez megfelelő helyiség, olvasóterem, szükséges az, hogy a hivatalos órák a munkásság szabadidejére essenek. Magától értődik, hogy a népkönyvtárak használata teljesen díjtalan kell hogy legyen; nálunk ez kezdettől fogva így is van, több külföldi államban azonban (pl. Ausztriában) a használat díjfizetéshez van kötve. Az eredményes működés fokozása céljából a könyvtárkezelő szak-képzettségére is gondot kell fordítani. Tekintettel arra, hogy népkönyvtárainkat túlnyomórészen tanítók kezelik, kívánatos volna a könyvtártani alapismereteket — Belgium példájára — nálunk is bevezetni a tanítóképzés tantervébe.

Újtípusú 1616 népkönyvtárunk igénybevételenek ábrázolására álljon itt a legutóbbi három tanév forgalmi statisztikája: 1932—33-ban 244.202 kötetállománnyal 570.610 kötetes forgalom, 1933—34-ben 339.895 kötetállománnyal 692.176 kötetes forgalom, 1934—35-ben 408.616 kötetállománnyal 747.101 kötetes forgalom. Egy-egy kötet évenkénti használata tehát 2,3, 2 és 1,8 között ingadozik, ami megfelel a nyugateurópai átlagnak. Népkönyvtárainkban főleg a gazdasági szakkönyveknek és a szépirodalomnak (Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Dickens, Verne) van nagy kelete. Verset nem vagy alig olvasnak. Az európai átlagnak megfelelő arányszámot kapjuk akkor is, ha a lakosság népkönyvtári érdeklődését, illetve részvételét vizsgáljuk; a legutóbbi tanévben ugyanis a népkönyvtári olvasók a lakosság 29 ezrelékét teszik ki. Ösztönző példa lehetne Németország, ahol a falvak lakosságának 5—10—20 százaléka népkönyvtári olvasó!

A magyar népi tömegek olvasásra nevelése még külön fejezetre vár pedagógiánk történetében. Ezen a téren a népkönyvtárak kétség-telenül igen jelentős úttörő munkát végezhetnek. A nevelés elmélyítése, a könyv fokozottabb szeretetének és megbecsülésének kialakítása, egyszóval egy fejlettebb és önállóbb magyar olvasóközönség megteremtése egyelőre „ködkép a láthatáron“. Pedig mielőbbi létrejövetele népkönyvtári szempontból sem közömbös, mert csakis ott, ahol lélekbe oltva, önkéntes szükségletként él, nő és uralkodik a könyv egy mélyebb rétegzetű kultúra alapjain, csakis ott remélhető a vázolt problémák megvalósulása.

BISZTRAY GYULA

FIGYELŐ

A KELETAFRIKAI HÁBORÚ EDDIGI KATONAI MÉRLEGE¹

HÁROM HÓNAP ÓTA dúl a harc Afrikában. Hatalmas és korszerű európai haderők, amilyenek eddig még sohasem szerepeltek tengerentúl, állnak szemben a félbarbár, de bátor, fanatikus és harcias abesszinek több mint félmillió fegyveres tömegével szemben. Fokozott figyelemmel kíséri az egész világ az olasz-abesszin fegyveres bonyodalmat, de még inkább a vele beállott nemzetközi politikai feszültséget, mely egy új európai háború veszélyével fenyeget.

Az alábbiakban a keletafrikai háború eddigi katonai eseményeit, azok indító okait és következményét, nagy vonásokban kívánjuk bemutatni.

FELVONULÁS ÉS ERŐ CSOPORTOSÍTÁS: hadművelati tervek. Az olasz erők az adott földrajzi helyzetnek megfelelően két csoportban vonultak fel: a zöm Eritreában (4—5 sorhadosztály, két feketeinges és két bennszülött hadosztály, három hadtestbe tagolva, összesen nem egészen 150.000 fő), eredetileg De Bono tábornok vezénylete alatt;

a második csoport Olasz-Szotnáli-földön (két sorhadosztály, egy feketeinges, egy bennszülött hadosztály, kb. 60.000 fő), Graziam tábornok parancsnoksága alatt.

A felvonulásból adódott a hadművelati terv: koncentrikus előnyomulás északról és délkeletről Abesszínia belseje felé, az ellenséges haderő leküzdése és az ország legfontosabb részeinek megszállása.

Hadművelati célok tekintetében viszont az olasz hadvezetőség nehéz elhatározás előtt állott, mivel Abesszínia ilyen jellegzetes politikai, katonai vagy nemzetgazdasági értékkel bíró pontokkal — a vasútvonalat kivéve — nem rendelkezik. Az északi főcsoport részére az előnyomulási irány tehát nem lehetett más, mint az abesszíniai fennsík, e tulajdonképpeni régi Etiópia, mely földrajzilag és etnográfiailag is zárt egységet alkot. Akinek birtokába kerül, ura lesz egész Abessziniának. További, közelebbi célok voltak Adua, politikai és erkölcsi okokból, hogy az 1896. évi kudarcot kiköszörüljék, azután Makalle, Desszic és esetleg a főváros, Addisz-Abeba. Fontos cél lett volna még az északi csoport részére a Tana-tó vidéke; de ennek az elfoglalása az angolokra való tekintettel kezdettől fogva kényes jellegű vállalkozásnak ígérkezett. A déli, illetve szomáli csoportnak első feladata talán az volt, hogy ott minél több erőt lekössön és hogy így az északi csoport előnyomulását megkönnyítse. A további célok: Harrar és Diredauán át az ország egyetlen vasútvonalának birtokba vétele. Ezenkívül egy kisebb csoport Asszab kikötővárosból indult ki. Feladata valószínűen a Danakilsivatagon előnyomulva, a két csoport közötti összeköttetés helyreállítása, és a vasút megszállása lehetett.

Abesszin részről az ország védelmének megszervezése — támadó hadjárat lehetőségével egyáltalában nem foglalkoztak — természetesen legugyancsak a földrajzi adottságokhoz és az ellenség legvalószínűbb támadási irányához alkalmazkodott. Az abesszin haderők felvonulása ennek

¹Lásd a szerzőnek „Az abesszíniai bonyodalom“ című cikkét, a Magyar Szemle 1935, évi 4. sz. füzetében.

megfelelően a következő csoportosításban történt: északi csoport Ras Sejum és Ras Kasa hercegek seregeivel az eritreai határ mentén; az első hírek szerint 100.000 fő; valóban azonban alig 40—50.000 fő. Az északi erők főparancsnokságát később Mulugeta hadügyminiszter vette át.

A déli, illetve ogadeni csoport a Szomáli-fennsík déli lejtőjén vonult fel, előretolt osztagokkal, az abesszin-olasz-szomáli határ mentén, összesen 50—60.000 fő, Hapte Michael parancsnoksága alatt. Később a csoportot megerősítették, amennyiben hozzájött Desta herceg serege kb. 20—30.000 emberrel és az egész déli arcvonal felett a parancsnokságot Naszibu tábornok vette át. A tartalékok két helyen gyülekeztek, egy részük a vasút mentén, nagyjában Diredaua és Harrar vidékén, Vahib török pasa parancsnoksága alatt — talán 50.000 fő — és végül Addisz-Abeában és környékén az egész reguláris hadsereg, a császár testőrsége és egyéb alakulatok, összesen több mint 100.000 fő a császár, Haile Szelasszie parancsnoksága alatt.

Az egyes abesszin csoportok feladata az lehetett, hogy a terepadta előnyöket kihasználva és a döntést lehetőleg kerülve, az ellenségnek az országba való előnyomulását guerilla-harcban megakadályozzák, erkölcsi és anyagi erejét lehetőleg felmorzsolják. Ez az eljárás felelt meg legjobban az abesszin hadsereg szervezetének, de ősi ösztönös hadviselésük módjának is, melynek éppen a guerilla-harc volt mindig az erőssége.

ELSŐ HADMŰVELETI IDŐSZAK. Az ellenségeskedések október 3-án kezdődtek. Az eritreai olasz csoportok De Bono tábornok irányítása szerint három oszlopban lépték át a határt és Akszum, Adua, Adigrat irányában előnyomultak. A szomáli arcvonalon Graziam tábornok csapatai ugyanaznap kezdték meg az előnyomulásukat több oszlopban; a legszélső Uualal felé, a legdélibb a Djuba-folyó mentén Dolo irányában.

Az olaszok az előnyomulást igen módszeresen, a korszerű harcászat elvei alapján hajtották végre. Repülők derítették fel az útvonalakat és az ellenséges állásokat. Az oszlopok élén bennszülött, a terepet igen ismerő osztagok meneteltek. Követték a kistípusú, ú. n. kétember harcokocsik, majd a gyalogság páncél-gépkocsikkal és hegyi tüzérséggel. Az egész előnyomulást azonkívül nehéz tüzérség is támogatta. Az olaszok a terepnehézségek dacára — 1000 méteres szakadékok, 2000 méteres hegygerincek, rossz hegyiösvények — nagy lendülettel és bátran támadtak. Az abesszinek aránylag kevés ellenállást fejtettek ki.

Október közepén az olasz főerők elérték az első kitűzött célt. Birtokukban volt Adua, ami nagy politikai és erkölcsi sikert jelentett, továbbá Akszum, az abesszinek ősrégi, ú. n. „szent városa“, továbbá Adigrat. Elismerésre méltó siker volt; birtokukba került a fennsík széle és ellenséges földön álltak. A déli arcvonalon Graziam tábornok oszlopai, habár más jellegű, de ugyancsak súlyos terepnehézségek dacára — víz- és útszegény sivatag — elérték a kitűzött célokat: Uualalt és Gerlogubit, a vidéknek legfontosabb kútcsoportjait, továbbá Geledit és Dolót, melyek mint útsomók bírnak jelentőséggel. Az Asszabból kiinduló kisebb csoportnak sikerült a Musza Ali nevű hegycsoportot elérnie.

Mindkét arcvonalon ezután hadművelleti szünet állt be, hadtápbrendezések létesítése és az utánpótlás megszervezése, de főleg az útépités, megfelelő időt igényelt. Utóbbi téren az olaszok Tigrében csodálatos teljesítményeket végeztek. Az Adua felé vezető több mint ötvenkilométeres utat alig nyolc nap alatt gépkocsik használatára járhatóvá tették. Jogosan beszélnek tehát úgy az angol, mint a német katonai szaklapok a „mérnökök háborújáról“. A déli hadszíntéren Graziam tábornoknak is többheti időre

volt szüksége, hogy csapatait az elért vonalban fölzárkóztassa, másrészt, hogy ugyancsak megszervezze hátsó összeköttetéseit. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy arcvonala akkor Mogadiscótól — a hadsereg hadtápbázisától — több mint 300 km-nyire eltávolodott.

Ami a további hadműveleti tervekkel illeti, úgy nyilvánvaló volt, hogy a két olasz főcsoport előnyomulását az eredetileg megállapított terv szerint folytatni fogja.

Az abesszin hadvezetőség szándékait illetően voltak ugyan olyan hírek elterjedve, hogy támadólagos hadműveletre készül, de ez tekintettel a még be nem fejezett mozgósításra és a máris észlelt gyenge és nem egységes vezetésre, igen valószínűtlennek látszott.

MÁSODIK HADMŰVELETI IDŐSZAK. Az északi, eritreai harc-vonalon De Bono tábornok hadserege október utolsó napjaiban — megerősítések beérkezése után — kezdte meg ismét az előnyomulást déli irányban. Alig két hét alatt a második olasz támadóhadművelet is befejezést nyert. De Bono tábornok hadtesteinek élei elérték — nyugatról kezdve — a Takaze-folyót, Tembien hegyvidéket és Makalle városát. A fokozódott terepnehézségek s tartós eső dacára, továbbá hogy utak egyáltalán nem álltak rendelkezésre, az elért eredmény jó volt. Most már Tigré tartománya nagyjában olasz kézen volt, ami nemcsak katonai, hanem politikai és gazdasági vonatkozásban is jelentőséggel bírt. Az abesszinek eleinte itt sem tanúsítottak számottevő ellenállást; csupán az utóvédék igyekeztek az olaszok előnyomulását késleltetni. Passzív magatartásuk részben arra a körülményre vezethető vissza, hogy a mozgósítás és a felvonulás még nem volt befejezve és hogy a csapatok még nem voltak kellőképpen felfegyverezve.

Ogadenben, a déli arcvonalon, Graziam tábornok ugyanakkor vette fel ismét eredményes, de óvatos előnyomulását. Elsősorban repülőket, harcikocsikat és motorizált csapatokat alkalmazott.

Ezen az arcvonalonazetiopiaiak erősebb ellenállást fejtettek ki, aminek oka — az akkori német jelentések szerint — az volt, hogy Addisz-Ababában Graziam hadseregében látták a fenyegető közelebbi és nagyobb veszélyt, főleg a vasútra való tekintettel, mely a külfölddel való egyetlen összeköttetésük (fegyverszállítás!).

Az annak idején Asszabból elindult csoport megakadt a hírhedt Danakil-sivatagban, egyrészt az európai ember részére elviselhetetlen hőség miatt, másrészt mivel az ott élő nagyszámú harcias, nomád törzsek a további előnyomulást lehetetlenné tették.

Az olasz főparancsnokság további szándékait illetően nyilvánvaló volt, hogy az északi hadszíntéren ismét többheti hadműveleti szünet fog következni; újabb hátsó összekötővonalak kicépítése és az egész hadtápterület és utánpótlás megszerzése és biztosítása érdekében. Ez annál is inkább volt szükséges és indokolt, mert De Bono hadseregének élei Masszua kikötőtől most már 250 km-re állottak. A további hadműveletek szempontjából is célszerűbb volt, hogy Makalleban, közelebb az első vonalhoz, újabb hadműveleti bázist létesítsenek.

Ezen időszakba esik De Bono tábornok, eddigi hadseregfőparancsnoknak Badoglio tábornagy által történt fölváltása.

Az esemény világszerte érthető feltűnést keltett. Ez érthető volt, mivel működő hadsereg parancsnokának leváltása mindenkor komoly, igen figyelemre méltó eseménynek számít. Nem feladatunk a sok találgatást földeríteni. El kell fogadnunk az olasz kormány hivatalos magyarázatát, mely szerint Adua elfoglalásával a háború első szakasza olasz és fasiszta szempontból lezártnak tekinthető és ezzel De Bono megbízatása is véget ért.

Nem hagyhatjuk azonban megjegyzés nélkül azt a legtöbbször hangoztatott indokot, hogy Badoglio tábornagy főparancsnokká történt kinevezésével Olaszország gyorsabb és erélyesebb ütemben kívánja folytatni a hadműveleteket. Ez érthető, akár bel- vagy külpolitikai, akár gazdasági szempontból tekintjük a kérdést. De ugyanakkor leszögezni kívánjuk, hogy De Bono hadviselése katonai szempontból nem lehet bírálat tárgya, mert az adott viszonyok között ezt a nehéz feladatot másképpen, illetve gyorsabban nem igen lehetett megoldani.

HARMADIK HADMŰVELETI IDŐSZAK. November második és december első fele nagyobb hadműveletek nélkül folyt le. Annál gyakoribbak lettek azonban a kis csatározások, annál élénkebb lett a guerilla-harc. Mielőtt ugyanis az olasz északi hadsereg az élek által elért vonalakba zárkózhatott volna, kisebb abesszin csoportok — Sejum herceg seregéből — beszivárogtak az egyes olasz oszlopok közé, amit a nehezen áttekinthető és szakadékos Tembien-hegyvidék igen megkönnyített. Ezen terület „tisztogatásával“ voltak elfoglalva heteken át az olasz csapatok.

A déli hadszíntéren közben Graziani tábornok messze előretolt gépesített osztagai, repülőktől támogatva, lendületes előretöréssel elérték a Fafan völgyében Sasabané és Dagabur vidékét. Az abesszinek itt több ellentámadással feleltek, melyek azonban összetörték az olasz hardkocsi-oszlopok tüzeiben. Ez időszakba esik a megerősített Gorahainak olasz csapatok által történt elfoglalása is, ami elsősorban repülők bombázásának eredménye. Ugyancsak sikertelenek maradtak Desta herceg újabb előretörés! kísérletei december közepe táján a Djuba-folyó völgyében Dolo irányában. E támadás siker esetén erősen veszélyeztetné Graziani tábornok balszámát, de egyben összekötő vonalát Mogadisco felé is, miert is Graziani ott erélyesebb rendszabályokra kényszerült.

December első heteiben különben mindkét fél erősen a döntő támadásra készült. Ezen elhatározáshoz hozzájárulhatott az egész világon észlelhető politikai és diplomáciai kísérlet, hogy az elkeseredésnek békés úton vessenek véget. Mielőtt azonban ártárgyalást asztalhoz ülnének a háborús felek, előzőleg még döntő jelentőségű harctéri sikerre törekcszenek.

Az olaszokat illetően ezidőben az a hír terjedt el, hogy az új főparancsnok, Badoglio tábornagy, következő hadműveletének súlypontját a szudáni határ mentén a Tana-tó vidéke felé tenné át. Ez az új terv katonai szempontból is igen sok előnnyel járna. Az előnyomulás először is jobban járható és műveltebb területen vezetne, azonfelül hadászati szempontból is hatásosabb* mert megkerülné az abesszineknek Ambialaginál feltételezett fővédelmi állásukat. Anglia érzékenységre való tekintettel azonban — tudjuk, hogy a Tana-tó vidékére saját maga tart igényt — az olasz hadvezetőség, illetve a római kormány csak a legvégső esetben választaná a megjelölt irányt.

Az abesszinek is, egybehangzó hírek szerint, ugyancsak döntésre készülnek, és pedig főleg az északi hadszíntéren, ahol Makallétól délre az előbb említett Ambialagi, továbbá Desszic környékén van a főerejük összpontosítva. Utóbbit az olasz repülők igen eredményesen bombázták. Ha valóban támadásra indulnának, úgy egy indító ok az lesz, hogy ily nagy tömegeket hosszabb ideig ellátni nem képesek. Igyekezettük adott esetben oda fog irányulni, hogy főerejükkel az olaszokat arcvonalban, Makallé környékén leköcsék. Külön csoportok pedig az ellenség oldalába és hátába — különösen a Takaze-folyón át — fognak működni.

ÖSSZEVEETVE AZ EDDIG lezajlott eseményekből és harcokból nyert benyomásainkat, a következő képet kapjuk:

Ki kell emelni elsősorban az olasz hadvezetőség korszerű hadművelési tervét és annak nyugodt, módszeres végrehajtását. Számoltak úgy katonaföldrajzi, mint az ellenfél hadviselési módjából eredő nehézségekkel. De el kell ismernünk az olasz csapatok bátorságát, fegyelmezettségét, áldozatkészségét és a korszerű harcgépeknek célszerű és eredményes alkalmazását is. Az előnyomulás lassú üteme kétségtelenül szembetűnő és talán a főparancsnoki változáshoz is hozzájárulhatott. Már megmondottuk, hogy az adott viszonyok között ez volt a helyesebb eljárás, annál is inkább, mivel az olaszoknak, éppen kezdetben, feltétlenül kerülniük kellett a legkisebb katonai kudarcot is. Az elért eredmény, illetve témyérés, és pedig északon Tigré tartomány teljes megszállása kb. 150 km mélységben és közel 400 km szélességben, a déli hadszíntéren pedig Ogaden tartomány határmenti részeinek birtokbavétele 100 km mélységben és több mint 500 km szélességben, különösen ha tekintetbe vesszük az ismert nehézségeket — kielégíthetőnek mondható.

Elismerést érdemel az olasz katonapolitika józan előrelátása, mely eltekintett attól, hogy nyit városokat repülőgépekről bombázzon, viszont ügyes propagandát folytatott repülőgépekkel (röpcédulák ledobásával), melynek legjelentősebb eredménye több herceg és tartományfőnök, élükön Guksa herceggel, továbbá számos törzs behódolása. Feltételezhető, hogy az olaszok egyéb korszerű gyarmatosítási eljárása — kulturális és szociális téren — az ú. n. „békés áthatolás“ tartós eredményre fog vezetni.

Ha a folyamatban lévő békéltető kísérletek eredménnyel nem járnának, úgy az olaszok hadműveleteiket mindenesetre folytatni fogják. Az eritreai főerők déli irányban Desszic felé, az ogadeni csoport Harrar és a vasút felé azzal a végső céllal, hogy a két keletafrikai gyarmat egyesítését megvalósítsák. (Az olasz békefeltételek egyik főpontja.)

Az abesszin seregek magatartása és eddigi szereplése katonai, illetve harcászati értelemben bizonyos csalódást keltett. Hogy támadólag fellépésre nem gondolhattak, hanem nagyjában a hadászati védelemre rendezkedtek be, az természetes és előrelátható volt. De egyéb tevékenységük sem állott összhangban az előzőleg oly erősen hangoztatott háborús felkészültségükkel, állítólagos gyors harc- és ütőkészségükkel. A mozgósítás és felvonulás, még ha tekintetbe vesszük is a híradószolgálat és az úthálózat primitív voltát, heteken át tartott és tulajdonképpen csak decemberben nyert befejezést. A veszélyeztetett határok biztonságáról alig történt gondoskodás. Az ott szereplő irreguláris alakulatok általában nem fejtettek ki túl nagy ellenhatást. Különben is ügylatszik nem volt és talán nincs is előre megállapított hadművelési tervük; hiányzik az egységes, céltudatos vezetés. Az alparancsnokok legtöbbször saját belátásuk szerint cselekednek. Ennek okát talán ott kell keresni, hogy a császárnak mint fővezérnek nincs kellő tekintélye. Egyrészt, mert nem részesült katonai kiképzésben, másrészt mert nincsen háborús múltja. Látszik továbbá az egész haderő szervezetén, hogy híjján van egy szilárd hadrendnek, úgyszintén a vezetéshez szükséges és a hadműveletek irányításához elkerülhetetlen szervezetnek, mint a vezérkar, a hadbiztosi kar, korszerű híradóeszközök stb.

De még harcászati vonatkozásban sem váltották be a vad és kíméletlen harcmodorukhoz fűzött várakozásokat. A guerilla-harcok tulajdonképpen csak november második felében indultak meg. De ott sem az ellenségnek állandó nyugtalanításában nyilvánulnak, hanem inkább egyes csoportok elszigetelt akciójában. Hogy a fekete harcosok ezen óvatosságát az olaszok technikai fölényére és tűzgépekkel való bőséges felszerelésükre kell visszavezetni — az minden kétségen felül áll.

PÁZMÁNY EGYETEME ÉS A CSEHEK

ÜRLAPOK már számot adtak arról, hogy Pázmány Péter egyetem-alapításának háromszázadik évfordulóját Nagyszombatban is megülték a mai csehszlovák állam képviselőinek és a cseh tudomány néhány nem legelsőrangú művelőjének részvételével. A nevesebb cseh történétírók, így Krofta, jelenleg a külügyminiszter helyettese, Pékár, Rádl, Susta, Macourek Prágából, vagy a tót tudósok: a pozsonyi tanszékéről a csehektől elküldött öreg Skultéty, vagy a szintén pozsonyi tanár Rapant, nem szerepeltek az ünneplésben, melyet a cseh kormány egyébként sem akart túlságos nagygyá tenni, bölcsen tanulva a nyitrai Pribina-ünnepélyből, amikor tudvalevőleg a tótok ünneplő hangulata magától s természetes módon — a csehek ellen fordult. Ezen mérsékelt lendületű nagyszombati ünneplés nem olyan jelentős esemény volt, hogy vele foglalkoznunk kellene, s ha most mégis szóba hozzuk, ezt nem az ott elmondották cáfolása kedvéért — amire úgyszincs szükségünk — hanem egész más tanulságért tesszük.

Leszámítva Jantausch püspöknek, úgylátszik, józan és mérsékelt beszédét, — aki „teljes objektivitással“ megállapító, hogy a „szlovákság hálás hódolattal emlékszik vissza arra a pillanatra, mikor a magasabb szlovák kultúrának e gyökere Nagyszombat földjében megfakadt“, a többi beszéd és nyilatkozat — hozzávéve a pozsonyi egyetem tanárának, Chaloupeckynek kis alkalmi nyomtatványát — egymástól eltérő és ki nem egyenlített történeti vélemények vadon bozótját tartalmazza Pázmány Péter alapítását s annak a magyarsághoz és szlováksághoz való viszonyát illetőleg. A csehtörténeti illúzió, melyet majdnem húsz év óta alakítanak ki a csehszlovák állam tudósai, s melyet egyszer szét fog tépni az eljövendő igazi cseh vagy tót tudós, mint valamikor Masaryk is széttepte a königinhofi hamisítások szövevényét — mondom, ez a mai hivatalos történetfelfogás elég világos, sőt primitív: ami Magyarország leszakított területein jó és dicséretes történet, azt ők, a tótok vagy csehek végezték, s ami rossz, azt az évezredes elnyomó, a magyar. Ezt az egyszerű történetfilozófiát könnyű megtanulni, de nehéz egy-egy pozitív esetre alkalmazni. Ilyenkor ellenmondásokba keverednek politikusok és tanárok, egyik többet, a másik kevesebbet tagad meg a magyaroktól, több vagy valamivel kevesebb dísz aggat saját feszülő mellére, úgyhogy végül ember legyen az, aki meg tudja mondani, mi is hát valóságban a „csehszlovák közvélemény“.

Szinte mulatságos egy és ugyanazon ténynek magyarázata akkor, ha az reánk magyarokra, vagy órájuk vonatkozik. Qrszagh Sándor szlovákiai országos elnök azzal akarja Pázmány letagadhatatlan magyarságát paralizálni, hogy hiszen a „nemzetközi jezsuita rendhez tartozott és így elsősorban, sőt mindenképpőlött katolikus volt“, minélfogva nem is akarhatott magyar egyetemet alapítani, csak katolikust és „ugyanoly közel állott a szlovák katolikusokhoz, mint a magyarokhoz“. A magyar jezsuitákról lévén szó,

a rend tehát nemzetközi, de nem az, amikor cseh jezsuitákra kerül a sor: Chaloupecky ünnepi füzete szerint Nagyszombatban cseh és morva jezsuiták tanítottak, ők hozták be az ellenreformáció cseh propagandáját, a tót népet ők nyerték meg cseh vallásos énekek által a katolicizmusnak, s így tovább — a pozsonyi professzor, kinek feladata ott a tót tudomány háttérbe szorítása és elnyomása a cseh érdekében, remélhetőleg élénk fogja adni a jezsuita-reguláknak máig ismeretlen fejezetét, mely a cseh jezsuitáknak külön, a többi „nemzetközi“ jezsuitától eltérő gondolkodást engedélyezett. Professzorunk abban is szigorúbb hozzánk, hogy míg az ünnepi szónokok egy része elismeri, hogy Pázmány csak addig akarta Nagyszombatban tartani egyetemét, míg a török kézen lévő területek vissza nem kerülnek, addig Chaloupecky szerint az egyetemnek Budára és Pestre helyezése egyenesen az „alapító intenciói ellenére“ történt, mert hiszen Pázmány azt kívánta, hogy az egyetem székhelye utóbb is az esztergomi érsekség területén legyen — bátran elhallgatva azt, hogy Buda és Pest is az esztergomi érsek joghatóságához tartoztak és tartoznak. Szerinte különben 1918-ban „la totalité du diocèse“ Csehszlovákiába került, leszámítva Esztergomot és néhány enklavét — ez „enklavék“ alatt értendő persze a mai Budapest és egész katolikus lakossága! Az elhallgatásban és a dolgok kiforgatásában magyar és szlovák ifjak e pozsonyi magistere valóságos akrobata: elismeri Pázmány „teljes“ magyarságát, de a családnak Szent István idejében bejött őse, Paznan, Hont lovag testvére, szláv nevű lévén (kétségtelen, hogy német lovag volt), ezért Pázmányban „szláv eredetének tudata nem homályosodott el“. Így érthető persze az is, hogy egyetemét „szlovák földön“ alapította, viszont ugyancsak Chaloupecky nyomán nehezen volna elképzelhető, hogy hát hol alapíthatta volna másutt, mint szlovák földön, mert hiszen szerinte a „történet ironiája“ következtében csak a mai Szlovákia, akkori szlovák és német lakosaival viselte a török korszakban a magyar királyság nevét — amikor jónak látja eltekinteni az ugyancsak magyar királyságbeli Dunántúltól, Horvát-Szlavonországtól, a tiszai vidéktől Szatmáron túl, s végül attól a tényről, hogy Erdély is mindig elismerte a királysághoz tartozását. További bukfencei közül megemlíthjük még a „gens hungarica“ dolgát, melyről ellenfeleink előszeretettel emlegetik, hogy nemcsak a „fajmagyarokat“, hanem más népeket is magában foglaló kifejezés volt, holott ez feltűnés nélküli azonosság a „natio Hungara“ kifejezéssel, s mint ilyen az esetek túlnyomó részében alaptalan: gentis Hungaricaenek született magyart neveztek, nationis Hungaricae-nak minden magyar (elsősorban rendi, nemes és városi) állampolgárt. A Hungarus kifejezés ez értelmét ma csehek, románok, németek annyit és oly tendenciával emlegetik, hogy lassanként minket, magyarokat hagynak ki belőle, így a jelen esetben is: a szlovák vérségi öntudatra ébredt Pázmány szlovák földön, katolikus szlovák célra alapította egyetemét, s ha mégis azt mondta róla, hogy az „igen nemes gens hungarica méltóságára“ emelte azt, akkor íme világos: gens hungarica itt inkább szlovákot, mint magyart jelent. Amint ezt Chaloupeckynak sikerült bebizonyítania, — persze mikor „Bohemus“-ról van szó, akkor mindig csehet lát, pedig Szent Vencel koronájának bohém területén ez a szó ugyanolyan jellegű volt, mint a Hungarus nálunk.

Az ünnepi szónokok hasonló zsonglörködést végeztek a cseh kultúrfolénnyel és a magyar műveletlenséggel. Kramár iskolaügyi miniszter szerint Mátyás pozsonyi egyetemét is a horvát Jan Vityeys és a szlovák Csemiz alapította, Pázmány pedig azért gondolt egyetemre, mert egész Magyarországon „nincs közoktatás, melyben humanista tárgyakat tanítanak, az egész iskoláztatás mindössze a kis nagyszombati iskolára korlátozódik“. Kolar pozsonyi egyetemi rektor szerint Pázmány alapítását a magyarok

maguknak követelik, holott „az egyetem lelkét és szellemét tekintve, sokkal inkább volt szlovák, mint magyar“, de Pázmány különben „sem bízott a magyarokban“, mert azok reformátusok voltak (hisz épp ezért akarta őket áttéríteni!), s végül Pázmány „maga is csak a körülmények hatása alatt lett magyarrá“, ami élénk ellentétben van Chaloupecky tanaival, aki szerint, mint láttuk, Pázmány és családja igen régóta magyar volt, s viszont ha nem lett volna magyar, az akkori körülmények: tiszta szlovák Magyarország, cseh jezsuiták — éppenséggel nem adtak volna neki lehetőséget magyarosodásra. Az ellentétet intézte el rektor és professzora egymás közt.

Még szigorúbb hozzánk az ünnepségen résztvett szerb küldött, a pozsonyi egyetem szerb lektora, aki Pázmánynak a magyarok részéről való eltulajdonítását széles gesztussal nemzeti bűn megnyilatkozásának minősíti: „A magyarok maguknak vindikálják az egyetemet azzal a hamis történelmi beállítottsággal, mely a magyar történetírók sajátsága, akik a szláv-ság legnagyobb fiait a maguk történetébe kebelezik be“, s itt különösen Kolonics Lipótnak a magyarok általi eltulajdonítását fájjalja! —minélfogva— mondja a lektor — „a mi kötelességünk, hogy visszaszlávósítsuk a magyar történelmet úgy, amint visszaszlávósítottuk a magyaroktól visszavett területeket.“ Δ sok szócsavarás és egymástól eltérő magyarázkodás után jól eshetett a hallgatóságnak ez az őszinte balkáni hang azon nép fia részéről, melynek egyik legszembetűnőbb erénye gyanánt a müncheni Deutsche Akademie főtitkára, Thierfelder tanár, legutóbb egy belgrádi összeülekezés alkalmával — az udvariasságot jelölte meg! Becsületes balkáni udvariasság volt ez, más, mint Chaloupeckynek nyugatibb udvariassága) bár tartalom és tendencia mindkettőnél ugyanaz volt.

Mi csak azt ajánlhatjuk legközelebbi hasonló visszaszlávósító kísérletük számára, hogy előbb egyezzenek meg maguk közt, meddig szlávósítsák vissza történelmünket. Mert ha különböző vonalakon állnak meg, ezzel kiteszik magukat annak, hogy talán mégsem fogunk mindent elhinni, amit megállapítanak rólunk.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A kőolaj-szankció az Egyesült Államok szerepe, Laval december 8-i párisi béketerve története: a francia pénzügyek, közvélemény, jobboldali szervezetek, Laval belpolitikai erősödése, nehézségei az Angliának adandó fegyveres támogatás dolgában, Sir Sámuel Hoare párisi tapasztalatai, Baldwin taktikája az angol presztízs érdekében, a béketerv bukása, az angol közvélemény kijózanodása

KARÁCSONYRA nem lett európai háború. A mai hirtelen és meglepetésszerűen változó események között, amidőn soha nem is sejthetjük, mire ébredünk másnap, nagy megnyugvás volt az európai országok közvéleménye számára a karácsony napját megelőző hét végén az a megállapítás, hogy, habár öntudatlanul, egy veszedelmes háborús konfliktus közelébe jutottunk volt is, a csődöt mondott Laval—Hoare-féle béketerv egyelőre legalább megmentett bennünket egy angol-olasz háborútól és annak minden beláthatatlan következményétől. Alig kétséges, hogy pillanatnyilag bizony csorba esett Nagy-Britannia presztízsén és Sir Samuel Hoare külügyminiszternek személye feláldozásával kellett fizetnie azért, mert belátta, hogy a kormány politikája — (vagy a közvélemény?) milyen kétségbeejtő zsákutcába vitte a Birodalom népét. Bármilyen alapvetően fontosnak tartjuk az egész fehér civilizáció számára a brit birodalom sértetlen tekintélyét, azt hisszük, a rajta esett csorba, amelyet a britek egészséges szelleme ki fog tudni köszörülni, nem túlnagy ár azért, amitől valószínűleg megmenekültünk.

November 18-a óta, amikor a gazdasági szankciók első sorozata életbelépett, a külpolitikai események és tárgyalások a kőolajszankció alkalmazásának az időpontja körül forogtak. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a kőolaj, szén és vasérc szállításának betiltására vonatkozó határozatot a Népszövetség úgynevezett tizennyolcas bizottsága már a gazdasági szankciók életbelépése előtt elvben kimondotta, de úgy döntött, hogy amannak életbeléptetéséről — megfelelő előtanulmány alapján — a november 29-ére összehívott ülészakán fog dönteni. Ezen a ponton kezdődött el Laval mesteri játéka, amely az olajszankció megbuktatására irányult. A november 29-i ülés ellen — teljesen jogosan — felhasználta a nehéz belpolitikai válságot, amellyel neki meg kell küzdenie december első felében. Így az olajszankció kimondására a tizennyolcas bizottságot december 12-ére hívták össze. A szankcionisták Párizsban, Londonban és a többi fasiszta-ellenes fővárosban egy pillanatig sem kételkedtek abban, hogy ezen az ülésen visszavonhatatlanul megállapítják az olajszankció életbeléptetésének időpontját. És pedig — hogy „Mussolinit kíméljék“ — csak karácsony utánra, január elejére léptetnék életbe a kőolajtilalmat. Azért január elején, mert január első felében ül össze Washingtonban a Kongresszus s az amerikai kormány bizalmasan megértette Londonnal és Párizsszal, hogy a semlegességi törvénynek, Neutrality Act-nak kiegészítését fogja a Szenátusnak javasolni, oly módon, hogy az olajat hadianyagnak minősítik. Ezzel ugyanis az olajszállítás Amerikából ugyanolyan korlátozások alá esnék, mint a hadianyag- és fegyverszállítás. Azonban, fűzték hozzá amerikai oldalról, ezt a rendszabályt, amely nem szankciós, hanem tisztán „semlegességi“ rendszabály, azaz, a megfelelő álszenteskedéssel, „mindkét“ hadviselő felet sújtja, csak akkor léptetik életbe, ha a Népszövetség előljár a jó példával. Ha Anglia ismét félne életbeléptetni ezt a szankciót és elhalasztaná az ülést, mint ezt novemberben Laval kérésére tette, akkor az Egyesült Államok kormánya és közvéleménye elfordulna Londontól. Minthogy az angol kormány politikájának alapja az Egyesült Államokkal való együttműködés,

teljesen lehetetlen volt arra gondolnia, hogy saját kezdeményezésére ismét elhalássza az olajszankciót. Más eszközhöz kellett tehát folyamodni, ha el akarták kerülni a szankciókat követő veszélyeket, amelyekre nézve Mussolini nem hagyott senkit kétségben: az olajszankciót Olaszország barátságatlan cselekedetnek, sőt katonai szankciónak tekinti és katonai rendszabályokkal felelne reá.

A teljes sikerű eszköz, amit Laval az adott nehéz körülmények között az olaj-bizottság második, immár elhalaszthatatlan összeállése előtt, megtalált s amit Hoare, mint utólag kiderült, önfeláldozóan, de okosan megragadott, a december 8-i párizsi béketerv volt. A béketerv ma már halott, ez kétségtelen, de épp így kétségtelen az is, hogy legalább is január közepéig olajszankciókról sem lesz többé szó.

Vizsgáljuk meg, hogyan jött létre ez a párizsi béketerv, mik voltak annak francia és angol kül- és belpolitikai okai és előzményei. Lavalnak igen nehéz pénzügyi és belpolitikai küzdelmet kellett megvívnia mielőtt annyira szabad kezet és olyan tekintélyt kapott volna, amely képessé tette őt, hogy Franciaország teljes súlyával tárgyaljon a nemzetközi fronton. A pénzügyi politikai támadást, amelyet november végén és december első napjaiban sikerrel védett ki, egész deflációs- és rendelet-gazdálkodása ellen intézte a kormány növekedő ellenzéke. A kormánybuktatás, mint öncél mellett kétféle indok vezette az ellenzéki támadásokat. Az egyik alkotmányjogi. A rendelet-kormányzásban és a kamara összehívása elhalasztásában a republikánus alkotmány veszélyeztetését vélték ugyanis felfedezni. Olyan jelszó ez, amivel a francia kispolgári közvéleményt a legerősebben meg lehet mozgatni. Ezt az érvet annál inkább fel lehetett használni, mert a deflációs politika sikere tényleg kétséges, minthogy a gazdasági tevékenység, így az adózóképesség rohamos csökkenéséhez vezetett. A népszerűtlen deflációs, fizetés- és állami teher csökkentési és adóemelési rendszabályok ugyanis nem hozták meg azt az eredményt, amit a kormány várt tőlük: az állami bevételek estek és így a tényleges deficit az 1935-ös pénzügyi évben magasabb lesz, mint amilyen szintre a Laval—Régnier-kormány a drákói szigorúságú rendeletek által azt leszorítani vélte. A pénzügyi támadás két frontról indult ki: kapitalista és antikapitalista oldalról, hiszen az inflációs politikának hívei itt is, ott is találhatóak. Az inflacionisták azt állítják, hogy a francia gazdasági élet megakadása következtében a frankot mai színvonalán úgysem lehet már hosszabb ideig tartani, mert az életszínvonal oly mértékben megdrágult és az állami jövedelmek oly mértékben csökkennek, amit sem a magán-, sem az államháztartás nem bír ki. Ennek a gazdasági, pénzügyi és politikai bizonytalanságnak következménye, mondják, az arany rohamos menekülése, — a Francia Bank aranyfedezete négy hónap alatt 81 milliárdról 67 milliárdra esett — amelyet csak ideig-óráig lehet feltartani. Az aranyalap elhagyása pedig azonnali prosperitást, költségvetési egyensúlyt, és az aranyifedezet felértékelése következtében, friss beruházási tőkét produkálna.

Laval és pénzügyminisztere ezzel szemben kifejtették, hogy frank-devalvációs és inflációs politikára, amelyet már egyszer végigszenvedett Franciaország, nem hajlandók. Meggyőződésük, hogy szigorú takarékoskodással az alapjaiban nagyon erős francia közgazdaság túl fogja élni a vészes időket s megvárhatja azt a pillanatot, amíg Anglia és az Egyesült Államok stabilizálni hajlandók pénzegységüket. Mellesleg megjegyezve, ebben az állásfoglalásban benne van a frank átértékelésének eshetősége, ha és amikor a dollár és a font stabilizálódik. Amit Laval és a deflacionisták el akarnak kerülni, az a többszöri devalváció veszélye, ha egy esetleges 20%-os frank leértékelésre a dollár és a font újabb zuhanással felelne. Minthogy a francia kistökés vagyonaéhoz, aki rossz tapasztalatai dacára, ma is harisnyában őrzi

a papírbankjegyeket, tudatosan és kemény elhatározással senki hozzá nem mer nyúlni, nyilvánvalóan Lávait sem merete senki megbuktatni, mert bukása egyértelmű lett volna az aranymenekülés pánikszerű kifejlődésével, tehát a kényszerű leértékeléssel, annak minden következményével együtt. Az első, pénzügyi politikai támadást Laval ellen tehát legyőzte nem Laval általános politikájának helyessége, hanem az a tény, hogy bukásának következményeire senki sem merete vállalni a felelősséget. Különösen nem egy közeli választás veszedelmével a kapu előtt.

Laval örökségének nagy terhei mentették őt meg december kritikus első hetében, és pedig nemcsak pénzügyi öröksége és a jobboldali és baloldali szervezetek közötti esetleges harci összeütközés lehetősége, hanem a külpolitikai helyzet is. A belpolitikai csatát még nagyobb taktikai készséggel, valószínűségi parlamenti akrobatamutatvánnyal oldotta meg ez a kétségtelenül nagyon tehetséges, nem túlnagy látókörű, de ügyes, számító és jó emberismerő auvergnei ügyvéd. A jobboldali szervezetek, melyek kifejlődése a Stavisky-ügyre vezethető vissza, amikor először vonultak fel, szinte nemzeti lelkiismeretként, a korrupt Kamara ellen, az utóbbi időben mind nyíltabban fenyegették meg a parlamentet fegyveres beavatkozással. A rojalista Action Française annyira ment, hogy közölte ama 142 képviselő nevét, akiket a legközelebbi felvonulás alkalmával a Szajnába fognak dobni: a szép lista élén Herriot, Daladier és Léon Blum szerepelnek. A radikális, radikális-szocialista, szocialista és kommunista pártok heves közös akcióra léptek a „ligák“ ellen, amelyek közt a legerősebb a magát republikánusnak valló Tűzkereszt Szövetség. Azt követelték a kormánytól, hogy fegyverezze le és oszlassa fel az egyenruhát hordó és fegyverraktárokkal bíró jobboldali szervezeteket. Erre Laval két okból nem volt hajlandó: egyrészt, mert politikájában, különösen az olaszbarát vonalon, rájuk támaszkodik; másrészt mert, ha megpróbálja, ez önmagában is polgárháborúra vezethet, ha pedig sikerül, a kommunisták és szocialisták javát szolgálja. Viszont szüksége lévén a radikális párt támogatására ahhoz, hogy pénzügyi és külpolitikáját folytathassa, mégis kellett valamit tennie. Egészen kiváló rendezői képességgel megfenyegette tehát de la Roque ezredet, a Tűzkeresztesek vezérét és társait, hogyha nem tesznek egy békülékeny gesztust, mégis kénytelen lesz ő maga lefegyverezni és felosztatni őket; Bluméknak — a szocialistáknak és társaiknak — pedig megüzente, hogyha nem keresnek valamilyen megegyezési platformot, akkor lemond s ám viseljék a frank zuhanásáért s az olaszellenes háborúért, vagy a Népszövetség megtagadásáért ők a felelősséget. A remekművű kétoldalú fenyegetődzésnek meg volt az az eredménye, hogy a két ellenfél képviselői előre megállapított színpadi beállításban kibékültek a Kamara nyílt ülésén s bejelentették, hogyha a „másik“ lefegyverzi saját szervezeteit, mindegyikük hajlandó a saját fegyveres organizációit békeállapotba helyezni. Laval ennek alapján három törvényjavaslatot nyújtott be a katonai jellegű szervezetek felosztatása és fegyverraktárainak elkobzása, a tiltott fegyverviselés és a sajtótörvény megszigorítása tárgyában. A megegyezés, amelynek Laval, aki különben bukásra állott, mert a radikálisok többsége ellene szavazott volna, 130 főnyi többséggel megadott bizalmat köszönhet, különben már a törvényjavaslatok tárgyalásánál felborult, mert a szocialisták ezeket sokkal élesebbé formálták, mint amilyenhez de la Roque ezredes és parlamenti szócsöve, Ybamegaray képviselő hozzájárulását adta. De akármilyen élesen tört is ki ismét a küzdelem a jobboldali szervezetek harakirijának másnapján, Laval már megnyerte az első játszmát. Természetesen ezen a vonalon is megnehezedik a helyzete, ha meghamisított törvényjavaslatainak visszaformálása a Szenátusban nem sikerül és nem lényeges változással fogják onnan a Kamarának visszaküldeni. Közben megerősödve sikerült azt is el-

érmie, hogy a Kamara elfogadja a sürgősséget a költségvetés tárgyalására úgy, hogy lényegesen megnövekedett belpolitikai tekintéllyel ültetett le december 7-én Sir Samuel Hoare-ral az asztalhoz, hogy megvizsgálja az olasz-abesszin viszály állását s az olajszankció életbeléptetésének lehetőségét.

A keletafrikai konfliktusban Franciaország annak elmérgesedésétől kezdve, azaz attól az időponttól, amikor az a Népszövetség válságává fejlődött, tragikus kétségek között hánykolódott. Tudnia kellett, hogy ha olasz támadás esetén a Népszövetségnek szankciókat kell alkalmaznia, úgy ezek háborúhoz, azaz néhány hónappal az olasz-francia megegyezés után, egy közeli szövetséggel és testvér-nemzettel egy barbár afrikai nép miatt megvívandó francia-olasz háborúhoz vezethetnek. Ha pedig megtagadja a népszövetségi Egyezségokmány 16. cikkének végsőkéig logikus alkalmazását, akkor az egész francia háború utáni politika alapjait rúgja fel. Igaz, hogy a szankciós cikkely a franciák elgondolásában csak Németország ellen kellett volna, hogy érvényesüljön: hiszen ezt kívánták folyton az angoloktól, akik viszont most kegyetlen következetességgel arra az álláspontra helyezkedtek, hogy vagy van népszövetségi Egyezségokmány és szankció, akkor azt alkalmazni kell, ha még oly rokonszenves is az, aki ellen alkalmazandó, vagy ha nem lehet alkalmazni, meg kell változtatni a nemzetközi politika alapjait. Egyszóval nem lehet csupán az egyéni ízlés és érdek szerint kiválasztani a népszövetségi vádlatot. Vagy pedig, mondotta például Baldwin, egyik választási beszédében, ha a Népszövetség nem bírja ki a próbát, akkor a Brit Birodalomnak kell majd revidálnia politikája alapjait. A helyzet mai kifejlődése azt mutatja, mintha Laval belsőleg már szeptemberben elhatározta volna, hogy számára Olaszország fegyverbarátsága — s itt elsősorban nyilván a Brenner-frontra gondolt — értékesebb, mint az egész népszövetségi politika, sőt mint a kis-antant és Szovjet-Oroszország együttvéve. Olaszország hadbaszállása Aethiopia ellen olyan körülmények között történt, hogy Laval kénytelen volt a népszövetségi gépezet megindításához hozzájárulni. De tette ezt tudatosan — minden okunk megvan arra, hogy ezt feltételezzük, — azzal a hátsó gondolattal, hogy a gépezetet megállítja, mielőtt az európai katasztrófához vezethet. Ha már szerény nézetünk szerint, a francia miniszterelnök elkövette azt a hibát, hogy nem igyekezett minden erejével és Franciaország egész hatalmának latbavetésével békés megegyezést létrehozni Olaszország és Anglia között az abesszin-kérdésben ennek az évnek első két hónapjában, amikor ez még lényegesebb presztízs-vesztés nélkül lehetséges lett volna, akkor — legalább is szeptembertől kezdve — ő mutatkozott a legmesszebblátó és legügyesebb politikusnak az európai saktáblán. Laval tisztán látta, amit mindenkinek tudnia kellett, aki a francia gondolkodást és a belpolitikai helyzetet ismerte, hogy a Harmadik Köztársaság, legalább is a mai helyzetben, az adott körülmények között, nem képes mozgósítani Olaszország ellen. Ha megkísérelné, az utcai harcokhoz, polgárháborúhoz, esetleg a mozgósítás teljes csődjéhez vezetne. Bár Anglia felszólítására még októberben egy hosszúsága miatt hírhedtté vált, 2000 szavas jegyzékében közölte, hogy Franciaország Angliával szemben a 16. cikk alapján minden kötelezettségének teljesítésére hajlandó, mégis, amikor e kötelezettségek teljesítésének réme előtt állott, kénytelen volt bevallani, hogy nem lenne abban a helyzetben, hogy Nagy-Britanniának azt a segítséget megadja, amely elegendő lenne egy az olajszankció következtében kitörő háború szolidáris megvívására és gyors befejezésére. A jelek és hitelt érdemlő információink szerint, Laval a következőket közölte Hoare-ral, amikor az Párizsba érkezett: Mussolini félreérthetetlenül tudomására hozta a francia kormányelnöknek, hogy az olajszankció alkalmazását katonai rendszabály-

nak tekinti, amelyre katonai akcióval felelne; a francia kormány állja ugyan vállalt kötelezettségét Angliával szemben, de figyelmeztetnie kell a brit kormányt, hogy ez a kötelezettség az esetleg kitörő háború első fázisában nem állhat másból, mint hogy Franciaország középtengeri hadikikötőit — Toulont és Bizertát — a brit flotta rendelkezésére bocsássa; ez a két kikötő azonban állítólag nem alkalmas az angol flotta legnagyobb egységeinek befogadására; a francia flotta mozgósítása pedig legalább két hetet venne igénybe, mielőtt egységei teljes hadi vértetben kivonulhatnának. Eltekintve attól, hogy a mozgósítás milyen belső veszélyekkel járna, nyilvánvaló, hogy egy teljesen felfegyverzett és mindenre kész támadó alaposan kihasználhatná ezt a két hetet. Ezenkívül valószínűleg figyelmeztethette a brit külügyminisztert arra is, hogy az olajszankciók alkalmazását Franciaország, mint fogyasztásával nem arányban állóan olajtermelő állam, nem nézhetné jó szemmel: hiszen adott esetben az ő védelmi hadjáratát is paralizálni lehetne az olajszankció életbeléptetésével. A francia kormányelnöknek tehát el kell fogadnia azt az álláspontot, amely az olajszankciót katonai rendszabálynak minősíti.

NÉZZÜK MOST MÁR MEG, hogyan alakult a brit bel- és külpolitika, mielőtt Sir Samuel Hoare tragikus párizsi utazása alkalmából értesült Láváinak erről a talán nem is annyira meglepő, de kényelmetlen álláspontjáról. Lehet, hogy a brit kormány felelős vezetői már október elején tudták, milyen veszéllyel jár a szankciós hadjárat megindítása s elhatározták belső énjükben (esetleg Lavallal egyetértésben — mint ezt szocialista-kommunista oldalról állítják), hogy a választások után a kormánykerekét száznolevón fokú szögben elfordítják. Tisztelettel fel kell tételezni róluk ennyi előrelátást, ha már belemánóvírozták magukat, illetve, hagyták, hogy Mussolini belemánóvírozza őket olyan helyzetbe, amelyből csak két kifelé vezető utat láthattak: a háborút annak minden kockázatával, vagy pedig a brit politikának, amelyhez glédába állították az egész közvéleményt, kissé feltűnő hirtelenséggel való megfordítását. Hiszen különben valamiféle előrelátás hiányát minden oldalon tapasztaljuk: Mussolini nyilván nem számolt Anglia és a Népszövetség tagállamai többségének ilyen erős ellenállásával, mert egyébként nehéz valószínűsíteni, hogy az Abessziniában Olaszország számára elérhető viszonylag csekély eredményért tudatosan vállalt volna ilyen határtalanul nagy kockázatot. Laval viszont nem látta előre, hogy az a gazdasági szabad kéz Abessziniában, amit Mussolininek január 7-én concedált, egy általános háború, vagy legalább is angol-olasz háború réméhez vezethet el, már pedig köteles szerénységgel megjegyezhetjük, hogy aki a népszövetségi Egyezményokmányt, az angol gondolkodást és az Európában szunnyadó fasisztaellenes erőket ismerte, annak ezt matematikai pontossággal előre kellett volna látnia, legalább is ha rá van bízva a francia külpolitika felelős vezetése. Az angolok pedig a jelek szerint nyilván nem gondolták végig, hogyha hamarabb nem sikerül a konfliktust lezárni és háborúra kerül a sor, akkor egyedül maradnak és ha egyedül maradnak, akkor a végleges győzelmet csak olyan áron szerezhetik meg, amely a Birodalmat alapjaiban ingathatja meg. A principiis obsta és „kormányozni annyi, mint előrelátni“ elvek tökéletes megcsúfolása mindaz, amit nemzetközi nagy politika címen átélünk és aminek az emberiség ma, félelemtől remegve, tanújává vált.

Akárhogyan áll is a dolog, azaz előre látták-e Londonban az angol politika nem egészen dicsteljes páfördulását, ténynek látszik az s ennek koronatanúja maga a volt brit külügyminiszter, hogy Sir Sámuel Hoare, amikor december 7-én Párizsba megérkezett, hathónapos külügyminiszterségének egy tanulságát már levonta. S ez az, hogy Benito Mussolini nem „bluff“-öl. Ha ő valamit kijelent, akkor tűnjék az fel még oly valószínűtlen-

nek és Olaszország számára még oly veszélyesnek is, ha rákerül a sor, kérelhetetlenül úgy cselekszik, ahogyan azt előre megmondta. Ha tehát Mussolini kijelenti, hogy az olajszankcióra háborúval felel, azaz Máltát és Alexandriát bombázza és a Szudánt Lybia felől megtámadja, akkor — bár lehet, hogy végeredményben legyőzik Olaszországot — ezt meg is teszi. Ez pedig a Britbirodalom világhatalmi pozíciója számára igen veszélyes háborúvá válhat. Lelkiismeretes és komoly, kötelességtudó államférfiú ebből más következtetést nem vonhatott le, minthogy a Birodalom presztízse egy darabkájának, sőt esetleg saját személyének feláldozásával meg kell találnia a kivezető utat az olasz-angol háború vagy a népszövetségi elvek cserbenhagyásának dilemmájából. Nézetünk és ítéletünk szerint így jött létre a halvaszületett párizsi béketerv, amelyről létrehozóinak is tudniok kellett, hogy a keletafrikai békét ezzel nem tudják megteremteni, de viszont remélhették, hogy megölik vele az olajszankciót vagy legalább is tetszhalottá teszik. A különbség Laval és Hoare között az adott helyzetben az volt, hogy Laval előreláthatóan és tudatosan készítette elő ezt a csapdát a szankcionisták számára, míg Hoare talán akkor már nyitott szemmel, kénytelen volt belemenni.

Ha meg tudjuk is érteni a brit kormányban, parlamentben és közvéleményben végbemenő eseményeket, amelyek a Hoare—Laval-béketerv keletkezését követték, nem könnyű dolog őket megmagyarázni. Austen Chamberlain joggal nevezte Hoare lemondását tragikusnak, mert nyilvánvaló, hogy őt dobták oda áldozatul a brit politika következtelensége miatt felháborodott közvéleménynek. Baldwin azt állította beszédében, hogy Hoare önhatalmúlag cselekedett Párizsban, hogy nem akarták rögtön dezavualni, de hogy végül a közvélemény és a parlament ellenállásának engedniük kellett. A brit miniszterelnök vállalt még ezenkívül technikai hibákat is, mint például azt, hogy december 8-án nem érintkeztek Hoare-ral, amit alig lehet másnak, mint előre megfontolt „hibának“ tekinteni. A nevezetes párizsi elhatározást Hoare maga is így adta elő. Mégis nehéz elhinni, hogy a brit kormány és különösen a miniszterelnök ne tudott volna sem a technikai dözményekről, sem a politikai döfdelelekről, amidek szinte vaskényszerűséggel kellett, hogy a párizsi béketervhez elvezessenek, hacsak a kormány nem határozott már hamarabb a — háború mellett. Tudnia kellett ugyanis Nagy-Britannia miniszterelnökének, hogy a brit külügyminisztérium egyik szakértője már hetek óta Párizsban tárgyalt a Quai d'Orsay egy gyarmati szakértőjével arról a felosztási tervéről, amely a Hoare—Laval-megállapodás lényegévé vált. Miért tárgyalt volna, ha nem az elért megállapodáshoz akartak volna megérkezni? Hogy Mussolininak mi az álláspontja és hogy ebből a brit politikának milyen következtetéseket lehet levonnia, ennek is tisztán kellett állnia Baldwin előtt: nem volt szabad, hogy erre a valóságra csak Hoare levelének vétele után ébredjen. Nézetünk szerint az, ami az angol politika zűrzavarát megmagyarázza, nem annyira abban leli magyarázatát, mintha Hoare önhatalmúlag járt volna el Párizsban, mint abban a törekvésben, hogyan lehet egyrészt a Birodalomnak, másrészt a konzervatív kormánynak és többségnek abból a helyzetből, amelybe került, a legkisebb tekintélyvesztéssel kikerülnie. Hogy az a taktika, amelyhez Baldwin folyamodott, amikor kiküldte Hoaret, hogy azt a megegyezést megkösse, amitől azután megijedt, hogy némi habozás után mégis jóváhagyja és végül fídaldozza kollégáját, megmenti-e ezt a két presztízst, az tulajdonképpen csak a jövő év folyamán fog eldőlni, amikor az utóbbi hetek eseményeinek százféle bonyolult következménye a brit belpolitikában, a francia-angol és olasz-angol viszonyban, a Földközi-tengeren, Egyiptomban és Szudánban, az összes brit fekete gyarmatokban, a brit dominionokban, a Távol-Keleten, ahol Japán ütésre készen áll, ki fog bontakozni. Mert két-

ségtelen, hogy Hoare és a brit kabinet elhatározásaiban az egyiptomi kérdés veszedelmes kicleződése és az a tény, hogy Japán Észak-Kína katonai meghódítására és egész Kína megszervezésére készül, döntő tényezők voltak. A birodalmi kormány nem tehetette ki a brit flottát annak a veszélynek, hogy Olaszország támadása által meggyöngyülve egy esetleges távol-keleti konfliktusban ne állhassa meg a helyét. Aki ismerte a brit közvéleménynek tényleg őszinte megnyilatkozását a Népszövetség mellett — egy demokratikus közvélemény úgy látszik éppoly kevésbé tudja megítélni egy politika veszélyét és következményeit, mint valamely diktatúrák almi porhanyóvá és tudatlanná vált nemzeti közvélemény, vagy annak saját korlátlan hatalmuk által ítéletükben bizonytalanná vált vezérei — és ismerte az erőket, amelyeket, mint a nemzetközi kommunista-szocialista-szabadkőműves frontot, életbevágó érdekek fűznek a fascizmus megbuktatásához, annak tudnia kellett, hogy a béketervet, amely többet adott Olaszországnak, mint amennyit háború nélkül kapott volna s így a népszövetségi akció csődjét jelentette, ma nem lehet elfogadtatni sem a Westminster parlamentben, sem Genfben. A béketerv létrejöttének körülményei, azoknak kérelmelhetetlen feltárása Hoare bukása alkalmából — amit Hoare, mint az Alsóház tagja elmondhatott, mindazt mint külügyminiszter ilyen őszinteséggel nem tarthatta volna fel — meghozták azonban a kijózanodást a brit közvéleményben éppúgy, mint a nemzetközi fronton. Az angolok nem tudták eddig, milyen veszélyt jelent az ő idealista doktrinarizmusuk. Hoare terve és beszéde viszont bebizonyította egyrészt, hogy Angliának józanul felfogott érdekeit sem sérti Olaszország elhelyezkedése Abessziniában az 1906-os és 1925-ös olasz-francia-angol szerződésnek továbbfejlesztése alapján. Mindenesetre nem sérti annyira, hogy ezért érdemes lenne háborút viselni. Következetes volt ez az állásfoglalás pedig annyiban, hogy sem Baldwin, sem minisztertársai egy pillanatig sem hagytak kétséget, még a választási hadjárat idején sem azíránt, hogy Nagy-Britannia csak kollektív akcióban vesz részt, de egyedül nem hajlandó a Népszövetségért háborút folytatni. A népszövetségi Tanács és a Szankciós Bizottság tagjainak feladata lesz tehát annak megállapítása, hogy hajlandók-e mindannyian együtt és külön-külön katonailag is támogatni a Népszövetséget az Alapokmány szellemében, akaratának végrehajtásában és egy tagállam területe integritásának védelmében. Ha erre minden tagállam, de elsősorban a Közép-tenger másik nagyhatalma, Franciaország, továbbá Spanyol-, Török- és Görögországok s Jugoszlávia hajlandók, akkor Nagy-Britannia továbbra is kész viselni a ráeső részt a hadviselésből és a kockázatból. De ha nem — úgy jön az új brit politika.

London és Genf válasza erre a súlyos kérdésre nagyon jellemző volt. Az angol Alsóház és a Lordok Háza nagy többséggel mandátumot adott a brit kormánynak arra, hogy az eddigi politikát folytassa a Népszövetség védelmében. A népszövetségi Tanács és a Szankciós Bizottság pedig elhatározták, hogy — majd később fognak határozni. A Tanács megbízta úgynevezett Tizenhárom Bizottságát a helyzet figyelemmel kísérésével, hogy a megfelelő pillanatban folytathassa a béke helyreállítására irányuló erőfeszítéseket. A tizenharcos Szankciós Bizottság pedig szintén elhalasztotta tárgyalásait anélkül, hogy összeállítására meghatározott időpontot tűzött volna ki. Nem valószínű, hogy az olajszankció életbeletetése céljából ezt az utóbbi bizottságot január közepe előtt hirtelen összehívnák, hacsak — Laval meg nem bukik időközben, helyébe tisztán baloldali kormány nem lép és ez el nem határozza, hogy a szankciók terén hajlandó Nagy-Britanniát a végletekig támogatni. Laval és Hoare akciójából tehát Európa mindenesetre legalább is pár heti haladékot nyer és azt a ma már nem valószínűtlen reményt merítheti, hogy sikerül az abessziniai konfliktust Afri-

kára korlátozni. Annál inkább, mert az extrém-szankcionista és népszövetségi Anthony Eden külügyminiszteri kinevezésének leghelyesebb és legvalószínűbb interpretációja szerint éppen azért választották őt, mert az ő személye már egymagában merev ellenállást, tehát a Birodalom presztízisének helyreállítását jelenti, s ezért ő legalkalmasabb arra, hogy az olaj-szankciót ne alkalmazza, hanem erélyes politikát folytasson — igen sok türelemmel. Függetlenül marad természetesen az a kérdés, vajjon az adott nehéz terepviszonyok mellett mikor és hogyan lehet a keletafrikai hadjáratot befejezni és az, hogy az európai államok egymáshoz való viszonya a népszövetségi erőpróba és az utóbbi hetek válságai után hogyan fog alakulni.

OTTLIK GYÖRGY

MAGYAR KISEBBSÉG ROMÁNIÁBAN

A közös kisebbségi front-gondolat hatástalanságai a Magyar Párt újabb megerősödése; újabb atrocitások; a „hídverés”; az Erdélyi Magyar Közművelődést Egyesület fel-támadása; a temesvári elbocsátott tisztviselők nyomora; Bethlen György gróf és parlamenti vitája.

KÖZÖS KISEBBSÉGI FRONT kialakítása, erősebb összefogás, szervezett parlamenti harc és állandó interveniálás jelölte nagyjából azt az eszmekört, amelyben két hónappal ezelőtt a magyar kisebbség mozgott, ettől várva napról-napra súlyosabbá és elviselhetetlenebbé váló helyzetének javulását. Az ily irányú gondolatokba vetett reménykedés is nagyobbrészt meddővé vált azóta. Az ötmilliónyi romániai kisebbségnél süket fülekre talált a magyarok hívó szava és mindeddig hiába hangzottak el Bethlen György gróf pártelnök és a temesvári tagozat elnöki székébe beiktatott Jakabffy Elemér annyira megszívlelendő szavai, válasz rájuk — legalább is eddigé — még a svábság e nagy centrumából sem érkezett. Pedig a bajok igen hasonlatosakká kezdenek válni. A genfi nemzetközi kisebbségi konferencián Neugeboren Emil ugyanolyan keserű szavakkal emlékezett meg az erdélyi szászok nevében a nyelvhasználati jog megtiprásáról, mint ahogyan azt Jakabffy Elemér tette, a magyar szó megfojtásáról emlékezve meg. Ügylátszik egyelőre még mindenki a maga bajával van elfoglalva és úgy véli, hogy nem ér rá a másikéval is törődni. A közös kisebbségi front megalakításának gondolata ismét a földre hullott vissza és e pillanatban talán csupán arra jó, hogy egyik-másik haragos többségi politikus megboto ljék benne és okot leljen ezáltal arra, hogy a maga nagyobb dicsősége emelése céljából e puszta és élettelenül heverő gondolat miatt szidja a kisebbségeket.

A magyarság belső és erősebb összefogására nézve mintha biztatóbb jelek mutatkoznának. A parlamenti ülészak megnyitása előtt a szemek a párt felé fordultak, remélve, hogy talán ezúttal mégis sikerül megfékezni a pusztulást és bent a parlamentben olyan légkört teremteni, amelyben a magyarság több bizakodással tekinthet a közvetlen és távolabbi jövő elé, mint a különböző numerusok parlamenten kívüli fergetegében. A párt erélyes és megismételt intervenciói a tisztviselői és munkáselbocsátások miatt és az intervenciókra tett biztató kijelentések, továbbá a pártvezetők megnyilatkozásai megerősítették ismét a párttal szemben helyenként az elkeseredés következtében meginogni látszó hitet, sőt egyes disszidens csoportok — így az egész Réthy-féle csoport — újbóli csatlakozását jelentette be a párthoz, hogy mint „tékozló fiú“ térjen meg annak szülői kebelére.

A fokozottabb közbenjárás sem tudott azonban megfelelő eredményeket felmutatni. Úgy látszik, a románok már tárgyalni sem hajlandók kisebbségi és emberi jogokról. Többszöri pozitív ígéret ellenére a Temesvárott elbocsátott közel száz kisebbségi tisztviselő legutóbb a szegénykonyhára szorult, mert állásukkal együtt nyugdíjukat és így minden jövedelmüket elvesztették. Pedig a Magyar Párt vezetősége táviratilag fordult ügyükben az uralkodóhoz, Titulescu külügyminiszterhez és több ízben Tatarescu miniszterelnökhöz. A temesvári asszonyok memorandumot nyújtottak át Mária anyakirálynőnek és a magyar sajtó szakadatlanul foglalkozott ügyükkel, minden elképzelhető fórumhoz appellálva. De a súlyos belső válsággal küzdő Romániának szüksége van egy csatornára, amelyen az elégedetlenséget levezeti és ezt a csatornát a legmegfelelőbbben és legkönnyebben a kisebbségekben találta meg, amelyeken mindenki kénye-kedve szerint kitöltheti bosszúságát. A sérelmek különböző válfajai — amelyeket már minden nehézség nélkül kategorizálni és pontosan beosztani lehet — talán még sohasem mutatkoztak ily feles számban és kirívóan, mint az utóbbi hónapokban. Az Erdélyi Katolikus Egyházmegyei Tanács és az Erdélyi Református Egyházmegyei Tanács nagygyűlésein elhangzott felszólalások és bejelentések a sérelmek oly özönét hozták napvilágra, mint eddig még sohasem. Már a jogi látszatot sem igyekeznek betartani a románok. Óráról-órára világosabbá válik a szándék, hogy mindent el akarnak pusztítani „az utolsó szögig — mint legutóbb Titulescu mondta — ami magyar Erdélyben“. Karhatalommal bontották le a gelencei magyar iskolát és nem adnak engedélyt új építésére, irredenta bűncselekmény az elveszett román sapkarózsától kezdve a szüreti mulatságig minden lehető és lehetetlen alkalom, amibe csak csekély mód van belekapaszkodni. Így például 28 napi elzárásra ítélte az aradi törvényszék nemzetellenes izgatás címén Szokola Mihály városi köztűi gépkocsivezetőt, mert sapkájáról hiányzott a román nemzetiszínű sapkarózsa és a törvényszék ebben célzatosságot látott. Szokola természetesen azonnal állását is veszítette. Ditrón a csendőrk letartóztatták az egész falu szüreti népét, azzal az indokolással, hogy Árpád emlékezetére rendezték az ősi szokásból eredő jelképes szüreti mulatságot, mivel mint ismeretes Csíkban nem terem meg a szőlő. Az újabb statisztikai kimutatások döbbenetes képet mutatnak az erdélyi magyar iskolaügyről. A György Lajos dr. és Márton Ákos szerkesztésében megjelenő „Erdélyi Iskola“ legutóbbi száma arról számol be, hogy az erdélyi 261.400 tanköteles magyar gyermek közül csak 76.000 jár felekezeti magyar iskolába, míg a többi számára a 4295 állami elemi iskola közül csupán 220 magyar tagozatú áll rendelkezésre. Hogy ezekben az állami iskolákban milyen a „magyar“ oktatás, azt alkalmunk volt már más helyen kifejtetni. De mintha a nyitott sebekkel borított kisebbségi testre még maró fűszereket is hintenének. Szatmáron a főgimnázium homlokzatáról levették Szent Imre herceg szobrát, mert az az indokolás szerint „irredenta“ célokat szolgált. Ugyancsak Szatmáron eltávolítottak egy Mária-szobrot is, nem egészen érthető okokból. Mintha ez az utóbbi eset még a románoknak is kellemetlen lenne, mert a város volt polgármestere: Pogacias dr. előbb vezércikkben, majd a város bizottsági ülésén tiltakozott a vallási érzelmeket súlyosan sértő eljárás ellen. Pogacias kijelentette, hogy küldöttséget vezet a királyhoz a példátlan eset orvoslása végett. Nagyváradon rendőri intézkedésre tilos a pincéreknek a lokálokban magyarul beszélni a vendégekkel ... a nagybányai ideiglenes bizottság brevi manu elkobozta a város számára a nagyhirű festőiskolát, szélnek eresztve a tanárokat... így váltja egymást az atrocitások apraja és nagyja, végeszakadatlanul és következetesen.

A magyarság számára pedig nem igen adódik még megtartó gondolat sem. Az oly sokszor megítélt és elítélt „hídverés“ úgylátszik hosszú időre zátonyra futott a Babits-esettel. Egyidejűen a nagyváradi közeledési kísérlettel a maros vásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság meghívta Babits Mihályt egy előadásra. A román hatóságok minden nevezetesebb indokolás nélkül megtagadták a hozzájárulást Babits erdélyi szerepléséhez. Így azután mélységes csend következett be Nagyváradon is, ahol néhány jószándékú literátus ember az írás művészetén át szerette volna a két nép közeledését szolgálni egy a „peceparti Párizsban“ megrendezett magyar-román író-találkozó segítségével. Hír szerint a találkozót ugyan mégis meg fogják a közeljövőben tartani, de hogy milyen eredménnyel, azt igen nehéz volna úgy megjósolni, hogy maga a jóslat ne befolyásolja az eredményt.

A sok reménytelenség és meddő küzdelem közt az erdélyi magyarságot jelentős öröm is érte a 17 éven át hallgatásra ítélt Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület jogi személyiségének elismerése és működési engedélye megadása révén. Sándor József ügyvezető alelnök beszámolt az EMKE 17 néma esztendejéről. E hosszú idő alatt az EMKE vagyona egyszázadrészére apadt le, úgyhogy húszezer olyan lelkes magyarra volna szükség, akik fejenként kétezer leit áldoznának az EMKE céljaira, hogy az egyesület ismét eredményesen működhessen. Az egyesület újonnan megválasztott elnöke, Bélyd Kálmán gróf pedig megadta az egyesület programját, amely szerint az egyesület a nagy anyagi nehézségek ellenére is el kívánja végezni azt a munkát, amelyre az erdélyi magyar közművelődés terén hivatott.

Ebben a rendkívül feszült és csak igen-igen kevés reménykedésre okot adó atmoszférában hangzott el Bethlen György gróf nagy beszéde a képviselőházban, amelynek keretében mérsékelt és méltóságteljes hangon, de nyomatókai tette szóvá a magyarságot ért sérelmeket. Titulescu külügyminiszter ismert válasza villámcsapásként hatott, nemcsak az erdélyi magyarságra, hanem a román politikai életre is. Eddig mindenki azon a véleményen volt Romániában — pártállásra és nemzetiségre való különbség nélkül —, hogy Titulescu mint a Népszövetség oszlopos tagja és a szerződés közel két évtizeden át leghívebb bajnoka, a Népszövetség és a szerződések szellemének megfelelően, emelkedett nemzetközi politikai szférából ítélj meg a magyar népkisebbség helyzetét is. Akik ebben hittek, azok erősen csalódtak, mert a külügyminiszteri megnyilatkozásból kiderült, hogy Titulescu ugyanazon a nívón mozog és ugyanazokkal az eszközökkel dolgozik, mint Vajda, Goga vagy akár Cuza. A beszéd hatása azonban igen nagy volt. A román sajtó most a „haza eszének“ zsírójával fokozott mértékben uszít a magyarság ellen és azt minden tiltakozás ellenére, Titulescu példáját követve — a nemzetközi politika árujává teszi. Titulescu kirohanása után a magyarság képviselői ezidén másodízben tették komoly megfontolás tárgyává, hogy leteszik mandátumaikat, mivel szavukat nem akarják a román törvényhozásban megérteni.

Minden éremnek azonban két oldala van. Amilyen veszteség a magyarságra nézve, hogy a parlamenti eszközöket és fegyvereket úgylátszik végleg kiütötték a kezükből, mert ilyen körülmények között nem sok értelme van a parlamentáris harcnak, talán éppen olyan nyereség az az osztatlanul megnyilvánuló lelkesedés és elismerés, amiben Bethlen György grófnak és általa a Magyar Pártnak lett része a nagy parlamenti csata után az erdélyi magyarság részéről. Nincsen kizárva, hogy Titulescu azáltal, hogy „tisztá vizet“ öntött a pohárba, ha egészen más vonatkozásban is, de többet használt a magyarságnak, mint amennyit ártani remélt.

ROMÁNIÁI ÚTI BENYOMÁSOK

Ingatlancseréi szőlőművelés, munkavédelem, a román paraszt, építkezés, Arad, a terror növekedése, a szélsőjobb nyomása; egységes magyar védelem felé, a német kisebbség jobb helyzete, cseh-román vámunió terve, Oroszország, az új magyar gondolat.

ISMÉT FELKERESTEM a román Arad és Temes megyét, ahol a kisebbségi élet első zord éveit — melyekhez a mostaniak annyira kezdenek hasonlítani — átéltem, vizsgáltam, sőt egy-egy elemi alakításában némileg befolyásoltam is. Mielőtt útra keltem volna, szokásom szerint elolvastam újra néhány vonatkozó írásművet, mely kisebbségi szemléletemet legutóbb erősen áthatotta: többek közt a „debreceni beszédet“, mely valósággal forradalmi világosságot árasztott egy új kisebbségi religió szükségletére, a Magyar Szemle Bethlen-számát, mely különösen Erdély hanyatló freskóját erőteljesen restaurálta és a szeptemberi számot, mely meglepő felderítést végzett az új erdélyi mozgalmak még kezdeti rügyezéséről.

Jellegzetes időpontban érkeztem Aradra, ahonnét meglátogattam egy sor vidéki kastélyt és udvarházat, melyeknek emberei az agrár kisajátítás, a kislehetőségű földmentés és visszaszerzés idején, szóval az első rohamok és első mentés tragikus korában a szívemhez nőttek. Ez az akkori pusztulás koronázódik meg most. Az ingatlancserében láthatóan, a lelkek elsötétülésében érezhetően. Ez az első fájdalmas benyomás. Hogy a föld, az erdő, a szőlő, a ház, ami eddig még megmaradt, rohamosan csúszik ki a magyar lába alól. Végzeteszerűen szinte csak a magyar lába alól. A korszak elején a sváb is szenvedett, el is kezdte a kivándorlást. A vállalatok stb. nacionalizálása és komerciálása, miként a korona beváltása, tavaly a kényszerkölcsön, kétségtelenül súlyos eret vágott a még gazdag nem magyar kisebbségeken, de csak megrövidítette őket: ezek most már tudják, hogyan álljanak meg a lábukon, hogyan védjék ki pénzüikkel és alkalmazkodásukkal és magyarellenességükkel még a nemzeti munkavédelem és numerus valachicus elsőprőnek képzelt rohamait is. Még a bolgár is, a Dobrudsában és Kvadrilaterben meg tudja vetni a lábát azokon a földeken, amiket a román-török egyezmény értelmében a rendszeresen kivándorló törökségtől — jellemző ez az irányított népmozgalom! — az államnak meg kell váltania.

A magyart azonban gyökerében támadta meg az új helyzet. Épp a szüreti előkészületek során érkeztem. És hallottam szívfacsaró új panaszokat. Bár a szőlők átszállása román tulajdonba, miként a földé is, sorsszerűen és feltartóztathatatlanul folyik, — törvény szerint minden elidegenítésre kerülő földet az államnak kell felajánlani, mely tud gondoskodni róla, — hacsak baksis vagy más panama

meg nem téveszti, — hogy strain-idegen kézre ne kerüljön, mégis minduntalan történik valami, ami a birtok megtartását megnehezíti. Például törvény szól arról, hogy régi szőlőtőkét ki kell vágni és célzatosan előírt fajtákkal pótolni, s hogy csak minő gyümölcsökből szabad szeszt főzni stb. Ilyen rendelkezések folyománya, hogy Erdélyt nemcsak a besszarábiai gyorsanérő csemegeszőlő és korai gyümölcs úgyszólván elárasztotta, hanem betört az ó-királyságbeli bor és nem tud kijutni a nemes erdélyi gyümölcs. Így siralmasan hanyatlik Arad-hegyalja, a Marosmenti borvidék, a két küküllőmenti szőlőterület, az Érmellék, és nincsen ára a sok kitűnő erdélyi almának, szilvának. Az új területek ilyenmő gyarmattá süllyesztése izgatja és érinti, ha nem is pusztítóan, mint a magyarságot, természetesen a románság „oláh“ részét, vagyis a csatolt részek románságát. Az erdélyi román pénzüzetek szövetsége, a Solidaitate, éppen utam idejében mozgalmat kezdett hatalmas visszszámítási összeg követelésére, hogy a kisbankokat megmentse és arra hivatkozott, hogy ezek a magyar uralom idejében óriási szolgálatokat tettek az egyesülés előkészítése körül, mikor a nemzetiségi politikát és az erdélyi román kultúrát bőségesen pénzelték. Már folytak az előkészületek a hatalmas kolozsvári kongresszusra, melyet az összes erdélyi vezérpolitikusok pártkülönbség nélkül és az összes gazdasági szervezetek hívtak össze, hogy nagyszabású tiltakozást abszolváljanak a regát kizsákmányoló politikája ellen és megtalálják az önvédelem módjait.

Pedig ebben a „kiuzsorázott“ helyzetben is kitűnően prosperál a román. Meglepő a falusi nép életstandardjának emelkedése. A politikai felvonulások alkalmával feltűnnek jól tápláltságukkal és jó ruházatukkal. A bocskor helyére jobbára csizma került. A konverzió talpra állította őket és így most már az agrárreform káros hatásaitól rendre megszabadulnak. A gabonaárak lényegesen emelkedtek és a kormány a termésértékesítéssel alaposan törődik. A román paraszt megtanulta és évekig gyakorolta, hogyan lehet szabadulni az adófizetéstől, melynek behajtása mindenütt szőmyű préssel történik a kisebbségi helyeken. Csák most kezdik őket lassan megint rászorítani a fizetésre és a végrehajtó közegek a mostani liberális kormány „erős kezének“ parancsára szembeszállanak a falu ellenállásával. Persze az ellenzéki parasztmozgalmak így mindinkább erősbödnék és élesednek. A román intelligencia, különösen tisztviselői része, amelyet a nemzeti parasztpárt viszonylag erkölcsös uralma visszariasztott a közéleti korrupciótól, a mostani rendszerben megint lélekzethez jutott. Nem szükséges erről a világszerte ismert adatokat ismétetni. A belga transzferpanama, melynek tárgyalása most folyik, bemutatta, hogyan bűnözik a nemzeti bank-kormányzó, a törvényhozás egyik házának alelnöke, akit csúfosan el kellett csapni. Az új parlamenti szesszióban nem merték elnöknek megválasztani Leonte Moldovanut, mert a „Cagero“ nevű zsidó társaság élén áll, mely milliárdokat keres kiviteli és behozatali engedélyek szerzésével s nem segít a bíróság, mint Dumitrescu csendőrfőparancsnok póre bizonyítja, és papíron marad a vagyonszerzést ellenőrző törvény.

Ami Romániában most legjobban meglepi az utast, az az építési láz, sőt örület. Falu, város nyakra-főre épít: az előbbi iskolát, orthodox templomot még ott is, ahol nincs rá szükség, természetesen állami segítséggel, községi hozzájárulással, így kisebbségi pénzen is, de azontúl a gyarapodásnak megfelelő lakó és gazdasági épületeket is; az utóbbi különösen villákat épít a közalkalmazottak pénzén és bérházakat a konjunktúras ipar és kereskedelem jóvoltából. Fogalmat szerezhetünk róla ha látjuk, hogy gombamód nőnek ki a földből jelentékeny új városrészek, még olyan hanyatló városban is mint Arad. A keserű kisebbségi szájr „tolvaj-sor“-nak nevezi ezeket az új külvárosokat és csak annyit mond még, hogy pénzügyi altisztek, zupás-örmesterek, rendőrkommisszáriusok emeletes villákhoz jutnak már. Sapieni sat! A pénz most nehezebben mehet Svájcba rejtekezni, ezért menekül az épületekbe. De van ennek a rohamos fejlődésnek, különösen olyan virágzó helyen mint Temesvár és Brassó, természetes, reális, majdnem azt mondanék „erkölcsös“ alapja is. Az ó-liberálisok alatt, akik kitűnő üzletemberek, tagadhatatlanul nagy lendület mutatkozik egyben-másban. Igaz, hogy a levantin-fanariota szellem és a balkáni hagyomány következtében a nemzeti parasztpárt által magasan stabilizált lei legalább a felére romlott le, a kivitel és behozatal körül nagy erkölcstelenség, a deviza- és vámanipulációk megszervezésük, de viszont kitűnően kihasználják most a külföldi adósságkonvertálások lehetőségét, valutazárlatok és autarchia divatját: így a gyáripar hatalmasan fellendült, a kereskedelmi ügyletek szaporodtak és erősödtek, az árszint felszállott és egyes nyersanyagok hiánya láncolásra vezet megint. (Azóta bekövetkezett, hogy Románia négy szomszédos állam kivételével minden behozatalt megtiltott.) Ez a jólkereső elem szintén épít, vagy házat és földet vásárol, amit már főleg a magyar kínál fel. A még nem kínáló azzal fenyegetik a kormányutódlásban reménykedő szélsőjobboldali pártok, hogy ők majd a városi ingatlanokat fogják kisajátítani. Különben már az erdélyi nemzeti parasztpárt, mielőtt a regáti parasztpárttal fuzionált volna, hirdette a „levegő nacionalizálását“ arra a mintára, hogy a liberálisok az általaj nacionalizálását vezették be. A levegő birtokbavétele azt célozza, hogy a meglevő épületre a román tetszése szerint építkezhessék.

Az építők között vannak természetesen németek, akik szoros kapcsolatban a birodalommal boldogulnak és zsidók, kik ez éles légkörben sem hagyják magukat. A nemzeti munkavédelem ugyan gátat vetett nekik. A numerus valachicus szintén, mely mint polgári mozgalom gyengül ugyan már, de gyakorlati nyomása mégis egyre növekszik. Így a kisebbségi vállalatokat az ellenőrző bizottságok megvágják és túlnépesítik: bírságokkal és felesleges új román munkaerők alkalmazásával és beerőszakolásával. Sok mulatságos esetet említenek ennek kapcsán: ha gyárakban, vállalatokban, üzletekben lézengő ritter szemet szűrt a látogatónak, hamarosan kiderült mindig, hogy ez az a bizonyos többségi percent, amit jól fizetnek, de nem használnak. Emellett az idegen honosok, főképpen a még nem rendezett, bár román állampolgárságra jogosult kisebbségek elűzése vagy megsarcolása folyik. Egy idő óta azonban ez a többirányú nyomás a külföldi érdekeltségű

vagy egyébként erős tőkájú vállalatokban megszűnt. Mintha a kormány néma tilalmat adott volna ki vagy mintha megelégedtek volna az eddigi eredményekkel, vagy mintha az erős vállalatok pénzüikkel vagy alkalmazkodásukkal megtalálták volna a továbbiak elhárítására alkalmas módszereket. Visszatáncolás még nem történt, de a romlás megállt. A kizárólagosság és aránylagosság elve mintha a politikára vonult volna vissza, mert itt egyre jobban érvényesül. A szélsőjobb-oldali irányzatok fennem követelik, hogy az államigazgatásban csak fajromán maradjon meg, a szabadfoglalkozásokban, iskolákban, városokban a román arányszámot tökéletesen érvényesítsék. A belpolitikai helyzet alakulása azonban azt sejteti, hogy a szélsőjobb, a Cuza-Goga-Vajda és az egyéb kisebb csoportok koalíciója még soká nem bír kormányra jutni és ezek a jelszavak továbbra is a levegőben fognak lógni.

VALÓBAN, A MAGYAR LÉLEK aggasztó mértékben elsötétült. Az összeomlás utáni időkben sem volt ez teljesebb. Akkor nagyobb volt a vérzés és a fájdalom, most nagyobb a csüggedtség és pusztulás melankóliája. Ha a városi kávéházakban, a falusi pipázókban szó esik a politikáról, elsősorban az ingatlancsereőről beszélnek: a többségi állam és többségi társadalom kezdetől fogva tulajdonképpen a bolsevizmus egy nemét űzi, abszolút (ez itt kedvelt szó) többségi diktatúrát: azzal kezdte, hogy „elvette“ a földet, mert elvétel, mikor leértékelték a földet, gyenge pénzzel fizettek és a fizetésül adott kötvények hamar a névérték egyharmadára süllyedtek, elvették a koronát, amikor 2:1 arányban váltották be, elvették a vállalati, üzleti tőkét a nacionalizálással, a megtakarított pénzt paraszt-konverzióval és illegitim adókkal. Most elveszi az állást munkavédelem és nyelvvizsga címén és a nyugdíjakat is elkobozza, elveszi a leit kényszerkölcsön és adóbónok útján, rossz pénzzel felvásárolja a még meglévő ingatlant is. És így vette el az alapítványokat, iskolákat, templomokat, ami már elég könnyű dolog volt. Most céltudatosan elveszi a magyar leányokat is. Épp Aradon adta ki Vajda a jelszót, hogy a vagyonos kisebbségeket „fel kell házastítani“ és így elnyelni őket. Elveszi a névelemzéssel a nemzetiséget, az iskolával a gyermek anyanyelvét. Óriási erőfeszítéseket tesz, hogy nyelvi és vallási renegátakat teremtsen és elvegye a lelket és lelkiismeretet.

Közismert eszköze a kultúrzóna, a határszéli telepítés, a városok romanizálása a szomszédos falvak becsatolásával és az értelmiségi elem behelyezésével. Ezt Aradon, Temesváron, Lippán kitűnően lehet tanulmányozni. Az egyenlőtlen elbánás, mely a magyart nemcsak a román, hanem a többi kisebbségi mögé is helyezte, most már egy bojkott valachicus formájában folytatódik: a kisebbségi ember csak másodsorban tudja termékeit és áruját értékesíteni. Ehhez járul, hogy a határszélen mesterséges legyöngítés folyik. Aradot úgyszólván halálra ítélték. Elviszik a határszél címén nagy gyárait és vállalatait. Már régebben elvitték a repülőgépgyárat Brassóba, most odaviszik

a vagongyárat is és tízezer ember számára építkeznek ott. De az eddig még dédelgetett Temesvár és Szatmár sem érintetlen már az

aknamunkától. Pedig a nemzeti parasztpárt és személyiségek kormánya alatt már kezdett javulni a kisebbségi helyzet. Azt hittük, hogy a magyar kisebbség lassan megkapja jogait. Íme ehelyett most ott a pokol. Ha már a Népszövetség és a magyarországi beavatkozás nem tudott segíteni, miért nem emelnek szót a nyugati egyházak a romanizálás és térítés orvén eltűnő híveik miatt? Erdély a vallásszabadság klasszikus földje volt; miért nem érvényesül ez a történelmi erő? Hol a szellemi együttműködés, mely nem törődik kultúrák elpusztulásával, hol a nemzetközi munkahivatal, mely nézi, hogy politizálják el a kenyeret a magyar szájtól?

Ha megoldódnak a nyelvek, csakúgy zuhog a panasz! Legtöbbit hallani a munkavédelem és nyelvvizsgák címén az utcára került „testvérekről”. Igaz, hogy egyes román hatalmasságok humanisztikus protekciója, egy-egy fegyelmi bizottság, sőt bíróságtól kicsikart határozat vagy ítélet visszahelyez egy-egy magyart, de akkor is már jelentékeny anyagi veszteség árán. És mi ez a pár csepp a tengermély végtelenséghez képest? Aztán meddig tart? Hiszen még a sikeres nyelvvizsgákat is megismételtetik, újabb ürügyek címén újabb és újabb nyelvvizsgák vannak! És szaporítják az „igényjogosultakat”. Most már nemcsak a futballbírák, hanem a közjegyzők és helyettesek, a törvényszéki kezelő tisztviselők, a közhelyek és vállalatoknak minősíthető mindennemű alakulatok béresei, kocsisai, cselédei, szolgálói mind sorra kerülnek. Azzal folytatják, hogy azt a kevés közéleti és társadalmi szálát, mely a többségi és kisebbségi elem között tizenhat éven át szövődött, hirtelen elszakítják, még a faluban is. Hallom, hogy ahol a szélsőjobboldali agitációk lázasabbak, sűrűn kezdenek megismétlődni a „nemzetiségi verekedések”. Mindenütt terror, gyűlölet, üldözés. Az ügyvédi, orvosi, mezőgazdasági kamarák választmányából és vezetőségéből mindinkább eltávolítják a kisebbségieket, elsősorban a magyarokat és zsidókat. Aradon pedig a román ügyvédek javarésze a numerus valachicus, még inkább a numerus nullus ellensége és a kisebbségiek többségben vannak, s egy erőszakos kisebbség buktatta meg az egyezményes listát. A községek élén álló interimár bizottságokat egyre jobban nacionalizálják: az új közigazgatási törvény szerint feloszlátják azt a törvényhatósági bizottságot, melyben egy kisebbségi szót kiejtenek.

Olyan városokban, mint Aradon, ahol eddig tűrhető állapotok voltak, mindegyre nagyobb lesz a prefektúra és a többi közhivatal nyomása. Az ostromállapot kitűnő takaró erre. Egész legendakör keletkezik a cenzúra körül. Ez mindenütt brutális, de a határszélen egyenesen felháborító. Aradon nemcsak a községi és utcaneveket, mint mindenütt, hanem az összes földrajzi neveket is románul kell írni, így Erdély helyett Ardealt, Maros helyett Murest, még a szóösszetételekben is. Itt a cenzúra nemcsak töröl, hanem beiktat is. Szülőföld helyére „haza” szót kell írni s lelkes jelzőket a kívánság szerint. Egyébként a cenzúrát épp most általában megszigorították: egyetlen kitorölt szó helye nem maradhat üresen, a körülírásokat, minő a „székely főváros”, nem szabad használni, bizonyos dolgokat egyáltalában tilos megírni (hadügyi dolgok, a királyi család és minisz-

terek útiterve), az intézmények, pártok román nevét kell használni. Például ez a név: nemzeti parasztpárt már nem használható, ezt kell írni: nacionalista-caranista párt. Ez már nem cenzúra, ez nyelvkobzás. Most a tanév elején rengeteg sok sérelmet szállít az iskola is. Újra bevezették a VIII. osztályt a középiskolában, melynek alig akad növendéke, de sok költséget jelent. Egy csomó iskolát megint elvettek. A név, származás és valláselemzés egyre jobban dühöng. Elősegítik, hogy a falusi magyar ne járjon iskolába s ezzel az analfabétaság és tudatlanság is fegyver lesz. De hát fel kell-e sorolni Anghelescu műsorát, mikor ez világszerte ismeretes? Egyre ismétlik magyarjaink, hát nincsen külső segítség? Ha a magyarországi nemzetiségi politikát a békekötéskor büntették, mit érdemel ez a kisebbségi lélekölés? És egyre hajtogatják, hogy nem lehet reményeim belülről jövő változást, mert gyenge a magyarság, viszont a románság erős. Egy új kormány sem lehet sokkal kevésbé sovén. De különben is mind több a szélsőjobboldali alakulat. A Cuza-Goga keresztény frontja, ennek kékingesei, lándzsásai, a Vajda nemzeti frontja mellett újra porondra lépett a felosztott vasgárda, a „mindent a hazáért“ álnév alatt és mi-alatt egy „idegen“ vállalat irodájában várja Zelea-Codreanu, hogy ismét az élre állhasson, Cantacuzino nyugalmazott granicerul ezredes vezeti. Van „Cruciad“-szervezet, van „tűzkampóskeresztes“, van fasiszta vagy korporációs alakulat. Ezek végül is jobbfelé tolják a politikát és népszerűsítik az elvet: ki a veszedelmes idegenekkel (zsidók, bolgárok, magyarok.) A veszedelem egyre nagyobb. Ma már a kisebbségit, különösen a fenti hármat, „strain“-nek nevezik és úri elemét egynek veszik a gyűlölt román bojárrel.

Megüti az ember lelkét ez a szó: „gyengék vagyunk!“ Lényegesen gyengébbek vájjon, mint azelőtt? Egész lényegesen; nemcsak anyagilag, hanem erkölcsileg is. És elmondják, hogy a hatalmi és társadalmi nyomás elbírhatatlan, régi „vegyes“ barátságok felbomlanak. A lapok nem bírják már eléggé tartani a lelket, nemcsak a cenzúra, hanem anyagi lehetőségeik állandó romlása miatt. A nagy intézmények, mint az egyházak, irodalmi és művelődési egyesületek, társadalmi alakulatok folytonosan akadályokba ütköznek. Pedig szívesen dolgoznak. Az egyházak körömszakadtig védik iskoláikat, elcsábítandó híveiket. A székelykeresztúri unitárius gazdasági iskola után megnyílt a nagyenyedvidéki református és hamarosan megnyílik a katolikus gazdasági iskola is. A reformátusok hatalmas kórházat létesítettek Kolozsvárott. Megható az aradi minoriták, a temesvári piaristák harca a hírhedt Ghibu tanárral, aki ortodox létére a görög katolikusoknak akarja elbelsevizáltatni a szerzetesi vagyont, az államnak és városoknak az erdélyi katolikus státus vagyont, izgatva a konkordátum ellen is. Épp a tájt volt „ház kutatás“ az aradi vértanúkat gyóntatott minorita atyák templomában és hivatalaiban.

De szegényedve meddig állhat ez a harc? A renegáció még csak szórványos, de sajnos az árulkodás, befektetés, feljelentés barbarizmusa. Meg kell mondanom, hogy ez a remélhetőleg csak átmeneti romlásból eredő bűn sok fájdalmat okoz ott, mert a maga részéről már megoldotta a határok spiritualizálódásának problémáját. Panasz-

kodnak, hogy az új utat kereső elemek, amelyek a régebben barátságot színlelt román pártok, különösen a most uralmon lévő liberálisok külön bosszúját érzik, a magyar pártegység érdekében még bírálatot is félretéve, pusztá mozgalmasságot sürgetnek, hogy az erők tömörítése, kihasználása munkája teljesebbé váljék,—ezek olykor szubjektív elbánásban részesülnek két irányban is: a külső ítélkezők és ismertetők részéről. Tévedés hinni, hogy itt valami belső harc folyik. Nincs harc, a sejtek és szervek mozgása van. A magyar párt egységes, rendületlen szervezet, más párt vagy törekvés nincs, vagy lojálisán félreállt már. Egy kis csoport mindössze, mely külön állva Groza Péter volt avareszkánus miniszter hunyadmegyei „ekés“ frontjával (frontul pugari-lor) próbál egy román-magyar demokrata arcvonalat kialakítani, jelentéktelenül. A magyar párt most rendületlenül harcol tagozati ülésein, s a parlamentben. Most volt ilyen ülés Temesváron. Kítűnt dr. gróf Bethlen György beszédéből, hogy a párt maroknyi parlamenti csoportja hihetetlenül ellenségessé vált bukaresti atmoszférában kitartóan tovább harcol és bár mérlegeli a lehetőséget, egyelőre nem akar élni a mandátumletétel ultima rációjával. Ez a heroizmus végig minden magyar intézménynél megtalálható. Különösen ki kell emelni a szövetségi harcot, melyet Drexler Béla nyugalmazott államtitkár vezet s mely a határszélre is kiterjed lassanként. Szívósan dolgozik gróf Bethlen László mezőgazdasági mozgalma. Az „erdélyi fiatalok“ legaktívabb embere, Kacsó Sándor író, Brassóban egy Agisz nevű értékesítő és fogyasztási szervezetét létesített, mely most a Hasznos Könyvtárral árasztja el a Székelyföldet, miután a Kosztolányi-féle nyelvtisztítás kézikönyvét „Anyanyelvünk“ címmel erdélyi pótlásokkal 5000 példányban elterjesztette. Balázs Ferenc helikoni író és unitárius pap szintén létesített Torda-Aranyosszéken új jellegű szervezeteket.

A legnagyobb baj a szegénység, mely napról-napra nagyobb. Az aradmegyei hiába próbálja, sokszor már az újságját sem tudja kifizetni, a városi a színházat és tagdíjat. A német és zsidó kisebbség azonban gyarapszik. Még a bolgár is, erős háttérrel, képes a hivatalos irányzat ellenére gátolni a Balkánról a Dobrudzsába és Kvadrilaterbe települő cincár, árumén és más román elem földvásárlásait. Igaz, hogy ők is ortodoxok és a bolgár kormány és király kapcsolatokat tart fenn a román uralkodóházzal és kormánnyal. Legendák keringenek, hogy az Ausland-Deutschum, mely már Stresemann idejében — ahogy Poincaré hivatalosan is megállapította—'bőkezű támogatásban részesült, most szinte dúskál a propagandapénzekben. Egy erdélyi lap visszaemlékezései alapján közismert és akkor nyilvánosan elégszer tárgyalt az a tény, hogy a régi Románia az osztrák-magyar külügyminisztérium útján rendszeres és jelentékeny segítséget juttatott az erdélyi román egyházaknak és iskoláknak, amit az egyházi kongresszusok napirendjén feszély nélkül megvitattak, — ez a tény élénk irigységet és vágyat ébresztett az aradvidéki kisebbségi politikusok között. Szegényítő körülmény, hogy a kisebbségek nem fognak össze, mit pedig egyik-másik egyszer-egyszer megtett választási kartelek során. Egy ilyen blokk erősítené vagy legalább is nem gyengítené tovább a magyarságot. Mert kisebbségi oldalról is szenvednie kell a magyarságnak.

A német kisebbségek a magyarellenességgel erősítik helyzetüket a hatalom felé, mely köszönetképp elősegíti a svábizmust, például a szatmármegyei elmagyarosodott Károlyi-telepések körül dúló harcban. Amióta Brandsch Rudolf volt kisebbségi alminiszter felállította a belső és lojális, valamint a határszéli és így revizionista kisebbségek ellentétes fogalmait, a hatalom a svábizmust, bár szélsőjobboldali tüzek kezdik áthévíteni, szívesen felhasználja a magyarság ellen. De ez magától is megteszi a magáét. A szászok befészkelik közigazdaságukat a Székelyföldre, a svábok nemcsak Szatmár és Nagykároly vidékén, hanem a Bánságban is szítják a magyargyűlöletet. A kultúra és kultusz összezavarásához tartozik a magyar és német katolikusok közti ellentét fokozása, például a káptalani és szociális vagyon, továbbá a szórványok papi vezetése ügyében Temesváron, a zárdái leányiskola vezetésében Aradon. Láttam például, hogy Világoson a báró Bohuscsalád által épített katolikus templom körül a maroknyi németiség mily eszeveszett és gyűlölködő harcot folytat, úgyhogy a magyar-érzésű sváb papok egyre-másra menekülnek kesergő szívvel erről a tekintélyes plébániáról. Pedig az impérium kezdetén mind azt remélték, hogy a németek kevésbé szemetszűrő jelentőségük segítségével a nekik önként átbozsátott magyar iskolákban és egyházközségekben, mint ahogy ez az én időmben Lippán történt, „rangrejtve“ a magyar szót és magyar érdeket engedik megvédeni. Mekkora csalódás! A viszony egyre romlik. A németiség vezetése mindent már a nemzeti szocialisták, vagyis a „megújítók“ hatalmába került, akik magyarságunk ellenségei, A szászokat már nem Roth Ottó János és a többi parlamentárok, a svábokat nem Blaskovics Ferenc és Muth Gáspár vezetik, a régi „méréskeltek“, hanem Fabritius és Jeckeli, a „szelíd jobboldaliak“, amíg majd a Brandsch és Beller által mozgatott Gust-Milanics-Bonfert-féle túlzók fölébük nem kerekednek. Minthogy az egész németiség hivatalosan is magyar- és zsidóellenes. A három legerősebb kisebbség találkozása egyelőre kilátástalan és így komoly kisebbségi blokkra nem lehet számítani.

Egy nagy reménységünk, a dunai paktumnak szertefolyása az olasz-abesszin háború következtében, nagy csalódást okozott. Remélték, hogy a római értekezleten tárgyalási alap lesz a kisebbségvédelem. Egyesek hímet varrtak róla. Cserébe ijedelmet kaptak: most a cseh-román közös vámterület gondolata került napirendre. Ennek áldozatul esnek ugyanis a román ipar, melynek fészke Erdély és mely részben még kisebbség. Abban még jobban felvirágoznék a regáti mezőgazdaság, melynek már eddig is annyi áldozatot hozott a csatolt területek parasztsága, nem beszélve az ipari és kereskedelmi kisebbségek gyarmati kifosztásáról. A külpolitika másként sem kedvező az erdélyi magyarságra. Titulescu, bár a király, a régi háborús párt ivadécai és a bosszút lihegő Vajdáék ellentmondásával küzködik ugyan, az oroszokkal való szövetekezés nagyobbmértvű kicpítése érdekében dolgozik tovább és az el nem fogadott lemondás további szennelgésével próbál nyomást gyakorolni. Ha Titulescu elmegy Moszkvába, mint ahogyan nyár óta készül menni, akkor nyilvánvaló lesz a győzelme. Akkor az eddigi szerződés mellé, a lengyel katonai szerződés bukásával, a francia-

cseh-orosz katonai akkordhoz való csatlakozás következik és az orosz átvonulási területté vált Románia dnyeszteri csapatait a nyugati határszélre küldi, ami az itteni magyarság elnyomását fokozni fogja. A bolsevizmus különben nagy ellenségének érzi a magyarságot, mint minden kommunistaelenes magyar csoportot. A magyar munkásság, bár legújabbán a román szociáldemokrata párt kebelében magyar-nyelvű szekcióba különült, még inkább eltávolodik majd a polgári magyarságtól, mely szerinte az erdélyi mágnásoknak szolgáltatta ki magát. Mindezekről eltekintve természetesen független az a hatás, amit a magyar külpolitika gyakorol ottani testvéreinkre. Ez azonban közismert.

Tudjuk, hogy a revízió minden jelentékeny mozdulatát megéreztetik a magyarsággal. Meg kell azonban említeni azt is, hogy a román antirevizionista mozgalom, amely vándorútra kelt kiállításaiival, egyre jobban veszít tekintélyéből. Lassanként kiderült, hogy az Univer-sulnak és tulajdonosának, Stelian Popescunak, a volt igazságügy-miniszternek és a Bratianu faltörő-kosának üzleti vállalkozása ez az egész cím. Kiderült az is, hogy az antirevizionista ligába erőszakkal hajtják be a székelyeket és a még megmaradt magyar közalkalmazottakat. Eftimiu, a kitűnő író, a Daday Lóránt-féle per kapcsán hatalmas polémiába keveredvén Stelian Popescuval, alaposan leplezte ellenfelét és a fejére olvasta a franciák ítéletét, akik az antirevizió állandó és erőszakos tényében a bűntudat jelét látják.

A REGÁTBA CSORDOGÁLÓ KIVÁNDORLÁS, az egyke, a renegátság, mind élő téma már. Ezeket a beteg következményeket nem lehet elkerülni. A történeti Erdélyben kimutatott 1,300.000 magyarból bizonyára elvész legalább egynegyed ebben a háborúban; a Bánság és a határszél volt németjeinek legnagyobb részét regermanizálják és a magyar szórványokat eltüntetik; az egykor Aradról, a jószágigazgatóság által kezelt telepés községek kétségtelenül nem állhatnak ellen sokáig a kétoldalú nyomásnak. De bír-e majd megállani sokáig a megmaradónak remélt rész is? Most hát figyelni kezdem a kisebbségi lélek befelé fordított arculatát és a belső, önmagából való alakulásnak jeleit. A Ding an sich-et. És íme derülátó leszek, holott az ellenkezőtől féltem. A nagy katasztrófák máskor is csak megrikították a magyarságot. De aztán szétterjedt, amint azt az Alföld újra benépesülése igazolja. Itt van az erdélyi irodalom virágzása. Itt van az élénk politikai érdeklődés; az erdélyi magyarok bámulatosan tájékozottak a magyarországi és nálunknál sokkal jobban tájékozottak a külföldi dolgokról. (A kisebbségi ember csodálatraméltó nagy számban tanulta meg a román nyelvet és szinte már többet olvassa a természetszerűleg gazdagabb és szabadabb tartalmú román nagy lapokat. Magam is ezeket olvastam, mert többet tudtam meg belőlük, mint a szerényebb kisebbségiékből.) Meglep, hogy bár a hazafias lapok és a Magyar Szemle nem tud bejutni, lényegesebb közleményeiket mégis ismerik az utasok és a szemelvények útján a Magyar Szemle fontosabb cikkeit, mint a Bethlen-szám egyes közleményeit, a szeptemberi szám erdélyi tanulmányait a napilapok,

de főleg a Független Újság és az ifjúsági folyóiratok bőven ismerették. Mindig mély benyomást tesznek Bethlen beszédei s az a vélemény hallható, hogy az itteni csüggedést, érdektelenséget, kétségbeesést, mely olykor érthetően elhatalmasodik, az ő tősgyökeres „erdélyi szellemisége“ sikeresen tudja feloldani és ő alkalmas talán legjobban, hogy a kisebbségi kérdést a magyar külpolitika tengelyévé tegye a realitás, a felismert adottságok szellemében! Az kétségtelen, hogy a debreceni beszéd néhány gondolata folytonosan cseng e vidék fülében: sietni kell a kisebbségi jogok kivívásával, mert ha nem, talán már nem lesz kinek visszaszerezni. A nyílt és törvényes anyagi segítség adását kell biztosítani a kisebbségeknek. Ezek a Bethlen-tételek itt gyökeret vertek.

Ha konkrét és rendszeresített életprogramot kérdezzünk, nehéz teljes választ kapni. Azt mondják, hogy ott nem rendes küzdelem folyik az emberi és kisebbségi létért, hanem guerilla, melynek módszerei és eszközei szükség szerint gyakran módosulnak. Az életstíl és életszemlélet csak hajlékony és rugalmas lehet. Egypár rögzített szempont azonban mégis megtudunk. Befelé szigorú egység, erdélyi szabadelvűség és demokrácia, erős fegyelem, önadóztatás, napról-napra tökéletesített szervezkedés a főfeltétel. Ennek a szervezkedésnek alulról felfelé, testületi teljességgel, a szomszédságok alapján községek, megyék lépcsőzetes egybekapcsolódásával kell történnie. Ki kell aknázni az európai nagy nacionalizmusok tanulságait. Felfelé a kisebbségi politika — mondják — legyen független a közvetlen múlttól és történeti kérdésektől, aztán a lojalitás hitelének teljes megnyerésére irányuljon és transzilvanizmust képviseljen, mint ahogy úgysis megbukott a paktumpolitika. A főtengely az általános hidverés vállalása. Mind több szálat fonni a románság felé. Hidat verni a többség és magyarság között, a testvér kisebbségek felé, a közjogi magyarság és az utódállamok közt szolgálni a dunai kérdést. Egy pillanatig sem szabad feledni, hogy a magyarság kényelmetlen teherterele a román államnak és kellemetlen emlékeket ébreszt népében, nemzetközileg biztosított jogaival pedig a nemzeti büszkeséget izgatja. Csak úgy mentheti meg magát javarészből, ha lehetőleg független lábra áll, csak saját jól megszervezett kollektivitásából meríthet és így éjjel-nappal készen szegzi a végtetekig kiképzett erőit a mindenfelől rátörő veszedelmek elhárítására, elszenvadására önmagáért és önmagában. Kifelé a lelki és szellemi integritás szolgálatán túl feladata elismertetni, hogy ki kell kapcsolódnia a történelmi nagy perből, megmagyarázni, hogy az idő talán alkalmas egy revíziós fegyverszünet létesítésére, mint az a Németbirodalom és Lengyelország között történt. Ha nem lehet másképp, bölcsen ki kell védeni mindazokat a következményeket, amik a magyarországi politika folytán reázdulnak a román szélső nacionalizmus részéről és épúgy alkalmazkodnia ahhoz a román politikához, mely mindentől függetlenül, önmagától is fenekedik a magyarság anyagi és szellemi javaira. Úgy látom az erdélyi kisebbség szeretné, ha főbb emberei szóhoz jutnának Bukarestben és Budapesten nyilvánosan, a kétérdekű kérdések megvilágítása körül,

ha lehetővé válnék az egyetemes magyarság egy kongresszusa, hol a közös tennivalókat nyíltan megbeszélnék. Úgy érzik, hogy a jelenlegi külpolitikai helyzet, különösen a román külpolitika végzetes válsága amúgy is hamarosan napirendre tűzi valamennyiünk békés „önrevízióját“. Ezentúl az erdélyi kisebbségnek főkötelessége, hogy minden nagyozolást és minden desperációt félretéve, véglegesen kilépve régi erdélyi összefüggéseiből, nagykorúan és függetlenül a népi testet és népi lelket újjáteremtse, a belső szervezkedés okosságával és módszereivel.

Sok szomorú, érdekes és felemelő tényből a tanulság az, hogy a romániai magyarság biztosan meg fogja találni hamar a legjobb kisebbségi politikát. A törzsmagyarságnak pedig kötelessége lesz, hogy ha már nem ő törte az utat, legalább ezt a világító példát kövesse.

KRENNER ZOLTÁN

AUSZTRIA PROBLÉMÁJA

ALBERT SOREL, a nagy francia historikus, a keleti kérdéstről írt egyik munkájában azt jósolja, hogy a török probléma megoldása után Ausztria problémája lesz a legsúlyosabb kérdés, amellyel Európának foglalkoznia kell majd. A sors megdöbbentő iróniája úgy rendezte, hogy az az „osztrák probléma“, amelyre Sorel gondolt, azaz a Habsburg-monarchia fennállásának és belső struktúrájának kérdése, szinte egyidejűleg oldódott meg a török kérdéssel és olyan katasztrófális körülmények között, amelyek tulajdonképpen nem hoztak megoldást, hanem a problémát, mint a Habsburg-birodalom bomlási termékét, csak veszedelmesebb formában vetítették az európai politikai világ elé. A körülmények sok tekintetben megváltoztak, amióta az új osztrák kérdés tizenhét évvel ezelőtt felmerült, maga a lényeg azonos maradt.

Életképes-e az az Ausztria, amelyet a Habsburg- és a Babenberg-i házak eredeti, német anyanyelvű családi tartományából, mint a nagy összeomlás fennmaradt osztrák elemeiből, a bécsi forradalom és az 1918-ban győztes nagyhatalmak akarata létrehozott? Ha életképes, hogyan illeszkedik ebben a formájában az új európai és különösen középeurópai állam-mozaikba? Ha nem életképes, — mi lesz a sorsa annak a körülbelül hétmillió német embernek, aki ebben az osztrák államban él és a területnek, amelyen lakik? Bizonyára nem volt történelmi véletlen, hogy nem a Wittelsbachok vagy a Podiebradok tudták magukhoz ragadni a német-római birodalom feletti uralmat, hanem a Habsburgok, hogy nem München vagy Regensburg és nem Prága, hanem Wien volt ennek a birodalomnak hat évszázadon át politikai és szellemi központja. Nagy történelmi erők ütköznek össze a Duna felső folyásánál. Ezeknek a hatása és küzdelme különös jelentőséget ad az osztrák-német népnek. Ezeket az erőket és ezt a szinte történelmi hivatásszerű jelentőséget tekintetbe kell venni minden kísérletnél, amely az osztrák, tehát az egész dunai probléma megoldására irányul. Aki nem veszi tekintetbe, az csak ráfizethet a kísérleteire.

Tizenhét év óta az egyetlen kérdés, amelyben Párizs és Róma egyetértettek, amelynek megítélésében egy síkon mozogtak még akkor is, amikor a legélesebb ellentétek választották el őket egymástól, ez volt: megakadályozni, hogy Ausztria a német birodalomhoz csatlakozzék. Voltak francia és angol államférfiak, akik már a háború folyamán észrevették, hogy ennek legegyszerűbb módja lenne az Osztrák-Magyar

Monarchia fenntartása, habár kisebb területen is (a lengyel és olasz igények teljes kielégítése mellett). Amikor ez éppen Olaszország ellenállásán végleg elbukott, mert nem is volt senki, aki ezt a tételt megfelelő meggyőző erővel képviselte volna, mint későbbem másodlagos megoldás merült fel a mai Ausztria függetlenségének biztosítása. Ebben az irányban a nagyantant államainak politikája még következetesebb volt Berlin ellenkező irányú politikájánál is, mert hiszen a Német Birodalom vezetői nem voltak mindig teljesen meggyőződve arról, hogy az Anschluss azonnali végrehajtása tényleg tökéletesen megfelel-e a Birodalom politikai és gazdasági érdekeinek, bár minden német államférfi, sőt a germán gondolat minden meg nem alkuvó képviselője 1918 novembere óta meg van arról győződve, hogy a nemzetek önrendelkezési jogának tiszteletbentartásával a legjogosabb és egyben a legtermészetesebb megoldás az osztrák németiség csatlakozása az egységes Birodalomhoz. Történelmi és geopolitikai szempontból nem is lehet kétség aziránt, hogy a Közép-Európát kialakító erőtenyezők közül ez a nacionális kisugárzó- és vonzóerő a leghatalmasabb, ami persze nem zárja ki azt, hogy más komponensek együttes hatása ne ellensúlyozza ennek a faktornak korlátlan érvényesülését. Ezek az ellentétes erőtenyezők a következők: a Duna-medence népeinek függetlenségük fenntartását kívánó többé-kevésbé tudatos akarata minden azt túlságosan közvetlenül és akadálytalanul fenyegető hegemoniátörekvés ellen; Olaszország nagyon is tudatos ellenállása az ellen, hogy Németország rátegye kezét a Duna vonalától az Adriához vezető legrövidebb útra, ami Triesztet — Bismarck szerint — német kikötővé tenné; Franciaország érdeke, hogy a német terület kelet felé való terjeszkedését és a német presztízs párhuzamos növekedését megakadályozza; Nagy-Británia érdeke, hogy az európai szárazföldön a latin hatalmak hátrányára ne keletkezzék megint német túlhatalom, nehogy a Földközi-tengeren még egy harmadik nagyhatalom flottája is megjelenjék; és végül Oroszországnak — minden idők Oroszországnak, a cárnak épp úgy mint a szovjetének — kimagasló életérdeke, hogy a németiség útját állja kelet felé. Mindenesetre ezeknek az erőeknek küzdelméből fog kialakulni a dunai Európa sorsa és ebben a harcban minden más erőtenyező csak másodlagos szerepet fog játszani.

Az adott viszonyok és hatások tekintetbevételével a mai osztrák probléma számára csak háromféle megoldás képzelhető el: a legitimista restaurációs elgondolás, a dunai konföderáció és az Anschluss.

A forradalmi megmozdulás lázában, a szörnyű vereséget s a Monarchia felbomlását követő kábult hangulatban maga az osztrák nép fordult el különös hálátlansággal a Habsburg-Lotharingiai-háztól. Pedig ha az Osztrák-Magyar Monarchia tarka népi egyvelegében volt egy nép, amelynek szinte második öntudattá vált hálával kellett volna ragaszkodnia az uralkodóházhoz, úgy ez Bécs és Linz, Graz és Salzburg, Klagenfurt és Innsbruck népe volt. Nem tette és ilyen érzelmenek szinte a legutolsó évekig nyoma sem volt Ausztria népénél — kivéve talán Tirol egy részében. Az 1930-as választásoknál a legitimisták alig néhány ezer elszórt szavazatot kaptak. A mozgalom csak az

új osztrák hazafiság feléledésével kapott lábra, ennek előidézője pedig a nemzeti szocialisták részéről túlnyersen és követelő módon fellépő „Anschluss“-propaganda volt. Párhuzamosan az osztrák hazafiság gondolatával fejlődött a legitimizmus is. Ha a kormány részéről ez átgondoltan céltudatos politika volt is, annak természetes alapjai nyilvánvalóak. Ha Ausztria dicsőségéről van szó, a múlt nagyságáról, úgy ezt lehetetlen szétválasztani a Habsburg-háztól. A Németország felé való vonzódás ellensúlyozására tehát megjelent a régi jó idők, a francisco-josephinusi korszak dicséretének szólama. Viszont párhuzamosan a régi uniformis visszaállításával az új alkotmány előkészítése már jelezte az eltávolodást a köztársasági államformától. Az 1934 május i-én kihirdetett rendi szövetségi alkotmány már nem használja a „szövetségi köztársaság“ címet, hanem helyette „rendi alapon álló keresztény német szövetségi állam“-nak nevezi el ezt az új Ausztriát. Vissza-állítják a kétfejű sast, mint államcímet. Az osztrák hazafiasságot a Habsburg-ház felé orientáló politikának legutolsó fázisa a Habsburg-ház tagjai száműzetését kimondó törvény megsemmisítése és a családi magánvagyon visszaszolgáltatásáról szóló törvény volt, melynek életbelépével az 1935. év nyarán a legitimizmus felé irányuló elhajlás vagy, ha úgy tetszik, taktika, tulajdonképpen elérte a tetőfokát. A kevésbé beavatottak, továbbá azok előtt, akik a Habsburg-ház visszatérését az akadályok teljes semmibe vételével, mindenképpen kívánták, ekkor úgy is tűnt fel a dolog, mintha Ottó császár bevonulása fehér lovon a Burg kapuin át máj csak hetek kérdése lenne. A belpolitikai helyzet annak idején olyan volt, hogy jogosnak látszatott az a feltevés, mintha belpolitikailag a restauráció akadálytalanul mehetne végbe. A kormány többsége, élén Schuschnigg kancellárral, részben kifejezetten, részben legalább is érzelmeiben legitimista. S ha voltak is olyan jelentékeny tényezők a kabinetben belül, amelyeknek állásfoglalása nem volt teljesen tisztázott, mégis valószínűnek látszott, hogy erős vagy erőszakos belső ellenállásba nem ütköznék egy bécsi restaurációs kísérlet. A Vaterländische Front, azaz a mai kormányzatnak alapjául szolgáló általánosabb jellegű polgári és katonai szervezet keretein belül összegyűlt különböző pártok — mint a volt keresztényszocialista párt — és szervezetek — mint Starhemberg Heimatschutz-a, vagy a Schuschnigg vezérlete alatt álló Ostmárkische Sturmscharen, amelyeket időközben egyetlen szervezetben egyesítettek — nem voltak ugyan teljesen egységesek: mindegyiken belül vannak inkább legitimista és inkább nagynémet, sőt esetleg inkább federalista érzelmű árnyalatok. Fel lehetett és valószínűleg ma is fel lehet tételni azonban, hogy ha a kormány minden szempont lelkiismeretes mérlegelésével úgy határozhatja, hogy az elhunyt császár fiát és örökösét vissza lehet hívni Ausztria trónjára, ezzel a határozattal fegyveresen egyik csoport sem szállana szembe. A kérdés tehát az, vajjon a kormány „minden szempont lelkiismeretes mérlegelésével“ határozhatott volna-e vagy határozhatja-e a visszahívás mellett? A siker és a hatalom minden országban magával szokta ragadni a kétségkedőknek és az opportunistáknak jelentékeny tömegét. A nemzeti szocialistáknak ma Ausztriában nincs semilyen szervezetük, és minthogy ma a német kormány is

bölcs passzivitással viseltetik Ausztriával szembeni, gyorsan tettekész belső nemzeti szocialista megmozdulás, úgy látszik, nem fenyegetné a restaurációt, ha sikertülne az osztrák közvéleményt befejezett tény elé állítani. Az osztrák szociáldemokráciának, amennyiben mai szétzilált állapotában lehet róla beszélni, viszont vannak olyan vezetői, sőt tömegelemei is, akik doktrinér köztársasági álláspontjuk féltetelével a mainál jobb megoldást látnának még egy Habsburg-restaurációban is, mert hiszen ez bizonyos alakulatok és csoportok uralmának megszűnését jelenthetné.

De ha Ausztria kormánya minden szempont lelkiismeretes mérlegelésével sem a múlt nyáron, sem a múlt ősszel nem jutott arra az elhatározásra, hogy Ottót azonnal visszaültesse a trónra és ma, a jelek szerint, távolabb van attól az elhatározástól, mint valaha, akkor erre az adott belső helyzet mellett ennek igen súlyos és mélyreható más okának kellett lennie. Ez az ok, illetve ezek az okok nyilvánvalóan külpolitikai természetűek. Ha az osztrák legitimisták és a bécsi kormánynak a legitimizmus felé hajló tagjai egyelőre talán nem akarnak is a restaurációval más célt megvalósítani, mint megkoronázni a belső konszolidációt s feléleszteni Ausztriának saját magába vetett hitét, mégis minden józan megfigyelő számára nyilvánvaló, hogy a főcél: biztosíték az „Anschluss“ ellen. Az pedig nehezen képzelhető el, hogy az egyedül Ausztriában végbemenő restauráció elegendő legyen az „Anschluss“ megakadályozására. Felmerült tehát az a gondolat, nem elengedhetetlenül szükséges-e, hogy a régi Habsburg-nagyhatalom más részei is csatlakozzanak ehhez a mozgalomhoz, hogy így Németország délkeleti irányban való terjeszkedésének egyesült erővel gátat állítsanak? Bár az osztrák legitimisták erősen és bizonyára őszinte meggyőződéssel hangoztatják azt, hogy ők nem a császárt akarják visszahozni, hanem csak a régi monarchikus államfő tekintélyét és hatalmát helyreállítani, az úgynevezett „landesfürstliche Gewalt“-ot restaurálni Alsó- és Felső-Ausztriában, Stíriában és Karintiában, Salzburg, Tirol és Vorarlbergben. (Szó van állítólag — ugyan csak kósza hírek szerint, de ezek szoktak valóra is válni — egyelőre csak a monarchikus államforma visszaállításáról restauráció nélkül, Starhemberg herceggel mint régenssel, magyar mintára.) A tárgyi tényállás tekintetében ez mégsem téveszthet meg senkit: a bécsi restaurációnak csak akkor lenne maradandósága és célja, ha a Habsburg-háznak trónját újrafoglaló feje egyidejűleg vagy rövid időn belül legalább is Prágában és Budapesten is megkoronáztatnék. A restaurálás ténye tehát igényt jelent jogilag a Duna-medencének valaha a Habsburg-birodalomhoz tartozó összes államaira, politikailag pedig új célkitűzés.

Nemzetközijogilag az osztrák kormány álláspontja megtámadhatatlan: nincs semmiféle nemzetközi szerződés vagy okirat, amely megtiltaná Ausztriának, hogy tetszése szerinti államformát választhasson és az elűzött uralkodócsaládot visszahívhassa. Az osztrák kormány joggal tiltakozhatik tehát minden kísérlet ellen, amely Ausztria szuverén jogelhatározását korlátozni akarná. Azonban mégis számolnia kell szomszédai akaratával és elhatározásaival. A kisantant pedig, ahol és amikor egységesen lép fel, a leghatározottabban állást foglalt a rész-

tauráció ellen, amelyet érdekeivel ellentétben állónak jelentett ki, sőt Jugoszlávia és Románia sajtója úgy tüntette fel, mintha ez a két állam a Habsburgok visszatérését Ausztriába „casus belli“-nek tekintené. Újabban annyiban talán enyhült a helyzet, hogy már „csak“ a diplomáciai viszony megszakításával és határozással (teljes szankciókkal), továbbá mozgósítással fenyegetőznek. De ha egyenként vesszük a kisan-tant államokat, az sem kevésbé nyilvánvaló, hogy földrajzi és politikai helyzetüknél fogva ebben a kérdésben más és más az érdekük, tehát végeredményben másnak kell lennie az álláspont-juknak is. Jugoszlávia ellenállása a legerősebb. Tényleg az Osztrák-Magyar Monarchiának Habsburg-hívebb országa aligha volt Horvátországnál. Valószínű, hogy a császár fiának visszatérése a Hofburgba erős mozgalmat váltana ki a katolikus horvátokból, de nem kevésbé az Ausztriától elkapcsolt szlovénekből. Nem csodál-hatjuk tehát, ha Jugoszlávia egyrészt a leghatározottabban Habsburg-ellenes álláspontra helyezkedik, másrészt a három kisan-tant állam közül legkevésbé ellenzi az „Anschluss“-t, sőt a legmelegebb viszonyt tartja fenn Berlinnel.

Már sokkal meglepőbbnek látszott, amikor a Csehszlovák Köz-társaság mai elnöke, Benes doktor, még mint külügyminiszter kijelen-tette, hogy inkább „Anschluss“ legyen, semmint restauráció. Aki Csehszlovákia földrajzi helyzetét és történelmi múltját ismeri, ezt tulajdonképp alig tekintheti egyébnek taktikai „bluff“-nél. A tulaj-donképpeni Csehországot — Bohemiát — és Morvaországot, azaz Szent Vencel koronájának országait — három oldalról német nyelv-terület határolja, — nem is beszélve arról, hogy három és fél millió erős és öntudatos, vagyonos német kisebbségük van. Ha az „Anschluss“ befejezett tényé válik, akkor Csehországból német enkláve lesz. A cseh történelem mai alakítóinak azt sem szabad szem elől tévesz-teniük, hogy a múltnak milyen döntő ereje van a jelen alakulására. Csehország közel nyolcszáz éven át a Német Birodalomnak volt része. Wratiszlav cseh herceg a királyi címet IV. Henrik császártól kapta (ellentétben a magyar királlyal, aki azt a pápától nyerte el és így nem lett a német-római császár hűbéresévé). Csehország királya évszáza-dokon át a német-római császárság első választófejedelme volt. Az adott geopolitikai helyzetből kialakult múlt kétségtelenül ma is döntő hatás-sal lehet az eseményekre. Ha tehát Csehország helyzetét nem saját vezetőinek a múltja vagy köztársasági doktrínája, hanem állandó érdekei alapján, teljesen pártatlanul ítéljük meg, akkor azt kell monda-nunk, hogy Vencel koronája országainak van leginkább érdekében a Habsburg-restauráció, ha az nem Csehország ellen, hanem a csehek-kel egyetértésben megy végbe. Szerény nézetem szerint Cseh- és Morvaország előtt a következő alternatíva áll nyitva: vagy „gleich-schaltolt“ részévé válik a Harmadik, esetleg egy ezt követő még újabb Német Birodalomnak, amely esetben a földrajzilag tőle különálló Szlo-venszko a maga útján menne tovább. Vagy pedig hátvédet keres Ausztriában és Magyarországon akár úgy, hogy közösen restaurálják a Habsburg-trón legitím örökösét (nézetem szerint politikailag Prága legügyesebben tenné, ha ő koronázna legelőször), akár pedig mon-

archikus és Habsburg-megoldás nélkül áldozatok árán is igyekezik a két szomszédos dunai államot valamilyen szövetségi rendszernek megnyerni. Az érdekkellentét pedig, amely az „Anschluss“ és restauráció kérdésében ilyenképpen a kisantant két szláv állama között fennáll, ellenállhatatlanul ki kell hogy mélyüljön a Német Birodalom hatalmának fejlődése következtében.

Legsemlegesebb lehetne ebben a kérdésben Románia helyzete, amelyet az osztrák Habsburg-restauráció legkevésbé fenyeget, hiszen a Bukovina visszaszerzésére nem igen gondolhatnak, Erdély pedig egészen más történelmi törvényszerűségnek hódol, mint amit a Habsburg-ház akár Bécsben, akár Budapesten képviselne. Ha tehát Románia mai külügyminisztere, Titulescu, nyilatkozatokban háborúval fenyegetett is restauráció esetében, ez inkább Titulescu doktrínér politikai felfogásának volt a folyománya és némi taktika érvényesült benne, semmint Romániának végig gondolt és következetes, alapvető érdekeivel teljesen összhangban álló állásfoglalása.

Összegezve, becsületesen be kell vallanunk, hogy ha elméletileg elválasztjuk is Csehországot két másik kisantantbeli társától, ma a kisantanton belül határozottan a Habsburg-ellenes irányzat kerekedett felül és egyelőre semmi kilátás nincs rá, hogy ez az állásfoglalás a volt uralkodóházra barátságosabbá váljék akár az egyik, akár a másik állam részéről.

Ami most már Magyarország álláspontját illeti, merész állítás lenne azt mondani, hogy a mai magyar kormány nem anti-legitimista. Egész fellépése, a választási hadjárat vezetése azt mutatja, hogy abban a körülményben, hogy a Szent Korona utolsó viselőjének fia és legitim örököse él, tehát a Szent Koronának van jogos várományosa, nem lát olyan politikai értéket, amelyet érdemes lenne a nemzet javára érintetlenül és amennyire lehet, teljes erejében megóvni — teljesen függetlenül a kormány tagjainak a Habsburg-házzal szemben elfoglalt elvi álláspontjától vagy személyes érzelmeitől. Másrészt kizártnak tartom, hogy ha egy bécsi restaurációról egyszer komolyan szó lehetne, akadásson olyan magyar kormány, amely a Habsburg-ellenes és mindenestre magyargyűlölő kisantant-államok mellé álljon inkább, semmint hogy támogassa a baráti Ausztria törekvéseit.

Ami már most Németország álláspontját illeti, azt kevés szóban össze lehet foglalni. Aki Hitler „Mein Kampf“ című könyvét olvasta, ismeri azokat a szinte engesztelhetetlen érzelmeket, amelyekkel a Führer a Habsburg-ház ellen viseltetik. Kétségtelen, hogy a restauráció a nagynémetség minden elemének legélesebb ellenállását hívná ki. Persze az nem érdektelen és fényt vet Európa mai kusza állapotára, hogy a németység politikája itt nagyon közel jut a kisantant egy részének, legalább is egy, ha nem két államának a politikájához.

A másik megoldás, amely Ausztriát — restauráció nélkül — biztosíthatná a Német Birodalommal való szorosabb egyesülés ellen, a federatív megoldás volna. Itt szó lehet a közép- és a délkelet-európai Öt utóállam szövetségéről, vagy pedig Ausztria, Csehszlovákia és Magyarország közelebbi együttműködéséről. A dunai federáció gondolatát tulajdonképpen először magyar ember és nem kisebb magyar

ember, mint Kossuth Lajos vetette fel, mint alternatívát a Habsburg-uralom ellen. De amint erre a legitimista alapon elgondolt federatív megoldás egyik tekintélyes magyarországi híve, Türi Béla rámutatott, idézve Kossuth Lajos és Teleki László levélváltását az ötvenes évekből, „Kossuth, a Duna-konfederáció eszméjével foglalkozva, mindig a területileg intéger Magyarországot vette számításba,“ Az ellenkezőjében „a magyar nemzet politikai halálát“ látta. De ettől eltekintve az öt utódállam konfederációja gazdasági okokból nem bír gyakorlati éltekkel. A mezőgazdasági termelés túltengése Románia és Jugoszlávia részvételével csak a gazdasági válságot örökítené meg anélkül, hogy az öt államnak bármilyen problémáját megoldaná. Ha már most a két ipari és egy inkább agrár állam szorosabb kapcsolatát gazdaságilag, esetleg rendkívül nehéz munkával megoldhatónak lehetne is tekintem (Ausztria és Csehszlovákia s Magyarország és Csehszlovákia között az utóbbi időben a legnagyobb erőfeszítések árán is alig volt lehetséges szerény keretű kereskedelmi szerződést kötni), fennmaradna az a tény, hogy politikai együttműködést csak lelkileg megelégedett és egymás iránt bizalommal viseltető államok között lehet létrehozni. Mindazoknak tehát, akik akár Ausztriában, akár Csehszlovákiában rokonszenveznek egy ilyen hármassal, meg kell gondolni, hogy ennek alapvető előfeltétele a magyarság minimális területi igényeinek kielégítése, azaz Csehszlovákia Magyarországgal határos és óriási többségében magyar lakta területeinek előzetes visszacsatolása Magyarországhoz. Ha ez nem következik be, akkor nincs olyan magyar ember, aki a Csehszlovákiával való együttműködést komolyan programjává merné tenni, vele a nemzet elé merne lépni. Akkor már vonzóbb lenne a magyarságnak az a megoldás, amely Cseh- és Morvaországot a Német Birodalom részévé tenné s ezzel utat nyitna arra, hogy a magyarok a velük oly közeli lelki és történelmi kapcsolatban lévő szlovákokkal okos és mindkét felet kielégítő politikai megegyezést köthessenek.

Amikor a háború előtt bizonyos körök s ezekkel többé-kevésbé szoros összeköttetésben maga Ferenc Ferdinánd főherceg, trónörökös az Osztrák-Magyar Monarchia trialista vagy federalista átalakításával foglalkoztak, minden ilyen kísérletnek meg kellett volna buknia az akkori beati possidentes, a hatalom akkori birtokosai, azaz a magyarok és az osztrák-németek ellenállásán. Ma vagy Csehszlovákiának, vagy, ha nagyobb keretre gondolunk, mindhárom kisantantállamnak kellene a közös biztonság és a hegemoniák elleni küzdelem érdekében a magyarság javára területi és politikai, az osztrákok javára lényeges politikai engedményeket tenniük. Ők ma valószínűleg épp oly távol vannak ennek az igazságnak vagy kényszerűségnek a felismerésétől, mint mi voltunk 1867 és 1918 között a mi helyzetünk helyes megítélésében. A világtörténelemben alig ismerünk egy-két esetet, amikor államférfiak és népek valamely fenyegető történelmi fejlődés nyomása alatt idejében áldozatokat tudtak volna hozni, hogy megmentsek, ami józan előrelátással megmenthető. A Szovjetország-Csehszlovák kölcsönös segélynyújtási egyezmény, amely a nagyszláv hegemoniát kommunista öltözetben hajlandó a Duna-völgyébe behozni, semmi-

esetre sem alkalmas ennek a belátásnak a kifejlesztésére. De aki ezt létrehozta, annak tudnia kellett, hogy ha a két nagy pan-törekvés egyike előtt megnyitja a Duna-medence zsilipjeit, akkor viszont ő maga zárja el a független középeurópai kis államok megegyezésének és sikeres ellenállásának útját.

Az osztrák probléma harmadik megoldása, amely elkerülhetetlenül és menthetetlenül be is következik, ha nem sikerül az előbb felsoroltak egyikét megvalósítani és fennmaradását biztosítani, a csatlakozás Németországhoz. Amikor a Német Birodalom 1918 november ii-én a wilsoni elvek alapján fegyverszünetet kötött, természetes volt, hogy a csonkként magára maradt osztrák tartományok, az úgynevezett Német-Ausztria, minden habozás nélkül az „Anschluss“ mellett foglaljon állást. A nagynémetek és a szociáldemokraták tulajdonképpen egynek érezték magukat ebben a kérdésben. Ausztria első nemzetgyűlése az „Anschluss“ mellett döntött és erre vonatkozólag a szövetségi alkotmányban is intézkedés történt. Másrészt a német alkotmányba is felvettek olyan intézkedést, amely Ausztriát már a federatív Reich része gyanánt kezelte. A Szövetséges Hatalmak intervenciója ezt egyrészt a politikai nyomás, másrészt (Ausztria felé) a politikai kecsegtetés fegyvereivel kíméletlenül megakadályozta. Hiszen a győztes hatalmaknak nem volt kellemes, hogy azoknak az elveknek, amelyeknek diadaláért állítólag küzdöttek, akkor is érvényt szerezzenek, amikor ez az ő érdekeikkel bármily módon ellentétben állott. Így jött létre a Saint Germain-i békeszerződés, amely amikor a nemzetiségi elv alapján Magyarország területéből kiharított egy részt volt szövetségese javára, ugyanannak a nemzetiségi elvnek és a népek önrendelkezési jogának brutális félrelökésével tulajdonképpen minden időkre megtagadta a német-osztrák néptől azt a jogot, hogy saját sorsáról belátása szerint és nemzeti s vérségi kapcsolatok alapján döntsön. Ettől fogva a nagyhatalmak politikája következetesen arra irányult, hogy az „Anschluss“-t — első sorban gazdasági és pénzügyi fegyverekkel — megakadályozni igyekeztek.

Ha azt látjuk, hogy Franciaországban van áramlat, amely a Habsburg restaurációval kacérkodik s hogy ettől még a kormány sem áll egészen távol, ha tudjuk, hogy adott esetben még Olaszország is, a Habsburg Monarchia legkérlelhetetlenebb ellensége, hajlandó ezzel az alternatívával komolyan foglalkozni, akkor, ha más eszköz már nem lenne az „Anschluss“ megakadályozására, csak így tudjuk a maga egészében felfogni Ausztria függetlenségének földrajzi és politikai jelentőségét. Az osztrák nép és az osztrák kormány ellenállását a testvér német nemzeti törekvések ellen nem maga az a tény acélozta meg, hogy ezt a csatlakozást odaát akarták, hanem a testvér-nemzet fellépésének módja. Ma már nem szenved kétséget, hogy ha a nemzeti szocialista Német Birodalom 1933 január 30-a után Ausztriával szemben a tiszta barátság és a szolidáris német támogatás politikáját követte volna, akkor a kis Ausztria ellenállás nélkül, lelkesen és menthetetlenül a Birodalom karjai közé omlott volna. Ezzel a politikával — s egyedül ez érdemelte volna meg a politika elnevezést — még a nagyhatalmak minden törekvése, minden erőfeszítése sem tudott volna megbirkózni. Ha a csatlakozás nem vált volna is nemzetközi jogi

tényé, a belső áthasonulást (Angleichung) és egy nemzeti szocialista rezsimnek a hatalomrajuttatását Ausztriában, esetleg koalícióban egy-két más párttal, már nem lehetett volna megakadályozni a Békeszerződésre és a genfi jegyzőkönyvre való hivatkozással. A Német Birodalom propagandájának kíméletlensége felébresztette az osztrák hazafiasságot; Dollfiuss kancellár mártírhalála az osztrákok nemzeti önérzetét. Lassan felébredt az osztrákban az a tudat, hogy ő valaha vezetőszerpet játszott a Német Birodalomban és hogy ezért őt nem lehet ugyanúgy kezelni, mint egy württembergit vagy akár csak egy bajort is.

Az osztrák probléma megítélésénél nem szabad szem elől tévesztünk sem Ausztria földrajzi fekvését, közvetítő helyzetét a Birodalom és a dunai Európa között (a Habsburg Birodalom az utolsó két évszázad alatt épp annyira tartozott Németországhoz, mint a szorosabb értelemben vett Közép-Európához, sőt Magyarországon át domináló szerepet akart játszani a Balkánon is). Szellemtörténeti szempontból pedig az osztrák a világbirodalom élén álló Habsburg-ház vezetése alatt legtisztább képviselőjévé lett az „européer“ németnek. Gondolkodásában és tetteiben a latin és német elemek egyaránt keveredtek. Ha annak a nagy történelmi szerepnek ismét tudatára ébrednek, melyet az osztrák ház vezetése alatt játszottak, nyilvánvaló, hogy nem lehet őket teljesen abszorbeálni a Német Birodalomban, de pária szerepére sem lehet őket kárhozható, mondjuk, egy cseh hegemonia alatt megálmodott kisebb Közép-Európában sem. Hogy ez az öntudat az osztrákokban kifejlődött, ez a nagy történelmi érdeme Dollfuss Engelbertnek, amit halálával is megpecsételt. Amennyire meg tudom ítélni, a mai Ausztria egyelőre nyugodtan mérlegelheti a felsorolt három megoldási lehetőségnek előnyét és hátrányát és választhatja az események útmutatása szerint akár a habsburgi, akár a konfederációs, akár a nagynémet megoldást aszerint, hogy melyik nyújtja neki, mint államnak és mint egy sokszázados kultúra hordozójának a legnagyobb biztonságát. Persze ez csak arra az esetre áll, ha előre nem látható eruptív események — azaz a mai európai erőegyensúly erőszakos megzavarása — meg nem változtatják a fejlődés vonalát.

Az Ausztria előtt nyitva álló lehetőségeknek ez a gyors és szükségképpen felületes analízisa igyekezett megmutatni azt is, hogy tulajdonképpen mi magyarok is elfogultság és merev előítélet nélkül nézhetünk szembe mindhárom megoldással, amely — és ez teszi számunkra Ausztria sorsát életbevágóan fontossá — a szomszédával együtt a mi sorsunkat is eldönti. Mindegyik megoldás bennünket is egyaránt fenyeget veszélyekkel és kecsegtet javuló kilátásokkal. Ma lehetetlen lenne megállapítani, melyik előnyösebb, melyik hátrányosabb. Jóstehtség kellene ahhoz, hogy bármelyik megoldás biztos bekövetkezését előre megmondhassuk. A stresai konferencia alkalmából 1935 áprilisában úgy látszott, mintha a francia-olasz kooperáció a tervezett római konferencián át bizonyos szilárdabb formákat igyekeznék adni a középeurópai államok együttélésének. Érdekes és történelmileg megdöbbentő hiánya az államférfiúi előrelátásnak, hogy azok a felelős kormányférfiak, akik a stresai határozatot hozták, néhány hónapi távolságra sem tudták az események irányát előre látni

és nem voltak tudatában annak, hogy a kérdés, amiről nem is beszéltek Stresában, az ethiópiai konfliktus, háttérbe fog szorítani minden egyéb európai problémát és kérdésessé fogja tenni ezeknek akkor valószínűnek látszó és részükre életbevágóan fontos megoldását. Így az osztrák probléma és a középeurópai államok ott tervbevelt együttműködése is egyelőre bizony áldozatul esett a nagy világkonfliktusnak, amelybe a Stresában elnöklő nagyhatalom keveredett bele. Olaszországnak növekvő másirányú lekötöttsége természetesen eltolódást okozott Ausztria sorsának megítélésében is. Időközben ugyan éppen a keletafrikai viszály kihatásai következtében a német-olasz viszony határozottan javult, de ez a javulás gyakorlati eredményeket egyelőre nem hozott, legfeljebb a sajtóháborút enyhítette, s bizonyos fegyverszünetet hozott létre a legégetőbb kérdésben, Ausztriában. Az egyik főok, amicrt Franciaország minden egyéb kötelezettségei dacára kitart Olaszország mellett, éppen az a veszedelem, hogy Olaszország esetleg lemond az osztrák függetlenség védelméről, ha Párizs cserbenhagyná. Ausztria sorsa tehát még ezen a nagyobb konfliktuson keresztül is elsőrendű európai probléma marad.

Ebben a zűrzavarban pillanatnyilag az a helyzet, hogy a három megoldás mellett egy negyedik lehetőség látszik a legvalószínűbbnek: az, amit jó osztráknak „fortwursteln“-nek, magyarul talán „egyhelybentopogásnak“ nevezhetnék. A régi Ausztriában vidám, de gyakorlatban állandóan kipróbált dogmává lett, hogy semmi sem tart oly soká, mint valamilyen provizórium. A mai Ausztria ezt nyilván átvette, mert mi egyéb az ő helyzete és az összes dunai államoké, mint provizórium, amely a végét várja? Tizenhét esztendeig már tartott *—¹ nyugodtan eltarthat még néhány évig, vagy kitudja, évtizedig is. A Dunai Paktum, amelyet a nagyhatalmak olyan jobb ügyhöz méltó komolysággal próbáltak a múlt év folyamán létrehozni és amely ma már csak szertefoszlott álomnak látszik — hacsak az események kiszámíthatatlan szeszélye hirtelen vissza nem hozza — nem volt-e egyéb, mint kísérlet ezt a középeurópai provizóriumot, amelynek nincs létjogosultsága, de amelyhez senki sem mer hozzányúlni, egyideig még látszatéletében fenntartani? Hogy mit hoz Ausztria belső helyzete, ki tudná azt megjósolni? Ma a semleges, de barátságos megfigyelő szemében nyugodtabbnak, kiegyensúlyozottabbnak látszik, bár talán kevésbé tevékenynek, mint az előbbi két tragikus esztendő alatt, amikor a levegőben tüzes sziporkák röpködtek. Hát mért ne lehetne „fortwursteln“? Lehetséges, hogy a Párkák még egyideig ezzel a megoldást nemhozó alternatívával fognak kacérkodni. Egy dolog azonban egész bizonyosan ki van zárva, egy dolog nem következhetik be: s ez az, hogy e sorok szerény írója, ha úgy ötven év múlva a túlvilágból visszapillant a földre, ugyanezt a mai konstellációt találja itt, nemcsak ami Ausztriát, hanem az egész Dunavölgyét illeti. Mert akik a párizsvidéki békeszerződéseket létrehozták, nem alkottak „ércnél maradandóbb emléket“. Ellenkezőleg: ennek a „békeműnek“ legkimagaslóbb jellemvonásai: bizonytalanság és változékonyság.

BENES POLITIKÁJA

ANEMZETEK POLITIKÁJA nem akkor mérendő, mikor alakulóban van; semmire sem áll ez annyira, mint a jelenlegi cseh-szlovák birodalmi alakulatra, ahol valóban minden az első stádiumban van; az ítélettel a politikai tények felett várni kell, azonban egyes nagyértékű momentumra, egyes történelmi tényekre, melyeknek nagy horderejű következménye későbbben teljes mértékben mutatkozni fog, most is rá lehet mutatni.

A jelenlegi cseh államférfiak a Habsburg-monarchia felbontásán dolgoztak, ebből következik, hogy a mostani útjuk is meg van szabva. Nagy események nem következnek be hirtelenül, a monarchia felbontása hosszú processzus volt. Talán nem is kellett volna bekövetkeznie, talán nem is foglalkoztak volna ezzel a végcélal az egyes vezető szellemek, ha időközben más, megfelelő megoldás mutatkozott volna.

A monarchia a nemzeti divergencia miatt roppant súlyos helyzetben volt, új és új megoldásokra volt minduntalan szükség, azonban az emberek, kik a vezetőségért felelősek voltak, nem haladtak oly sebesen, mint az események, a feladatok néha emberfeletti, nincs erő, amely azokat meg tudná oldani, nincs ember, aki a nemzeteket jól és okosan, legjobban a legideálisabb megoldás érdekében befolyásolni tudná. Csendesebb időben mindenki ráér, tépelődik az utakon, míglen az események utóbb minden megoldást lehetetlenné tesznek.

Hiszen a háború előtt is voltak megoldási tervek, sokan foglalkoztak velük, de világosság nem lön az ügyben, a terv csak homályos terv maradt, sem a vezető emberek, sem a nemzetek nem látták a terveket világosan, meg kellett volna oldani a nagy kérdéseket békésen, háború nélkül. A háború mindennek véget vetett, békés megoldásokra többé nem volt idő, a monarchia létkérdése hamar akúttá lett. A csehek vezetői hamar határoztak s a monarchia ellen fordultak. Eredetileg nem ez volt a szándék, de a világháború erőszakosan érlelte meg az elhatározásokat. Franciaország 70 év óta nem tudott megnyugodni, nagy volt a megaláztatás s az elégtétel elmaradt, többé nyugodt európai tárgyalás nem volt, Franciaország nem beszélt a bosszúról, de forrt, érezte ezt Németország s nem bírt kibékülni. Ez lett a német vezérkar hibájának következménye. Bismarck nem volt elég erős, Bismarck műve kétségessé vált. Franciaország várta az alkalmat; mint gyöngébb fél okosan viselkedett, mindenkit megközelített, Keleten próbált keresni barátokat. Franciaország minden alkalmat felhasznál, hogy

céljait elérje, így került Románia és a cseh vezetők a francia érdekkörbe. A csehek hamar határoztak, más kérdés az, hogy ez a határozat üdvös-e a nemzet számára, ezt az idő fogja megmutatni. A háború rettenetes erőfeszítések után befejeztetett, a Habsburg-monarchia szét-daraboltatott. Az a monarchia, mely századokon át készült, mely elsőrangú hatalommá vált, nincs többé, az európai egyensúly megbomlott, az utódállamok sorsa homályossá lett, a nemzeti ambíció kielégítetett, de igen sok fájdalommal, igen sok igazságtalansággal. A sebek véreznek, a fájdalom nagy, az igazságtalanságok mindennapiak, a történelmi fejlődés megöletett. Nem bír semmi megnyugodni, mert nincs semmi rendben s az érzelmek halálosan megsértettek. A nemzeti kérdés a kultúra s a történelmi fejlődés következtében főkérdéssé lett, de a kultúra s az emberiség lelki kérdéseit nem lehet karddal megoldani. A háborúban mindig győz valaki, de a békekötésekben annyiszor nem volt biztos, hogy békét kötöttek-e. Fájdalom keltésével, könnyek fakasztásával nem lehet békét, szeretetet erőltetni, az emberiségnek mégis csak más céljai vannak, az emberiségnek másképp kell boldogulnia.

Üdvös volt-e a monarchia halála, azt most még Európában nem tudja eldönteni senki, mindenesetre ez a legnagyobb európai tény, melynek következményei hosszú ideig itt maradnak. Egyelőre meg kell elégedni annak konstatálásával, hogy az európai egyensúly megbomlott, nagyobb nyugalom, szeretet és boldogság nem lett s a jövő bizonytalan.

Mindenesetre mindenütt keresték a nemzeti elv érvényesítését, a népek képzeletében a nemzeti elv uralma mint a nemzet boldogságának legfőbb alkatrésze szerepelt. At volt-e gondolva a jövő fejlődés, a területi kérdés, a részletek nehézségei, az más kérdés. Az emberek könnyelműen, saját szenvedélyeiktől üzve beszéltek róla. Lidércfényképpen fénylett valami, senki sem gondolt vele, hogy hová vezet. Bármennyire fontos a nemzeti kérdés, époly drága a múlt is és szent a fejlődés törvénye, magasabb az általános emberinek a kérdése. Magasabb kérdés volt az európai egyensúly kérdése, a részleteket meg kellett volna igazságosan és méltányosan oldani. A nemzeti elv, mint már huzamos idő óta ettől félni lehetett, felbontotta a monarchiát, Európa egyik fontos alkatrészét.

Most ez a helyzet: a csehek a franciák felé fordultak, új alakulatot teremtettek, mellyel momentán meg vannak elégedve, melyről a kritikát csak az idő hozhatja meg. A németek sohasem fogják elfelejteni a csehek lépését, azt a lépést, amellyel a csehek ellenük fordultak. A németek nagy szerepet játszottak a cseh földön, a cseh királyság alkatrésze volt a német-római birodalomnak. A hirtelen franciabarátság nagyon elszánt lépés volt. Itt a hirtelenség működött. A területi viszonyokat s a faji viszonyokat sem lehet megváltoztatni, a németiség mint nagy nemzet itt maradt. A csehek sokat tettek a kockára, nemzeti fejlődésükben sokat vívódtak s mégis távolról úgy látszik, mintha hirtelen fordulattal vetettek volna véget a nemzeti megfontolásnak. Az adott pillanatot felhasználták, a célt elérték, de biztosították-e, ezt csak a jövő fogja eldönteni. Az egész úgy tűnik fel,

mint hirtelen dolog, mint az alkalom felhasználása, mint a részlet megragadása, mely boldogít, de nem a végkifejlődésig. Az emberiségnek mégis magasabb céljai vannak, ez a megoldás nem látszik véglegesnek.

Az nagyon természetes, hogy a helyzet teremtői nem így gondolkodnak erről a kérdésről, a cseh közvélemény sem, ez a közvélemény nemzetileg szaturálva boldog, s a meglevőt rögzíteni törekszik. Csehországban egyelőre más gondolattal jönni nem lehet, a hosszú küzdelem eredménye van itt, mely fölülmúlta a reményeket, ez a közvélemény ma boldog, mindent rózsásan lát, boldogságában nem akarja zavartatni magát, nem tűr ellenmondást, mindent lehetségesnek tart. De a vezető szellemeknek mégis gondolkodniuk kellene azon, hogy az emberiség legmagasabb ideáljai elérhessenek. A koncepció értéke csak a tűzpróbákban fog napfényre kerülni.

A franciák politikája érthető; ők kénytelenítve voltak rá, hogy Kelet felé forduljanak, de ezzel, hacsak az emberiség a háborús konfliktusokat ki nem küszöböli, az ellenségeskedésnek új formáit hozták be Európába. Most már többé nem német-francia háborúk, hanem európai háborúk lesznek, a szlávágot becsatolták a német-francia ellentétbe, erre a szlávágnak szüksége nem volt, legalább egyelőre nem látszik, hogy lett volna erre szüksége. Ha a franciák csak az európai egyensúlyt keresték, akkor gondolták volna meg jobban a Habsburg-monarchia hivatását. Igaz, hogy a monarchia hibás volt egy szövetségi rendszer exkluzivitásában és abban, hogy a saját területén a legégetőbb nemzeti kérdést nem bírta megoldani; a monarchia ezt a gyöngéjét feltárta a világháború. A monarchia izolálva csak a németésre támaszkodott, másrészt a németiség a monarchia izoláltsága s lekööttsége miatt látásában megzavarodott. A helyzet a háború kitörésekor az összeköttetések szempontjából a monarchia számára nem volt kedvező. A csehek hamar orientálódtak s orientációjuk mellett kitarítottak.

Mikor vége lett a háborúnak, a csehek a franciák pártján állottak. Benes külügyminiszter a franciák hegemoniájára épített. Akkor a francia hatalom a tetőpontján ragyogott, Anglia is megelégedett a második szereppel, Rathenau és Stresemann túlokos volt engedékenységekben, Briand diadalait ülte. De hiszi-e valaki, hogy a francia hegemonia most is, mint a XVII-ik században, huzamos lesz? A franciák csak végső erőfeszítéssel, világszövetségeseik teljes támogatásával győztek. Ily győzelem nem lehet véglegesen perdöntő. A hatalmas népek, ha legyőzve is, teljes hatalomban itt vannak, csak a Habsburg-monarchia jutott Carthago sorsára. A francia hegemonia egy alkalom túlságos felhasználása, nem felel meg a természetes állapotnak. A szövetségek rövid ideig biztosítékok.

Benes nem törekedett a nemzeti kérdések megoldására. Természetesen ez a kérdés igen nehezen oldható meg, de ezen a kérdésen járt szerencsétlenül a Habsburg-monarchia is. A nemzetek itt vannak, őket eltüntetni nem lehet, ellenük harcolni nem lehet, csak kibékíteni lehet őket. Ez az egyedüli érdemes politika. A harc: az a múlt század maradványa. A harc eredménytelen és csak általános öldöklésre vezet.

Ez nem lehet a szolid, művelt, haladó emberiség jövője. A túlajtott faj szeretet csak irigységre, gyűlöletre, öldöklésre vezet, csak nem lehet ez az emberiségnek jövője. A fajoknak és nemzeteknek meg kell élniök egymás mellett. Kiirtásra nem törekedhetünk, nem is sikerül, nem is tehetjük meg, nem is sülyedhetünk nem tudom hová. A régi metódusokat nem lehet folytatni, a népek vezetőinek be kell látniök, hogy új utakra van szükség s ezt a népeiknek be kell bizonyítaniök. Lehet a régiben maradni, akkor csak a régi történet ismétlődhetik, a gyűlölet, irigység, az öldöklés. Az nem nagy államférfi, aki nagyobb nem tud. A fajtság szent dolog, a fajoknak hivatásuk van, de a fajtság nevében nem szabad hibákat elkövetni, haladni kell.

Mit fognak tenni a cseh államférfiak a faji kérdésekben? Perpetuálni fogják-e a múlt század küzdelmeit, a háborút? Ez nem haladás és ez nem megoldás. Igaz, hogy a haladáshoz és megoldáshoz általános hangulat kell és semmit sem lehet kívánni egyoldalúlag, elkülönözve, csak az egyik féltől; a legfontosabb elintézendő kérdés itt van, nem lehet ezt folyton kerülgetni, más kérdések elintézésébe fogni, más kérdések elintézéséből végleges elintézés nem fog következni, esetleg kezdeményezni sem lehet más kérdéseket mindaddig, míg a legfontosabb kérdésekről semmit sem szólnak. Ma ellenséges állásponton vagyunk, az ellenséges álláspontnak megoldása kétféle lehet, fegyverrel vagy békésen, a fegyveres megoldás valószínűleg csak protrahálja az ellenséges álláspontot, ez a fajok kiirtására vezet, ez Európa tragikumuma. A mai álláspont ellenemond a geográfiának és a történelemnek; nem lehet élni a mai állásponttal, mert földrajzilag természetellenes. Mit kell tenni ezekkel a faji vegyületekkel, amelyek itt vannak, ez nem könnyű kérdés. Radikális megoldások hihetetlen embertelenségeket involválának magukban, a szenvedésekből tanulni kell, nem lehet változatlanul megmaradni a mai gondolkozásban. Az érdekelt nemzeteknek egymással tárgyalniök kell a megoldás lehetőségeiről. Ezek a területek és nemzetek, melyek a Habsburg-monarchia magját képezték, már a XV. század eleje óta annyi tárgyaláson az összeköttetés kérdéseivel foglalkoztak, ezek természetes szükségességek, amelyek valamikor világosak voltak s amelyekben a tisztalátást, bámulatos módon, a lehetőségek ignorálásával, csak a legmodernebb, könnyelmű s valóban végig nem gondolt ideológia zavarta meg. Ezt az ideológiát perpetuálni vagy pláne erősíteni szerencsétlenség. A jelen helyzet rosszabb a korábnál, a jelen helyzetet megszilárdítani nagyobb hiba lesz a múlt század hibájánál. A cseh államférfiak az események és a közvélemény hatása alatt cselekedtek, ez érthető, de ők befolyásukkal még nagyobbították az útban lévő jelenlegi nehézségeket. A háborús megoldás erőszakos volt, az erőszaknak valamikor véget kell vetni.

A mai megoldások, amelyeket mi hallunk a Duna-medencéről, a gazdasági összeköttetésről, nem vezethetnek célhoz, mert a felületen maradnak, a megoldás csak teljes lehet. Nem könnyű s nem lehet egyhamar célt érni, de a célravezető elhatározás útját egyengetni kell.

A csehek a magyarok ellen foglaltak állást, ez az eseményekből érthető, de nem politikus. A magyarságot kiirtani nem lehet, a csehek-

nek sosem fog használni az ellenséges szomszédság, itt ezeréves múlt-ról van szó, a múltat ignorálni vagy úgy tüntetni fel, mint az jelenleg történik, okosan nem lehet. A csehek, a magyarok, az osztrákok is szomszédok, az európai nagy harcokban nekik egyenlő érdekeik vannak. Ha Magyarországnak rossz sorsa lesz, abból nekik is csak káruk lesz. Ha a cseh politikusok erőltetik az álláspontot a magyarság ellen, hibát követnek el, mely végeredményben nekik is nagyon árt. Messze szövetségesek, ki tudja, mit használnak; a szomszéd ellenségeskedés biztosan árt. Új felfogás kell a kis nemzetek politikájában, új állásfoglalás a területek és nemzetek sorsának megítélésére; végtére is ki kell találni a megélhetés útját.

ERNSZT SÁNDOR

A LENGYEL POLITIKA AZ ÉVFORDULÓN

A SZEPTEMBER HAVÁBAN lezajlott lengyel képviselőválasztásokat figyelemmel kísérő magyar közönség nem kis hányada nézte mosolyogva azokat a számokat, amelyek minden összehasonlítás nélküli feltűnésükben olyan látszatot ébresztettek, mintha a lengyel nép lélektanilag véglegesen leszámolt volna a diktatúrával. Szinte meglepően kis, mert csak 46.51 %-a a lakosságnak járult az urnák elé. Első pillantásra ez a szám valóban elének döbönti a kormányzó párt sikertelenségét, mert ezzel a jelzett aránnyal szemben áll a kormányellenes listához sorozott tömegek nagyobb százaléka, akik általános vélemény szerint a választások alkalmával nem járultak az urnák elé. Ne felejtjük azonban el, hogy Lengyelországban a lakosságnak egy része — különösen a varsó—lublini vonaltól észak-északkeletre fekvő területen lakó népesség — még az orosz uralom örökségeként olyan körülmények között él, amelyek nagyon is illuzóriussá teszik a politikai érettség értékeit. Ez a lakosság Lengyelország eddig átélt tizenöt esztendeje alatt öt alkalommal ismétlődött választásain általánosságban nem vett részt és éppen ennek tulajdonítható az, hogy soha lengyel választáson a szavazók aránya a jogosultakhoz viszonyítva nem haladta túl a 70%-ot. Ez azt jelenti, hogy a lengyel népesség 30%-a a teljes politikai közömbösség állapotában él. És ha ezt a tapasztalati tényt most összehasonlítjuk a szeptemberi választások eredményeivel, akkor arra a meggyőződésre jutunk, hogy a tulajdonképpeni szavazni nem akarók száma voltaképpen csak 26%, ami azt jelenti, hogy Lengyelországban a ténylegesen ellenzéki pártok csak e töredéket vallhatják magukénak. Csökkenti még e 26% jelentőségét az is, hogy a korridor területén élő, körülbelül 800.000 főnyi német kisebbség szintén tartózkodott a szavazástól, ha nem is kormányellenes politikája miatt, de — a később vázolandó — belső ellentétek következtében.

Lengyelország új választási rendszert nyert 1935 júniusában. Ezen új rendszer alapja az érdekképviselés. Lényegében az olasz korporációs elvekhez igazodik ez a választási rend, azzal a bővüléssel, hogy az érdekképviselések mellett a nagy tömeg még sincs kizárva a politikai jogok gyakorlásából. A választás technikai levezetése abban áll, hogy minden intézmény, akár kulturális, akár közigazgatási (pl. község), akár gazdasági, ötszáz aláírással egy-egy delegátust küld a kerületenként megszervezett választói bizottságba. E bizottságban a

kormány által kinevezett elnök előtt a megválasztott delegátusok maguk közül meghatározott számban ú. n. kandidátusokat választanak. E kandidátusok kerülnek azután a nép elé. Tulajdonképpen tehát háromszoros szűrődésen megy át minden képviselőjelöltség és így bizonyos értelemben háttérbe szorul a politikai korteskedés. Fontos pontja az új választói rendszernek az, amely megtiltja egy személynek több helyen való jelölését, ami azt jelenti, hogy mindenki a maga személyében áll a választók elé és így a programért önmaga felelős, függetlenül pártjától vagy vezéréétől. A pártokat tehát szétzillesztette az új választási rendszer. Ingadozás, kapkodás, fejtelenség lett úrrá a pártok fölött. Most tűnt ki valójában, hogy az ellenzéki „alakulatok” nagy részét csak az öncélú ellenzéki szellem fűti, amely nem egyszer konjunktúra-világképet rejt magában, úgyhogy joggal lehet eszerint történelmi síkból párt helyett csak frakcióknak nevezni ezen alakulatokat.

Az első ütköző kő kettétörte a legegységesebb ellenzéki pártot, a Nemzeti Demokráciát (Endecja) is, amely két nagy vezérének: a politikailag iskolázott Dmowski-nak és a gazdasági vonatkozásokban elméletileg kitűnően képzett Rybarski-nak égisze alatt új alakulatokban tömörült, természetesen a legteljesebb megvetéssel egymás célkitűzéseivel szemben. A párt tagjai, mint az epigonok mindig, szintén megoszlottak. A többi pártok: kommunisták, néppárt stb., olyan kicsiny jelentőséggel bírtak ezideig is, hogy esetleges indulásukkal sem valószínű, hogy helyet kaptak volna a sejm-ben. A régi kormánypárt, amelynek eddigi kétszáz tagja helyett ötvennégy lett most képviselő, október 30-án oszlott fel.

Ezzel a lengyel politikai életben valójában megszűnt a „politika”. A parlament nóm politikai megnyilatkozások színhelye lesz, hanem szakférfiak konferenciája, ahol a résztvevők a maguk egyesületének gazdasági vagy társadalmi bajait beszélik meg. Ezt a színezetet erősíti még az is, hogy a mai sejm összetételében a képviselők 60%-a a mezőről jött a fővárosba s a többiek között is tanárok, katonatisztek és tudományos pályán működő szakférfiak, avagy iparosok tűnnek fel és mindössze nyolc azoknak száma, akik mint publicisták kerültek a törvényhozói testületbe. A sejm ezen szerkezete mutatja mindenekelőtt az érdekképviseleti rendszer érvényesülését. A képviselők semmiféle egységbe sem tartoznak, területenként mindenkinek más és más az érdeke és bár éppen annak az érdekében, hogy egy bizonyos terület-egységnek képviselői egy zászló alá tömörüljenek, történik kísérlet, mégis semmi jele annak, hogy a parlament életében a területi jellegű párttömörülés be is fog következni. Egyetlen terület, Volhínia, tudott bizonyos értelmű szövetkezést életre kelteni, mert ezen a területen az ukrán és lengyel lakosság között nincs semmiféle társadalmi és gazdasági széttagolódás. E vidéknek tisztán mezőgazdasággal foglalkozó lakosai legtávolabb állnak a politikától, számukra teljesen közömbös, hogy képviselőik mit csinálnak a fővárosban. Próbálkoztak azzal is, hogy Kislengyelországnak és Volhíniának ukrán képviselőit szervezzék egy zászló alá, de e próbálkozás kudarcot vallott azon, hogy amíg Galícia ukrán sága a kulturális fejlődésnek magasabb fokán bizo-

nyos nemzeti célzatú eszmékkel telített programért lelkesedik, addig a volhin ukránság nem is gondol a lengyelektől való elszakadás eshetőségére. Ez az egyetlen terület, amely megengedne magyobbarányú szervezkedést, de itt ezt meggátolják a fent vázolt néplélektani okok. Sziléziának, Nagylengyelországnak képviselői a maguk választóközönységének érdekeit sohasem tudják teljes harmóniába hozni s így politikai egyesülésről közöttük sem lehet szó. Csupán egy pártakalulat bontott zászlót a lengyel parlamentben és ez a négy tagból álló zsidó kisebbségi politikát valló képviselői csoport.

A sejm Összetételéhez hasonlít a szenátus szervezete is, csupán az a különbség tűnik fel, hogy a szenátusban több az intellektuális pályán dolgozó a mezőgazda- és kisiparos-elemmel szemben, ami érthető, hisz a szenátorra választhatóság feltétele valami — akár polgári, akár katonai — kitüntetés birtoka.

MÁR HÁROM HÓNAP óta dolgozik a lengyel országgyűlés. Legelső fontos tevékenysége az volt, hogy október 29-én teljhatalmat adott a kormánynak. Ez a korlátlan hatalom valóban lehetővé teszi a gátnélküli diktatúrát. Az etatizmus — hogy ne használjuk a más fogalmak felé vezető és sok félreértésre alapot nyújtó totális állam fogalmát — az élet minden vonatkozásában érvényre jutott a lengyel államéletben. Mondták azt, hogy amíg élt, Pilsudski diktátor volt. Ezt kiegészítőleg hangsúlyozni kell, hogy halála után az ő szelleme még inkább hatalmában tartja a nemzet teljességét. Pilsudski sohasem tudta kapcsolni a sejmet az állam gondozásának munkájából. Neki mindig megvolt az ellenzéke, viszont a lengyel élet mai irányítójának, Pilsudski hatalma igazi örökösének semmi gátlásai nincsenek, amikor a világosan körvonalazott államvezetés útjain következetesen és szigorúan halad. A külföldi szemlélők közül csak a legavatottabbak tudják, hogy amikor Pilsudski a marsallbotot utódjának, Rydz-Smigly tábornoknak kezébe adta, egyúttal a politikai hatalom kulissza mögötti irányítását is reábizta. A véderő főparancsnoka, Rydz-Smigly, még abban is követi mesterét, hogy a nyilvánosság előtt távol tartja magát a politikától, csupán az elnökkel, a miniszterelnökkel és a szakminiszterekkel tartott igen gyakori megbeszélései, valamint burkolt célzatú kijelentései és a nyilvános katonai összejöveteleken tett nyilatkozatai tárják elének a valóságot, hogy voltaképpen ő tartja kezében a kormánykereket. Rydz-Smigly mosolygós, szürkenézésű tekintete nem is fejezi ki azt a határtalan elszántságot és következetességet, melyre ez a vérbeli katona képes. A kormányban nem vállalt tárcát, mert „a hadsereg nem politizál“, de a diktatúra mégis tőle származik.

Felmerül a kérdés, hogy a Lengyelországban látható diktatúra és katonai uralomnak bélyegzett rendszer valóban azonosítható-e Európának más hasonló megnyilvánulásaival és vajjon nem csupán a lengyel fejlődés sajátossága hozta-e magával ezt a mai állapotot? A „katonauralom“-nak itt történelmi alapjai vannak. Az ezerkilencszázas évek kezdetén minden nemzeti érzésű fiatalember titkos katonai szervezetekben vagy cserkész-intézményekben tömörült, de emel-

lett megélhetésének alapjait nyújtó polgári foglalkozást folytatott. Amikor kitört a világháború, ezek a „polgár-katonák“ otthagyták életpályájukat, hogy fegyverüket a függetlenségi harc sikeréért ajánlják fel. Ők alkották a világháború után életrefakadt Lengyelország első tényleges hadseregét és egyideig csak ők voltak a tisztek. Természetes, hogy e mellett az állami közigazgatásnak is haladnia kellett s minthogy a vezetőhelyekre ismeretlen s épp ezért megbízhatatlan elemek helyett a rendszer olyan embereket állított, akiknek jellemét, tehetségét jól ismerte: magától értetődik, hogy ilyen módon olyanok kerültek az államvezetés élére, akik a világháború lengyel légióiban ténylegesen résztvettek és éppen e részvétel miatt kényszerültek otthagyni polgári állásukat. Δ lengyel katonauralmat tehát úgy kell értelmeznünk, hogy voltaképpen katonai rangot viselő polgári egyének kormányoznak. Ezek az emberek tiszti fokozatukat még ma is használják, nem tartalékos tisztek, hanem szolgálaton kívüli állapotban lévő tényleges katonák, de polgári képzettségüknek megfelelően a tudományos, gazdasági, közigazgatási élet különböző ágaiban szolgálják az állam érdekeit, így érthető, hogy egyetemi tanárok között ezredeseket találunk, hogy a nagy állami gazdasági vállalatok vagy a távirati iroda élén tábormok áll. Ezek alapján most már nyilvánvaló, hogy a látszat nyomán katonai uralomnak bélyegzett diktatúra nem egyéb, mint a történelmi fejlődés sajátossága, katonai formájú polgári uralom. Legnagyobb ellenzéke ennek az uralomnak a tisztán polgári elemekből álló Nemzeti Demokrácia, amely Párizsban tanulta a politikát vagy az Illinois-beli lengyel kolóniában szötte a világháború idején az új lengyel állam berendezkedésének elméleti szárait s amikor hazajött, bizonyos ellenszenvvel tekintett a világháború harcosai felé. Ez ellenszenven kívül semmi sem maradt meg számára régi ábrándjaiból. Nagylengyel (pánlengyel) ideáljait letörte a valóság: az ukránság gyűlölete; oroszbarátságát kigúnyolta a moszkvai vezérkar, amely ugyan álmodozott arról, hogy Lengyelországgal egy államban egyesüljön, de arra sohasem gondolt, hogy egy pánszláv ház egységében Lengyelországnak önálló szobát adjon. Ezzel a tisztán elméleti alapon álló lengyel demokráciával helyezkedett szembe a diktatúra, mert nem akarta, hogy a lengyel valóság, az adott történetpolitikai helyzet fel nem ismerése miatt ismét ki legyen téve a lengyel nép a nemzeti vonásokat fenyegető veszedelemnek.

Az új lengyel miniszterelnök, Zyndram-Koscialkowski, a sejmben elmondott programbeszédében, ami az elveket illeti, nem adott új értelmű programot. Elődje, Slawek, már májusban vázolta azokat a célkitűzéseket, amelyek a lengyel kormányt vezetik ma is, csakhogy ő nem rendelkezett azzal a korlátlan hatalommal, mely feltétlenül kívánatos ennek a programúnak megvalósításához. Koscialkowski tulajdonképpen elméletileg képzett politikus, aki a gyakorlati életvonalakozások közül régi vajdai munkakörének tapasztalatai alapján az állam közigazgatását ismeri; az államéletet átfogó gazdasági programú részleteinek kidolgozása Kwiatkowski Jenő mémök, pénzügyminiszter műve s így ha a lengyel gazdaságpolitika célkitűzéseiről beszélünk, akkor mindig Kwiatkowski szelleme áll az előtérben.

KWIATKOWSKI A SEJMBEN, valamint a lengyel rádióban elmondott beszédjében azt fejtette, hogy mennyire szüksége van a lengyel államnak „organikus politikára, mely politikának súlypontja a lengyel állam agrár jellegénél fogva a parasztságon nyugszik. A mai európai életben már általános ennek az organikus politikának hangsúlyozása, de Lengyelországban különös jelentősége van, mert hosszú idő óta az állam tekintete mindenekelőtt az intellektuális rétegen nyugodott; nem egy intézkedés tárta fel, hogy az állam vagy nem tud, vagy nem is akar a mezőgazdasági bajokon segíteni. Lengyelországban a mezőgazdaság szinte hihetetlenül sivár helyzetben volt és van ma is, a lengyel paraszt életviszonyai még a magyarénál is alacsonyabb fokon állanak. A mezőgazdasági árak az 1928-ban elért legmagasabb hullámhegy után 1935 januárjában értékük 66%-át elvesztették. Bár azóta a válság enyhült és az 1928-as árakhoz viszonyítva 62%-os az értékkülönbség, azaz az 1935 januári árviszonyhoz képest 4%-os árjavulás mutatkozott, mégis ez a kismértékű javulás nem sokat változtat a helyzeten.

A mezőgazdasági árakkal szemben az iparcikkek árai 1935 februárban érték el mélypontjukat, de akkor sem sülyedtek 1928-ban fennállt értékük 48—53%-a alá, sőt legnagyobbbrészt csak 40%-ot vesztek. Ez azt jelenti, hogy egyes árucikkek viszonylatában 15—30%, másutt pedig 60—80%-os agrárrolló tátong a gazda elé. Kétségtelen, hogy a nagy árkülönbséget szelídítem: rendszabályokkal mérsékelni lehet, s mivel a mezőgazdaság, valamint a mindennapi élet szempontjából legelső sorban számbajövő árukat kartelbe tömörült vállalatok hozták forgalomba, melyek nem voltak hajlandók a társadalom nyomásának engedni, a miniszterelnök a szén-, cukor-, a mezőgazdasági gép-, a műtrágya-, tüvegkarteleket felszólította, hogy árait mérsékeljék. Minthogy a kartelvezérek erre a mérséklésre nem voltak hajlandók, a köztársaság elnöke 1935 november 27-én kiadott rendeletével egyszerre harminc kartelt oszlatott fel, — azóta már 78 karteltől vették el az iparendélyt. Ezzel a rendelkezéssel lehetővé tette, hogy a nagykereskedelemben a kormány által megállapított méltányos árak jussanak érvényre. A kiskereskedelem azonban még a régebben vásárolt árut kínálta a közönségnek s ezért annak értékét nem volt hajlandó a kormány által megszabott árra csökkenteni. A miniszterelnök nem vette figyelembe a kiskereskedelem érvelését s december 7-én Varsóban egyszerre huszonöt szénkereskedőt tartóztatott le, akik vonakodtak eleget tenni a törvényes rendelkezésnek s egyúttal hangoztatta, hogy a lengyel ipari termelést kezükben tartó külföldi tőkeérdekeltségektől bármelyik pillanatban kész megvonni a működési engedélyt, mert nem engedheti meg, hogy a lengyel társadalom kárára külföldre vándoroljon a lengyel pénz, különösen akkor, amikor az állam rendbehozása érdekében a társadalom minden rétege egyforma lelkesedéssel fog kezét.

Az államháztartás rendbehozására Kwiatkowski két utat talált. Az egyik út a tisztviselők ismételt megadóztatása, a másik pedig a jövedelemadó emelése. Az előbbivel kapcsolatban az állam százhetven millió zloty jövedelemre számít. Az állam bevételének emelését a tisztviselők megadóztatásán keresztül minden kormány megpróbálta

már, de egy se vitt bele az adózás fokozásába annyi progresszivitást, mint Kwiatkowski pénzügyminiszter. Így a 101—150 zloty fizetéssel rendelkező tisztviselők 7%-os rendkívüli adót fizetnek, a 200—250 zloty-sak 10%-ot, az 1000—2000 zloty-val bírók 17%-ot, a 2000 zloty-n felüli fizetésű tisztviselők vagy ideiglenes állami alkalmazottak fizetésüknek 25%-át szolgáltatják be rendkívüli adó címén. Az alacsonyabb fizetési fokozatban lévő alkalmazottak újságokban közölt ellenmondásaik kapcsán felemlítik ugyan azt, hogy amíg 1933 júliusában a IX. rangosztály első fokozatában lévő tisztviselő 280 zloty-t kapott kézhez, addig 1935 novemberében az időközben bekövetkezett sok levonás miatt már csak 217 zloty-t és ugyanez év decemberében, minthogy ekkor már a tízszázalékos új jövedelmi adót is kivetették, csak 195*30 zloty-t. Ezzel a nagy fizetéscsökkenéssel szemben az eltartási költségek normális viszonyok mellett körülbelül 250 zloty körül mozognak, tehát szerény gazdálkodás esetén egy egygyermekes tisztviselő háztartásában ötven zloty hiány jelentkezik. Tényleg a kormány a tisztviselők helyzetén csak közvetve tud segíteni, úgyhogy csökkenti például a házbéreket két-háromszobás lakásnál tizenöt, a többieknél pedig tíz százalékkal.

A második új forrása az államjövedelmeknek: a jövedelemadó reformja. Ebből az adócsoporból az állam körülbelül százharminc millió bevételre számít. Nem egy esetben 40%-ig halad a progresszivitás, különösen az ellenőrizhetetlen jövedelmeknél, melyek összegének megállapításánál a bejelentett és bevallott jövedelmek, valamint az életforma látszata egyformán szolgálnak az adókiivetés alapjául.

Ez a két jövedelemcsoport tette lehetővé, hogy az 1936—37-ik évi költségvetési tervezet, bár csak huszonnégy millióval csökkentette az állami kiadások összegét, mégis deficit nélkül zárult. A költségvetés teljes összege 2,237.000 millió zloty, amelynek 35%-a a hadügyre és körülbelül 18%-a a kultusztárcára esik, melynek kiadási tételét az új költségvetés nem csökkentette, tekintettel arra, hogy a kormány a kultusztárcán belül szeretné megoldani azokat a nehézségeket, melyek a napról-napra szaporodó állástalan diplomások révén állnak elő. Újabb tanári és tanítói státusok felállítására gondol a kormány s ugyancsak a kultusztárca terhére szaporították az ösztöndíjakat; maga Koscialkowski miniszterelnök 1935 december elsejétől kezdődőleg képviselői fizetéséről lemondva, azt négy állandó ösztöndíj alapítására engedte át. A költségvetés nem tért ki az 1600 millió zloty-t kitevő belső, valamint a 3350 millió zloty-t kitevő külső kölcsönök rendezésére, minthogy ezeket egyelőre a lengyel kormány nem is szándékszik rendezni. A belső kölcsön 1928 óta tisztviselők adományaiából tevődött össze, akik fizetésük egy bizonyos százalékát tették le a mindenkori kormányok kezébe, de ezek a folytonosan nagyobbodó összegű kölcsönök visszakövetelésére nem is gondolnak, mert jól tudják, hogy az államháztartás egyensúlya csak áldozatok árán tartható fenn. Ha a költségvetés felépítését nézzük meg, szemünkbe tűnik, hogy a mezőgazdaság az államháztartás egészéhez csak 15%-kal járul, azaz száz millió zloty-val fizet kevesebbet, mint előzőleg, a többi 85%-ot a költségvetésben az ipar, kereskedelem és a tisztviselő osztály nyújtja. Ez

zel szemben a törvényhatóságok költségvetésében a falu 53%-kal van képviselve és csak 47% jut a másfoglalkozású elemekre. Az államháztartásnak ez a látszólagos részrehajlása a mezőgazdaság javára valójában nem rejt nagyobb igazságtalanságot, hiszen a társadalmi osztályok között a mezőgazdáknek legkisebb a teherviselőképességük és a kormánynak éppen az a célkitűzése, hogy a földműves lakosság terhein a legmesszebbmenő fokig könnyítsen. Kwiatkowski koncepciója ezzel a könnyítéssel magában foglalja azt a célt is, hogy a folyton nehezedő külföldi piac helyett fokozza a húsz millió embert kitevő mezőgazdasági osztály ipari fogyasztóképességét. Mindezideig az ipari árak magassága miatt a lengyel mezőgazdák csak a feltétlenül szükséges árukat vásárolták s most, hogy a kormány az előbbieken vázolt tervszerű gazdaságpolitikája révén az ipari árakat és a mezőgazdasági árakat bizonyos harmóniába hozta és a mezőgazdaságnak a közvetlenül állami költségekhez való hozzájárulását csökkentette, lehetővé vált, hogy az ipari termelés magát a nagy lengyel népességet is fogyasztói közé számíthassa.

A kedvező külkereskedelmi szerződések csak fokozzák a kormány tekintélyét, így a lengyel-spanyol, lengyel-kanadai kereskedelmi szerződésen kívül a november ötödikén aláírt lengyel-német meg egyezés, amelynek nagy előnye a Németországgal már régebben kötött szerződésekhez képest az, hogy a mezőgazdasági árúknak nemcsak kivitelét biztosítja, hanem a kivitt árúk megfizetését is az ú. n. klíringkasszából. Lengyelország ezzel a szerződéssel határozottan nyert, mert ásványvíz és festékkárukon kívül semminek a behozására sincs kötelezve, a kivitel végösszege pedig jóval felülmúlja a behozatal értékét. E szerződésen kívül befejezés előtt állanak az északi államokkal már hónapok óta folyó kereskedelmi tárgyalások is.

A GAZDASÁGPOLITIKA ÚTJAI RÓL kissé letérve, kíséreljük meg a belállapotok általános képét is magunk elé rajzolni. Az 1935-ik esztendő belpolitikailag nyugalmasnak nevezhető. Azok a nagy szenvedélyek, amelyek 1934 nyarán az akkori belügyminiszternek, Pieracki-nak az Ukrán Nemzeti Szövetség által szervezett meggyilkolásához vezettek, ma már nagyrészt lecsillapodtak. A lengyel kormány az utóbbi időben arra az alapra helyezkedett, hogy az ukrán nemzetiségnek a gazdasági szabadságokon túlmenőleg biztosítani kell zaklatástól mentes politikai életét is. Ennek a meg gondolásnak tulajdonítható az a gyökeres intézkedés, amely a közigazgatás nemzetiségi vidékekre kihelyezett tisztviselőit kicserélte és az ukrán községekbe olyan embereket helyezett, akik biztosították a szélsőséges nemzeti megnyilatkozások visszafojtását akár lengyel, akár ukrán részről. A képviselőválasztások alkalmával az ukránság nem tartózkodott a szavazástól és ennek megfelelően tizenhat emberük jutott a parlamentbe, azaz népességük százalékos arányának megfelelően vannak képviselve. Az ukránság szempontjából csak károsnak mondható, hogy Galícia és Volhínia lakosai a lengyel kormányhoz viszonyított állásfoglalásukban nem egységesek. A minden körülmények között autonomista galíciai képviselők gyakrabban ütköznek össze Volhínia követeivel,

mint magával a lengyel kormánnyal és bár Galíciában még a lengyelség rovására is havonként szaporodnak a jól megalapozott háztartású ukrán gazdasági szövetkezetek, a lakosság mégis kielégíthetetlen, mert vezetőik folyton a „nagyukrán“ álmokat festik képzeletük elé. Ez a politikailag félrevezetett tömeg mindig készebb arra, hogy Szovjet-Oroszországgal fogjon kezét, semmint a lengyel állammal. Most az évfordulókor csend van, a sejmben semmit sem hallunk, a miniszterelnököt nem támadják, sőt rendelkezéseinek örülnek az ukrán képviselők, csakhogy ez a csend a reménytelenség vagy a félelem hallgatása, de nem a meghódoló elismerése. Ezekkel az ukrán nemzeti elemekkel szemben mindenben más a volhíniai ukránság ideológiája. Politikai érdeklődése kevés, életének legfőbb problémája a megélhetés, amit a lengyel állam biztosít számára.

Karácsonyi hangulat uralkodott a német kisebbségnél is. Az ősz óta minden problémája a „Nothilfe“, amely csak annyiban különbözik az előző évek hasonló társadalmi akcióitól, hogy nem szorítkozik egy területre, hanem az egész lengyelországi németiséget átfogja. Sokan arra következtetnek ebből, hogy ez az állandósuló „Nothilfe“ tulajdonképpen a német nemzeti összefogás szimbolikus megnyilvánulása. De ha meggondoljuk azt, hogy a Deutsche Nachrichten — egyszer már szoltunk róla — határozottan hangsúlyozza a fiatalabb és idősebb generáció, valamint a nagylengyelországi és kislengyelországi németiség kiegyenlíthetetlen ellentéteit, nemkülönben a lengyel kormánnyal fenntartandó együttműködés szükségességét, akkor valószínűbbnek látszik az a hit, hogy ez a társadalmi akció semmi politikai célzattal sem bír. Megerősíti ezt a meggyőződésünket az a tapasztalás is, hogy az ifjú és öreg németek között feszülő ellentéteket éppen a lengyel rendőrség tudja csak a kirobbanástól visszatartani.

A belső helyzethez hasonló nyugalom és céltudatosság jellemzi Lengyelország külpolitikáját is. Ennek a politikának vágányait Pilsudski rakta le, a haladás irányát Lengyelország földrajzi helyzetéhez szabva. Beck ezredes semmi okot nem lát arra, hogy ezt a politikát megváltoztassa. És ha eleinte a lengyel társadalom húzódozott is a német kéz elfogadásától, ma már — nec reluctante ratione — egységesen áll a külügyminiszter mögött. Korántsem jelenti ez azt, hogy franciaellenes hangulat uralkodik Lengyelországban, csupán annyit mond, hogy a lengyel nép a mai helyzetben szükségesebbnek tartja jó haderő kiképzését és tökéletes felszerelését, mint állandó izgalmi állapotban folyton Berlin felé pillantgatni, hogy vajjon a határok biztosítva vannak-e. Beck miniszter tisztában van azzal, hogy a német hatalom mindenkor közvetlenebb tényezője a lengyel külpolitikának, mint Franciaország. Abba egy külügyminiszter sem tudta volna belevenni a lengyel nemzetet, hogy Oroszországgal kössön állandóbb jellegű szerződést, viszont a francia politika előbb-utóbb e cél felé vitte volna Lengyelországot, mint azt Beck egy nyilatkozatában kijelentette. A német-lengyel viszály megszűnt külpolitikai érdekesség lenni, bár eltérne a valóságtól az a következtetés is, amely a két nemzet közötti barátság törhetetlenségét feltételezi. Nyugodt szemlélet mellett csak annyit lehet megállapítani, hogy — csend van.

Sok beszédre adott okot a cseh-lengyel viszony romlása az utóbbi időkben. Bizonyos, hogy a Csehország részéről kezdeményezett sérelmek a lengyel sajtóban és a rádióban, tehát a társadalom hangadó szerveiben nagy ellenszenvet váltottak ki. Beck külügyminiszter a sejmben egy interpellációra adott válaszában tapintatosan kijelentette, hogy a kormány megtette a kellő intézkedéseket, de külpolitikai bonyodalmak kifejlődését nem engedheti meg. És amikor a leghatározottabban visszautasítja a cseh kormány kisebbségelnyomó politikáját, ugyanakkor sejteti a hallgatóval, hogy Hodzsa, az új cseh miniszterelnök nem fog megengedni a lengyel lakossággal szemben semmiféle erőszakos eljárást. Beck sokkal realisabb politikus, semminthogy társadalmi összeütközéseknek politikai következményt tulajdonítana, de nem számol azzal — hisz ez történelmi szemléletet kíván *— hogy a lélektani tényezők több esetben idéztek elő politikai mozgalmakat is. Többi szomszédjaival javult Lengyelország helyzete. Így elsősorban Litvániával, de nem utolsó sorban Romániával.

Mindezek alapján megállapíthatjuk: Lengyelország békés előjelek mellett lépett az új esztendőbe. Az élet minden vonalán erős lendületű akarat lett úrrá, amely talán nem hiábavaló és esetleg sikerül Koscialkowskinak megvalósítania azt, amit maga elé tűzött: a lengyel organizmus megjavítását.

KOMORÓCZY GYÖRGY

A FRANCIA JOBBOLDAL ÉS AZ ÁLLAMI DECENTRALIZÁCIÓ

EURÓPA ORSZÁGAIBAN szemünk láttára szaporodnak azok a politikai mozgalmak, amelyek a társadalmi és állami élet gyökeres megváltoztatását tűik ki feladatul. Eddig főként három államhatalom igyekezett gyakorlatilag is szakítani az elévültnek és károsnak minősített liberalizmussal és demokráciával. Olaszországban egy tizennégy éves gyakorlattal rendelkező fasizmus tűzte ki zászlajára a provincializmusnak a kiirtását és a nemzeti egységnek a végletekig hajtott centralizmussal való megteremtését. Németországban a nemzeti szocializmus osztja be az egyént számológépszerű rendszerbe és geocentrikus mintára egy központ körül forgó, engedelmes embertömeggé alakítja át a hatvanmilliós német népet. Szovjet-országra a legcsekélyebb egyéniséget is halállal büntetik és a népközösség központi vezetősége ellen lázongó individualizmust szabotálás ürügye alatt Szibériába . deportálják. Egyedül Franciaország és Anglia tartottak ki az utóbbi évszázadok szokásai mellett. Angolország vár és figyel. Türelmesen kívárja más népek politikai kísérleteinek eredményét, hogy átvehesse a másoknál bevált igazságot. Valószínű, hogy Angolország tengeri elszigeteltségének védőbástyája mellett képes lesz a Wait and see szabályait követni.

És Franciaország? — kérdi a „Questions du Jour“¹ hasábjain Bourgeois Nicolas, a jobboldali mozgalmak által kiküldött programösszeállító bizottságnak a tagja. Franciaországnak már nincs szava az új világ megteremtésének a hajnalán? Franciaország, amelynek befolyása onnan származik, hogy a nagy eszmék áradatának a forrása tudott lenni, nem zárkozhatik el a semlegesség várába, hacsak nem akarja saját sírját megásni. Mert — folytatja Bourgeois — Európa nem maradhat meg abban a szervezetlen állapotában, amelyben manapság vergődik. Az utóbbi éveknek jellemző tünete: a nagy nemzeti eszmék megújítása. A tények maguktól beszélnek: a világ szellemi irányzatait befolyásoló nagy államok olyan politikai tétéleket állítanak fel, amelyeket egyrésztől belső életük szabályozására szánnak, másrésztől viszont külföld felé mint átveendő rendszert mutatnak be. Micrt ne hirdetné Franciaország is az ő és csakis az ő hittételét, amely a jövő szava kell hogy legyen: a decentralizációt, regionalizmust és föderalizmust?

¹A Questions du Jour, Párizsban megjelenő folyóirat, a jobboldali mozgalmak vezéregyéniségeinek a folyóirata. A tanulmányomban előforduló idézetek az 1935 júliusi, 7-ik számban szerepelnek.

FRANCIAORSZÁG ezideig közömbösen szemlélte a szomszédos államok belső átalakulását és a jobb vagy baloldali irányzatokkal való rokonszenvezésen kívül saját területén megmaradt a régi, demokrata szellem mellett. Feltűnő, hogy az a Franciaország, amely a szabadságnak korlátlan biztosításával eljutott a tömegek politikai iskolázottságához, az 1934-es évben kitermelte a baloldali frontot, de nem tudott kitermelni egy egységes jobboldali mozgalmat. Jobboldali mozgalmainak számát tekintve azt kell hinnünk, hogy a baloldal egysége mellett a jobboldalnak eme széttagozódása a francia nép többségének baloldali meggyőződését jelenti. A francia nép tömegmozgalmi azonban ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítják. A baloldali egység megteremtése ugyanis azért volt lehetséges, mert ma a baloldal képviseli Franciaországban azt a dogmatikus fejlődési vonalat, amelyet Stalin, Hitler és Mussolini képviselnek saját országukban. A jobboldal viszont, bár még mindig keresi a dogmát, belátta, hogy azt, amit Stalin, Hitler és Mussolini produkáltak, nem lehet újnak nevezni, hanem az egyszerű és törvényszerű folytatása a múltnak és kiclezése Marx tanainak. A kommunizmus, a fasiszmus és a hitierizmus triumvirátusa végelemzésben egy eredőből indul ki: a marxizmusból s bár állandóan és fennen hirdeti a marxizmus elleni harcot, végcélban ugyanazt akarja elérni, amit Marx követelt: állami beavatkozást, kollektív felelősséget és anyagi jólétet. Az eszközök mindenütt mások s az eszközökben felmerülő különbség adja azt a délibábos képet, amit Marx-ellenességnek neveznek.

Ennek a paradoxonnak a felismerése mellett a francia jobboldal valami újat akar produkálni, olyant, aminő még nem volt, amit az egész emberiség átvehet és ami pár évszázadra rendezi a népek egymásközi viszonyát. Ez az új világ nem rendezkedhetik be a kommunizmus, a hiderizmus vagy a fasiszmus elméletei alapján, mert ezek az elméletek nem foglalhatják magukban a marxizmus megszületése előtti korok a szellemét.

Múlta renescentur quae jam cecidere — ez az az elv, amelyen az új világot a francia jobboldal meg akarja teremteni. Vissza a régi provinciákhoz, a régi decentralizált állapotokhoz, a regionalizmuson keresztül a föderalizmusig. Ebben a programúiban nincs diktatúra, liberalizmus és demokrácia, hanem több van, valami olyan többlet, amire még nem találtak szakkifejezést.

A FRANCIA JOBBOLDALI mozgalmak között első helyen szerepel a Tűzkereszt — Croix de Feu — szervezete, amelynek élén De la Rocque ezredes áll. A Tűzkereszt fejlődéséről a tagok létszámának gyarapodása adhat tiszta képet. 1933 októberében még csak 900 új tag jelentkezett havonta felvételre. 1934 október 6-a után azonban a csatlakozások elérték a havi 2500-as ádagot. A Tűzkereszt testvérszervezete, a Volontiere Nationaux tagszaporodási ádaga havonta 700-ról 5000-re emelkedett. A jobboldali mozgalom harmadik ága, a Regroupement National viszont havi 1000 felvételt mutat ki. A fenti számadatok szerint a De la Rocque közvetett vagy közvetlen vezetése alatt álló jobboldali mozgalom már odáig

fejlődött, hogy átlag havi 8000 új tagot von be a jobboldali eszmeáramlat táborába.

A Tűzkeresztet és általában a jobboldali mozgalmakat jellemző szellemről élénk képet fest a Revue de Paris-ban Suarez György. A következőket írja:

A központi helyiségekben szigorúság, rend és fegyelem uralkodik. Komolyság és határozottság. Semmi izgalom, zavargás vagy fejvesztés. Titkárok, akik pontosan tudják, hogy hová kell menniök, hogy mit kell végezniük. Sok-sok fiatalember: erő és egészség. Semmi felesleges szó, időpazarlás vagy szabálytalanság. Itt minden nyugodt, minden pontos, minden szabályszerű.

Ha megfigyeljük ezt a zajnélküli szervezkedést, amely nem megy ki az utcára, hogy ablakbeverésekkel adjon jelt létezéséről, megértjük, miért nem adhat paragrafusokba szedett programot az, akit a mozgalom vezérének tekintenek. La Rocque-ról csak azt tudjuk, hogy a családért, a nemzetért és a tiszta erkölcsökért harcol.

A francia jobboldali mozgalmaknak a programját nem a „vezér” állapítja meg, hanem azok a tanulmányi bizottságok, amelyek az egyes kérdések szakszerű ismertetésére kaptak megbízatást. Ezek munkálatait a Questions du Jour című folyóirat ismerteti. A szakbizottsági tanulmányok alkotják a francia jobboldali mozgalmak programjának alapgyökerét. A rossznak és a jónak eme egybevetését és a következmények levonását az olvasóra, a szervezet tagjára bízják, aki sajátmagától, egyéni ítélőképessége szerint alkotja meg bensőjében az új világ képét. A Questions du Jour eddigi számai hatalmas munkáról tanúskodnak. A szakemberek és az elfogulatlan politikusok egész hadserege vonult fel az új eszméknek a keresésére, a bajok orvoslásához szükséges gyógyír előteremtésére. Végső következtetésként arra a meggyőződésre jutottak, hogy a világ társadalmi és állami rendszerét vissza kell vinni a francia forradalom előtti decentralizációs rendszerhez, amit a technika mai fejlettségéhez alkalmazva a nemzetközi békének a szolgálatába kell állítani.

A centralizációs berendezkedés hibáit Vicomte de Románét, a tanulmányi bizottság egyik tagja mutatta ki a legvilágosabban. Ő a közigazgatás jelenlegi rendszerének elemzéséből a dekoncentráció szükséges bevezetését hirdeti.

Ha a közigazgatási centralizációt közelebbről megvizsgáljuk, — írja Románét — azt látjuk, hogy a közigazgatásban a harmadik hatalom játssza a legfontosabb szerepet. A miniszter vagy államtitkára egy olyan rendeletet írnak alá, amit a prefektushoz intéznek. A rendelet valamelyik község ügyeit tárgyalja. Azonban a prefektus nem az a személy, aki a rendeletet áttanulmányozta és az előírások szerint intézkedik. Az átolvasást és az intézkedést a prefektus irodájának egyik ismeretlen tisztviselője, egyszerű alkalmazottja intézi el, akinek külsőleg semmi hatalma nincsen, ténylegesen viszont önkényesen rendelkezik a hozzáérkező ügyek felett. A korlátlan úr tehát nem a miniszter, aki az államot jelképezi, sem az a község, amely az ügyben érdekelt, hanem a harmadik hatalom, amit egy ismeretlen tisztviselő képvisel, áld „olvashatatlan” aláírással látja el az aktákat.

A közigazgatási centralizáció beteges „társadalmi centralizációhoz” vezet, amely teljesen félreérti a társadalmi alapszervezeteknek (család,

egyház stb.) a hivatását és az egyének szabadságjogainak hibás értelmezése folytán tulajdonképpen az összes szabadságjogokat felfüggeszti.

Ezt a visszataszító és lealázó rendszert, — írja Románét — amelyben már 1790 óta élünk és amely nap-mint-nap túrheterlenebbé válik, állami autokráciának vagy cezarizmusnak is nevezhetjük. Az etatizmus örülete, mondhatni veszettsége odáig megy, hogy még a kereskedelmi üzemek tisztviselőinek a munkáját is megnehezíti azáltal, hogy igazságtalan monopóliumokkal védett üzemeket állít fel. Ezek rendszerint veszteségre dolgoznak és a veszteséget az adófizetők kénytelenek fedezni. Ez a visszaélés egy circulus vitiosusra vezet, amiből csak az egész rendszer feladásával kerülhetünk ki. Nincs más megoldás, mert minden újabb állami szervnek a felállítása újabb kiadásoknak a vállalását jelenti. Minden fiatalember, akit ezekbe a hivatalokba felvesznek, megszűnik termelő-alany lenni és költségvetésből élő (budgetivore) teremtménnyé alakul át.

A társadalmi centralizáció a népi centralizációra vezet. Ez abban nyilvánul meg, hogy a falvak lakossága a nagy városok felé vándorol, ahová a jövedelmi lehetőségeknek a többlete és a szórakozások különfélesége csalogatja az egyszerű földművesnépet. Románét szerint a szörmyszülött minisztériumok és azoknak mellék hivatalai végnélküli arányban gyarapodnak anélkül, hogy más gyakorlati értékkel bírnának, minthogy elrabolják a mezőgazdaságtól és az ipartól kitarított családok százait, amelyek azután a nyomorúságnak vannak kitéve. Ez a rendszer veszélyezteti Franciaország gazdasági struktúráját. Párizs fantasztikus arányokban fejlődik, aminek tragikus következménye, hogy a faj elgyöngül a rossz lakásviszonyok miatt. A vidék elnéptelenedik. Az egyén erkölcei meglazulnak. Nem kívánatos kedvtelések felé hajlik, elveszti családalapítási szellemét, tékozló lesz és végeredményben elveszti a kultúra iránti fogékonyságát. A világi iskola erkölcs-telen hatása következtében a francia paraszt típusa kihalóban van. Felvetődik tehát a francia állam létezésének a legfontosabb kérdése: ellenállhat-e a paraszt annak az ellenséges hatalomnak, amit az etatizmus jelent a számára?

Aki az etatizmust támogatja — Franciaország ellensége. Aki az etatizmus ellen küzd — Franciaország jövőjéért küzd *— állapítja meg a francia jobboldal tanulmányi bizottsága a Questions du Jour-ban közzétett program-tanulmányainak végső következtetéseként.

A decentralizáció történelmi fejlődésével foglalkozik Beriet Károly, aki értékes tanulmányát Vidal de la Blache következő szavaival vezeti be: Franciaországot a különféleség jellemzi. Beriet Károly történelmi áttekintést ad a jelenlegi Franciaország területének ókori állapotáról, amelynek politikai, gazdasági és hadi berendezéseit még a rómaiak is tiszteletben tartották. Ezek a berendezések eredeti állapotukban jutottak át a feudalizmusba és a királyságba. Senki sem merte megbolygatni a vidék (provincia) szellemét, amelyből a királyság alatt „hűséges nemzetek“ fejlődtek ki. 1787-ben valóságként szerepeltek a bearnais-i, a Bretagne-i, a Lorraine-i és a Provence-i nemzetek, amelyekről Condorcet kénytelen volt megállapítani, hogy autonómiára törekedtek.

A provinciát inkább jellemzi a történelem és a faj, — írja Beriet — mint a terület és az éghajlat. Champagne-ban vagy Dauphiné-ban

a fizikai földrajz azonos a politikai földrajzzal; Beauce, Sologne, Bocage és Morván pontosan meghatározható gazdasági és geológim részeknek tekinthetők s bár nem alkotnak vidéket (provinciát) gazdasági szempontból mégis egységesek. Ennek dacára még sem rendelkeznek a morális egységnek azon kellékével, ami egyedül képes arra, hogy egy népnek ellenálló és alkotó erőt kölcsönözzön. Lorraine, Provence, Bretagne és Languedoc viszont természet- és fizikai földrajz szempontjából különböző területeket alkotnak, mégis egy-egy vidéket, egy-egy provinciát képeznek. Ezeket a provinciákat a háború hozta létre. A múlt dicsősége, a közösen fenntartott háború, az azonos politikai élet által kitermelt viszonyok és a közös faji eredet megteremtették az érdekek közösségét, az élet feltételeinek bizonyos azonosságát, a közös emlékeket és a közös hagyományokat.

A provinciák fenti meghatározása után Beriet megemlíti Sieyés abbénak 1789 szeptember 7-1 határozati javaslatát, mely első kísérlet volt arra, hogy Franciaország azonos egységet alkosson azáltal, hogy összes részeit hasonló törvénykezéseknek és közös közigazgatásnak vetik alá. Nemsokára megalakultak a département-ok (megyék), mert Mirabeau kijelentése szerint: nem a királyságot, hanem a provinciákat kell végérvényesen szétदारolni. A département-ok megszervezése által arra törekedtek, hogy életképes, saját érdekeiket megvédeni bíró kis egységek jöjjenek létre, amelyek önálló költségvetéssel és közgyűléssel rendelkeznek. Ez a természetellenes politikai beosztás azonban nem termelhette ki a helyi életet, mert míg a provincia Franciaország helyi társadalmának történelmi fejlődéséhez igazodott, addig a département csupán egy olyan keretnek bizonyult, amelyben az egységesítésre törekvő államnak a közigazgatási szerveit helyezték el. A mai élet gazdasági elemei összekeveredtek e keretek között fellelhető történelmi elemekkel és megváltoztatták az önkényesen megvont határvonalakat. A munkások, a napszámosok, a földművesek, az iparosok és a kereskedők szervezeteik útján — a megye határkövének ledöntésével — új területekre terjesztették ki működési körüket és olyan föderációkba tömörültek, amelyek a provinciák alapján a regionalizmushoz vezetnek.

A vidéki erők nyomása alatt — írja Beriet — egy új Franciaország indult útnak a kialakulás felé. A centralizmus egyforma és merev törvényei nem állják ki az ostromot. A jelenkor Franciaországának vidéki egyesületei önálló szervezeteket követelnek. Ezek a szervezetek évszázados vonzalmak alapján jönnek létre, hogy lassú ütemben fel-támasszák a vidéket, a provinciát.

A francia jobboldal tanulmányi bizottsága nem elégedett meg Beriet Károly vidéki kultuszával, a provincia visszaállításának egyszerű tételével. Brun Károly már egy olyan területre kalandozik át, ami a mai túlfűtött nacionalizmusnak teljes revízióját jelenti. Sem Hitler, sem Mussolini, sem Stalin nem helyezkedhetnek arra az álláspontra, amit Brun Károly tanulmánya útján a francia jobboldal a nemzeti kisebbségek kérdésében hirdet. És itt tűnik ki, hogy a demokrácia vagy a marxizusból eredő jobboldali diktatúrák nagyobb ellenségei a nemzeti kisebbségeknek, mint egy olyan jobboldali mozgalom, melynek alapjait a decentralizmus alkotja.

Egy kétségbevonhatatlan ténnyel kell számolnunk: — írja Brun Károly — a nemzetiségeknek az ébredésével. Túlzásnak tekinthetjük

azt az állítást, hogy Franciaországban is élnek „nemzeti kisebbségek“, amelyek „el vannak nyomva“. Proudhon mégis azt mondta, hogy Franciaországban húsz nemzet él. S ha mindez meglepő, egyet mégis el kell ismerni: a jelenlegi vidéki mozgalmakon erősebben uralkodik a provinciák sajátos vonásainak az ébredése, mint a gazdasági okok vagy a közigazgatás egyszerűsítésének a kérdése. Ez az ébredés mindenek előtt etnikai és kulturális gyökerekből ered. Nem hiszem, hogy olyan hatásos fegyverek felett rendelkezünk, amelyek útját állhatják ennek az ébredésnek. És ha visszatartjuk magunkat az erőszaktól, két előnyös sikert arathatunk. Az első előnyt gazdasági téren érhetjük el... A második előny morális jelleggel bír... Az a közoktatás, amely számol a vidékek különféleségével, kevésbé elvont, kevésbé szófecsegő és nem fosztja meg a gyermeket az életben szükséges gyökereitől. Az a művészet, amely a vidék szellemi kincseire támaszkodik és az az irodalom, amely felhasználja a vidék értékeit, sokkal rendszeresebb és sokkal egészségesebb. A helyi nyelvnek a tiszteletben tartása lehetővé teszi azt, hogy a vidék értékes érzelmei és nem kevésbé értékes gondolatai közkinccsé váljanak. A francia kultúra, filozófia és humanizmus valamikor Európa meghallgatására talált. A már elévült uniformizálás fogalma helyett teremtsük meg az egységet: egységet, a különféleségek megtartásával, mely különféleségek szabadon jussanak kifejezésre. Teremtsünk harmonikus és élő egységet az életlényezőkből.

A francia jobboldal nemzet-kisebbségi programja az oppozíció törvényének logikájából ered. A baloldali Herriot 1924 decemberében fennhangon hirdette: „Ha megtartjuk a jelenleg érvényben lévő elzászi és lotharingiai területek rendkívüli státúumát, ellentétbe jutunk mindenek előtt azzal az egységesítő elvvel, amely századokon keresztül politikai egységünk alapját alkotta. Franciaországot nem lehet összehasonlítani a Német-Birodalommal, mert Franciaország nem konföderáció s nem lehet megtűrni, hogy területének egyik vagy másik része különleges törvényekkel és önálló közigazgatással rendelkezék.“ 1923 február havában Poincaré megtagadta a French-zónától a további kedvezményes állapotnak a fenntartását. „A savojarok is franciák — mondta a francia jobboldali mozgalmak legnagyobb ellensége —¹ vessék magukat alá a francia törvényeknek. A parlament és csakis a parlament az, amely a nemzeti szuverenitásnak a birtokosa. Az országnak egyetlen része sem követelhet törvényhozói jogokat.“ De Monzie, a liberalizmusnak volt közoktatásügyi minisztere 1925 júliusában kijelenti: „Franciaország nyelvi egységének érdekében a bretonok nyelvének el kell tűnnie.“

A baloldali kartelnak eme nemzet-kisebbségellenes felfogását a jobboldal nem teheté magáévá, hacsak nem akart ugyanazon az úton haladni, amelyen a baloldal már évek óta a centralizmus felé törtet. Ezért állapította meg a jobboldal azokat a kiirtandó sebeket, amelyek a baloldali uralmat jellemzik. Első vizsgálata a centralizmus káros hatását mutatta ki s elfogadta az ellenzék természetes logikája alapján a decentralizáció elvét. A decentralizmus vizsgálata a megye rendszeréhez vezetett. Ellenzéki elvből a jobboldal kénytelen volt felállítani a provincializmus teóriáját. A provincia elmélete a helyben lakó népesség sajátosságai ellen folytatott harcra mutatott rá. Szükségszerűen eljutottak tehát a nemzet-kisebbségi kérdéshez, amellyel kapcsolatosan a szabadságjogoknak az elismerését állították fel tételül a szabadságjogokat felfüggesztő baloldali gyakorlattal szemben.

Az ellenzéki álláspontnak a program megállapításakor gyakorolt hatásától eltekintve, a francia jobboldal a kisebbségi jogokat egy messzebbmenő külpolitikai cél szolgálatába helyezi.

Franciaország; szerencsére, — írja Bourgeois — kebelén belül oly kis etnikai kollektivitásokat mutat ki, amelyek még nem vegyültek össze és mindazokat a nagy fajokat és a kis népeket képviselik, amelyek Nyugat-Európát valaha is lakták. Suger és Szent Lajos idejében Franciaország volt az első ország, amely a keresztény szónak föderális jelleget kölcsönzött és az egész Nyugatot egy közös mozgalomba: a kereszties hadjáratokba összpontosította. Lehet, hogy máris elszalasztottuk az alkalmas pillanatot. A háború utáni napokban egy simulékonyabb alkotmánnyal hatalmas vonzóerőt gyakorolhattunk volna a még aUamjogilag rendezetlen területekre, Saar-vidékre és különösképpen Luxemburgra. De még ma is, ha csak szellemi téren, de mégis azzal az össze nem hasonlítható előnnyel rendelkezünk, hogy határaink szép és tágranyílt ablakkal vannak ellátva. Legyen ez az ablak Flandria, amely kitárni Belgium és Hollandia felé; Elzász, amelynek tekintete Luxemburg, Rajnavidék és Svájc felé irányul; Korzika, amely Olaszország felé fordul; Katalánba és a Baszkok országa, amelyek az Ibériai-félszigettel állanak kapcsolatban és a bretonok területe, amely viszont a kelták földjével néz szembe. Mindenütt fellelhetjük a hivatott közvetítőinket és képviselőinket. Ezek elrendezhetik külföldi viszonylatban felmerült kérdéseinket, hozzájárulhatnak a gondolat kereskedelmének fellendítéséhez, rokonszenvet és megértést hirdethetnek. Vájjon fel tudjuk-e használni ezeket a forrásainkat?... Vagy nem akarunk mást látni, mint veszedelmet és elképzelt szétbomlást?... Vagy bízunk országunk felfrissítő erejében?... Az utóbbi esetben a regionalizmus segítségünkre siethet: előbb átalakítani Franciaországot, hogy általa az egész Európát átalakíthassuk, A regionalizmusnak nemesik az a feladata, hogy megmentse városainknak és vidékeinknek a szépségét, családjainknak a tradícióit. A regionalizmus útján el kell jutnunk a kollektivitás társadalmi és nemzetközi szabályaihoz, amelyek miután már biztosítékai lettek közösségek jólétének és egészségének, elősegítik a jogoknak és a lehetőségeknek további szabad fejlődését s hirdetni fogják országunk dicsőségét.

A Questions du Jour itt vázolt megállapításai még nem jelentik azt, hogy a francia jobboldali mozgalmak vezérei egyöntetűen az ismert elvek alapján igyekeznek majd az új Franciaországot megteremteni. La Rocque ezredes például a nemzet-kisebbségi kérdésre vonatkozó részről a „Service Public“ című munkájában csak a regionalizmus gondolatát fogadja el. A regionalizmus kialakulását gazdasági okokkal magyarázza. A faji, etnikai és nyelvi szempontok jelentőségét ebben a vonatkozásban kellőképpen még nem ismerte fel. Az egyes tételek feletti vita azonban a jövőre nézve nem bír nagyobb fontossággal, mert a francia jobboldal azáltal, hogy a decentralizmus és a regionalizmus alapjára helyezkedett, a nemzet-kisebbségi kérdés megoldását önkénytelenül is helyes irányba terelte. Ezt remélik a Questions du Jour munkatársai is, akik abban bízhatnak, hogy nemcsak La Rocque, hanem az egész francia jobboldal teljes egészében magáévá teszi az általuk hirdetett elveket: a decentralizációt, a regionalizmust és a föderalizmust.

TAMÁS ANDRÁS

A FALUSI RUHÁZAT ÉS VÁLTOZÁSA

A FÖLDMŰVES NÉP ruházódása életkor, nem és vidékek szerint változó, azonban vannak kialakult öltözési szokások, amelyek általánosoknak tekinthetők.

A város lakó népességtől eltérően a falusi ruházódás nem fejezi ki egyben a társadalmi helyzetet is, tehát a gazda-, napszámos- vagy mezőgazdasági cseléd kategóriájába való tartozást. Ugyanis lényeges eltérések az egyes birtokkategóriákhoz tartozók öltözködésében nem találhatók, a nyomor extrém eseteitől eltekintve, legfeljebb a jó módúak rendelkeznek valamivel nagyobb ruháttal.

Általában nagy a különbség a hétköznapon viselt munkaruha és az ünneplő között, amelyet vasárnapon vagy ünnepélyes alkalmakkor viselnek. Különösen a férfiak munkaruhája sokszor rongyos, agyonfoltozott, gondozatlan, nem kefélik, nem porolják, addig hordják, amíg leszakad a testről. A falusi ember mezei munkát — főként nyáron — legszívesebben ingre vetkőzve végez s ott, ahol szűk posztónadrág a szokásos viselet, munkaidőben kékre festett bő vászonnadrágot hordanak, gyakran munkaköténnyel.

Jó ruhában semmiféle piszkos munkát nem végeznek. A ruhagondozás egyetlen módja a kímélés, a mosáson és vasaláson kívül. Míg a női ruhákat gondosan kikéfélik, kirázzák és összehajtogatva helyezik a szekrénybe, ládába, addig a férfiruhákat csak használat előtt tisztítják. A szövetrouhákat úgyszólván sohasem szellőztetik, innen származik azok jólismert dohos, állott, sokszor kellemetlen szaga.

A férfiak lábbeli viselete télen, ünnepnapon és városbamenéskor a csizma vagy cipő, az asszonyoké néhány kivételtől eltekintve a cipő. Munkába általában mezítláb járnak, munkaidőben a cipőviselést legtöbb vidéken úrhatnámságnak tekintik, ami megszólásra ad alkalmat. Van néhány vidék, ahol gazdaleány és legény lábbeli nélkül ki sem lép a házból. Ez a szokás azonban kiveszőben van.

A fehémeműt a legtöbb helyen otthon varrják, mert majdnem minden családban akad asszony vagy leány, akinek kevés varrótudománya elegendő az egyszerű, dísztelen fehémemű elkészítéséhez. Díszes, kikézimunkázott fehémeműt csak ott hordanak, ahol még élnek a népviselet hagyományai. A szövés-fonás szép szokása pusztulóban van s a legtöbbször a városoktól távoleső területeken maradt meg. Különben csak az öregek között akad szövő-fonó asszony, akik

azonban nem fehérműt, hanem durvább, mindennapi használatra szükséges ágyneművásznat, törülközőt készítenek.

Ha az egyes korcsoportok ruházódását vizsgáljuk, látjuk, hogy a kisgyermek a legkevésbé ellátott. Ezek ruházata csekély összegbe kerül, mert a felnőttek elhasznált ruháiból készül. Reájuk nem vonatkozik az iskolabajárás kényszerítő parancsszava, templomba is ritkán viszik őket, tehát ruházatukról is alig gondoskodnak, főként anyagi okok miatt. A kisgyermek télen hónapszámra sem mozdul ki a házból, meleg ruha hiányában. Kivétel az egykés vidékek családjainak dédelgetett, agyonkényeztetett egyetlenkéje, akit nemcsak a szükséges ruhaneművel látnak el, de egyenesen fényűzően öltöztetnek a módosabb szülők.

A gyermekek ruházata rendszerint a felnőttek ruhájának kicsinyített mása, egyszerűbb és olcsóbb kivitelben. Az iskolásgyermeknek általában két öltözet ruhájuk van: egy ünnepelő és egy hétköznapi viselő. Az új ruha először mindig ünnepelő, s ha ilyen minőségben elkopott, hétköznapi ruha lesz belőle. Cipőt csak télen és ünnepnapon viselnek — ha van. A földműves-szegénység gyermekeinél gyakran előfordul, hogy lábbelihiány miatt az iskolát sem látogathatják. A gazdasági nyomorúság így már az indulásnál befolyásolja a kis emberpalánták életét és megnehezíti számukra egyéb nélkülözés mellett az életben való boldoguláshoz szükséges ismeretek megszerzését. De a szegénység találékonyra tesz. Gyakran megtörténik, hogy télvíz idején az anya hátán viszi meztlábás gyermekét az iskolába. Hacsak egy pár cipője van a családnak, a gyermekek felváltva járnak iskolába. Vagy újságpapírból, zsákszövetből, rongyokból készült lábbelit, papucsot hordanak, amelyben természetesen átnedvesedik és átfázik a lábuk. Így lesz a lábbelihiány melegágya sok meghűléses betegségnek, amely ellen a nehéz körülmények között élő, legyengült ellenálló-képességű szervezet nehezen tud harcolni.

A falusi tanítók gyakori panasza az iskolásgyermek ruha- és cipőhiányairól indított arra, hogy adatgyűjtést végezzenek 500 falusi népiskolai tanuló ruházati viszonyairól.

Az adatgyűjtés időpontjában, 1935 január hóban, amikor igen hideg időjárás volt, a következő helyzetet találtam:

	Gyermek	Az összes tanuló
Cipő hiánya miatt nem jelent meg az iskolában...	38	7·6 %-a
Papucsot viselt	122	24·5 %-a
Lyukastalpú ócska cipőt viselt	196	38·2 %-a
Tehát nem rendelkezett kielégítő lábbelivel	356	71·2 %-a
Nem rendelkezett télikabáttal vagy meleg nagy-		
kendővel	293	58·6 %-a
Nyári ruháját viselte	341	68·2 %-a
Nem viselt sapkát vagy fejkendőt	224	44·8 %-a

A gyermekek jelenlegi ruhatáráról és fehérműkészletéről nem volt pontos adat nyerhető a gyermekektől, mert feleletében mindegyik túl akarta szárnyalni a másikat és megszipítette a valóságot. Néhány dicsekvő gyermek pl. 12—15 ing boldog birtokosának mondta magát.

Minden falukutató tudja pedig, hogy ilyen nagy szám csak a gyermekek vágyálmaiban szerepelhet s nem a valóságban.

Megbízhatóbbak a szülőktől nyert adatok, amelyek szerint:

1 inge volt	49	gyermeknek, az összes tanulók	8·2 %-ának
2 „ „	88	„ „ „ „	17·7 „ „
3 „ „	197	„ „ „ „	39·6 „ „
4 „ „	102	„ „ „ „	20·5 „ „
5 „ „	28	„ „ „ „	5·6 „ „
6 „ „	22	„ „ „ „	4·4 „ „
6-nál több inge volt	14	„ „ „ „	2·8 „ „

A felsőruhák számát külön tüntetjük fel a fiúknál és külön a leányoknál, mert az utóbbiak már az iskoláskorban több ruhát kapnak, részben szokásból, részben a leánykaruhák olcsóbb ára miatt.

210 fiú közül :

1 öltözet felsőruhája volt	76	gyermeknek	36·2 %-ának
2 „ „ „ „	108	„ „	51·5 „ „
3 „ „ „ „	19	„ „	9·0 „ „
3 öltözetnél több felsőruhája volt	7	„ „	3·3 „ „

290 leány közül :

1 öltözet felsőruhája volt	5	leánynak	1·8 %-ának
2 „ „ „ „	26	„ „	8·9 „ „
3 „ „ „ „	47	„ „	16·4 „ „
4 „ „ „ „	58	„ „	20·0 „ „
5 „ „ „ „	123	„ „	42·6 „ „
6 „ „ „ „	20	„ „	6·5 „ „
6 öltözetnél több felsőruhája volt	11	„ „	3·8 „ „

Valóban az adatgyűjtés igazolja azt a tapasztalatot, hogy a leánykák több ruhával rendelkeznek, mint a fiúk.

A férfiak ruházata ott, ahol különleges népviselet nincsen: csizma vagy cipő, testhez álló posztónadrág, egyszerű egyenes kabát, kerek falusi kalap, nyakkendő nélküli ing. Általában két rend ruhájuk van: egy ünneplő és egy hétköznapi viselő. Esetleg még egy-két, munkánál viselt bő vászonnadrág egészíti ki a falusi férfi ruhatárát. Ezek téli öltözetül is szolgálnak, vidékek szerint meleg télikabáttal, subával, bekeccsel vagy szűrrel.

A férfi ruházata általában tartós anyagból készül, hosszú ideig viselhető, így lehetséges, hogy a falusi ember kellő kímélet mellett legénykorától 60—70 éves koráig 7—8 öltözet ruhánál nem igényel többet. Legfeljebb munkanadrágot vásárolnak még külön, miután az gyorsan tönkremegy az állandó használat következtében. A legények persze többet költenek ruházatra, mint az idősebb emberek.

Látjuk tehát, hogy a földművelakosság igényei a gyermek- és a férfiruházkodásban a legszükségesebbekre, sőt még annál is kevesebbre szorítkoznak. Éppen ezért feltűnő az ellentét egyrészt az eladó leányok, a fiatal asszonyok, másrészt a gyermekek, a férfiak s az idősebb asszonyok ruházkodása között minőség, mennyiség és anyagi kiadás szempontjából.

A módos gazda ritkán vásárol több ruhát, mint amennyire szüksége van, ruhavásárlása a tényleges szükséglethez igazodik; a szegény

földművesleány azonban akkor sem akar elmaradni ruházatában a gazdag leány mögött, ha arra egész keresete is rámegegy. És nehezen tehet másképpen, mert a falu közvéleményének nyomása alatt a szegényesen öltözött leányt lenézik, kicsúfolják. A rosszul öltözött leány nehezebben talál férjet. Ezért a falusi család minden erejét megfeszítve igyekszik előteremteni a fiatal leányok részére a szükségesnek vélt ruhákat. Az eladó lányok igyekeznek minél több ruhát szerezni azért is, mert asszonykorukban kevesebbet költhetnek ruházatra. Valóban férjhezmenetelük után évekig nem vásárolnak új ruhát.

A fiatal asszonyok és leányok kényesek ruházataikra, megjelenésükre, otthon azonban munkaruhaként bármilyen viseltes ruhát is elhordanak. A 40 éven felüli asszonyok mindig sötétebb színt viselnek, s amikor már az öreg asszonyok közé tartoznak, csak feketeszínű ruhába öltöznek.

A fejkendőviselés általánosnak mondható az asszonyok körében, még ott is, ahol városias öltözködési mód divatos. A kombinés, városi ruhát viselő földművesasszony sem vált még meg ettől a jellemző és praktikus ruhadarabtól. Hétköznapon mosókendőt, ünnepen selyemkendőt viselnek.

A nyári ruházat vékony mosóanyagból, a téli ruha szövetből készült. Az ünnepi ruhát sokszor selyemből vagy műselyemből varrják, többé-kevésbé díszesen. Télen vidékek szerint nagykendőt, bekecsket, bőrmellényt, télikabátot, esetleg bundát viselnek.

A régi csizmaviselet helyét — néhány vidéktől eltekintve — általánosan a cipő foglalta el. Ünneppon rendszerint magassarkú cipőt, a módosabbak lakk-vagy antilopbőr-cipőt viselnek, amelynek elmaradhatatlan tartozéka az átlátszó selyemharisnya gyakran még ott is, ahol népviseletet hordanak.

Ha a falusi divatot vizsgáljuk, látjuk, hogy az szorosan összefügg az önellátáson alapuló falusi gazdaságok megszűnésével, a háziipar, a szövés-fonás hanyatlásával és az ipari haladással. Mivel a földművesnép ruházati cikkei már régen nem maga állítja elő, hanem városokban szerzi be, illetve vásárokon, ahol olcsó gyári áruk, tömegcikké kaphatók, ruházata külsőségeiben, szabásában a városi divathoz közeledik, különösen a világháború és az 1920-as évek agrárkonjunktúrája óta. Így felváltották a maguk szötte, otthon készült ruhákat az anyagban, díszítésben egyszerűbb, a városi viselethez hasonló ruhák. A sablonos gyári áru kiszorította a népművészet gazdag ünnepi pompáját. Az elfogulatlan falukutatók pedig arról számolnak be, hogy sok helyen, ahol a népművészetet és népviseletet magánosok vagy idegenforgalmi szervek felkarolták, ott iparszerűen üzik és viselik.

A ruházati divat változása, amennyiben nyomon követhető, a jómódú gazdatársadalomból indult ki. Különösen szembeűnik ez, ha a forradalmak utáni első évek agrárkonjunktúrájának a paraszti életre gyakorolt hatását vizsgáljuk. Ez elsősorban a jómódú parasztcsaládok elvárosiasodásához vezetett, életmódban, öltözködésben stb. A többi földművesréteget sem hagyta érintetlenül ez a változás és utánzásra ösztökölte.

Ha a népviselet és a városias viselet árát összehasonlítjuk, látjuk, hogy a népviselet jóval drágább. Például a matyóasszony ünnepi öltözete 70—80 pengőbe kerül. A matyó menyasszony pedig csizmával együtt 120—130 pengő értékű ruhát visel. A bujági színpompás népviselet még költségesebb: a menyasszonyi ruha, amely 10—12 pliszírozott szoknyából, selyemzafkából, menyasszonyi fej díszből, csizmából áll, 180—200 pengőbe kerül. Egy szoknyához 8—10 méter anyag szükséges. A lányok itt is pompásabban, díszesebben öltöznek. A legszegényebb bujági leánynak is van 8—10 felső szoknyája, zafkája (blúz). Adatgyűjtésem szerint 7—900 pengőre tehető az az összeg, amelybe egy népviselettel öltöző leány ruhátára eladósorba jutásától férjhezmenetelig kerül. A jelenlegi súlyos gazdasági helyzetben ezt az összeget csak az elsőrendű életszükségletek rovására teremthetik elő.

Így érthető, ha falukutató munkámban a népviseletet elhagyó vidékeken a lelki beállítottság megváltozásán kívül a parasztok anyagi okokkal is érveltek a városias viselet mellett.

A materiális oksorozaton kívül — de azok befolyására is — szorosan összefügg az öltözködési szokások változása a parasztság szemléletének alakulásával is, amelynek a komplex látásmódtól az elkülönítő szemlélésig megtett hosszú útja sok diszharmonikus vonást mutat, az alakító tényezők erőszakos hatása következtében.

A régi népviselet és népművészet egy mély és ősi parasztkultúrából sarjadt ki. Most a paraszti élet és életformák változásával ez a kultúra is válságba jutott. Ennek egyik részletjelensége a népviselet átalakulása.

S ha ezek után kérdezzük, mi a népviselet és népművészet jövője?

Ne feledjük el, hogy a régi népművészet és népviselet egy nagyon is sötét, nyomasztó paraszti sors árnyékában nőtt ki, s hogy a paraszti társadalom a kívülről jövő hatásokat mindig a saját kulturális szellemének megfelelően alakította át. Ennek a folyamatnak mindig voltak hullámvázai, amelyek azonban a paraszti kultúra változatosságáról és fejlődőképességéről tesznek tanúságot. A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy amit egy nép elhagyott, azt nem lehet újra tanítani, annak visszaállítására, újra befogadására nem lehet kényszeríteni, mert nem tartozik többé hozzá a kultúra lényegéhez, amely új megjelenési formákat keres. A parasztságot tehát gazdaságilag, lelkiileg és szellemileg kell erősíteni, s akkor ugyanaz az alaplélek, amely a múltban megteremtette sajátos nemzeti formáit, létrehozza és kialakítja a jövőben is az új népviseletet és népművészetet, mely bizonyára sokban más lesz, mint a múltban lévő, s az is, amelyet most akarnak nagy lelkesedéssel s a népi élet feltételeinek teljes félreismerésével új életre galvanizálni — sőt még a felsőbb osztályokba is átültetni.

BOROS MARGIT

LEGÚJABB NÉPRAJZI IRODALMUNK

Madarassy: Művészkedő magyar pásztorok, Ortutay—Buday: Székely népballadák. A Magyarság Néprajza új, harmadik köteté

ANÉP MA DIVATBAN VAN; hál Istennek nemcsak a napi politikus választási programjában, hanem a magyar társadalom legműveltebb rétegében is. Az ifúság megértő lélekkel hajol bajai, szenvedései fölé, eszményi nevelő-programmok központjába kerül, melyek megvalósításától remélhetjük Széchenyi István álmának megvalósulását, a tudatos magyar nemzetiség kicépítését.

Hogy a közönségben milyen erővel működik a történelem szava, a népművészet növekvő népszerűsége mutatja. De tanúskodik róla a könyvpiac is: az Egyetemi Nyomda keretében működő Könyvbarátok Egyesülete például minap két szép könyvvel lepte meg az olvasóközönséget: kis könyvei sorozatában Madarassy László Művészkedő magyar pásztorok című kötetét, a nagy sorozatban meg Ortutay Gyula Székely népballadáit adta tagjai kezébe.

S végül karácsonyra jött ki a legnagyobb magyar néprajzi-irodalmi vállalkozásnak, A Magyarság Néprajzának harmadik vaskos kötete: A magyarság szellemi néprajza, e népszerű enciklopédiának szellemi vonatkozásban legérdekesebb fejezete.

Madarassy kis könyve olyan, mint minden írása: a magyar élet közvetlen szemléletéből ered Szelíd humorral, diszkrét meghatottsággal mutatja be paraszti művészbáratait, kiket többnyire eldugott tanyákon, vonattól messze, sokszor a legszűkösebb életviszonyok között fedez fel a magyar népi tehetségek kutatója. Egy-egy arcképen és az etnográfust közelebről érdeklő technikai részleteken át kis magyar sorsok kerülnek így a városi magyar elé, akinek amúgy kevés lehetősége van arra, hogy a szegény magyar falusi néppel érintkezzen. Madarassy könyvén is, mint majdnem minden mai néprajzkutatóén, tragikus hangulat ömlik el. De hogyné fájna minden, saját nemzetiségét féltő magyar embernek, mikor látja, hogyan vész, kallódik a szociális és gazdasági fejlődés nyomán minden, amire a gyökeres, igazi magyar műveltséget fel lehet építeni. Pedig ezek a fát, bőrt, szarut, csontot, kobaktököt faragó pásztozermesterek egymástól messze, teljesen elszigetelten a legegyszerűbb, legtöbbször saját maguk készítette eszközökkel, bizsókjukkal egy ma szinte ismeretlen, de egységes magyar stílust öriztek meg, mely szerves kapcsolatban áll a magyar népművészet többi ágával s tőle csupán nyersanyagánál fogva különbözik. Viszont olykor a népi művész sajátos egyéni ízlése még

jobban érvényesül itt, mint amott; a pásztorművészt érintette legkevésbé a haladás és divat szelleme: letűnt korok magyaros ízlése legjobban az ő faragásaikban rögződött meg.

Ortutay Gyula, a tehetséges és képzett fiatal etnográfus székely népballadagyűjteménye már nagyobb igényekkel lép fel a közönség elé. Remek kiállítású kötete, melyben Buday György jellegzetes fametszetei ideális harmóniában vannak a balladák szövegével és egész légkörével, mutatja, hogy a magyar köztudatban mekkorát emelkedett a népi kultúra ázsiója. Bevezető tanulmányában mesterére, Soly-mossyra támaszkodva fejt ki a népballadák lényegének elméletét, fejlődéstörténetét és a hozzá fűződő kérdések mai állását. Hangsúlyozza, hogy bár a népballadák majdnem valamennyien a XV—XVI. századi históriás éneklésre mennek vissza, a mély, népi kultúrába való behatolás folytán nemcsak átalakultak, hanem egy közösségi műveltség értékes tagjaivá lettek. Különösen hangzik, de így van: a székely balladák a hosszú szövegekopás, széténeklés folyamán kapták mai drámai hatású tömörségüket. Egészen eredeti és új gondolata a szerzőnek, amikor a változatformák elemzésénél kifejti, hogy a sokszor ellentmondó változatok hozzátartoznak a közösségi stílus lényegéhez: éppen ezeket az énekmondóknál még a legújabb korban is megfigyelt egyéni kezdeményeket szankcionálja vagy veti el a közösségi stílustudat, melyben — és nem a tárgyokban — rejlik a népballada jellemző vonása. A székely népballada emellett még külön egyéni szint is jelent a magyar folklórban. A Bartók és Kodály által felfedezett sajátos régi melódiaképleteken és hanglétrán kívül Ortutay megérzi a székely népballadákban azt, ami titokzatosan eredeti. Határvédőnek, hagyományvédőnek nevezi ezt a bennük nyilvánuló szellemet, ami más nyelven talán archaikussal lenne fordítható. A székely balladastílus szövegében is oly régies, mint dallama. S ezek után csodálkozva kérdezzük, miért kellett a kitűnő etnográfusnak beletnyugodnia abba, hogy szövegeit egy régi elavult ideológia szellemében melódia nélkül adja a magyar közönségnek? Hiszen dallam nélkül ballada nincs és az öthangú skála, a székely kesergős csodálatosan szép dallamainak közvetítése a magyar közönség felé egyenesen hivatásszerű öröme lehetett volna a Magyarságtudomány szerkesztőjének: hiszen ez a zene ma még szinte messzebb áll a magyar nagyközönségtől, mint a bantu négerké. Kétségtelen azonban, hogy a Székely népballadák e kiadása így is nagy tett volt, melyet hogy éppen a legfiatalabb tudósnevezék egy tagjának köszönhetünk, ez nagy megnyugvással tölthet el bennünket a nemzeti tudomány és azon alapuló magyar műveltség jövője iránt, még a mai időkben is, amikor oly sok hangoskodással zavarják a tudomány munkáját.

A MAGYARSÁG NÉPRAJZÁNAK újonnan megjelent harmadik kötete, a Szellemi Néprajz már tárgyánál fogva is a legnagyobb érdeklődésre számíthat a magyar közönség körében. Végre itt megkapja a magyar nép szellemi termelésének teljes képét és megismerheti a rá vonatkozó problémák jelenlegi állását. Végre itt a könyv, mely hivatva volna a magyar közönség körében a magyar népi műveltség legértéke-

sebb részét ismertté tenni és ezzel hozzájárulhatna ahhoz az igen fontos nemzeti feladathoz, melytől politikai programokon felül is függ nemzeti létünk: az egységes magyar kultúra kialakításához.

Mennyiben felel meg ez a könyv e hivatásszerű feladatnak?

A kötetet két nagy fejezetre osztotta az anonim szerkesztő: az egyik a népköltészetet tárgyalja, a másik a népi stílusról és nyelvről értekezik. Elméleti szempontból kitűnő bevezetőben tájékoztat Viski Károly a szellemi néprajz anyagáról és módszereiről, utána Solymossy Sándor, az etnográfia első magyar professzora a néphagyomány életéről, a mesekutatás szempontjairól és módszereiről, a népi műfajokról. Tőle származik különben a könyv legtöbb fejezete: ő elemzi a népi lírát, epikát, mondát. A mese Berze-Nagy Jánosnak jutott, a drámai hagyományokat Viski Károly tárgyalja, az oktató és alkalmi hagyományokat Szendrey Zsigmond.

A könyv legérdekesebb fejezete a népballadáról szól: Solymossy Sándor a szerzője. Solymossy Sándor e téren alapvető eredményekkel dicsekedhetik: főleg az ő érdeme, hogy a népballadában ma már nem a ködös homályba vezető „ősi“ rigmusokat látunk, holmi naiv eposzok töredékes vázlatait, hanem a későközépkori vagy inkább renaissance-kori magyar énekmondás emlékeit. Szellemesen mutatja ki, — Ortutay fentebb említett tanulmányában is őt követi e magyarázatokban — hogy a fokozatos, lassú elkopás folytán hogyan alakul ki az a bizonyos drámai stílus, melyet később a ballada jellemző sajátosságának ismertek fel. Arról is meggyőző, hogy a ma énekelt balladákban még él a régi énekmondók figyelemkeltésre törekvő stílusa. Az ismétlésekben szintén az énekmondó stílus emlékezetkönnyítő fogását kell látnunk.

A tárgyak történetének kutatásában aztán egészen meglepő eredményekre bukkantak a kutatók. Kádár Kata története egy XVI. századi széphistóriaéval azonos. Molnár Anna a nyugati Kékszakáll-mese verses feldolgozása és középkori gyógyulási hiedelmek emlékét őrzi. Kőműves Kelemenné a Balkánról, végelemzésben Görögországból jött és egy régi mitikus hiedelem, az ú. n. építőáldozat őrzője. Fehér Lászlónak a Toszával rokon meséje északolasz földön valószínűleg megtörtént esemény visszhangjának látszik s ugyancsak olasz eredetű lehet az áspis-kigyóról szóló nép-ének: egy török tengeri kalóztól elrabolt leány esetének átköltése.

Az anekdota fejezetét György Lajos írta az őt jellemző alapos-sággal és elképesztő tárgy-történeti tájékozottságával. Kellően kiemeli a magyar anekdotakutatás elhanyagolt állapotát és a felhozott példák-ból az olvasó megtudja, milyen csodálatosan vándorló anyag az adoma s meglepetve halljuk, hogy például Mikszáth Kálmán híres karcolata, a „Bagi túráim frakkban“ c. novella ötlete Káldi Györgynél, Szenczi Molnár Albertnél, középkori latin krónikásoknál és olasz novellistáknál, sőt a XIV. századi török Naszreddinnél is megtalálható s talán onnan ered is. Ebben a fejezetben szükségszerűen és érthető okoknál fogva jutunk legmesszebb attól, amit a többi cikkíró népi szellemi terméknek tekint, mert hisz a legtöbb szóba jövő adomatár az úri és művelt osztály csemegéje. De hozzátehetjük, a tárgy-történetben nincs más kutatási mód: felül vagy alul bukkan-e fel az adoma,

nem sokat számít, legfeljebb az előadásban előforduló stílusbeli különbségek jöhetnek szóba e tekintetben.

Szendrey Zsigmond mélyen belenyúlt páratlanul gazdag gyűjteményébe és kimarkolta onnan az oktató és alkalmi hagyományok c. fejezet anyagát, a gyermekverseket, csúfoló rigmusokat, nyelvtörő mondásokat, talányokat, lakodalmas verseket, vásári költészetet, nevető fejfákat, bordalokat, falucsúfolókat stb. stb. A többi fejezettel való összhang talán megkívánta volna, hogy a nemzetközi folklore-anyag itt is figyelembe vétessék, mert hasonló szellemi termékek a többi európai népeknél is találhatók.

A stílus és nyelv c. részben kitűnően tájékoztató tanulmányt kapunk Tolnai Vilmos avatott tollából a szólásokról, Zlinszky Aladártól a népi előadás stílusáról és Horger Antaltól a nyelvjárásokról.

De soroljuk el kifogásainkat is.

A könyv szerkesztésénél nagy hiba volt, amikor éppen a magyar népmese fejezetet nem Solymossy Sándor írta. Solymossy e téren korszakalkotó munkát végzett: sikerült neki biztos módszert találni arra, hogy a magyar népmesekincsben elválaszthassuk azt, ami közös a nyugateurópai anyaggal, attól, ami keleti hagyomány és mint ilyen az uraltáji meseterülethez kapcsolja népmeséinket.

Nagyjelentőségű felfedezés volt ez a magyar folklore-kutatás terén, mert lehetővé tette, hogy a magyar mesemagyarázók túlmenjenek a mesetípus-osztályozás hasznos, de inkább leltározás értékével bíró munkáján. Solymossy ugyanis megmutatta, hogyan lehet e keleti meseanyag segítségével a honfoglaláselőtti magyarok világképét, vallási nézeteit feltárni. E téren végzett kutatásainak összefoglalását már régóta várja a magyar olvasóközönség, mert szebbnél-szebb tanulmányai szétszórva hevernek a szakfolyóiratok hasábjain s így számára hozzáférhetetlenek. A Magyarság Néprajza lett volna hivatva ezeket az eredményeket összefoglalni s a nagyközönség felé közvetíteni, mely még mindig Ipolyi Arnold avult, naiv Magyar mithológiáját olvassa és nem egyszer vakon is esküszik rá, amit nem is lehet neki rossz néven venni, hiszen senki se ad kezébe jobbat. A könyvben levő „Keletről hozott meséink“ című rövid fejezet néhány keleti mesetípus bemutatására szorítkozik s így a nagyközönség továbbra sem tudja, hogy pl. a vasorrú bába a régi és a voguloknál ma is meglévő fémorrú bálványok emlékét őrzi, melyekre őseink véres áldozatokat raktak, hogy a magyar sárkány nem olyan, mint az indogermán kincsörző kígyó, hanem égi jelenségek, vihar, szél, zivatar mitikus személyesítése, hogy az égig érő fa és a kacsalábon forgó vár motívumaiban benne van a steppe-lakó egész kozmikus képe stb. stb. Nem hisszük, hogy Berze-Nagy János, a cikk írója talán azért hagyta volna el ezeket, mert legutóbb Solymossy eredményeinek és módszerének értékét éppen a kacsalábon forgó várról írt tanulmánya kapcsán kétségbe vonták. Egy fiatal folklorista ugyanis számos kelta, francia és más mesében megtalálta a forgó várat s így elhamarkodottnak találta a keleti eredet bizonyítását, holott e mesékben éppen a leglényegesebb keleti elem: a kacsaláb hiányzik, melyről Solymossy kimutatta, hogy a nomád pásztor sátorárbocának mitikus ornamentikájához tartozik s így a forgó vár is az

égboltozat nomád elképzelésű sátorképének felel meg. A finn Setálá Emil életének egyik legutolsó magyarázata a Kalevala-beli sampo-ról is körülbelül idelyukadt ki, a nélkül hogy a magyar folklorista eredményeiről tudott volna.

Nagyon hiányzik a könyvben a keresztény vallási néprajz fejezete. Ma már külföldi kutatások elméletileg is igazolták, milyen téves fel-fogás az Egyházat a folklóre-kutatásban kizárólag úgy beállítani, mintha csak szándékosan romboló szerepe lett volna a népi hagyományok fennmaradásával szemben. Mint éppen Viski Károlynak a népi alakoskodásról írott szép fejezete bizonyítja, az Egyház ünnepi liturgiája például ezen a téren szinte egyedüli forrása volt a népi játékoknak, különösen ha nem vesszük annyira komolyan, mint a szerző, azokat a romantikus elméleteket, melyek a regöléssel kapcsolatban elterjedtek holmi ősi pogány napfordulókról. Itt érdekes meglepetésekre lehetünk még elkészülve: hiszen például nemrég derült ki, hogy az ősi pogánynak tartott Szentiváni énekek középkori keresztény eredetű elem a virágok vetélkedése, amit a cikk írója különben elmulaszt megemlíteni. Így egy külön keresztény vallási folklóre-fejezet híján olyan furcsaságok történnek, hogy pl. a Krisztus- és Szent Péter-mondák a „Helyi mondák“ alatt vannak besorolva, míg a mesék tárgyi ismertetésében pláne pogány mitikus elemekkel vegyülnek el. És ha például a hagiografikus stílus elemei kellő figyelemben részesültek volna, akkor például a Szent László-mondák nagy része sok más népmondainak feltüntetett motívummal, mesével együtt ebbe a vallási folklóre című fejezetbe került volna, mert csak így nyert volna kellő tudományos megvilágítást.

A mondák fejezetében Kézai Simon hun történetének mondái elemzése nem mondható szerencsésnek. Az összehasonlító folklóre módszere ugyanis, mely oly kiváló eredménnyel használható más esetekben, felmondja a szolgálatot, mikor erre a merész fantáziájú, tudákos kompilátorra alkalmazzuk. S itt sajátságos, hogy Solymossy, a cikk írója mily kevés figyelemre méltatja a történeti kutatás eddigi eredményeit. Nem a félszázaddal ezelőtti hiperkritikusok — mint ő mondja —, hanem a legújabb történetkritika: éppen a hiperkritikával szembehelyezkedő Hóman Bálint állapította meg újra, hogy Kézai csodaszarvas-története tudós eredetű és végelemzésben Jordanesre megy vissza és ezen bizony nem segít a Kézai elbeszélésében szereplő Hunor és Mogor testvérpár nevének elemzése sem, hiszen Kézai teljesen önkényesen kombinálja adatait. A hispán ispánok kieszelője és az Attilát a catalaunumi síkságról Katalóniába Miramamma szultán ellen vezető krónikás kedvenc módszere, hogy adatait összegyűjtsa, s így valószínű, hogy a nőrablás ténylegesen mondái hagyományát, hol a legendás testvérpár szerepel, szándékosan keverte össze a húnok ősi mondájával, melynek fennmaradása Kézaival nem igazolható.

A csodaszarvas mondája igazi monda, de a Kézainál és ennél fogva az őt másoló későbbi krónikásoknál megőrzött alakjában csak a hún eredetmonda könyvből ismert és önkényesen elváltoztatott alakja. Mint hun mondáról különben már az itt figyelemre nem méltott Alföldi András, a hún történet kitűnő kutatója, igen meggyőzően mu-

tatta ki, hogy a jordanesi elbeszélés a keleti népeknél elterjedt hon-szerző csodaállat mondájának bizánci stílusban kijózanított formája.

Hogy nálunk is lehetett valami szarvasmonda, azt nehéz volna tagadni: ezt a magyarok ősei közt szereplő Eneh, vagyis Ünő név tanúsítja. De Kézai maotisi kalandja tudós átvétel és nem bizonyít semmit. Viszont sajnálattal nélkülözzük a könyvben a sokkal részletesebben ismert és kétségtelenül magyar Emese-turul-mondát, mely az Árpád-dinasztia hagyománya lehetett s melynek mitológiai hátterét a legújabb őstörténeti kutatás oly szépen világította meg.

Ugyancsak csődöt mond az összehasonlító folklore Attila sírjával kapcsolatban. Itt Solymossy sajátos módon még mindig Keveházát említi mint az állítólagos hún ütközet színhelyét, holott Kézai világosan „Cuve azoa“, vagyis Küve aszója, azaz völgye néven említi e helyet, melyből csak későbbi Kézai-kompilátorok csináltak Keveházát, mert a régi magyar „aszó“ szót már nem értették. A Küve aszója különben ma is él Kajászó nevében. Aztán különös fontosságot tulajdonít Solymossy annak a ténynek, hogy Kézai előadása szerint a húnok mind egy helyre temették nemcsak a Potentiánál elesett vitézeket, hanem még a Cezumaumál elesett három hún kapitányt, sőt Attilát is. Szerinte itt régi keleti hagyománnyal van dolgunk. Pedig hogy Kézai éppen ide teszi a hún sereg, a három kapitány és Attila sírját, annak egészen más oka van, mint ezt évekkel ezelőtt már bőven kifejtettem, Kézai pannoniai hún történetének alapjául ugyanis nem keleti hagyományok, hanem aiféle helyi mendemondák szolgáltak, amilyeneket igen nagy számban ismertet a Magyar Néprajz más vonatkozással kapcsolatban. Kézai valamennyi eseményét valamilyen római romvároshoz, népvándorláskori sírdombhoz vagy más efféle meglevő mondaképző tárgyhoz fűzi. És éppen a kajászói eseményeknél külön megemlíti egy emlékoszlopot, mely mellé temették volna a hőnokat a százalmi nagy kelta temetődomboktól nem messze, a kajászói völgyben. Ezt a követ egypár évtizeddel később, 1308-ban, egy errefelé idegen utazó is leírja: „a győzelem emlékére egy roppant márványkövet emeltek, ahol fel van írva az előbb mondott győzelem s amely a mai napig megmaradt.“ Tehát itt valami római emléket nézett a helyi hagyomány és vele együtt Kézai egy nagy hún-római ütközet emlékoszlopának. Ilyen hiedelem könnyen kialakulhatott, hiszen e korban nem tudtak mást Pannóniáról, mint azt, hogy a rómaiaké volt és hogy Attila elfoglalta. Ezért találja ki Kézai Potentia várát is, miről az archeológia semmit sem tud és ezért nevezi Aquincumot a trójai frank tudós monda értelmében Sicambriának, mert ezt a nevet ismerte, de Aquincumét nem.

Ez a kő különben ma is megvan Baracska (Fejér megye) község főterén: 1925-ben még eredeti helyén állt a kajászói út mentén, mint ahogy Kézai leírja. Római Jupiter-oltárkő, közel két méter magas, három római isten domborművű ábrázolásával, melyet Kézai a három kapitány képmásának nézhetett. Hátlapján megvan ma is a római felirat, melyről az ismeretlen utazó megemlékezik, de amely természetesen nem hún-római csatára vonatkozik, mert ilyen sosem volt e vidéken. De még érdekesebb, hogy a feliratos oldalon még ma is látható

egy kettőskereszt, melyet nyilván a magyar középkorban véstek bele a római írás közepébe. Valószínűleg ilyenformán mintegy megszentelni vagy megkeresztelni akarta a XIII. századi magyarság — talán maga a dinasztia — azt az emléket, melynek közelében a kor hite szerint őse, Attila nyugodott. Sőt a kő közvetlen szomszédságában templomot is állított a középkori kegyelet, nyilvánvalóan az elesett hűn vitézek és Attila emlékére s melléje temetkeztek is. Az alapfalak még ma is látszanak; a temetkezésről a földből előkerült leletek tanúskodnak. A mondaképződés itt is ugyanúgy folyt le, mint azon esetekben, amelyeket a folkloristák helyi mondáknak neveznek s amidőn a mondák valamely természeti jelenség, ismeretlen eredetű épület stb. magyarázatára eszeltek ki.

Általában óvakodnunk kell, nehogy visszaessünk a romantika korába, amikor könnyű szívvel vittük vissza minden irodalmi emlékünkhöz keletkezését a honfoglalás előtti kor időtlenségébe. Így a Szellemi Néprajz újra magáévá teszi azt az elméletet, hogy a Csáthi Demeternek tulajdonított Fannoniás Ének „egykori“ hegedős éneken alapul, holott a kezdősorokban idézett Szkitija alakja is figyelmeztet a tudós eredetre. A sokat emlegetett szójátékos szakaszra vonatkozólag megjegyezhetjük, hogy ezt réginek csak akkor lehetne esetleg venni, ha előbb bebizonyosodnék, hogy a régi magyar verselésben az alliterációnak ugyanolyan szerepe volt, mint az ősgermán verselésben. A régi romantikus elméletek szellemében még Callimachus Experiens hűn történetében is mondái hagyományokat keres Solymossy (192.1.), holott újabb kutatások alapján ma már tudjuk, hogy Callimachus Attilája politikai pamflet, melynek szerzője igen távol állott attól, hogy ősi hűn-magyar mondák iránt érdeklődjék: ismert forrásokból merített anyagát ellenben humanista modorban és politikai céljainak megfelelően díszítette, módosította. Callimachus tehát alig lehet mondakutatás forrása.

A romantikus ideológiához tartoznak Solymossynak a régi magyar, ősinek nevezett versformára vonatkozó megállapításai is. Itt elég, ha szembe állítom Horváth Jánosnak, a magyar verstörténet legkitűnőbb ismerőjének felfogását az övével. Horváth így ír: „ősi ritmusrendszerünket sohasem ismerhetjük meg, lévén az ősi mindenkor történetelőtti, tehát emléktelen, megvizsgálhatatlan, másfelől pedig oly végtelen időfolyamaton áthaladó, hogy a fejlődés és változás mozzanatait, tehát a successiv és egyidejű sokféleséget emberi ésszel tőle sem lehet megtagadni... Aki az ősinek felderítését tűzi ki céljául, az lehetetlenre vállalkozik, eleve föltevésből indul ki és lemond a valóban megismerhetőnek megismeréséről, sőt lemond arról a csekély visszfényről is, mely a történet elejének világos megismeréséből a közvetlen előzményekre — saját tárgyára — még visszaderenghet.“ És Horváth János „Középkori magyar vers ritmusa“ című tanulmányának, melyből a fenti idézetet vettem, végső eredményei közt szerepel ez a megállapítás is: „Minő állapotban lehetett e sorképleteknek a műköltészetben meghonosodása idején, a középkor legvégén, a népi versritmus ... nem tudjuk.“

Ezzel szemben halljuk Solymossyt: „Népi versalakjaink tanulmányozása alapján ma már módunkban van nemzeti verselésünk ere-

detét és lassú fejlődéstörténetét lehető teljességgel feltárni.“ Ezt az alapot a régi elméletek felújításával az ú. n. ősi nyolcasban ismeri fel és minden más formát ebből származtat, ami logikus játéknak esetleg megfelel, de nem bizonyíthatóan a történeti fejlődésnek; legfeljebb kétütemű szerkezetéről beszélhetünk a rokon népek költészetével összehasonlítva, mely ütemekben a szótagszám többféleképpen szerepelhet. Solymossy bizonyító anyagában csupa XIX. századi népdal szerepel s a dallamot mint kritériumot még oly esetben sem veszi figyelembe, amikor annak mineműségéből esetleg régiségre lehetne következtetni.

De még nagyobb baj az, hogy az idézett dalok nagy része ismert úri szerzők műve!

Vagy mit bizonyít az „ősi“, vagy akár újabb népdalritmus mellett az olyan nóta, mint a „Vörös bort ittam az este“ (írta Szentirmay Elemér), „Rektor uram káposztája“ (Simonfi dallamára írták), „Kertem alatt faragnak az ácsok“ (írta Matók Béla vagy Szentirmay), „Maros vize folyik csendesen“ (Borzó Miska Isteni csárdása), „Ezt a kerek erdőt járom én“ (Them Károly műve), „Stíriába Ajk faluba mi történt?“ (műdal a Palotássy-gyűjteményből)? Azt hiszem, egy kevés utánjárással Solymossy példáinak legnagyobb része XIX. századi műdalnak bizonyulna.

Ha nem vagyunk is oly szkeptikusok a régi ritmus felkutatása dolgában, mint Horváth János, sehogyan sem oszthatjuk a szerző optimizmusát, aki így XIX. századi műdalokkal kevert, kétes datálású dalokból akarja kikövetkeztetni az ősi magyar ritmust. Ha kiindulási pontot keresünk, akkor egészen bizonyosan csak a középkori magyar énekekből és a Bartók Béla és Kodály Zoltán zenefolklore-kutatásai nyomán réginek felismert anyagból lenne szabad kiindulni, hiszen itt egészen érintetlen műfajok, mint a székely kesergők állnak rendelkezésünkre. De itt is nagy óvatosságra van szükség, mert hiszen a dallam és szöveg-ritmus viszonya meglehetősen laza és az idők folyamán erősen változhat.

Épp oly túlzottan optimista Solymossynál az a magyarázat, hogy az a dal, melyben a virág szó előfordul, eo ipso réginek tekinthető. A virág mint a szerető megjelölése éppúgy lehet újkori keletkezésű népdal eleme, mint régic s ha régi is, vajjon nem költettek újabb dalokat a régi stíluselem segítségével?

Példái közt idézi többek közt ezt a nótát: „Jaj de szépen harangoznak Tarjánba, Elhervadt a falu legszebb virága...“. Már pedig ezt a dalt Thaly Kálmán írta 1859-ben. Így állunk a virággal mint az ősiség kritériumával. A violára mint népdalelemre pedig bajosan lehet az „Ezt a kerek erdőt járom én“ című ismert nótát idézni, hiszen azt Them Károly írta ugyancsak a múlt században. Ugyanilyen módszerrel Balázs Árpád nótáiból is ki lehetne elemezni a népdal stílusát.

Tévedés Solymossynak az az állítása is, hogy a népdalok között nincs olyan, ami a nyomdafestéket ne tűmé és ennél fogva téves mindaz, amit ebből az állítólagos illendőségből a nép jellemre következtet. Bizony a magyar népdalok közt is bőven akadnak nyomdafestéket nem tűró szövegek: erről valamennyi népdalgyűjtő tanúskodik. Így Kodályra emlékszem, aki egyik előadásában az egyik strófát ezért nem

énekeltette el. De elég, ha például Szendrey Zsigmond Nagyszalontai gyűjtésére utalok, ahol a talányok, sőt a gyermekdalok között is találhatunk effélet. A kulacsfeliratokról vagy a méhkasok faragásairól pedig jobb nem is beszélni. Nem trágárság ez, csak vaskos tréfa, akár-csak az úri osztály hasonló szellemi szórakozásai.

Természetesen e megjegyzéseinkkel egyáltalán nem merítettük ki e különben rendkívül tanulságos és értékes megállapításokban gazdag tanulmányosorozatot. S ebben a tekintetben a magyar folklore tanítómestere itt sem tagadta meg önmagát: ő a legötletesebb, legújserűbb valamennyi cikkíró között.

A népdalról szóló fejezet végén idillikus képet fest a régi magyar viszonyokról, mikor is a „földbirtokos és munkás cselédnépe egymásra-utalva egy-egy tágabb családot alkotott. Urához tartozónak érezte magát még a zsellércseléd is s résztvett lelkileg annak örömeiben, bánatában, anyagi helyzetének hullámlásában, sőt osztakozott vele eszmei áramlatokban is. Mindezt azért, hogy kiemelje, mennyire megromlott ez a patriarkális viszony a mai időkben és hogy figyelmeztesse az olvasót arra, hogy a „népdalnak, mint majdnem egyetlen megmaradt összekötő kapocsnak, mint közös kincsnek, nemzeti nagy hivatását hangsúlyozzuk s odahassunk, hogy annak kultuszát ellenkező befolyásokkal szemben legfőképpen őrizze nemzetünk“. Gyönyörű feladat, csak éppen a népdal körül vannak e téren a legnagyobb bajok, mert — s ezt Solyomossy sehol sem említi — az úri osztály műköltése, legújabbán a Fráter Lórántok, Balázs Árpádok „népdalai“ a felsőbb osztályok szemléletében teljesen elhomályosították a népdal fogalmát és a legtöbb, főként idősebb művelt magyar embernek a leghalványabb sejtelmé sincs arról, hogy milyen a magyar népdal. Mert nem gondolom s azt hiszem, ebben mindenki egyetérthet, hogy a múlt századi múnépdal lenne az az összekötő kapocs, mely urat és parasztot összetart! A helyes utat itt is Kodály Zoltán és Bartók Béla mutatták meg, kiknek nyomán ma már világosan látjuk, mi a népdalban az ősi, mi az új és mi a talmi. Egyébiránt is megfoghatatlan, hogyan jelenhet meg 1935-ben összefoglaló nagy tanulmány a magyar népdalról, anélkül hogy a két zenefolklorista neve a bibliográfián kívül csak egyszer is előfordulna benne? Holott tudjuk, hogy Tudományos Akadémiánk is ő velük készítteti a magyar népzene nagy gyűjteményes kiadását! Pedig eredményeik számbavétele nagy hasznára lett volna a szöveg elemző-jének is, legalább is az anyag kiválasztásánál.

Így ha nemzeti szempontból nézzük a dolgokat, akkor a régi tévedések helyett újra tanulni volna kötelességünk, mint ahogy azt Kodály a Néprajzi Társaság ülésén mondotta: „Előbb a magas kultúra hordozói kell hogy magukéva tegyék a népkultúrát s azt a maguk személyében harmonikusan feldolgozzák.“ Fáradtságos munka ez s a Magyar Néprajz legújabb kötete csak részben kalauzol teljes biztonsággal ilyenmő törekvéseinkben, ami azonban nem érinti a kiadó Egyetemi Nyomda érdemét, mely mindhárom itt említett kiadványával a magyarság ismeretének nagy szolgálatot tett.

A TÉLI FILMÉVAD SZEMLÉJE

Nagyobb színházbajárás, magyar filmek tömegtermelése, filmesített regények, Ne hagyj el, Karenina Anna, Nocturno, Szentivánéji álom; az oktatófilm felé

AZ őszi ÉVAD ELEJE egyelőre nem volt valami biztató. Az a rendkívüli érdeklődés, amely a nyár végén és az évad elején szociális és politikai problémák mellett végre a művészek felé is fordult, úgy látszott, semmi összefüggésben sincs a művészet és művészet szemlélet lényegével, csak külső változások eredménye. Így a színpad élete felé egy váratlan személyi változás fordította az érdeklődést, a film meg belső küzdelmeivel és propagandaeszközeivel vonta magára a közönség figyelmét. A magyar filmek nagy tömege viszont legnagyobb részben a megjelent szinkronrendeletnek köszönheti létezését. A technikai és művészi gátlások ugyanis, amelyeket az őszi évad elején megjósoltunk, annyira érzetik hatásukat, hogy a tőke hónapokon keresztül csak magyar filmek gyártásával váltotta meg a kötelező százalékot. Csak a múlt hónapban indult meg nagynehezen a szinkronizálás. Az őszi évad eleje tehát a nagy érdeklődés ellenére sem volt reménykeltő. Azóta azonban akadt egy-két jelenség, különösen a közönség körében, amely részben megcáfolta ezt a félelmet és megerősítette a reményeket, hogy a változások mindkét művészet területén megindulnak.

Az utóbbi évek színpadi szelleme és ízlése csak nehezen tud átfórmálódni. A színházi életben a film képiessége és a miliórajz továbbra is uralkodó tényező marad. A színpad művésze, a színész még mindig nem nyerte vissza szabadságát és önállóságát, általában rendkívüli jelentőségét, még mindig tehetetlenül küzd a rendező diktatórikus törekvései ellen. A legújabb változásokról és újdonságokról szóló híradások is csak nagyszerű díszletekről, pazar kosztümökről s gazdag és bámulatos technikai lehetőségekről beszélnek. E tekintetben ott sem indult meg változás egyelőre, ahol azt leginkább vártuk.

Sokszor emlegettük, hogy ezen a területen elsősorban a közönség ízlésváltozása hozhat új irányokat. S hogy a közönség végre elfordult az utolsó évek színpadi szellemétől, azt az őszi évad élményei mutatják. Kezdjük azzal, hogy a kasszasikerek éppen ott maradnak el mindig sűrűbben, ahol még mindig az utolsó évtizedek színpadi törekvései uralkodnak. Viszont az az egyetlen alkotás, amely évek óta először hozott tiszta színpadművészetet, hatalmas tömegeket tudott biztosítani magának, pedig nyoma sem volt benne azoknak a vonásoknak, melyek általában a közönség nagy tömegeire gyakorolnak hatást.

„Az Úr katonái“ végre nemcsak az írói alkotásban (mert ilyen az elmúlt években is akadt néhány), hanem a színpad művészetében is előtérbe hozta az embert és az ember életének problémáit. Végre a rendezés is tiszta képet mutatott. A színészt emelte ki, visszaadta a szabadságát, meghagyta az egyéniségét és az egész miliót alája rendelte, illetőleg vele és a technikai lehetőségek segítségével elősegítette kifejezési törekvéseit. Aki nem akadt meg a kisebb tévedéseken, az elmondhatta, hogy végre igazi színpadot látott és igazi színházban volt. A közönség pedig kasszasikerrel jutalmazta a nagy művészi eredményeket, noha az utolsó évek vizuális motívumai, filmszerű hatásai teljesen hiányoztak. Tartalomban és formában poláris ellentéte volt a filmnek és az utolsó évek színpadi törekvéseinek.

A közönség színpad- és filmszemléletében észlelhető változásnak vannak más, érdekesebb megnyilvánulásai is. Az egyre szaporodó külvárosi színházakba (Józsefvárosi Színház, Erzsébetvárosi Színház) st.) napról napra nagyobb tömegek járnak. Éppen azt a közönséget találjuk ott, amely még a közelmúltban is csak mozit látogatott. Ez a változás annál érdekesebb, mert olyan helyen mutatkozik, ahol a szegénység miatt az illúziók és látványosságok az utolsó években oly döntő szerepet kaptak, s ahol éppen ezért a közönség majdnem teljes mértékben a filmhez pártolt át. Most pedig ismét visszazárlingózik a színházba; ott ma jellemzőbbnél jellemzőbb adatokat szedhet össze a megfigyelő. A kedvenc színész egyénisége a maga módján (de mégis személyes hatásával) hétről hétre állandó közönséget biztosít a színháznak. A közönség pedig lelkesedik és rajong a színészért, mint a színházi élet egészséges éveiben. Teszi pedig mindezt olyan színpad előtt és olyan színházakban, ahol igazán csak a színész egyénisége jelent valamit, mert a mihó, a dekoratív elemek, a díszletek és kosztümök nem éppen illúziótkeltők. Megengedjük, hogy sokszor a darab tartalmi része és a gazdasági tényező, a színházak olcsósága is közrejátszik ebben, de ennek nem lehet döntő szerepe, hiszen aránylag még ezek is drágábbak egy külvárosi mozinál, ahol a híradón és kísérműsoron kívül két nagy filmet láthat olcsóbban és kényelmesebb is neki, mert a folytatólagos előadásokra akkor ül be, sünikor kedve tartja. Ezekkel párhuzamosan a külföldi híradások is arról számolnak be, hogy egyre több színpadi színész tér vissza eredeti hivatásához, sőt újabban néhányan a filmszínészek közül is a színpadra léptek. Nyilvánvaló, hogy nagyobb változásnak az előjelei mutatkoznak. Még csak jelentéktelenebb és szórványos jelenségek, de az előző évek nyugalmi állapotához képest komoly megmozdulások.

A színpad és a film küzdelme tehát kezdi meghozni a gyümölcsét. A színpad visszavonul lassan a maga művészi területére és a saját eszközeihez tér vissza. A közönség pedig kezdi már unni a filmen reprodukált színházat. Rájött arra, hogy a közvetlen színpadszemlélet mégis több művészi illúzióval jár (különösen ha komolyabb alkotásokról van szó), mint annak a reprodukciója. Lassan tehát felcserélődnek majd a szerepek. Eddig a film volt az, amely a színpadot visszaszorította a maga területére és felhívta figyelmét a színész

rendkívüli jelentőségére. Most talán a színpad lesz hivatva a filmnek utat mutatni, hogy kivezesse a színpadi reprodukciók, az elnyújtott párbeszédek stb. útvesztőiből.

A FILM VILÁGÁBAN az elmúlt év második fele egyetlen harmonikus és egységes nagy művészi alkotást sem hozott, csak rendkívüli nagy törekvéseket, melyek részben sikerültek. A kritikus azonban, aki a közönséggel való kapcsolatot keresi, annak filmszemléletét alakítja, számtalan jellemző és érdekes jelenséget találhatott. Alig volt a közel-múltban évad, amely annyi problémát vetett fel, mint ez.

Nagy általánosságban a múlt év második fele az előző évekkal szemben kevesebb színpadi reprodukciót hozott. Az érdeklődés inkább a regény felé fordult. (Nyomorultak, gróf Monte Christo, Stradivári, Vörös Pimpemel, Szent Péter esemyője, Bosambo, Karenina Anna, Az új földesúr stb.). Az irodalom világában vagyunk tehát még mindig, de általában mégis közeledünk a film tartalmi világa felé, amely relatíve közelebb esik a regényhez, mint a színpadi alkotáshoz. Formai szempontból értékelve őket, legnagyobb részük csak az eredeti regénynek mozgóképekkel való illusztrációját hozta ugyan, de volt köztük olyan is, amely egyes részeiben a filmszerűség szempontjából is komolyan élvezhető volt, művészi élményt is jelentett (Stradivári, Vörös Pimpemel, Bosambo, Karenina Anna stb.).

Az évad nagy részét ismét az operettek és a zenés vígjátékok töltötték be. Ezekről a külföldi műsor is bőven gondoskodott. (Tánc a boldogságba, Pajkos hercegnő, A madarász, Királykeringő stb.), de általában a magyar darabok is ezen a területen mozogtak. (Csúnya lány, Szent Péter esemyője, Budai cukrászda, Elnökkisasszony, Királyné huszára, Címzett ismeretlen.) Csak egyetlenegy akadt köztük egyelőre (Az új földesúr), amely a tavalyi évaddal szemben némi fejlődést mutatott. Különben ugyanannak a témakörnek unalmas variációival találkoztunk, s ha voltak is egyesekben új motívumok (Édes mostoha, Budai cukrászda), a régi primitív formában jelentek meg, sőt még olyan is akadt, amely a rendezésben és a technikai kivitelben (a képek és hang tisztaságának tekintetében) az előbbieik jóakarató törekvéseit sem mutatta (Szent Péter esemyője). Egy-két új színészt kivéve, a régi színészekkel és a régi szellemeskedésekkel találkozunk.

Ennek a szomorú képnek egyik oka kétségkívül az a nagy mohóság, mellyel a tőke az elmúlt hónapokban a magyar filmek gyártásához fogott. Néhány hónap leforgása alatt a magyar filmek nagy tömege készült el, kis tőkével, kevés körültekintéssel és a legrövidebb időn belül. Ennek a mohóságnak azonban a művészieken kívül kereskedelmi következményei is lehetnek. Tehát nemcsak a közönség, hanem a tőke is érezni fogja a hatását. A tőke ugyanis, hogy a gyártás költségeit, illetőleg annak kamatait (inkább az utóbbit) behozza, már régebben is kötelezte a mozist, hogy egy magyar filmhez három-négy gyöngébb külföldi filmet kössön le. Hol van az a mozis, elsősorban vidéken, aki vállalkozik nagyobbszabású magyar film kérésére ilyen feltételek mellett? Hiszen vannak olyan filmkölcönző vállalatok is,

melyek nem gyártanak magyar filmet! Elvégre amerikai filmek iránt is érdeklődik a közönség, ezeket meg nagy részben éppen az előbbiek hozzák forgalomba. Ha tehát a tőke nem mutat nagyobb elővigyázatosságot és mérsékletet, könnyen nehézségekbe sodorhatja önmagát, de a magyar film jövőjét is. Szívesebben látnánk kevesebb, de nagyobb tőkével, nagyobb elmélyedéssel és több nyugalommal készült jó magyar filmet!

A magyar filmek mellett a külföldi filmek nagy része is a színpad lehetőségeivel dolgozott, elsősorban a színészre és a játékára építette fel az egész darab művészi sikerét. Megnyugtató azonban, hogy ezek között több olyan is volt, amely tartalomban eredetibbet vagy formában néhány művészi és filmszerű részletet nyújtott a közönségnek (Fekete szamar, Két király, Vörös Pimpernel stb.).

A „Nocturno“, a „Ne hagyj el“, a „Karenina Anna“ és a „Szentivánéji álom“ az a négy alkotás, amelyről részletesebben is szó lesz. Mind a négy a filmrendező alkotótevékenységének néhány érdekes problémáját világította meg.

Közülök a „Ne hagyj el“ Paul Czinner nagyszerű rendezői eredményei után (Álmodó száj) váratlanul erős csalódást okozott. Nem is művészi eredményei, hanem tanulságai miatt kerül ide. Az utólagos beszámolóknak nem volna gyakorlati jelentősége, ha pusztán az értékelés célja vezetne bennünket. Az „Álmodó száj“ hatalmas művészi eredményeit, melyek az utolsó évek egyik legnagyobb alkotásává tették, az őszi évad Czinner-filmjén hiába kerestük. Még egy közepes nivójú alkotásnál is kevesebbet hozott. Nagy része volt ebben az erőltetett szüzsének is. Általában mégis az volt a legnagyobb baj, hogy a rendező egyéniségét és alkotótevékenységének nyomait hiába kutattuk. Az egész darab, kezdve a szüzsétől a formáig azt mutatta, hogy abban a belső küzdelemben, amely a műterem falain belül nagy színészegyénségek és rendezők között sokszor lejátszódik, jelen esetben a sztár (Elisabeth Bergner) a rendező (Paul Czinner) fölé kerekedett. A darab szüzséje neki készült. A rendezőt pedig mozgókép-alkotótevékenysége közben egyetlen cél irányította: hogy Bergner alakját és játékát előtérbe hozza, kiemelje. Nem csoda tehát, hogy Bergner játékát sokszor élveztük, de a film Czinner egyik leggyengébb alkotása.

A szerényebb művészi igényekkel (bár nagy tőkével) készült „A könnyű l o v a s s á g“ is az előzőkhöz hasonló rendezői törekvéseknek köszönheti nagy részben sikertelenségét.

Ezekkel szemben a „Karenina Anna“ éppen az ellenkező eredményeket szemlélte. G. Garbo alakja az utolsó évek filmjei után egy kissé a háttérbe szorult a mozgóképen. Elnagyolt és néha kevésbé őszinte mozdulatai, melyek előző alkotásain legtöbbször az egész képet betöltötték, most szerényebbek lettek. Játéka beleilleszkedett a képbe és képiessége az előző alkotások üres barokk-mozdulatai után tartalmat nyert. Ha e tekintetben voltak is még kívánni valók, általában mégis nagy fejlődést vettünk észre. Végre a rendező (C. Brown) is szóhoz jutott, ami Greta Garbo erős egyéniségét tekintve, részéről bizonyára művészi belátásnak a következménye.

Voltak ugyan képek, sőt képcsoportok, amikor a néző (aki a film nyelvét is értette) behúnyt szemmel is követhette a cselekmény folyását, ami a filmre nézve nem nagyon hízelgő megállapítás. Viszont nagy számban voltak jelenetek, képek és képcsoportok, amikor komoly művészi élményben volt részünk. Igazságtalanok volnánk azonban, ha a filmet az eredeti irodalmi alkotással mérnök össze, amelynek messze mögötte marad. A mozgókép természetesen a nyelvi kifejezést sok helyen nem tudta követni, s így Tolsztoj nagy szelleméből, amely az eredeti regényt betölti, a filmen csak kevés volt jelen, amit viszont a mozgókép kifejezési határai magyaráznak meg.

A Czinner-filmnél nem sokkal kisebb csalódást okozott a „N o c t u r n o”. Okai azonban sokkal mélyebbek és kevésbé egyszerűek. Külföldi sikerei után nálunk csak kevesen voltak, akik a nagy hibákat: a tartalom giccses motívumait (különösen a darab második részében) és a forma túlzásait és megoldatlanságait meg tudták bocsátani a filmszerű kifejezési törekvések kedvéért. A darab azonban, míg a magyar közönségig eljutott, formai szempontból komolyabb változásokon ment át. A kivágott képek tartalmi szempontból ugyan nem voltak nagyjelentőségűek, bár e tekintetben is nem egy helyen okoztak homályt, a film formáját azonban már lényegében érintették. Meg kell itt említenünk, hogy az orosz formastílus (amelynek általánosságban Machaty is követője) a kifejezés terén kezdettől fogva elméletben és gyakorlatban egyaránt rendkívüli nagy jelentőséget tulajdonított a képkapcsolásnak (a montázsnek), a képek rendszeréből származó kifejezési lehetőségeknek. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen formastílusban készült filmnél nincs veszedelmesebb dolog, mint mozgóképeinek a rendszerét megbolygatni. Így történt meg az, hogy a két élet és millió képeinek szembeállításai (a párhuzamos cselekmény és a kontraszt montázs), amely eredetileg sok lélektani helyzetet és változást világitott meg, az új „Nocturno”-ban sok helyen elmaradt. Az asszony belső változásai a családi körből és későbbi életének több fordulata maradt megokolatlan.

Már az Extasis is rámutatott arra, hogy Machaty képzelete és alkotóereje, amely egyes mozgóképek és kisebb rendszerek megeremtésénél csodálatos művészi eredményeket produkált, nagy átfogó tevékenységre, nagy és egységes képrendszerek alkotására nem képes. Az a néhány száz méter pedig, amelyet a Nocturno-ból kiollóztak, még elmélyítette az egység hiányát.

Az Extasis tele volt formai túlzásokkal. Olyan költeményhez hasonlított, amelyben fölöslegesen sok a jelző. Szimbólumai néha keresettek, erőltetettek és homályosak voltak. A „Nocturno” e tekintetben már mutatott némi változást. A közönség és a kritika azonban, amely megszokta az előző alkotásnál a szimbólumok halmozását, ott is szimbolikus értelmet keresett, ahol csak egy érdekesebb beállításról volt szó. Nyilvánvaló, hogy nehéz volt ott szimbolikus értelmet találni, ahol a kifejezés nem is törekedett arra.

Az Extasisal szemben a Nocturno középpontjában nem az asszony, hanem a férfi állt. Csak a reklám beszélhetett egy elsodort asszony életéről. Az asszony élete csak előidőzője volt a férfi tragikus

vergődésének. A film formája is ott alkotta a legszebb részeket, ahol a férfi belső életét és küzdelmeit szemléltette és fejezte ki. Művészi értékelés szempontjából a darab általában két részre oszlott. Nem vitatható, hogy a második rész tartalmában és formában mélyen alatta állt az elsőnek. Mintha a második részt fáradtabb képzelet alkotta volna. Valószínű, hogy a happy end erőszakolása (a férfi életére vonatkozólag) sodorta a rendezőt giccses megoldásokba.

Az első rész azonban még így is komoly és filmszerű művészi eredményeket hozott. Nem fényképezett színpadi jeleneteket adott s a színész játékanak reprodukcióját, hanem valóban mozgóképekkel alkotott. A kísérőzene ugyan elhibázott ötlet, de az alatódal — mert lélektanilag megokolt életjelenség a cselekmény folyamán — művésziileg harmonikusan olvadt a mozgóképbe. A beszéd szerepét a rendező már helyesebben fogta fel, mint az Extasisban, ahol a beszéd tudatos kerülése természetellenes és erőszakolt jelenetekbe sodorta a rendezőt. E tekintetben azonban ismét csak a darab első része mutatott művészebb eredményeket, ahol a beszéd a mozgóképpel szemben másodrendű szerepet játszott, tehát inkább életjelenség, mint kifejezési tényező volt s így nem hátráltatta a mozgóképet kifejezési lehetőségeiben és nem állította meg a történet zavartalan folyását.

Az utolsó hónapok legnagyobb művészi és társadalmi eseménye volt a nagy színpadi rendező, Reinhardt, filmje, a *Szentivánéji álom*. A közönség nagy része és a kritika majdnem kivétel nélkül extázisba jött művészi eredményeitől. A napi kritika, mert nem ismeri a film és a többi művészetek határvonalait, kevés kivétellel gátlás nélkül engedte át magát a rajongásnak, melyet a premier közönsége megindított. Noha mi is elismerjük a rendezés nagy koncepcióját és magunk is élveztük a film néhány csodálatosan szép képsorozatát, abban a rendkívüli nagyraértékelésben és rajongásban, amely — fenntartás nélkül — mindent a mozgókép művészi eredményeinek tulajdonított, nem vehetünk részt. Elsősorban azért kell részletesebben is megemlékeznünk róla, mert az ünnepélyes premier bevezető beszédében Reinhardtra hivatkozva többek között felvetették azt a kérdést is, hogy milyen szolgálatot (!) tehet a film a nagy irodalmi alkotásoknak.

A film művészi problémái annál érdekesebbek, mert rendezője az utolsó évtizedek színpadi törekvéseinek egyik legnagyobb alakja. Azoknak az éveknél tehát, amikor a színpad gyakran a film eszközeivel dolgozott. Ezek a törekvések s ez a színpadi szellem, mint azt fejtegetéseink elején említettük, ma már a múlté. Bizonyos, hogy van valami jellemző abban is, hogy Reinhardt, aki tele volt legnagyobb rendezéseiben is vizuális motívumokkal, képességgel és miliórajzzal, most, hogy a színpad visszahúzódik a saját területére, ott hagyja a színpadot és a film területére lép.

A kiindulópont nem volt elhibázott, ha tekintetbe vesszük, hogy Shakespeare-nek mégis azt az alkotását választotta ki, amely még a leginkább felel meg a mozgókép kifejezési lehetőségeinek, s hogy amennyire lehetséges volt, legalább hű maradt az eredeti alkotáshoz.

A film általában két részre esik szét. Az első rész, a darab eleje és vége, amely az eredeti alkotásban is az érzéki világban, a valóságban

játszódik le, nem más, mint az utolsó évtizedek színpadi szellemében megrendezett színpadi jelenetek reprodukciója. E tekintetben nagyszerű színpadtörténeti dokumentumok lehetnének az utókor számára. Színpadi jeleneteknek túlságosan filmszerűek, viszont filmnek túlságosan színpadiasak. Ezek a részek mutatják a legszembetűnőbben a két művészet határvonalán mozgó Reinhardt rendezői egyéniségét.

A színpadi rendező egyénisége ütközött ki abban is, hogy az átmenetet a valóságból, az érzéki világból az álomvilágba elfelejtette filmszerűen motiválni. Nem volt tudatában annak, hogy a mozgókép folytonossága nem tűr meg színpadias átmeneteket. A színházban a közönség is az ő alkotóképzeletével résztvesz a színpad művészi életében. A jelenetek és felvonások között elegendő ideje van arra, hogy áthidalja a külső és belső változásokat, melyekhez képzeletének elegendő anyagot nyújt a színész közvetlen jelenléte és a nyelvi kifejezés rendkívüli gazdagsága. A filmen azonban, ahol a történet sebesen vágat és megállás nélkül halad előre, ahol a mozgóképek szemléltető volta nem ad annyi szabad lehetőséget a képzeletnek, mint a nyelvi kifejezés elvonsága, a filmen a rendezőnek kell mindezt mozgóképekben kifejezni. Ez pedig a Reinhardt-filmén elmaradt. Az álom és a valóság képei átmenet nélkül kapcsolódtak egymásba.

Eljutottunk tehát az álomvilágba, — átmenet nélkül. Ami a közönséget ebben a tündéri álomvilágban elragadta, annak eredményeit magunk is elismerjük. A pazar látványosságok és a nagyszerű technikai megoldások bámulatba ejtették a nézőt, elkápráztatták a szemet. Az utóbbiaknál azonban (néhány művészi képcsoportot kivéve) nem jutottunk tovább. Vájjon a valóságos erdő, az élő természet mozgófényképe, a levegő magasságában lebegő és száguldó tündérek visszaadták-e a külsőségeken kívül a shakespeare-i szellem ifjúi, szenvedélyes lobogását?! Aligha. Reinhardt kétségkívül nagystílú, de gyakran színpadias elgondolásait a másik rendező (W. Dieterle) sokszor nem tudta technikailag keresztülvinni anélkül, hogy itt-ott a megoldásnak technikai íze nem maradt volna. Általában az álomvilágban is megmaradt a színpadi keret, csak a kereten belül volt nagyobb lehetősége a képiességnek, a ritmusnak, a technikai lehetőségeknek, de nem a mozgóképekben való kifejezésnek. Az előbbieket pedig még nem meritik ki a film fogalmát.

Értékeljük azt a nagy küzdelmet, amelyet Reinhardt a shakespeare-i vígjátékkal folytatott, miközben az irodalmi alkotást az irodalom területéről a mozgóképre kényszerítette. Ennek a nagy küzdelemnek a nyomai ott is voltak a filmen. Ahol a dialógus uralkodó szerepet kapott és kifejezéshez juttatta a shakespeare-i szellemet, ott a kép másodrendűvé lett vagy csak illusztrációja volt a dialógusnak. Ahol pedig a mozgóképek vették át az uralmat, ott legtöbbször elmaradt az alkotás lelke és szelleme, csak látványosság volt minden.

Nem nehéz megmagyarázni a film nagy sikerének művészi és lélektani okait. Az álomvilág káprázatos látványosságain és a csodálatos technikai eredményeken kívül bizonyára jelentős szerepe volt Mendelssohn zenéjének is, amelyhez természetesen a filmnek kevés köze van. A nagy vonzóerő Reinhardt rendezői egyénisége volt és

a közönség nagy része előtt az egykori Reinhardt-rendezések emlékei keltek fel. Végül említjük a legnagyobbakat: Shakespeare írói alkotását és néhány nagy színész játékát, s ha mindezeket elhagyjuk, vajjon mennyi érdeme marad a film speciális művészetének?!

Reinhardt filmje tehát végső elemzésben nagystílusú próbálkozás volt, amelyen meg lehetett találni nagy rendezői egyéniségének nagy vonalait, néhány nagyon szép képet és képszerű megoldást, a darab általában mégsem volt más, mint idegen művészetek (költészet, zene, színpad) egyvelege, melyet a mozgókép technikai lehetőségeivel reprodukált. Lehet, hogy Reinhardt, ha meg tud szabadulni idővel az irodalom és színpad kísértéseitől és eredeti filmtémához nyúl, nagyot fog alkotni, hiszen egész életének munkássága bizonyítja, hogy alkotóképzelete erősen hajlamos a képszerűsége.

Az elmúlt év második fele tehát, ha nem hozott is rendkívüli nagy és harmonikus alkotásokat, éppen problematikus darabjaival kellette fel az érdeklődést a színpad és a film aktuális művészi problémái iránt s így megindította a lassú megtisztulás folyamatát. Az utóbbit bizonyára elősegíti majd a kritika is, amely szórványosan ugyan, de szintén mutat némi fejlődést.

Végül röviden meg kell említenünk az elmúlt hónapok egyik legnagyobb jelentőségű eredményét: technikailag már minden készen áll, hogy a mozgókép végre nálunk is bevonuljon a didaktikai életbe. A legnagyobb nehézségek bizonyára csak most kezdődnek majd, mert a filmoktatás problémája korántsem merült ki még a technikai kérdésekkel. A gyakorlat rá fog mutatni arra, hogy a mozgókép nemcsak arra jó, hogy szemléltessen. Mert kifejezési eszköz is egyúttal s ilyen értelemben poláris ellentéte a nyelvi kifejezésnek, komolyabb elmélyedést igényel, hogy a különböző tudományok területein hol és mikor egészítheti ki a nyelvi kifejezés elvontságából származó hiányokat. Ha az oktatófilm nem lesz egyéb, csak egyszerű szemléltetése azoknak a jelenségeknek, melyeket az oktató a valóságban nem tudott bemutatni, akkor a mozgókép nem sok újat fog nyújtani az eddigi szemléltető eszközökkel szemben. Tökéletes kifejezést a tudomány területén is csak filmszerű képzelettel rendelkező rendező alkothat. Nem szorul talán részletezésre, hogy e tekintetben a szaktudás még nem elegendő s hogy a mozgóképekben való kifejezéshez éppen olyan külön adottság kell, mint az írói készséghez.

Az oktatófilm tananyagát egyes szakokon belül nemcsak egyes órákra, évekre, hanem szakanyagon végig rendszeresen kell felépíteni, hogy egységes és tökéletes kép alakuljon ki évek során a tanulóban az illető tudományos világ belső életéről és eredményeiről. Hogy a tanuló évek során a maga önálló tevékenységével (a tanár irányító tekintetével a háttérben) maga absztrahálhassa a filmről az illető tudományos világ törvényeit és maga foglalhassa rendszerbe őket.

Zenkívül még egy lényeges problémát kell szem előtt tartanunk, amely a film kifejezési eszközének, a mozgóképnek egészen speciális kifejezési természetéből következik. A mozgókép ugyanis a szemlélőben könnyen passzivitást idézhet fel, mert minél tökéletesebb és pontosabb a kifejezés a filmen, annál kevésbé kényszeríti intellek-

tuális tevékenységre a szemlélőt. A legújabb oktatás szelleme pedig éppen az ellenkezőre törekszik: a tanulót önálló és mozgalmas intellektuális tevékenységre igyekszik serkenteni. A film didaktikai hivatásában tehát az egyik legfontosabb lélektani és logikai kérdések egyike, hogy az oktatófilm a tanulók és a tanár egyénisége közti viszonyban, a közös munkálkodásban és a nyelvi kifejezés területével szemben a megfelelő helyet foglalja el.

Ezeknek a kérdéseknek részletesebb fejtegetése azonban korai volna. A gyakorlat bizonyára magától is felveti majd a problémákat, melyekről az iskolaév végén talán részletesebben is lesz alkalmunk szólni.

Az elmúlt év második felének filmélete tehát elég gazdag volt élményekben. Jogunk van hinni, hogy az új év sok fejlődést mutat majd és nagyobb eredményeket hoz a múltnál.

KRAMPOL MIKLÓS

RUSZINSZKÓ A CSEH POLITIKÁBAN

Az ERDŐS KÁRPÁTOK vidéke a régi Magyarországnak elhagyott zuga volt; ma sem enyhültek még e szomorú és sötét föld emberi és szociális nyomorúságai, Ruszinszkó mégis ma szinte legfontosabb hatalmi bázisa a csehszlovák külpolitikának. A régi Magyarország emberei némi romantikusan színezett szociális részvétellel tekintettek e szomorú hegyek, elhagyott falvak felé s itt tanulták szinte tán először megismerni a zsidókérdés aktualitásait. Tekintetük legfeljebb akkor hatolt messzebbre, ha Oroszország veszedelmére gondoltak. Mégis: Oroszország akkor messze volt s Ausztria lengyel területei öveztek végig észak felől a magyar határt, az ezeréves határok között pedig jelentéktelen és viharmentes terület volt ez. Szívesen emlegették a „gens fidelissima“ hűségét Rákóczi zászlaihoz, némely írónk pedig idilli képeket találtak e nép életében. Körülbelül ilyen gondolatokkal akkor a magyar közvélemény könnyen megnyugtathatta magát ez Erdős Kárpátokat illetőleg; más kül- és nemzetpolitikai szempontokra alig is volt itt szüksége.

Ma Csehszlovákia számára természetesen egészen más a helyzet a Ruténföld kérdéseiben. Ez a vékony földcsík a kapocs, mely Kelethez fűzi a köztársaságot. Ha néha felötlik a soha nem nyugvó csehszlovák-lengyel ellentét, illetve az ezzel párhuzamosan ápolt lengyel-magyar romantikus barátkozás, a cseh realizmus megnyugodva tekinthet e 60—100 km-nyi szélességű földcsík felé, mely Lengyelországot és Magyarországot elválasztja egymástól. Ez talán Ruszinszónak negatív értelemben vett jelentősége. Pozitív értelmet ott ölt a Csehszlovákia és a Ruténföld kapcsolata, midőn a köztársaság a kisántánt felé fordul és keleteurópai politikát csinál. Ruszinszkó a legfontosabb területi záloga a kisántánt területi folytonosságának és politikai összefüggésének. A történelmi Csehország földrajzi helyzete és múltja nem fordul Közép- és Kelet-Európa felé. A cseh történet középeurópai történet volt, de a német és osztrák középeurópai gondolat alakulásai — a középkori császárság s a Bécsből szabályozott Habsburg-hatalom — szabták meg menetét. A Szudéták hegyláncai Európa szívébe zárták a cseh népet; a történelmi cseh föld Európa földrajzi középpontja s cseh történetírók és politikusok ma is gyakran idézik Bismarck híres szavát: aki a cseh föld ura, ura Európának is ... A cseh nép és története tulajdonképp csupán az Alsó-Ausztria felé nyílt morva medencén át érintkezett Közép- és Kelet-Európá-

val; Morvaországon át törtek a prágai hatalom felé Hunyadi Mátyás és a Habsburgok, midőn először kezdték Közép-Európa mai körvonalait kialakítani. A németiség történelmi változatai által nagyon befolyásolt cseh nép voltaképp csak akkor lesz középeurópai tényező, midőn Szlovenszón át a Dunáig eljutott. És ahogy Szlovenszókó birtoka határozza meg Csehszlovákia középeurópai és dunai jelentőségét, a jelenlegi viszonyok között így határozza meg viszont a Ruténföld uralma azt, hogy Csehszlovákia a keleteurópai politika messzebb távlataiból is fontos tényező. Hangsúlyoznunk kell tehát az alapvető különbséget Ruszinszókó régi és mai helyzete között. A régi Magyarországon ez a táj eldugott, hegyek közé szorult zug volt politikai, forgalmi, gazdasági jelentőség nélkül. A régi Magyarországon nem is lehetett jelentősége, mivel egy meghatározott és megjegecesedett történelmi és politikai egység része volt — oly rész, melynek sorsát e középpont erői határozták meg. Viszont fokozott jelentőségre jutott rögtön, midőn a felsőtiszai vidék politikai egysége megbomlott, így történt ez már a török korszakban is, midőn átmenő érintkezési és csatározási területe lett Erdély s a királyi Magyarország viszonylatainak. Hasonló helyzete és fontossága ma is. Egy nagyobb politikai egységben elhagyott zug, így viharok. Ezeknél a hegyeknél találkoznak össze Csehszlovákia, Románia, Lengyelország és Magyarország területei és ellentétei.

E négy állam különböző érdekeinek ütközése természetesen egyre jobban kiemeli e kis földdarab fontosságát. Csehszlovákia rajta át fogózik szövetségesei és Kelet felé. A cseh nép most újra visszahajlik szláv voltához, melyet Nyugat kedvéért folyton elhanyagolt eddig. A cseh szlávizmus nem lelki nosztalgia, hanem reális hatalmi akarát. A csehszlovák köztársaság helyzete nehéz ma a Szudéták hegyei közt a kívülről is, belülről is ható német és lengyel fenyegetések miatt. A cseh nép a Nyugatról jövő veszedelmek ellen Keletre támaszkodik. Egy évszázada, hogy a cseh romantika megtalálta a szlovák népben a testvért, a társat, a területet, mely megmenti ősi szláv népi egyéniségével számbeli gyarapodással a németek által veszélyeztetett cseh ügyet. A cseh nép Szlovenszókó és Ruszinszókó birtokában döntő és vezető szláv hatalmként szerepelhet. Egy éve már, hogy a csehszlovák-orsz kapcsolat konkretizálódott. Ez Barthou külpolitikájának eredménye volt. Barthou vezette vissza Oroszországot a nyugati népek társaságába, midőn Németország szélső nacionalista útra tért, elhagyván Briand és Stresemann irányvonalát s midőn Lengyelország Németország felé hajolt el Franciaországtól. A francia politika számára így vette át a mai Oroszország újra a cárok birodalmának szerepét: azaz Németország állandó ellenőrzését Kelet felől. Míg Lengyelország a francia külpolitika támasza és föltétien követője volt, addig a csehszlovák-lengyel viszony kielégítő és korrekt volt; e viszony megromlása az előbb vázolt eltolódással kapcsolatos. Csehszlovákia sietett követni Oroszország barátságának megnyerésében a francia politikát s ez az út a cseh érzelmeknek is igen kedves volt. Ma tehát a cseh külpolitikának két bázisa van: egy Kelet s egy Nyugat felé. Oroszország ma Genfben a jelenlegi helyzet kész öre;

a csehszlovák külpolitikának pedig a Népszövetség az állandó dogmája és bázisa, mivel ez képviseli eddig a legkövetkezesebben — némely döntő tagállamai ellenére is — az európai status quót; Csehszlovákiának pedig a mai helyzet fenntartása a legegyszerűbb érdeke. Az olasz-abesszin viszályig Franciaország volt a genfi dogmák őre; ma szívesebben hajlik egy dinamikusabb magatartás felé; viszont ugyanekkor Anglia lépett föl, mint a genfi statizmus védője. Így Csehszlovákia, főleg Hodzsa Milán befolyására, a genfi elvet magáévává tevő Angliához orientálódott. Különös paradoxonja a mai európai helyzetnek: ma Anglia és Oroszország magatartása — legalább is az olasz ügyek aktualitásának hatása alatt — közös. Tehát Csehszlovákia egyszerre üzheti genfi, nyugateurópai szerepét az érzelmeiből és hatalmi akaratából fakadó oroszbarát politikával. Itt még jelentős a német kérdés: a csehszlovák-német viszony kritikus és bizonytalan voltával a köztársaság külpolitikája éppúgy tisztában van, mint azzal is, hogy a szovjet és Hitler Németországa közt mennyire kicleződött a viszony. E lapangó ellentétek között életérdekei Oroszország oldalára vonták Csehszlovákiát. De, ismételjük, másként nem vállalhatná föl az orosz irányzatot, mint Ruszinszkó birtokában, mivel voltaképp csak ez a föld biztosít számára csatlakozást etnikailag is, politikailag is a szláv Kelet felé.

Románia sokáig tanácstalanul állt e szláv barátkozásban. Feszélyezték itt latin-nép volta és Lengyelországgal való intim kapcsolatai, melyek még Pilsudski művei voltak. A szovjettel szemben Románia állandóan óvatos volt, akár Lengyelország. Lengyelország viszont már régen előre látta a csehszlovák-orosz barátságnak reája nézve veszélyes voltát. Innét vannak azok a lengyel elgondolások, melyek Ruszinszkón át közös lengyel-magyar határt szeretnének. És itt a lengyeleket még egy másik szempont is feszélyezi. Lengyelország keleti részén hatalmas, négymilliónyi ukrán kisebbség él. 1918 óta Csehszlovákia a titkos mentora a lengyelországi ukrán ügyeknek, melyek a lengyel állammal szemben korántsem barátságosak. 1918 óta Ruszinszkón ugyancsak hatalmas lángra kapott az ukrán érzelem. A ruszin intelligencia ma Prágában tanul, szlovák- és lengyelelles orientációjú és gyakran demonstrál, főleg ifjúsága, a nagyukrán nemzetegységért. A lengyelek úgy vélik, hogy az ő ukránjaik nyugtalan-sága Ruszinszkóról is táplálkozik. Szívesen tolnák tehát át Magyarországra érdekkörébe Ruszinszkót; ezáltal Csehszlovákiát elszigetelnék Oroszországtól, Romániától és saját ukránjaiktól s ugyanekkor a Ruszinszkóra is nyúló ukrán nexusokat semlegesítenék. Romániának szintén vannak némelykor bajai a maga bukovinai ukránjaival; ez a mozgalom számára se kellemes. Mindezideig azon volt, hogy együttműködjenek Lengyelországgal az orosz veszedelem lokalizálásán. Oroszország genfi szereplése s a status quo melletti állásfoglalása, a mai európai helyzet megrögzítésére irányuló nagy igyekezetei azonban megváltoztatták ezt a román magatartást. Ma Titulescuval és Jorgával élükön a román politikusok gyakran nyilatkoznak barátilag a béke órévé lett Oroszországról. E magatartás eredménye természetesen aztán Lengyelországnak Romániától való bizonyos elhidegülése

lett. De Románia különben sem állhatott volna eddig sem a Ruszinszkót illető lengyel magánélgondolások mellé. Románia híve volt a szovjettel szemben egy közös lengyel-román biztonságnak, ugyanakkor azonban mindenkor mereven kitartott a kisántánt politika folytonosságá mellett is; azaz: számára a legfontosabb mégis egy csehszlovák-román biztonság volt — Magyarországgal szemben; s e szempontból is Ruszinszkó mai helyzete a legerősebb biztosítéka Romániának.

Ma tehát a Genffel együttműködő Oroszország és a kisántánt közt — kivéve a mai oroszbarátságtól régi cári és pravoszláv érzelmekből vonakodó Jugoszláviát — teljes a baráti viszony s a jelenlegi helyzetet rögzítő érdekazonosság. A keleteurópai talajra fundált Csehszlovákia nyugati biztonságának ez a kis terület a legfontosabb bázisa, hiszen a köztársaság, éppúgy mint Franciaország is, elsősorban a föltételezett német expanzió iránti óvatosságból vállalta a szovjet barátságát.

A csehszlovák állami tudat hordozói, politikusok és a szellem emberei egyformán tisztában vannak Ruszinszkó ezen helyzetével, mely elsősorban külpolitikailag meghatározott. Szlovenszko és Csehszlovákia kapcsolata némileg egy belsőbb csehszlovák ügy: vajjon önálló nép-e a szlovák vagy nem, vajjon nép- és természet jogilag igazolható-e a mai csehszlovák állami egység s vajjon a „csehszlovák“ állampolgárság eddigi jogi és külsőleges fogalmából kifejlődhet-e valamilyen magasabb szellemi és etikai fogalom? — csehek és szlovákok számára e kérdések nemzeti lényüknek mintegy belső problémái. De Ruszinszkó kérdésében már nem nép és nép állanak egymással szemben, mint a cseh és szlovák viszonylatban, hanem a csehszlovák államhatalom áll szemben egy oly területtel, melyre való jogcímei nem természetjogiak, nem faji és nem kulturális jellegűek. A cseh tudat tisztában van vele, hogy a cseh és a ruszin műveltség és néplélek közt nem szöhetők a rokonság oly számai, mint a cseh és a szlovák dolgok között. Prága nyugati történeti hagyományai s a rutén hegyek és fatemplomok pravoszláv, misztikus öröksége két idegen, ellentétes világ. A cseh ember realizmusa és racionalizmusa és a ruszin népiclek elmaradottsága, miszticizmusa egymással alig összeegyeztethető lelki formák. És a cseh tudat nem is nagyon kísérletezik vele, hogy Prága és a távoli Ruszinszkó között ilyen lelki szálat szöjjön. Ruszinszkó kérdését a csehek nem is úgy fogják fel, mint a köztársaság vagy a cseh és szlovák népek szűkebb belügyét. Ruszinszkót a külpolitikai, nemzetközi helyzet juttatta Csehszlovákiának — s ez a ruszinszkói kérdés a csehek számára ma sem pusztán belügy, hanem nemzetközi probléma.

Csehszlovákia és Ruszinszkó egyesülése nemzetközi helyzet alakulásából, de nem a cseh és a ruszin nép belső szükségleteiből született. Bizonyára nem lesz érdektelen, hogyha ezen előbb elmondott tények igazolására a következőkben elsősorban a ruszin-kérdéssel foglalkozó néhány mértékadó cseh véleményt összefoglalunk. Valamennyiből e kérdésnek erősen nemzetközi és külpolitikai szemléletű felfogása látszik.

A CSEH KÖZTUDAT politikai érzéke és érdeklődése az utóbbi évek során nagyot fejlődött. Egy igen eleven és kiterjedt érdeklődésű politikai irodalom keletkezett. De híven a csehszlovák állam keletkezésének körülményeihez és európai helyzetéhez, ez az irodalom elsősorban külpolitikai kérdésekkel foglalkozik. Egyfelől minél jobban föl akarja világosítani a cseheket — a cseh embert keveset érdekli a belpolitika — a külföld öreá nézve oly életbevágó ismeretéről. Másfelől viszont a külföld felé is fordul s egy sokirányú, soknyelvű propagandairódalom változatos módszereivel dolgozik. És itt nemcsak a nemzetközi propaganda közkeletű módszerei az eszközei, hanem tán még nagyobb súlyt helyez a cseh tudományosság segítségére is.

A csehszlovák külföldi propaganda egyik legszámottevőbb munkása egyúttal a cseh történettudománynak ismert tudósa: Krofta Kamill, Benes külügyminiszter állandó helyettese. Krofta Ruszinszkóval is foglalkozott.¹ Ez a könyve igen jellemző példája annak, hogyan fogja föl a politikus és művelt cseh köztudat Ruszinszkó történetét, a csehszlovák köztársasághoz való viszonyát s az ebből fakadó aktuális kérdéseket.

Krofta könyve 1918 október 28-ika eseményeinek leírásával kezdődik. És már ezek az első sorok is világosan megmutatják a különbséget a szlovák és ruszin dolgok között. A cseh nép óhajtotta „keleti ágával“, a szlovák néppel való egyesülést s erről meg is egyeztek a szlovákok képviselőivel. A csehek és a szlovákok — írja Krofta — két ága ugyanegy népnek és ők a népek önrendelkezési jogának győztes joga alapján keresték a közös állami élet lehetőségeit. Hasonló viszony azonban nem volt a csehek, szlovákok és Ruszinszkó lakosai közt, teszi hozzá a történetíró.

Meddig tudja visszavinni Krofta a cseh-ruszin érintkezéseket? Nem messzebb, mint az 1914-es máramarosi schizma-pörig, melyet élénk részvéttel figyelt a cseh közvélemény. De máskülönben az volt a nézetük erről a területről, hogy a háború után ez majd a cári Oroszországnak jut. Krofta beismeri, hogy a cseh közvélemény nem csekély részét meglepte a fordulat, mely Csehszlovákiához fűzte Ruszinszkót. Vannak még ma is sokan, kik azt tartják, hogy idők folyamán meglazul ez a kapcsolat. A történetíró, ki egyúttal aktív külpolitikus is, az ily vélekedések ellen Benes külügyminiszter 1934-es ungvári beszédének egyes részeit veti; történetírói szemléletének is ezek az aktuálpolitikából merített szavak a vezérlői: „A békekonferencia bízta ezt a földet Csehszlovákiára, mm helyesen fölismerete, hogy ezzel a döntéssel végleg kiemelte az európai nehézségekből, viszályokból és harcokból, melyek minden más döntés esetén elkerülhetetlenül beállnának a Ruténföldért a középeurópai államok között. A békekonferencia egyúttal joggal és a jövő középeurópai viszonyok iránti megértéssel Csehszlovákia számára életbevágóan fontos lehetőségeket akart adni a Romániával való együttműködésre is...“ „Csehszlovákia teljesíteni fogja Ruszinszkó iránti köteleseit és föladatait“ tette hozzá még Benes külügyminiszter.

¹ Krofta Kamill: Podkarpatská Rus a Ceskoslovensko. Praha, 1935, — németül is, mint a Prager Rundschau IV. évf. 6. füzetéből való különlenyomat.

Ezekből nyilvánvalóvá válik a Ruszinszkrét illető hivatalos csehszlovák felfogás. Midőn Krofta mélyebbre hatol Ruszinszkrét történetébe és a főbb szempontokat megismerteti a cseh közönséggel, itt többé már nem vezethetik a mai aktuális csehszlovák külpolitikai szempontok. Viszont annál jobban kiemeli a ruszin föld ősi szláv jellegét. A cseh történetírás egyre nagyobb érdeklődéssel fordul újabban az orosz dolgok felé. A csehek szemében Ruszinszkrét ősi orosz föld. A racionalista cseh szellem viszont politikai céljaiban szívesen használja föl a pravoszláv hangulatokat. Krofta is kiszakítja Ruszinszkrét a magyar történet egészéből. Úgy tárgyalja, mint különálló történeti egészet s bár mindenkor megmutatja, hogy politikai különállása sohase volt, a különféle magyar befolyásokat már mint külső hatásokat fogja föl. Ugyanekkor azonban meleg szavakkal szól a Masarykkal kooperáló amerikai rutén szerepéről. 1918 október 21-én adták át ezek Wilson elnöknek memorandumukat, melyben a csehekkel való egyesülés mellett foglaltak állást, — mivel amúgysem számíthattak rá, hogy a békekonferencia elismeri a rutén föld teljes önállását s még kevésbbé, hogy megengedi az ukránokkal való egyesülést. Krofta aztán történeti beszámolója végén ismét Benes szavait idézi: „Ez a föld bizonyára nehéz harcok és európai konfliktusok középpontjává válnék, ha Csehszlovákiával kéz a kézben nem lenne a biztonság, a nyugalom s a béke záloga Európának épp azon helyén, ahol Csehszlovákia, Magyarország, Románia, az ukrán mozgalom befolyásai s Oroszország találkoznak“. És Krofta le is vonja aztán a következtetést. Csehszlovákia és Ruszinszkrét kapcsolatáról nem a cseh imperializmus s a cseh népek önző vágyai határoztak, szerinte, hogy kiterjessze államterületét és hatalmi körét, hanem a nemzetközi tényezők, melyek figyelembevették e mellett a nemzetközi kényszerűség mellett a nép egyedül hivatott képviselőinek akaratát is ... Minden más megoldás esetén nem lehetne béke a Ruténföldön s a csehszlovák köztársaság el van tökélve, hogy minden más törekvés, minden revizionizmus ellen megvédi ezt a földet.

Krofta politikus történetíró, ki nagy tudását és készségét erősen a mai politikai viszonyok szolgálatára fordítja. Vájjon milyen más szempontokat szolgáltat nekünk a rutén kérdés ismeretére a csehszlovák történetírás? Most nem térhetünk ki A. Petrov műveire, melyek — magyar tudományozóinktól eddig észre sem vétetve — részletesen fölmutatták a ruszin népiségtörténetet. Ugyanígy éppen csak megemlítjük egy Csehszlovákiában élő orosz kutató: Eugen Perfeckij nevét, akinek több figyelemreméltó tanulmánya tárgyilagosan és újabb szempontokat is hozva foglalkozik a ruszin múlttal, részletesen elemelve a ruszin történet forrásait,¹ avagy kitérve az ottani magyar hatásokra is.² Most elsősorban az aktuálpolitikai szempontok érdekelnek. Krofta tisztában van föladata nehézségeivel; célkitűzését és föladatát nem is titkolja s híven Masaryk tanításaihoz, a múltat nem historikus szemmel nézi, de tanulságokat akar belőle levonni a mai ruszinszkrét cseh politika

¹ Dr. Eugen Perfeckij: Dve stati k dějinám Podkarpatské Rusi: 1. Nejdůležitější Studie o dějinách Podk. Rusi. ² Knize Fedor Koriatovic Mukacevsky. Bratislava—Túr. Sv. Martin 1922 és Podkarpatské e halicskoruské tradice o králi Matyasovi Corvini. Bratislava 1926.

igazolására. Még sokkal súlyosabb ítéletünk az oly művekről, melyek a történettudomány tárgyilagosságának álarca alatt mai utalásokat rejtegetnek. Ilyen a helyzet pl. Chaloupecky pozsonyi egyetemi tanár összes írásaival, melyek a kora középkorra vonatkozólag is a mai államjogi mértékeket alkalmazzák. A szlovákok már egy alkalommal élesen visszautasították Chaloupecky állításait. Nem állíthatni, hogy Chaloupecky komolyan venné maga a cseh történettudomány is; Pékár historizmusához és szempontjai gazdagságához, Emanuel Rádl humanizmusához, vagy akár Krofta világosságához és racionalizmusához mérten Chaloupecky alig jöhet számba. Chaloupecky Ruszinszkóval is foglalkozott; tanulmányaiiban túlteng a félrecsavart adatok mögé rejtett politikum, midőn azt bizonyítja, hogy Ruszinszkó Szvatopluk birodalmához tartozott.¹ Krofta számára — s ez az őszinte álláspont — 1918 a csehszlovák-ruszin kapcsolat jogalapja; Chaloupecky egy ezredével előbb keres erre jogokat, hogy buzgón igazolhassa a mai helyzetet.

De el kell ismernünk viszont, hogy a cseh közvélemény és politikai gondolkodás nem soká vesződik ilyen „historista“ jogigazolásokkal. A külpolitikai propaganda esetleg fölhasználja ezeket a történeti eredményeket, melyek a történeti, népi és természetjogi igazolásra inkább Szlovenszko kérdéseinél a fontosak. Ruszinszkó megítélésénél a csehek elsősorban a jelent, a mai külpolitikai körülményeket veszik figyelembe. Amennyiben pedig történeti jogigazolásokról van szó, az ilyen törekvések nem is a szűkebb értelemben vett cseh érdekeket szolgálják. Sokkal inkább válnak hasznára az orosz népiség történetének és aktuális érdekeinek. Vannak oly vélemények, melyek szerint Csehszlovákia a Ruténföldet mintegy letétként tartogatja magánál Oroszország, vagy a jövőendő Nagy-Ukránia számára. A cseh kelet európai külpolitikának ezek a sejtetések igen jelentős eszközei. De vajjon a valóság oly kellemes lenne-e Románia, Lengyelország — és Magyarország számára? Egy ilyen megoldás esetleges elkövetkezése ismét összehozná Lengyelországot és Romániát; a kisántant politikája ez esetben pedig ellentétbe kerülne a cseh-orosz irány hangsúlyozottan szláv imperializmusával; a kifejlő szlovák nacionalizmusra nem kellemes már ma sem az ukrán-ruszin törekvések nagyranövelése: hiszen Sáros, Szepes, Abauj és Gömör jelentős szlovák területei esnének így áldozatul.

A csehszlovák politika itt tehát helyesebbnek látja, hogy statikus álláspontot foglaljon el. A csehszlovák kül- és belpolitika egyeztető és egyezkedő irányzatú. Az ellentétek kirobantása helyett jobb, ha egyelőre ezen lappangó ellentétek egyensúlyoznak egymás között. Ruszinszkó történeti sorsa itt ismét beigazolódott; nem ura önmagának, hanem ezúttal is egy rajta kívül fekvő hatalom irányítja: most Prága ez a hatalom. Prága pedig elsősorban külpolitikai beállítottságú; Prága még Szlovenszkon és Ruszinszkon is külpolitikát kénytelen csinálni, hogy egyeztesse az ellentétes szlovák, lengyel, román, ruszin, magyar, zsidó viszonylatokat.

Nem véletlen tehát, hogy Benes külügyminiszter Csehszlovákia szempontjából helyesen ismerte föl Ruszinszkó helyzetét: Szlovákia

¹ Prof. Dr. Václav Chaloupecky: Dvé Studie k déjinám Podkarpatske: 1. Sul z Bulharska (892). 2. Kdbylo Honic Potisi pfpipjeno k Uhrám. Bratislava 1925.

hivatása, hogy ezt az eminensen külpolitikailag érdekelt, nemzetközi ellentétek ütközése közé szorult földet továbbra is a mai status quóban tartsa s emellett kihasználja úgy szláv, mint román politikája számára. Benes ismeretes ungvári beszéde¹ ennek a statikus helyzetnek és külpolitikai hivatásnak világos körvonalazása. Különösen érdekesek benne azok a fejtegetések, melyeket Benes a béke gondolatának Ruszinszkóra való alkalmazásához fűzött: szerinte Ruszinszkon Csehszlovákia képviseli a béke eszméjét egyensúlyozó szerepével. Benes megnyilatkozásai között ez a beállítottság nem új: a külügyminiszter mindenkor súlyt helyezett rá, hogy kiemelje Csehszlovákia békekészségét és pozitív nemzetközi szerepét.

Benes külügyminiszter szemében a ruszin-kérdés kezdettől fogva elsősorban nemzetközi kérdés. De még Ő sem mellőzhette el azt, hogy ki ne térjen a ruszin autonómia sokat vitatott ügyére. Utalt arra, hogy panaszok érkeztek a Nemzetek Szövetségéhez, mely hivatott arra, hogy ellenőrizze Csehszlovákiát, mennyire hajta végre a békeszerződések rendelkezéseit a ruszin autonómiáról. Kijelenti, hogy Csehszlovákia kitart kötelezettségei mellett, de az autonómia bevezetése több akadályba ütközik. Itt aztán a régi magyar rezsimre hárítja a felelősséget Ruszinszko elmaradottságáért. Csehszlovákiának, hangoztatta, Ruszinszkon fontos civilizatórius hivatása van. Lépésről-lépésre lehet csak előre haladni: az autonómia kulturális és pénzügyi kérdés s a ruszin népet előbb szellemileg és gazdaságilag meg kell erősíteni, Keleten ez Csehszlovákia kulturális hivatása — s a Nemzetek Szövetsége is minden alkalommal elismerte ennek a csehszlovák álláspontnak a helyességét...

Íme, e szavakból is nyilvánvaló Ruszinszkoval szemben a csehszlovák politika tendenciája: a külpolitikai és nemzetközi kérdések előtérbehelyezésével, a reájuk való folytonos utalással és figyelmeztetéssel elterelni a közfigyelmet a megoldatlan belső politikai, szociális és kisebbségi kérdésekről. Ruszinszko problémája így elsősorban külpolitikai probléma Prága számára; a ruszinszkoói belügyek is a külső viszonyok függvényei. Prága sem kezeli belföld gyanánt Ruszinszkot s ugyanekkor viszont minden aktuális ruszinszkoói kérdés, irány, párt is kívülről keres támaszt a föld belső erőtlensége miatt. A fiatalok Prágában tanulnak s a nagyukrán mozgalom felé tekintenek. A magyar kisebbségi politika azonos irányú a szlovenszkoóival. A kommunisták szintén Pozsony, Kassa és Prága felé kapcsolódnak. A hivatalos csehszlovák expozitúrák viszont közvetlenül a prágai centralizmus eszközei. Természetesen valamennyi ilyen irányt erősen színezi a belső helyzet nyomorúsága. A szociális kérdés a maga teljes ridegségével egész Csehszlovákiában itt érezhető leginkább.

A csehek maguk a legidegenebbül állnak szemben a számukra oly idegen viszonyokkal s e barbár környezetben szívesen tulajdonítanak maguknak civilizatórius hivatást. El nem vitatható, hogy az itt érdekelt cseh körök szeretnék megismerni alaposan a viszonyokat. De szemléletüket mégis mindenkor elhatárolja az az erősen és ridegen

¹ Dr. Edvard Benes: Rec o problému podkarpato-ruském a jeho vztahu k Ceskoslovenské republice. Uáhorod—Praha, 1934.

politikai természetű viszony, mely Ruszinszkót Prágához kapcsolja. A csehek Ruszinszkóban elsősorban a külpolitikai problémát látják. Ha pedig belpolitikai kérdésekre kerül a sor, akkor szemléletük — s ez érdekes eltérés a cseh beállítottság realizmusától és természetjogi fölfogásától — erősen jogászai szemléletű lesz. Ez a jogászai látás azután részleteiben is meg próbálja magyarázni, vajjon miért is késik az autonómia bevezetése. Ezenfelül — amire már rámutattunk — a mai cseh fölfogás Ruszinszkót szinte légtüres térbe helyezi: azaz elszakítja történeti nexusaitól, nem vesz tudomást tájji kötöttségeiről, egyszóval külön egységként kezeli. És még egy jellemző cseh szempont: Ruszinszkón igen jelentős magyar kisebbség él, a csehszlovák hivatalos fölfogás gyakran teljesen megfeledkezik erről.

Ugyanekkor viszont érzik azt, hogy új szálakkal kell Ruszinszkót hozzáfűzni Csehszlovákiához. A nemzetközi jogra való hivatkozás nem elég biztos kötőanyag. Ezért fordul a Ruszinszkó iránt érdeklődő cseh tudat az orosz gondolat felé. Ezért éled föl némi csehszlovák jóakarattól segítve a XVII. század végén elhalt pravoszlávia; se mozgalom egyre terjed a magyar orientációban bűnösnek talált görögkatolicizmus, az unitus hit rovására; s ezért terjed az ukrán mozgalom is. Csehszlovákia tehát itt határozottan szláv hivatást tulajdonít magának. Azon publikációk, melyek a csehszlovák közönséget megtanítják a ruszinszkói viszonyok eddig oly hiányos ismeretére, már ezzel az orosz vonzalommal telítettek.¹ Az ily kiadványok alaposan és gondosan kiemelik a ruszin nép orosz hagyományait, népiségének orosz gyökérzetét, a magyarok előtti őslakos voltát a Felső-Tisza-mentén — megmutatják új életre kelt pravoszláv érzületét s a távoli szláv kelet lelkiségében megfogant különös primitív hitét, fatemplomait, bizánci-orosz és ősláv egyházi művészetét. A gazdasági viszonyok, a kulturális elmaradottság, a nyomor és a ruszinok politikai öntudatlansága okaiul ezek az írások a magyarokat tüntetik föl.

Mindez a külpolitikai és állami szempont a csehek „államalkotó” és „államfönntartó” rétegére hat, mely e messzi földön elsősorban az állam érdekeit látja. De van a cseh életnek egy másik arca is. Prága ma olyan város, hol az „államfönntartó” elemek mellett igen nagy szerepük van más elemeknek is. A cseh középosztály, az entellektuelek, a munkásság vitathatatlanul orosz vonzalmú, ez az orosz vonzalom azonban eltér a külpolitika rideg szempontjaitól. A cseh közönség orosz vonzalma ma kifejezetten a szovjetuniónak, a munkások köztársaságának szól; örvendetes véletlen számukra csak, hogy Oroszország ma egy az ő világnézeti irányvállalásukkal. Ez a hatalmas szovjetbarát réteg, melynek szláv tendenciáit azonban ki tagadhatná, ma ebben a formában éli ki a modern cseh történet „humanista” szellemét: Masaryk polgári radikális és angolszász humanizmusa helyében ma ott áll egy aktív szociális, kommunista orientáció.

Ruszinszkó orosz föld s egyúttal a köztársaság legexotikusabb, legszegényebb, legszomorúbb földje, mely elhagyottan és magányosan

¹ L. pl.: Chmeláf-Klírna-Neóas (red.): Podkarpatská Rus. Obráz poméru pfirodnych, hospodáfských, politických, cirkevriich, jazikovych a osvétovjeh. Praha, 1923.

áll ellentétes imperializmusok között. A cseh szociális érület — melyben oly sok van az örök szláv szentimentalizusból — az ő mai kifejezője, a baloldali, kommunista, cseh humanizmus által ilyenkor röpirataiban, lapjaiban nem győzi támadni a kormány és a közigazgatás antiszociális viselkedését egy-egy kirívó esettel kapcsolatban.

Karel Capek, az Európa-szerte ismert modern cseh író, Masaryk hű tanítványa a szellem területein — ahogy Benes a politikában — s mesterének Eckermannja, ki nemrég adta ki három kötetben Masarykkal folytatott beszélgetéseit, 1933-ban egy ruszinszkói tárgyú regényt adott ki: „Hordubal“ címen. Capek itt egy Amerikából hazatért ruszin paraszt sorsát dolgozza föl; de önála elsősorban még a pszichológiai tragikum és a filozófiai s morális tanulság a fontos; romantikus iróniájú s balladikus hangulat színezi a távoli témát. Capek az „államfönntartó“ réteg írója. A másik jeles cseh író Ivan Olbracht, aki Ruszinszkó felé fordul. Olbracht pár éve nagyhatású riportázs-sorozatban dolgozta föl a ruszinszkói kérdéseket: aktív és harcoss kommunista, így nézi a ruszinszkói kérdéseket is; nagy regénye: „Nikola Suhaj lunpeznik“ (1933) egy fiatal rabló története, aki magára veszi népe szociális sorsát, kifosztja a gazdagokat s zsákmányát elosztja a szegények között. Ez a regény nem tipizálja a kollektív dolgokat, tárgya nem a tömeg, de az egyéni, s a föld passzív ellenállását, szociális megadását monumentalizálja, ugyanígy másik új könyvében is, mely az 1935-ös állami irodalmi nagydíjat nyerte el: „Hory a stáletí“. Olbracht humanista író: azaz előtte az emberi sors a legfontosabb valami. S talán Ruszinszkó sorsában is ez a legigazabb tanulság: a nemzetközi

GOGOLÁK LAJOS

ellentétek ütközései s a külpolitikai problémák közt vajjon ki gondol e föld szenvedő, nyomorgó embereire, ki mutatja meg tisztán és igazán az ottani emberek sorsát: magyarokét és ruszinokét, mely egyelőre úgy elkallódott a politika útvesztőiben?

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR MŰVELŐDÉS ÚTJA

A magyar kultúra társadalmi alapjai a jugoszláviai leszakadt területen; reformátust katolikus, szocialista ktutúrmunka; Szenteleky Kornél és a Kalangya; műkedvelői munka; a napi sajtói érdeklődéshiány; az új nemzedéki ifjúsági alakulásoki a Híd és a Híd-mozgalom

DÉLEN, idegen országban maradt magyarjaink kétféle magatartást tanúsítanak a kisebbségi sorsban: Egy részük megragadt a háború előtt megmerevült gondolatrendszerrel, s nem képes rálátni kisebbségi helyzetére. „Számára teljesen elegendő, hogy magyarul beszél és jajveszékkel.”¹ A másik rész szubjektív posztulátum alapján minden holnapra várja a fordulatsodát. Bármily megható is ez érzelmileg, következeiseiben káros. „Az ilyen szuggesztiók miatt — állapítja meg a szerb Popovics Daka tanulmánya — 15 éven át a mi magyar kisebbségeink képtelenek voltak megkonstruálni kisebbségi politikájukat s ettől ők szenvednek a leginkább.” Az okot a „budapesti propagandában” keresi, amely nélkül „a józan magyar lakosság valószínűleg még a vidovdáni alkotmány érája alatt politikailag magára talált volna. Így azonban ... nem akarta a budapesti hatalmonlevők haragját magára zúdítani és Belgrádban igyekezett lojalitását bizonyítani. Ez a különben érthető habozás nem volt alkalmas a jugoszláviai magyarság politikai munkájának megteremtésére. A politikai Programm helyett a mi kisebbségeink a kulturális szervezkedésre vetették magukat.”² Bár Popovics itt elhallgatja, hogy a politikai működést a szerbek eltiltották, valóban ezzel az egyetlen lehetőséggel élt a magyarság. A „vetette” szó azonban túlzás. Tapogatózó próbálkozás volt az, aminek okai — jelentős mértékben — történeti adottságokban rejlenek. A Vajdaság (Bácska, Bánát, Baranya) jobbágyvidék volt, a lakosság felvakba csoportosult. Faluban vagy községben lakik a magyarság zöme is a zentai, bácstopolyai, óbecsei járásokban, a Tisza mentén. (A Duna mellett s a városokban nincs többségben.) Minthogy a falu csak kis számban s nem intenzív tevékenységben kapcsolódott a nemzeti életbe,³ a jugoszláviai magyarság az ősi, alacsony életformában maradt, minden változtató akarat nélkül. A falusi alsóbb és felsőbb intelligencia — középiskolát és egyetemet végeztek — elkülönülve élt s csak kormányzó viszonyban állt a paraszttal. Ezt szegénysége is lehúzza, hiszen 50%-a földnélküli, 35—40%-a 1—60 holdon gazdálkodik, többségében pár kapa földön s kis budár-házban lakik,

¹ Kalangya, 1935. 1. sz., 2. old.

² Csuka János: Bácska, Bánát, Baranya. (Kalangya, 1935. 3. sz.)

³ Kosáry Domokos: Művelődési szociográfia. (Magyar Szemle, 1935. 1. száma.)

s csak 5—10 %-a rendelkezik 60-100 holddal.¹ De ezek a jómódú birtokosok nem emelkedtek a középosztály színvonalára. A falusi iparosok nem szakadtak el a földtől, mesterségüket időszakosan űzik, tavasztól ősziig földjükön, szőlőjükben dolgoznak. A városok magyar rétege — iparos, kereskedő, hivatalnok, szabad intelligencia — elég vékony volt; szűk kultúrával, hiszen könyveit is esetlegesen, ügynököktől szerezte be. A Vajdaság kultúrájáról pontos képet ad Szenteleky Kornél, a konzervatív irodalom vezére, pár sorban:

Minden oly hasznos, minden józan,
a szépség apró anygalkáit épügy
kiűzik a hurka szagú házakból,
mint az éhes, lázas, riadtszemű koldusokat.

(Bácskai éjjel.)

Túlzás azonban, mintha csak a szerb kisebbségnek lett volna kultúratermő ereje ezen a tájon.⁸ A magyar kultúra hatása alatt a németek még ma is beszélnek, olvasnak magyarul, beviszik fiaikat Szabadkára — magyar szót tanulni — cseregyereknek. (1934 augusztusában.) Túlzással állítja a Matica Srpska (kultúregyesület), hogy a szlávságnak támadásba kell átmennie, jugoszláv Eldorádóvá nacionalizálva a Vajdaságot, hogy magához vonzza az egész ország nemzeti érzésű fölöslegét, mert a magyarsággal szemben még mindig védekező állásban van.³ A valóság a két állítás közt található.

Ez az adott helyzet a hatalomváltozással még rosszabbodott, a magyarok mennyiségi és vagyoni romlása miatt.

Az értelmiség egy része idejekorán, önként, más része kényszerből elhagyta az új országot. A zsidóság, mivel mind a két részről gyakran külön fajnak nyilvánították, mérsékeltebben vett részt a magyar kultúrmunkában, vagy az állam rendelkezéseire szabta magát; egyébként is háttérbe vonult. A beolvadt szláv és német — Popovics Daka szerint a magyarság 20%-a — visszatért a maga fajtájához. A magyar alsóbb s felsőbb középosztály szétzóródott, s úgynevezett „úri osztály“ nem maradt. Fogycott a többi réteg is, főként az amerikai kivándorlással, amelyre legnagyobb számban a magyarok kényszerültek. (A legnagyobb szám 1924-re esik 4000 kivándorlóval.) A háború előtti 32%-ról 26%-ra csökkent a magyarság. (A statisztikák adatai azonban csak valószínűségi számításokhoz szolgálnak alapot.) Bajza József becslése szerint 1924-ben 472.000 magyar élt Jugoszláviában, 382.000 a Vajdaságban, 71.000 a volt Horvát-Szlavonország területén (Jugoszlávia). Azóta a számuk kevesbedett.

A háború alatt a — különben is jómódú — földbirtokososztály meggazdagodott, földvásárlással, állat- és gabonakereskedéssel. Azonban a földreformok s a gazdasági válság súlya a magyarságot nyomta le erősebben. A jómódúak elszegényedtek, sőt zsellérsorba kerültek. A földnélküliek munka nélkül maradtak. Ezek következté-

¹ Tóth Bagi István: A jugoszláviai magyar ifjúság kulturális feladatai. (Híd, 1935. 4. sz.)

² Fehér Vince: A különböző társadalmi rétegek lokális irodalmunkban. (Híd, 1934. 8. sz.)

³ Glasz 1935 március 15.

ben az iparos, kereskedő értelmiség jövedelme is megcsappant. A takarékoskodást, mint mindenütt, a felépítménynél, a kultúrájánál kezdték.

Pedig a magyarság a művelődési eszközökben is veszteséget szenvedett. Az állam az összes iskolákat államosította a Vajdaságban. A kisebbségi magyar elemi iskolák 1—4. osztályában bizonyos tárgyak tanítási nyelve magyar, de az 5—8. osztályokban, a polgári és szakiskolákban, leányiskolákban állami nyelven folyik az oktatás, így történik, hogy magyarul, de cirill betűkkel írják a gyermekek levelüket szüleiknek. Magyar középiskola három maradt, Nagybescskereken és Zentán algimnázium, Szabadkán teljes, nyolc osztályos. Azonban ezek teljesítménye szűk körre terjed. A szabadkai gimnáziumba például 1933/34-ben csak 179, 1934/35-ben 201 magyar tanuló iratkozott be.¹ Megszűnt a könyvtárak szolgáltatása is. Hetvenhét tudományos és közművelődési, 630 népkönyvtár csatolódon át Jugoszláviához. Ezek egy része szétszóródott, így a zentait fel-fűtötték, a szabadkait, versecit elárverezték. A városi és iskolai könyvtárakat 1923-ban miniszteri rendeletre Belgrádba szállították.² A felekezeti, iparos-, olvasókörök stb. könyvtárai még működnek vagy huzamosan működtek. (A szabadkai Népkör könyvtára 1934-ig funkcionált, sőt újabb beszerzésekkel gyarapodott.) Számos helyen jelentkezett a könyvhiány. Viszont elhanyagolás is mutatkozik. A Magvető, egyházi lap, felpanaszolja, hogy a volt ref. iskolai könyvtárakról senki sem beszél, sem nem számol.³

Összegezve: a jugoszláviai magyarság az átcsatolásnál kulturális hagyomány nélkül, számban, anyagi erőben megfogyva, pár sorvadózó iskolával, csökkent könyvtárakkal maradt.

A LEGKÖNYVEBEN adódó életforma a felekezetek működésében kínálkozott, tehát ezt ragadta meg. A protestáns egyházak jönnek elsősorban számba. Az evangélikusok 175.279 hívéből kis rész, de a reformátusok többsége magyar. A reformátusok, miután hosszabb ideig kitarítottak a dunamelléki egyházkerülethez tartozás gondolata mellett, önálló kerületté szervezkedtek, Ágoston Sándor püspökkel az élén. Művelődési szempontból a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek (K. I. E.) és a vasárnapi iskolák munkája értékelhető. Ezek keretében tanítottak magyar írás-olvasást (Hercegszöllős), szerb nyelvet, gyorsírást (Szabadka), számtant, németet (Zombor); tartottak előadásokat egyház-, világ-, irodalomtörténet, földrajz, egészségügy köréből; szerveztek ifjúsági nyaralásokat Dalmáciában; tomatermeket szereltek föl (Feketehegy); könyvtárakat létesítettek (Feketehegy, Szabadka 500—500 kötettel); sakkversenyeket, virágkiállításokat rendeztek; énekkarokat vezettek. De ezek csak eszközök voltak a főcél, az egyháziasság szolgálatában s vegyültek más eszközökkel, mint pogácsasütés, palacsintadélután, Szilveszter-, farsangi est, nagyszerű tombolajáték.⁴ Azonban a vallásos

¹ A szabadkai gimn. értesítői.

² Olay Ferenc: A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken.

³ Magvető, 1934 június.

⁴ Magvető, 1933 november, 9. oldal.

alap mellett is felütötte fejét az osztálygőg, szűk társaságok formálnak jogot ahhoz, hogy ők az egyesület.¹ A kezdet lelkesedése elszállt, s a komolyabb munka iránt egyre fogy az érdeklődés.² Maguk az egyházközségek is néhol pénzügyi érdekből gátolják az ifjúsági munkát, birtokba veszik ugyan az ily célra rendelt iskolafoldeket, amelyeket az állam apránként visszaad, de bért fizetnek ifjakkal a használt egyházi helyiségekért.³

A katolikus egyháznak különleges jelentése van itt, a nyugati kultúrához tartozást szimbolizálja. A magyar művelődést azonban kevésbé tudja munkálni, mert híveinek legnagyobb része horvát, sokác, bunyevác. Intenzív működést fejtenek ki a katolikus legényegyletek (könyvtár, énekkar, műkedvelő előadások), de még hangsúlyozottabb benne a hitelesítés és áhítatosság, mint a protestáns munkában. A cserkészetet mellözi az egyház, mert szabadkőműves intézménynek tartja. Az Actio Catholica hatása alatt indult meg a *Keresztes mozgalom*. Célkitűzésének eszközei közé veszi népelőadások, kulturális és szociális tanfolyamok, színelőadások rendezését, könyvtárak, olvasótermek állítását. A Keresztes munka egy évtized után is a kezdetén van, nem rendelkezik azzal a határozottsággal és szélességgel, mint a magyarországi Catholica Actio. S bár lesz hatása a magyar művelődésre, azt erősen keresztelni fogja az egyesületek nemzetiségi összetettsége.

A szocialista párt az ifjúság-neveléssel a pártkolázáson kívül kulturális és szociális képzést is végzett. Azonban a kormány működését még a múlt évtizedben betöltötte, s azóta a munkásifjúság gondozatlan. „Észre kell venni a sok református tanoncgereket, cselédgyereket, szolgálóleányt s az utcákon bandákba verődve gazdátlanul csatangoló gyerekeket. Serdülőkorban sem az iskola, sem az egyház nem foglalkozik az ifjúsággal“, panasolja a Magvető.⁴ Pedig a legárvább magyar ifjúságban, a jugoszláviaiban, a legmostohább a tanonc sorsa. Testi, szellemi elmaradtságban kezdi a robotot. Még az elemi sem végezte el, de mert családja csak materiális közösség, munkába küldi. A törvény 14 év előtt tiltja a tanoncságot, tehát kifutófúnak adják. Józsefet eladták testvérei... a kifutót eladják szülei, havi 10—30 pengőért. Mint inas napi 12—16 órát dolgozik, végzi a cselédi munkát is. Kamrában lakik, sokszor fűtés nélkül, maradékot eszik. Munkaadó, segéd parancsuralmat gyakorol rajta, „viszonyuknak még csak emberi jellege sincs“. Társaság nélkül szűkölködik abban a korban, mikor szociális énje kialakul. Felszabadulása után munkanélkülivé válik, mert a mester új tanoncokat alkalmaz, olcsó munkaerőket. Az így felnöve iparos- és kereskedőosztály a magyar művelődésnek újabb romlását jelenti.

Az EGYHÁZI ÉS PÁRTÉLETEN kívül álló, a középosztály felnötteire irányuló munka lassan és bizonytalanul haladt. A dermedtséget az

¹ Magvető, 1934 aug., szeptember, 13. oldal.

² Magvető, 1935 június, 4. oldal.

³ Magvető, 1935 február, 1. oldal.

⁴ Magvető, 1933 szeptember.

emigránsok oldották fel, „bedobták a polgári ideológia bomlási termékeit: aktivizmust, dadaizmust, kubizmust, szürrealizmust.”¹ Erre a XIX. század esztétikai-irodalmi gondolatrendszerében nőtt nemzedék is cselekedni akar: irodalmat pártol. A jugoszláviai magyar művelődésnek ezt az idő-kisszakaszát rövidéletű vállalkozások jellemzik. Az irodalmi értékmérés nem egységes. Egy irány Szenteleky Kornél után ezt vallja: Szeressük, ami a mienk! Ez az egocentrizmus bontakozó irodalomnál pszichológiailag érthető. Azonban az írások helyi származásán túl mélyebb jelentést nem kapott. Az írók nem láttak rá arra, ami az övék, kisebbségi életükre, tennivalóikra közeli vagy szélesebb társadalmi vonatkozásaival együtt. Imivalójuk volt, mondanivalójuk nem. Álmodoztak szépségről, adomákat szélesítettek ki, újra írták a megírtakat. Sokszor úgy, mintha elfelejtettek volna magyarul, mintha Ady, Móricz, Szabó Dezső nem gazdagították volna a magyar nyelvet. A túlhajtott szépirodalom e korának nem sikerült az olvasókkal megszerettetni az irodalmat, amely az övék volt. Pedig ez a korszak értékeket is termelt. Szenteleky Kornél, a jugoszláviai magyar írók nagykulturájú vezére, Kazinczy lelkesedésével teremtett irodalmi életet; munkára hívta az idősebb és ifjabb írónemzedéket, előhívta és fejlődésnek indította a tehetségeket. Benne szerencsés szintézisben egyesült, amit a vezetés megkíván: származásában szláv (eredeti neve Stankovic), érzületében töretlenül magyar, nyugat és a Balkán kulturáját egyesítő mély erudíciójában, érzékenylelkű, finomtollú író, de telve van aktivitással. Páratlan egyéniségének már-már sikerült érdeklődésre serkenteni a szegény, közömbös vagy pénz-lelkű magyarságot, meggyökereztetni a sorsközösség gondolatát, sőt tettekké erősíteni, de korai halála ketté törte munkáját. Folytatni akarták az ő leikétől ihletett írók, de a Szenteleky Irodalmi Egyesületből hiányzott a vezér.

Él és hat azonban a **K a l a n g y a**, melyet Szenteleky hívott életre. Negyedik évfolyamában jár, ami már magában véve eredmény itt; de irodalmi, kritikai cikkei, kultúrpolitikai tanulmányai kinőttek a helyi értékelés keretéből. Külső, belső színvonalukban együtt mérhetők az utódállamok és a hazai folyóiratok magas teljesítményeihez. Egyben reprezentálja azt az életakaratot, amely a jugoszláviai magyarság beérkezett generációjában él. A másik irány a helyi értékszemlélet íróit vádolja, hogy elriasztják az olvasót a jó munkától is, hogy hamis vélekedést gyökereztetnek meg: nem lehet jó, amit vajdasági író alkot. Ez irány minőséget kíván, az megfogja az olvasót. Való, hogy akik a közönséget belsőleg megindították, anyagi erejét is megmozgatták. Bizonyosság rá a szektaszzerű felekezettek. Mivel az állam a vallásszabadságot következetesen veszi, erősen szaporodnak; a lakosságot apró gyülekezetekbe tagolják szét, mégis jelentős összegeket tudnak előhívni irodalmuk számára. íme egy adat: Tomasovác lakói, bár nyomorognak, 1933-ban 3000 pengőt költöttek adventista könyvekre.

Az irodalomnál terjedtebbkörű hatást gyakoroltak a műkedvelő előadások. (Ipar-, tüzlőtestületek, olvasóköri, műkedvelő társu-

¹ Fehér Vince idézett cikke.

latok.) Jelentőségüket méri az, hogy a magyar színtársulatok működése megszűnt, a filmek idegennyelvűek, a magyar felírásokat pedig megtiltották. A nacionalista túlzás, amely mindenütt egyforma, egyéni kellemetlenkedésekkel akadályozta meg több helyen az előadásokat; a határ mentén még a hatóságok is gördítettek akadályokat eléjük. De belső Bácskában, vagy ahol nagyobb tömegben, többségben él a magyarság, a műkedvelő társaságok működnek még ma is. Színre visznek modern magyar színműveket, operetteket (Temerinben jazz-operettet is), de nagyobb részben népszínműveket. A színvonal változó, néhol irányítás és hozzáértés híján kabarévá csúszott le az előadás; volt eset, hogy a Steinhardt-mulató számaival csináltak kultúrát.

De nemcsak ezen a téren, hanem az egész művelődésmunkában hiányzott az egységes terv, központi irányítás, kölcsönös segítség. A próbált székhelyek (Nagybecskerek, Szabadka, Újvidék) nem rendelkeztek magyar többséggel, s kívül estek annak területén. Az irányító szervek közül pedig az Országos Magyar Közművelődési Egyesületet a hatóság tiltotta be, a Szenteleky Irodalmi Egyesületet a részvétlenség buktatta el. Történelmebb akaratú hívei egyéni vállalkozásban járják a falvakat, útiköltségért vagy ingyen tartanak előadásokat. Ezek azonban ritkulnak, mivel „néha lábba piruló, de alapszabályban vérszegény a kultúránk, írja egyik író, s minden a helyi hatóságoktól függ“.

A SAJTÓVISZONYOK szintén elárvultak. Könyv gyéren jelenik meg, saját költségen, ha az író szembenéz a ráfizetéssel. A Jugoszláviai Magyar Könyvtár vállalat adott ki egy sorozatot a vajdasági írókból. A Naplóval kapcsolatos Minerva könyvkiadó sem tud nagyobb teljesítményt végezni. Nem mindig belső okokból. Mikor Arany Toldiját akarta közrebocsátani olcsó kiadásban, Budapestről a kiadói érdekek meggátolták. Magyar könyvek bevitele cenzúráról függ, inkább fordított munkák kerülnek be, eredetiek közül regények. A könyvkiadatok vegyes képet mutatnak. Látható bennük Hacsek és Sajó, Erdős Renée munkái mellett véletlenül komolyabb is: Bethlencsalád története, Pethő Sándor: Világostól Trianonig. Magyarországi napilapok, folyóiratok bizonyos korlátozásokkal és időnkénti visszavonásokkal beviteli engedélyt kaptak 1934 őszéig. A marseille-i merénylet után teljes tilalom sújtotta őket. A külföldi sajtó iránt nagy az érdeklődés, összehasonlítva Szabadka és hasonló nagyságú magyarországi város, pl. Debrecen újságárusait, meglepő, hogy mily bő változatban kaphatók angol, francia, német lapok amott és mennyire hiányoznak itt. Ez érdeklődés kiterjedt a magyarországi lapokra is, olvasta a szerb és német intelligencia is. A Vajdaságban megjelenő magyar lapok erős cenzúra alatt állnak. Itt 112 napilap és folyóirat jelenik meg, belőlük 73 szlávnyelvű (512.000 szláv lakosra: tehát 7000-re jut egy), 28 magyaryelvű (kerekén 400.000 magyarra; tehát 14.000-re esik egy). A magyar lapok közül 4 napilap, legerterjedtebb a szabadkai Napló és az újvidéki Reggeli Újság, amelyek igyekeznek a lehetőségek között erejük javát adni, A Napló liberális, a Reggeli Újság keresztényszocialis. Megjelenik továbbá 12 hetilap,

5 félévi, 4 havi, 3 időszakos. A két fő napilap vasárnap ad gyermeklap mellékletet. Irodalmi folyóirat a Kalangya. Van a Tolnai Világlapnak megfelelő családilap, az Alföld. Az összes példányszám 61.000. Azonban sorvadással számolnak, mert a kevesbedő, magyar írást többé ismerő magyar földműves nem tud később annyi lapot eltarthatni, mint eddig.¹ Bizonyos csökkenést jelent az is, ha a budapesti lapok, amiről tárgyalások folytak, újra engedélyt kapnak, mert a jobbmódú középosztály inkább azokat vásárolja. (Máig a Színházi Élet kapott újabb engedélyt.)

Míndezt így fogja össze panaszos levelében egyik író: „A legelhagyatottabb kisebbségi terület vagyunk. Nem törődtek ezzel az itt levő félmilliónyi magyarral még a magyar uralom alatt sem. Nincs tradíciónk, jobb és anyagi támogatás nélkül halálra ítélt ügyeinknek, törekvéseinknek nincs mecénása, pusztulunk, veszünk... Egyetlen irodalmi lapunk van, a Kalangya, az is tengődik, mert mindenáron nívós akarván lenni, inkább hoz magyarországi íróktól. Viszont odaát a kölcsönös figyelmet mellőzik.“

A panasz az okokat kifelé vetíti, de csak egyoldalúan igaz. A magyarság elesettsége belülről is származik. A személyi érdek és a tőkeérdek nem ismer kisebbségi, faji összetartozást, határokat s a magyar érdek ellen szegül. Az ily általános panaszok mellett: „a vagyonosok közéleti tevékenységét az egyéni önzés vezette“, „a népkörök osztályosítottak“, konkrétak is merültek fel. Egyik község magyar pártja sohasem számolt el a pénzkezeléssel.² Tisztán magyar szövetkezetek tesznek tönkre magyar gazdákat és iparosokat, midőn 25%-os kamatra adnak kölcsönt és kíméletlenül árvereztetnek. Érthető, állapítja meg egy író, hogy a magyar földműves, ha több emberiséget talál a szerbnél, mint a saját fajtájánál, nem a nemzetiségi kapocs, hanem az irgalmas szamaritánus példázata szerint állapítja meg, hogy ki a felebarátja. A magyarság panaszba teszi, joggal, az iskolák elvesztését, de veszendőre hagyja azt is, ami maradt. Zomborban bezárás fenyegette a magyar elemi iskolát a csekély létszám miatt, mégis csak nehéz fáradsággal lehetett rávenni a szülőket, hogy oda írassák gyermekeiket. Másutt a magyarság egyik vezére, független állású férfi, államnyelvű iskolába járatta fiát. A béres ugyanazt teszi. „Az urak, mondja, mindig követelik a magyar iskolát, de ők mégis szerb iskolába adják fiaikat, hogy így könnyebb lesz a soruk. Ők csak azt akarják, hogy a szegény ember gyereke maradjon buta, de hát miért ne tehetné a szegény is azt, amit az urak?“³ Persze ez adatokkal távolról sem akarjuk a leszakadt magyarság tükröképét adni, hiszen jól tudjuk, hogy az ilyen esetek csak kivételesek, — inkább azt mutatják, minő hallatlan önfegyelmézzel és áldozattal kell leszakadt testvéreinknek, mindenkitől, tőlünk is elhagyatva saját útjokat megépíteniük.

Íme a művelődés útjának egyik szakasza.

¹ Csuka János idézett cikke.

² Kókay Károly: A falu. (Híd, 1935, 7—8. sz.)

³ Dudás Tibor: A délszláviai magyar ifjúság helyzete és feladatai. (Híd, 1935. 3. sz.)

KÖZBEN ÚJ NEMZEDÉK nőtt fel, melyet egy elmúlt politikai és gazdasági világ képe nem kötött le. Apáik számára a valóságos helyzet rövid rossz álom volt csupán, amelyet oly közömbösen vettek, mint a paruziára, Krisztus hamaros visszatérésére váró őskeresztények a földi életet. A háború után nemzedékének azonban ez a realitás a közvetlenebb adottság. Abban serdült fel, annak feltételeit, szükségéit, hiányait jobban ismeri, mint az előző generáció. Ezt a fiatal-ságot a Keresztben így jellemzi Kolozsi János: „A 16—18. évben kialakult életrendszere van, tájékozódott a maga mindig bővülő világában. Nem lehet egykönnyen félrelökni, mert szilárdan áll a maga lábán. Az energiája kihasználatlan. Tehetséges, az előbbi generációnál sokkal műveltebb. A fegyvere szegényes, a tarisznyája üres, azonban a szíve lelkesen dobog, a tekintete tiszta és a lelke a jóság forrásainál táplálkozik.“

Az ifjúság rétegeződik, mégpedig korosztályok szerint. Legaktívabb az 1909—12-es korosztály, a magyar kultúra új szakaszának ők a kezdői. Az 1914—20-as ifjúság fáradt, közömbös, az 1920 után születettek ismét életerőseknek ígérkeznek. E különbségeket a tapasztalat mutatta meg, okait még nem vizsgálták meg. A kisebbségi feladat tudata az egyetemi fiatalságnál alakult ki, hely szerint, egymástól függetlenül. A tömörülés gondolata a zágrábi hallgatók közt (számuk 20—150) vetődött fel; egyetemi kört alkottak a közös összefogás erősítésére, egymás megismerésére, a társadalmi munkára való felkészülésre, kultúrmunka (tudományos előadások, felolvasások, szakosztályok, könyvtár) által. A hallgatók a jobb módúak közül kerülnek ki, az egyetem szellemében s rendszerében az összmonarchia egyetemi hagyományait őrzi; így e kör keresztényszocialista és nemzeti szocialista irányhoz vonzódik. A belgrádiak (számuk 50—60) később alapították a Bolyai Farkas Egyetemi Kultúregyesületet. ők szegények, többjük tejhordással, pincér-, magántisztviselő-munkával tartja fenn magát, az egyetem francia-belga típusú; körük tehát liberális. Nem köti azonban magát világnézethez, hanem szabad, komoly szemlélődéssel figyel. (A vitaesték tárgyalják a freudizmust, a Quadagesimo anno keresztényszocializmusát stb.) A vidéki csoportok: a szabadkai joghallgatók Népkör Ifjúsági Kultúrosztálya, a Zombori Magyar Köz művelődési Egyesület Ifjúsági Kultúralosztálya, a nagybecskerekiek csoportja a Magyar Köz művelődési Egyesületben; ezek mind megszűntek 1934 év őszén, a M. K. E. betiltásával.

Ez egyesületek közt nem létesült összeműködés. Az összefogó, magasabb cél gondolata a Híd folyóirat mozgalmában vetődött föl. Az idevezető út szemlélhető a folyóiratokon keresztül. Az összefogás akarata rövidéletű vállalkozásokban újul meg ismét és ismét. A konzervatív Renaissance (1919), a haladón konzervatív Fáklya (1921), a modem Ifjúság (1922), az aktivista Ut (1923), a magyar-szerb közeledést szolgáló Mladost—Ifjúság (1925), diáklapok: Iksz (1929), őrtűz (1931), „általános világnézeti“ Vajdaság (1932), az iskoláson szürke, hátránzó Zivatar (1932) mutatják, hogy keres, tapogatózik

az ifjúság minden irányban. Végül az egyetlen magyar főgimnáziumból fejlődik ki a célbalendülés. Az örtűz diáklap Híd-dá alakul.

A Híd (havi folyóirat, szerkesztője Lévay Endre, Szabadka, már a negyedik évfolyamban jár) az irodalmiság és a negatív gondolat: a magyarság megtartása helyébe pozitívot tűzött ki: „az egész magyar kisebbségi élet felfokozását.”¹ Minthogy ennek feltétele minden erő egybefogása, kapcsolatot keres az idősebbekkel, mert „a kisebbségi életben nem nélkülözhetik az öregek tanácsait“, faji alapon, de sovinizmusellenesen, osztálykülönbség nélkül hív minden jugoszláviai magyar ifjút. Kerüli a világnézeti harcot, mert a fiatalságnak nincs hozzá képzettsége — elhanyagoltsága miatt, sem ereje — kisebbségi helyzeténél fogva s nem akar a táborában üres óriásokat, akiket a világnézeti harcok kitenyésztenek.

A Híd cikkei részletezve kifejtik a pozitív cél munkarendjét, közben bíráló képet rajzolnak a jugoszláviai magyar ifjúságról. Az ifjúság feladatot vállal, tehát fel kell készülnie. Első lépés: az alépítmény, gazdasági kérdéseinek megoldása. A tanulóifjúságnál: a segítő akciók megszervezése. A segítő készség megvan. A Magvető olvasói gondoskodnak egy diák teljes költségeiről. Egy országos szervezet a belgrádi magyar tanítóképző anyagi szükségéit biztosítja. A szabadkai Népkör évi 1000—1200 pengőt fordított a magyar tanárképzés segítésére. Az ifjúság azonban úgy tudja, hogy érvényesült a protekció s nem mindig a rászolgálók jutottak segélyhez. Ezért kér részt a segélyezések intézésében. A tanoncif jóságnál: tanoncotthonok, ifjúsági kultúregyesületek létesítése, amit a tanoncok fentebb vázolt helyzete a legégetőbb problémának bizonyít. Az egész ifjúságnál: a pályaválasztás és elhelyezkedés. A szellemi alkalmazottat a XX. század politikai eszközzé súlytalanította. A kisebbségi intellektuális még rosszabb helyzetben van, mert még a szabad pályáknál is szívesebben fordulnak a felek a többséghez tartozóhoz. A megoldás: a magyar fiatalság elirányítása a szellemi pályáktól iparra, kereskedelemre. Itt kevésbé korlátozza kisebbségi volta s anyanyelve, noha a vajdasági üzletek általában magyarul, németül, szerbül tudó alkalmazottakat keresnek. Mégis a magyarság gazdasági megerősödésének itt az útja.² Ebből következik: az iparos-, kereskedőifjúság elhelyezésének megszervezése.

A másik tennivaló a Híd-mozgalom szerint: az ifjúságnál a szellemi kiképzés. A jugoszláviai magyar ifjúság egy része annyira késznek érzi magát, hogy tanítani és nem tanulni, írni, bírálni és nem olvasni akar. Pedig széles körében a legmodernebb politikai földrajz, sőt a természettudományok régebbi eredményei is ismeretlenek.³ Am a kisebbségi munkába csak erősen felkészülteket lehet beállítani; a pusztán szóban élő kultúrfőlény gyöngeség. A kisebbségi magyar nehéz intellektuális feladata az, hogy megismeri valamennyi utódállam magyar ifjúságának állapotát, velük szellemi cserét folytat. (Elindulásban is irányította az erdélyi és csehszlovákiai falumunka.) Hogy meg-

¹ Lévay Endre: Két esztendő között. (Híd, 1935. 1. sz.)

² Tóth Bagi István: Értelmi vagy ipari pálya? (Híd, 1934. 7. sz.)

³ Fehér Vince: Kulturális helyzetünk felmérése. (Híd, 1934. 7. sz.)

ismeri a magyar irodalmon kívül a környező népeket is, sőt lelki közeledést teremt az uralkodó többség és a magyar kisebbség közt. (Tanul a szerb kultúregyesületektől. „Nem tagadjuk, hogy a Matica Srpska nagyszerű eredményei lobogtak zászlókként utainkon, bár tudjuk, hogy mi azokat még távolról sem közelíthetjük meg, mivel anyagi erőforrásaink nincsenek.“)¹ Hogy eljut a jelen legnagyobb gondolkodóinak világszemléletéig, mivel „sokoldalú, mindig tanulni kész, örökké készenlétben levő világpolgárnak kell lennie“.² (Ebben az irányban hat rá Wells arisztokrata szocializmusa.) — A szellemi képzéshez ma egyetlen út adódik, az önművelés, ami fáradtságos, sokszor egyoldalú, nem mindig célbajutó. A Híd tehát programmba veszi: megszervezni az ifjúság képzését, főként a társadalmi képzést, az olvasást, egyes vidékek és csoportok szerint.

Ez a felkészült ifjúság végzi a falumunkát. Ez életérdek, mert a jugoszláviai magyarság legtöbbségében falun él, mégpedig nem magas életformában. A munka első része a leírás, tervszerű megismerése a falu gazdasági és műveltségi állapotának, falumonográfiák, pontos statisztikai adatok gyűjtése a megélhetésről, családról, fajkeveredésről, gyermeknevelés, tanító szerepének ismertetése, nyelvkutatás, népszokások feljegyzése. Különösen fontos az ifjúság helyzetének feltárása, mert a falusi romlatlanság inkább csak romantika; a vajdasági földművesfiú már 16 éves korában kocsmát és éjjeli mulatót látogat. A második rész a gazdasági és kulturális segítése, a megismerés alapján. Szövetkezetek létesítése, melyek a gazdát, iparost ellátják a szükséges hitellel. Tanácsadó intézmények állítása, ezek okszerű gazdálkodásra és termelésre vezetik a gazdát, jogi, orvosi, nevelői tanácsokkal látják el a hozzájuk fordulókat. Előadások szervezése az orvosok, ügyvédek, pedagógusok színe-járával, rendszeres, tanterv szerint felépített, gyakorlati előadásokkal. Közművelődési egyesületek alapítása, szépirodalmi és szakkönyvtárakkal. Tökényszerűkedésmentes sajtó teremtése, hogy az munka- és életprogramot tudjon nyújtani. Ezek még tervek, de ami már munkává vált, elismerést nyert — szerb részről. Popovics Daka említett tanulmányában írja: „Az egyetemi ifjúságnál az a szándék is megfigyelhető, hogy munkáskamara útján a magyar munkásságra is kiterjesszék a kultúrmunkát. E mellett azonban nem hanyagolják el a magyar kisebbség gazdasági fejlődését sem, és szép számban adnak ki időszerű gazdasági lapokat, főleg a földművesek és a falu részére.“

A munka nagy, azért öt-tíz évre beosztásban tervezi a mozgalmat. Még a munkaerőket is felméri a kivitel helyessége végett. Valószínűség alapján 15.000-re számolja az iparos, kereskedő, értelmiségi fiatalságot (16—30 év között), amelyből ki kell nevelni a magyar művelődés új munkásait. A számítás józanságára jellemző, hogy a „lélekrogyásig dolgozás“ frázisával nem él, hanem az erők kímélését tervezi. A munkát és a munkásokat úgy készül összhan-

¹ Szirmai Károly: 1934. (Kalangya, 1935. 1. sz.)

² Csuka János: A szerbség új feladata és a magyar kisebbség. (Kalangya, 1935. 2. szám.)

golni, hogy a tőkés rendszer hibáját, egyesek túlterhelését elkerüljék. A munka valóban közösségi legyen.

A Híd-mozgalom vázolt programja két értéket mutat: helyes önbírálatot, a munkakezdés első feltételét és ígéretet, hogy a jugoszláviai magyar művelődésnek új szakasza kezdődhetik: a körülményekkel számoló, közös, átfogó, célba irányuló munka. De mivel külső keretek és egyetemes történeti erők függvényei vagyunk, ezektől függ, hogy az élan vital-tól duzzadó belső készségük mennyit válthat valóra, — és elsősorban: a jugoszláviai magyar kisebbség felemelkedési kísérleteit milyen fokig tűri el a többi népre is nehezedő szerb diktatúra.

NÁNAY BÉLA

FIGYELŐ

BÁRÓ KORÁNYI FRIGYES

LETÜNT ESZTENDŐ magával vitte közéletünk egyik legjelesebb kiválóságát, Magyarország újból szegényebb lett, ismét elvesztette egy kitűnő értékét és kiváló fiát. Fájdalmas veszteség ez, mert hiszen kevesen vannak a hozzá hasonlók, pedig az országnak talán soha olyan szüksége nem volt arra a tudásra, műveltségre, igazi nyugati gondolkozásmódra és jellembeli kiválóságra, amit ő megtestesített, mint a ma és a holnap ködös borús légkörében. Egy kedves, melegfényű csillag volt ő a magyar planétán, de ennek a csillagnak lágy, ezüstös színe kitartó, kemény, acélos akaratot, nem sejtett energiát és elszánt önfeláldozást takart. A modern és finom európai műveltségű, halkszavú poétalélek teljes fegyverzetű, alapos és lelkiismeretes, sőt kemény, erőskezű pénzügyi politikussá vedlett át, amint az ország érdekei úgy parancsolták, hogy ebben a minőségben vállaljon szerepet a közéletben. Háromszor, mindig kétségbeesett helyzetben vállalkozott a pénzügyministerségre, olyankor, amikor babért nem, csak népszerűtlenséget várhatott e feladat legtökéletesebb teljesítésétől is és gondolkodás nélkül vállalta a háládatlan szerepet mind a háromszor, mert önzetlen hazafisága erősebb volt lelkének a magas művészi ideál után való ösztönös vágyódásánál. Nagy ember volt, mert soha sem a hatalom vagy a népszerűség csábították a közszereplésre, hanem mindig csak a kötelességtudás; előbbieket nem célnak, hanem csak eszköznek tekintette a nemzet szolgálatában. És emellett kedves ember tudott maradni, nem hatott nyomasztólag a nála kisebbekre, mert közvetlen modorával, megnyerő mosolyával mindig át tudta hidalni a közte és az átlagember között tátongó szakadékot.

Korányi Frigyes báró kivételes nevelésben részesült; megadatott neki a legjobb alkalom az önképzésre, de ehhez ő nagyszerű talajnak is bizonyult. A politikai és a gazdasági tanulmányok között azonban időt szakított a legalaposabb irodalmi és zenei tanulmányokra is és nem hagyott fel ezekkel többé soha, bár fiatalon a gazdasági és pénzügyi pályával jegyezte el magát és ahhoz — ötéves diplomáciai tevékenységétől eltekintve — hű maradt mindvégig. Mint a pénzügyminisztérium tisztviselője, hamarosan kinőtt az adminisztratív tevékenységből és komoly pénzügyi feladatok elé állított, majd a szövetkezeti ügynek vált vezérférfiává és innen hívták hét eredményes év után a pénzügyminiszteri székbe. Magyarország pénzügyeit 1919-ben vette át; azt hiszem, ez az évszám mindennél jobban jellemzi a feladatot, amelyre vállalkozott. A legteljesebb káosz uralkodott a háborút vesztt, forradalmat átélt, kirabolt ország pénzügyeiben, a sokféle értéktelennél értéktelenebb pénz, amiben senki sem bízott már, az Ausztriával hirtelen felbomlott közösség ezemiyi rendezetlen gazdasági problémája és a pénzügyi adminisztráció ájultsága várta a pénzügyminisztert, aki bátran fogott hozzá az új pénzügyi honfoglaláshoz. Újjászervezte

a pénzügyi igazgatást, előkészítette a régi bankjegyek lebélyegzése után az új papírpénzek kibocsátását, közben a kereskedelmi minisztériumot is vezette egy évig, majd gondolkodás nélkül elment, amikor a nemzetgyűlés egy határozata felfogásával nem egyezett. Visszatért a szövetségi ügyhöz, hogy két év múlva a magyar diplomácia akkori legnehezebb állomását, a párizsi követség vezetését elfoglalja. Talán ebben az állásban tette a legnagyobb szolgálatokat hazájának, amikor nagyszerű egyéni tulajdonságaival, a személyén keresztül hazájának szerzett rokonszenvvel hozzájárult a háborús gyűlölködés és ellenséges hangulat leküzdéséhez. Kitűnő gazdasági felkészültsége folytán a népszövetségi kölcsön előkészítése és a francia-magyar gazdasági kapcsolatok újrafelvétele terén is óriási érdemeket szerzett. Félévi második pénzügyminiszterségétől eltekintve, öt évet töltött Párizsban és kiváló összeköttetései révén sokat enyhített a szerencsétlen emlékü frankhamisítás folytán újraéledt francia ellenszenvben. Ettől az állásától megválva a Pénzügyi Központ elnöki székét foglalta el. Talán ez felelt meg legjobban igényeinek, mert itt módjában volt irányító befolyást gyakorolni az ország hitelszervezetén keresztül, de nagy tekintélye folytán közvetlenül is a pénzügyi és hitelpolitikára és emellett időt szakíthatott és áldozhatott művészi hajlamainak is. Amikor megint baj volt, ismét hozzá fordultak és a bankzárlat idején ismét válságos helyzetben, harmadszor is elvállalta a pénzügyi tárcát, hogy a legnehezebb és legnépszerűtlenebb feladatok egyikét, egy lejtőre került költségvetés feltartóztatását és a kiadások nagymérvű csökkentését elvégezze. Azután megint elment a fórumról, csendben, ahogy jött, ahogy dolgozott és élt, reklám nélkül, önzetlenül, mindig csak magasabb ideálokért lángolva. Ügy-pénzügyminiszterségei, mint követi szolgálata idején, sokszor képviselte az országot a külföldi hitelezőkkel szemben és ez volt legutolsó állomásának is egyik legfontosabb szerepköre. Azt hiszem, túlzás nélkül állíthatom, hogy ebben a szerepkörben lesz őt a legnehezebb pótolni. A csendes, nyugodt modor, nagy műveltség, kitűnő ítélet, mindig lojális gondolkodás a nyugateurópai ellenfél egyéni rokonszenvét mindig az ő oldalára tudta hódítani, pedig nehéz harcokat vívott ott is, csak éppen nem beszélt róla senkinek. Igazi Korányi volt abban, hogy mindig akkor hívták, amikor nagy volt a veszély; volt úgy, hogy reménytelennek látszó helyzetet talált, csodákat sohasem ígért, de mindig többet tett, mint amit vártak tőle. És finoman, halkan, önzetlenül — nem volt a napipolitikának való egyéniség. Finom művésze volt a tolinak, a zenének és — a pénzügyeknek is, de a leikéhez főleg élete delén túl, az első kettő állott csak közel, az utóbbit kötelességtudásból művelte, mert nem tagadhatta meg szolgálatait nemzetétől, ha az rászorult. Kiegyensúlyozottsága mellett sem volt optimista, főleg az utolsó években nem, és ez is a zene megnyugtató, felemelő légköre felé hajtotta lelkét. Ott is az elvontabb régiókban kereste a bibliai zsoltárok zenei kifejezőmódját. Mily óriási átfogóképessége volt lelkének, milyen nagy területét uralta a szellemi életnek, amely a pénzügyi ismeretek-től idáig terjed!

Korányi Frigyes az az ember volt, akiért nem szégyen könnyet ejteni és akit minden magyarnak hálás érzésekkel kell meggyászolnia.

IFJ. SIMONTSITS ELEMÉR

JAKUBOVICH EMIL

UTOLSÓ ÚTJÁRA kikísértük minden, akik a magyar múltat szeretettel kutatjuk, de senki sem volt ott közöttünk, aki múltunkat annyira szeretné és kevés, aki annak ismeretét nagyobb eredményekkel gyarapítaná, mint az, akit sírba tettünk.

A magyar múlt szerelmese volt, a régi, középkori magyar műveltség kutatója, melyről a háború előtti kor magyarja oly könnyedén elhitte, hogy semmi eredeti magyar értéket nem termelt, hanem csak idegen tőkét kölcsönzött és fogyasztott, s amely régmúltunkról a mai kor embere, a fórumon ágálva vagy anyagi megélhetése után szaladgálva, még annyit sem tud, mint a korábbi magyarok. Hogy a középkori magyar élet milyen volt, hogy volt-e abban önálló magyar gondolat, hogy voltak-e e véres és mindinkább elhomályosodott századokban magyarok, akik a szellem kifejtésén dolgoztak, azén a szellemén, mely a nyugati keresztény műveltségtől megtermékenyült, de szülői a vérbeli ősök, a finnugor és türk szellemiség voltak: mindezek ma kit érdekelnének? Az emberek ma múltunkról azért találnak ki meséket, mert azokkal hatalomra vének szert tehetni; nem úgy szeretik múltunkat, hogy érte önfeláldozással dolgoznának. Bármennyire vonakodik, serceg is a toll, ha ez elhasznált kifejezéseket leírom vele: önzetlen magyar, világi sikertől független, áldozatkész, idealista tudós, — le kell írom, mert volt egy közöttünk ilyen: Jakubovich Emil.

Atyai, anyai ágon dunántúli nemes birtokos családból származott. Ma már divatossá vált ezt a birtokos nemességet sok mindenért kárhozatni, — egy hibáját azonban nem igen vették észre eddig: azt, hogy a kiegyezés korában, mióta tudomány és irodalom polgári foglalkozássá vált, mindinkább visszavonult ezektől, s átengedte művelésüket újonnan felemelkedő családoknak. Tudományos életünk sok visszássága, nemcsak formai, hanem belső szabálytalansága sem hatalmasodott volna el annyira, ha a 48 előtti nemzedék mintájára művelt és anyagilag független közép-nemeseink, az Eötvösök, Szalayak, Bajzák utódai nagyobb mértékben részt vettek volna benne. Így aztán Jakubovich Emil szinte fehér holló volt tudós respublikánkban az ő igazi — megint egy, a forgatásban elhasznált, agyongyűrt, széttagolt kifejezés: „úri“ jellemével, mely tartózkodó volt fölfelé és kedves mindenkihez lefelé (a köz „úri“-nak éppen ellentéte), semmit nem akart, s összekötéseit, ha egyáltalában tudott róluk, magáért soha fel nem használta, de másokért annál szívesebben, másokért kéretlenül megszólalt, s nem élvén a hatalom szféráiban, legalább érzéseiben gyakorolta az osztó igazságot: szegényekkel, elnyomottakkal rokonszenvezett, a hatalmaskodókat, törtetőket nem szerette.

Korán, már jogász korában elragadta a magyar múlt szerelme. A Nemzeti Múzeum könyvtárába lépett, s több mint három évtizedet ott töltött, elérve a könyvtár és levéltár igazgatóságát. Ő volt tán az egyetlen élő pél-

dánya a literatúrában annyira elterjedt klisének: az oklevelekbe, pergamenokba, régi könyvekbe temetkező tudósak. Mindent passzióból végzett; hasznosítani tudományát nem akarta, még arra sem lehetett rávenni, hogy az egyetemen habilitáltassa magát, — de azzal tisztában volt, hogy tudásszomját, helyesebben: a magyar művelődéshez vonzó szerelmét csak úgy elégítheti ki, ha minél többet tanul és dolgozik. Így lett ő legjobb középkori oklevéolvasonk, különösen a magyar szövegek oly biztos megfejtője, aminő távoztával nem maradt közöttünk; így lett ő az első és egyetlen történész, aki megtanulta a modern nyelvészet tudományát, s aki képes volt ennél fogva a nyelvészektől is elfogadott hangtani és szómagyarázatokra. De megtanulta és először alkalmazta a modern kéziratkezelési módszereket, beletanult a középkori szellemtörténetbe, először hasonlította össze pozitív adatok alapján a középkori magyar író lelkületét nyugati, francia társaival, — mindent megtanult, semmit sem vetett meg, hogy közelebb férközhessél középkori magyar múltunk emlékeihez és azok megértéséhez. Egyik levéltárból a másikba, s harmadikba járt, hogy néhány sormyi magyar szöveget, ismeretlen nyelvemléket, három-négy rovájszót felfedezzen. Ezek tették őt boldoggá, nem maguk értelme szerint, hanem azzal, hogy minden ily felfedezése újra bebizonyítja, hogy az őt érdeklő régmúltban egy népnél sem voltunk alábbvalóak. Kurucos ellágyulásra hajló lelkében törhetetlen tisztelete lobogott az igazi lelki műveltségnek, és felfedezéseivel végső fokon maga előtt tisztázta azt, hogy mindenkor művelt, szellemiséggel bíró nemzet voltunk.

Legnagyobb öröme telt annak bebizonyításában, hogy legrégebb történetünk feljegyzői nem idegenek, hanem született magyar írók voltak, s ami ezeknek krónikás írásaiban ránk maradt, az nem haszontalan fecsegés vagy kitalálás, mint még nemrég is a pozitívista hiperkritika, s ma is különösen idegen tudósok vélik, hanem régi viszonyokat visszatükrözőtető, néha élményszerű, néha maradványszerű feljegyzés. Krónikáink hitelességét és használhatóságát nagyszabású munkában Hóman Bálint bizonyította be, krónikairóinknak életszerűséget, egyéniséget Jakubovich adott. Ő állapította meg, hogy a Képes Krónikát Kálti Márkus, 1358-ban a székesfehérvári káptalan örkanonokja írta; ő adott egészen új irányt az Anonymus -kutatásnak, amikor legrégebb krónikasövegünket még a bécsi udvari könyvtárban ibolyántúli sugarakkal vizsgálván meg, döntő paleográfiai bizonyítékot nyert arra, hogy a névtelen neve P-vel kezdődött, hogy franciás műveltségű ember volt, s nyelvészeti adatai alapján sokkal korábbi időre, a XII. század közepére helyezhette a szerző korát. Amit e csekély kútfői anyaggal rendelkező dolgokról meg lehet állapítani elmeélel, tudós fáradozással és lelkes magyarsággal, azt megtette Jakubovich, s ha végső megállapítása, mely szerint a névtelen munkát Péter, óbudai prépost, II. Béla király jegyzője írta, nem talált is általános elfogadásra, annál nagyobb volt öröme, amikor az osztrák-magyar vagyonfelosztó tárgyalások során sikerült elérnie, hogy kedves Anonymus-kéziratát és a gyönyörű Képes Krónikát visszakaptuk és hazahozhattuk. Nemcsak a hosszadalmas tárgyalások során érvényesült az ő hajthatatlan makacs optimizmusa, mellyel ezekről semmiképp nem volt hajlandó lemondani, de hogy megkaptuk őket, annak igazi tárgyi feltételét is ő alkotta meg: tudós munkával kimutatta, hogy Anonymus kézírata nem az Ambrasi-gyűjteményből származik, amint ezt osztrák és magyar tudósok egyöntetűen vallották, — ha ugyanis a kézirat az Innsbruck melletti Ambrasi kastélyból került volna Becsbe, akkor a békeszerződés értelmében az osztrákok feltétlenül megtartották volna maguknak.

Eredményeinek másik sorába a levéltári bűvárlatai folyamán előkerült magyar nyelvemlék-felfedezései, s azoknak mintaszerű történeti és nyelv-

szeti magyarázatai tartoznak. Céltudatos, kitartó kutatással egész sorára bukkant rá a XV. századi és XVI. századeleji nyelvemlékeknek, így a legrégebb magyar missilis-levélre, magyar glosszás kódexekre, tizedjegyzékekre, régi magyar esküformákra, receptekre. Legrégibb okleveleinkben található ú. n. szórványemlékeinket, s a XV. század elejéig fennmaradt szövegeinket Pais Dezsővel együtt az ómagyar olvasókönyvben adta ki és magyarázta, — ennek az „ómagyar“ nyelvnek és műveltségnek ismeretét (melyről közönségünk oly keveset tud még) elsősorban neki köszönhetjük. Magyarázatai, melyeket legrégebb irodalmi szövegeinkhez, az Ómagyar Máriasisiralomhoz, a gyulafehérvári glosszákhöz, a königsbergi szójegyzékhez, a Pray-kódexhez, meg az 1055-i tihanyi alapítólevélhez nyújtott, a paleográfiai, diplomatikai, nyelvtudományi kritikának időtálló alkotásai. Igen becses a régi magyar női neveket tartalmazó összeállítás, melyben régi pogány szokások és hiedelmek nyomait mutatta ki; szellemes kutatómódszerével másutt Anonymus néhány latin részletéről állapította meg, hogy az ősi magyar elbeszélő költészetnek oly előadásformáit tükröztetik, aminők finn és vogul rokonaink népénekeiben maradtak fenn. Rovásírásunknak, e korábban dilettánsoktól agyonkompromittált műveltségi emlékünknél ismerete is sokat köszön neki: ő fedezte fel és szerezte meg a Nemzeti Múzeum számára az ú. n. nikolsburgi rovasábécét, ő határozta meg az udvarhelymegyei bögözi református templom freskójának rovasbetűs feliratát, a székelyderzsi templom rovas tégláját, s pontosan megvizsgálva az egyes emlékek rovasjeleinek ábécéit, azok értékeléséhez biztos alapokat szolgáltatott. Legújabbban mintaszerű tanulmányban egészen új szempontokból az ősi magyar igazságszolgáltatást és állami életet világította meg az I. András király törvénybeidéző ércbillogjával kapcsolatban.

Magyar tudós volt, a fajtára jellegzetes nyugalommal, ki-kitörő, de mindig parázsló lelkesedéssel, hatalmas fantáziával, melyet a jól elsajátított és vérévé vált tudós módszer és a mesterség technikája féken tartott; a tudós, a lelkes magyar s az emberbarát humanista egészen ritka egységbe ötvöződött benne. Egyéniségét nem felejtjük el mi, akik hallottuk, mikor régi, százasztendős keresetlen módon kedveseimnek szólította a jelenlevőket, és munkásságáról nem fog megfélekedezni a magyarságtudomány, a magyar szellem története.

SEKFI GYULA

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az angol trónváltás; az angol politika Francia-, Olasz- is Németország között, az abesszin konfliktus hatása Japánra, Japán kínai politikájának hatása az angol közvéleményre, a feszültség enyhülése angol-egyiptomi és angol-olasz viszonylatban; Roosevelt semlegességt törvényjavaslata — A francia belső helyzet, a radikálisok és Laval bukása, a Sarraut-kormány

VILÁGPOLITIKA legnagyobb jelentőségű eseménye V. György Angol király váratlan halála. Világpolitikai esemény nem azért, mint ahogy György király elhunyt a világbirodalom politikáját megváltoztatná vagy belső egyensúlyát súlyosan megzavarná, hanem egyszerűen azért, mert földünk lakosai egynegyedének — közel \$00 millió léleknek — uralkodója szállt sírba, halála valóban öt világrész gyásza. Az a csodálatos egyensúly, amelyet a britek alkotmányos és nemzeti életükbe bevezettek és fenntartanak, a szigorú, szinte rideg tradícionális és a folyton változó élet követelményeihez való okos alkalmazkodás között, minden változásnál jobban biztosítja a nyugodt ütemű fejlődést. V. György nagy uralkodó volt anélkül, hogy nagy ember lett volna. Tulajdonképpen az angol férfi plátói ideálja volt ő, pedig ereiben származása szerint szinte alig folyt angol-szász vér. Politikailag becsúgyó és tevékeny atya után következett és eszményien a szigorú alkotmányosság keretei között uralkodó lett. Szinte csak észrevétlenül, csupán tekintélyével és okos tapintattal befolyásolta kormányai eljárását, állásfoglalását vagy tevékenységét. Alig lehet kétséges, hogy VIII. Edward nem fog változtatni sem az uralkodói módszereken, sem Nagy-Britannia politikáján. Eddig még lehetett magánélete, de ebben a reprezentálás mind több helyet kezdett elfoglalni. Közvetlen emberi lényét még walesi hercegeként mindenütt megszerették, ahol megfordult. Most olyan funkció díszét és terhét veszi át, amely a magánember életét megszünteti és életének minden percét a köz szolgálataiba állítja. A dísz és a felelősség, amely az angol uralkodót illeti és terheli, egész rendkívülien nagy, hiszen a király —egyben India császára— az egyetlen kapocs, amely összeköti Nagy-Britannia és Északi-Irország Egyesült királyságát a Brit-Birodalom összes többi részével: az öt Dominionnal, — új-fimland, Kanada, Ausztrália, Újzéland és Dél-Afrika — az ír Szabad Állammal és az indiai császársággal. Nagy-Britannia tekintélye ma nagyon magasan áll, de éppen a birodalom nagysága miatt a mozgás és változás állandó ebben az óriási keretben, amelyet csak egyes részeinek közös akarata és az uralkodóház iránti hűsége tart össze. Persze az, hogy ma, amikor az indiai probléma relatíve nyugvópontra jutott és az Egyiptommal alig meghatározható viszony új rendezésre vár, amikor a Távols-Kelet problémája kétségtelenül fenyegető arányokat ölt, nem fog-e az ír Szabad Állam viszonya Nagy-Britanniához újból nyugtalanítóvá válni, éppen az uralkodóváltozás következtében — mindenestre nyitott kérdés marad.

VIII. Edward király olyan pillanatban veszi át az uralkodói jogart, amikor Nagy-Britannia politikája és állásfoglalása nemcsak a birodalom életére és jövőjére, hanem egész civilizációkra és az emberiség jövőjére is döntő befolyással lehet. Mint ezt Nagy-Britannia új külügyminisztere, Anthony Eden választói előtt tartott beszédében büszkén kijelentette,

Nagy-Britannia az utóbbi hónapok alatt a világpolitikában vezető szerepet játszott. Valóban: leszögezte magát a kollektív biztonság mellett s ezzel elhatározóan befolyásolta a Népszövetség állásfoglalását, pedig tizenöt éven át igyekezett a francia kollektív biztonsági és szankciós politika érvényesülését megakadályozni. A helyzet meglepő fordulata éppen az, hogy Franciaország, amely tizenöt éven át rossznéven vette, hogy a népszövetségi Egyezségokmányban lefektetett szankciós politika szinte állandóan a Brit-Birodalom ellenzésével találkozott, most meg azért neheztel, mert London éppen olyan körülmények között fogadta el ezt a politikát alapul, amelyeket viszont Franciaország talált nem alkalmasnak a próba megkockáztatására. Nagy-Britanniát, mint ezt az olasz-etiópiai konfliktus kezdete óta igyekeztem e hasábkon kifejteni, állásfoglalásában épp annyira vezette elméleti és idealista elgondolás, mint nagyobb vonalú imperialis érdekeinek parancsoló szava. A britek nyilvánvalóan nem keresnek konfliktusra vagy háborúra okot Olaszországgal, de azt sem nézhetik tétlenül, hogy az olyan kollektív szerződést, amely alatt a Brit-Birodalom képviselőinek neve is áll, egyik szerződő fél összetépje. De persze az sem lehet közömbös rájuk nézve, hogy Olaszország, amint ezt sajtója és kormányfőrfiai kijelentették, egy új Római Birodalom alapjait vesse meg Kelet-Afrikában és a Földközi-tengeren. Ezek az okai a britek következetesen negatív állásfoglalásának Olaszország afrikai hódítóigényeivel és hadjáratával szemben.

Vannak azonban más érvek és érdekek, amelyek a Brit-Birodalmat arra inthetik, hogy ne feszítse túl a húrt, hogy kímélje Olaszországot és elkerülje az európai jellegű háborút. Ezek közt az első és nem legcsekélyebb fontosságú okok egyike az, hogy nem lehet közömbös Nagy-Britanniára sem, ha egy fehér nagyhatalom feketék előtt kénytelen visszavonulni. A fehér ember presztízsére — s a maroknyi brit gyarmati adminisztráció, maroknyi hadseregével presztízsből él, hatalma a tekintélyén nyugszik — súlyos csapást mérne és beláthatatlan következményekkel járna egy másik hatalom legyőzése, katonáinak esetleges visszavonulása, még ha ez nem is a feketék ellenállásának, hanem az európai kollektív akciónak következményeként jelentkezne is. Nem csekély gondot okoz Nagy-Britanniának Franciaország helyzete. Papiroson — a jelek szerint — ugyan biztosítva van a francia-angol katonai együttműködés, ha a briteket harmadik hatalom megtámadná, de vajjon képes lenne-e a mindenkori francia kormány, hogy közvéleménye majdnem egyöntetű ellenállásával szemben mozgósítson és a brit flotta segítségére siessen a baráti Olaszországgal szemben — Abesszínia miatt? Nem helyesebb-e ezt a kockázatot nem vállalni és elkerülni azt, hogy Franciaországot ilyen szörnyű dilemma elé állítsák? Nem közömbös Angliára az sem, hogy a stresai front megbomlása nagy mértékben hozzájárult Németország taktikai helyzetének megerősödéséhez. Mindinkább láthatóvá válnak a német politika legközelebbi céljai, amelyeknek kitűzése már azt mutatja, hogy a kancellár számol a nagyhatalmak gyengülő ellenállásával. A Német-Birodalom részéről mind nyíltabban vetik fel a kolóniák kérdését, az 1918-ban elvett német gyarmatok visszaadását követelve. Ez érinti Angliát épúgy, mint Franciaországot, bár területileg és a lakosság számarányát illetően lényegesen kevésbé Franciaországot, mint Angliát. A berlini cáfolatok ellenére tartja magát az a hír a párizsi és a londoni sajtóban, hogy a Német-Birodalom az adott helyzetet fel fogja használni a Rajnavidék kényszerű demilitarizációjának megszüntetésére, okul használva fel — állítólag — a francia-orosz kölcsönös segélynyújtási egyezményt és éppen a fentebb említett francia-angol katonai megállapodásokat nem provokált támadás esetére. A legnagyobb veszély a Brit-Birodal-

mat és az angol ember által képviselt és terjesztett fehér civilizációt azonban a Távol-Keleten fenyegeti.

Nyilván a tokiói katonai párt is úgy vélte, hogy a belső egyenetlenkedések által meggyengült Európa nem lesz képes Nippon gondosan előkészített terjeszkedését a Távol-Keleten megakadályozni. Céltudatos kíméletlenséggel veti magát a Japán császárság Kína mindnagyobb területeinek elfoglalására, — Mandzsukuo után Észak-Kína „felszabadított” tartományaira és Belső-Mongóliára — másrészt kísérletet tesz arra is, hogy befolyását a nankingi kormánynál pozitívabb alapokra fektesse. Ha ez sikerül, akkor megszűnik a fehér ember befolyása Ázsiában. A londoni flottakonferencia eseményei is azt mutatják, hogy Japán lassanként felfedi kártyáit és a nyílt összefütközés akár Japán és a két angolszász nagyhatalom, akár pedig, talán még előbb, Japán és Oroszország között már nem késlekedhetek soká. A japán delegáció azt a javaslatot tette, hogy állapítsanak meg a flották részére egy közös, legmagasabb határt és az ilykép megállapított flottákat százalékos arányban csökkentsék. A közös legmagasabb határ azt jelentette volna, hogy Japán eléri azt a flotta-paritást, amelyet a két angolszász nagyhatalom úgy az 1922-es washingtoni konferencián, mint 1930-ban Londonban, megtagadott tőle. Természetes volt, hogy ma, amikor Japán mind hatalmasabbá vált a Távol-Keleten és valóban közeiről fenyegeti a Brit-Birodalom és az Egyesült Államok érdekeit, ezek még kevésbé voltak hajlandók ebbe beleegyezni. Mindenesetre érdekes perspektívákat nyit meg a helyzetet jellemző ama tény, hogy Franciaország és Olaszország szintén a japán javaslat ellen foglalt állást, annak ellenére hogy elvben Washingtonban és Londonban is maguk is szembehelyezkedtek a flotta-arány számok politikájával, amely nekik, mint kisebb tengeri hatalmaknak, már papíron is leszögezi inferioritásukat. Mindez mintha azt mutatná, hogy itt készülöben van valami olyan politikai alakulat vagy esetleg együttműködés, aminek körvonalai még nem állanak tisztán előttünk, de ami nagy jelentőséggel bírhat az egész világpolitikára, különösen azonban Európa sorsára.

Már akkor, mikor a Hoare—Laval-féle terv nyilvánosságra került, nem kételkedtünk benne s rámutattunk e helyen, hogy a döntő ok, amely a brit kormányt és annak meghatalmazott képviselőjét, Sir Sámuel Hoare külügyminisztert rávette ennek a békejavaslatnak megtételére — Japán volt. Az azóta az angol sajtóban megjelent cikkek mind nagyobb részletességgel leplezik le Nagy-Britannia hadi erejének hiányosságait és figyelmeztetik a brit közvéleményt arra, milyen mértékben érintené a birodalom nagyhatalmi helyzetét akárcsak a flotta egy részének elpusztulása. Az adatok és tények összevetése azt mutatja, hogy Anglia nem kockáztathatta meg, tehát ma sem kockáztathatja meg, hogy az etiópiai konfliktusból angol-olasz, sőt európai háború keletkezzék akkor, amikor a Birodalomnak és Európának is nagyobb érdekei forognak kockán Ázsiában, mint a Földközi-tengeren. Az angol közvélemény, mely impulzusait követi és a brit parlament, mely amannak vezetése alatt áll, megbuktathatták együttesen a Hoare—Laval tervet, mert a veszedelmeket fel nem ismerő nagy publikum lehet merev és intranszigenz, az államférfiaknak azonban okosoknak és előrelátóknak is kell lenniök,—azonban a megbukott terv is elérte célját: az európai válság átjutott a tetőpontján; alig képzelhető az, hogy olajszankciókra komolyan sor kerülhessen és ha igen, ugyancsak nem valószínű, hogy Olaszország most már háborúval feleljen. Egyáltalában, a Távol-Keletet kivéve, pillanatnyilag mindenütt a feszültség csökkenése észlelhető.

Az angol-egyiptomi viszonyban is javulás állott be. Nagy-Britannia tudomásul vette az 1923. évi alkotmány visszaállítását, rámutatva arra, hogy ez nem öneki volt kényelmetlen, hanem Egyiptomban nem bizonyult

életképesnek, de ha ott meg akarják próbálni, Londonban nem emelnek kifogást ellene. Az új külügyminiszter pedig igen barátságos hangú közlést küldött az egyiptomi kormánynak, amelyben jelezte, hogy Nagy-Britannia hajlandó a Henderson-féle 1930-as megegyezés alapján felvenni a tárgyalásokat az angol-egyiptomi viszony végleges szabályozására, de időt kért, hogy a problémát teljes alapossggal áttanulmányozhassa, hangsúlyozva, hogy ebben ne lássanak halasztási taktikát. A következők voltak a pontok, amelyekben a végleges megegyezés 1930-ban megfeneklett: Nagy-Britannia gamizontartási joga a Szuez-csatorna területén (ehhez ma valószínűleg hozzájön Alexandriának angol flottabázissá való kicpítése) és az angol-egyiptomi kondominium fenntartása Szudánban. Ha ezen a két ponton most a körülmények nyomása alatt létrejön a megegyezés, akkor a többi kérdésben — a kapitulációk és a külföldiek exterritorialitásának, továbbá a nemzetközi bíráskodásnak megszüntetése, Egyiptom teljes nemzetközi jogi szuverenitásának elismerése és felvétele a Népszövetségbe — Nagy-Britannia kétségtelenül végre fogja hajtani a Henderson által ezekben a pontokban letárgyalt megegyezést.

Ugyanígy enyhült a feszültség az angol-olasz közvetlen viszonyban is: Eden beszédére válaszolva az olasz sajtó kiemelte, hogy Itália is híve a kollektív biztonság gondolatának, amiért dolgozott és áldozatokat is hozott. Azonban csak Európára alkalmazva és nem gyarmati területekre, amelyek civilizációja nem áll a fehér emberével azonos színvonalon. Valóban ez az a közös érdek, amelynek szolgálatában a nagyhatalmaknak találkozniuk kell: az európai civilizáció és az európai béke védelme. A Szomáli-földön elindult déli olasz hadsereg jelentékeny győzelme, ha sikerül azt teljes mértékben kihasználni, mindenesetre hozzájárulhat a helyzet tisztázásához, ha nem teszi is könnyebbé a megegyezés formulájának megtalálását, legalább is a Népszövetség keretein belül. Nagy-Britannia külügyminisztere ismét leszögezte magát és ezzel nyilván országát is ahhoz az eszméhez, hogy a támadó nem részesülhet jutalomban támadásáért. Ez a népszövetségi elv tehát elméletileg még akkor is lehetetlenné tenné a békés megegyezést, ha Olaszországnak egész Etiópiát sikerülne elfoglalnia, aminek nóta bene ma nincs meg a nagy valószínűsége. Nem várható a már alkalmazásban lévő szankcióknak olyan átütő hatása sem, amely az olasz nagyhatalmat fegyverletételre kényszeríthetné, azaz legyőzné. Az olajszankciók alkalmazása, mint mondtuk, pillanatnyilag nem látszik valószínűnek — már György király halála is megnehezíti a gyászbaborult Nagy-Britanniának azt, hogy élesen háborús politikát folytasson Genfben. Az olajszankció életbeléptetése különben, mint ezt Eden is, Laval is kifejtették, függ a nemtag-államok, értsd: az Egyesült Államok állásfoglalásától az Olaszországgal folytatandó kereskedelem ügyében. Ezért halasztotta decemberben a döntést — legalább is ez volt a nyilvánosan kimondott ok — a január 20-án összeülő Tanácsülésre, hogy közben értesülhessenek a washingtoni kormány és törvényhozás állásfoglalásáról. Már most ez az állásfoglalás közben be is következett, meg nem is. Rooseveltnök a január elején Washingtonban összegyűlt kongresszus előtt megtartott nagy újévi beszédében meghatározta ugyan az Űnió politikáját, egyidejűleg pedig a kormány beleegyezésével beterveztettek egy új semlegességi törvényjavaslatot is, amely az Egyesült Államok új semlegességi elméletét lenne hivatva megvalósítani. A helyzet azonban ma az, hogy még az elnök nyilatkozatai alapján sem lehet megállapítani, vajjon az Egyesült Államok fognak-e vagy sem, és milyen mértékben olajat szállítani valamelyik hadviselő félnek; erre a kérdésre nem lehet minden kétséget kizáró választ adni, még ha feltételezzük is, hogy a semlegességi törvény megadott formájában lép életbe.

Az elnök kijelentése szerint az Egyesült Államok semlegességi politikája a következő két alapelven épül fel: először is az Egyesült Államok a hadviselő felek egyikének sem szállít hadi eszközt vagy hadianyagot; másodsor, az Egyesült Államok kormánya megakadályozni igyekszik azt, hogy hadviselő felek a háború viselését megkönnyítő amerikai termékeket nagyobb mennyiségben használhassanak, mint amilyen Amerika exportja feléjük normális békeidőben. Az első pontnak már megfelelt a novemberi semlegességi törvény, amelyet most csak megújítanak. A második pont nyilvánvalóan az olaj, szén és nyers-vas kivitelére alkalmazható. A semlegességi törvényjavaslat azonban diszkrecionális hatalmat ad az elnöknek annak megállapítására adott esetben, hogy milyen árukra óhajtja kiterjeszteni a kivitelnek ezt a feltételes megnehezítését. Egyrészt ez a kettős „feltételesség“, másrészt az a tény, hogy ha egyáltalában exportálnak valamely árut valamilyen mennyiségben, akkor majdnem lehetetlen a mennyiség túllépését megakadályozni, bizonytalanná kell, hogy tegye a többi olajat termelő népszövetségi tagállam helyzetét. Ilyen nagyon komplikált körülmények között és feltételek mellett igen könnyen lehetséges az, hogy ezek az olajtermelő államok, ha alkalmaznák Olaszország ellen az olajszankciót, csak saját olajkereskedelmüket tennék tönkre Amerika javára anélkül, hogy a háború továbbvitelét megakadályoznák. E körülmények közt nem maradt más hátra, minthogy a Népszövetség előbb a probléma alapos megvizsgálásához folyamodjék, azaz kedvelt és oly sokszor bevált halasztási taktikáját ebben a kérdésben is érvényesítve, bizottságot küldjön ki. Mindezeket a körülményeket tekintetbe véve, nézetünket, megfelelő óvatossággal, a következőkben foglalhatjuk össze: olyan európai háborúnak a valószínűsége, amelynek a kiinduló pontja az olasz-abesszin konfliktus, lényegesen csökkent; viszont az emberiség története mindaddig nem fog huzamosabb ideig nyugvóponttra jutni, amíg az a kérdés el nem dől, vajjon Európa belső ellentétei szörnyű belső háborúkkal elpusztítják-e a fehér ember civilizációjának e bölcsőjét a Kelet felől leselkedő erők javára, vagy pedig megkezdődik a kontinensek közötti nagy küzdelem, Kelet és Nyugat civilizációjának összeütközése az öt világrészfeletti hegemoniáért?

EURÓPÁN BELÜL a legnyugtalanabb és általános szempontból legnyugtalanítóbb pont ma Franciaország. Az egyetlen ország, ahol a feszültségek a kirobbanás, és nem az enyhülés felé mutatnak. Azok az erők, amelyeket a múlt év második felében és még a legkritikusabb december folyamán is lenyűgözve tartott Laval boszorkányos ügyessége és az a számára viszonylagosan megnyugtató tény, hogy az adott külpolitikai helyzetben senki sem vágyott az őt terhelő felelősség átvételére, most úgy látszik megütköznek egymással. A francia parlament legnagyobb pártja, a radikális párt, december folyamán még nagyon kellemetlen helyzetben volt az olasz-abesszin konfliktus mikénti kezelésének kérdésében. Mint fasiszta-ellenes s a szocialistákkal és kommunistákkal szövetséges pacifista programú párt elvben helytelenítette Laval inkább Olaszország felé hajló, kétértelmű politikáját. Ismerve azonban az ország közvéleményének hangulatát, amely határozottan háború-ellenes és különösen Etiópia miatt nem hajlandó az újonnan szerzett olasz baráttal megverekedni, hogy azután az eredmény Németország viszonylagos megerősödése legyen, éppen ezért nem buktatta meg Lávait, hogy meg ne akadályozza annak a politikának az érvényesülését, amelyet elvben helytelenítenie kellett, de amely gyakorlatban mégis az egyetlen lehetséges megoldás volt. Ma, amikor Lavalnak ez a taktikája sikerrel járt s a háború legalább is valószínűtlennek látszik, már sokkal könnyebben vállalhatják a radikálisok is — heroikus pózban — a megnemalkuvó

szankciós politika hirdetését, mert nem valószínű, hogy erre sor kerüljön. Belpolitikai szempontból pedig fontos, hogy a mainál baloldaliabb kormány vegye át a vezetést, nem pedig olyan, amelyben ugyan a belügyi tárca negyvenéves hagyományhoz képest a radikálisok kezében van, de amelynek az irányvonala jobboldali. A radikális és radikális-szocialista párt januári kongresszusának Laval-kormányára elleni állásfoglalása erre a megfontolásra vezethető vissza. Herriot helyzetét személyesen a kormányon belül még az is megnehezítette, hogy a jobboldal részéről valóban féktelen támadásoknak volt kitéve, hiszen még személyes biztonságában is megfenyegették. Viszont a pártban nagyot veszített a tekintélyéből azáltal, hogy a kétes színezetű Laval-politikát fedezni volt kénytelen. Az eredmény az lett, hogy a párt nagy többséggel a másik Edouard, a szocialistákkal és kommunistákkal alakított Front Commun megalapítója, Daladier felé fordult s Herriot-ot egyelőre már az sem segített, hogy négy radikális miniszter társával kilépett a kormányból. Még nagyobb nehézséget okoz a válság megoldása, a radikális párton belül is van egy kis csoport, amely helyteleníti a Daladier—Frot—Cot-féle tiszta baloldali politikát. Másrészt még ha kormányzásra sikerülne is koalíciót kötni a két marxista párttal, akkor sem lenne többségük a parlamentben. De az a veszély is fennforog, hogy Laval távozásával és ha nem jön létre az ő vezetése alatt egy kisebb, vagy olyan kormány, amely csak minimális többséggel rendelkezik a képviselőházban, a jobboldali ligák fegyveres összeütközést provokálnak a baloldali szervezetekkel. Hiszen a Laval-kormány idején Laval akarata ellenére létrejött változtatásokkal megszavazott törvényjavaslatok a fegyveres ligák feloszlásáról létükben fenyegetik őket, ha tiszta baloldali kormány venné át az uralmat. A radikális párti, de antikommunista Sarraut-kormányalakítása bár baloldali eltolódást jelent — a jobboldal, amely Lavait támogatta, egészen bezárólag Tardieu-ig ellene fordult — még nem jelent koalíciót a szocialistákkal és a kommunistákkal (ugyan az előbbieket a támogatás mellett döntöttek). Nagyon keskeny parlamenti bázisát tekintve átmeneti kényszermegoldásnak kell tekintenünk, melynek nehézségei a szervezkedő jobboldal részéről a kamara összeülésekor már mutatkoznak.

A politikai barométer tehát Franciaországban változékony időt mutat, helyenként csapadékkal, de valószínűleg nagy viharokkal is. Hogy az eredmény a Harmadik Köztársaság politikai életének és alkotmányjogi rendszerének teljes megváltoztatása lesz-e a parlament befolyásának visszaszorításával, ahogyan azt Tardieu propagálja és bár be nem vallotta, Laval is akarja, vagy csupán mozgalmas, a baloldali pártok valószínű nagy győzelmével végződő választási küzdelem, azt a leggondosabb valószínűségi számításokkal sem lehetne eldönteni: itt is nagy történelmi erők összeütközéséről van szó. Tradicionalizmus fog itt megütközni fasiszta-szerű szervezkedéssel, a francia forradalom jakobinus hagyományai az ifjú jobboldal rendszerével és erőivel. Hogy ki vagy mi fog itt kikerülni győztesen, azt csak maguk az események mutathatják meg. Európa és civilizációnk sorsa is nagyon sokban függ attól, mi történik Franciaországban és hogy milyen erővel tudja régi, elavult vagy kissé talán megifjodott doktrínáit képviselni az európai hatalmak tanácsában.

MAGYAR KISEBBSÉG CSEHSZLOVÁKIÁBAN

Benes köztársasági elnökké választásai a magyar politikusok álláspontja — Újabb kultúrsérelmek, a szlovenszkói magyarság nemzeti vagyonának pusztulása — Komoly törekvések az egységes szlovenszkói Magyar Párt megeremítése érdekében — A diplomás fiatalok rimaszombati ankétja

A CSEHSZLOVÁKIAI magyar kisebbség belpolitikai eseményekben rendkívül gazdag esztendőre tekinthet vissza. Tavasszal a májusban lefolytatott parlamenti választások tartották hosszú hónapokon keresztül hatásuk alatt a kisebbségi politika egész vonalát s alig simultak el az országos politikai akciók hullámai, alig kezdette meg őszi munkáját a prágai parlament, a köztársasági elnök váratlan lemondásával a kisebbségi politika új, sorsdöntően nehéz lépés előtt állott. Az elnökválasztás konkrét ténye végérvényesen kirobbantotta a kormány belső összetételében hónapok óta lappangó politikai ellentéteket, végérvényesen kialakította a polgári pártok és a szocialista baloldal egymással szembenálló frontját. Az elsőnek támasztéka a csehszlovák agrárpárt, a cseh nemzeti egyesülés és jelöltje Nemeč Bohumil tanár volt, míg a baloldali pártok, nemzeti szocialisták, szociáldemokraták, kommunisták Benes személye körül csoportosultak. Annak ellenére, hogy a két tábor erőviszonyai az utolsó napokig kompenzálni látszottak egymást, a huszonnegyedik órában a baloldalnak mégis sikerült a szlovákok, német polgáriak és a magyar ellenzéki törvényhozók bekapcsolásával Benes számára biztosítani a szinte 75%-os döntő győzelmet.

A szlovenszkói ellenzéki magyar pártok Benest támogató álláspontja érthető feltűnést keltett Szlovenszkószerte, de a külföldön is. A kormány magyarmelvű sajtója, nemkülönben számos cseh napilap is (a Rramár-párti Národní Listi) a kisebbségi magyar politika „párfordulásáról” ‘ ‘ beszélt s közeli kormánytámogató bekapcsolódást emlegetett; Benes támogatásában az ellenzéki feladását látta, melyet minden valószínűség szerint esetleges engedmények reményében kormánytámogató aktivista politika fog követni. Nem kell talán hangsúlyoznunk e sajtóhangok tökéletes tévedését. Mindjárt az elnökválasztást követő napokban abban az interjúban, melyet Szűllő Géza, a szövetkezett ellenzéki magyar pártok parlamenti klubjának elnöke a Prágai Magyar Hírlap számára adott, teljes nyíltsággal és félremagyarázhatatlan logikával szögezi le a magyar törvényhozók álláspontját. A magyar pártok jöttányit sem engedtek ellenzéki magatartásukból, hanem számolva a fennforgó helyzettel, az egyedül kínálgató helyes reálpolitikát követték. Két elnökjelölt között kellett választaniok: a cseh nacionalizmus feltétlen híve (Nemeč) és a masaryki demokratikus elvek alapján elinduló szándékozó Benes között. A választást nem érzelmi momentumok, hanem a józan reálpolitika eleve kétségtelemné tette. Hasonló gondolatmenetben nyilatkozott legutóbb a keresztényszocialista párt országos elnöke, Esterházy János, a párt Párkányban tartott körzeti ülésén, ahol különösen arra a fontos tényre mutatott rá, hogy 17 esztendő óta ez volt az első alkalom, amidőn hivatalos kormánytényező a magyarság képviselőit tárgyalásra invitálták meg. „Nemzetünk érdekében kötelességünk

volt e lépést megtenni“ — hangoztatta beszámolójában Esterházy pártelnök, „teljes egészében megőriztük függetlenségünket, nem lettünk szekerelői sem egy pártnak, sem egy kormánynak“.

További kérdés azután, hogy az új köztársasági elnök milyen mértékben fogja tettekre váltani masaryki örökét. Legutóbbi nyilatkozataiban, így többek között a képviselőház november 5-1 plenáris ülésén mondott beszédében nyomatékkal hangsúlyozta a köztársaság békepolitikáját s különösen azt, hogy a köztársaság minden tekintetben eleget óhajt tenni a kisebbségi szerződésben vállalt kötelezettségeinek. Hasonlóképpen nyilatkozott a megválasztása alkalmából tisztelgő diplomáciai kar előtt is és a „rend, nyugalom, jogtisztélet“ s a „nemzetiségek iránti teljes igazságosság“ fenntartását jelölte meg a köztársasági kormányzat alapelvei gyanánt. Kérdés, vajjon a 17 év óta egyazon nyomatékkal hangsúlyozott, de a mindennapi életben megvalósítást és méltánylást alig találó „demokratikus“ elvek nem sikkadnak-e el újból a csehszlovák napipolitika jólismert talaján?

AZ ŐSZI POLITIKAI ÉVAD a kulturális és politikai sérelmeknek egész sorát dobta újból felszínre. Így szinte valóságos botrányba fulladt a pozsonyi országos képviselőtestület december 9-1 ülése, ahol az ellenzéki képviselők a magyarság két legaktuálisabb kultúrsérelmét, az eperjesi és iglói magyar kultúrest betiltását tették szóvá. Iglón is, Eperjesen is tudvalevőleg a Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület helyi szervezete kultúrestet rendezett, és míg Iglón az est megtartását a járási főnök kereken megtiltotta, (a szlovák közönség „érthető“ érzékenységére és felháborodására apellált), addig Eperjesen a felheccelt tömeg tüntető magatartása lehetlenné tette a kultúrelőadás lefolytatását. A kormánypártok természetesen kellő felháborodással utasították vissza az állítólagos magyar sérelmeket, szerintük a Sz. M. K. E. kultúrcélokkal álcázott politikai egyesülés, melynek szlovák nyelvterületen nincs keresnivalója. (Milo dr., a csehszlovák agrárpárt képviselője, az eperjesi kultúrbotrány tárgyalása közben kiáltotta az esetről referáló Giller János felé a demokratikusnak semmiképpen sem minősíthető kijelentést, hogy: Presov szlovák volt, az is marad, ahol semmi keresnivalójuk a magyaroknak!) Úgy látszik ez a meggondolás vezette az országos költségvetés megszerkesztőit, amidőn a 150 fiókkal beszervezett, törvényes alapszabályokkal bíró magyar kultúregyesület működésére mindössze 8000 koronát irányoztak elő, míg pl. egy jugoszláv kenderfonó iskola számára 20.000 koronás segélyt utaltak ki.

Megrázó erővel esetelte Jaross Andor a költségvetési vita során a parlament egyik decemberi ülésén a szlovenszkói magyar munkásság tartathatatlan gazdasági helyzetét, a magyar nemzeti vagyon 17 éves, szinte hihetetlen pusztulását. A demokrácia jeligéje alatt végrehajtott földreform eredményeként a magyarlakta területeken 130.280 hektár felparcellázott területből 110.153 hektárt osztottak ki csehszlovák nemzetiségűek között, hogy ezáltal a magyarság néprajzi térképét megváltoztassák. A magyar kézen lévő ipari telepeket a cseh-morva nagyipar megóvása érdekében leállították. Azelőtt magyar kézben lévő pénzüzeteket adópolitikai és pénzügypolitikai eszközökkel csehszlovák nemzeti jellegű fűziókra kényszerítettek, úgyhogy 1919-ben működő 72 magyar pénzüzetből ma mindössze 14 van magyar kézben. A szlovenszkói gyáripár leállítása következtében és a földreform végrehajtása folytán a magyar nyelvterületen ma 42.000 munkanélküli létezik. Mindezt mérlegbe vetve, a magyar etnikum 1919 óta nemzeti vagyonban mintegy ötmilliárdos veszteséget könyvelhet el.

FELHÍVÁSSAL FORDULT az új esztendő első napjaiban a Magyar Nemzeti Párt Szlovenszko magyarságához, melyben az egységes magyar párt megteremtésére hívta fel a magyar közélet vezetőit. Az egységes magyar párt gondolata évek óta foglalkoztatja a szlovenszko magyarság hivatott tényezőit, s hogy a két országos párt között mindeztideig nem jött létre teljes fúzió, ennek oka nyilván a körülmények sokoldalú mérlegelésében keresendő. Az Országos Keresztényszocialista Pártnak ugyanis szlovák és német szervezetei is vannak, melyek minden valószínűség szerint kiválnának a pártból, ha az hangsúlyozottan nacionalista köntösben jelennek meg. Éppen október végén határozta el a Keresztényszocialista párt Pozsonyban üléséről végrehajtó bizottsága a szlovák szervezetek kipítését, mely munka jelentős eredményekkel járhat. Viszont az is kétségtelen, hogy a magyar népesség egységes politikai káderben megszervezve jelentékenyen növelné a magyarság súlyát az országos politikában. Éppen ezért csak örömmel fogadhatjuk az Országos Keresztényszocialista Pártnak éppen a napokban megjelenő nyilatkozatát, melyben reflektálva Szent-Ivány Józsefnek felhívására, a pártvezetőség elvileg nem zárkózik el az országos egyesülés gondolata elől.

ÉRDEKES ANKÉTOT RENDEZTEK november folyamán Rimaszombatban a diplomás magyar fiatalok. Az ankét során a kisebbségi magyarság aktuális kérdéseit vitatták meg és állásfoglalásként szögezték le, hogy a fiatal magyar értelmiség társadalmi és vallásfelekezeti ellentétet félretéve, a kisebbségi közélet porondján munkára jelentkeznek. Az új megmozdulás a közvélemény állandó informálása céljából „Egyenes Úton” címmel folyóiratot indított el, melynek első száma karácsony előtt látott napvilágot. A mozgalom célja eszerint teljesen világos: aktív bekapcsolódás a kisebbségi közéletbe, annak kulturális és gazdasági alapokon való átszervezése, szóval egy, az adottságokkal számoló, pezsgő, de minden vonatkozásában nemzeti talajon álló munka elindítása, mely a meglévő keretek felhasználásával, kiszélesítésével az észszerű kisebbségi politika irányait akarja megteremteni. A szlovenszko magyarság ezen dicsérendő megmozdulása újabb bizonyíték amellett, hogy ők a kisebbségi etnikum gazdasági, politikai megrázkódtatásai ellenére szívósan keresik az utat a nemzeti létfenntartás felé.

ÖLVEDI JÁNOS

GIMNAZISTÁK OLVASMÁNYAI

A MAI GYERMEK életében a könyv mint játékszer, mint szórakoztató eszköz jelenik meg: mint képekonyv, amelyet lapozgat és mint meséskönyv, amelyből felolvasnak neki.

Ezt az idilli viszonyt az elemi iskola bontja fel, amely problémát csinál a könyvből. Meg akarja ismertetni titkait, a betűtől halad a szó felé, majd arra törekszik, hogy a gyermek megértse a mondatot is. A mondat azonosítása a gondolattal, az elolvasott szöveg megértése: körülbelül ezek azok a vívmányok, amelyekkel a gyermek belép a gimnázium kapuján.

A gimnáziumban még élesebben különül el a könyvnek ez a kettős funkciója. A munkaeszközként használt iskolakönyv és az önként kiválasztott szórakoztató olvasmány között még nagyobb lesz a különbség, aminek legfőbb oka az, hogy elemiben az iskolakönyv és a kezébe adott szórakoztató olvasmány között a gyermek alig érez különbséget: mindkettőt tanulásra használja. De a legkisebb gimnazista is birtokában van akkora ismeretanyagnak, amennyi lehetővé tesz már bizonyos tájékozódást a világban és a kezébe kerülő könyv esetenként már el is szórakoztathatja. Ezt az elkülönülést még mélyebbé teszi az, hogy a gimnáziumban már céltudatosabban, merevebben érvényesül a mai civilizáció célja az iskolával. A mai középiskola nem tehetségeket akar kifejleszteni, nem kedvet akar ébreszteni valamilyen tudományhoz, hanem közműveltséget teremt, a fiatalságot arra kényszeríti, hogy műveltsége bizonyos fokot elérjen. A középiskola csak idealisták (tanárok) szemében iskola, azaz olyan hely, ahová összegyűlik az ifjúság, hogy ismereteket szerezzen és képességeit kifejlessze. A társadalom, a „tisztelt szülők“ és a tanulók számára csak szükséges rossz, amelyen keresztül kell vergődni, mint a himlő elleni oltáson. Sokak szemében a középiskola ma is csak mint társadalmi szűrő szerepel, amelyet ha elvégez valaki, „úriember“ lesz, ha nem, közönséges ember marad. Ez a felfogás és a középiskola által közölt ismeretanyag közműveltségi (nem egyéni) jellege kifejleszti a tanulóban a munkaeszközként használt könyv iránt érzett ellenszenvet, amely néha gyűlöletté is fokozódhatik. Ha ez kivételes eset is, minden esetben kényszerítő eszköznek érzik a diákok az iskolakönyvet, amelytől határozottan és élesen elkülönítik a szórakoztató olvasmányt és amely sok keserűséget és kevés örömet szerez nekik. Ha valaki azokkal a könyvekkel akar megismerkedni, amelye-

két hivatalosan olvasmánynak használnak a diákok, bőséges útmutatást talál a Tantervben és Utasításokban és a különböző iskolák értesítőinek kimutatásaiban. Ez a cikk arra vállalkozik, hogy vázlatos képet nyújtson arról, hogy mit olvasnak a gimnazisták akkor, amikor szórakozni akarnak.

Kezdetben a diák a hagyományos ifjúsági írókat olvassa. A hazafias és jellemnevelő műveket: Gaál Mózes és Donászy Ferencet, vagy az ismeretterjesztő kalandregényeket: Verne Gyulát és May Károlyt. Ezek mellett az olvasmányok mellett kitart mindaddig, míg a szülői háztól kapja az olvasnivalót. Néhány év múlva azonban a diák a saját lábára áll: elmarad könyveiből a nevelő vagy ismeretterjesztő célzat és egyedül uralkodik az, ami eddig csak közvetítő eszköz volt: a kaland. Ez a változás körülbelül a harmadik-negyedik osztályban kezdődik. Ekkor tűnik fel szórványosan, majd sűrűbben a detektívregény, hogy idővel mindent elborítson és kizárólagosan uralkodjék. Sűrűn előfordul, hogy a detektívregény olvasása az első mozzanat, amellyel a fiú függetleníteni kezdi magát a szülői háztól és az iskolától.

A detektívregény ma jóval jelentékenyebb szerepet játszik az iskolában, mint tizenöt-húsz évvel ezelőtt. Ennek legfőbb oka az, hogy a ma piacra kerülő detektívregények általában jobbak, magasabb színvonalat érnek el, mint a régiek. Azelőtt a „Nick Carter“, „Sherlock Holmes“ és „Buffalo Bill“ olcsó füzetes sorozatainak is megvolt a maga közönsége a diákság körében és megvolt a tiltott gyümölcs ingere ezeknek a sokat szidott és üldözött füzeteknek. Ezek az izléstelen képekkel díszített és sokszor bosszantó együgyűséggel megírt történetek hosszabb időre csak a gyengébb képességű tanulót tudták lekötöni. A jobbak elolvasták — a diák mindent elolvas — de nem ragaszkodtak hozzá. A mai detektívregény már tetszetősebb köntösben jelenik meg, szövege is szellemesebb, érdekesebb, logikusabb. A detektívregény ma már nem ponyva és ha nem is „tisza“ irodalom, irodalmibb, mint valaha.

A másik ok az, hogy a mai gimnazistában, mintha erősebb lenne az iskolától és a szülői háztól való függetlenedés vágya, mint még a háború alatt is. Mindenesetre korábban jelentkezik. Azelőtt a korábban érettek a negyedik osztályban, a többség az ötödik-hatodik osztályban kezdett távolodni nevelőitől, most van, aki suttyomban már a második osztály vége felé „külön véleményt alkot“, harmadik-negyedikben általános a kritikai szellem fellépése, ami a függetlenedéssel együtt szokott jáni. Ennek a váagnak egyik megnyilvánulása a detektívregény-láz is.

Valóságos láz szokott ez lenni. A legtöbb mai gyerek életében itt szerepel először a könyv, mint kapós cikk. „Falják“ a könyvet, cserélgetik, megbeszélik. A könyv ebben az időben lesz először élmény. Ebben a korban a diákok könyvtőzsdéjén a detektívregény a legnagyobb hatalom. Azelőtt aki May Károly háromkötetes „Winnétou-jának“ boldog tulajdonosa volt, olyanféle hatalmasságként szerepelt, mint akinek a pesti tőzsdén a Kereskedelmi Bank részvény-többsége van a kezében. Válogathatott a felajánlott kölcsönkönyvek

között és lesték kívánságait. Ennek ma vége. Egy-egy érdekesebb „Pengős regény“ kiszorít mindent.

A detektívregény uralma végighúzódik az egész középiskolán. Legfeljebb később jobban válogatnak, nem olvasnak el mindent. Megkérdeztem több nagy diákot, van-e valaki köztük, aki nem olvas detektívregényt. „Ha jó, elolvassa mindenki“ — volt a válasz. A helyzet valóban ez. A detektívregény uralma nagy általánosságban a diák egész pályafutását jellemzi és átkíséri az „életbe“ is. Ez az uralom néha annyira erős, hogy még a kamaszokkal jelentkező sajátos vágyakat és kívánságokat is el tudja nyomni. Természetesen minden osztályban akad fiú, akinél a kamaszok szexuális egyoldalúsága teljes erejében érvényesül. Azonban ma ez már kivétel, aminek több oka van: a vallásosság is, a sportolás is. A nagy többség érdeklődése megoszlik a detektívregény és a tipikusan kamaszkori olvasmányok között. De megvan a másik véglet is, amelyik egyszerűen kihagyja ezeket az erotikus olvasmányokat és vagy kitart végig a detektívregény mellett, vagy közvetlenül kapcsolódik a „magasabb“ irodalomba.

A sajátos kamaszkori olvasmányok között a különböző színházi hetilapok játsszák a vezérszerepet, amelyek fillérekért szállítják a pucér és félpucér dámák fényképeit. Ebben a korban kezdenek szerepelni a különböző kiadásban, de egységes szellemben megírt „kétpengős“ regények. Lehet, hogy a kiadók tervei közt nem szerepel a kamaszok erotikus kíváncsiságának kielégítése, de a diákok erre használják fel ezeket a regényeket. Különösen Vicki Baum népszerű, akinek nevét a jól ismert kamaszvihogással szokták emlegetni. Ezek a könyvek és a detektívregények adják mindvégig a nagy átlag olvasmányainak alaprétegét. Az egészen gyenge képességű fiúk nem is emelkednek ki innen, az átlag néha ki-kiruccan az iskolában kapott benyomások, vagy a lassanként minden osztálytan kialakuló „elit“ hatása alatt, de hamarosan visszatér ide.

A közepesek nagy tömege, az átlag alkotja az osztály közvéleményét. E közvéleményt a két utolsó osztály kivételével, nem a legesesebb fiúk vezetik, hanem sok más szempont szerint válogatják ki a hangadókat, a vezéreket. Igen sokszor a legjobb sportoló a vezér, különösen ha más tulajdonságai is vannak, amelyek a tömeg fölé emelik. A más tulajdonságok között fontos a fiú szüleinek vagyoni helyzete, ami már itt is erősen tekintet alá eső dolog. A fiú modora is belejátszik a vezérré választásba. A pökhendi vagy az ügyefogyott, félszeg diák akkor sem lehet hangadó, ha minden más képessége meg lenne. Különösen fontos, hogy az a fiú, akit különben az osztály közvéleménye maga fölött állónak ismer el, maga is akarjon vezetni. Ne zárkózzék el az osztály „közügyei“ elől, törődjék a fiúkkal, ne legyen külön, önző vagy zárkózott. A hangadó fiú köré csoportosuló közvélemény hatalma szinte korlátlan az osztályban. Legfőbb fegyverük a kemény kritika és a szájaskodás. Aki nem csatlakozik véleményükhöz, egyszerűen „hülye“, aki nem vesz részt kisebb-nagyobb csirkéfogóságaikban, „streber“. Ez a közvélemény természetesen független a „hivatalos“ „tanári“ ítéletektől és nem is mind fogadja

el. A tanárok számára éppen ezért legtöbbször hozzáférhetetlen is marad. Az egyik, különben elég értelmes osztályban, a magyar tanár egy kicsit elhamarkodva ismertette Balassát. Kész volt az ítélet: Balassa: „hülyeség“. Hosszas magyarázgatás után is csak azt sikerült elérnem, hogy véleményükben nem voltak már biztosak, de vissza nem vonták. Egy másik osztályban, amelynek értelmessége az átlagon felül állott, az egyik fiú, aki tenniszeredményeivel és valóban lekötelező modorával tekintélyt szerzett magának, felfedezett egy legfeljebb negyedrangú modern magyar író. összes érveim hiabavalóknak bizonyultak, nem tudtam meggyőzni a „közvéleményt“.

Ha vannak is ilyen végletek és tévedések kritikáikban, általában — egyoldalúan bár — de elég helyesen ítélnék. A nagy átlag számára az irodalom csak a sport, a mozi és kurizálás után számbajövő szórakozás. Épp azért ítéletük mentes minden sznobizmustól, nagyképűségtől és — szakértelemtől. Rokonszenvenné teszi állásfoglalásukat bizonyos üdeség és kíméletlenség, de egyúttal korlátozza értékét is. A magyar irodalomtörténetben ismertetett írók közül Gárdonyit becülik legtöbbször, másodsorban Mikszáthot. Herczeg Ferenc csak akkor jut eszükbe, ha külön megkérdezi az ember: „Na igen, Herczeg is.“ Móríc Zsigmondot nem ítélik el, de nem is szeretik, Jókait lenézik: „gyerekeknek való“, de van olyan fiú is, aki „nem bírja“. Jósikát nevetve emlegetik, Eötvöst unalmasnak tartják, Keményről nem mernek nyilatkozni, de nem is olvassák. A líra szóba sem kerül, egyszerűen nem törődnek vele. Még állást sem foglalnak vele szemben. Ma már csak egy-egy gyengébb tehetségű fiú éli ki kuruckodó hajlamait abban, hogy „A dyt imádjá“. Általában lírikusokat csak azok olvasnak, akik maguk is verselnek.

A közepesek közvéleménye korlátlan úr körülbelül a hatodik osztály végéig. Itt kezd kialakulni az úgynevezett „elit“, Egy-egy fiú valamilyen okból elkezd komolyabb dolgokat olvasni. Vagy a szülői háztól kapja a külső indítást vagy valamelyik tanárjától, esetleg barátjától. A külső indítás mellett fontos a belső ok: a gyerek esze megnyílik, érdeklődése felébred. Az elindulás már korábban megtörténik. Vannak negyedikesek, akik Shakespeare-t olvasnak, ötödikesek, akik Kantot fordítanak és Nietzsche-ről vitatkoznak. Az elit kialakulásának központja legtöbbször két-három fiú, akik már régebről barátságban élnek és együtt ébred fel szellemük. Ezekhez csatlakozik lassanként a többi, akik addig külön utakon jártak. A hatodik osztály utolsó hónapjaiban veszik észre a fiúk, hogy él köztük egy kis — néha csak két-három tagból álló — kör, amely nemcsak a football- és tenniszeredményeket tartja számon, nemcsak if júsági rekordokat akar javítani, hanem olvasmányairól is vitatkozik, nagy kérdésekkel foglalkozik.

Az „elit“ egyik legjellemzőbb tulajdonsága a „többi“, az eddig uralkodó átlag lenézése, ami nem valami finom formák közt nyilvánul meg. Mindig akadnak az elitben harciasabb, szabadabb szájú fiúk, kik szívesen használják az emberi korlátoltságot jelentő jelzőket. A tömeg természetesen nem tűri ezt némán, visszatámad. A tömeg értelmi képességeit vonják kétségbe, az átlag jellemhibákat fedez fel

támadóiban. Legsűrűbben előforduló vád a hencegés, a „felvágás“. A harc lassan elül, mert az elit érzékenyebb lelkű tagjai visszavonulnak és a harciasabbak is fékezik magukat, amikor észreveszik, hogy többre becsülik a szerényebbeket. A hetedik osztály vége felé kialakul a társadalmi béke, amelyben a tömeg megbecsüli és elismeri az elitet, annál is inkább, mert tanulmányaiban is rászorul, viszont a tehetségesebbek sem tartják kötelességüknek, hogy a nap minden órájában éreztessék fölényüket. Véleményük kialakult a tömegről, de a mindennapi kényszerű együttlét felfedezteti velük a közepesek jó tulajdonságait is, ami a jó humortól kezdve a szép énekhangon keresztül a tele pénztárcáig gazdag és színes skálát alkot.

Az elitben megszűnik a könyv szerepének kettőssége, ami az iskolábalépéssel kezdődött. A nem kötelező olvasmányok között is sűrűn szerepelnek népszerű, néha szakszerű tudományos könyvek is és megbecsülik a jó iskolakönyvet, ha valóban jó, mert — talán főlegesen hangsúlyozni — a fiúk jóval szigorúbb mértéket alkalmaznak, mint a Tankönyv Bíráló Bizottság. Az elit és az átlag olvasmányanyaga között az a legfőbb különbség, hogy itt a könyvtől már nem csak szórakoztatást várnak, hanem elsősorban okulást. A regényirodalomból csak a valóban legjobbak érdeklik őket: Dosztojevszkij, Sigrid Undset, Sinclair Lewis stb., inkább a különböző tudományos témákhoz vonzódnak. Vannak hónapok, amikor ez a tudományos érdeklődés teljesen elnyomja az irodalmat, az ellenkezője szinte sohasem fordul elő. A mai gimnazista és a tíz-tizenöt évvel ezelőtt végzett diák között egyik leginkább szembetűnő különbség ez: az irodalmi érdeklődés hanyatlik s helyét a tudományok iránti erősebb vonzalom foglalja el.

A tudományos érdeklődés néha egyszerűen szakérdeklődés, pl. természettudományi vagy művészettörténeti. Az elit ezt is megbecsüli és magába fogadja, különösen ha nem túlságosan zárkózott és egyoldalú a szakember. A többség azonban nem köti le magát, hanem kapkod a különböző témák után. A gimnazista olvasmányaiiban sohasem túlsók a rendszer, mindig bizonyos türelmetlen habzsolás jellemezte. Érezte, sokszor tudta a fejlődő elme, hogy az évezredes európai kultúrával kell megismerkednie. E habzsoláshoz ma bizonyos nyugtalanság, keresgélés is járul. Azelőtt is nehéz helyzetben volt a gimnazista, ma azonban nemcsak megismerkedni akar napjaink problémáival, hanem állást is akar foglalni.

A bizonytalanság által fokozott érdeklődésük bámulatosan fürge. Amikor Magyarországon még csak néhány ember ismerte Sigrid Undset nevét, az egyik diáknál már megtaláltam a „Kristin Lavransdatter“ háromkötetes német kiadását. Amikor Jeans-t még csak a szakemberek ismerték nálunk, az egyik fiú már hozta egyik művét, hogy olvassam el, mert „igen érdekes“. Ki tudna beszámolni azokról az apró okokról, amelyek elég erősek ahhoz, hogy a gimnazista érdeklődését felkeltsék és ne hagyják nyugton addig, míg meg nem szerzi azt a könyvet, amelyet kíván!

Mindamellettt ritka eset ez, amikor egy-egy elevenebb eszű fiú szinte „megelőzi“ korát, előbb megismer írórt vagy könyvet, mint

a művelt nagyközönség. A különböző irodalmi vagy tudományos szenzációk azonban mindig visszhangot kapnak a középiskolában is. Amikor Károlyi Imre grófnak sokat reklámozott könyve megjelent, valósággal dühöngött a szovjet-láz. Olvastak jót-rosszat s mivel magyar munka nem igen volt, legtöbbször németet. Ugyanilyen láz kísérte Hitler uralomrajutását. A „Mein Kampf“-ot alighanem több diák olvasta, mint felnőtt.

Ezzel a nyugtalansággal azt is elérik, hogy nehéz helyzetbe hozzák azt, aki olvasmányaikról akar beszámolni, mert nem könnyű olyan pontokat találni, amelyek mellett hosszabb időre kötik ki hajóikat. Az itt felsorolandó témákkal bizonyos, hogy foglalkoztak, de valószínű, hogy más irányba is ki-kirándultak, sőt lehetséges, hogy mélyebben is hatoltak be.

Az első vonás, amit ki akarok emelni, természetes a pszichológus előtt, de sok embert talán meglep. A diákot jobban érdekli Európa, a „világhelyzet“, mint a magyar viszonyok. Az egész világot hánytorgató nagy problémákat a diák észreveszi magától is, a sajátos magyar feladatokra és megoldásokra fel kell hívni a figyelmét. Ha figyelme felébredt, eleinte hajlamos a sötétben látásra, hiszen európai látókörből esik a szűkebb magyar viszonyok közé. Ezért olyan sűrű a gimnazisták elitjében a magyar viszonyokat lenéző, fitymáló hang. Számukra a legsötétebben látó idősebb ember is kijózanító hatást jelent, reménységeket ébreszt bennük, az optimista öregeket egyszerűen lenézik.

A gimnazisták elitjének érdeklődése tehát kétirányú: az első korszakban világproblémák érdeklik, a másodikban magyar kérdések. Az első korszak alapjában véve világnézetkeresés, a nyugtalan, kereső fiatal lélek vágyódása valamilyen biztos alap után. Itt kerül sor hitlerizmusra, fasiszmusra, az északamerikai műveltségre (regényírók és NRA), Jeans természettudományos világnézetére, Spengler szkepticizmusára, Keyserling relativista bölcsességére és a katolikus és általános keresztény újjászületés nevesebb képviselőire. Akad fiú, aki az egyik vagy másik mellett kitart, a nagy többség azonban hanyódik a szovjettől Jeansig, vagy Spenglertől az új középkorig. Itt-ott feltámad a régi nagy filozófusok közül is egy-egy: Tolsztoj, Nietzsche, Bergson. A legritkább esetben alakul ki határozott világnézet a gimnazistában addig, amíg gimnazista: elolvas mindent, amit a másik elolvas, sokat meg is ért, szeret vitatkozni, mert közben saját gondolatai is tisztázódnak, de nem mer vagy nem tud kitartani hosszabb ideig semmi mellett sem. A döntés, valamilyen világnézethez való végleges csatlakozás a későbbi évekre marad.

Világnézetet tisztázó művek mellett szívesen olvasnak történelmi műveket, amelyek a legközelebbi múlt eseményeit tisztázzák. A világháborút és a következő forradalmakat tárgyaló műveknek legtöbbször akad olvasója a gimnazisták között. Egy-egy érdekesebb emlékirat kézről-kézre jár, ha meg tudják szerezni.

A második korszakba rendszeren valamelyik műveltebb tanár segíti át őket. Azt hiszem, ez a tanártípus van annyira elterjedt, hogy minden középiskolára jut belőle. Legalább is az ország minden

részből összefutó egyetemi hallgatók mindegyike melegen szokott megemlékezni egyik tanárjáról, akit kiemel abból a tanári karból, amelyet a középiskolából frissen kijutottak szokása szerint lenéz, megvet vagy gyűlöl — vérmérséklete szerint. Ez az egyetlen tanár az, aki olyan útravalót adott neki, amely még egyetemi éve alatt is foglalkoztatja. (Hála Istennek, ma már számos iskolában a rokon-szenv több tanár között oszlik meg.) A hatás mégsem mindig tanártól indul ki. Egy-egy jól megírt tanulmány vagy újságcikk is ugyanezt az eredményt okozhatja. Néha véletlen indítja meg a folyamatot. Egyik fiú apja baráti viszonyban volt Harsányi Kálmánnal. A fiú félig dicsekvésből („ilyen barátja volt apámnak”), félig azért, mert kezdett nyiladozni az esze, elolvasta a „Kristálynézők“-et és kölcsönözte másoknak, vitatkozott róla, idézgette, szóval propagandát csinált neki. Az elit magyar irányú érdeklődése ezzel megkezdődött.

Az indítást okozhatja az is, ha az elit valamelyik tagja nemcsak érdeklődik európai problémák iránt, hanem határozottan „nemzetközidnek vallja magát. Ilyenkor vagy az elit egy másik tagja veszi fel a kesztyűt és védi meg a magyarságot, vagy valaki a nagy átlagból, amely mindig hazafias és szívesen ismételteti az iskolai ünnepélyeken hallott gondolatokat. Előfordul az is, hogy éppen ilyen összecsapás emeli ki az átlagból az egyik vagy másik fiút és az ünnepi szólamok ismétlőjéből komoly, elmélyült, töprengő magyar lesz. Bármilyen érdekes lenne is e „harcok“ részletesebb ismertetése, le kell róla mondanom, mert ezen a téren a diákok igen óvatosak. A tanár csak évek múlva értesül az eseményekről, rendszerint az érettségi után, amikor megért néhány kis jelenetet, apró megjegyzést, amelyet esetleg jelentéktelennek tartott vagy erélyesen leintett és épp ezért nem is tudott meg többet.

A magyar problémák iránt felébredt érdeklődés elsősorban a napi politikával való intenzívebb foglalkozással jár. Ebben a korban már nemcsak a sportrovat és a szenzációs gyilkosságok érdeklik a fiúkat. Kezdi olvasni a parlamenti tudósításokat, sőt később a vezércikket is. Ez a foglalkozás nemcsak intenzívebb, hanem magasabb szempontú is, mert ismernek már néhány könyvet, amely magasabb szempontból nézi a magyar életet. Ilyen művek folyóiratunk cikkei, mint Kerecsényi Dezső e hasábonon megjelent beszámolója is mutatja,¹ ilyen az újabb magyar történetírás néhány nagy hatást tett alkotása és ilyen Szabó Dezső, hogy nevet is említsek.

A gimnáziumba lépő gyermek számára a könyv játékszer vagy munkaeszköz, amelyet nem nagyon kedvel. A gimnáziumot elhagyó fiatal emberek legjobbjai könyvekben keresik a tudást, tanácsot, útbaigazítást. A kettő között nagy a távolság és ezt az utat nyolc év alatt teszi meg a fiú. A feladat nehezebb része azonban legtöbbször az egyetemi évekre vagy még későbbre esik. Akkor kezdi az elméletet a valóságra alkalmazni és akkor jön rá, hogy a legszebb elmélet is használhatatlan sok esetben.

FABIÁN ISTVÁN

¹ Középközlések a magyar kérdésekről. (XXII. 418).

A NÉPKÖZÖSSÉGI ESZME
PROBLEMATIKÁJA¹

A NÉPKÖZÖSSÉGI GONDOLAT, amint az a világháborút követő kisebbségi mozgalmakban mind erősebben kifejezésre jut és általánosan elfogadott kisebbségi ideológiává válik, a nemzeti eszmének, illetve a népek önrendelkezési jogának egyik logikus következménye. A népek önrendelkezési joga a háború folyamán olyan értelemben s avval a közvetlen céllal lett propagálva, hogy az egyazon nemzetiséghez tartozók közös nemzeti államot létesítsenek. Tekintve egyrészt, hogy ez az egész vonalon nem volt megvalósítható, másrészt nem is akarták megvalósítani, sőt hatalmi érdekekből ennek az eszmének bizonyos meglévő formáit is megsértették, mint például a magyarság esetében, a békeszerződésekkel kapcsolatban megteremtették ennek az eszmének a korrektúráját, a kisebbségi szerződéseket. A kisebbségi szerződések az egyes államokban élő kisebbségeket védik, de olyformán, hogy nem ismerik el a kisebbséget mint kollektivitást, hanem csak a kisebbséghez tartozó egyéneket részesítik védelemben. A szociológiai valóság ennek a jogi álláspontnak ellentmond. Nemcsak az egyes kisebbségi népcsoportok képeznek bizonyos fokig homogén közösséget, hanem ezek a népcsoportok az államukon kívül élő azonos nemzetiségű csoportokkal is bizonyos fokú szociológiai egységet, más szóval népi közösséget képeznek. A népek önrendelkezési joga elismerte ennek a népi közösségnek államalkotó jogát, amiből következik, hogy ennek az államhatároktól független népi közösségnek olyan szervezett közösségi formáját is el kell ismernie, amely az állam

¹ Szívesen kiadjuk a kisebbségi kérdés egyik kiváló szakértőjének ezt a tanulmányát, mely egy reánk, magyarokra nézve is rendkívül fontos kérdés egész komplexumát világítja meg, bár sem minden részletét, sem minden módszerét nem tudjuk egészen magunkévá tenni. Folyóiratunk nézetét ebben a kérdésben Szász Zsombor állandó kisebbségi cikkei, Gratz Gusztávnak alább idézett dkké, és a szerkesztőnek Népiség, nemzet és állam c. (XXII. 285.) tanulmánya fejezik ki, melyek a német szellemi világból származó fogalomnak és eszmerendszernek a magyarságra való hatását is körülírják. Alig csatlakozhatnánk oly felfogáshoz, mely a népközösségi eszmét mint Európában egyetlen és kötelező formát állítaná fel, hiszen köztudomású, hogy pl. az egész XIX. század folyamán a francia és német nemzetiségi eszme, két egymásnak ellentmondó konstrukció, egymás mellett állott fenn és érvényesült Európa más népeinél is,—a magyar történelmi nemzettudat éppen nem oly egyedülálló és elavult, mint a kizárólag „Volkstum“-kutatók néha feltűntetik. Teljesen igaza van szerzőnek, amikor végső következtetésként az „egyes esetek különleges körülményeinek figyelembe vételét“ ajánlja, — ily rugalmasság nélkül pl. a tanulmányában említett népközösségi „tudatosítás“ súlyos veszélyeket rejthet magában történettel bíró tájakon, mint ezeket a veszélyeket a szatmármegyei falvak visszánémetesítési kísérlete elég világosan mutatja.

jogait tiszteletben tartja, azonban a meglevő szociológiai egységet élesebben domborítja ki s a közösségi életet megkönnyíti. A népi egyéniségektől ily irányú szervezkedést már csak azért sem lehet jogosan megtagadni, mert hiszen a népek önrendelkezési joga alapján a nemzeti államban a népi egyéniségeknek egy sokkal magasabb szervezési formája nyert elismerést.

Mit akar a népi közösség? Elsősorban szervezetet, a szociológiai valóságot szervezett formába önteni. Evvel a kérdéssel kimerítőbben az 1930-ban megtartott VI. Nemzetiségi Kongresszus foglalkozott. A kongresszuson elhangzott beszédek és határozatok könyvalakban is megjelentek 1931-ben Wilhelm Braumüller, Wien, kiadásában. A „Nation und Staat“ című Bécsben megjelenő folyóirat pedig többek között 1932. évi áprilisi számát szenteli ennek a kérdésnek és újból közli a kongresszus határozatait és az elnök bevezető beszédét. Kiindulván abból a megállapításból, hogy az európai kultúra a népek mint önálló közösségek szellemi életének a megnyilatkozása és hogy ezt a kultúrát fenntartani és fejleszteni csak úgy lehet, ha a népek kulturális egyéniségüket ápolni tudják, szükségesnek tartja a népek kulturális működésének céltudatos megszervezését. Ezeknek a szervezeteknek függetlenül a politikai helyzettől a népközösségek totalitását kell magukba foglalniok. Egyes nemzeteknél már mutatkoznak ilyen szervezkedési törekvések, amit a kongresszus örömmel üdvözöl. Az egyes szervezett népközösségeket a kölcsönös megbecsülés jegyében egy nagy átfogó szervezetbe kellene tömöríteni, miáltal a kis népek fejlődési szabadsága biztosítható volna. Kiemeli a határozat, hogy a népközösségi szervezeteknek az állam jogait nem szabad megsérteniük. A nemzeti eszmét nemzeti államok létesítésével sohasem lehet teljes mértékben megvalósítani. Ez, legalább kulturális tekintetben, csakis a népközösségek megszervezésével érhető el. Úgy az elnök ezen beszédéből, mint az itt közölt határozatból világosan kitűnik, hogy a népközösségi szervezetnek tisztán csak kulturális térre szabad szorítkoznia. A következő évi kongresszus elnöki beszédéből ez újólag és élesen domborodik ki. Dr. Wilfan elnök kiemeli, hogy ennek a szervezetnek kizárólag kulturális céljai lehetnek és kizárólag kulturális feladatokat teljesíthet.

A népközösségi mozgalom közvetlen törekvése olyan szervezetek megvalósítása, melyek az illető nép kulturális intézményeit magukba foglalják. Vagyis egy központi szerv létesítése, melyben úgy a kisebbségi népcsoportok, mint az anyaállam kiküldöttei helyet foglalnak. A népközösségi mozgalom elindulása óta valóban több nép igyekezett erre az útra lépni. Így a magyarok, lengyelek, csehek, litvánok, németek stb., akik részben kongresszusokon, részben az egész népre kiterjedő szervezetekben igyekeznek a népközösségi gondolatot megvalósítani. Nyugodtan állíthatjuk, hogy ez a gondolat konkrét szervezetekben kezd itt is, ott is megvalósulni. A szervezetek tökéletesebb kipítésének akadályát általában azon államok ellenállásában látták, melyeknek fennhatósága alatt a kisebbségek élnek. Az európai nemzetiségek VII. kongresszusán Werner Hasselblatt panasolja, hogy az állami szuverenitás ezen a téren különösen érzékeny. Számatalan nemzetközi szervezet létezik, melyek működését az állam nyugodtan túri s melyektől

nem félti szuverenitását. Miért helyezkedik az állam a népközösségi mozgalommal szemben más álláspontra? Hasselblatt szerint azért, mert Európában az a téves felfogás uralkodik, hogy az állam csak egy nemzetiségnek lehet az életformája. A VI. kongresszus is megköveteli a kormányoktól, hogy a népközösségi szervezkedést ne akadályozzák.

Ezen előzmények után meglepő volt a legutolsó XI. kongresszus meghívójában és határozatában erre a kérdésre vonatkozóan kifejezésre jutott álláspont. A meghívó ismerteti az egyes pontokat és a 4. ponthoz, mely az államfeletti népközösség határaival és veszélyeivel foglalkozik, többek között a következő megjegyzést fűzi: a kisebbségi mozgalomnak néphez és államhoz való hűség posztulátuma sérelmet szenved, ha a népközösségi eszmét úgy fogjuk fel, mintha az egyben politikai feladatokat is érintene. Ki van zárva, hogy egy állam eltűrhesse azt, hogy polgárainak az állam iránti politikai magatartását kívülről befolyásolják vagy éppenséggel irányítsák. A kérdéshez többek között a kongresszus főtájkára, Dr. Ewald Ammende is hozzászólott, aki beszédében kifejtette, hogy a nemzetiségeknek politikai téren teljes mértékben meg kell őrizniük cselekvési szabadságukat és magukat az államérdek elvétől kell vezetetniük. Ez vonatkozik elsősorban úgy a politikai mint gazdasági kérdésekre. Az államfeletti népközösségnek kizárólag nemzetkulturális téren szabad működést kifejtenie. Ilyen értelemben határoz a kongresszus is, amely kimondja, hogy a népközösségnek „elsősorban a szellemi-kulturális élet, valamint a humanitárius szolidaritás és a nép összes részeinek kölcsönös támogatásában szabad valóságos és jogi megtestesülését találnia... Az államfeletti népközösségnek nem szabad egy állam hatalmi politikájának szolgálatába állania, sem egy állam hatalmi eszközeire támaszkodnia. Az államfeletti népközösséghez való tartozásból adódó kötelességeknek semmi esetre sem szabad az állampolgári kötelességeknek a rovására menni.“

Mi történt, hogy a kongresszus és a kisebbségi mozgalmak vezetői most már nem az államokat támadják, amiről a népközösségi szervezkedésnek nehézségeket támasztanak, hanem magukat a kisebbségeket figyelmeztetik államuk iránti kötelességükre s óva intik attól, hogy a népközösségi eszmének indokolatlan értelmezést adjanak? Dr. Ammende beszédéből megtudjuk, hogy mi történt. Azt történt többek között, hogy a lengyel népközösség egy ülésén oly irányú határozatot hozott, mely szerint a korridorok örökké lengyel kézben kell maradnia. Ezzel a németországi lengyel kisebbség Németország és Lengyelország közötti politikai vitában Lengyelország mellett foglalt állást. Egy másik eset a litvánok kongresszusán játszódtott le, ahol azt a határozatot hozták, hogy a külföldi litvánok megtakarított pénzüket az anyaország közgazdaságának kell, hogy rendelkezésére bocsássák, ami természetesen a saját államuk közgazdaságának a rovására menne. Ilyen kisiklások azután az illető állam részéről represszáliákat vonnak maguk után, ami végül is az egész népközösségi mozgalomnak a rovására megy. Ezért választotta a kongresszus ezen pontjának címéül az államfeletti népközösség határait és „veszélyeit“. T. i. ilyen kisiklások veszélyeztetik az egész mozgalmat.

Ezeket a kisiklásokat megkönnyíti és lehetővé teszi az a körülmény, hogy igen nehéz a népközösség és államközösség között éles határvonalat meghúzni. Dr. Ammende erre is kitér, kijelentvén, hogy az európai fejlődés ma két közösségen nyugszik, az állami közösségen és a népi közösségen, mely körülményben nagy konfliktusi lehetőségek rejlenek. Ennek a tételnek igazolására meg kell állapítanunk, hogy a népközösséget alkotó elemek és az államközösség alkotó elemei nem teljesen függetlenek egymástól, hanem a kettőnek sok közös eleme van, melyeknek hatása és jelentősége mindegyik közösségre nézve nem abszolút, hanem nagy mértékben függ az illető népcsoport különleges helyzetétől. Ezt a kérdést Gratz Gusztávnak a „Magyar Szemle“ 1932 augusztusi számában közölt tanulmánya: „Államközösség és népközösség“ élesen megvilágítja. Gratz kimutatja, hogy az egyénben meglévő és érvényre jutó kultúrtenyezőket nem kizárólag a népközösségből erednek, illetve az egyént nem kizárólag a népközösséggel kötik össze, hanem ezt részben az állami környezet is determinálja. Hivatkozik egyik vezető kisebbségi politikusnak a kijelentésére, ki hasonló nézetet vall. A kérdés ezen részének még van egy más oldala is. A népközösségi szervezet, amint azt a különböző kongresszusi határozatok bizonyítják, tisztán csak kulturális tere akar szorítkozni és elítéli mindenféle politikai tevékenységet. Gratz nevezett tanulmányában hivatkozik arra, hogy a kultúrának a politikával is vannak érintkezési pontjai s így a népközösségi szervezet révén az államba idegen politikai befolyások is juthatnak, amelyek arra még veszedelmesekké is válhatnak. Ez a lehetőség természetesen adva van, habár nem tartozik a népközösségi eszme belső problematikájához. Egy politikai eszmének az értéke és jelentősége nem függhet attól, hogy a gyakorlatban milyen akadályokba ütközik, illetve hogy a gyakorlatban milyen mellékhatásokat vált ki. Egy politikai eszmének az értéke a saját erkölcsi igazságában rejlik. Ezzel azonban nem akarjuk azt mondani, hogy a népközösségi eszmének egyrészt a kultúrához, másrészt a politikához való viszonyában nem rejlene belső problematika is. Más szóval: a népközösség és államközösség közötti határvonal éles meghúzása a dolog lényege miatt — nemcsak az esetleges melléktünetek miatt — ütközik nehézségbe.

A lényeg t. i. az, hogy bár abszolúte a kultúrát a politikától el lehetne választani, a modern államban azonban a kettőt egymástól függetleníteni nem lehet. A liberális állam, sőt a liberalizmus előtti állam is nagyfokú désinterésment-t mutatott a kultúrával szemben, annak ápolását és fejlesztését az államtól független tényezőknek engedte át. Köztudomású, hogy régebben a népoktatás, de a magasabb fokú oktatás is csaknem kizárólag az egyház hatáskörébe tartozott. Ma nemcsak az oktatás, hanem nagyrészen a kultúra fejlesztése is állami, tehát politikai funkcióvá vált. Hogy ez helyes-e vagy sem, nem tartozik ide: tény azonban, hogy a kultúrtevékenység csaknem az egész vonalon az állami funkciók közé is tartozik, ha nem is kizárólagos állami funkció. Ha lehet is arról vitatkozni, vajjon ez helyes-e vagy sem: ennek az állapotnak a jogosultságát semmi esetre sem lehet kétségbe vonni. Egy közület teljesen szuverenül állapíthatja meg, hogy milyen funkciókat sorol a közvetlen közületi, más szóval állami feladatok közé. Ebből

kifolyólag kettős komplikáció állhat elő a népközösségre. Az állam nem jelentheti ki teljes érdektelenségét a kisebbségi népcsoport kultúrtevékenységével szemben, hanem jogot formál arra, hogy ezt részben ellenőrizze, részben pedig befolyásolja. A népközösség különböző népcsoportokból tevődik össze, kulturális életére tehát különböző államok és azokon keresztül különböző más nemzetiségek is gyakorolnak befolyást. Ugyanakkor az anyaország kultúrája és kulturális élete döntő hatással van a népközösségre. A dolog lényege tehát magával hozza, hogy úgy a kisebbségi népcsoportok államai részéről, mint pedig az anyaország révén politikai hatások szűrődnek bele a népközösségbe. Ezen politikai hatásoknak lehetnek nagyon üdvös következményei, de természetesen nem tagadható, hogy a következmények károsak is lehetnek, különösen akkor, ha egy kisebbség anyaországa nagy politikai hatalommal rendelkezik.

A NÉPKÖZÖSSÉGI MOZGALOM, amint azt a bevezetésben kifejtettük, a népek önrendelkezési jogának logikus következménye. A népközösségek megszervezése azért is jogosult, mert amint azt a VI. Nemzetiségi Kongresszus is kimondja, minden nép, illetve népcsoport nem képes saját nemzeti államot létesíteni és így a nemzeti eszmét legalább kulturális téren kell népközösségek létesítésével megvalósítani. Kétségtelen az is, hogy ezen terv megvalósítása nem ütközik olyan nehézségekbe, mint nemzeti államoknak az egész vonalon való megvalósítása. A népközösségi mozgalom azonban nemcsak azért keletkezett, mert korunk politikai eszméi ezt bizonyos fokig magukkal hozták. Ennek a mozgalomnak mélyebben fekvő rúgói is vannak. Más nemzetiségű környezetben élő kisebbségi népcsoportok fennmaradása nagy mértékben attól függ, milyen szervesen van az össznépi népi életébe bekapcsolódva. Ma az élet mind komplexebbé válik. Az egyén számtalan külső hatásnak van kitéve. Az egyén integrálódása a közösségbe fokozódik, aminek a következménye, hogy a közösség befolyása az egyénre is fokozódik. A kisebbségi egyén, még ha a kisebbségi népcsoporton belül él is, a többségi közület befolyása alá kerül. Ez a befolyás pedig könnyen előidézhetheti azt, hogy a kisebbségi egyén, illetve a kisebbségi népcsoport népi egyénisége elhalványul s idők folyamán teljesen elvész. A természetes asszimilációt a mai modern élet tehát nagy mértékben elősegíti, különösen akkor, ha a többségi nép népi egyénisége sokkal erősebben van kifejlődve mint a kisebbségé. Ha most a kisebbségi népcsoport népi egyéniségét meg akarja őrizni, másrészt az össznépi, melyhez tartozik, súlyt helyez arra, hogy ez a népcsoport egyéniségének megtartása mellett az össznéppel szerves kapcsolatban maradjon, akkor ennek a célnak az érdekében mindkét részről bizonyos céltudatos szervezkedési munkát kell végezni. Ezt a célt szolgálja a népközösség, mint nemzetközi szervezet.

Az elmondottakból azonban még más is következik. A népi egyéniség megtartása, az össznéppel való szerves kapcsolat megőrzése és ápolása végelemzésben az egyén öntudatának a funkciója. Más szóval, az itt vázolt célt csak úgy lehet elérni, ha a kisebbségi ember tudata olyan tartalommal bír, mely ezen cél elérését megkönnyíti.

A gyakorlati élet szempontjából pedig ez azt jelenti, hogy a kisebbségi embert a népközösség érdekében tudatosítani kell. A tudatosítás abban áll, hogy az egyén tudatában már meglévő olyan elemeket fejlesztünk ki erősebben, melyek a kitűzött célnak kedveznek. Amennyiben pedig ilyen elemek csak hiányosan volnának meg, úgy azokat az egyén tudatába be kell vinni, ami nem látszik kilátástalannak azon esetben, ha ezen elemek az egyén életének valóságában és körülményeiben úgy is megvannak.

Ugyanakkor, amidőn a népközösség saját érdekében igyekszik a kisebbségi embert tudatosítani, az állam is jogot formál arra, hogy a kisebbségi embernek mint állampolgárnak öntudatát az állami élet szempontjából kedvező tartalommal töltsse meg. Ha az eszméknek abszolút értéket tulajdonítunk, különösen ha a nemzeti eszmében látunk ilyen abszolút értéket, akkor az államnak ezen jogát csak feltételesen ismerhetjük el, t. i. abban az esetben, ha az állam a nemzeti eszme által szabott politikai feltételeknek megfelel. Más szóval, ha az államon belül csak olyan kisebbségek élnek, melyek önálló nemzeti államot alakítani vagy nem képesek, vagy, mert állami hovatartozásukkal meg vannak elégedve, nem akarnak. Szóval az állami lét, az államközösség mint olyan is képez erkölcsi problémát, mely a gyakorlatban sok esetben nincsen megoldva, vagyis sok olyan állam van, mely létevel a kor erkölcsi elveit megsérti. Bármennyire igaz is ez, jelen esetben ettől a problémától eltekintünk s úgy vesszük, mintha minden államnak, tekintet nélkül a politikai és erkölcsi körülményekre, joga volna ahhoz, hogy polgáraiban az állami öntudatot kifejlessze.

A helyzet mármost az, hogy úgy az állam, mint a népközösség a kisebbségi állampolgár tudatát a maga számára kedvezően igyekszik befolyásolni. Vagyis két különböző tényező két különböző cél érdekében fordul az egyénhez, hogy azt tudatosítsa. Ha arról beszélünk, hogy az egyéni öntudatot bizonyos közösségi elemekkel kell telíteni, úgy ez más szóval annyit jelent, hogy azok a közösségek, melyeknek az érdekében ez a tudatosítás történik, arra törekszenek, hogy az egyén hozzájuk pozitív viszonyba kerüljön, hogy az egyén az illető közösséggel való lelki egyesülésben önmagára nézve értékes célt lásson. Elméletileg ilyen célkitűzés egyszerre különböző közösségek részéről is fennállhat, anélkül, hogy ennek belső ellentmondáshoz kellene vezetnie. Tudjuk, hogy az ember öntudata különböző tartalommal bírhat. Lehetünk egy időben buzgó keresztények, lelkes hazafiak és szenvedélyes szerelmesek. Ezeknek az érzelmeknek egymással nem kell konkurrálniuk. Ámde van olyan tudattartalom is, mely egymással konkurrálhat. Az államközösség és népközösség tudatában ilyen belső ellentmondás lehetséges, habár annak nem kell feltétlenül bekövetkeznie. A két érzelmek összeütközése különböző okokból válik lehetségessé. Mindkét fajta közösségnek bizonyos politikai jellege van. Az állami közösség tulajdonképpen nem más, mint politikai közösség. Ugyanakkor a népközösség, bár eredetileg csak szociológiai jellegű, sem mentes a politikai elemektől. Hiszen a népközösséghez tartozó egyes csoportok különböző állami fennhatóság alatt állanak, közöttük az egyik rendszerint saját nemzeti állammal rendelkezik. Nem lehet

tagadni, hogy az a viszony, mely a népközösségen belül az állampolgárok egy csoportja és idegen állampolgárok egy vagy több csoportja között létesül, politikai jelleggel is bír. Ez annál inkább állítható, mert, mint említettük, az egyik csoport, mely saját állammal bír, így önálló politikai tényező is. Tekintve, hogy az állam igényt támaszt arra, hogy polgárainak legfőbb politikai fóruma legyen, az állampolgárság és népközösség közötti konfliktusoknak tág tere nyílik. Fokozza ezt a lehetőséget az a körülmény, hogy mindkét közösség egyazon vagy hasonló tudatelemeket akar saját érdekében aktiválni. Vagyis mindkét közösség ugyanazon vagy hasonló tudatelemek aktiválásával akarja elérni azt, hogy az egyén vele szemben pozitív, igenlő álláspontra helyezkedjék.

Ilyen közös tudatelem különösen olyan kisebbségi népcsoportnál van meg, mely évszázadokon át a többségi néppel közös államot alkot. Az állam a többségi nemzetnek a jellegét vette fel, a kisebbség pedig az államon keresztül bizonyos fokig a többséghez hasonul és azzal közös tudatelemeket vesz fel, illetve fejleszt ki magában. Ilyen közös tudatelem mindenekelőtt a közös történelem. Ha ez a történelem közös eszmék és közös érdekek jegyében folyt le, nem pedig — ami szintén lehetséges és előfordul — az érdekellentét és egymáselleni harc jegyében, akkor ez a közös történelem erős lelki kapcsolatot képez többség és kisebbség között és fontos elemévé válik az állami öntudat kifejtésének. Ugyanakkor a kisebbségnek saját népével is bizonyos fokig közös történelme van s így ugyancsak nem lehet jogosulatlanul mondani a népközösségnek azon törekvését, hogy ezt a közös történelmet a kisebbségi népcsoportnál a saját érdekében tudatosítsa. A közös történelem tehát közösségképző elem úgy az állami közösség, mint a népközösség szempontjából.

A kultúrát általában a népek mint önálló közösségek szellemi élete megnyilvánulásának tartják. Ezt állapította meg a Nemzetiségi Kongresszus 1931-ben. Hasonló felfogást vall Kornis Gyula,¹ aki megállapítja, hogy „a történelem eddigi tanúsága szerint minden kultúra velejében nemzeti kultúra, egy-egy sajátos nemzeti szellem alkotása...“ Ugyanakkor nem tagadható, hogy egy népcsoport kultúrája és kultúrtudata nemcsak a saját fájának értékeiből adódik, hanem arra nagy befolyással van az állami környezet akkor is, ha az illető népcsoport ott mint kisebbség él. Ez sem véletlen, hanem bizonyos fokig a kultúra lényegéből adódik. Kornis Gyula idézett munkájában ezt világosan ki is fejezi, amikor azt mondja: „Mert akárhogyan forgatjuk is a kultúra fogalmát és ennek elemeit: a vallást, jogot, erkölcsöt, tudományt s művészetet, mindezek virágzásának lehetőségét és szilárd keretét csakis a politikai vagyis az államalkotó erők hatékony munkája biztosítja.”

A népközösségi mozgalom egy erkölcsi tételből vezeti le jogosultságát, abból a tételből, hogy az egyénnek fajához, nemzetiségéhez való kapcsolata erkölcsi értéket képez és ez a viszony tovább fejlesztve újabb és újabb erkölcsi értékeket termel. Amidőn a Nemzetiségi

¹ Kornis Gyula: A magyarság a világtörténelemben. Emlékkönyv az Egyetemes Történet megjelenése alkalmából. Magyar Szemle Társaság, 9. oldal.

Kongresszus és Kornis Gyula is azt állítja, hogy minden kultúra alapjában véve nemzeti kultúra, akkor ezáltal a népközösségi mozgalom ezen erkölcsi tételét s vele együtt magát a népközösségi mozgalmat is igazolja, mert hiszen a kultúra nagy erkölcsi értéket jelent. Kornis Gyula második tétele — melynek igazságát szintén nem lehet kétségbevonni — azonban már komplikálja az esetet. Ha a kultúrát az államalkotó erők hatékony munkája biztosítja, akkor a kultúra vagy nem tisztán a nemzet mint faj terméke, vagy pedig a nemzet fogalmát a fajtól külön kell választanunk s a nemzetben oly közösséget látnunk, melyre az állami élet nagy mértékben determinálólag hat. A kérdés eldöntése azonban nem tartozik ide, mégis ebben az eldöntetlen formában is rámutat a népközösségi mozgalom problematikájának egy újabb pontjára: az állami öntudat kérdésére. Az eddigiekben rámutattunk arra, hogy úgy a népközösségnek, mint az államnak jogos törekvése a hozzájuk tartozó egyéneknek saját egymástól különböző céljaik érdekében való tudatosítása. Az államnak és a népközösségnek a törekvései, ha mindkettő erkölcsileg jogosult, legfeljebb párhuzamosak lehetnek, de nem ellentétesek. Amint a kettő tevékenysége egymással ellentétbe kerül, akkor csak az egyiknek a tevékenysége lehet erkölcsileg jogosult. Ha már most elvben elismerjük úgy a népközösség tudatosítást törekvésének jogosultságát, mint pedig az állam ezirányú törekvésének jogosultságát, akkor a kettő között csak a megvalósítás módjában következhet be ellentét. A kérdés problematikája tehát nem az elvi síkban, hanem a gyakorlati megoldásnál állhat elő. A probléma tehát redukálódik arra a kérdésre: meddig mehet adott esetben a népközösség és meddig az állam a tudatosítás! processzusnál? Erre nem könnyű olyan választ adni, amely egyben gyakorlati zsinórmértékül is szolgálhat. Hogy azonban érzékeltessük, miről van szó, két határesetet hozunk fel, melyből a gyakorlati munka szempontjából bizonyos következtetéseket mégis le lehet majd vonni.

Vannak kisebbségi népcsoportok, melyek még nem olyan régen saját nemzeti államukban éltek. Népközösségükben tehát teljesen kieléhtették magukat, mert hiszen a népközösség ez esetben a legmagasabb politikai alakulattal, a saját nemzeti állammal rendelkezett. Ezen népcsoport számára államközösség és népközösség azonosak. Ilyen népcsoportnál rendszerint a népközösségi elemek, más szóval a népi öntudat nagy mértékben van kifejlődve, olyannyira, hogy az állami élet elemei csak mint a primär népközösségi elemek projekciójának tűnnek fel és lépnek be az egyén tudatába. Az egyén tudata ilyenkor a saját népiségével van telítve s alig ismer olyan politikai elemet, mely a népiségtől vagyis a népközösségtől független volna. Ilyen tudatállapotban került az illető népcsoport idegen állam fennhatósága alá. Ez a változás szükségessé teszi számára, hogy új fogalmakkal ismerkedjék meg, új tudatelemeket vegyen fel. Megtudja, hogy államközösség és népközösség különböző jelenségek s megzavart, új helyzetében úgy érzi, hogy az új államközösség népközösségével ellentétben áll. Ennek a népcsoportnak a régi államközösség elemeit tudatából ki kell szorítania s az új állam elemeinek helyet juttatnia, öntudatának régi teljességét, mely a népközösség és államközösség azonosságából adódott, érzékenyen szűkítenie kell. A régi államközösségből erőszakosan kiszakított népcsoportnak súlyos lelki áldozatába kerül a régi értékekről való lemondás és olyan újaknak a felvétele, melyekhez semmiféle benső kapcsolat nem fűzi. Az ilyen népcsoport számára a (kisebbségi) népközösségi mozgalomba való teljes integrálódás nem képezhet különös problémát. Lelki egyensúlya éppen

attól függ, hogy népközösségével való kapcsolata magasfokú legyen. Ugyanezt kívánja a benne rejlő erkölcsi értékek megóvása és továbbfejlesztése. Bármilyen bensővé alakul ilyen esetben a népcsoportnak népközösségével való kapcsolata, meglévő értékeket ez a kapcsolat semmiképpen sem veszélyeztet, mert hiszen a meglévő értékek éppen a régi népközösségnek (mely egyben állami közösség is volt) a termékei. Igaz, az új államnak a törekvése is jogosult, hogy ezt a népcsoportot az új államközösségbe lelkileg is erősebben bekapcsolja s tudatát állami elemekkel megtöltse. Ennek azonban az a feltétele, hogy az új állam a népcsoportnak kétségtelen értékeket nyújtson. De fontos feltétel az is, hogy az állam a lényegével együtt járó kényszert ne terjessze ki az egyén lelki életének olyan megnyilatkozásaira, melyek a népiség, tehát népközösség szűkebb szférájába tartoznak. Az új államelemek felvétele akkor fog legkönnyebben megtörténni, ha a népcsoport népiségében továbbra is teljesen kielheti magát, mert csak ily módon lesz képes arra, hogy a népközösség és államközösség különválásával bensőleg is kibéküljön. Az állami öntudat és népi öntudat szintézisét az államnak kell pozitív teljesítmények révén kipótenie, mert hiszen az új állam az a tényező, mely a régi meglévő szintézist felborította. Nem nehéz rájönni, hogy a kisebbségi sorsba került magyarság képez ilyen határesetet.

A másik határesetet olyan népcsoportok képezik, melyek mint bevándorolt telepeselek évszázadokon át mai állami közösségükben élnek. Ilyen kisebbségi népcsoportnál a népi öntudat lehet nagyon halvány, ezzel szemben erősen kifejlődött az otthon tudata (Heimatsbewusstsein). Ha meg is őrizte önálló népcsoport jellegét, ha tudatában is van annak, hogy önálló népcsoportot képez, úgy egy nagyobb nép illetve fajközösséghez való tartozás tudata igen hiányosan lehet kifejlődve. A saját népközösséghez való kapcsolatok nincsenek erősebben kicpitve, ellenben benső kapcsolat fűzi a környező többi népcsoporthoz, elsősorban az államvezető néphez. Az államvezető néphez és az otthonhoz való ezen benső kapcsolat nagy mértékben befolyásolja ezen kisebbségi népcsoportnak államához való viszonyát, állami öntudatát. A fenn vázolt határesetben nagy mértékben kifejlődött népközösségi tudattal s kezdetben negatív, majd lassan pozitívvá változó állami öntudattal volt dolgunk. Ebben a második határesetben pedig fordított a helyzet. Ebből azonban nem lehet azt a következtetést levonni, mintha ez utóbbi népcsoport a népközösségi eszme szempontjából nem jönne számításba, mintha a népközösségi mozgalomba való bekapcsolása jogosulatlan volna. A népiség ma általánosan elismert erkölcsi értéket képez, ezért a népi mozgalomban való részvétel az egyénnek erkölcsi joga. Ha azonban az egyénnek joga van ahhoz, hogy magát saját népiségében kielje, úgy a népközösségnek is joga van ahhoz, hogy az egyént a maga számára követelje. Ugyanezen elv alapján a népközösségnek joga van ahhoz is, hogy olyan népcsoportot is erősebben magához láncoljon, melynek népi öntudata különböző okokból, mely okok között egy sajátos szociális struktúra is szerepelhet, nincsen nagyobb mértékben kifejlődve. A probléma tehát ennél a második határesetnél, melynél a magyarországi németség szolgálhat példaképpen, szintén nem az elvi síkban áll fenn, hanem a módszerek alkalmazásának kérdésévé redukálódik.

Az első határesetben megállapítottuk, hogy az illető népcsoportban rejlő értékek nagymértékben a népközösségből adódtak. Az új államnak, mely az illető népcsoporttal szemben követelőleg lép fel, tiszteletben kell tartania a népcsoportnak népközösségéhez való régi kapcsolatát. Ha ezt nem tartja tiszteletben, úgy egyrészt meglévő értékeket rombol, másrészt az államközösség és népközösség szintézisének ellene dolgozik, mert az agresszív állam nem képes az illető népcsoport tudatába állampozitív tartalmat belevinni.

A második — ellenkező — határesetnél az illető népcsoportban meglévő értékek nagy mértékben az állami közösségből adódnak. Bármennyire jogosult a népközösségi mozgalomnak kiterjesztése erre a népcsoportra is, a meglévő állami öntudatot teljes mértékben respek-

tálni kell. És pedig két okból. Először azért, mert az államnak joga van ahhoz, hogy polgáraiban az állami öntudatot kifejlessze, illetve a meglévő állami öntudatot megóvja. A második ok azonban az, hogy pozitív állami öntudat az illető népcsoport számára époly pozitív értéket képez, mint a népi öntudat. Ilyen esetben az egyénben, illetve a népcsoportban rejlő erkölcsi értékek az állami közösségből adódnak, az állami közösséggel állanak szerves kapcsolatban. A népközösségi mozgalom, mely ezeket az állami kapcsolatokat nem respektálja, saját erkölcsi alapjait is megdönti, mert hiszen ez az erkölcsi alap — mint azt eddig kifejtettük — abban áll, hogy a közösség erkölcsi értékeit képez, illetve erkölcsi értékeket termel. Ha mármost ezek az erkölcsi értékek nagyrészen az állami közösség termékei, — ami a második határesetnél van meg — akkor nem lehet az állami közösség tudatát megbolygatni anélkül, hogy ezáltal ezen értékeket ne veszélyeztessük. Ha a népközösségi mozgalom ennek dacára sem respektálná az illető népcsoport állami öntudatát, úgy annak lelki egyensúlyát bolygatná meg és az eredmény nem az volna, hogy a népcsoport új népi értékek felvételével a lelki-kulturális fejlődésnek egy magasabb fokát érné el, hanem a formális lelki káosz állapotába süllyedne. Az államközösség régi elemei leromboltatnak, az új népközösségi elemek pedig mint negatív értékek jutnak érvényre a régi állami öntudat elleni harcban. A politikai cél, a kettő közötti szintézis lehetetlenné válik, a népközösségi eszme az állami öntudat elleni harci eszközzé süllyed.

Ügy a Nemzetiségi Kongresszus határozata s az ott elhangzott beszédek, mint pedig jelen tanulmány elméleti fejtegetései rávilágítanak arra a tényre, hogy a népközösségi eszmének hatásfokát nem lehet oly élesen meghatározni, hogy ezáltal a gyakorlati politika szempontjából megbízható zsinórmértéket kapjunk. Ugyanakkor nem lehet az eszmét és a vele kapcsolatos mozgalmat elutasítani, mert hiszen ennek erkölcsi jogosultságát kétségbe vonni nem lehet. Ha mármost ez utóbbi tételből le kell vonnunk a következtetést és a népközösségi mozgalomnak szabad folyást engedni, akkor örökös feladat marad, ezt a mozgalmat az állami közösség érdekével és értékeivel összhangba hozni. Mivel pedig a kettő közötti szintézisre vonatkozóan abszolút és minden esetre alkalmazható elveket lefektetni nem tudunk, ezt a szintézist csakis az egyes esetek különleges körülményeinek figyelembevétele mellett lehet megteremteni. Más szóval az egyes kisebbségi népcsoport és állama közötti viszony szabja meg azokat a módszereket, melyeket az illető népközösségi mozgalomban alkalmazni lehet és szabad. A szintézis megteremtésénél egy általános elvet mégis figyelembe kell venni, ami az eddigi fejtegetésekből is kitűnik, ez pedig az, hogy a népközösségnek és az államközösségnek egymáshoz való viszonyát a bennük rejlő, illetve kitermelendő erkölcsi értékek szabják meg. Ezt az elvet a fenn vázolt két határesetben igyekeztünk igazolni.

TÖRÖK ÁRPÁD

JAPAN ES A KELETÁZSIAI BONYODALOM

A KÖZTÁRSASÁGI KÍNA legfőbb külpolitikai célkitűzése kezdettől fogva a nemzetek közti egyenrangúság kiküzdése volt. Hányatott létének elmúlt huszonnégy esztendeje alatt egy percre sem feledkezett meg erről az egyre jobban utópia-ként ható programpontról, s a szakadatlan polgárháborúk kényszerű szünete alatt, árvizek, éhínségek és banditizmus sorozatos csapásaiból időről-időre felocsúdva, a rendelkezésére álló gyenge vagy erőszakos, de hatástalan eszközökkel újabb és újabb kísérletet tett annak megvalósítására. De hosszú időn át a diplomácia ügyeskedései épp olyan eredménytelenek maradtak, mint azok a tüntetések és atrocitások, amelyeket a kormány vagy bizonyos nacionalista körök sugalmazására a kikötők és nagyvárosok diáksága felelőtlen csöcselék közreműködésével hajtott végre. Azazhogy az idegenek személyi és vagyonbiztonsága elleni eme újabb merényletek csak újabb olajat öntöttek a tűzre, s a status quo fenntartásához még görcsösebben ragaszkodtak az érdekelt külföldi hatalmak.

A kínai köztársasági kormányok helyzete valóban nem volt könnyű. A forradalom győzelmével 1912-ben a helyét átadó mandzsu dinasztától a köztársasági rendszer olyan súlyos örökséget vett át, hogy annak a likvidálása a legrendezettebb bel- és külpolitikai viszonyok mellett is a legerheesebb feladatot jelentette volna. Az ópiumháborút záró 1842-i nankingi békével Kína, amely addig a nyugati hatalmakkal fölényes helyzetben levő nagyhatalom módjára tárgyalt és viselkedett, egyszerre, szinte átmenet nélkül hatalmasat zuhant: nagyhatalomból politikai depressziós területté változott, ahol nyugati hatalmak egymással versengve igyekeztek gazdasági és politikai befolyásukat minél hatalmasabban érvényesíteni és terjeszteni. Egymást követték a valóságos és a mondvacsinált konfliktusok, amelyeket mindig újabb „szerződésekkel“ kellett elsimítani, amelyek u. i. majd ennek, majd annak a hatalomnak biztosítottak újabb vasút- vagy dokképítési jogot, vagy más kiváltságot, minő az idegenek területenkívüliségi joga, a konzuli bíraskodási jog, nagyobb területeknek, városrészeknek az átengedése stb. A köztársasági Kína tehát mindjárt születésekor az ezerfejű hidrát jelentő nyugatiak karmai közé került, mely megfojtással fenyegette: teljes gazdasági ellenőrzés és kiszolgáltatottság mellett, melyet kissé erősebben fogalmazva kizsákmányolásnak is lehetne nevezni, még állami szuverénitására is súlyosan belegázoltak, a kon-

cessziós területek és társaságok államot képeztek az államban, a rendőrségnek nevezett idegen katonaság és helyőrség elől tágitani kellett a bennszülött karhatalomnak, nem beszélve arról például, hogy kínai vizeken zavartalanul közlekedhettek és csoportosulhattak idegen haditengerészet egységei. Mindezt a nyugati hatalmak külső körülmények által kellően motivált szerződéses jogaiknak tekintették. A kínai tézis szerint a sérelem nem is abban gyökerezik, hogy az idegenek szerződésen kívüli jogokat gyakorolnának, hanem abban, hogy maguk a szerződések voltaképpen erkölcsi hozzájárulásuk nélkül, egyoldalúan rájuk kényszerített obligációk, amelyek az emberi jog és igazság szerint nem kötelezhetik tovább őket. Ezek ellen az „egyenlőtlen szerződések“ ellen indított kampány, amelybe a hivatalos diplomácia bekapcsolta a sajtó-propagandát is, hosszú, makacs küzdelem után elért annyit, hogy végül is sikerült szimpátiát ébreszteni a kínai álláspont iránt azon országok közvéleményében, amelyek a szerződésekben érdekelve nem voltak.

A nyugatiak megingathatatlannak látszó kiváltságain mégis sikerült rést ütni. Az első csapást a világháború vesztes hatalmai szenvedték, a németek, akik elvesztették többek közt santungi koncesszióikat, továbbá Ausztria-Magyarország, melytől elkobozták tiencini városnegyedét. Ezenfelül a németek, magyarok, osztrákok, bolgárok, törökök elvesztették például konzuli bíraskodási jogukat s alattvalóikat az elé a kínai bíróság elé utalták, amelynek illetékességét Anglia, az Amerikai Egyesült Államok stb. állampolgáira nézve továbbra sem hajlandó elfogadni azzal a megokolással, hogy ez a primitív, ázsiai szerveztű intézmény nem nyújt garanciát a művelt világon ezidőszent érvényben levő elvek szerinti jogszolgáltatásra, annak pártatlanságára, függetlenségére. A pekingi Ketteler-emléket lebontották, mert a boxer-lázadás német győzelmét örökítette meg, s köveiből az antant-hatalmak diadalkaput emeltek a Central Parkban s a régi latin, német, kínai felirat helyén angol és kínai nyelvű mondat hirdeti most a „jognak a hatalom felett való győzelmét“.

A világháború központi hatalmait tehát részben végleg, részben beláthatatlan időkre sikerült kisöpömi a Kínát „egyenlőtlen szerződésekkel“ befolyásuk alatt tartó „imperialista nyugati országok“ sorából. S noha Kína egyéb okok miatt duzzogva nem írta alá az ezen intézkedéseket is szentesítő versaillesi stb. szerződéseket, mégis örömmel vette ezt a neki oly kényelmes porondtakarítást. A régi kínai politikai iskola diadalt ült: a „nyugati barbárok“ egy részét a másik részével végeztették ki.

A körülmények szerencsés alakulása úgy hozta magával, hogy a kellemetlen idegenek egy másik nem kevésbé veszélyes csoportjától is sikerült megszabadulni — legalább is látszólag. A Kínával szomszédos cári Oroszország súrlódási felülete sokkal nagyobb volt már a mandzsu dinasztia idejében, mint a többi nyugati hatalomé, mert itt a speciális gazdasági okok mellett igen súlyos területi problémák is egyre gyakrabban veszélyeztették teljes felborulással a békét és a túrhető szomszédi viszonyt. A világháborúban valamennyi „nyugati barbár nép“ presztízse óriásit süllyedt a Mennyei Birodalom vezető politikusai

szemében. A legmélyebbre süllyedtek közé tartozott a kínaiak előtt Oroszország is, amely a veszített háborút követő forradalom és anarchia, zűrzavar következtében katonai és külpolitikai mélypontra jutott. A bolsevista ideológia frázisaiba burkolt, de távoli imperialisztikus célok érdekében tett orosz engedményeken kapva-kapott a kínai diplomácia. Szovjetországtól tehát orvoslást nyertek, szintén áldozat nélkül, az összes sérelmezett pontok: visszakapta Kína a régi orosz koncessziós területeket, lemondtak a konzuli bíraskodásról és az ezzel kapcsolatos jogokról, le az Oroszországnak még a boxer-lázadásból járó jóvátételi kártérítésről, sőt visszakerült — ha ideig-óráig is — Külső-Mongólia is, csak a Kínai Keleti Vasútnál biztosított érdekeltséget tartotta meg magának a Szovjet továbbra is. Amikor pedig Kína bolsevizálásának nagyméretű terve csődöt mondott, hasztalan volt minden megbánás, a birtokon kívüli Szovjet-Oroszországot éppen az újonnan visszaszerzett jogok alapján a legkíméletlenebbül üldözni kezdték.

Az igazi kemény dió, az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország továbbra is megingathatatlanak mutatkoztak. Igaz ugyan, hogy egy időben a szervezett anglophobia jegyében szított zavarások, összeütközések következményeként sikerült elérni azt, hogy pl. Han-kou angol koncessziója visszakerült kínai kézre, mindez azonban édes-keves volt ahhoz képest, amit az idegen vérre és vagyonra szomjas szélsőséges nacionalisták követeltek.

A többi nyugati hatalom kiváltságai körül soha nem kavargott ennyi szenvedély. És csakugyan helyesen ítélte meg itt a helyzetet a kínai diplomácia, mikor azt tartotta, hogy Belgium, Hollandia, Spanyolország, Portugália és a többi kisebb ország koncessziói, szerződésai a nagyhatalmak kiváltságaival együtt állnak vagy buknek.

Idestova száz esztendeje annak, hogy Kína földjén gazdasági befolyásért, új gazdasági erőforrásokért szinte visszaverhetetlenül küzdenek a nyugati hatalmak; ez a harc nemcsak Kína ellen irányul, hanem a kíméletlen versenyfutás valamennyi résztvevője egymásnak is ellensége, s csak a valóban nagy közös veszedelem tudja egy táborba gyűjteni a riválisokat a közös érdekek *— néha közös konc — megvédelmzésére.

Ebben a közel százesztendőös küzdelemben — mint Szun Jatszen, a kínai forradalom legkimagaslóbb egyénisége mondja — Kína a nyugati hatalmak kolóniájává, sőt hiperkolóniájává fejlődött. Tragikomikus fordulata a történelemnek, hogy amikor az ezen állapot megszüntetése érdekében vívott küzdelem a legádázabban tombolt, éppen akkor jelent meg a színen az „egyenlőtlen szerződések“ rabtartóinak a sorában a maga legfélelmetesebb valójában egy eladdig inkább csak háttérben mutatkozó ellenfél: Japán.

Ebbe a környezetbe, amelyet a külpolitikai depressziós területet képező Kína földjén gazdasági előnyökért rivalizáló idegen nagyhatalmak küzdelme jelent, kell most behelyeznünk Japánt újabb előretörésével, s a körülötte támadt, háborús veszedelmet jelentő konfliktusaival, hogy helyesen ítélhessük meg Japán szerepét. Ennek a gazdasági és politikai harcnak az előzményei befolyásolják a közvet-

lenül érdekelt nagyhatalmakat elsősorban Oroszországot és az Amerikai Egyesült Államokat, távolabb Angliát, hogy miként reagáljanak Japán túlzott étvágyára. A nagyhatalmak és Kína sajtóságtól viszonyára magyarázza meg, legalább részben, azt a méreteiben hallatlan passzivitást, amellyel Kína az egymást követő legsúlyosabb csapásokat is fogadja. A nyilvánvaló katonai, politikai erőtlenségen kívül kétségtelenül van valamelyes része annak a tudatnak is, hogy hasonló súlyos helyzetekből — legalább részben — már nem egyszer menekült meg a jog és méltányosság örve alatt „barátságosan közvetítő”, de valóságban saját érdekeit féltő nemzetközi blokkok fellépésére.

Japánt Kínával szembeni magatartásában nemcsak azok az elvek irányították, amelyek a többi érdekelt nagyhatalmat vezérelték kelet-ázsiai politikájukban, hanem kezdettől fogva — épúgy mint Oroszország esetében — területi aspirációk is szerepeltek a japánok programjában.

A kontinens belseje felé terjeszkedni vágyó szigetország a céljai megvalósítása felé vezető első lépést már 1894-ben megtette a japán-kínai háború körülményekkel és önfeláldozó szívóssággal kieroszakolt győzelmével. Ekkor került fokozottan japán érdekszférába Korea félszigete, mely idővel teljes japán impérium alá jutott. A múlt század második felében (1868) modernizálódott Japán, mely eladdig jelentéktelen kis ázsiai országszámba ment a nyugati hatalmak előtt, már akkor megmutatta oroszzlánkörmeit, az orosz-japán háború kimenetelekor pedig maguk az érdekelt nyugati nagyhatalmak is rádöbbenetek arra, hogy Távol-Keleten egy kellemetlen ázsiai nagyhatalom keletkezett, amellyel a jövőben a legkomolyabban kell számolni.

Japán már a japán-kínai háború alkalmával megtette az első lépéseket az ázsiai kontinens felé, az orosz-japán háború után pedig sikerült megvetnie lábát Mandzsúria déli részében is. Ez az utóbbi pozíció később a Mandzsúria és Mongólia meghódítása felé vezető úton felbecsülhetetlen értékű bázist jelentett számára.

De igen korán más irányban is akciót kezdett a japán politika. A világháborúban egymással elfoglalt nyugatiak háta mögött, 1915-ben Kína elé terjesztett híres 21 követelésében Japán a Mandzsúriára és Mongóliára vonatkozó pontokon kívül bejelentette igényét más délibb területekre is, melyeket nyíltan a japán gazdasági függés láncára kívánt fűzni. Ez a teljesítmény maradt 21 pont igen tanulságos a mai helyzet mérlegelése szempontjából, mert jól látható belőle, milyen tervszerű, alaposan átgondolt program szerint halad a japán inváziós politika. Már ekkor, 1915-ben súlyos engedményeket követelt magának Japán az északi tartományokon kívül Edna belsejében: Santungban, Fukienben, sőt mélyen bent a Jangcekiang völgyében is.

Sajtóságtól, hogy Japán erőszakos terveit, milyen óvatossággal igyekezett megvalósítani. Presztízisének, katonai és gazdasági erejének legteljesebb kímélése mellett mindig csak lépésről-lépésre haladt, a nyugati hatalmakkal való konfliktust gondosan kerülve, kellő időben megállást tudott parancsolni magának, ha érdekei úgy parancsolták. A nyugati hatalmakkal való rivalizálás hosszadalmas iskolájában azonban Japán kitűnően megtanulta, hogy mindenkor szabad kezét nyer

akcióiban, valahányszor a nyugatiak saját konfliktusaikkal vagy belső bajaikkal vannak elfoglalva. Ennek a mozzanatnak a szigorú szemmel tartásával tudta oly sikeresen továbbfolytatni, mégpedig minimális katonai és gazdasági áldozatok árán, Japán erőszakos előretörését.

Amikor a világháború után az európai és az amerikai nagyhatalmak nyomása alatt Japán 21 követelésével kénytelen volt visszatáncolni, egyidőre mintha csend támadt volna a Kína földjéért rivalizáló keletázsiai fronton. Ez a csend azonban korántsem jelentette a végleges visszavonulást, vagy a tervek revideálását, csak megfelelőbb időpontra várt a japán politika. Úgy látszik, ez az időpont a Kínai Keleti Vasút körül támadt szovjetorosz—kínai konfliktus után érkezett eh

Az 1931-i japán-kínai konfliktus, valamint Mandzsúriának azt követő meghódítása, a Sanghai melletti harcok, a népszövetségi Lytton-féle javaslat merev elutasítása, Japánnak a Népszövetségből való visszavonulása, a vazallust pórázra fogott Mandzsú-császárság megalapítása gyors egymásutánban zajlott le, megdöbbenést és méltatlankodást keltve az érdekelt nagyhatalmak diplomáciai köreiből. Már ekkor úgy látszott, hogy a japán körök túlfeszítették a húrt, s hogy a helyzet komoly elmérgesedéséhez már csak hajszál hiányzik.

Azonban Japán e súlyos előzmények ellenére is tovább folytatta megkezdett tervének végrehajtását. Nem elégedett meg Mandzsúria földjével, hanem tovább szivárgott a szomszédos kínai tartományokba* majd pedig egész nyíltan birtokba vette Észak-Kínának a Nagy Falon túl kétségtelenül leggazdagabb, újonnan alakított tartományát, Zseholt is. Zsehol után tekintetét a szomszédos Csahar és a még távolabbi Szuijüan tartományokra vetette, s tervszerűen megkezdte ezeknek a területeknek is pénzzel, propagandával, fegyveres portyázó csapatoknak a segítségével megdolgozását. E nagyobbára kulisszák mögött folyó műveleteknek az eredménye ez év januárja közepén került napvilágra, amikor szükségű, de sokatmondó távirati jelentések világgá röptették a hírt egy új ország születéséről, melyet Mandzsukuo mintájára Mongkukuo-nak neveztek el („Mongolország“).

A kínai elnevezés mögött egy mongol vagy magát annak nevező politikai alakulat húzódott meg, amelyről egyelőre csak az volt a napnál világosabb, hogy a japán terjeszkedési politika kezében pontosan olyan szerep vár rá, mint az utolsó kínai császár látszólagos jogára alatt feltámasztott, csaknem szintizta kínai lakosságú Mandzsui méra.

Mongkukuo, az új állam, az eddigi jelentések szerint magában foglalná egész Belső-Mongóliát, illetőleg annak azon részeit, amelyek eddig még valamilyen formában kínai kézen maradtak.

Az új államnak akár geográfiai tagozódását tekintjük, akár eddigi politikai történetét vesszük szemügyre, azonnal kell látunk, hogy mondva csinált politikai alakulattal van dolgunk. Ez a meglehetősen hatalmas kiterjedésű földszáv, mely a Góbi-sivatagtól délre egészen a kínai Nagy Falig, keletre Mandzsúriáig, nyugatra egészen Kínai-Turkesztán határáig terjed, a mandzsú dinasztia alatt nyerte a Belső-Mongólia elnevezést (ellentétként a szovjetorosz befolyás alá tartozó Külső-Mongóliával, melyet ma Mongol Népköztársaságnak neveznek). Nem volt ez egységes terület, s csak arra szolgált, hogy a kínai Nagy

Fal tövében elterülő legelőket kivonják a kínai közigazgatás hatásköréből, s az uralkodó császári családdal s a mandzsukkal rokon mongol fejedelmek és törzsfők háborítatlanul legeltethessék nyájaikat a számukra pontosan kijelölt legelőkön.

Ez az eredetileg törzsi legelőkből és törzsi birtokokból álló Belső-Mongólia földrajzilag a legkevésbé sem volt nevezhető ideális egységnek. Folyók, hegyláncok, szakadékok, sivatagi részletek darabokra szaggatják annyira, hogy a kelet-nyugati irányban való közlekedés valósággal lehetetlen, s az egymástól természeti akadályokkal elszakított részek csak a legnagyobb nehézségek árán érintkezhetek volna egymással, ha ennek valaha is nagyobb szükségét érezték volna. Közmondásos volt, hogy ha két belsőmongóliai mongol fejedelem találkozni akart, akkor mind a kettőnek Pekingbe kellett mennie. A Belső-Mongóliát átszelő többé-kevésbé járható utak ugyanis jóformán mind Pekingbe vittek, délkelet felé. Felfelé, északnyugati irányban ezek az utak Külső-Mongóliába vezettek, északkelet felé pedig valamikor a Mandzsúria északi részeibe vivő rendkívül fontos kereskedelmi útvonalakban folytatódtak. A mandzsúriai utakat újabban teljesen megölte a meglehetősen sűrű mandzsúriai vasúti hálózat, a Külső-Mongólia, főleg Urga irányába vezető utakon változatlanul élénk a forgalom épúgy mint régen —¹ amikor valamilyen újabb konfliktus meg nem bénítja —, legfeljebb a tevekaravánok mellett egyre nagyobb számban tűnnek fel a teherszállító autók.

A mongolok visszaszorulása Belső-Mongólia földjén már a mandzsu dinasztia idején megkezdődött, hiába volt az uralkodóháznak minden érdekükben tett óvintézkedése. A kínai lakosság egyre nagyobb arányokban szivárgott át a Nagy Falon túli mongol területekre a mongolokkal való kereskedés céljából, lassanként letelepedtek ezek a kereskedők, s ma jelentős — érthetően tiszta kínai jellegű — városok keletkeztek ezeken a helyeken. Ilyen Kalgán, az elkínaiasodott Dolonnór, a Zseholban fekvő Csifong és Csengtő.

A huszas években a kínai köztársasági kormány végleg eltörölte Belső-Mongólia kiváltságos politikai és közigazgatási jogait, közönséges kínai területnek nyilvánította az egykori mongol legelőket (az igazi nomádok még beljebb menekültek nyájaikkal, nyugalmasabb legelőkre, ahová a kínai nehezebben mehet utánuk), melyet részben a már meglévő tartományokhoz csatolt, részben pedig új provinciákat alkotott belőle. A legkeletibb terület egy része a mandzsu tartományokhoz került, más része pedig a régi Pecsili tartomány Nagy Falon túli kerületeivel együtt az új Zsehol tartomány magva lett. Ettől keletre húzták meg egy újabb tartománynak, egy mongol törzs nevééről Csahamak nevezett provinciának a határait. Kisebb darabot juttattak a mongol területből Sanszinak, a régi kínai tartománynak is. Belső-Mongólia legnyugatibb részéből kanyarították ki a Szuijüan nevű új tartományt. A régi Pecsili tartomány eltűnt a térképről, északi része, mint mondtuk, a Zsehol tartományhoz került, a Nagy Faltól délre eső, tehát tiszta kínai darabjából keletkezett az új Hopei tartomány.

Zseholt már korábban elvesztette Kína, ma Mandzsui méhez tartozik, de egyelőre nem valószínű, hogy mint a régi Belső-Mongólia

részét az újonnan alakult Mongkukuóhoz csatolnák, addig semmi esetre sem, míg oly gyenge lábon áll az új állam, mint az egyelőre látszik.

Eddig mindössze az történt, hogy Tö mongol herceg tokiói sugalmazásra bejelentette a nankingi kormánytól, azaz Kínától való elszakadását és előbb az autonóm mongol tanács elnökének, majd az újonnan proklamált Mongkukuo államfőjének tette meg önmagát, természetesen a japán hatóságok jóváhagyásával. Tö herceg elhatározását kiáltványban tette közzé, s bejelentette Nankingban, Tokióban és Moszkvában is. Bejelentette egyben azt is, hogy Mongkukuót Mandzsukuo fennhatósága, illetve védelme alá helyezte. A kiadott kommunikék szerint Mandzsúria kötelezte magát arra, hogy az új államot fegyverrel látja el, továbbá kínai támadás esetén védelmére siet. A japán-mandzsú csapatok nagyobb nyomaték kedvéért meg is kezdték előnyomulásukat Kalgán felé.

A japán védnökség alatt megalakult mongol állam területe nem valami nagy, mindössze a Csahar tartományra terjed ki, a szomszédos Szuijüanban még kínai seregek tartózkodnak, a régi Belső-Mongólia eme hátralévő területeinek a megszerzése és az új mongol államhoz való csatolása újabb hatalmas bonyodalmak nélkül nem lehetséges. Mongol szempontból Mongkukuo természetesen nem a mongol törzsek közös felkelésének, nem a kínai iga alól szabadulni vágyó mongolok szabadságharcának eredményeként jött létre, hanem tisztára a japán zsoldba szegődött Tö herceg és politikai híveinek a mesterkedése. Nanking hivatalosan nem vesz tudomást az új államról, egyedül Tö herceg lázadását tartja számon az egész mozgalomból, aki ellen a megtorlást kínai módon már el is kezdte. Egyelőre Tö herceg helyett legbizalmasabb embere és munkatársa, Csang dr. esett áldozatul a Nankingból kiküldött orgyilkosoknak.

Az új mongol operettállam jelentősége japán szempontból nem is mai erejében, befolyásában vagy terjedelmében gyökerezik, hanem abban a szerepben fog majd kidomborodni, amely a jövőben vár rá. Japán tervek szerint ennek a Mongkukuónak lesz a feladata, kötelessége a többi mongol területek igazgatását reklamálni — nemzeti egyesítés címén. Elsősorban természetesen az orosz befolyás alatt álló Mongol Népköztársaságról volna szó. A mongol területek egyesítése érdekében kifejtett propaganda nem ismeretlen vagy meglepő sem az oroszok, sem a japánok részéről. Külső-Mongólia vagy a Mongol Népköztársaság már hosszú évek óta tiltott föld minden japánnak, ahová sem kereskedés, sem tanulmányút címén nem teheti be a lábát. Kárpótlásként ezek rohamosan vetették rá magukat Belső-Mongóliára. Az oroszok sem maradtak tétlenül. Amikor a bolsevista propagandával többé nem értek célt, sőt üldözésnek tették ki vele magukat, akkor Külső-Mongóliából küldtek pán-mongol agitátorokat Mandzsúria mongol törzsei közé, ezek is tömegesen kerültek a mukdeni kínai börtönökbe még Csang Hiüe-leang idejében. (Ilyen agitátor volt Mersze, a híres dahúr írástudó is.) A külsőmongóliai politikai agitátorok különben termékeny talajra találtak itt, mert a kínai fennhatóság alatt élő mongolok közt sehol sem volt oly erős a nemzeti

öntudat, a szeparatista törekvések sehol sem nyilvánultak meg oly bátran és leplezetlenül mint éppen Mandzsúria mongol törzsei körött.

A Tö herceg Mongóliájára vonatkozó távolabbi terveket egyelőre mellőzve, az újonnan japán érdekkörbe vont mongol területet azokhoz az észak-kínai autonomista blokkcsoportokhoz csatolták, amelyeknek létrehozásán a japán körök már hosszú idő óta fáradoztak. Ismeretes, hogy ezek a tervek nem kevesebbet akartak, mint egész Észak-Kínát elszakítani és Puji császár fősége alatt, akit mandzsúriai uralkodói periódus-neve után Kangtönek is hívnak, Mandzsúriához csatolni. Ez természetesen Észak-Kínára is azt a leplezett formájú, de tökéletes, részletekre terjedő japán függést jelentené, mint Mandzsúria látszat-önállósága.

Észak- és Dél-Kína politikai rivalizálását ügyesen kihasználva, mesteri diplomáciai fogással sikerült is Japánnak elérnie, hogy Kelet-Hopei, Tungcsou fővárossal elszakadt Nankingtól és szerződést kötött Mandzsukuóval. E szerződés pontjai közül elegendő kiemelnünk azt, hogy a két ország kormánya kölcsönösen elismeri egymást, diplomáciai képviselőket küld egymás fővárosába, szoros katonai és gazdasági együttműködésre lép egymással és ennek a célnak a megvalósítása érdekében haladéktalanul új vasutak és országutak építéséhez fognak.

A szerződés első megvalósított pontjai közé a katonai természetű megegyezések tartoznak. A legújabb híradások ugyanis már arról számolnak be (február 15), hogy a Mandzsúria és Kelet-Hopei közt létrejött katonai szerződés értelmében a japán Kwangtung-hadsereg katonai bizottságot vezényelt Kelet-Hopei fővárosába, Tungcsouba és hogy Kelet-Hopei hadseregét az észak-kínai japán haderő keretébe illesztették bele. Világosan láthatjuk, hogy a diplomáciai udvariaskodás virágnyelvén túl Kelet-Hopei „szövetsége“ és „szerződése“ tökéletes japán függést van hivatva leplezni.

A többi észak-kínai autonóm alakulat helyzete sem sokkal különbözik Kelet-Hopeictől. Japán tábornokok, a világ előtt félig-meddig felelőtlen elemeknek feltüntetett Kwangtung-hadsereg vezetői irányítják ezeket a tárgyalásokat, kötik a szerződéseket, illetve adják az utasítást nekik tetsző megegyezések kötésére.

Hopei és Csahar ú. n. politikai tanácsának a japán Doihara tábornok adja a „tanácsokat“. Legutóbbi alkalommal javaslatot tett a tanácsnak a következő nem kimondottan katonai jellegű kérdésekre nézve:

1. Hopei és Csahar politikai tanácsa a jövőben japán technikai szakértőket alkalmaz, akik külön bizottságot alkotnak.
2. A tanács biztosítja az összes közlekedési eszközök, a vasút, posta, távíró, repülőszolgálat teljes autonómiáját.
3. Az adók és illetékek, beleértve a vámokat is Pekingbe irányítandók; a külföldi kölcsönök ügye azonban továbbra is változatlanul az eddigi elvek szerint nyerne elintézését.
4. A japán áruk különleges elbírálásban részesülnek.
5. A tanács ellenőrzi az iskolai oktatásügyet.
6. A tanács nem foglalkozik olyan ügyek tárgyalásával, amelyek Hopei keleti, Csahar déli és Szuijüan keleti részére vonatkoznak. Doihara „javaslata“ parancs volt, amely elől nem lehetett kitérni.

De jól láthatjuk a fentiekből, hogy a japánok kettészakították Csahart is, Hopeit is és a töredékrészeknek nincs beleszólásuk egymás ügyeibe.

A japán impériumnak északkeleti brutális terjeszkedése a kelet-ázsiai kérdésben elsősorban érdekelt hatalmak körében előbb kínos feltűnést keltett, majd hatalmas felháborodást váltott ki. Nem lehetett egy percig sem kétséges, hogy nem fogják tétlenül, ölhetett kézzel nézni, mint terjeszkedik rovásukra minden nemzetközi szemérmel felretéve Japán. Külön nyugtalanító momentumként ott meredeztek még egyéb olyan események is, mint Japán kilépése a Népszövetségből, a tengeri egyezmény felmondása, lázas tengeri fegyverkezése. A felelős körök előtt világos volt, hogy ha idejében gátat nem vetnek Japán étvágyának és készülődésének, akkor belátható időn belül oly veszedelmes ázsiai nagyhatalommá erősödik, amely elől el kell tűnnie minden más nagyhatalomnak a keletázsiai kontinensről, sőt komoly veszedelmet jelenthet a Csendes-óceán jelenlegi hatalmi viszonyaira is.

A nyugati hatalmak különben elég korán felismerték Japán veszedelmes rivalizálását, s minden nagyobb előretörésekor „mérséklő indítványokkal“ redukálták szerényebb méretekre elért sikereit.

A japán győzelemmel végződő japán-kínai háború eredményeit az angolok, franciák és oroszok közös fellépésére kellett mérsékelni és Japán kénytelen volt lemondani bizonyos területekről, így Leaotung félszigetről, amelyet Kína a japán-kínai háború végét jelentő simonoszekii békében (1895) már átengedett neki. Az orosz-japán háború végén a bajbajutott Oroszországnak az Egyesült Államok siettek segítségére és közvetítésükkel megpróbálták menteni azt, ami még menthető. Így jött létre a portsmouthi béke, amely kétségtelenül súlyosabb feltételéket tartalmazott volna amerikai közvetítés nélkül. Harmadízben a világháború alatt Kínának benyújtott 21 japán követelés adott alkalmat a nyugati hatalmaknak a prókátort szerep gyakorlására. Az ő fellépésükre Japán kénytelen volt követeléseit visszavonni, amelyek különben Kínát japán gyarmati nivóra süllyesztették volna. Az Egyesült Államok által 1921-ben összehívott washingtoni nemzetközi konferencián, melyen Kína függőben lévő ügyeit tárgyalták meg, külön bevették az elfogadott határozatok pontjai közé, — Japán mértéktelenül előretörő magatartása elleni burkolt éllel — hogy egyetlen idegen nagyhatalom sem élvezhet több kiváltságot, mint bármelyik más.

Az elmúlt két hónap alatt Észak-Kínában végbement erőszakos japán előretörést rendkívül élesen ítélte meg az angol közvélemény; a figyelem egyszeriben Távol-Kelet felé fordult, s még az afrikai háború égető aktualitása is háttérbe szorult a Japán által felidézett bonyodalom hatása alatt. Még élesebben reagáltak a japán eseményekre az Egyesült Államokban. Pittman szenátor éles beszédet mondott Japán ellen, melynek meglepő visszhangja támadt a diplomácia világában is. Noha a hivatalos japán körök előbb annak a nézetüknek adtak kifejezést, hogy felelősségérzettel bíró államférfi ilyen nyilatkozatot nem tehet, később mégis célravezetőbbnek tartották Saito washingtoni japán nagykövet útján is hangsúlyozni azt a kevés őszinteséget tartalmazó kijelentésüket, hogy Japán nem kívánja rátenni a kezét Észak-

Kínára és hogy Kínára vonatkozólag továbbra is az eddigi szerződésekben leszögezett „nyitott kapu“ politikájának alapján állanak.

Az Angliában és Amerikában támadt viharokat egy csapásra elnyomta az a súlyos természetű konfliktus, amely hullámvázaiban sokszor a háború kitörésének veszedelmével fenyeget s amelyet Japán Észak-Kínában követett politikája Szovjet-Oroszországban váltott ki.

Az orosz Szovjet más lobogó és más elvek hirdetése mellett nagyjában ugyanazt a távolkeleti politikát folytatja, mint a régi cári Oroszország. A régi császári Kína területéből sikerült lehasítania a hatalmas darabot jelentő Külső-Mongóliát, amely a Mongol Népköztársaság név alatt ugyanolyan függvénye lett Szovjet-Oroszországnak mint Mandzsukuo Japánnak: látszat-önállóság mellett itt is, ott is csak az történhetik, amit Moszkva, illetve Tokio jónak lát vagy engedélyez. Bár a nyugati értesülések fölöttébb fogyatékosak Kínai-Turkesztán vagy Szin-kiang sorsát illetőleg, mégis bizonyos jelekből úgy látszik, hogy azok a küzdelmek, amelyeket a Szovjet e távoli földterület megszerzéséért folytatott, nem maradtak teljesen eredménytelenek, s befolyását kisebb vagy nagyobb mértékben sikerült biztosítania itt is.

Japán erőszakos fellépése következtében célszerűnek látta Szovjet-Oroszország Mandzsúriáról teljesen lemondani, s gazdasági érdekeltiségének utolsó maradványaitól is megvált: eladta az annyi konfliktust felidézett Kínai Keleti Vasút rá eső tulajdonjogát Japánnak. E teljes visszavonulás után Japán legújabb észak-kínai politikája nemcsak Belső-Mongólia irányában táplált szovjetorosz reményeknek jelenti a temetését, hanem a szovjetorosz befolyás alatt élő Mongol Népköztársaságnak Észak-Kína felé vezető fontos gazdasági érhálózatának a teljes elvágását is maga után vonja. Valóban, a keletázsiai hírek már azt jelentik, hogy Japán katonasággal rakta meg a fontos Urga-Kalgán útvonalnak, amely délen Pekingbe vezet tovább, az észak-kínai szakaszát és hogy minden forgalom szünetel. Ha tehát Szovjet-Oroszországnak nem volnának is a régi kínai területekkel szemben többé hódítási aspirációi, akkor is elevenébe vág az új japán térfoglalás, mert hiszen eddigi szerzeményeinek biztonságát és életképességét veszélyezteti.

Japán és Szovjet-Oroszország érdekeinek súlyos összeütközése azonnal nyilvánvaló lett, mikor Észak-Kínában az első japán katonai hadmozdulatok lezajlottak. A végsőkig feszített ellentét egyelőre Mandzsúria és Külső-Mongólia, illetve Szovjet-Oroszország közti határincidensekben robbant ki, amelyeknek normális időkben nem igen van nagyobb jelentősége vagy súlyosabb következménye, azonban a ma körülményei között — ha ürtügyként is — háborús leszámolóshoz vezethetnek.

A mandzsú-mongol határincidenseknek bizonyos technikai magyarázata és mentsége is volna —¹ nyugodt viszonyok között. A két ország közti határt ugyanis eddig még nem állapították meg pontosan s ez nem is járt súlyosabb következményekkel addig, amíg Mandzsúria igazgatása nem japán, hanem kínai kézben volt. Akkor ugyanis még az olyan nagy terjedelmű határkiigazítás sem jelentett konfliktust, mint

amikor Külső-Mongólia magához ragadta a régi Belső-Mongólia egyik jelentős darabját, Darigangát.

A mandzsu-mongol határincidensek sorozatos előfordulása ugyan bizonyos szándékosságra enged következtetni, de jóformán azt sem lehet még pontosan megállapítani, hogy melyik a kezdeményező fél, a tokiói és a moszkvai jelentések következetesen a másikra hárítják a felelősséget.

Tokiói jelentések szerint mongol különítmények átlépték a határt és megtámadták a mandzsu helyőrséget. Más alkalommal pedig négy teherautóval körülbelül 30 mongol katona elfoglalta a mandzsuriai Heilumoto várost és a japán bizottságot is megtámadta.

A japán hivatalos körök ez események hatása alatt mindenekelőtt a szárazföldre küldött japán sereg megerősítését határozták el, továbbá bizonyos fontos katonai intézkedések végrehajtása mellett döntöttek. Ugyanakkor a japán diplomácia azon fáradozott, hogy Szovjet-Oroszországot a mongol-mandzsu határkérdés békés úton való újabb rendezésére bírja s ebből a célból létesítsenek a két ország közt egyelőre semleges zónát. A szovjetkörök ezt a japán tervet kereken elutasították azzal a másik japán javaslattal együtt, hogy a sorozatos határincidensek kivizsgálására állítsanak fel egy közös határfelülvizsgáló bizottságot.

Mivel e javaslatok semmiféle eredménnyel nem jártak, japán utasításra Mandzsukuo szigorú, ultimátumszerű jegyzéket intézett a szovjetkormányhoz, amelyben nemcsak a határincidensekért kér elégtételt, hanem tisztázni kívánta a mandzsu helyőrség január 29-i lázadásakor orosz területre menekült szökevények s azokat támogató szovjet-orosz katonai hatóságok szerepét is. A moszkvai kormány elutasította a mandzsu jegyzéket és — tiltakozott.

A veszedelmes játék egyelőre változatlanul folyik tovább. Február közepén moszkvai jelentés szerint ötszáz főből álló japán-mandzsu különítmény húsz társzekerrel, egy gépkocsival, nehéz és könnyű géppuskákkal, három ágyúval, harciszekerekkel és két repülőgéppel átlépte a határt és a mintegy hét km-nyire fekvő bulunderszui állomást megtámadta. A mongol helyőrség és a mandzsu csapatok közt véres összecsapás történt számos halottal és sebesülttel. A mongol kormány tiltakozik Moszkvában. A következő napról keltezett tokiói jelentés arról ad hírt, hogy mintegy ezer mongol katona négy páncélos gépkocsival támogatva betört mandzsu területre és megtámadta a Buir-nor északi részénél fekvő Kalkinszum helyőrségét. A harcnak számos halottja és sebesültje van. A mandzsu kormány tiltakozó jegyzéket juttat Moszkvába.

Hogy meddig folytatódnak a kölcsönös határincidensek és a kölcsönös tiltakozások, azt nem lehet tudni. Az azonban kétségtelen, hogy a háború vagy béke kérdése nem ezeken a kisebb-nagyobb jelentőségű mandzsu-mongol portyázásokon fordul meg s hogy Szovjet-Oroszország hatalmas méretű hadikészülődése Szibériában nem ezeknek az eseményeknek a megtorlása céljából történik, és hogy a hol erőszakos, hol meghunyászkodó Japánnak sem a mongol-mandzsu csetepaték alkotják legfőbb gondját a mostani bonyodalomban.

LIGETI LAJOS

AZ OLASZ NÉPLÉLEK

A NEMZETKÖZI VÁLSÁGGAL KAPCSOLATBAN sok mindent hallunk emlegetni a külpolitika rúgójaként, világnézeti és gazdasági okokat, csak egyről nem esik szó, arról, hogy maguk a népek mit akarnak, hogy milyen hajlamok lappanganak bennük, milyen külpolitikai eszmék élnek a köztudatukban s hogy ez a népakarat tud-e és hogyan tud nyomást gyakorolni a kormányzatra?

Olaszországban — hogy annak az utazásnak sorrendjéhez igazodjunk, amelynek benyomásai az alábbi és a későbbi cikkekben következő franciaországi és angliai megfigyeléseket talán frissebbé teszik —¹ a diktatúra egyáltalában nem teszi érdektelenné ezeket a kérdéseket, mert a diktátor külpolitikájának is a nép a hátere, a nép az a közeg, amelyen át cselekedetei a külvilághoz elhatolnak, a nép testi és szellemi szövetségéből s hagyományaiból, ha vannak, maga a diktátor sem tud kilépni.

Ebbe a népiclekbe bepillantani, ezt a kollektív szellemet megismerni, alighanem csak intuitív módon lehet s ezt a beleélést is a történettudomány és a lélektan tanulságainak megemésztése kell hogy kísérje, ami így együtt, a tudás, a tapasztalat és az ösztön szintéziséből, csak nagy államférfiaknak adatik meg. Mindenki más rendszerint csak egy-egy részletarcát látja ennek a népi egyéniségnek, azt, amelyik az irodalomban vagy a művészetben fejeződik ki; bizonyára ez egyik oka a turisták érdeklődésének például a múzeumok irányában, ami mellett aránylag kevesen veszik észre utaztukban a népicleknek azokat a megnyilvánulásait, amelyekkel pedig könnyebb találkozni az utcán és az emberekkel való érintkezésben, a családi és társadalmi élet, a közéleti légkör megfigyelésében. Külföldön gyakran mohó érdeklődéssel olvasunk az illető ország minisztereinek kirakat-nyilatkozatait s elfelejtjük, hogy ugyanakkor a szállodai szobapincérünkön vagy a moziban mellettünk ülő egyszerű polgáron keresztül többet pillanthatunk meg az ország igazi életéből.

ARRA A KÉRDÉSRE például, amely sokunkban vetődik fel, ha átlépjük az olasz határt, hogy voltaképpen hová tartozik Olaszország, az egymásnak ellentmondó közhelyeknek melyike illik rá, hogy földközi-tengeri, nyugati vagy közép-európai hatalom-e, a választ hiába keresnők a Baedekerben vagy más könyvekben. De ha figyelni kezdjük a környezetet, az atmoszférát, amely körülvesz bennünket útítársaink

szavában és hangjában, abban a kapkodásban, amellyel a hordár lerángatja a csomagokat a hálóból s utána abban a lassúságban, ahogy lent a perrónon valamin éppen elbáméskozva megindul olyan tempóban, amelyről nem tudni, mi több benne, a méltóságteljesség-e vagy a kényelemszeretet, hogy azután kint a kocsiknál ez a nyugalom ismét viharzó dikcióba csapjon át — mind ezen keresztül olyan levegő üti meg az idegent, amelyben megvan a földközitengeri medence izgékony-sága és a kelet kényelemszeretete, de ugyanakkor a latin világ forma-érzéke is, a lélek eleganciája, valamilyen keverék, ami se nem Nyugateurópa (ehhez nem eléggé következetesen racionális), sem nem Középeurópa (külső, technikai civilizáltsága más), de nem is a Levante, hiszen attól megkülönbözteti a szellemnek az az állandó vibrálása, amely az olasz retorikájában, vitaközékedvényében, ebben a szinte egyetlen nemzeti sportjában nyilvánul meg.

Ha kilépünk az utcára s elrendezkedünk a szállodában, ebédeltünk és beültünk egy kávéházba, benyomásainkat sehogy sem tudjuk beilleszteni valamilyen más európai kultúrkörbe: a kapuknak és előcsarnokoknak patetikus arányait s mögöttük a Középeurópában egészen szokatlan mellékhelyiségeket csak úgy, mint a sachlich stílus olasz változatának, az úgynevezett novecentónak sajátosságát, hogy nem a tárgyi okok miatt egymásba kapcsolódó szobák halmazából adódik az épület homlokzata, mint például Németországban és Csehországban, hanem ellenkezőleg, egy gesztust kifejező homlokzat mögé konstruálják az épület belsejét. Mindez arra figyelmezteti az idegent, hogy Olaszországban más viszonyban van egymással a külső és a belső, a dolgok formája és tartalma, mint például minálunk. A formanyelv, nemcsak a képzőművészetben, hanem minden emberi megnyilvánulásban is, sehol sem oly elegáns, mint itt, de ugyanakkor a dolgok belső tartalma kevésbé (vagy talán csak másképpen) racionális, mint amennyire azt az idegen a külső után várja. A mi szemünkben csupa meglepetés, furcsa ellentét az olasz élet: ha az utcán nyüzsgő, szinte egymásba olvadó embertömegeket látja az ember, az az érzése támad, hogy az egész városban mindenki mindenkivel folytat egyidőben társas beszélgetést, alig van átmenet az egyes sétáló, álldogáló csoportok között, s ugyanakkor azt halljuk, hogy az egyes családok — a legfelsőbb, többnyire csak arisztokrata rétegektől eltekintve — egyszerűen nem érintkeznek egymással. S annak ellenére, hogy úgy látszik, mintha minden olasz valósággal itt az utcán élne le az életét, a házak nem kifelé, az utca vagy a természet felé épülnek, hanem magukba gubózva állnak egymás mellett, mintha az építészeket és a bennük lakó embereket egyáltalában nem érdekelné a kilátás. Más, kivált nem latin országban egyenesen elképzelhetetlen volna például, hogy a világnak talán legszebb palotája, a Palazzo Farnese, amelyet Michelangelóék a Tiberisz közvetlen közelében építettek, ne a folyamra és a túloldalon emelkedő Ianiculumra, hanem ennek hátat fordítva egy szűk kis piazzára nézzen. Különösen szembe-tűnő az ellentét, ha az olasz házakat és lakásokat az angolokéval hasonlítjuk össze. Az olaszok lakása — sokkal inkább, mint más latin kultúrájú rokonaié — valósággal elzárkózik a külvilág elől, hatalmas paloták meglegednek apró kis kertcskével s abba is mesterséges, kicirkal-

mázott virágágyakat telepítenek; ugyanakkor az északi népek, amelyeknek a természet nem adott ilyen szép környezetet, ablakukkal a kilátást keresik, a házak elé minél nagyobb kertet igyekeznek építeni s benne a természetet minél kevésbé megváltoztatni. Az olasz és az angol jellemnek ez az ellentétessége feltűnően következetes: az angol, amikor a lakása igyekszik beleolvadni a természetbe, mint ember, inkább elzárkózik a külvilágtól, az olasz viszont a lakásában húzódik vissza a természettől és mint ember keresi állandóan az emanádót, a külvilágra való személyes hatást. Mindenesetre, ha az olasz-angol hasonlatnál tartunk, lehetetlen meg nem említeni, hogy a világ milyen tévesen ítéli meg ennek a két népnek a természetét: az olaszról azt hiszik, hogy szentimentális és naiv, az angolról pedig inkább azt, hogy ha nem is éppen cinikus, de meglehetősen érzéketlen és temperamentum nélküli, holott a jelek, azt hiszem, ennek éppen az ellenkezőjére mutatnak: az olasz általában nem naiv és még kevésbé szentimentális s ha az őt érő hatásokra erősen reagál is külsőleg (a gesztikulálásból is sokan forró temperamentumot olvasnak ki), legbelül ez a reakció sokkal szelídebb, mint gondoljuk, amit talán az is bizonyít, hogy néha nagy embercsoportoknak elég sokáig tartó verekedése után, például utcai vagy egyetemi tüntetésnél, amikor a szemlélő a külső jelekből azt hiszi, hogy a vér már patakokban folyik, kiderül, hogy minden mérgük inkább csak a torkukon jött ki s néhány ütlemben. Ezzel szemben — ezúttal inkább csak az ellentét illusztrálásának kedvéért érdemes ezt megemlíteni — a cinikusnak hitt angol hideg és mozdulatlan arca mögött sokszor több indulat, összehasonlíthatatlanul több naivitás és szentimentalizmus s lent a lélek mélyén erősebb reakciók lappanganak, mint az olaszokéban.

A külső, a látszat másban is tévútra viszi az idegen megfigyelőt Olaszországban. A nyilvános helyeken uralkodó nagy barátkozás például, a kollégáknak és kivált a fiatal embereknek szabályszerű össze-tegeződése könnyen azt a benyomást ébreszti az emberben, hogy az olasz társas lény s hajlik a kollektív életre, holott minderről szó sincs. Ennek nemcsak a megnyilvánulása hiányzik, a társadalmi élet, — a lakásukba a családon és egy-két legintimebb barátan kívül idegen alig teheti be a lábát — de hiányzik a társas élet oka is, a közös szórakozás és a nők házon kívüli elfoglaltsága. Olaszországban — a nemrég megkezdett fasiszta Dopolavorón, a munka utáni üdülés megszervezésén kívül — nem igen ismerik a társas sportolást, az asszonyoknak pedig egész napját lefoglalja még az úgynevezett nagypolgárságban is a családnak és a háztartásnak gondozása. Ez az általános elszigeteltség oly régi beidegzettség az olaszoknál, hogy a más országokban a társas érintkezésből és a nagyobb munkamegosztásból származó társadalmi szokások is hiányoznának náluk. Ha az olaszok a találkozókat pontos időben betartják, azt nem magától értetődő kötelességből, hanem személyes figyelmességből teszik — a pontosság csak olyan társadalomban polgári erény, ahol a munkamegosztás annyira fejlett, hogy mindenki érzi a társadalmi szerkezet kerekeinek egymásrautaltságát.

Az olasz ember sokkal szabadabb, semhogy a társadalom rab-szolgája legyen. Aránylag kevés idejével rendelkezhetik csak a közös-

ség, mert igényei oly kicsinyek, hogy kevés munkával tudja megszerezni azt, amire szüksége van. Az idő valóban nem drága ezen az istenáldotta földön s a postahivatalnok vagy a kereskedőségét egyszerűen nem érti meg az ember türelmetlenségét, annyira más az idő-érzékük, mint például északi szomszédaiknak. Ide torkollik a dolce far niente kérdése is. Az olasz nem azért vonakodik a munkától, mert henyélő, hanem mert egy percig sem bírja tovább az igának érzett munkát, mint ameddig az egy meghatározott cél érdekében multhatatlanul szükséges. Külföldön, ahol nemcsak neki kell megélnie, hanem otthon maradt családját is el kell tartania, mindenütt elismerik az olasz ember munkabírást, de már otthon, ahol az enyhébb időjárás könnyebb táplálékot és primitívebb lakást enged meg, ahol tehát olcsóbban és könnyebben él meg, pillanatig sem habozik, ha a napi szükségletén felüli keresettöbblét és a testi-lelki kinyújtózkodás között választhat. A dolce far niente nem is a balkáni „nem érdemes“ vagy a közelkelet tompultsága, hanem mintha Hellasznak egy késői hulláma volna, a szemlélődésnek a szeretete. A nyughatatlan, izgékony külső alatt sokszor megérzi az ember az olasz léleknek ezt a hajlamát, amelyhez az idők során nem annyira a ma már inkább az északi kultúrákat jellemző alkotni vágyás ösztöne, hanem inkább a szellemnek az a játékossága járult, amely az olasz ember vitakozó készségében nyilvánul meg. Intelligencia — ennek a szónak semilyen más nyelvben nincs meg az a csengése, mint az olaszban, legkevésbé az angolban, ahol az emberek majd hogy le nem nézik ezt a tulajdonságot, kivált akkor, ha intelligencia és jellem között kell választaniok. Az olasz szemében viszont az intelligencia értékes, sőt talán a legértékesebb emberi tulajdonság. Az olasz történetnek és az olasz népek régi és alapos ismerője, Robert Michels, a német származású, azelőtt anarchista, ma fasiszta egyetemi tanár az alkudozást, ezt az oly jellegzetes olasz népszokást is erre vezeti vissza. Az alkudozásra való hajlam etnikai momentumokban is keresendő — írja —, például a temperamentumban, vagy abban, hogy valakinek öröme telik a beszédben és a vitakozásban; az olasz számára az alkudozás ugyanazt jelenti, mint amit az angolnak a meccs, csak éppen magasabb, úgyszólván szellemi síkon; ez ad neki alkalmat az erőpróbára és az intelligencia terén való vetélkedésre.

A RETORIKÁNAK ÉS AZ INTELLIGENCIÁNAK ebből a túltengéséből és túlbecsüléséből azonban arra következtetni, hogy az olasz léleknek nincsenek nagyobb mélységei, igen nagy tévedés volna. A homlokzat és a tartalom aránya itt is félrevezetik az idegent, csakhogy ezúttal ellenkező irányban: ha az egyéni pszichológia valószínűségi törvényeit akamók átvinni a néplélektanra, azt hihetnők, hogy e szellemi gesztikulálás mögött nem igen van koncentrátság és elmélyülés, holott az olasz ember, ha polgári erényei másmilyenek is, mint északi és nyugati szomszédaic, mint egyén két olyan tulajdonságot tud felmutatni, — megértést és alkotást a művészetben és teljes felolvasást a családban — amelyek arra vallanak, hogy Istennek ezt a két üzenetét talán egyetlen nép sem fogadta magába annyira, mint éppen az egyébként külsőségekben elmerülni látszó olaszság. Úgy látszik, az olasz

lélemben van egy számunkra megfajthetetlen határvonal a kéreg és a mag között: kívülről az olasz ember olyan, mintha felületes ügyesség és az önmagában mindig sánta ész uralkodnék rajta, mintha kultuszt űzne az egyoldalú racionalizmusból — belül azonban úglátszik non az intelligencia trónol, itt már az ösztön veszi át az uralmat. Az idegenből jött turista természetesen nem láthatja mindjárt, hogy ez a művészi és családi ösztön milyen általános és erős eleme az olasz karakternek. A nép egyszerű, gyakran írástudatlan fiait kell hallani beszélni nem közismert és agyonméltagott műemlékekről, hanem egy egyszerű asztal láb formájáról vagy egy kendő színeiről, hogy az ember lássa, a művészet iránt való érzék mennyire élő, közművelődéstől, iskolától, könyvtől független, népi hagyomány ezen a földön.

A családi élet bensősége ennél mindeneseire nehezebben vehető szemügyre, az idegen valóban csak véletlenül pillanthat be az olasz családi életébe. Annyi azonban már az első napokban feltűnik, hogy Közép- és még inkább Dél-Olaszországban minden nyilvános hely csak férfiaktól feketéllik, Szicíliában mintha csak férfiak élnének s ha a nők nem hordanak is fátyolt, olyan szemlesütve és mindig sietve, se jobbra, se balra, még a kirakatokra is alig tekintve surrannak végig az utcán a majesztikus lassúsággal sétálgató férfiak tengerében, mintha csak éppenséggel megtűrt rabszolgák lennének. Pedig odabent, a falakon belül, ha a férfic is az erősebb hang, a hatalom kétségkívül az asszony kezében van. A férfi rendszerint csak addig uralkodik az asszonyon keleties formában és mértékben, amíg a gyerekek megjelenésével lassankint ki nem alakul a családi együttélés ősi formája, a patriarchátus, mert ekkor már az anya, a népdalok és a legprózaibb köznapok egyformán vallásos áhitattal emlegetett madre-ja, „la mamma“, válik a család központjává: a homlokzat az apa, de belül a hatalmat az anya gyakorolja. Ennek a családnak összetartó erejéről, erkölcsi tartalmáról, az általa nyújtott anyagi „kollektív biztonságról“ az idegennek alig lehet fogalma: mindenekelőtt az olasz család, minél délebbre vagyunk, annál nagyobb számú és annál szélesebbek a határai. Mert amíg például Közép-Olaszországban csak a fivér érzi kötelességének, hogy a nővér esetleg ingadozó udvarlóját rákényszerítse a házasságra, addig délebbre még az unokanővér körüli mende-monda is becsületbeli ügye a férfiaknak. Ha azt mondják, hogy Franciaországban minden a szerelmet, Olaszországban valóban minden a házasságot szolgálja: ha egy fiatalember néhányszor együtt mutatkozik egy leánnyal, akkor mindenki, még az idegen is fihazátartónak, vőlegénynek tekinti, aminek meg is van a foganatja, mert Franciaországon kívül egyetlen más európai országban sem oly kicsiny az aglegények száma és például 1900-ban sehol sem élt a lakosságnak olyan nagy része (95-4%) házasságban, illetőleg családban mint éppen Olaszországban. Mindenesetre érdekes, hogy az olasz ember amennyire érzéketlen a családon kívüli ügyek iránt, olyan önfeláldozó hozzátartozóival, különösen öreg szüleivel s főképp anyjával szemben; nem csupán pénzét, hanem sokszor karrier-kilatásait is feláldozza értük s esetleg csak azért, hogy az egyik családtag ne szakadjon ki az együttéléstől, zokszó nélkül mond le a továbbtanulásról vagy az előmenetelről, ha az más városba való átköltözéssel jarna.

ENNEK A CSALÁDI ÉLETNEK A LÁTTÁN persze fölvetődik a kérdés, miért védekezik olyan riadtan az olasz ember a családon kívüli világgal szemben? Ennek okát úglátszik nagyrészt a történelem és a szociológia tudná megadni, annak a ziláltságnak a kapcsán, amely az olasz közéletet századokon keresztül jellemezte s amelynek régi hagyományát, a mindenki harcát mindenki ellen az az újabb hagyomány váltotta fel, amely a nép teljes közömbösségében nyilvánul meg csaknem mindennel szemben, ami a családon kívül történik. Ez a közömbösség valóban a legerősebb közéleti hagyomány az újkori olaszság

életében, hiszen mint kollektív és egységes érzelem, a nemzeti öntudat és a hazafiság is csupán évtizedekkel mérhető múltra tekinthet vissza. Az olasz embernek ehhez a régi közélethez való viszonya teszi érthetővé nemcsak a családi mikrokozmosz erkölcsi és anyagi abroncsait, hanem azt a kettősséget is, amely az olasz embert a családban és azon kívül jellemzi: a családon belül teljes és feltétlen kollektívizmus, a családon kívül erős individualizmus. Ez magyarázza meg az olaszokat jellemző modorbéli kedvességet és az igazi, mélyről jövő szívjóságot is, ami a családi élet bensőségéből, az élő meleg családi hagyományokból származik, valamint azt, hogy az olasz nem jó emberismerő, ami a családon kívüli étellel való lazább kapcsolatból, a közéleti tradíciók hiányából ered.

Valóban a család az az egyedüli intézmény, amely az olasz emberben hagyománnyá tudott válni, ezen belül kiegyensúlyozott ösztönélet, nemzedékeken át öröklődő társas beidegzettségek irányítják, ezen kívül azonban nem támaszkodhaták vele mély lelki kapcsolatot tartó intézményre vagy erős közéleti hagyományra s innen van, hogy az újkor olaszát sokszor élmény nélküli doktrinárság, egyoldalú ideologizmus vezeti — ami mind közeli rokonságot tart a politikai tradíciókban szintén szűkülő és ugyancsak partikularizmusban élt német-ség közéleti mozgalmával.

Ebben az üres közéletben kezdtek elhelyezkedni az egységes Olaszország intézményei: a királyság, amelyet az irredentizmus kollektív élménye ágyazott be a nép életébe, a hadsereg, amely a világháború óta vált a nemzet tulajdonává és a fasizmus, amely külpolitikai téren olyan nemzeti, és szociális téren olyan társadalmi élményt akar adni az olaszoknak, hogy ezeknek a révén azután a népet közös hagyományokra, kollektív beidegzettségekre nevelje. A fasizmus létjoga ugyanis mind ennek a hiánya, az olasz közélet teljes szervezetaltsége volt s a fasizmus e szinte légtüres térben megjelenvén, most akarja pótolni azt, amit más országokban az úgynevezett felvilágosodott abszolútizmus készített elő: erős központi hatalommal gyúrni le a partikularizmus politikai és lelki maradványait és meggyorsítani azt a folyamatot, amelynek oda kell vezetnie, hogy Olaszország ne csak földrajzi és ne csak állami fogalom legyen, hanem összefüggő társadalmi szövetté is váljék. Azokban az országokban, ahol a népnek legalább felsőbb rétegei régóta hozzászoktak a politikai ügyek vezetéséhez vagy legalább is a vezetésben való részvételhez, az így társadalmilag kialakult hagyományokra szabták rá jól-rosszul a politikai önkormányzat intézményeit, tehát a hagyomány volt a tartalom és az intézmény a később képződő keret. A fasizmus, minthogy diktált, tehát szükségszerűen mesterséges fejlődést tudhat előidézni, az ellenkező módszert választotta: felépíteni az intézményeket és ezeket később tölteni meg a diktatúra által kitenyészendő hagyománnyal. Amiből önként következik a diktatúras rendszerek értékelése is: ahol élő közéleti hagyományok és funkcionáló nemzeti intézmények vannak, ott a diktatúra rendszerint roncsoló hatású, s csak ahol mindez hiányzik, jelentheti a diktatúra a kisebbik rosszat. Lehet, hogy a fasizmusnak ilyen címen való jogosultságára gondolt a király is, amikor a Marcia su Rómával szemben nem akart a hadsereg erejére támaszkodni.

Mussolini bölcsességére vall, hogy a kezén lévő nagy hatalom ellenére is óvatosan fogott hozzá a fasiszmus legfontosabb intézményének, a korporativizmus kicépítéséhez, amelynek alsó tagozatai az egyes foglalkozási ágak összetartozását, felsőbb orgánumai a munkaadók és munkavállalók közti harmóniának elősegítését, csúcsszervezetei pedig a termelésben való tervszerűség egyengetését vannak hivatva szolgálni, hogy ebből nőjön ki azután a rendi piramis legfelsőbb emeletén a korporatív parlament. Mussolini a maga kerettörvényeivel mindig csak egy-egy lökést akart adni a dolgok fejlődésének, hogy azután ennek a kezdősebességnek az irányában az erők szabad játéka alakítsa ki a dolgok belső természetének legjobban megfelelő intézményes formákat. Ezzel a taktikával magyarázható, hogy a korporációk hatalma még ma is csak papíron van meg, hogy hatásuk csupán az alsóbb, szakszervezeti téren jelentkezik s hogy a termelés irányítására való befolyásuk még mindig előkészületi stádiumban van, mert Mussolini akkor akarja majd a gazdasági élet irányítását valóban a korporációkra bízni, ha már maguk az emberek is hozzászórtak a korporatív gondolathoz.

Hogy a korporativizmus felé való elindulás komoly fejlődési lehetőséget hord magában, annak oka mindenesetre nemcsak az, hogy kezdeti, közvetlen céljai szerények voltak, hanem az is, hogy a nagy fantáziájánál fogva aránylag könnyen befolyásolható olasz embert olyan ponton igyekezett megragadni, — gazdasági területen — ahol a társadalmi együvértartozás érzése eddig is élt benne. S hogy politikai téren a fasiszmus nem mutathat rá ugyanilyen fejlődési lehetőségekre, annak oka valószínűleg abban rejlik, hogy a célkitűzés egyfelől túl messzemenő volt, másfelől pedig, hogy ez a feladat már azon a közéleti síkon mozgott, amelyen az olasz ember éppen atavisztikus közömbösségi hajlama miatt aránylag a legnehezebben mozgósítható. Nyilván ennek tulajdoníthatjuk, hogy a fasiszmus, legalábbis egyelőre, voltaképpen egyetlen élő, a közéletbe valóban beleivódott hagyományt tud felmutatni: Mussolini tekintélyét és személyének varázsát. Úgy, hogy ha ma valaki tudni akarja, mi az olasz nemzet akarata, semmilyen nemzeti intézményhez nem fordulhat a Ducén kívül (a politikai véleménynyilvánítástól tartózkodó dinasztia és hadsereg a külföld számára nem jön tekintetbe), mert minden tudományos szervezet vagy egyéb alakulás, könyv és sajtó nem azt a véleményt tükrözi, amely a népből, a vezető rétegekből, egy-egy foglalkozási ágból vagy a szakemberek valamely köréből származik; minden közéleti jelenység egyedül és kizárólag a Duce személyes akaratát sugározza, aminek azután két következménye van, politikailag az, hogy akár a külföld néz bele ma az olasz közélet tükrébe, akár pedig maga Mussolini, mindenki csaka Duce képét láthatja benne, társadalmilag pedig az, hogyanép, a vezető rétegek, sőt maguk a politikus körök is egyedül a Duce gondolataira rendezkednek be és elszoknak az önálló véleményalkotástól olyannyira, hogy az olasz közéletet ma kizárólag Mussolini személyisége jellemzi, ő hozzá igazodik minden értékítélet, mindennek, dolognak, problémának vagy személynek annyi fontossága van, amennyit a Duce tulajdonít neki; ha valakit gyakran fogad, az illető hatalma hirtelen felszökik s elég, hogy környezete a legcsekélyebb bosszúság jelét tapasztalja nála valakinek az irányában, az illető tekintélye máris meginog.

Belpolitikáikig tehát Olaszország ma olyan laboratórium, amelyben egyetlen egy ember dolgozik különféle anyagokkal (társadalmi rétegekkel, érdekeikkel és hajlamaikkal), amelyeknek akaratuk nem lehet, csak hajlékonyságuk, amivel elősegítik és fizikai ellenállásuk, amivel akadályozzák a kísérletező-konstruktőr munkáját.

Az OLASZ NÉPNEK, mint ilyen értelemben vett politikai matériának tulajdonságai természetesen a külpolitikára is kihatnak és ezek a külföldet éppen ezért nagyjából talán két szempontból érdekelhetik. Először, hogy az olasz nép milyen tulajdonságaira támaszkodhatik a római külpolitika belső kitarás és kifelé való érzelmek tekintetében s másodszer, hogy melyek azok a mélyen fekvő faji jellemvonások, hagyományok, amelyek az olasz diplomáciai apparátusban és szellemben is szükségszerűen meg kell hogy nyilvánuljanak, mint például az emberismeret, a látszatok jelentőségének felbecsülése, a politikai tapintó-érzék, a presztízs-szempontr szerepe és végül a más népek eszejárásának, vérmérsékletének megértése és kiismerése tekintetében?

Ezeknek a kérdéseknek egy részére a már előbb elmondottak igyekeztek némi útbaigazítást adni: a kitarásról a dolce far niente helytelen értelmezésével szemben már említettük, hogy amíg valamilyen konkrét szükség hajtja az olasz népet, addig erőfeszítése megmarad; arról, hogy a jó emberismeret az olasz nép értékes tulajdonságainak oly fényes galériájában alig szerepel, szintén volt szó s hogy a látszatokat másképpen ítéli meg, mint a nyugati vagy a középeurópai ember, az is kivilágolt abból, amit homlokzat és tartalom sajátos összefüggéséről mondtunk; amint hogy arra is céloztunk, hogy a politikai érzéket és általában a politikai ösztönt hagyományok híján ma még a politikai ész pótolja Olaszországban. A többi kérdésre, amelynek egyéni lélektani háttéréről még nem esett szó, talán a következőkben lehetne választ keresni. Gyűlöletet egyik szomszédjikkal sem éreznek az olasz tömegek, bár ugyanakkor olyan népet sem tudnánk említeni, amelyhez szeretet fűzné őket. Igazán őszinte rokonszenvet is csak a magyarság iránt éreznek, ami határozottan a fasiszta rezsim műve, mert amíg maga a nép még a huszas évek közepén is keveset tudott rólunk, — német, osztrák és magyar mind egyformán tedesco volt a számára — addig néhány év óta valóban tapasztalhatja az ember, hogy a nép barátságot érez Magyarország irányában. Enyhe ellenszenv él az olaszokban a franciákkal, valamivel erősebb a „délszlávokkal“ szemben, régi, még a Habsburgokkal való ellentét korából származó bizalmatlanság Németország, de ugyanakkor meleg szívélyesség az egyes német ember irányában. Az angollal szemben az olasz eddig nem érzelmeket, hanem respektust táplált, de most valószínű, hogy a tisztelet helyébe olyan fokú elkeseredettség lépett, amely egy ideig érzelmileg is befolyásolni fogja, ha nem is a kormány, de az olasz nép viszonyát Angliához.

S ez tartóssá is válhatik, mert Anglia az abesszin viszályban Olaszországnak nem csupán érdekeit, hanem presztízsét is veszélyezteti, ennek pedig olasz nép és olasz diplomácia egyformán döntő fontosságot tulajdonít. Általában úgy az olasz embert, mint az egész népet és benne a diplomáciát is erősen jellemzi a rendkívüli érzékenység minden önérzeti kérdésben, úgy, hogy aki az olasz külpolitika belső törvényeivel tisztában akar lenni, annak mindig számon kell tartania, hogy milyen presztízs-kérdések merülnek fel Olaszországgal vagy akár csak egy-egy nemzetközi akciójával kapcsolatban. Ha már most végül azt a kérdést vetjük fel, milyen szerepet játszik az olasz külpolitikában

az idegen népek lélektanának ismerete, talán azt mondhatjuk, hogy az olasz karakter túlságosan művészi és eredeti ahhoz, hogy idegen lelki-alkatba egészen bele tudja magát élni. Mint művészlélek önmagát vetíti a világba és nem a külvilág képleteit akarja magába fogadni s ahogyan a művészetben megveti a naturalizmust, mint a környezet adott tényeivel való vérszegényen objektív, fantáziátlan kiegyezést, úgy a külpolitikában sem áll a tények igézetében, hanem a maga teremtő fantáziája az, amely elgondolásait vezeti.

Ez a művész-magatartás valóban jellemző az olasz emberre és az olasz népre egyaránt s talán ezzel függ össze az olasz lélek más vonása is, a lelki és szellemi elegancia, a dús képzelőtehetség, a szeretetreméltóság s mindenekfelett a pátosz, a gesztus, a formai szépség keresése. Ma ez jelenti az olasz stílust, az olasz embert; ennek a karakternek kifejezője az olasz politika is.

FREY ANDRÁS

A MELLÉKFOGLALKOZÁSOS TELEPÍTÉS

AMINT MELLÉKFOGLALKOZÁSOS TELEPÍTÉS, vagyis a telepítés mint mellékfoglalkozás, nálunk teljességgel ismeretlen fogalom. S mielőtt megkísérelné lényegét fölvezetni, a cikkíró kötelességének érzi, hogy mondanivalójának bevezetőjeképpen leírja: tudatában van annak, hogy Magyarországon ma a telepítés mint főfoglalkozás az elsősorban!, életbevágó szükséglet. S csak ha marad még energia és lehetőség, amit nem lehet itt felhasználni, — márpedig a dolog természete szerint marad — az fordítsák a mellékfoglalkozásos telepítés céljaira.

A főfoglalkozásos telepítéssel, a mezőgazdasági munkások és munkanélküliek földhözjuttatásával szemben, a mellékfoglalkozásos telepítés a városi, ipari munkásokat és munkanélkülieket akarja eleven és közvetlen kapcsolatba hozni a földdel. Arra természetesen képesség gondolni, hogy a városban nevelkedett, ipari munkát kitanult munkást vagy munkanélkülit a mezőgazdaságban fel lehessen használni. Nemcsak a munka technikai, mesterség! része különböző, hanem a városi embernek mások az igényei, más az életrendje, más a szemlélete, más a viszonya a természethez, az időjáráshoz, az állatokhoz, a szerszámaéhoz. Tehát lehetetlenség úgy telepíteni, hogy birtokának a hozadékból kelljen megélnie. A munkás számára a főfoglalkozás az ipari munka kell, hogy maradjon, a telepítés csak mint mellékfoglalkozás vehető számba. A telep célja, hogy fedezze a munkáscsalád élelmiszerszükségletének legnagyobb részét.

A mellékfoglalkozásos telep így a teljes megélhetést biztosító, mezőgazdasági, főfoglalkozásos telep és a jövedelem szempontjából elhanyagolható, elsősorban lakásul szolgáló városszéli telep mellett a telepítés harmadik formája. A mezőgazdasági teleppel szemben való különbözősége kézenfekvő, viszont igen sok külső hasonlóságot mutat a városszéli teleppel.

Földrajzi elhelyezést tekintve, a mellékfoglalkozásos telep is „városszéli“, hiszen városban dolgozó gyárimunkások számára készül. Szőkébb értelemben vett városszéli telepen azonban a telepítésnek azt a formáját értjük, amely a nagyváros zsúfolt sivárságából menekülő embereknek juttat a város szélén családi házat és apró kertecskét. A városszéli telepet nem annyira gazdasági szükségszerűség, mint inkább érzelmi mozzanat: a várostól való csömör hozta létre. S mint ahogyan ez az indulat nem ismer társadalmi különbségeket, a város-

széli telep is minden foglalkozási ágat érint: munkások, tisztviselők, alkalmazottak, szabadfoglalkozásúak egyaránt települhetnek a város szélén. Egy követelmény áll csak fenn a települő saját érdekében: ne legyen munkanélküli vagy állástalan, mert magából a telepből semmi körülmények között nem tud megélni.

A mellékfoglalkozásos telep ezzel szemben fedezi a telepes jövedelmének egy bizonyos, később kimutatandó hányadát, viszont tudatosan csak egy foglalkozási rétegre, az ipari munkásságra szorítkozik. Ez a két különbség azonban még távolról sem lényege a mellékfoglalkozásos telepítésnek. Túl a telep nagyságán, mezőgazdasági felhasználásán és pénzügyi kilátásain a mellékfoglalkozásos telepítés teljesen egyedülálló és újszerű jellegzetessége az a mód, ahogyan a munkanélkülieket a telepítésbe bevonja és már pusztán a bevonás módjával erős szociális és érzelmi közösséget teremt a telep tagjai között.

A MUNKÁBAN ÁLLÓ önként lemond munkaidejének egy részéről munkanélküli szaktársa javára: ez az első hallásra hihetetlennek hangzó feltétel a mellékfoglalkozásos telepítés lényege. Az elgondolás szerint két munkában álló, települni óhajtó munkás átadja munkaidejének egyharmadát-egyharmadát annak a munkanélkülinek, aki számára csak ilymódon válik lehetővé a település. A munkások anyagi megrövidülést nem szenvednek, mert az elmaradt munkabérért a telepítő társaságtól, szövetkezettől, vállalkozástól, esetleg a községtől földhöz és házhoz jutnak, a munkanélküli pedig emberhez nem méltó sorból munkássá és telepessé emelkedik. Hogy ez számára emberi, lélektani szempontból mit jelent, azt csak az tudja értékelni, aki maga is volt munka vagy állás nélkül.

Azonban a telepítés sikeréhez nem elegendő a leghumánusabb cél sem; különben is teljesen elhibázott lenne bármilyen telepítés karitatív szempontjait előtérbe helyezni. A telepítés szociális tett és nem karitatív: a szociális tettek pedig erős közgazdasági megalapozottsággal és könyörtelen racionális átgondoltsággal kell bírnia, ha nem akar minden nemes célvetése ellenére csődöt mondani.

Mindenekelőtt két kérdés tolul fel szinte önkéntelenül az emberben: hajlandó-e a munkában álló munkájáról lemondani és ha hajlandó, fedezi-e a telep hozama elmaradt készpénzjövendelmét? Az első kérdésre bizvást lehet igennel felelni. De túlságosan idealista lenne, aki azt gondolná, hogy munkanélküli társa iránti belátásból hajlandó vagy a sokat emlegetett „szociális szolidaritásból“. Ilyen esetek csak nagyon ritkán fordulnának elő. Azonban még a „legvörösebb“ munkásban is él valami ösztönös, öröklött vágyakozás a kertes ház után: ez a vágyakozás bírja rá munkaidejének egyrészeről való lemondásra. Ez nem pusztán reménykedés, hanem annak az igen sok munkaágot felölelő kérdezősködésnek eredménye, melyet a Fiatall Magyarországi Szociográfiai Munkaközössége az utóbbi hónapokban végzett. A kérdezett munkások közül alig akadt 14 százalék, aki nem lelkesedett volna a gondolatért. Tisztában vagyunk vele, hogy mint minden minőségi statisztika, ez is erős általánosítás, de az arányszám olyan nagy, hogy joggal lehet következtetést levonni belőle.

A másik kérdés már sokkal bonyolultabb, mert munkabér és munkabér között óriási különbség van. Egy éjjeli hírlapszedő megkeres 70—90 pengőt egy héten, 1232 budapesti sütőipari munkás átlagos hetibére pedig 18.78 pengő. Ezért alapul a Magyar Statisztikai Évkönyv adatát vesszük, amely szerint egy munkás átlagos évi keresménye 1243 pengő. Ez heti 23 pengő 90 filléres, kereken 24 pengős munkabért jelent. Ennek egyharmadáról, vagyis 8 pengőről kell a munkában álló munkásnak lemondania. Heti 8, azaz évi 416 pengőt pedig a legkedvezőtlenebb körülmények között is hoz a telep.

Említésre legmúltóbb példa a német Siemens és Siemens—Schuckert-művek mellékfoglalkozásos telepítése a Berlin melletti Staakenben, 1933-ban. Ezt a telepítést e sorok írójának személyesen volt alkalma megfigyelnie. A munkálatok leírása utóbb könyvalakban is megjelent és a kérdésnek igen használható összefoglalása.¹

TÖBB MINT HATSZÁZ munkásnak, lerövidített munkaidejű munkásnak (úgynevezett „Kurzarbeiter“-nek) és azelőtt a Siemens-műveknél dolgozó munkanélkülinek tették lehetővé a települést. A vállalat telepenként 500 márka hozzájárulást adott, azonfelül a tervezést, az építkezést és az egész telep kivitelezését a művek építési osztálya végezte el. A birodalmi kormány telepenként 2500 márka kölcsönt nyújtott, amely az első évben kamatmentes volt, a következő három évben három százalék és azontúl négy százalék kamatot kellett utána fizetni és egy százalékot törleszteni. A házak építésénél a telepesek ingyenmunkát vállaltak és ilyenmódon munkabérben jelentős összeget takarítottak meg. A telep nagysága 900 m² a házon és a gazdasági épületeken felül. Ezt a területet a telepes vagy mint örökberletet kapta meg, vagy részletfizetésre megvásárolta. Minden telep szélén tartalékterületet tartottak fenn, amelyből a telepes tetszés szerint hozzábérlehetett a maga földjéhez.

A telepítésben résztvevő lerövidített munkaidejű munkások helyzete nem változott, ezek eddig is heti három-négy munkanapot dolgoztak. A teljes munkaidejűek lemondtak munkaidejük egyharmadáról, azaz hat nap helyett csak négyet dolgoztak. A megüresedő munkaórákra munkanélküliek kerültek be. Ennél a telepítésnél a munkában álló és a munkanélküli telepesek viszonya nem 2:1 volt, hanem 3:1, ha a lerövidített munkaidejű munkástelepeseket is hozzászámítjuk.

Mint látjuk, jelen esetben az önként lemondó munkásokon és a vállalat szociális érzékű vezetőségének hozzájárulásán kívül, sőt ez előtt, másfélmillió alacsonykamatozású, hosszúlejáratú államkölcsönre volt szükség, hogy a telepítés végrehajtható legyen. Ez a mellékfoglalkozásos telepítés pénzügyi megoldásának problémáját helyezi előtérbe. Bizonyos, és ezt állandóan szem előtt kell tartani, hogy állami segítség nélkül semmiféle telepítést végrehajtani nem lehet és nem is szabad a diszkreditálás veszélye nélkül megkísérelni. Az azonban szintén bizonyos, hogy az állam egymaga nem képes annyi tőkét rendelkezésre bocsátani, amennyi a telepítés nagyobbarányú kiterjesztésére mulhatatlanul

¹ Walter Bolz: Nebenerwerbssiedlungen für Kurz- und Vollarbeiter, Berlin 1934.

szükséges. Tehát be kell vonni a magántőkét azzal a nagyon kemény feltétellel hogy a telepítést nem tekinti „üzletnek“. Talán nem is kell magyarázni, hogy itt nem a magántőke teljesen altruista közreműködésére gondolunk, hanem a telepítésben való részvételt mint a tőke kötelességét fogjuk fel.

MIND AZ ÁLLAMI, mind a magántőke az Egyesült Államokban vesz részt lényegesen a mellékfoglalkozásos telepítésben. Ropant figyelemreméltó és a mellékfoglalkozásos telepítés elgondolásának helyességére és életrevalóságára mutat, hogy Amerika két nagy ellenlábas: Roosevelt és Ford egyaránt a telepítésnek ezt a formáját választotta.

Roosevelt legkedveltebb elgondolásai közé tartozik annak az életformának a megteremtése, amit a mellékfoglalkozásos telep hoz létre. Erről így ír közismert munkájában:¹

„Az előttünk való nemzedékben sok szó esett a falura való visszatérésről. Véleményem szerint ez a jelszó lejárt magát. Mindaddig kétféle életformát ismertünk, csak kettőt: a városit és a falusit. Azt hiszem, a jövőben inkább három, mint két típust kell számításba vennünk, mert most már van a városi és a falusi között egy középtípus: a mezőgazdasági-ipari réteg.“

Roosevelt ezután felhoz néhány esetet, amikor gyárakat mezőgazdasági környezetbe helyeztek ki és ezáltal a munkásoknak egészségesebb, biztosabb és megelégedettebb életet nyújtottak, mint a városi tömeglakásokban. Roosevelt szerint ennek a középtípusnak a kifejlesztése alkalmas lenne arra, hogy megoldja a túlszűfolt városok, a magas megélhetési költségek, a közegészségügy és a népesség egyenletes elosztásának problémáját. A maga részéről mindent meg is tesz ennek elősegítésére. Az Egyesült Államok kincstára kezdetben 25 millió dollárt a mellékfoglalkozásos telepítés nagyarányú kísérletének céljaira adott és ezt az összeget nem sokkal utóbb 50 millióra emelte. Ebből „experimental community“-ket, kísérleti községeket telepítenek. A községek munkanélküliek számára készült lakóházakból, „subsistence homestead“-ből és hozzátartozó telekből állnak. A telek nagysága akkora, hogy abból fedezni tudja élelmiszerszükségletének legnagyobb részét. Ezeket a homestead-okat gyárak közelébe építik. A telepések a gyárban lerövidített munkaidővel dolgoznak.

Henry Ford már évek óta azon van, hogy könnyen munkanélkülivé válható munkásainak mezőgazdasági, illetve kertgazdasági mellékjövedelmet biztosítson. Ennek a célnak az elérésére az a szándéka, hogy mammuttelepeinek egy részét teljesen falusi környezetbe telepíti át.

Angliában 1933 óta foglalkoznak a mellékfoglalkozásos telepítéssel. Itt elsősorban munkanélküliek telepítésére gondolnak. Tekintve, hogy Angliában munkanélküli biztosítás van, itt a mellékfoglalkozásos telepítést úgy oldják meg, hogy a telepéseknek tovább fizetik a munkanélküli segélyt. Ebből, a kertből és a háziállatokból a munkanélküli meg tud élni. Angliáról lévén szó, lehetetlenség meg nem említeni

¹ F.D. Roosevelt: Looking forward, 48. 1.

G. W. Mullin-nak már 1927-ben megjelent könyvét,¹ amelyben a mellékfoglalkozásos telepítést és az ipar decentralizációját alapulvéve, szociálisabb és egészségesebb társadalom képét rajzolja meg.

G. W. Mullin elképzelése szerint az ipartelepeket nem egy-két nagyvárosban zsúfolnák össze, hanem egyenletesen elosztanák az egész ország területén. Egy-egy gyárat a gyár munkásainak farnjai, kerttelepei vesznek körül: Ids lakóház és kertbirtok, amely megtenni a munkáscsalád élelmiszerszükségletének legnagyobb részét: főzeléket, zöldséget, krumplit, gyümölcsöt. Ha állatokat tartanak, a hús és a zsír egy részét is a kerttelep produkálja. A telep vezetősége gondoskodik arról, hogy ne mindenki ugyanazt termesse és kiki a maga különleges termékét telepestársaival kicserélhesse, esetleges fölöslegét pedig piacra vihesse.

A gyárakban magukban az úgynevezett „kétszoros-rendszer“ (a pesti munkások nyelvén a „két sichres rendszer“) uralkodik. A munkahét ötnapos, a munkanap kétszer hétórás, vagyis egy-egy csoport heti 35 órát dolgozik, viszont a gyárat a ma szokásos 48 óra helyett heti 70 órában használják ki. A munkások órábéré is csökken természetesen 48 órától 35 órára, azaz 27%-kal, azonban ezért sokszorosán kárpótolja őket a telep. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az ilyen körülmények között élő munkás sokkal több munkakedvvel fog dolgozni, mint a nagyvárosok proletárja.

Ez a rendszer annyira emeli a gyár termelőképességét, hogy a telepről és a felszerelésről a gyár gondoskodhatok, hiszen a kétszorosos rendszer folytán sokkal jobban ki tudja használni gépeit, tehát hamarabb ki is fizetheti őket. A hosszabb munkaidő nagyobb termelési lehetőséget biztosít, a gyár jóval üzembiztosabb és versenyképesebb.

Ezek a gondolatok ma, sajnos, nagyon is az álmok világába tartoznak, hiszen az imént felsorolt előnyök a mai túltermeléses világban egyáltalán nem időszerűek. De egy okosan előrelátó, igazán tervszerű tervezőnek ebben az irányban kell majd lehetőségeket keresnie.

Belterjesen művelt kerttelep, ez a meghatározás fejezi ki legmegközelítőbben a mellékfoglalkozásos telep jellegét. A szó: kerttelep mindenekelőtt a talajmegművelés technikáját írja körül. A telep földjét kert módjára, vagyis ásóval és kapával kell megdolgozni, nem ekével. A kerttelepet a kertésztől az különbözteti meg, hogy a kertészet üvegházakkal dolgozik; vagy gyümölcsöt, vagy zöldséget, vagy virágot ültet; állandóan idegen, fizetett munkaerőt használ; és végül gazdálkodási tervét a piac szükségleteihez alkalmazza. A kerttelep nem a piac számára dolgozik, hanem a telepcsalád friss élelmiszerszükségletét akarja kielégíteni; ezért nem is vesz igénybe fizetett munkaerőt, csak a család feje, felesége és esetleg a nagyobb gyermekek dolgoznak rajta; gazdálkodási tervébe pedig a legkülönbözőbb főzelékféléket, krumplit és gyümölcsöt egyaránt felvesz, míg a virágültetés csak igen kis területre szorítkozhatik. A kerttelep e szerint az univerzális mezőgazdasági üzem egyik fajtája.

¹ G.W. Mullin: Unemployment, the Gateway to New Life, London 1927.

Hogy a kerttelep gazdasági mérlege aktív legyen, a telepesnek pontos és részletes, minőségi és mennyiségi termelési tervet kell kidolgoznia minden télen és jóvá kell hagyatnia a telep vezetőségével. Az ültetési beosztásnál szem előtt kell tartania, hogy az egyes főzelékfajtáknak más-más tápanyagszükségletük van — a leveles főzeléknek nagyobb, mint a gyökeresnek, ennek viszont nagyobb, mint a hüvelyesnek — és ezért a talaj tápanyagainak kellő kihasználása céljából az ültetvényeket váltogatni kell. A termelési tervnek egyúttal a felület lehető legkedvezőbb kihasználására kell törekednie, ezért a főterményen kívül még előbb és utóbb termő mellékterményeket is ültetni kell, sőt a főtermény első fejlődési szakában, mikor az egyes palánták közt még elég szabad hely van, ide is ültetni kell valamilyen gyorsan termő zöldségfélét. A területegységnek ez az évenként három-négy-szeres kihasználása jellemzi leginkább a kerttelep erősen és szükség-szerűen belterjes gazdálkodását.

A TELEP NAGYSÁGÁT NÉGYZETMÉTEREKBE vagy négyszög-ölemben meghatározni teljesen elhibázott volna. A telepítés non zöld-asztalon vagy térképen történik, ahol a talaj és az éghajlat viszonyai, a vidék életszínvonala, a megélhetés feltételei, a környék szociális és gazdasági adottságai, a telepes személyes képességei nem játszanak szerepet. Nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy nemcsak a mellékfoglalkozásos, hanem minden telepítésnél a mennyiségi adatoknak csupán a kereteit lehet megadni, de általános és kötelező érvényű normát szabni lehetetlen és hibás. E keretek a mellékfoglalkozásos telepítésnél külföldön 600 és 3000 m² között mozognak. Magyarországon legcélszerűbb nagyság a 2000—2500—3000 m², vagyis körülbelül egy fél katasztrális hold (2877.5m²), melyhez a telepes esetleg még egy félholdat hozzábérlehet.

Ennél kisebb telep beválthatik esetleg, ha a telepes egészen biztosan munkában marad. Ki kezekedhetik azonban a mai viszonyok között, hogy máról-holnapra nem veszítheti-e el a munkáját? Ezért a külföldi telepítési politikusokkal és elméleti írókkal szemben azt az álláspontot vagyunk kénytelenek elfoglalni, hogy a mellékfoglalkozásos telepnek szükség esetén be kell válnia, mint a telepes egyedüli megélhetési forrásának is. A félholdnyi telep ily módon mintegy biztosítószelpeként működik, amely megmenti a végső nyomortól a telepest. A telep eredeti célja nem az, hogy a piacra dolgozzék, mert nem akar konkurenciát támasztani a mezőgazdaságnak és a kereskedelemnek. Azonban végszükség esetén — és a munka elvesztése az! — a termények eladását is számításba lehet venni.

Megjegyzendő, hogy a telep közvetve sem jelent fölösleges és nem kívánatos versenyt a piacnak, mert itt legnagyobb részben olyan emberekről van szó, akiknek kereseti viszonyai különben semmiféle vásárlást nem engednének meg. A telep a nélkül, hogy mások keresetét csökkentené, emberi színvonalra emeli egyrészt azoknak a munkanélkülieknek az életstandardját, akik elképzelhetetlen és szegényletes viszonyok közt vegetálnak, másrészt azoknak a munkásoknak, akik a nagyvárosban különben sohasem jutnának hozzá a természet közelsége által nyúj-

tott táplálékokhoz. Dr. G. Laupheimer szerint¹ a főzelék és a gyümölcs a német családok étrendjének csak 3—3 százalékát teszi ki. Hasonló, sőt ennél még sokkal alacsonyabb eredményeket mutatnak Kerék Mihály és Szabó Zoltán magyar étkezéskutatási gyűjtései. A telep megsokszorozhatja ezeket a táplálékokat, amelyek különösen a gyermeki szervezet fölépítésében elengedhetetlenek.

A félholdnyi telepből 120 négyzetmétert kell a lakóházra és az utakra számítani, 100 négyzetmétert pedig a gazdasági épületekre, ólakra, fűskamrára. A fennmaradó terület hozzávetőleges felhasználási módját a következőképpen lehet elképzelni: a telepes 600 m² területet szán burgonyára, 500-at főzelékfélékre és zöldségre, 100-at földieperre és ribizlire, 1400-at gyümölcsfákra, 50-et virágra.

A telephez szorosan hozzátartoznak a háziállatok, nélkülök nehezen kerül a mérleg egyensúlyba. Mindenekelőtt baromfírról lehet szó. Ekkora területen bizvást tarthat a telepes 20—25 tyúkot. Kacsa, liba kevésbé alkalmas. A tejszíkségletet bőségesen fedezi egy jól tejlő kecske, két disznó pedig télire szalonmát, zsírt és húst ad. Házi nyúl tartása igen olcsó, azonban nem is hoz sokat.

A KERTTELEP mind minőségi, mind mennyiségi felhasználásáról és beosztásáról is talán sok és túlságosan száraz szó esett. Azonban a telepítésről való írásnak csak akkor van értelme és csak akkor tehet szert bizonyos jelentőségre, ha a legtöbbször pompás és roppant egyszerűnek ható elgondoláson felül behatóan foglalkozik a gyakorlati résszel is. Az elméleti telepítési munkának feltétlenül meg kell előznie a gyakorlatit, azonban nem merülhet ki pusztán a követelmények és a célszerűség hangoztatásában.

Arról, hogy megállja-e a telep a helyét gazdasági szempontból, hogy nem bukik-e bele a szép elképzelésekbe a vállalkozó és a telepes, csak a gyakorlati rész aprólékos felhasználása győzhet meg. A felelet roppant nehéz. A tiszta jövedelem a telep nyers hozamától függ, azonban semmiféle mezőgazdasági üzem egyenlegét nem lehet a kettős könyvvitel alapján kiszámítani. Munka és eredmény között itt nincsen tiszta okozati összefüggés. Gondoljunk csak például arra, hogy a legfőbb munkaerő tulajdonképpen a nap, amely minden négyzetméterre 500.000 kalóriát sugároz, míg az ember munkája alig 10—20 kalóriát tesz ki.

Az előbb felsorolt termelési és állattartási terv szerint 1000—1500 1¼ burgonyára, 900—1200 kg főzelékre, 60—80 kg eperre és ribizlire, 800—1100 kg gyümölcsre lehet számítani. A kecske 400—500 liter tejet ad évente, a tyúkok 2000—2500 tojást, két disznó 50—60 kg zsírt és 160—200 kg húst.

A bevezetésben létfeltételnek azt kötöttük ki, hogy heti 8, azaz évi 416 pengőt feltétlenül jövedelmeznie kell a telepnek, hogy kárpótolja a munkadíjának egy részéről lemondott munkást. Ezt az összeget a telep hozama minden körülmények között biztosítja. Természetesen arra is kell gondolni, hogy a gyümölcsfák csak a második-negyedik

¹ Dr. G. Laupenheimer: Ertragerechnung einer kleingärtnerischen Siedlung, Dresden, 1933.

évben teremnek, de ez az első évek mérlegét nem borítja fel. Ha a hozamot pénzürtékben akarjuk kifejezni, akkor mindenütt a középtermést kell vennünk. Természetesen nem szabad nagybani árakat számítanunk, mert hiszen a telepes is apródonként vásárolná.

1000 kg főzelék 350 pengőnek, 1300 kg burgonya 200 pengőnek, 70 kg eper 20 pengőnek felel meg. 5001 tej 150 pengő, 2200 darab tojás 170 pengő. Ez összesen 890 pengő, nem számítva a gyümölcsöt, amely legalább 300—400 pengőt jelent. Még igen kedvezőtlen árak számítása mellett is meghozza a telep az elvesztett munkabérnek legalább kétszeresét, esetleg háromszorosát is.

HOGYAN LEHET MEGVALÓSÍTANI Magyarországon is a mellékfoglalkozásos telepítést, ha ilyen nyilvánvaló előnyei vannak? Ha akadnak is bőven olyan munkások, akik hajlandók a telep kedvéért bérük egyrészeről lemondani, hol kaphatnak földet, miből építhetik fel házukat és hol találnak annyi társra, hogy életképes közösséget alkot-hassanak?

Mellékfoglalkozásos telepítést végrehajthat az állam, a város vagy a község, valamely ipartelep, gyár vagy vállalkozás vezetősége, maguknak a települni akaró munkásoknak a szövetkezete és végül üzleti alapon működő telepesvállalat. A kezdeti lépéseknek természetesen másoknak kell lenniök, ha az államtól indulnak ki, másoknak, ha a gyártól és másoknak, ha a munkásoktól. De ezeket nem lehet és nem is szabad részletezni: esetenként változnak és a körülmények ezeryi összefajtszása határozza meg őket. A lényeg: a telepítés munkáinak kidolgozása és végrehajtása minden esetben teljesen hasonló.

Mindenekelőtt két nagy problémát kell megoldani: a földét és a pénzt. Tekintve, hogy Magyarországon csak Budapest jöhet számításba, a föld kérdését aránylag könnyen el lehet intézni vagy a város tulajdonában lévő birtokok igénybevitelével vagy más, nem magánosok kezén lévő területek megvásárlásával vagy bérbévitelével. Nem szabad elfelejteni, hogy aránylag nagyon kicsi földdarabokról van szó, hiszen egy telepesnek nem kell több fél katasztrális holdnál, a telep pedig nem igen áll háromszáznál több telepesből. Ha a szorosán vett kerttelepekre összesen 150 katasztrális holdat számítunk, középületekre, utakra, mintakertre és hozzábérítésre tartalékolt földekre pedig maximálisan 50 holdat, akkor elég egy-egy telepnek 200 hold.

Ahhoz, hogy a telepesek a földhöz hozzájussanak, szükség van a pénz, illetve a hitel megszerzésére. A pénzt a telepítést végrehajtó társaságnak, mint jogi személynek kell felvennie és nem az egyes telepeseknek. A hitelre kellő fedezetet az államnak már említett, alapvetően nélkülözhetetlen segítsége nyújt: kezességet vállal a kölcsönért. Itt nem egyszeri kölcsönfelvitelről van szó, hanem arról, hogy a telepítő társaság bankoknál, takarékpénztáraknál, esetleg az OTI-nál vagy magánszemélyeknél a telepítési akció előrehaladása szerint a szükséges pénzüsszeget felveszi. A telepítés pénzügyi részének legfőbb elve az, hogy a telepeseknek a kamatokat és a törlesztési részleteket maguknak kell fizetniök. Az állam garanciális kötelezettsége akkor lesz esedékessé, ha egyik telepes munkanélkülivé válik és nem tudja a ráeső

részleteket és kamatokat fizetni. A telepítő társaság tehát csak a közvetítő szerepét játssza, tulajdonképpen egyenes pénzügyi kockázatot nem visel. Ez azért fontos, mert remélhető, hogy a tőke így kedvező beruházási lehetőséget fog látni a mellékfoglalkozásos telepítésben.

Ha kiszemelték a város szélén a telep helyét és a telepeseknek tetszett, ha megszerezték a kölcsönt és az állam kezességét vállalt érte, akkor még egy igen nehéz feladat következik: a gyár vagy a gyárak vezetését rábírní arra, hogy egyes munkások idejét rövidítse le és helyettük másokat vegyen fel, és pedig nem akarít, hanem ott települni óhajtó munkanélkülieket. Ezt a kérdést elméletben megoldani nem lehet, még csak útmutatás sem nyújtható: a gyár vezetőségének szociális belátásától függ, beleegyeznek-e. Sajnos, ez olyan dolog, amire előre teljes biztonsággal alapozni nem lehet, csak remélni, hogy a vállalatra nézve semmiképpen sem kedvező kérésnek helyt adnak.

Ha a föld, a pénz és a gyár beleegyezése megvan, megkezdődhetik a tulajdonképpeni telepítés. Itt két utat lehet követni: vagy külön munkásokat szerződtetnek a telep felépítésére a munkanélküli telepések lehető bevonásával, vagy pedig csak a szigorúan vett szakmunkákra hoznak idegen munkásokat, a telepet magát a telepések összessége munkaszolgálati alapon maga építi fel. Az első esetben a munkában állók munkaideje csak a telepre való költözés napján rövidülne meg, ugyanakkor állnának be a munkanélküliek is a felszabaduló helyekre; a második esetben ez azonnal, az első kapavágáskor megtörténnék, hiszen a munkaszolgálatot éppen a gyári munkából elvont harmad-munkanap alatt végeznék.

A mellékfoglalkozásos telepítésnek a munkaszolgálattal való összekapcsolására elsőrangú példa a Bécs melletti Leopoldau-i telepítés. Leopoldauban a telepítésnek minden kézierővel elvégezhető munkáját a telepések munkaszolgálata látta el. A földmunkáktól kezdve a lakatoknak az ajtóbahelyezéséig mindent maguk végeztek. Az eredmények nagyon kedvezőek voltak. Kezdetben ugyan az átlagosnál csekélyebb munkateljesítményeket lehetett tapasztalni, az azonban csak a hosszú munkanélküliség következménye volt. Néhány hét múlva meglepő fordulattal álltak szemben a munkát vezető mérnökök: a teljesítmény összehasonlíthatatlanul jobb volt, mint az átlagos munkásé. Ennek az eredménynek kizárólag lélektani okai vannak. Természetes, hogy más a munka és a munkás viszonya akkor, ha nem alacsony bérért, ismeretlen embereknek, ismeretlen célra dolgozik a munkás, hanem a maga otthonát, vágyva vágyott saját házat építi fel.

Munkaszolgálaton korántsem szabad teljesen ingyenes munkát gondolni, ez még akkor is igazságtalan és méltánytalan lenne, ha a munkás a sajátján dolgozik. Ausztriában munkanélküli biztosítás lévén, a munkaszolgálatosok fizetése néni volt probléma: a munkaszolgálatos-telepes a munkanélküliség helyett a munkaszolgálatosok számára rendszerileg biztosított napi 2.50 schillinget, vagyis havi 75 schillinget kapott, mert a napidíjat vasárnapokon és ünnepeken is fizetik. Nálunk az egész munkaszolgálati kérdés még terra incognita, tehát részletekbe nem bocsátkozhatunk. Szociális szempontból mindenesetre minden-

fajta telepítésnek ez lenne a legalkalmasabb és a legkönnyebben keresztülvihető megoldása.

A GAZDASÁGI RÉSZEN KÍVÜL, sőt a felett a mellékfoglalkozásos telepítésnek igen fontos nemzetpolitikai jelentősége és hivatása van: célszerűen alkalmazva, bizonyos időn belül megszüntetheti a proletárságot. A proletár lényegéhez és lelkialkatához ugyanis múlhatatlanul szükséges a külvárosok zsúfolt, egészségtelen, sokszor erkölcstelen levegője. Ez teszi a munkást tulajdonképpen proletárrá. Ez az egyik oka annak, hogy a proletár állandóan kedvetlen és zúgolódó. Ha a munkás telephez jut, ha kikerül a kőfalak közül, ha talpa alatt megint közvetlenül érezheti az anyaföldet, akkor egész lényében észrevétlenül, de biztosan átalakul. Minden igazán nemzeti és okosan szociális politikának az kell, hogy a célja legyen, hogy a proletárság akaratlan növelése helyett egészséges, független, a földdel kapcsolatban élő középosztályt alakítson ki.

Erre a mellékfoglalkozásos telep igen célravezető útnak látszik, ezért minél előbb kellene megvalósításán Magyarországon is gondolkodni.

BOLDIZSÁR IVÁN

AZ IDŐS SZÉCHÉNYI IDEGÁLLAPOTA

SZÉCHÉNYI LELKIVILÁGA egész élete lefolyásában ingadozó megítélések tárgya volt a legkülönbözőbb szélsőségekben.

Ezekkel ma nem kell foglalkoznunk, mert hiszen szakszempontról már ismeretes lett, hogy Széchenyi természetadta nagy hangulati esékénysége párosultan hihetetlen mozgékony eszmetársításával nagy emberünknek egészen sajátos egyéniség képét kölcsönözte, mely híján volt minden beteges lelkiségnek. Az idegrendszernek ezt a változékonyságát, vagyis labilis egyensúlyát Széchenyi kimutatta a zivataros 48-as évek alkalmával tanúsított lelki összeroppanásával, mellyel szemben állott Kossuthnak ugyanezen időben mutatott simulékony és súlyosabb ingadozásoktól mentes lelki magatartása. Ma tehát már vitathatatlan, hogy Széchenyi 1848-tól fogva döblingi magányának első éveiben eleinte súlyosan elmezavart volt, ez az állapot négy év alatt lassan ment át a feltisztulásba, mely utóbbi körülmény Széchenyinek 1856-tól fogva egészen haláláig Döblingben véghezvitt felette élénk irodalmi munkásságában jut megkapóan kifejezésre. Károlyi Árpád¹ nagy történészünknek köszönhetjük ezen irodalmi munkásság közzétételét. Ezekből az iratokból vonta le Károlyi azt a következtetést, hogy „idegeiben és lelkében egészen helyreállott a felborult egyensúly s hatalmas nagy őserije a maga teljes gazdagságában bontakozhatott ki. 1856 óta Széchenyi Istvánt a régi, mély gondolkodó, mélyre tekintő főnek kell tartanunk már apró munkái után is.“ Károlyit ebben a felfogásában nem követi Viszota Gyula², aki azt véli: „Nagyrabecsülöm és szeretem Károlyi történetírói egyéniségét, de e megállapítását lehetetlen elfogadnom.“ Mert Viszota úgy véli, hogy bár 1857-től fogva a házkutatásig határozott javulás állott be, de csak a felületes szemlélő előtt tűnt fel egészségesnek; „a házkutatás ismét izgatottá tette, a rendőrségi emberek kijelentései visszalökték régi búskomorságába és ez annyira erőt vett lelkén, hogy beszámíthatatlanná tette és ilyen állapotban hosszú kínlódás után Önkezével vetett véget életének.“ Viszotának ezen felfogásával szemben áll Károlyi Árpádon kívül még Túri Béla³ aki a döblingi irodalmi hagyatéknak 1923-ban igen

¹ Károlyi Árpád: Gr. Széchenyi István döblingi hagyatéka. Két kötet. 1921-22. Magyar Történeti Társ. kiadása.

² Viszota Gyula: Széchenyi utolsó négy éve Döblingben. Budapesti Szemle, 1934, 682. szám.

³ Túri Béla: Széchenyi István nagy magyar szatírja. Budapesti Szemle, 1923. 451—453. szám.

alapos tanulmányt szentelve, ebben a következő megállapodásra jut: „A döblingi időnek megvilágításában, illetve árnyékolásában ugyanazokat a vonásokat látjuk, melyek megvoltak, csak most élesebben fejlődnek ki Széchenyi arculatán. A döblingi Széchenyi az 1848 előtti Széchenyivel szemben nem új Széchenyi, de mint már Kecskeméthy Aurél találóan megállapította: a két Széchenyi egymást megmagyarázni segít“. Túri Béla szerint: ... a megöregedett, de szellemében meg nem tört Széchenyi nagy éberséggel és buzgalommal foglalkozott a dolgok jobbra és új irányba fordításán mindaddig, míg remélni tudott, s míg a végzetes házkutatás és a nyomában járó újabb reménytelenség lelkének egyensúlyát fel nem borította s a pisztolyt kezébe nem adta. A volt cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárból napfényre hozott döblingi irodalmi hagyaték most egyszerre Széchenyi eddig nem ismert munkásságának nagy anyagát tárja elénk. Hatalmas folyam árad ki e forrásból. A csodálat fog el, hogy azon rövid három év alatt, melyre Széchenyi döblingi irodalmi munkássága szorítkozik, ennyit termelhetett egyetlen agyvelő, melyről azt hittük, hogy beteg.“ Túri Béla szerint a hagyaték legbecsesebbike Széchenyinek 700 ív levélre terjedő műve, melyet Károlyi Árpád Nagy Magyar Szatírának nevezett el, melyet Túri Béla Széchenyi döblingi irodalmi munkásságának „legnagyobb monumentuma“ gyanánt tekint és amelyről a következőket mondja: „Kétségtelen, hogy a Nagy Szatíra minden túlzásai és befejezetlensége mellett is Széchenyi azon munkája, melyből írói tulajdonságának két legjellegzetesebbike: mély érzése és metsző gúnya a tetőfokra lépett s a leghatalmasabban bontakozott ki. Ez már egymaga elég bizonyosság, hogy a szellem, mely a művet alkotta, nem lehetett annyira megtámadva vagy megzavarva, hogy bármit is a Nagy Szatírában a szellem betegségének számlájára kellene vagy szabadna írni. A Nagy Magyar Szatíra sokszor torzító tükrében Széchenyi maga ugyanaz, akit egyéb irataiból és egész életéből ismerünk“. Nagyon helyesen emeli ki Túri Béla: „Széchenyi nem történelmet, hanem szatírárt írt. Céljához is az illett, hogy mentül nevetségesebb és egyben elrettentőbb képet fessen a rendszeről és képviselőiről“. Majd így folytatja: „Mindez: a gyilkos szatíra, a maró gúnya, a keserű szarkazmus egy rendkívüli szellem erejével hat a Nagy Szatírában. De a Nagy Szatíra minden lapja egyúttal óriási tudásról, nagy műveltségről, az ismeretek szinte felmérhetetlen halmazáról tesz tanúságot. Széchenyi nemcsak a világtörténelem anyagába nyúl bele s alkalmazza azt példáiban pazar bőséggel, nemcsak az államkormányzás és a politika nagy kérdéseit ismeri elméletileg és tekinti átfogó szemmel, hanem jóformán pusztá emlékezetből a költők, a bölcselők műveiből is sokat értékesítem tud“.

Midőn Károlyi Árpád és Túri Béla Széchenyire nézve rendkívüli képességeinek csorbítatlan birtokát kiemelik, ellentétben áll velük Viszota Gyula, aki Széchenyinek az 1857—1860-ig terjedő időre való lelki magatartását betegesnek azért tartja, mert a kezelő orvosok véleményét tekinti magára nézve mértékadónak, idézve főleg a dr. Goldberg által észlelt tüneteket: az általános exaltációt, a sajátos bőbeszédűséget, az írásdühöt, emlékezetének cserbenhagyását,

hangulati nagy változékonyságát, képzeletének borzalmas képekben való elmerülését, nagy emberbarátságát és egyben embergyűlölő voltát; félt a haláltól, de gyűlölte az életet, félt attól, hogy akad egy orvos, aki 20.000 forintért mérget kever az ételébe.

Ezek dacára finoman hangsúlyozta Goldberg dr. következő észleléseit Széchenyiről (idézem Viszota nyomán¹): „Er verband mit einem reichen Vorrathe anmuthiger Geschichtchen eine Grazie und Feinheit des Ausdrucks, einen fast immer schlagfertigen Witz, eine Fülle von Menschenkenntniß, eine oft überraschende Schnelligkeit des Urtheils, eine Gewandtheit und Zartheit in der anspielenden Rede-weise, eine oft geistreich rhapsodische Vortragsform, eine überaus lebensvolle Mimik, dabei oft jenen Ausdruck des Wohlwollens, der Menschenfreundlichkeit und der Selbstverleugnung, die zumal beim ersten Eindruck auf den Ankömmling so bezaubernd einwirkte, dass es die Behauptung des Irrenarztes Guislain: „Es gibt Geistesranke, bei denen die Trennungslinie zwischen Weisheit und Narrheit schwer zu ziehen ist“, auf ihn volle Anwendung finden konnte.“ Alább látni fogjuk, hogy a mai elmekórtan épp ezt a Guislain által ingadozónak tartott határvonalat megvonni tudja a ma már sokkal behatóbban ismert lelki alkattan segítségével.

Ezen ellentmondó nézetek Széchenyi idegállapotáról halála előtti éveiben az idegorvost arra készítetik, hogy ezzel az idővel szakszempontból foglalkozzék, amit én két év előtt már megtettem.³ Ekkor mindenekelőtt Széchenyi István lelki alkátával általánosságban foglalkoztam és megállapítottam, hogy ő a szerfeletti lelki labilitás embere volt, de ez semmiképpen sem felelt meg valamely meghatározott elmekóros állapotnak, hanem Széchenyi István karakterológiai tulajdonságainak tartozéka volt. Igaz, hogy ez a labilitás tette lehetővé a lelki egyensúly megbomlását az 1848-as viharos események következtében, mire a döblingi magánelmeógyógyintézetbe való beszállítása vált szükségessé almási Balogh Pál orvosa segítségével; viszont igaz az is, hogy több év leforgásával fokozatosan visszaállott az 1848 előtti idegállapot, vagyis Széchenyi István eredeti kedélyállapota és szellemi világa, amit a döblingi irodalmi hagyaték fényesen bizonyít, mint erre fentebb Károlyi Árpád és Túri Béla nyomán utaltunk. ← Ámde Viszotának ellentétes felfogása az utolsó döblingi évekről kötelességünké teszi, hogy Széchenyi István utolsó éveivel, vagyis 1856-tól haláláig idegorvosi szempontból még egyszer foglalkozzunk, vagyis újólagos vizsgálat tárgyává tegyük a rendelkezésünkre álló anyagot. Tesszük ezt első sorban azért, mert nemzeti szempontból ajánlatosnak látszik, hogy hazánk kulturális újjáalkotójának ezen személyi kérdése véglegesen tisztáztassék és hogy a köztudatot a valóságnak megfelelő helyes felfogás hassa át.

Itt előre kell bocsátanom, hogy a fentebb említett két év előtti közleményemben kifejezett felfogásom Széchenyi döblingi elmeállapotáról Viszotát arra készítette, hogy ugyanezzel a kérdéssel a maga

¹ Viszota Gyula: Gr. Széchenyi István elmeállapota és halála. Irodalomtörténeti Közl., 1933 és Széchenyi-Füzetekben, I. 1934.

² Schaffer Károly; Széchenyi Döblingben. Budapesti Szemle, 1934 januári füzet.

részéről is behatóan foglalkozzék¹; erre én nyomban feleltem, de igen röviden, vagyis részleteket mellőzve, csupán a lényegre szorítottam és így részemről a vitát lezártam.² Hogyha ennek dacára ma a vitás kérdésre visszatérek, úgy ebben engem a szakorvosi valóság vezérel, mely valóságot egy nagyfotosságú, eddig vitásnak látszott nemzeti kérdésben végül fel kell ismernünk.

Fejtegetéseimnek legelső és fontos pontja: nem jut-e kifejezésre 1856-tól fogva az idős Széchenyiben az aggkor oly értelemben, hogy az értelmi műveleteket gyengítette volna. Eddig ez a kérdés kimondottan szakszerű taglalások tárgya nem volt, hiszen ennek már eleve is ellentmond Széchenyinek haláláig folytatott szinte lázas irodalmi tevékenysége. A mai alkalom azonban feladatommá teszi, hogy elvileg ezt a kérdést is elintézzük tekintettel Széchenyi korára. A meginduló kóros aggkor sarkalatos tünete a megjegyzőképességnek csökkenése mint az öregkori feledékenység tünete; ezt a körülményt kitűnően világítja meg a döblingi időknek egy teljesen megbízható tanúja, Kecskeméthy Aurél „Széchenyi I. utolsó évei és halála“ című munkája 179-ik lapján (Túri Béla után idézem): „Megfigyeltem, hogy néha tíz tárgyat is keresztül-kasul egymásba font: vájjon megtartja-e a fonalat, vagy régi képességei szerint legombolyítandja a felfogott eszmecsomókat. És valóban, nagyon ritkán történt, hogy elfeledte volna a kiindulási pontot.“ Ezt folytatólag Túri Béla (24.1.) mondja: „A Nagy Szatírában hosszú párbeszédekben a témák egész raja fonódik bele. Sokszor azt hisszük, hogy régen elveszett a felvett fonál, midőn a mások beszédei által megszaggatott párbeszédekben egyszerre mégis előbukkan, mint sokáig a sziklák vagy földrétegek közt eltűnt patak. Sokszor Széchenyi figyelmeztetésével maga adja kezünkbe a fonalat. Visszavezet tárgyához és gondolatmenetéhez, melyről azt hittük, hogy már maga is régen megfeledkezett“.

Ezekkel az adatokkal nem vág össze Goldberg doktornak, aki Széchenyit egy és negyed éven át kezelte és észlelte, feljegyzéseiből a következő kijelentés: „Gyakran és hirtelen elhagyja emlékezete“, amint erre Vízota utal.³ Ugyanő mondja: „A Széchenyit kezelő orvosok véleménye egyöntetűen az, hogy Széchenyi elméje 1848-tól haláláig nem volt egészséges; szellemi állapota ugyan javult, sőt 1857—1860 közt kedves, szellemes társalgó volt, de elmebajából nem gyógyult meg.“ Különös súlyt fektet Vízota dr. Goldberg véleményére, mert ez szerinte képzett szakorvos volt és ő volt az egyedüli, a pontos feljegyzéseket készített Széchenyiről. De emellett tárgyi-lagosan utal arra, hogy Fáik Miksa feljegyzései szerint Goldberg „szintén izgatott beteges egyén volt, aki nem tűrte el oly türelmesen Széchenyi beteges szeszélyeit, mint Görgen és a többi segédorvos. Széchenyi naplófeljegyzései is igazolják, hogy többször összeütközésre került a sor köztük. Ezeket figyelembe kell venni Goldberg véleményének taglalásánál“. Helyesen fűzi hozzá Vízota: „Goldberg —

¹ Vízota, id. Budapesti Szemle-cikk. 1934.

² Schaffer Károly: Válasz Vízota Gyula „Széchenyi utolsó négy éve Döblingben“ című cikkére. Budapesti Szemle, 1934 nov. füzet.

³ Vízota, id. Irodalomtört. Közi. 1933.

nem ismerve az 1848 előtti Széchenyit — egyik vagy másik jelenség-ből talán a kelletténél súlyosabb következtetéseket vont le, de kétség-telen, hogy orvosi megállapításai egészben véve helytállóak.” — Minden-esetre jellemző adat, hogy Goldberg két év múlva sajátkezűleg vetett véget életének. — Nézetem szerint a Goldberg-féle súlyosabb következtetés alá nem szabad a szellemileg sziporkázó Széchenyi emlékeze-tének helyel-közzel való fennakadását vonni, hiszen abban sokszor lehetett esetlegesség is, de különben ennek erélyesen mond ellent a Deák Ferencel és egyéb nagyságokkal folytatott többórás társalgásá-nak kifogástalan lefolyása.

Viszota Széchenyi írásaiban a szinte féktelen kitöréseket tartja aggályosaknak: „A rengeteg kitörésből csak egynehányat idézek, amelyek a magyarság szempontjából sok tekintetben igazak, de emberi szempontból nem helyeselhetők és jellemzik Széchenyi elmeállapotát.“ Itt sorolja fel a Ferenc József-re címzett súlyos kitételeket: „apostoli bitor“ „kemény szíve és rövid esze“ van, aki „ritka komédiás talen-tum“, „császári bakó“ stb., stb. Állítsuk ezzel szembe Türi Béla nagy megértésre valló következő felfogását (37.1.): „A Nagy Sztatírán-ban még merészebben és még gyakrabban alkalmazza ezt az írás-módot durvaságok mellett és az ötletességnek, a komikus elemnek oly lángeszű és sokféle formában való alkalmazásával, melyhez hasonlót nem ismerünk. A mű bizarsága nem rontja le csodálatos hatását, néha az ízlést is sértő szavai ha megdöbbennek is, de el kell ismer-nünk, hogy rettentően találóak és pompásan jellemzők. A szatírának mindig megvolt a joga, hogy a fölségest a triviálissal összeolvassza. A szarkazmus durva eszközökkel is dolgozik. Széchenyi a Blickről is azt tartotta, hogy durvaságok vannak benne, de előszavában ezt így magyarázta: „Képmutatókkal, hóhérokkal és gyilkosokkal, akik fertőzően büzlének az embervér és a nyomorúság szagától, nagyon nehéz finoman társalogni.“ Az előforduló triviális szavakról pedig úgy nyilatkozik, hogy azokban a legmélyebb fájdalom nyert kifeje-zést, mert a kétségbeeséssel határos fájdalom szintű nyilatkozik bárgyú tréfákban, mint keserű panaszokban. Széchenyi keze alatt felsikolt a tolla, mint mikor a művész keze alatt felviharzik a harag a húrokon és felszakadnak a húrok is. A Nagy Sztatúra nyelve alkalmazkodik a célhoz: pellengére állítani és a gúny keserű tenge-rébe fojtani azokat, akik egy világot misztifikálnak és egy nemzetet ölnek meg.“

Nézetünk szerint mindaz, amit Goldberg kifogásolt, jelesen az általános exaltáció, a sajátos bőbeszédűség, a gondolatugrás, az érzelmi szélsőségek, mind megvoltak az 1848 előtti Széchenyiben is. Nagyon tanulságosak e tekintetben az 1814-től 1829-ig terjedő naplófeljegyzések, melyeket Szekfű nyomán közlök.¹

„Ich bin so weich gestimmt, wenn ich etwas Vaterländisches sehe, dass eine Geige, ein Zimbal oder selbst ein Dudelsack hinreicht, mich wehmütig und weinerlich zu machen. Man soll das ildiom einer Nation nie nmstimmen oder gar zerstören wollen, es gleicht der Schmelze, die die Zähne überdeckt.“

¹ Szekfű Gyula: A mai Széchenyi. Révai kiadás. 1935.

„Bald finde ich mich hingezogen zu dem rohen Volk, welches ich im Grunde liebe, sie zu lehren, zu erhöhen, zu Menschen zu erziehen, bald kann ich es nicht sehen und stosse es von mir. Ihre Unwissenheit rührt mich; gern möchte ich mit Blut und Leben ihr helfen, ihr Schicksal teilen und vertragen. Oft entsetzt mich und entrüstet ihre ungerechte Blindheit, ihr Stolz und Eigendünkel. Wo werden meine Aschen ruhen, frage ich mich oft, in dem Vaterlande, in der Fremde?“

„Ist aber Ungarn ein freies Land? Beim gerechten Gott, nein! Der Edelmann ist frei, — der Bauer ein Diener, ein Slave!“

„10-ter dez. Wesselényis Jäger durchgegangen. „Er konnte bei dem Baron nicht aushalten, er schlage ihn zuviel“, einmal hätte er ihm 12 Ohrfeigen gegeben, dass er beinahe von Sinnen kam etc ... Allmächtiger Gott, wie hat mich dieser Fall ergriffen!“

Wir faselni soviel über Dicső Eleink etc, die auf das hauptsächlichste vergessen haben: „Nationale Independenz“. Es besteht Holland — Dánemark — Schweden — alle kleine Reichen in Teutschland — Hungarn konnte oder wollte allein nicht bestehen!! Hunde sollte man neben unsere Ahnen begraben!“

Ezekben a fiatal Széchenyitől származó szemelvényekben kifejezésre jutó forró érzések párosulva durva kifejezésekkel (az ősök mellé kutyákat temettetne), az érzelmi szöges ellentétek, a magyar faji érzésnek szinte páratlan mélysége teljesen megérteti velünk a döblingi lelkiállapotot és az ezt visszaadó szavakat, hiszen túlzás nélkül mondva valóságos lelki dübörgéseken esett át Széchenyi, amikor bíráló és támadó cikkeit írta, mint ez Túri Béla fenti plasztikus fejtegetéseiből kitűnik. Ami pedig az írásdühöt, szavalódühöt stb. illeti, úgy ezek a jelenségek Széchenyi sajátos egyéniségének olyan külsőségei voltak, amelyekből elmebajt megállapítani nem lehet. A mai pszichiáter egyáltalában nem csodálkozik a múlt század 50-es éveit pszichiáterének helyt nem álló felfogásán, hiszen abban az időben a mai lelki alkattan és karakterológia még teljesen ismeretlenek voltak, már pedig csak ezek segítségével lehet Széchenyi lelkivilágának egész terjedelmén áttekinteni és azt helyesen megítélni, amire tehát a múlt század pszichiátere egyszerűen képtelen volt. A régi pszichiáter Széchenyi egyes lelki jelenségeinek csupán a felszínén akadt fenn; a mai pszichiáter a lelki és jellemindividualizmus segítségével ezeket a jelenségeket még az egyéni normába tudja illeszteni és így való jelentőségüket felismerni. Ezek után érthető, hogy nem fogadom el, illetve lehetetlen elfogadnom Goldberg dr. véleményét és ezzel egyúttal feleletet adok Vizota következő kijelentésére: „Érthetetlen előttem, hogyan lehetséges az, hogy Schaffer oly könnyedén elveti Széchenyi kezelőorvosainak véleményét és huzamos időn át szerzett tapasztalatait.“ Tapasztalataikat elfogadom, véleményüket nem.

Végezetül utalnék Széchenyi utolsó naplójegyzeteire.¹

1860 március 20-án: „Ich lebe nicht mehr“; március 21-én:

„Das Leben ist mir lästig“; március 22-én: „Mein Ende naht mit Riesenschritten. Sie werden mich ins Unendliche quälen. Ich muss mich dem entziehen!“; március 25-én: „Unabwendbar — verloren! mein Ende (?) kann jeden Augenblick eintreten“; március 28-án: „Ich stöhne nach Vernichtung“; március 28-án: „Jósika gestorben! Unerstzlicher Verlust!“ március 29-én: „Voll Verzweiflung“; március 30-án: „Verzweifelt, kann nicht leben und

¹ Szekfü id. m.

auch nicht sterben“; március 31-én: „Bin verloren“; április i-én: „Kann mich nicht retten!“

A mai szakemberre nézve kézenfekvő, hogy ezek a megrendítő végső kitörések nem elmebetegségi tünetek, hanem a lelki kétségbeesés csúcspontján levő öntudatos lelkiállapotnak megdöbbentő jelzői; hiszen hogy ha elmebeteg kóros elmeállapota következtében jut a lelki izgalom tetőfokára, úgy az ilyen rendszeres írásbeli feljegyzésekre képtelen, tehát nem is írhatja le azokat. Széchenyi a leg súlyosabb, legkínosabb lelki felcsigázottság állapotában leledzett akkor, amikor ezeket az agyongyötört lelkéből feltörő szavakat írta, melyeknek megírása önmagában bizonyíték az eredeti Széchenyi mellett, mert ezekben hamisítatlan lelki egyénisége tükröződik vissza és öngyilkossága nem megzavart elméjének, hanem a lelki kibontakozás minden lehetőségétől megfosztott embernek rémtette volt. 1856-tól fogva haláláig pedig a Károlyi Árpád és Türi Béla által joggal magasztalt írásai a politikai alkotó erő csúcspontján állónak munkáját tárják elénk és az abban megnyilvánuló csodálatraméltó gondolat-társítás és gazdagság már önmagában is kizárja az elmebajt. Az 1848—1856-ig elhúzódo elmezavar külső események lélekremergető hatásának volt a következménye; ezen időszak előtt és mögött fekvő hosszú években Széchenyi bár mindenképpen nagyon egyéni lelki-életet élt, de ebben a mai elmekörtannak nincs mit keresnie, hanem csakis a modern lélektannak. Itt utalnék a Magyar Szemlében 1933-ban tett fejtegetéseimre¹ és főképpen Kornis Gyula² munkájára hívnam fel a figyelmet, aki ebben Széchenyivel mint a szubjektív típusú államférfi képviselőjével foglalkozott. Kornis Gyula tolla lenne hivatva a lélektani részletekbe belemertülni és így nagy emberünk szellemi alkataról a hozzá méltó képet megfesteni. Ebben a felfogásban meg erősít engem már az is, amit Kornis egészen mellékesen rajzol Széchenyiről Apponyi Albertici való párhuzamba állítása alkalmával³ és midőn erre hivatkozom, legyen szabad ebből csupán csak a Széchenyire vonatkozó lelkirajzát kiemelnem. Kornis szerint Széchenyi filozófus-természet, de a nagyélet realistája, a politikai aktívizmus képviselője. Széchenyi őseredeti alkotó lángelme, aki gyöttrő élmények, keserves önmarcangolás közepett rajzolja ki magának a jobb jövő képét; ösztön és intuíció űzi-kergeti; reformtervei leikével, egész valójával abszolút módon azonosulnak, reform és ő egyet jelent. Széchenyi a forró megélés embere, aki sokszor csak foltokban, izzó élményekben és egy tűzhányó lökéseiben, rapszodikusán gondolkodik; a magyar faji önértet, az eredeti magyar nemzeti szellem apostola, az egész nemzetet felölelő egység rajongó híve, a nemzeti élet kipítésének demiurgosza. Széchenyi politikai pályáját igazában a Hitellel kezdi, amelyben a rendiséget támadja, de viszont ezért neki is sok támadásban van része; majdnem nemzetgyalázással vádolják a magyarságot önismeretre rázó korbácsütései miatt. (Figyeljük jól meg:

¹ Schaffer Károly: Gróf Széchenyi István lelki világa. Magyar Szemle, 1933. XVIII.

² Kornis Gyula: Az életkorok politikai típusai. Magyar Szemle, 1933. XVII.

³ Kornis Gyula. Apponyi világnézete. — 1935. Franklin Társulat.

Széchenyit már 1830-ban nemzetgyalázással, 1857-ben uralkodó-káromlással vádolják!) Ilyen lélekrajzzal jutnánk Széchenyi emberi jelentőségének igazi képéhez, melyhez a pszichiáter segítségére szükség nincs, mert Széchenyi elmebaja múló epizódnál egyéb nem volt. Emellett persze vitathatatlan, hogy Széchenyi sajátos egyénisége olyan hangszer volt, mely különösen válságos lelki helyzetekben különös hangokat is tudott adni és így történhetett meg az, hogy a kiváltott lelki zavar (pszichiátriái megállapítás szerint amentia) lefolyásában szokatlanul elhúzódó volt, szintúgy a feltisztulás folyamata; végül Széchenyinek mindenesetre különösnek látszó, Angyal Dávidnak is feltűnt ragaszkodása az elmeógyógyintézethez egészen személyes felfogásában gyökeredzhetett, mit a Béla fiához intézett parainesisében azonban ritka szabatsósággal meg is okol: „Es gibt sehr viel Spezialitäten, die das Unglück haben in einem Irrenhaus relegiert zu sein, die in der vollkommenen Überzeugung leben, dass sie gescheit sind und es auch allen Leuten sagen, ohne dass es jemand glaubt. Ich z. B. gebe zur Ursache, wenn man mich fragt, warum ich denn eigentlich in der Döblinger Anstalt bin, das an: Ich zu lichte sehe, alle meinen Illusionen verloren habe, nichts hoffe, etc. und demnach keinen Winkel der Erde entdecken könnte, wo ich mich besser vor den Menschen und vor mir selbst zu verbergen die Täuschung hätte. Ja, so sehe ich meine Lage; kann aber nicht die Pretension haben, dass auch andere Menschen diese Ansicht teilen“. Széchenyi ezen kijelentéseiben, melyeket 1856-ban tett, a tisztánlátás és helyzetkritika teljes birtokában levőnek mutatkozik és ezzel rácsafol Viszotának arra a feltevésére, hogy 1857-től 1860-ig csupán látszólagos helyreállítás szerepelt volna.

Legvégül csupán teljesség okából legyen szabad hangsúlyoznom, hogy a legújabbban Zarek Ottó által Széchenyire vonatkozóan feltételezett mániás-depresszív elmezavar nem egyéb, mint az olvasott laikus írónak tetszetős, de merő állítása, mely felett a pszichiáter napirendre tér; ezzel csupán újabb tévhit támad. Legutóbb¹ utaltam nyomtérképekre arra, hogy Széchenyi világegyetében sem mániás, sem melankóliás (depresszív) nem volt, tehát szak szempontból a búskomorság nem-csupán tarthatatlan, hanem olyan laikus meghatározás, mely Grünwaldtól kezdve a mai napig elég félreértésre és fogalmi zavarra adott módot.

SCHAFFER KÁROLY

¹ Schaffer Károly: Néhány idegrovosi megjegyzés Zarek Ottó „Kossuthjáról. Budapesti Szende, 1935.

A VERSÍRÓ RÁKÓCZI

A RÁKÓCZI-ÉV utolsó heteiben váratlanul egy igen kedves és értékes adatra bukkantam, amelynek segítségével Rákóczi egyéniségének újabb, eddig ismeretlen oldalára világíthatunk, hogy arcképét teljesebbé, színesebbé tegyük.

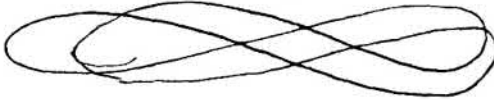
II. Rákóczi Ferenc háborújának egykorú irataiban kutatva, foglalkoztam azokkal a titkos íráskulcsokkal is, amelyek segítségével a fejedelem és közegei bizalmas levelezésüket végezték. Az Országos Levéltárban őrzött Rákóczi-levéltár gyűjteményében mintegy 90 darab, különböző korból származó és különböző rendszer szerint készült rejtjelkulcsot¹ — azaz titkos írás szerkesztésére és megfejtésére szolgáló táblázatot — találtam, ami annak bizonyítéka, hogy a levelezésnek ez a módja, a fejedelem irodáiban magas fokon állott.

Különféle rendszerek szerint dolgoztak. Betűk, számok, számcsoportok, jelek helyettesítették megfelelő kombinációk alapján az abc betűit, vagy a levelekben gyakrabban előforduló szavakat, hadi, diplomáciai szakkifejezéseket, stb. Ezeknél az utóbbi rendszereknél éppen emiatt hamar megállapíthatja bárki azt, hogy egy-egy ilyen táblázat diplomáciai, hadi vagy közigazgatási természetű levelezésekre szolgált, aszerint, hogy katonai műszavak, vagy diplomáciai kifejezések, stb. vannak azokban felsorolva.

Tanulmányozás közben kezembe akadt egy ilyen, a fejedelem magakezével írott titkosírás megfejtés táblázata, amelyben meglepetéssel vettem észre azt, hogy abban — minden eddigi rendszertől eltérően — csupán a benső lelki étellel, szelíd, gyöngéd érzelmeikkel foglalkozó kifejezéseket lehet olvasni. Háborúval, diplomáciával és egyéb világi dolgokkal kapcsolatos szavakat e táblázatban nem találunk. Ebből tehát azt következtettem, hogy Rákóczi ezt a titkosírás kulcsot legbizalmasabb, magán levelezése számára készítette. Az abc betűit háromjegyű számcsoportok helyettesítik, azután pedig a, b, c, rendben, minden betű alatt, 10—20 különféle szót találunk, amelyeket a titkosírásban szintén háromjegyű számok helyettesítettek. A titkosírás táblázatokon érthető okokból keltezéseket nem szoktak feltüntetni s így ezen a — félív nagyságú, — papírlapon sem találtam nyomát annak, hogy Rákóczi mikor és milyen célra szerkesztette ezt a titkosírás kulcsot. Amikor megfordítottam a papírlapot, újabb meglepetésben volt részem. A táblázat hátulsó oldalán, Rákóczi kezeirásával írt (fotókópiában itt bemutatott) nyolcsoros francia

vers olvasható, melynek hű másolata az eredeti helyesírással és hibákkal:

*Dans cet éloignement et si triste Séjour
Comme la Raison veut que se cache mon amour
Le destein cruel me veut fair souffrir
Mais J'esper que l'Amour finira mon martyre
Par un lien Eternel autant doux que Glorieux
Faisant d'un Amant un epoux heureux
Cachons nos Sentimens degvisons nos tendresse
Pour Jouir un jour d'un plaisir sans cesse*

»Dans cet éloignement et si triste Séjour
Comme la Raison veut que se cache mon amour
Le destein cruel me veut fair souffrir
Mais J'esper que l'Amour finira mon martyre
Par un lien Eternel autant doux que Glorieux
Faisant d'un Amant tan epoux heureux
Cachons nos Sentimens degvisons nos tendresse
Pour jouir un jour d'un plaisír sans cesse.“

Magyarul, László József tisztelt barátom műfordításában:

„Borús magányomban, bús távollétben
Eszem parancsára titkolom szerelmem,
S a sors most kegyetlen szenvedésre ítél.
De éltet a remény, hogy kínom véget ér,
S a szerelem édes, örök köteléke
Szeretéből férjjé, boldoggá tesz végre.
Hordjunk hát álarcot, rejtjük el hát vágyunk,
Hogy egy nap elnyerjük örök boldogságunk.”

A vers szavai, kevés kivétellel, mind megtalálhatók az említett titkosírás táblázatban. A tinta színe, a lúdtoll vastagsága, a betűk, a cifrázatok egyező írásmódja és rajza, mind azt bizonyítják, hogy Rákóczi ezt a verseskét a táblázattal egyidőben, magakezével írta, mintegy fogalmazványképpen, ugyanarra a papírlapra rendes írással, mielőtt annak szövegét, a titkosírás kulcs segítségével, a levélnek tisztázati példányába áttűtette.

Nem kétséges hogy a kézírás Rákóczié. Előbb azonban bizonyosságot kellett szereznem arról, hogy saját szerzeménye-e a vers, vagy pedig egy, egykorú francia költemény másolata, amely talán megnyerte a fejedelem tetszését.

Vizsgáljuk meg közelebbről a költészettan segítségével a verseske sorait. Külső alakja és tartalma szerint a madrigál név alatt ismert francia műfajt közelíti meg (kis szerelmi szonett-féle). Versformája a klasszikus francia írók — Corneille, Racine, MoHére —

kedvelt alexandrinusa akar lenni. E versforma követelménye a soronkénti 12 szótag, a 6-ik szótag után az értelemszerű tagozódásból következő caesurával. Ebből a szempontból tekintve majdnem valamennyi sor hibás, ami onnan ered, hogy annak írója nem vette figyelembe a francia verselés szabályait, főúcnak nem tűnt fel az, hogy a francia szöveget magyaros kiejtés szerint tagozta és nem ügyelt arra, hogy ezáltal a szótagszámok sántítanak. A szövegben sok a francia helyesírási hiba, amelyek közül egyik-másik is oka annak, hogy a verslábak döcögnek s a szótagszámok a sorokban nem egyformák. Vagyis, — ha a verset hangosan, helyes francia kiejtéssel olvassuk, metrikai szabálytalanságai azonnal feltűnnek. Mindebből azt következtethetjük, hogy a vers írója nem volt született francia és nem volt gyakorlott versíró. A helyesírási hibák is arra vallanak, hogy nem egy eredeti francia vers lemásolásáról van szó, hanem annak szerzője, — magyarul gondolkodó, de franciául jól beszélő és mindenesetre költői hajlammal és érzékkel megáldott ember.

Már az eddig elmondottak után sem lehet kétséges az, hogy a verset Rákóczi költötte. De vannak erre még határozottabb bizonyítékaink. A mondatok szórendje, sok kifejezése ismételten előfordul Rákóczi franciául fogalmazott leveleiben. Mint minden embernek, neki is voltak kedvenc szavai, ilyenek: például a „destin“ és „souffrir“, amelyeket leveleiben és e versében is következetesen ugyanazzal a helyesírási hibával: „destein“ és „soufferir“-nek ír. Jellemző a „mon martyre“ kifejezés is, amelyet Rákóczi — különösen a felkelés második felében s száműzetésének éveiben írt leveleiben — igen gyakran és szívesen használt, szomorú helyzetének megjelölésére.

Ismerjük Rákóczi lelkivilágát, különösen pedig az utóbbi évek kutatásainak eredményeképpen a fejedelem egyéniségének sokoldalúságát. (Csak egy munkára, a Lukinich Imre szerkesztésében most kiadott Rákóczi-Emlékkönyvre kell hivatkoznom, amelynek 18 fejezetéből kellőképpen kidomborodik valóságos lelkiállata.) Zolnai Bélának, úgy ebben az emlékkönyvben — Rákócziról az íróról — írt fejezetéből, valamint ugyané tárgyról írt régebbi munkájából is csodálattal tekinthetünk Rákóczi lelkének mélységeibe, aki, a felkelés viharos nyolc éve után tétlenségre kárhóztatva, mint „a vallásos elmélyülés magábavonuló szentje“ a magyar szellemi élet egyik, akkori legérdekesebb egyénisége volt. Confessiójában, elmélkedő vallásbölcseleti és társadalombölcseleti írásaiban nemcsak íráskészségéről és bölcseleti hajlamáról, hanem költői gondolatainak gazdagságáról és számyaló képzeletvilágáról is tesz tanúságot. Rákóczi voltaképpen grosboisi remete korszakában lett íróvá, de hogy egész életében fogékony volt a költészet és irodalom iránt, ezt számtalan levele bizonyítja. Lelkivilágának mélyen gyökerező terebélyes fáján kivirágozhatott tehát az a kis virág is, amelyet ebben a versben fedeztünk fel, mint Rákóczi érzelmeinek költői megnyilatkozását.

Tisztáznunk kell azonban azt a kérdést, hogy kihez, milyen körülmények között, mikor írhatta Rákóczi ezt a verset, mert nehéz feltételezni azt, hogy üres óráiban, minden személyi vonatkozás nélkül — l'art pour l'art — verselgetett volna, hiszen akkor minden

bizonytal több verse marad meg az utókor számára, ilyenek pedig tudomásom szerint eddig nem kerültek napvilágra. Rákóczi különben sem volt lírikus természet s ha kedvtelésből írt volna verseket, akkor azoknak alaphangja valószínűleg ugyanolyan mélabús, lemondó, Isten akaratában megnyugvó lehetett volna, mint amilyen hangulatban legtöbb levelét, Confessióját és emlékiratának sok részét írta. Az itt bemutatott versben azonban annyira határozottan érezhetjük a költői gondolatoknak egy bizonyos személyhez való tapadását, hogy nem kételkedhetünk abban, hogy Rákóczi e sorokat mély szerelmének, vonzalmának tárgyához, vagyis élő személyhez intézte.

Rákóczi életének különböző szakaszaiban négy nő játszott nevezetesebb szerepet. Mint egész fiatal ember, titokban jegyet váltott Magdolna darmstadt hercegnővel. Ezt a házassági tervét a császári udvar megghiúsította. A verset Magdolnához Rákóczi nem írhatta. Sem annak szövege, sem Rákóczi akkori körülményei nem egyeznek azzal a helyzettel, aminek képét e versben nyújtja. Mivel pedig e titkosírás megfejtési táblázata a verssel, a vörösvári Rákóczi-Aspremont-Erdődy levéltárak anyagából került viszontagságos úton az Országos Levéltár mai birtokába, a vers feltétlenül a felkelés háborús évei alatt született, mert Thaly Kálmán helyes megállapításai szerint (Archívum Rákócziánium I. kötetéhez csatolt előszavában) ebben az anyagban ezekből az évekből származó iratok gyűjteménye található.

Feleségéhez, Sarolta Amália Hessen-Rheinfels-i hercegnőhöz szintén nem írhatta e költeményt. Jóformán ismeretlenül, egyszeri találkozás után vette feleségül és már házasságának legelső éveiben kiábrándult iránta érzett szerelméből, önvallomásában őszintén bevallja azt, hogy folytonos „házi háborúságai miatt“ a házaseletet nyúgnek tartotta. A hercegasszony valóban nem bizonyult Rákóczi méltó élettársának. A könnyelmű szórakozásokat többre becsülte annál a hivatásnál, amit a gondviseles a felkelés nehéz éveiben Rákóczi oldalán a magyar felkelés élén neki kijelölt. A háború alatt csak egyszer találkozott férjével. A bujdosás első éveiben ugyan Lengyelországban rövid ideig együtt laktak, de mint Rákóczi írja, minden szeretet nélkül, egymás mellett, s amikor a fejedelem Jaroslau vidékéről végleg Danzigba költözött, feleségét nem vitte magával.

A harmadik asszony, akire Rákóczi élete végéig gyöngédséggel, tisztelettel gondolt, gróf Batthyány Ádám, horvát bán felesége, később özvegye, Strattmann Eleonóra grófnő volt. Vele Rákóczi azonban csak a felkelés előtt és annak első éveiben volt összekötöttségben. A grófnő Bécsben és nyugatmagyarországi birtokain élt és Rákóczi írásaiban nem találjuk nyomát annak, hogy később is leveleztek volna egymással.

A legnagyobb szerepet Rákóczi életében kétségkívül Sieniawski Ádám herceg, belzi palatinus felesége, Lubomirska Iona Erzsébet játszotta. Sieniawski közös Báthory-ősök révén rokonságot tartott Rákóczival, ő és felesége voltak azok, akik a bécsújhelyi börtönéből Lengyelországba menekült Rákóczit legelőször felkarolták és Brzezan várában otthont adtak neki. Úgy a felkelés előkészítésében, mint a háború alatt is állandóan támogatták Rákóczit és a magyar ügyet.

Ugyancsak ők voltak azok, akik Rákóczit, a felkelés után kezdődő bujdosásának első időszakában, Lengyelországban segítették. A hercegnő sokat fáradozott azon, hogy a nagy politikában szerephez jusson. Hogy e politikai terveiben a magyar ügy támogatása milyen szerepet játszott, az ma még nem egészen világos. Egyesek szerint¹ több volt abban a számítás, mint a magyar ügy iránti rokonszenv, de tagadhatatlan az, hogy Rákóczi sokat köszönhetett neki. A fejedelem önvallomásában igen sokszor foglalkozik a hercegnővel és nyíltan bevallja Isten és emberek előtt, hogy hozzá kezdetben inkább politikai, később pedig valódi, szenvedélyes szerelmi kapcsolat, meleg és élénk viszony fűzte, amely közel 10 évig tartott. (1701—1711-ig.)

Amikor Rákóczi 1703 nyarán Lengyelországból Magyarországra jött, a személyes kapcsolat közöttük egy időre meglazult. Amikor azonban a felkelés hanyatlásának kezdetén 1708 után és a következő években Rákóczi leginkább a Felvidék keleti részén¹ — főleg Munkács várában — tartózkodott, újból fellobbant a hercegnő iránti szerelme. Találkoztak Munkácsra és Rákóczi, hacsak egy-egy napra is, többször Lengyelországba utazott, önvallomásainak tanúsága szerint: „államügyek ürügye alatt, de hogy miert, azt Te tudod Uram.“ E munkájának más lapjain is — szinte marcangoló önváddal — foglalkozik szerelmi kapcsolatával, amely azonban később talán már terhére volt. Amikor pedig 1711-ben sikerült neki az érintkezést megszakítani, megkönnyebbülten jegyzi fel, hogy már csak azért ápolta a hercegnővel! barátságát, hogy a szerelem gyűlöletté ne váljék.

Rákóczi nem volt felületes, könnyelmű ember, még kevésbé léha, csupán pillanatnyi örömeknek hódoló természet. Feleségétől lelkileg is távol, magárahagyatva élte át a felkelés legnehezebb éveit. De bizonyára vágyott gyöngédség iránt s mivel házasesetét már csak forma szerinti kapcsolatnak tartotta, elhihetjük azt az erős vágyát, hogy annak bilincseitől törvényes úton is megszabadulva, újból házasságra léphessen. Sieniawskiné azonban szintén házasesetet élt, tehát nem volt szabad. (Életéről, születési, házassági adatairól — bár kutatásaimat Lengyelországra is kiterjesztettem — nem sikerült adatokat szerezni.) Hogy hogyan és mikor akarta Rákóczi ezt a kérdést megoldani — azt ma nem tudhatjuk. Erre a kérdésre talán akkor fog fény derülni, ha napvilágra kerülnek Rákóczinak Sieniawskinéhez írt levelei, amelyek Thomasivskyj említett közleményében található adat szerint, Lengyelországban megvannak. De, hogy Rákóczi komolyan foglalkozott ezzel az — egyelőre megoldhatatlan — házassági tervvel, annak bizonyítéka éppen az itt közzétett kis szerelmes vers.

Hogy Rákóczi madrigálját valóban Sieniawskinéhez írta, azt a következő bizonyítékokkal igazolhatom.

A vers hangulatából és egyes kifejezéseiből jogosan következtethetjük azt, hogy azt Rákóczi 1708 közepe és 1710 eleje között fekvő időben írta. Sieniawskiné ezekben az években lengyelországi birtokain, ő pedig Felső-Magyarországban tartózkodott. A „triste sej our“ alatt Rákóczinak azt a magárahagyott helyzetét érthetjük,

¹ Dr. Thomasivskyj J.: Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez. Századok 1912. évf. 123-124. o.

amikor nemcsak a francia kapcsolatokba és XII. Károly segítségébe vetett reménye kezdett elhalványulnia hanem környezete is bomladozni kezdett, alvezérei közül sokan elpártoltak és neki szomorúan kellett éreznie azt, hogy az ország kimerült és únja a háborút. A „raison“ azaz a józan belátás, az ész parancsszava azt kívánja, hogy szerelmét eltitkolja. Ez is érthető; válságos helyzetében, teljesen bizonytalan jövő előtt, mindaddig, amíg házassági köteleke fennáll, titkolnia kellett érzelmeit. Ugyanezzel a gondolattal foglalkozik s ezen tépelődik egyébként Confessiójának főleg abban a részében, amelyben életének 1708 és 1710 között átélt eseményeit írja le. Végül pedig, amint nem vesztette el a már akkor mindjobban megfeneklett felkelés diadalmas befejezésében való hitét, éppúgy remélte szerelmének azt az örvendetes, házasság útján való megoldását, amely pedig az akkori helyzetben lehetetlennek látszott.

Azt egész határozottan mondhatjuk, hogy Rákóczi az említett években ilyen vonatkozásban csak Sieniawski hercegnőre gondolhattott, tehát a verset csak hozzá intézhette. De ha még lenne kétségünk eziránt, azt megszüntetheti a már többször említett titkosírás megfejtésére készült táblázat behatóbb vizsgálata. A szavak között található földrajzi nevek, kivétel nélkül lengyelországi helymegjelölések és Krakkón, Lembergben, Varsón kívül, kizárólag csakis olyan községek vagy várak, amelyek mind Sieniawski Ádám vagy felesége birtokain feküdtek. Ezek: Brzezan, Olesitze, Poulawa, — mind olyan helyek, amelyeken Sieniawskick állandóan laktak. Még egy földrajzi megjelölés található a rejtjelkulcsban, „Oujasdub“ néven. Ilyen nevű községet Lengyelország — közelebből Galicia — térképén nem találunk. A „dub“, mint szóvégződés, a lengyel nyelvben szokatlan és annak ilyen helyen nincs értelme. De van egy Ujazd (franciás kiejtéssel Oujasd)nevű község Jaslótól északra, a Wisloka partján, amely akkor szintén Sieniawski-birtok volt. Valószínű tehát, hogy ennek tartozéka lehetett egy, talán Ujazdow nevű, ma már nem létező kastély vagy község, amelyet Rákóczi „Oujasdub“-nak írt.

A kört — úgy hiszem — ezzel bezártam e kérdés körül. Összegezve az elmondottakat, nem alaptalan az a meggyőződés, hogy a Rákóczi-levéltárban talált rejtjeltáblázatok egyikére írt kis francia madrigál Rákóczi szerzeménye s azt Sieniawski hercegnőhöz írta.

E közleménynek nem célja az, hogy a fejedelem magánéletének bizalmas részleteit boncolgassa, hiszen ma már amúgy is jól ismerjük mozgalmas életének minden vonatkozását. Céлом csupán az volt, hogy a fejedelem államférfiúi, hadvezéri, szabadságharcosi arcképére egy új ecsetvonást húzzak, amelynek nyomán a fejedelem lelkivilágának költői megnyilatkozását, versírókészségét is megismerjük.

MARKÓ ÁRPÁD

LÁNGÉSZ ÉS ÓRÜLET

ASZELLEMÓRIÁSOKNAK, különösen életükben, többnyire rajongóik és ádáz ellenségeik vannak. Az Isten legnagyobb ajándéka az emberi értelem. A természet legnagyobb csodája az emberi értelem alkotó ereje. Az ajándékokat hódolattal szoktuk fogadni, a csodák előtt rendszerint leborulunk. De azt, aki dúsabb ajándékot kap, mint mi, aki a csodák áldásában bővebben részesül, bizony nem egyszer irigyeljük és gyűlöljük is. Gyarló emberi tulajdonság: észokok helyett hangulatok, érzelmek, indulatok alapján ítélni. Pedig ilyen lelki rúgok a fő mozgató erők bennünk akkor is, midőn tisztelettel vagy félelemmel, irigységgel és gyűlölettel nézzük azokat, akik szellemileg fölöttünk állanak. Egy ember lelki képességeinek értékelésében az iránta való hódolatunk, tiszteletünk, rajongásunk éppen úgy ítéletbeli fogyatékoságnak, tévedésnek, egyoldalú túlzásnak teheti alapját, mint irigységünk vagy gyűlöletünk.

A zseni és az elmebetegség összefüggésének, rokonságának kérdését nem az irigység és nem a gyűlölet szülték, de a tapasztalati megfigyelések tették indokolttá a problémának tudományos-elmeorvosi megvizsgálását. Egészen természetes azonban, hogy már a rokonság lehetőségének feltételezésével szemben is másképpen viselkedtek és viselkednek a rajongók és másképpen a gyűlölők. A rajongók a zseni méltóságát, a zseni tekintélyét féltik az elmeorvos beavatkozásától. A gyűlölők kárörömmel kürtölik világgá és általánosítanak, ha az elmeorvos megállapítása szerint egy-egy szellemóriás bizonyos tekintetben fogyatékosnak, betegesnek bizonyult, vagy kiderült róla, hogy éppen elmebetegségben szenvedett. Szabad tehát vájjon ezzel a kérdéssel nem szakfolyóiratban foglalkozni? Hiszen mindannyian tudjuk, hogy a csak nemrég elhunyt nagyjainknak gyűlölőik nem egyszer még ma is nagyobb számban vannak, mint csodálóik. Véleményünk szerint minden azon fordul meg: ki és hogyan nyúl a tárgyhoz. Egy bizonyos: a zseni értékét csak a zseni alkotásának jelentőségével lehet mérni. Az igazi zseniális alkotás pedig idő- és ítéletálló. Nincs az az esztétikus, nincs az az elmeorvos, ki az ő megállapításai-val annak értékéből egy jottányit is képes elvenni.

A zseni és elmebetegség közötti rokonság kérdésének története mondhatni egyidős az emberiség történetével. A régi bölcsök: Euripides, Sokrates, Demokritos, Plato, Seneca, Aristoteles, Diderot stb. mind foglalkoztak vele. Hogy a probléma újból az érdeklődés előterébe került, annak több oka is van. A legjelentősebb a tudományok fejlődésé-

ben keresendő. Egészen természetes, hogy minden tudomány, ha fejlődésében újabb komoly állomáshoz érkezik, régi megállapításait haladásának megfelelően átvértékelní igyekszik. Problémánk újabb megvilágításához az ösztönzést a lélektannak, különösen a primitív népek lelkicletére vonatkozó kutatásoknak, a pszichoanalitikus elmélyedésnek, az örökléstan ismeretek haladásának és nem utolsó sorban a pszichiatriai alkattani kutatásoknak új eredményei adták. A zseni fogalmának lélektani tisztázása a magasabb értelmi képességek vizsgálatához kapcsolódott. A kérdést a tudományos irodalomban a legkimerítőbben a modern typologia megteremtője, Kretschmer, valamint a híressé vált „Genie, Irrsinn und Ruhm“ című hatalmas munka szerzője, Lange-Eichbaum tárgyalják.

Mindkét szerző a kérdésnek sok új oldalát világította meg, a vizsgálati lehetőségeknek számos új útját mutatta meg, rengeteg értékes pathographiai adatot gyűjtött össze, de a kérdés lényegére, a probléma gyökerére vonatkozóan tulajdonképpen újat nem mondott, a régi, még Lombroso által képviselt álláspontot tette — ha módosítottan is — magáévá. Kretschmer szerint „a zseni ritka és szélsőséges változati képződmény, kinek éppen szélsőséges voltánál fogva sok lényegbeli közössége van a szintén szélsőséges pathológiás kilengésekkel.“ A rendkívüli tehetség mellett a zseni egyik legfontosabb és nélkülözhetetlen összetevőjének a psychopathiát tartja, mely azonban egymagában még nem belépőjegy a Parnasszusra. (Psychopathának álmában az olyan egyéneket nevezük, kiknek a normálistól eltérő, szokatlan, az elmebetegségekre emlékeztető kóros lelki tulajdonságaik vannak, az ilyen egyének elmebetegségekre, lelki megrázkódtatások okozta ideges reakciókra, neurosisolara, élvezeti szerekkel való visszaélésekre, alkoholizmusra, morphinizmusra, cocainizmusra különösen hajlamosak. Általában érzékenyebb idegrendszerűek, mint az egészséges ember.) Lange-Eichbaum tagadja a zseninek, mint sajátágos embertípusnak, mint természeti objektumnak létezését. Állítja, hogy zsenik a legkülönbözőbb fajtájú emberek közül, még a korlátoltak közül is kikerülhetnek. Bár határozottan nem mondja ki, a hírnevet és a zsenit többnyire azonosítja, mert hiszen a nagy hírnévre szert tett embereket tiszteli a tömeg zseniként. Lange-Eichbaum szerint a zseni és az elmebetegség nem azonos fogalmak, de a különcc, az elmebeteg könnyebben válhat híressé és ezáltal zsenivé. Ha a „Genie, Irrsinn und Ruhm“-ban összegyűjtött adatokat vizsgáljuk, a szerzővel egybehangozóan mi is gyanút fogyhatunk, hogy a híressé vált emberek túlnyomó többsége sem épelméjű, sem elmebeteg nem volt, hanem a psychopathák nagy táborából került ki. Lange-Eichbaum nagyjában 10%-ra becsüli azoknak a híres embereknek számát, kik lelkileg egészségeseknek mondhatók, ugyancsak 10%-ra az elmebeteg kiválóságok számát, míg a „zsenik“ 80%-át a psychopathák közé sorozza. S valóban megállapítható, hogy sok zseni szenvedett a neurosis valamilyen fájában, sok zseni esett áldozatul a mérgezősomszomságnak, alkoholizmusnak, morphinizmusnak, sok kiváló embernél fordultak elő átmeneti tudatzavarok, az érzelmi, a sexuális élet anomáliái. Lange-Eichbaum ezeknek a psychopathiás tulajdonságoknak a zseniális alkotás keletkezése szempontjából is genetikai jelentőséget tulajdonít, s azt mondja, hogy a zseniális egyén teljesítménye gyakrabban származik pathológiás indítékból, mint egészségesből, különösen gyakran neurotikus feszültségekből, szertelenségekből, kórosan fokozott tevékenységi ösztönből, csapongó, zabolátlan képzelettevékenységből, a mérgeélvezés keltette élményekből vagy éppen psychotikus élményekből. Az egészséges, mindennapi életmódot folytató ember, legyen bármilyen tehetséges is, nem tűnik ki annyira a többiek közül, mint a psychopatha, akiben mindig van valami különös, újszerű, titokzatos, kinek életfolyása is különbözik és gyakran tragikus fordulatokkal, súlyos lelki krízisekkel színezett és aki nem egyszer psychotikus megbetegedésekkel, öngyilkossági kísérletekkel vagy éppen öngyilkossággal kerül a figyelem, a szenzáció középpontjába. A beteges indítékból származó alkotás éppen idegenszerű, homályos, titokzatos tartalma miatt könnyebben kerülhet a hír szárnyára. Lange-Eichbaum tanításának végső eredményeként a következő tételt állítja fel: nem a zseni abnormis, hanem az abnormis lesz könnyebben híres és válik ezáltal könnyebben zsenivé.

Kretschmer, de különösen éppen Lange-Eichbaum állásfoglalása a zseni és elmebetegség összefüggésének kérdését megint az érdeklődés homlokterébe juttatták. A magyar szerzők közül elsősorban

Schaffer Károlynak, a nagy magyar psichiaternek véleményét tartom kiemelkedőnek, kinek a kérdésre vonatkozó felfogását, mely a Lange-Eichbauméval homlokegyenest ellenkezik, a Magyar Szemle olvasóközönsége a lap hasábjain már olvashatta. Emlékeztetőül a következőket idézem: „Lange-Eichbaum szerint a psychopathia bizonyos zseninemző értékkel bírna, mondván, hogy bár a psychopathia önmagában bizonyos csökkent élettani, biológiai értéket jelent, vagyis saját kifejezése szerint tulajdonképpen bionegatív és így nem logikus psychopathiás nagyobbértékűségről (psychopathische Höherwertigkeit) szólni, mégis azt mondja, hogy az, ami a psychopathia segítségével áll elő, az a magasabbértékűségnek jellegével bírhat és így a psychopathia mintegy kovásza lehet a zseniális teljesítményeknek. Ez az eszmemenet hamis, mert bárha kétségen felül áll, hogy elmebajosok zseniális dolgozat művelhetnek, de ezt semmiképpen elmebajuk segítségével, még kevésbé ennek egyenes következményeképpen, hanem elmebajos mivoltuk mellett fennálló legmagasabbrendű tehetségük következtében. Mert hiszen kézenfekvő természettudományi szempontból, hogy egy bionegatív tényezővel, amilyen a psychopathia, nem lehet egy biopositív munkát létrehozni és ilyen a lángész munkája.“ Schaffer a Lange-Eichbaum-féle tant általában tévtannak minősíti és azt állítja, hogy a lángész nem pszichiátriai kérdés. „Ha a lángész és elmebaj egymásmellen fennforognak, úgy a kérdés mindig az, hogy milyen viszonyban állanak egymáshoz; lehet, hogy semmilyenben, lehet hogy inkább hátráltatóbban és csak költők és képzőművészek esetében lehet az elmebaj olykor színező, lendítő hatással, de semmiképpen nem hat közre a teremtő munkában, mely egyesegyedül a természetadta nagy képesség szüleménye.“

Magunk egy régebbi tanulmányunkban a kérdést illetően a következőkben foglaltunk állást: Felfogásunk szerint zseniális alkotások teremtéséhez nem szükségesek feltétlenül az átlagostól kóros irányban eltérő lelki sajátosságok, de egy minél általánosabb magasabb fokú lelki fejlettség (melybe nemcsak az értelem, hanem az érzelmi és ösztönös élet hatalmas fejlettsége is bele értendő) disponálhat valakit — megfelelő milieu, megfelelő élmények megélése következtében — zseniális alkotásokra. A lelki anomália és a kiváló képességek nem azonosak, de miként több az olyan átlag ember, kinek lelke nem ideálisan harmonikus, több a diszharmonikusan fejlett, psychopathiás, bionegatív sajátságok fölött rendelkező zseni is.

A kérdés kielégítő megoldásának sikertelenségét véleményünk szerint elsősorban abban a körülményben kell keresnünk, hogy ma még nemcsak a psychopathia, de bizonyos szempontokból a zseni fogalmát sem tudjuk kellően körülhatárolni. Egészen bizonyos, hogy nem nevezhetünk minden az egészséges emberre jellemző tulajdonságot biopositívnak, mint ahogy azok a tulajdonságok, melyeket általában psychopathiásoknak szoktunk nevezni, sem mind bionegatív jelenségek. Minden valószínűség szerint ugyanazok a tulajdonságok, melyek egy bizonyos lelki szerkezetben alkotásra Ösztönző, értékes tartalmak, a lelki szerkezet másformájú összetételében hátráltatóak és károsak lehetnek. Minő más jelentőségű a léleknek fokozott érzékenysége, vagy a hangulatéletnek optimizmusra hajló, emelkedett, derűs, hypomániás beállítottága a silányabb értékű vagy akár átlagos képességű és a magasabbrendű egyénnél! A fokozott érzékenység a közepes vagy silányabb értékű egyénnél általában alkotásgátló, hátráltató fogyatékoság, mely egyben állandó forrása a meddő elégedetlenkedésnek, a környezettel való kritikátlan, oktalan konfliktusoknak. Ki ne ismerné a kákán csomót találókat, kik keresve keresik az alkalmat, hogy megsértődhessenek, visszavonulhassanak és a sértődöttség és a dac árca alá rejthessék a vállalt vagy reábizott munkára való képtelenségüket. Még az aránylag értékes egyén is könnyen áldoz-

tául eshetik tevékenységét illetően fokozott lelki érzékenységének. Az emberi szellem felöltő óriásaiban egytől-egyig feltekinthetjük a psyches hyperaesthesiát, mely tulajdonság Boda szerint a zseninek mindenkori velejárója. Ez a fokozott érzékenység a zseninél ha egészen természetesen a környezettel való gyakori és könnyebb vagy súlyosabb konfliktusok okozója lehet, egyúttal nagy impresszionabilitást is jelent és az alkotásra való törekvés egyik legfontosabb rúgóját teszi. A fokozott érzékenység egy mély biopsychés labilitásban kell magyarázatát lelje. Ez a labilitás, minthogy a psychopathiánál is megvan, lehet bionegatív tulajdonság, de a zseni szempontjából nélkülözhetetlen érték. A jelentéktelen hypomaniás ember az üres szóáradat tengerével, állandó fecsegésével teszi próbára embertársai türelmét, de a közepes tehetségű ember is az ő emelkedett hangulatában, bár látszólag sokat tevékenykedik, kapkodó lesz, ki egy gondolat-sort sem képes kellően befejezni. A zseni ugyanezt a hajtóerőt olyan módon tartja hatalmában és használja fel rendszerint tudatosan, hogy általa új összefüggésekre, sajátosságokra, más által meg nem látott kapcsolatokra derít világosságot. Hogy minő energiaforrást jelentenek ezek a tulajdonságok a zseniknek, bizonyítja, hogy nem egyszer tudatosan, mesterségesen fokozni igyekeznek érzékenységüket, emelkedett hangulatukat. Így volt például Adyknak eleme a harc, mert a bántás csak új és új szépségeket teremtett benne.

A ZSENI FOGALMÁNAK lélektani tisztázásához magyar szerző munkássága révén jutottunk közelebb. Boda István „A zseni lélektanához” című alapvető tanulmányában pszichológiai szempontból a zsenit mint külön speciest, mint jól körülhatárolható egységet, egészet állítja elének. Boda a zseniális alkotást „egy—a tudományos elemzésnek hozzáférhető, meghatározható, szervesen strukturált és jól tagolható egészet tevő — sajátos zseniális személyiségből szervesen és szükségszerűen fakadottnak ítéli, amely személyiség bizonyos lényeges vonásaiban minden esetben lényeg szerint ugyanaz és amelyre, összetevőinek egyik legjellegzetesebb, sőt éppen a zsenijelleg tekintetében talán legdöntőbb jelentőségű csoportjaként értelmi tényezőknek igen magasfokú fejlettsége és sajátos egymáshoz rendeződése is szükséges.” Közleményünk rövidre szabott volta nem engedi meg, hogy a Boda által megállapított zseni-jegyekkel részletesebben foglalkozzunk. Bizonyos azonban, amint arra maga Boda részletesen utal, hogy a zseninek sok olyan lelki sajátossága van, amely lelki sajátosság a psychopatháknál is megtalálható. Így a már fentebb említett fokozott érzékenység, az élénk képzelet, a hajlandóság „egy külön világ” kialakítására, a nyugtalanító, tevékenységre ösztönző nagy lelki feszültség, az erős szabadság- és autonómiavágy, stb. Ezek a tulajdonságok a külvilág, a környezet behatásai következtében, szinte természetesen, nem egyszer elkerülhetetlenül a psychopathákra emlékeztető reakciókra, állásfoglalásra készíthetik a lángelmét, ki éppen olyan túltengő önérzetűnek, összeférhetetlennek, következtelennek, állhatatlannak, féktelennek, kíméletlennek, önzőnek tűnik fel, mint amaz, annak ellenére, hogy a zseni erkölcsi komolysága, magasabb eszmé-

nyekre irányuló izzó, legyőzhetetlen kitartása ilyenkor is minden kétségen felül áll. Valóban, ha a zseni egész lelkiségét és a psychopatha egész lelkiségét vesszük vizsgálat alá, a mélyreható psychopathológiai analízis minden esetben bizonyíthatja, hogy a két lelki szerkezet közötti rokonság csak látszólagos, illetve csak hasonlatosság, de nem azonosság. Ranschburg szerint a hétköznapi emberben is megtalálnék, ha életét éppen olyan tüzetesen átvizsgálánk, mint ahogy azt a lángelme életével szoktuk tenni, mindazokat a különböző apró furcsaságokat, tökéletlenségeket, félszégeket, amiket a zseni jellemző tulajdonságaiként próbáltak megállapítani. A lángelménél azonban a lelki élet minden kifejeződése, a tökéletes vonások és a hibáságok közötti ellentétek is erősebb világításban tűnnek fel és »által éleesebbek. Nem a hibák teszik a lángelme jellemző tulajdonságait. Semmi esetre sem. „Igaz csak az, hogy a lángelméknél néha a hibákban is megnyilvánul az egyéniségnek az átlagosnál nagyobb stílusa.“ A zseni értékéből mit sem von le, hogy kiválóságai mellett hibái is vannak. Ez csupán azt bizonyítja, hogy ő sem természetfölötti, ő is csak ember.

Ha azonban a psychopathologia szemüvegén keresztül kissé mélyebbre hatolva vizsgáljuk a szellemóriások, különösen a költők és írók munkáit, a lángelmék és a psychopathák lelki megnyilvánulásai között lévő hasonlatosságnak még egy okára bukkanunk. Hogy ezt megértsük, tudnunk kell, hogy az elmebeteg ember leikéből nincsen semmi olyan tulajdonság, nem történik semmi olyan, ami akár tartalmában, akár lefolyásának lényegében, módjában, formájában az egészséges ember lelki tartalmaitól és lelki történéseitől fajamas módon különböznek, hanem az elmebetegségben az egészséges emberre jellemző megnyilvánulások csökkent, vagy fokozott, vagy torzított alakban jelentkeznek. Az, ami a psychikus ember értelmi, érzelmi, akaratos világában furcsa, meglepő és titokzatos, vagy egyenesen újnak tűnik fel, az egy ősbibb, mélyebb lelki rétegnek megnyilvánulása, olyan lelki mechanizmusnak önálló működése, mely a gyermeki léleknek mindennapos jelensége, de a kifejlett értelmiség hatása következtében a felnőtt korban már lényegesen átfomálódott. A psychikusok lelki folyamatai a betegség agyi lokalizációjának megfelelően nem egyszer folynak le egy-egy ilyen ősbibb lelki rétegben, mely lelki rétegek az átlag egészséges ember akaratának hozzáférhetetlenek és legfeljebb álmokban, delíriumokban mutatkoznak meg. A zseni és a psychopatha egyaránt könnyen tud hozzáférni ezekhez a mélyebb rétegekhez. Rokonság ez? Vagy csak hasonlatosság? Kétségtelenül nehéz a válasz, mert hiszen nem egy zseninél látunk élete folyásában is és nem csak alkotó munkájában, ilyen hisztériás, schizoid psychopathiás reakciókat. De a psychopatha mindezt tudattalanul veszi igénybe, míg a zseni az ő munkásságának szolgálatába állítja, alkot és teremt általa. Hogy mennyire tudatosan teszi, bizonyítja, hogy szándékosan fordul olyan élvezeti szerek használatához, melyek ezt a készséget fokozhatják. Érdekes erre vonatkozóan Ady vallomását az alkoholról a Magyar Pimodánban elolvasni. Kétségtelen, hogy az ősbibb, primitívebb lelki rétegeknek korlátlanabb érvényesülése, önállóbb, eleve-nebb élete, könnyű hozzáférhetősége a psychopathiás egyének reakciói-

val teljesen megegyező megnyilvánulásra hajlamosíthatja a zsenit. Mindez azonban még mindig csak hasonlatosságot, de nem azonosságot jelent. Egészen természetes, hogy ha a zseni még psychopathiás is, primitív lelki életét a mindennapi életben is sokkal gyakrabban fogja igénybe venni. Hogy annak az ősi gyermeki psychének nemcsak költők és írók, de a tudósok alkotó munkájában is jelentős szerepe van, több példával volna bizonyítható. Én csak hivatkozom a néhai nagy magyar belgyógyász, Jendrassik Ernő vallomására, mely szerint ő a calomelnek húgyhajtó hatását megálmodta.

MiG PSYCHOLOGIAILAG Boda Istvánnak sikerült a zsenit, mint létező objektumot, határozott vonalakkal megrajzolni, biológiai téren a kérdés még kellően tisztázva nincsen. Vitatott kérdés a zseni keletkezése éppen úgy, mint a zseninek biológiai szempontból való silányabb vagy többértékűsége is. Ma a leginkább elterjedtnek tekinthető az a felfogás, mely a zsenit biológiai is szélsőséges változat! képződménynek fogja fel, kinek sok érintkezése van a pathológiás bionegatív szélsőségekkel. Így szokás hivatkozni a tehetséges egyének átlagos rövid élettartamára, psychosisokra való hajlamosságára, utódaiknak csekély számára, mint bionegatív sajátságokra.

Az orvostudomány bizonyította, hogy a testileg, lelkileg fogyatékosak átlagos életkora alatta marad az emberiség átlagos életkorának. A psychopathákra vonatkozóan ilyen irányú megállapítások nincsenek. Igaz, hogy több fiatal psychopathát látunk, az idősebb embereknel aránylag ritkábbak a kóros lelki reakciók, ennek okát azonban abban kell vélnünk, hogy idővel a psychopathák is megtanulnak alkalmazkodni az élet követelményeihez, önuralomra tesznek szert és fogyatékságaik leplezésére törekednek. Az azonban vitathatatlan, hogy a zsenik életkorának átlaga nem marad az átlagos életkor alatt, hanem éppen ellenkezően, meghaladja azt. Ez a körülmény, amint Ranschburg mondja: „ha tekintetbe vesszük, hogy a felettes egyéniségek ideg- és elmeéletük szempontjából érzékenyebbek s egyáltalában betegségeknek nagyobb százalékban vannak kitéve, mint az átlagosak, úgy azt kell hinnem, hogy ezek ellenére is hosszabb megélési koruk még inkább a szervezet egészének fizikai éltszívóssága, életképessége, tehát életre való hivatottsága, vagyis biopozitivitása mellett szól.“

Már sokkal nehezebb feladat a lángelmék psychosisokra való hajlamosságának mérlegelése. Míg általában az emberiségnek átlag 5%-a betegszik meg elmebetegségben, a kiváló tehetségűeknek Lange-Eichbaum adatai szerint körülbelül 12%-a. Ezt a 12%-ot azonban még nem szabad bizonyított értéknek elfogadnunk. Hiszen igen sok zseninek elmebetegségét csak laikusok leírásából gyaníthatjuk és bizony nagyon nehezen tudjuk, ha egyáltalában el tudjuk dönteni, hogy az ily „elmebetegségek“ vajjon nem hysteriform, lelki eredetű, psychogen kóros reakciók, melyeknek értékelése természetesen egészen más kell legyen, mint az úgynevezett endogen, öröklésen alapuló elmebetegségeké, melyek valóban az egyén bionegatív mivoltát jelzik. E téren különben is még sok tisztázni való van. Az exogen elmebetegségekre, a mérgezések, fertőzések okozta elmebajokra való hajlamossá-

got, bár ezeknek a betegségeknek keletkezésében velünk született alkati sajátságainknak is szerepe lehet, nem fogadhatjuk el a zseni bionegatív mivoltának döntő bizonyítékeként, mert kétségtelen, hogy a lángelme az ő alkotó munkásságából folyó életkörülményeinél fogva ártalmaknak jobban ki van téve, mint az átlagember. Mai tudásunk szerint bionegatív sajátságként csak az endogen, már a csirában megalapozott elmebetegségeket ismerhetjük el. A schizophreniában, psychosis maniac-depressivában megbetegedett zseniknek száma pedig jelentősen kevesebb. Hamarjában Bolyai János, Strindberg, Hölderlin, Tasso, Robert Mayer, a filozófus Comte, s talán Newton és Rousseau nevét tudjuk felemlíteni. Hogy azonban egy régen meghalt egyénnek elmebetegsége biztosan endogen jellegű volt-e, nagyon nehéz megállapítani, mert ma már tudjuk, hogy vannak olyan külső okokból származó elmebetegségek, melyek akár a szervezet öröklött adottságainál, akár a kóros folyamat lokalizációjánál fogva az endogen elmebajok tüneteit utánozhatják.

A zsenik bionegatív lényegének bizonyítására gyakran hozzák fel, hogy éppen úgy, mint a testileg és lelkileg fogyatékosak, szaporodásuk tekintetében az átlagos szaporodásnak mélyen alatta maradnak, többnyire utód nélkül halnak el, s velük gyakran a család is kihal. El kell ismernünk, hogy ez az állítás látszólag igaz, hogy azonban a valóságban így van-e, azt még az eddig hiányzó módszeres tudományos kutatásoknak kell igazolniuk, melyek számot vetnek majd azzal is, hogy vajjon mily külső körülmények játszhatnak szerepet, mint oki tényezők a fecunditas elégtelenségének keletkezésében.

Nem tagadható, hogy sok hasonlatosság van a lángelme pszichológiai és biológiai, valamint a psychopathiás és bionegatív tulajdonságok között. A végleges állásfoglalás azonban még korai volna. A kérdés egelőre lezártak még nem tekinthető, ehhez még mélyreható tudományos vizsgálatokra van szükség. Bizonyos, hogy a legutóbbi időben olyan adatok birtokába jutottunk Boda említett tanulmánya, Ranschburgnak a kiváló tehetségek életkorára vonatkozó munkássága, Schaffernak és tanítványainak a kiváló tehetségek központi idegrendszerének hatalmasabb, gazdagabb fejlettségére utaló vizsgálata alapján, amelyek a zseninek, mint egy differenciálódott, magasabbrendű természeti objektumnak létezését nagy mértékben valószínűsítik.

Rendkívül érdekes biológiai probléma a zseni keletkezésének kérdése is. Mint azt még a század elején Reibmayr kimutatta, a tehetségek az egyes családokban, az összeházasodás, a beltenyésztés folytán az utódokban extrem feldg összegeződhetnek, s ezért van az, hogy a kiváló egyéniségek között kiterjedtebb vérrokonságot találunk, mint az átlag embereknél. Ilyen beltenyésztés útján azonban aránylag sokkal kevesebb zseni származott, mint a „polárisán ellentétes gyökérgellemek keveredése“ következtében. Valóban a legtöbb zseni felmenőági rokonságában a legkülönbözőbb fajú, a legkülönbözőbb testi és lelki alkutú egyéniségeket találjuk. Együgyűség volna azt hinni, hogy bármilyen, az átlag emberiség tanulmányozásából származó típusan alapján pontosan osztályozni lehetne a zsenit, mert bár egészen

bizonyos, hogy mindnyájan ötvözetek, kevert alkatú személyiségek vagyunk, az apai vagy az anyai sajátságok dominálóan uralkodnak bennünk, míg a lángelmében ezeknek az ellentétes temperamentumbeli és jellembeli tulajdonságoknak megnyilvánulási készsége egyformán nagy. Könnyen feltehető, hogy ebből az erős ellentétességből származik a zsenit kivétel nélkül mindig jellemző belső feszültség, ami viszont a lángelme teremtésre, alkotásra ösztökélő erejének legnagyobb energiaforrása. Egészen természetes, hogy minél ötvözöttebb, biológiailag szólva minél inkább bastard egyéniség, tehát hatalmasan fejlett értelmisége mellett, minél gazdagabb különböző fajú érzelmi és ösztönös tulajdonokban, annál könnyebben teremthet eredetit és újat és az emberiség annál szélesebb rétegénél nyer elismerést, zseniként való méltatást.

Vannak kutatók, kik egyes adatok alapján, bár a kérdés módszeres vizsgálat tárgyává nem tétetett, azt állítják, hogy a lángelme megjelenését elősegíti, ha egy tehetséges család leszármazottja egy psychopathiás család gyermekével házasodik össze. Ezt a föltevést látszik igazolni Bolyai János esete. Bolyai Farkas, a szélsőségesen nyílt jellemű, az élet minden dolga iránt érdeklődő, reális világszemléletű, köztiszteletnek és közkedveltségnek örvendő lángelme feleségül veszi a schizoprenias elmebetegség csiráját magában hordozó, tehát lelki, helyesebben kedélyi és jellembeli tulajdonságait illetően vele szinte homlokegyenest ellentétes Benkő Zsuzsannát, ki később valóban schizopreniában betegedik meg. S e házasságból megszületik az egyik legnagyobb lángelme, Bolyai János, ki megteremti a világ egyik legkiemelkedőbb matematikai alkotását és végül is a schizoprenia áldozatává lesz.

Azoknak okulására, kik megbotránkoznak, ha a zseni és psychopathia, ha a zseni és elmebetegség fogalmait együtt emlegetik, ugyanazon sorban egymásmellen leírva találják, kell még egy néhány szót szólanom. Az egészséges átlagember biológiai szempontból mindig értékesebb, mint a psychopatha, de igen sok psychopatha van, ki jellemi, ethikai, szociális, kulturális szempontból messze magasan az egészségesek átlaga felett áll. Sok példa bizonyítja, hogy a psychosis sem teszi tönkre föltétlenül az alkotó erőt, sőt a zseni az ő psychotikus élményeiből is képes értéket teremteni. Elég ha Hölderlin és Strindberg alkotásaira hivatkozom. Bizonyosságaink vannak reá, hogy a paralysis kezdetén az alkotó munka intenzívebbé válik. Ennek lehetősége anatómiailag sem tagadható. Hiszen a paralysis kezdetén még csak gyulladáshoz vezetnek a jelenségek, amelyek nem szellemi kieséseket, de izgalmakat okoznak. Egészen bizonyos, hogy a betegség kezdetén többnyire jellemzően fellépő emelkedett közérzet, fokozott önbizalom sok gátlásnak felszabadítója lehet. Nem azt akarom mondani mindezzel, hogy a paralysis kezdetét jelentő agyvelői gyulladáshoz vezetnek a jelenségek, amelyek nem szellemi kieséseket, de a zseninél olyan alkotásoknak lehet dinamikai mozgatója, melyek különben nem teremtődtek volna meg. Hogy időben meddig tarthat a paralytikus folyamatnak ez a hatása, az a betegség természetétől függően változó, valószínűen addig míg a szellemi hanyatlást okozó elfajulásos, degeneratív folyamat, mint a

gyulladás következménye az idegsejtekben be nem következnek. — De egészen meglepő tapasztalatokat tehetünk a schizophreniánál is. Sokszor látunk schizophreniás beteget, ki betegsége előtt semmi jelét sem adta az átlagtól különböző, az átlagnál nagyobb tehetségének vagy a betegség kitérésével egyidőben, vagy a betegség folyamatának megcsendesedése után azonban zseniális tulajdonságokat sejtető alkotásokkal lep meg bennünket. Volt schizophreniás betegünk, ki az iskolában egészen közészerű, sőt az átlagnál gyengébb tehetségű gyermeknek bizonyult, s mint hetedik gimnázista betegedett meg. Az első schizophreniás betegsége két hónapi heveny nyugtalanság után nagy mértékben javult. Ebben a javult állapotban, benn az intézetben, minden segédeszköz nélkül egy matematikai probléma megoldásával foglalkozott és munkájával az egyik egyetem jelíges pályázatán a pályadíjat külön dicséret kíséretében el is nyerte. Ugyancsak ez a betegünk matematikai munkálkodásának idejében egész kötet szebbnél szebb költeményt írt, melyeken a betegség tünetei meglátszottak ugyan, de melyek mégis egy olyan nem közönséges tehetség fennállását bizonyították, aminek létezéséről a betegség előtt senki sem tudott. Hasonló meglepetést okozott nekünk egy másik fiatal, alig 16 éves gyermek, kinél hirtelen, máról-holnapra heves izgalmi állapot lépett fel és tömeges érzéksalódások, hallucinációk kíséretében a vallásos téves eszméknek csodálatosan logikus, sok filozófiai mélységet, szinte prófétai ihletettséget eláruló rendszere bomlott ki. Ez a téveseszmrendszer, bármennyire téves és beteges volt, betegünk koránál fejlettebb értelmiségére utalt és értelmesség tekintetében a betegség előtti szellemi nivóját messze felülmúlta. Igen érdekes, hogy a gyógyulás után a téves eszmrendszer éppen úgy, mint a vele kapcsolatos philosophiai gondolatok a beteg tudatából teljesen kiestek és azokat előtte föltárva szinte értetlenül állt velők szemben. Nagyon sokszor látjuk, hogy a schizophreniás folyamat megcsendesedése után a kórkép megváltozik és a beteg lassanként, fokozatosan egy téves eszmrendszer épít ki, melynek kialakításában, indokolásában sokkal nagyobb értelmi képességeket árul el, mint aminőket róla betegsége előtti értelmi megnyilvánulásai következtében feltételezhettünk volna. Mindent egybevetve tehát arra is vannak bizonyítékaink, hogy egy bizonyos elmebaj többnek is mutathatja az egyént, mint amennyit megelőzően tarthattunk felőle. Egészen bizonyos, hogy valamely elmebaj alapjártévó agyi folyamat, éppen úgy mint egyes fertőzések, mérgezések enyhébb fokú fennállás esetében serkentően hathatnak a lelki műveletekre. Minthogy elég sok psychotikus zsenit ismerünk, feltételezhetjük, hogy a lángelme és elmebetegség közötti mélyebb összefüggésnek látszatát ez a körülmény is délibábozhatja.

A ZSENI ÉS AZ ELMEBETEGSÉG közötti összefüggés kérdésének ezen vázlatos ismertetésére tulajdonképpen Szirmai né, Pulszky Henriette nemrég megjelent „Genie und Irrsinn im ungarischen Geistesleben“ című könyve készített. El kell ismerünk, hogy a könyv szerzője nagyon hálátlan feladatra vállalkozott, midőn Magyarországon e tekintetben úttörő munkát végzett. Feladatát

azonban sajátmaga nehezítette meg, mert munkásságának céljául Lange-Eichbaum tételeinek igazolását tűzte ki, ami Széchenyi és Ady példáival kapcsolatosan látszólag sikerült is. A szerző a magyar szellemi élet kiemelkedő nagyjait, elsősorban íróinkat és festőinket tette vizsgálat tárgyává és megállapította, hogy sok volt közöttük psychopatha, sok volt, aki elmebetegség áldozata lett és hogy lángelméinkkel legtöbbször kihalt a család. Ezek mind olyan tények, melyek igazságához kétség nem fér. Mégis az írónót, ki ellenmondás nélküli híve Lange-Eichbaumnak, joggal vádolhatjuk meg egyoldalúsággal. Az ő egyoldalú beállítottsága, valamint a psychiatriai ismeretekben való gyengébb tájékozottsága, már eleve és elkerülhetetlenül hibaforrásoknak és ítéletbeli tévedéseknek tették alapját. A mélyreható psychopathologiai elemzés helyett a psychoanalysis mindenre alkalmazható Oedipus- és Elektra-komplexumának gyakori alkalmazásával igyekszik igen sok esetben valamelyik kiválóságunk psychopathiáját bizonyítani. Ügy vélem, hogy nagyjaink életében több psychopathiás jelenséget lát, mint amennyi valóban felfedezhető bennük. Nem egy diagnosztikai tévedése is van. Bár egyes a magyar irodalom jellegzetes jegyeire vonatkozó észrevétele ellentmondásra készítetne, meg kell állapítanunk, hogy könyvével a magyar kultúrának nagy szolgálatot tett, midőn a külföld tudományos köreinek figyelmét

NYIRŐ GYULA

nagyjainkra felhívta. A kötet végén lévő Bolyai tanulmányáról pedig nyugodtan és túlzás nélkül mondhatjuk, hogy remekbeszabott kicsiny pathographia.

AZ ÁLTALÁNOS VÉDKÖTELEZETTSÉG NÉMETORSZÁGBAN

A NEMZETI SZOCIALISTA harmadik német birodalom 1935 május 21-én a nemzeti újjáépítés, de különösen a háború előtti nagyhatalmi állás visszaszerzése munkájának jelentős állomásához érkezett: a birodalmi kormány a versaillesi békeszerződés megkötő katonai határozványait figyelmen kívül hagyva, kihirdette az általános védkötelezettségen alapuló új véderőtörvényt és ezzel kapcsolatban megkezdte a szárazföldi, tengeri és légi haderő kicépítését. A birodalmi kormánynak ez a lépése természetesen igen feszültté tette az európai politikai légkört, de az örökéletűnek vélt békeszerződésnek ez az egyoldalú felbontása korántsem járt olyan súlyos következményekkel, mint azt a közvélemény az első pillanatban gondolta. A Magyar Szemle olvasóit az új német véderőtörvény kihirdetésének külpolitikai következményeiről a Szemle külpolitikai rovatában Ottlik György tájékoztatta, jelen tanulmányunkban magát a véderőtörvényt, annak katonai jelentőségét, valamint a német birodalomnak az új véderőtörvény végrehajtásával előálló katonai helyzetét kívánjuk ismertetni, egyben foglalkozunk a véderőtörvénynek a nemzeti szocialista eszmekörből származó különleges rendelkezéseivel és saját-ságaival.

A BÉKESZERZŐDÉS KATONAI HATÁROZVÁNYAI béklyóba akarták szorítani a német birodalom katonai erejét: egy alacsony létszámú zsoldos hadsereg tartására kötelezték, megtiltották a korszerű fegyverek, a hadirepülőgépek és harcikocsik tartását és a megengedett fegyverzet mennyiségét és minőségét is korlátozták. Ezzel a haderő számszerű és műszaki fejlődését akarták megakadályozni, de a hetvenmillió és a militarista érzéstől erősen áthatott nemzetből a honvédelmi akaratot és a fegyveres gondolatot nem lehetett kiölni. Ha a békeszerződés a német haderő természetes fejlődését a világháború után egy időre megakasztotta is, az elmúlt másfél évtized nem múlt el minden haszon nélkül és a zsoldos hadsereg fenntartása és kiképzése is szervesen kapcsolódik bele a haderő fejlődésének vonalába. Igaz, hogy a férfilakosság 14 születési évfolyama nem részesült katonai kiképzésben és így a haderőnek jelenleg úgyszólván teljesen hiányzik a személyi tartaléka, de az új véderőtörvénnyel megszűnő hivatásos hadsereg minden egyes katonája tisztessé, vagy altisztté volt kiképezhető és kész raj-, vagy szakaszparancsnok és specialista.

Ha az angolszász államok milichadseregeinek kiképzését, vagy a háborús gyorsított kiképzést tekintjük, akkor nem elképzelhetetlen, hogy a németek a hadköteleseknek egy rövid, 3—4 hónapos kiképzést adva, a hivatásos katonákat a parancsnoki helyekre állítva, a legrövidebb időn belül egy ütőképes több milliós néphadsereget tudnak teremteni.

A fegyverkezés korlátozása sem járt olyan súlyos következményekkel, mint azt a békeszerződés alkotói gondolták. Az elmúlt másfél évtized a műszaki kísérletek ideje volt és mivel az egyes fegyvertípusok állandóan és gyorsan fejlődtek, a fegyverező hatalmak óvakodtak attól, hogy nagyobb tömegű fegyvert és harceszközt szerezzenek be, nehogy azok idő előtt elavuljanak. A fejlett német haditechnika ezen idő alatt nyugodtan kísérletezhetett, figyelemmel kísérhette a külföldi eredményeket és a németek a legtökéletesebb és legutolsó fegyvertípusokkal szerelhetik fel most haderejüket.

A világháború után kialakult felfogás szerint a háború kimenetelére az első ütésnek döntő jelentősége van és ezért a jövőben a háborút meglepő gyorsasággal, a légi erők és a gyorsan mozgó, páncélos, mechanizált és motorizált erők támadásával kell megkezdeni. Ez a támadás a már békében is hadilétszámon levő, a határon elhelyezett, jól kiképzett és lehetőleg továbbszolgáló legénységből álló egységek (Operationsarmee, Deckungsarmee, Armée de couverture) feladata lesz. Természetes, hogy erre a feladatra a német hivatásos hadsereg egységei igen alkalmasak és a katonai szakirodalom, de különösen a francia katonai sajtó már évek óta latolgatja egy ilyen támadás lehetőségét.

A hadsereg- és csapatszervezés iránya az elmúlt másfél évtized alatt számtalan változáson ment át és a katonai hatalmak a gyakorlati eredmények és a kialakult felfogás szerint haderejüket többször átszervezni kényszerültek.¹ Minden egyes átszervezés természetesen az államnak nagy anyagi megterhelést jelentett. A német birodalom az aránylag csekély létszámú hivatásos hadseregét ezen idő alatt egy rugalmasan alakítható kerethadsereggé szervezhette és az általános védkötelezettség bevezetésekor az új hadsereget a legkorszerűbb elvek alkalmazásával építhette fel a már kész keretekre.

Az új NÉMET VÉDERŐTÖRVÉNY a régi császári hadsereg hadidicsőségének hagyományain, de a nemzeti szocializmus eszmevilágának elvein épült fel és a harmadik birodalom egyik legfontosabb alaptörvénye. A népközösségi gondolat, a vezéri tekintélyi elv és a fajtisztaság követelménye az új véderőtörvényben teljes mértékben érvényre jutnak.

A haderő — a törvény 2. §-a szerint — nem pusztán az állam hatalmi eszköze, hanem „a német nép katonai nevelő intézménye“. Feladata nemcsak az, — mint az 1867 november 9-1 véderőtörvény meghatározta — hogy a német állampolgárt a hadiszolgálatra előkészítse, hanem, hogy minden német férfit egész életére kiható módon

¹ A franciák pl. 1920-ban, 1923-ban és 1928-ban szervezték át a hadsereget nagy anyagi áldozatok árán és 1935 kora tavaszán a gyenge születési korosztályok hiányosságának pótlására a tényleges szolgálati kötelezettség idejét másfél évre emelték fel, valamint még kb. egy hadosztály erejű színes csapatot helyeztek el az anyaországban. Lásd Réczey Ferenc: A kétéves francia védkötelezettség Magyar Szemle. XXV. 22.

katonává neveljen és az egész német népet ilyen módon az élet küzdelmeire megerősítse. A népi gondolat a védkötelezettség fogalmának meghatározásában is kifejezésre jut. A többi államok véderőtörvényében, francia mintára a honvédelemre az „állampolgár“ (dtoyen) van kötelezve, a németeknél ez a „német férfi“ kötelessége (Pflicht des deutschen Mannes), másutt a honvédelem feladata a „haza“, vagy a „nemzet“ (patrie, nation, intégrité du territoire national) védelme, az új német véderőtörvény szerint a „német nép“ védelme.

A fegyveres erő legfőbb parancsnoka (Oberster Befehlshaber) maga a vezér és birodalmi kancellár. A fegyveres erő főparancsnoka (Oberbefehlshaber der Wehrmacht) a hadügyminiszter, akit rangsorban a szárazföldi, a tengeri és légi erők parancsnokai követnek. A birodalmi kancellárnak és a hadügyminiszternek főparancsnoki állásukból kifolyólag olyan széleskörű joguk van, amely más államokban csak a törvényhozó testület gyakorol. Így a birodalmi kancellár tetszés szerint állapíthatja meg a tényleges szolgálati idő tartamát, a hadügyminiszter szükség esetén felemelheti a szolgálati kötelezettség korhatárát még a 45. életéven felül is és egész születési évfolyamokat visszatartathat a tényleges szolgálatban, vagy már tartósan szabadságolt évfolyamokat rendeltileg tényleges szolgálatra behívhat. Ezzel a rendelkezéssel a törvény a létszám megállapításának jogát korlátlanul a legfőbb állami és katonai vezető személyek kezébe adja.

A fajtisztasági elvnek megfelelően a törvény szerint csak „német (árja) származású, német birodalmi állampolgár“¹ vehetők fel a haderő kötelékébe. Az árja származást az állításköteles ifjú a sorozóbizottság előtt a nagyszülőikig visszamenőleg okmányokkal köteles igazolni. Nem árja származásúak semmiféle rendfokozatba nem léptethetők elő és parancsnoki (vezetői) helyen nem alkalmazhatók. A tényleges szolgálatban állók és tartósan szabadságoltak nem árja származású nővel házasságra nem léphetnek. Ez a rendelkezés a gyakorlatban azt jelenti, hogy a 21. és 45. életévek között levő férfiak, mivel ezek a korosztályok képezik a haderő tényleges és szabadságolt állományát, nem köthetnek nem árja származású nővel házasságot. Aki a törvény tiltó rendelkezése ellenére vegyes házasságot köt, az azonnali hatállyal katonai rangját veszti és fegyelmi, illetve, ha tiszt volt, akkor becsületügyi eljárás alá kerül. Ezek a megtorló intézkedések a már megkötött házasságra természetesen nincsenek befolyással. A törvény 15. §-ának 4. pontja értelmében a hatósági közegeknek tilos az ilyen házasságkötésnél közreműködni és így még a lehetőség sincs meg arra, hogy a véderő tagjai a birodalom területén vegyes házasságot kössenek.

A nem árja származásúak kiképzését és háborús alkalmazását egy később kiadandó rendelet fogja szabályozni. Az erre vonatkozó tervek még nem kerültek nyilvánosságra és az sincsen még tisztázva, hogy mi történik azokkal, akik a törvény kihirdetése előtt vegyes házasságot kötöttek. A fajtisztaság igazolásának gyakorlati megoldása előreláthatólag nagy nehézséget fog okozni, mert a sorozóbizottság elé kerülő

¹ A napilapokban megjelent közlemény szerint a birodalmi kancellár kijelentette, hogy esetenként idegen állampolgároknak a hadseregbe való felvételére is engedélyt fog adni.

állításkötelesek nagy része valószínűleg nem tudja a szükséges okmányokat beszerezni tudni. Ezzel már a végrehajtási utasítás is számolt és okmányok hiányában a névelemzés, a helyi hatóságok nyilatkozata és a birodalmi leszármazáskutató hivatal (Reichsstelle für Sippenforschung) segítsége is igénybevehető.¹

AZ ÚJ NÉMET TÖRVÉNYALKOTÁSI módszerek megfelelően a véderőtörvény egy igen tág határok között mozgó és rugalmasan alkalmazható kerettörvény. Maga a törvény inkább csak az elveket jelöli meg, minden technikai és számszerű részlet megállapítását a törvény végrehajtóra, a birodalmi kormányra, a kancellárra és a hadügyminiszterre bízza, akik így a véderő minden kérdésében úgyszólván korlátlan jogokkal rendelkeznek.

A március 16-án kiadott alaptörvény mindössze három §-ból áll:

1. §. A haderőben a szolgálat az általános védkötelezettség alapján teljesítendő.
2. §. A német békehadisereg, a csapatrendőrséget is beleszámítva, 12 hadtestből és 36 hadosztályból áll.
3. §. Az általános védkötelezettség szabályozására a kiegészítő törvényeket a hadügyminiszter terjessze a birodalmi kormány elé.

Az új haderő a szárazföldi hadseregből, a haditengerészetből és a légi haderőből áll. A szervezési és hadrendi adatok részletei eddig ismeretlenek. A haderő békelétszáma a március 25-i nyilatkozat szerint a többi hatalmakhoz való paritásnak megfelelően 550.000 fő, a légi erőket a legjelentősebb légi hatalmak (Anglia, Franciaország, Oroszország) erejével egyenlő nagyságúra tervezik, a haditengerészet ereje a június 18-i londoni megegyezés értelmében a brit haditengerészet erejének 35%-a lesz.

A törvény külön tárgyalja a békében és külön a háborúban teljesítendő védkötelezettséget. Alig békében csak a férfiak vannak katonai szolgálatra kötelezve, addig „háború esetén minden német férfi és minden német nő köteles a hazának hadiszolgálatot teljesíteni.“ Ez azt jelenti, hogy háború esetén minden német állampolgár, nemre és korra való tekintet nélkül valamilyen hadiszolgálatra igénybevehető. Ennek megfelelően a törvény azokat a személyeket, akik háború esetén a működő hadsereg szolgálatában állnak, vagy azzal szerződéses viszonyban vannak, a hadsereg körletében tartózkodnak, vagy azt követik (Heeresfolge), a katonai igazságszolgáltatás és fegyelmi fenytő hatalom hatálya alá helyezi. Külön törvény fogja szabályozni a fegyveres szolgálatra nem kötelezett polgári lakosság által a működő hadsereg körletében és a mögöttes szágrészen teljesítendő segédszolgálatot.

A szolgálati kötelezettség a 18. életévtől a 45. életévig tart. A 18—20 éves korosztályokat békében nem képezik ki, ezek a tényleges katonai szolgálat előtt a muhaszolgálatos intézményben teljesítendő kötelezettségüknek tesznek eleget, ahol katonai előképzésben is részesülnek.⁸ A sor alá kerülő 21 éves ifjú egy évig szolgál ténylegesen (aktiver Dienst), a tényleges szolgálat után a haderő „szabadságot állományába (Wehrdienst im Beurlaubtenstand) kerül, és pedig a 22—35 éves korosztályok a „tartalék“-ot (Reserve), a 36—45 éves korosztályok

¹ Az árja származás igazolására a birodalmi belügyminiszter az 1935 január 26-án kelt IB. 22/236. II. számú rendeletével egy ú.n. „Ahnennpass“-t rendszeresített. Ez egy zsebben hordható könyvecske, amelyben a családfa és a tulajdonos őseinek személyi adatai számára üres rovatok vannak. Az egyes rovatokat az állami és anyakönyvi hatóságok töltik ki és hitelesítik.

² Lásd Magyar Szemle XIX. kötet 65. oldal, Nemes Erdős László: Az általános munkakötelezettség és Magyar Szemle XXIII. kötet 239. oldal, Nemes Erdős László: Az ifjúság katonai nevelése a külföld államaiban.

a „honvédséget (Landwehr) alkotják, a 45 évnél idősebbek a „népfelkelés“-be (Landsturm) kerülnek. Azokat, akiket valamilyen okból tényleges szolgálatra nem hívnak be, a „póttartalék“-ba (Ersatzreserve) osztják be és egy rövid (a tervek szerint nyolcheti) kiképzésben részesítik. A póttartalékos a 35. életévének betöltése után, tehát a tartalékosokkal egyidejűleg a honvédségbe kerül. A szárazföldi haderónél a tényleges szolgálati évet szolgáló hadkötelesek egy második esztendőre önként visszamaradhatnak, a haditengerészet és légierők legénysége négy évig szolgáló zsoldosokból áll, a továbbszolgáló altisztek 12 évi szolgálatra kötelezik magukat.

A haderő tehát három vonalból áll: az első vonalat a békehad-sereg képezi, amely a hivatásos tisztekből, a továbbszolgáló altisztekből, a haditengerészet és légi erők zsoldosaiból és a tényleges szolgálatát teljesítő hadköteles korosztályból áll, a második vonalat a „szabadságolt állomány“, tehát a tartalék és a póttartalék, valamint a honvédség képezi, a harmadik vonal a népfelkelés.

1935 júniusában az 1915. és 1914. születési évfolyamokat, tehát a 20. és 21. éves ifjakat sorozták be, és pedig az ifjabb korosztályt a munkaszolgáltató intézménybe, az idősebbet október i-vel a hadseregbe. Mivel az általános védkötelezettség tilalma miatt az 1900—1914 születési korosztályok, tehát összesen 14 évfolyam nem részesült katonai kiképzésben, a három vonal kiképzési foka a következőképpen alakul: a békehaderő 1936 őszén teljesen hadrafogható lesz, a tartalék (jelenleg az 1900—1913 születési évfolyamok, tehát a 22.—35 évesek) teljesen kiképzetlen, a honvédségbe és a népfelkelésbe soroló, a 35 évesnél idősebb évfolyamok pedig a háború előtt és a háború alatt részesültek kiképzésben, de az elmúlt másfél évtized alatt fegyvergyakorlaton nem voltak. Ezek szerint tehát éppen az a 14 évfolyam kiképzetlen, amely háború esetén a haderő hadilétszámra való emelésére elsősorban jön tekintetbe. A kiképzésben elmaradt évfolyamokból a tíz idősebb évfolyam a jelenlegi tervek szerint semmiféle kiképzésben nem részesül, a négy ifjabb évfolyam fokozatosan 8 heti, rövidített kiképzést kap és mind a 14 évfolyam a póttartalékba kerül.

A birodalom törzsétől a danzigi folyosóval elválasztott Kelet-poroszországban a hadkiegészítés rendjét különlegesen szabályozták: a szolgálati kötelezettség korhatára itt a 45. életév helyett az 55. életév és a tényleges szolgálatra — a rendelet szerint 1939-ig — évente nem egy, hanem két évfolyamot hívnak be. Az 1935. évre a sorra kerülő 1914. születési évfolyammal együtt behívták az elmaradt 1910. születési évfolyamot is és a következő három évben a sorra kerülő korosztályokkal együtt még be fogják hívni a következő három (1911—1913) születési évfolyamot.

A kiképzetlen korosztályok hiánya még jó ideig igen hátrányosan fogja a német haderő létszámát befolyásolni, amit súlyosbít az is, hogy éppen a következő négy esztendőben kerülnek sor alá a háborús gyenge születési évfolyamok. Míg 1932-ben 609.625 német ifjú töltötte be a 21. életévét, addig 1936-ban 464.100, 1937-ben 345.000, 1938-ban 310.000 és 1939-ben 321.000 fő lesz az állításköteles korban levők létszáma, tehát a háború alatt az évi születések száma közel a felére apadt le. A sor alá kerülők száma csak 1940-ben fog 473.800-ra és 1941-ben 631.500-ra emelkedni. Ha az egyes születési évfolyamok

60%-át tekintjük katonai szolgálatra alkalmasnak,¹ akkor a következő négy évben az évi újonclétszám így alakul:

1936	278.000	fő
1937	207.000	„
1938	186.000	„
1939	192.000	„

Ez a szám csak 1940-től kezdve fog átlagosan 300.000 főre emelkedni.

Fenti adatok ismeretében megállapítható, hogy a haderő béke-létszáma még az évi 300.000 főnyi újonckontingens elérése után sem fogja a tervezett 550.000 főt elérni. A haderő békekerete: a hivatásos tisztek és továbbszolgáló altisztek, valamint a hajóhad és a légi haderő zsoldos legénysége, a nyugati államok hadseregeinek adatait alapul véve, kb. 100.000 fő lesz.² Ez a 100.000 fő és az évi 300.000 újonc mindössze 400.000 főnyi békelétszámot eredményez. Az 550.000 főnyi békelétszámhoz tehát még 150.000 fő hiányzik, az első négy esztendőben pedig a hiány (a leggyengébb évben, 1938-ban) 264.000 főre is fog emelkedni. Ezt a hiányt csak a tényleges szolgálati idő felemelésével, az egyes születési korosztályok nagyobb százalékos kihasználásával, esetleg — mint a franciák is tették — zsoldosok alkalmazásával lehet kiküszöbölni.

A haderő személyi tartaléka, — a jelenlegi rendelkezéseket alapul véve — az 1939. év végén, tehát a háborús gyenge születési korosztályok kiképzése után a következőképpen alakul: a „tartalék“, a kiképzett négy sorköteles évfolyam létszáma kb. 1,200.000 fő, a „póttartalék“, tehát a nyolcheti rövidített kiképzésben részesült elmaradt négy évfolyam létszáma pedig kb. 1,500.000 fő lesz. Ez, a 100.000 főre becsült hivatásos kerettel együtt is csak 2,800.000 főt tesz ki, amelynek közel a fele, a póttartalékosok, nem számíthatók teljes értékű, hadrafogható katonának. Ha azt tekintjük, hogy a haderő rendes fejlődése és az egyes korosztályok teljes kihasználása esetén a németek 6 millió kiképzett katonát tudnának mozgósítani, úgy nyilvánvaló, hogy a német birodalom a fent vázolt létszámviszonyok mellett a közeljövőben egy háborús bonyodalom esetén nem tudja teljes katonai erejét kifejteni.

Természetes, hogy a németek — mint az Keletporoszországban történik — a kiképzés ütemét gyorsíthatják és ezáltal a kiképzett tartalék létszámát emelhetik. De az elmaradt 14 korosztálynak rendes kiképzést adni már nem lehet, ehhez hiányzik a kiképző személyzet, hiányzanak az anyagi eszközök: laktanyák, gyakorlóterek, felszerelés, stb., de legfőképpen hiányzik a szükséges idő. A német birodalom hadereje csak akkor fogja létszám tekintetében a szabadon fegyverező

¹ A háború előtt a német birodalomban katonai szolgálatra az egyes születési korosztályok 51%-át, Franciaországban 82%-át és az osztrák-magyar monarchiában 53·8%-át képezték ki.

² Az angol légi haderő jelenlegi létszáma 32.000 fő, a haditengerészet létszáma 92.000 fő. Ha ezt a létszámot vesszük alapul és számításba vesszük, hogy a német haditengerészet az angol haditengerészet erejének 35%-a lesz, akkor a német haditengerészet és légi haderő megközelítő létszáma 64.000 fő lesz. Körülbelül 15.000—18.000 fő hivatásos tisztet és ugyanannyi továbbszolgáló altisztet számítva, a hivatásos keret létszáma 100.000 főre becsülhető.

hatalmak haderejét megközelíteni, ha a kiképzetlen 14 évfolyamnak legalább a felét szükségszerűen kiképezik, a másik fele pedig az idő múltával az idősebb vonalakba, a honvédségbe és a népfelkelésbe kerül.

A németek természetesen létszám tekintetében is meglepetések elé állíthatják a világot, számításainkban azonban csak a statisztika rideg számadatai és az eddig nyilvánosságra került rendelkezések alapján kíséreltük meg a német haderő előrelátható számszerű fejlődését meghatározni és tárgyi alapot nélkülöző találgatásokba nem bocsátkoztunk. Éppen ezért nem foglalkozunk a német haderő technikai felkészültségének kérdésével: a rendelkezésre álló harceszközök számával és minőségével sem, mert az erre vonatkozó számszerű és műszaki adatok teljesen ismeretlenek.

NEMES ERDŐS LÁSZLÓ

A TABÁN RÉGI LAKÓI

AZ ORSZÁGOS RÉGÉSZETI TÁRSULAT januári ülésén számolt be Nagy Lajos a székesfőváros 1935. évi ásatásairól, amely kutatások most már nemcsak a szakembereket érdeklik, hanem művelt közönségünk figyelmét is magukra vonták. Mennyien tolongtak naponta a Szebeny Antal-téren, amikor a múlt nyáron egymásután hámozták ki az Aquincumi Múzeum ügyes szakmunkásai az ősrégi viskók kerületét és szedték ki belőlük azokat a szürke cserepeket, amelyek oly semmitmondóan néznek ki és mégis annyit beszélnek nekünk a régi Buda múltjáról! És hiába hozott a felszínre a főváros ásatásainak impozáns sorozata tavaly érdekesebbnél érdekesebb maradványokat az őskortól kezdve a török korszak emlékéig, melyek az európai kutatóvilág érdeklődését is méltán felkeltették, mi mégis ezeknek a cserepeknek adjuk a pálmát.

KIK HAGYTÁK VÁJJON a földben ezeket a korongon készült szürke edényeket és a velük együtt heverő vörösre festett finom tálakat, urnákat stb., meg az egész durva, fésüsdíszű bögréket? Ilyen edényeket nemcsak nálunk találunk, hanem mindenütt, ahol a kelta műveltség elterjedt: a Caesar által elfoglalt Bibracte várában, svájci lelőhelyeken, a bójok csehországi telepein. Tipikusan kelta készítmények ezek, de a tabáni eset megtanít rá, hogy a kelta műveltség ilyen tanúbizonyosságai nemcsak keltafajú népek körében voltak meg. Mert maga Tacitus, a rómaiság legszavahihetőbb történetírója állapítja meg, hogy azok az eraviszkusok, akik vidékünkön laktak, az illyrek indogermán népcsoportjához tartoztak (az illyrektől csak örökölték nevüket déli szomszédaink, a szerbek, akiknek vér szerint semmi közük azokhoz!), éppen úgy mint egykori szomszédjaik, az ózok (Ősi), akiket talán a Kr. e. utolsó évszázad viharai löktek ki régi helyükről a Garam mellékére, a kelta kotinusok mellé. Azt sem tudtuk eddig, hogy az eraviszkusok mikor jöttek Buda környékére. De a Nagy Lajos által kiásott cserépanyag talán elárulja ezt. Mert nem lesz véletlen, hogy a Kr. e. I. évszázadnál régebbre nem nyúlik vissza ez a leletanyag, s így abban az időben kezdődik, amikor nagy néplökések össze-vissza keverték a Dunántúl néprajzi képét.

Legjobban természetesen a Dunakönyök lakói szenvedtek ekkor, mert hiszen e vidéknek földrajzi elhelyezkedése mindig kivételes fontosságot adott. Ez a helyzeti energia persze minden korszakban

másképpen érezte hatását. Egész más volt pl. e vidék szerepe az ókorban, amikor a nagy folyam a római hódítás nagy egyesítőműve előtt a népeknek nem összekötője, hanem elválasztója volt. A legnagyobb nehézség abban állott akkor, hogy a Dunahajlás védelme alatt elhelyezkedett törzs télen elvesztette természetes védőművét és támadó ellenségei lovakon, szekereken elindultak a Duna jegén át vagyont prédaírn, s akit csak elértek, rabságba hurcolni. A Duna balpartján kellett volna tehát akkor is megvédeni a jobbparti birtokot, de ennek megint más akadálya volt. Ugyanis akkor is volt hazánk területén mindig egy-két hatalmas nép, amely vagy Keletről vagy Nyugatról a Dunáig igyekezett kiterjeszteni határát, s a Dunánál surlódott össze egy másik hatalmas riválisával, úgyhogy a kisebb államcskák területi aspirációi nem juthattak ezáltal érvényre.

Éppen ezért rendkívül megszenvedte ez a vidék a már említett nagy politikai változásokat. Szó volt már róla, hogy a garammenti ózok illyr-pannon nyelvet beszéltek és hogy az eraviszkusoktól való elszakadásuk Tacitus korában még megőrizte emlékét. Lehet, hogy a Hajmáskér környékén feküdt Osones helynév a Dunántúlon maradt töredékük emlékét őrzi; annál is inkább, mert felvidéki szomszédjaiknak, a kelta kotinusoknak egy része is ittmaradt az eraviszkusoktól északnyugatra a jobb parton. Mindezek talán akkor kerültek el egymástól, amikor a kelta nemzetiségű bójok Kr. e. 60 körül a germánok nyomása alatt kiszorultak Csehországból (a Boiohaemum — „bójok pusztasága“ név azonban a mai Böhmen elnevezésben még él).

Ezek a bójok a nyugati Dunántúlra fészkelik be magukat, de hatalmuk egészen a Tiszáig terjed kelet felé, miután a Nagy-Alföldről visszanyomták a dákokat. A Csehországban oly gyakori bójus aranypénzek és Biatek királyuk ezüstveretei feltűnnek ekkor nálunk is. Az ezüstökön már Róma hatása tükröződik: a pénzek súlya, pannóniai szokás szerint, még a makedón pénzlábat követi ugyan, de az éremképek a római reszpublika denárainak típusait utánozzák már; messze a légiók előtt ér hozzánk Róma kulturális hatása. Nem sokáig tartott a bój uralom ezen a környéken. A dákok váratlanul, hirtelen nagyhatalommá nőttek és míg Caesar és Pompejus küzdelme a hatalomért megkötötte a római erőket, Burebista király szabadon garázdálkodott a Dunamedence egész területén. Valamikor az ötvenes években tönkrevverte a bójokat is. Így az eraviszkusok is urat cserélhettek, de a Caesarral egyidőben meggyilkolt Burebista népe is elvesztette hatalmát a bekövetkezett trónviszályok között.

A bój állam megsemmisítésének egészen más következményei lettek. Amikor ez az erős bástya leomlott, nem volt többé akadálya a germánok terjeszkedésének kelet felé. Nemcsak Csehországot foglalják el a markomannok, hanem nemsokára benyomultak Észak-Magyarországra a velük rokon quádok is, akik még a Dunántúlra is bemerészkedtek. Eddig ugyanis nem sok jelentőséget tulajdonítottak Rufius Festus azon adatának, hogy Tiberius a nagy délpannoniai lázadás leverése alkalmával (Kr. u. 6 és 9 között) a Dráva és a Duna közti földről kilökte a markomannokat és quádokat; de ez a késői író elveszett régi jó forrásokat hasz-

nált fel s így nincs okunk kétségbe vonni állítását. Ez volt tehát az első római akció, amely a Dunántúl pacifikálására és birtokbavételére irányult. Az eraviszkusok többé nem verhették a római dénárokat utánzó ezüstpénzeket, Róma felségjogai lépnek itt is érvényre. Ez a törzs, amely a vázolt háborús mozgalmak során nagyon sokat szenvedhetett, csak örömmel üdvözölhette a légiók megjelenését, úgy mint szomszédai is, akik nem csatlakoztak a horvátországi és dalmáciai illyrek nagy lázadásához. Ezért folyt le itt oly békésen és minden zökkenő nélkül a római foglalás és ezért lettek az eraviszkusok rövid idő alatt, szinte észrevétlenül, testben-lélekben rómaivá. Ezt a spontán és halk átmenetet mindennél jobban illusztrálják a tabáni eraviszkus cserepek. Az internacionális-kelta keramika sajátos formaadása, festése és díszítése észrevétlenül háttérbe szorul rajtuk a Krisztus utáni évtizedben. Ugyan még a kelták által kedvelt bemélyített görög palmettadisz tűnik fel ezeken az edényeken, de profiljuk már a római divat szerint alakul és lassan a vörösmázú ú. n. terra-sigillata edények domború mustraít is utánozni kezdik — Nagy Lajos megállapításait veszem itt át —, csak a szürke anyag és a kelta technika marad a régi. Ezeken a banális szürke cserepeken tehát nagy történeti jelentőségű folyamat tükröződik: a romanizáció. Nagy Lajos lepte meg nemrég avval a felfedezésével is a szakembereket, hogy megtalálta Aquincumban a császárkor legelejéről való finom északitáliai edények töredékeit is. Hogyan lehetséges ez, kérdeztük, amikor Mommsen még azt hitte, hogy a Duna folyókat csak majdnem 100 évvel később szállták meg a római csapatok? Azt hiszem, nem nehéz erre felelni. Ha a stratégiai határ a Dráva maradt is még ebben a korai időben, a Duna egész vonalát magának igényelte Róma és fennhatóságát itt a praefectus ripae-k által gyakorolta. Ezek a „partszakasz-parancsnokok“ természetesen csak úgy tudták akarataikat érvényesíteni, ha kisebb katonai egységeket is hoztak magukkal s ezeknek a csapatoknak nyomai a korai sigillata-cserepek.

A jó eraviszkusokat bizony kemény ellenőrzés alá helyezték. Tudjuk, hogy a frissen meghódított törzseket a rómaiak nemzetségek és centuriák szerint felosztva tartották számon; a legelőkelőbbeknek a fiait pedig túsznak vitték el. Egy ilyen túsznak elvitt gyerek, aki a szlavóniai amantinusok közül származott, Laibachban elhunyt és szülei otthon már latin szöveggel római divatú kenotáfiumot állítottak számára; ebből láthatjuk, hogy már ebben a feszült hangulatú első időben is mily rohamosan vert gyökeret a romanizmus. Ezért azután a mondott szigorú ellenőrzés is hamarosan elveszti értelmét. Elveszti azért is, mert már az első század derekán Kr. u. több segédcsapatot tolnak előre a Dunához s így Aquincumba is és e nagyobb erők jelenléte feleslegessé tette a praefectus ripae működését. Másrészt pedig az eraviszkusok — akiknek fiatalágát a tengeri flotta számára, azután a segédcsapatokba és szekeresznek bőven sorozták már ekkor — hű alattvalóknak bizonyultak és gyorsan elteltek római érzéssel. Így a katonai parancsnokok helyett már az első század második felében bennszülött princeps a törzsi szervezetnek, a civitasnak feje. Sőt tulajdonképpen értelmét veszti az egész civitas-rendszer is, mert a

Domitianus alatt már kőből megépített állandó jellegű táborerőd (Kuzsinszky Bálint megállapítása) körül katonaváros alakul, a római Aquincum magja s azt vélnénk, hogy mikor ennek szomszédjában a polgári telep (Ujlakon) már a II. század elején római városi jogot nyer, akkor az eraviszkusokat közigazgatásilag ehhez az új municipiumhoz csatolják hozzá. De nem így történik. Még a katonai város sem egyesül a polgárvárossal, mint eddig hitték, mert a ránkmaradt kőbe vésett feliratok szövegeinek világos vallomása szerint a légio területe, tehát a katonaváros külön közigazgatási egység marad a polgárkolóniával szemben. (Így volt ez pl. Apulumban is, a mai Gyulaférvárott.) De az említett két egység mellett megmarad a régi eraviszkus civitas csökevénye is. Tudni illik nem véletlen az, hogy az eraviszkus katonák bronzba vésett elbocsátó okmányain nem Aquincum városa van származási helynek feltüntetve, hanem törzsnévükkel jelzik nemzetiségüket. Éppen a Gellérthegy lejtőjén, a tabáni ásatások helye fölött került elő az a nevezetes oltárkő, amely a civitas Eraviscorum-ot említi még a Kr. utáni III. században. Ha jól látom, az eddig el nem olvasott, kivakart császárnév rajta Gallienusé volt és így a 260-as évekre utal. S ez a civitas Eraviscorum ebben a késői időben sem lehetett üres név, említése maga is elég annak a bizonyítására, hogy még ebben a korszakban is létező szervezetnek kell felfognunk. Vájjon miért kellett a régi barbár köteléket fenntartani ott, ahol a római urbanizáció műve oly gyökeresen átalakította már a viszonyokat? Ennek a különös eljárásnak a kulcsát az a tény adja meg, hogy a római gyakorlat szerint a városi kerületekből a polgárcsapatokba (légiókba) sorozták, a bennszülött civitasok pedig a segédcsapatok legénységét szolgáltatták. Az eraviszkusokról viszont tudjuk, hogy az utóbbi kategóriába osztották őket még a későbbi időkben is: ezért hagyták meg ősi szervezetüket. Hiába hívták „segédcsapat^{Cf}-nak azokat az ezredeket, amelyekben más pannon törzsekkel együtt katonáskodtak: a világbirodalom egész haderejének ők voltak már a II. század óta a színe-virága. Így érthetjük meg azután, hogy miként élhették eraviszkusaink itt, Pannónia inferior fővárosának közvetlen szomszédjában ősi barbár életüket. A Gellérthegy alatt, mentsvár-erődjük tövében tovább virágozhatott falujuk, mert Róma saját érdekében meghagyta önálló életét. Hisszük, hogy hamarosan föld-

ANDREAS PANNONIUS

sáncaikat és fátorlaszaik nyomát is megtalálja Gellért püspök hegyén Nagy Lajos sasszeme és lehetővé teszi felkutatásukat a főváros kultúr-
szerezetétől áthatott vezetősége.

FIGYELŐ

TURÁNIZMUS UTÁN EXOTIZMUS

KÜLÖNÖS JELENSÉG: az elszakított magyarságnak némely körei az elvágyódó hangulatát mintha ép a turánizmus téves tanításainak lehet köszönni. A kultúrtörténész és a pszichológus számára egyaránt vonzó feladat lenne ennek az új hangulatnak politikai, társadalmi és lelki gyökereit kikutatni. Kétségkívül a preromantikus regényirodalom primitív szigetre vágyódó attitűdjének újabb változatával állunk itt szemben, a módszer viszont a turánista gondolatból adódik. A preromantikának is volt egy Amerika tájai felé tendáló irányzata s ez most újraéledt az alant ismertetett kiadványban, amely a turánizmus dilettáns nyelvhasználatával próbálja tanításait tudományosnak vélt alapra helyezni. Jelen sorainkkal, amelyeket a felvidéki magyarság egy újabb kiadványának téves tanításaihoz fűzünk, úgy érezzük, hogy inkább gyógyítani, semmint támadni, inkább oktatni, semmint bírálni akarunk.

A szlovenszkói Kazinczy-Szövetkezet kiadásában megjelenő Magyar írás 1936. évi januári száma Ijjasz Gyula tollából cikket közölt „őskori isten-nevek a magyar nyelvben“ címmel. A bevezető sorok arról tájékoztatják az olvasót, hogy „Ijjasz Gyula hosszú éveket töltött Amerikában, ahol tudományos alapon ismerkedett meg a honi ősnyelvekkel. Talán egyedül ő az első magyar, aki a középamerikai maja nyelvet nyelvtani alapon ismeri. Igen sok magyar-maja közös ősszót gyűjtött össze. Készülő értekezését a közeljövőben a művelt magyar közönség elé bocsátja.“

Mielőtt Ijjasz Gyula isten-neveinek bemutatásához kezdenénk, illenék, hogy nyelvészeti módszereit ismertessük meg az olvasókkal. Ez azonban teljességgel lehetetlen feladat. Egészen új logika az, amellyel Ijjasz Gyula dolgozik, soha nem hallott hangokat hall és olyan asszociációi vannak, amelyek nemcsak a képzett nyelvészt, hanem a normális átlagembert is elképesztik. Gondolatmenetének ismertetése helyett álljon itt maga a szerző, akinek egyik fékevesztett szófejtéséből a következőket tudjuk meg:

„Kegy-isten nevéből ered a kegyed megszólítás, ő volt a Kegyelem s még ma is „Kegyelmes-Isten“-nek nevezzük. De Kigy-nek is mondták, ebből a kigyelmed-megszólítás még itt-ott ma is. Kigy-isten mindenesetre a pogányság korára esik. ő volt a Kigy-Ah és ma kígyó-nak mondjuk. Kigy-istennek igen nagy kultusza volt az őskorban a félvilágon, ő volt az istenek „hét sajátság“-a hétfejű kígyó alakjában, ősi neve: Narayana, ő a „teremtő teremtés“. A hét tudomány tőle ered. „Önmagát megtestesíté emberré a saját képmására“.

A maja-mítoszban Quetzalkoatl, „tollaskígyó“ az ő neve, aki a „tenger iszapjából kikéit, onnan a víz színére jött, hogy szárnyai nőjenek a levegőn“, így lett ő a tenger és a levegő istene és „ő népesítette be emberekkel a világot“. Az őt egyiptomiak, a perzsák, sőt az ősgörögök is szárnyaskígyója alakjá-

ban Quetzalkoatl rejlik. Ez a kultusz nem került el az ősmagyarokat sem, kitetszik a Kegy, Kigy és kígyó szavakból. Az ős indogermánok Grace-nek nevezték „Kegy“-istent. Gracia is ide tartozik, valamint az angol gracil „kecses, karsú, nyúlánk“, mint a kígyó alakja. De amint sok istennek, úgy Kigy-istennek is lejárt az ideje, mert egy jobb istenség kultusza a porba sújtotta. Az „Igaz-Isten“ ekként átkozta meg: „Légy átkozott és csúszómászó.“ A gonosz lélek is a kígyó bőrébe bujt, amikor Évát bűnbe ejtette. Régi magyar írásokból ezt olvassuk: „Légy ildomos, mint a kégyó.“ Itt azt sejtethetjük, hogy a kígyót tekintették az okosság, az ildomosság szimbólumának. Indiában a kígyó szent állat, de nálunk mindenki fél tőle s mindenki üldözi. Még az ártatlan kígyó is útálatot kelt az emberben, amiben nagy része van mai vallási felfogásunknak.“

Ügy hisszük, mindenki világosan látja, hogy az idézett műkedvelő nyelvész fogalomzavara pusztán a szavak hangképének és jelentésének hasonlóságán alapul. Lényegében ugyanezt cselekedte száz évvel ezelőtt Horvát István is, akinek Karthago — Kard-hágó és ehhez hasonló szóazonosításai közismertek és ma már csak az iskolásgyerekek mulattatására szolgálnak.

Mindezekért a balhiedelmekért és műkedvelő őstörténészkedésekért egy ma már tudományos részről annyiszor visszautasított irányzat felelős: a turánizmus. Szükségtelen, hogy ennek az irányzatnak bővebb ismertetésébe fogjunk, a Magyar Szemle is már több ízben tette kritika tárgyává a turánista mozgalom eltévélyedéseit.¹ Jegyezzünk meg csupán annyit, hogy a turánizmusnak van egy formális és egy tartalmi oldala. Az előbbit a szófejtés varázsa élteti s művelőinek kezében az etimológia szép tudománya rokonszavakat kereső dilettáns szórakozássá züllick. Az utóbbinak pedig a „nagy eszmé“, a rokonnépekkel való összefogás gondolata adott életet. A kettő sokszor elkülönítve jelenik meg, de voltaképpen nehéz őket egymástól elválasztani, mint ahogy az idézett felvidéki folyóirat dilettáns nyelvészének maja és magyar szavakkal való zsonglörködése mögött is félreismerhetetlen az az exotizmus, amelyet bevezető sorainkban vázoltunk.

A magyarságot a maja néppel rokonító elmélet egyébként nem új. Gaál László folyóiratunk idézett cikkében foglalkozott is vele, de talán nem érdektelen, ha Ijász Gyula figyelmét ismét felhívjuk erre a tanulmányra. Az ókortudománnyal foglalkozó Cserép József 1925-ben adott ki egy munkát „A magyarok eredete, a turáni népek őshazája és ókori története“ címmel, amely művében a magyarok őshazáját Amerikában vélte megtalálni s a magyar népnév m-hangzója alapján minden m-mel kezdődő népnevet a magyarsággal hozott kapcsolatba. Így kerülnek közös síkra: a magyar népnév, a Mexiko országnév, a maja népnév és a Maia mitológiai női név (Hermes anyja és Atlas leánya). Cserép elmélete szerint a Hold keletkezése folytán előálló katasztrófa kergette tizenegy és félezer évvel ezelőtt az amerikai őshazájukban élő magyarokat ide keletre ...

De ne folytassuk ezt a zagyva mesét. Jelenlegi gondjaink között vájjon kinek volna kedve vele tovább foglalkozni? Voltaképpen a turánizmusnak egy Nyugat felé tolódott formájával állunk itt szemben. Nyilvánvaló, hogy a dilettáns nyereszgedőknek azért van szükségük Amerika primitív nyelveire, mert minél kultúrátlanabb népekre vonatkozó nyelvi vagy etnográfiai anyaggal dolgoznak, annál tágabb tér nyílik a fantázia számára. Munkájukat igen nagy mértékben megkönnyíti az a körülmény is, hogy kutatásuk menete nagyobbára a mitológia irányában halad s így a fantasztikus népi hiedelmek-

¹ Németh Gyula: Magyar turánizmus. Magyar Szemle XI, 132. Gaál László: Műkedvelők a magyar Őstörténeti kutatásban. Magyar Szemle XII, 162. Keresztury Dezső: Kelet és Nyugat között. Magyar Szemle XXI, 142.

kel kényükre-kedvükre operálhatnak. Nem szólnánk semmit, ha művészi értelemben vett holmi „modern mitológiát“ igyekeznének megszerkeszteni. De ők nem ezt teszik, hanem a tudomány mezébe öltöztetik gyerekes játékaikat s tudományos igényekkel állnak elő. A tudományos alapvetés és a művészi forma között maradnak és munkájuk végeredményben nem lépi túl a naív elképzelés határait. A turánisták egyik múlt századbeli őseben legalább megvolt a szerénység ahhoz, hogy saját művéről így nyilatkozzék: „nem elég készültséggel keletkezett és rendszemélküli“. Jó volna, ha dilettáns nyereszkezőink is előbb speciálisabb jellegű értekezéssel igazolnák felkészültségüket s nem írnának mindjárt kezdetben a világmindenségre vonatkozó magyarcélú etymologico-mitológiát.

Eljárásuk igen nagy mértékben emlékeztet a nagyothalló nyárspolgár-nagybácsi viselkedésére, aki, midőn társaságban ismerős hangzású nevet hall, azonnal rokont sejt a név viselőjében s a rokoni kapcsolatok után tudakozódik. A turánisták, vagy ha tetszik: exotisták, a tanulmányok által kifinomult hallásnak szintén híjával vannak s innen adódik minden tévedésük.

Nem szabad csodálkoznunk azon, hogy a szellemi vezérek nélkül maradt felvidéki magyarság folyóiratában is már hasonló tévtanok kezdenek burjánzani. De ha már tudományos kalauz nélkül maradtak, miért nem vetik tekintetüket ide, az anyaország tudós turkológusaira és finn-ugor nyelvész és őstörténész szakférjaira, akikhez bizalommal fordulhatnak tanácsért. Németh Gyulának és tudós társainak nyelvtudományi módszerét nem bénította meg sem a keleti-turáni, sem a nyugati-maja elképzelés és bizonyára szívesen adnak felvilágosítást mindazoknak, akik a magyar őstörténettel komolyan és hittel óhajtanak foglalkozni. Sajnos azonban, — s ebben a két testvér, a turánizmus és exotizmus egyformán gondolkodik — ezeknek az amatőröknek nemcsak hogy eszükbe nem jut szakembereket kérdezni, hanem a szakembereket már eleve szükkörű, korlátolt szobatudósoknak nézik, akiket mindenféle iskolás szabályok kötnék, őket bezzeg nem köti sem szabály, sem iskola! Szélesebb kapcsolatban: turánizmus és exotizmus makacs tudománytalan életükkel bizonyítékai azon kortendenciának, mely a szakszerűséget elmellőzve vél a nemzeti életben újat alkothatni. Hogy azonban légvárepítés alkotásszámba mehet-e, ezt kötvé hisszük.

GYÖRY JÁNOS

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *Az abesszin konfliktus háttérbe szorulását az olajszankciót az amerikai semlegeségi törvény sorsa — angol félelem Németországtól, Anglia felfegyverkezését a németek és az orosz-francia szerződés, a rajnai zóna — a kisanantant spekulációi Olaszország elfoglaltsága következtében j megoldatlan kérdések sora —*

AVILÁGPOLITIKAI REVUE-SZÍNHÁZ forgószínpada kezd mind gyorsabb ütemben elfordulni. Aki a függöny mögé néz, az most „még megláthatja az olasz-abesszin viszály díszleteit, de mire a függöny felmegy és a be nem avatott betekintést nyer, akkorára már teljes díszében, hogy úgy mondjam, felfegyverkezve fogjuk a „német kérdést“ megpillantani, mert a színház igazgatóságát, de a közönséget is elsősorban ez érdekli. Lélekzetfojtott figyelemmel kíséri mindenki a színpadnak ezeket a változatait, a cselekménynek ezt az ismét elkomorlyodó alakulását. Aki pedig a színházi világ titkait nem ismeri, az meglepődve kérdezheti, hogyan került ez a mindig új és mégis olyan régi téma ismét előtérbe. Hozzáfűzhetjük azt a kérdést is, vajjon melyik fog előbb megérni, illetve előadásra elkészülni, a német kérdés vagy a távolkeleti probléma, avagy egyszerre fognak-e a szereplők minden oldalról a színpadra benyomulni, mint a látványos operettekben?

Kétségtelen, hogy a kelet-afrikai konfliktus, mint azt már a legutóbbi hónapok folyamán jeleztem, kezd az elhalványulás stádiumába jutni. A négus sorsa nem „premier-plan“ érdekességű többé. Mi lehet az oka annak, hogy ez a viszály, amely december elején általános európai háborúval, de legalább is angol-olasz fegyveres összeütközéssel fenyegetett, bár a lényegében vagy még inkább jogilag semmi sem változott, mégis kezd háttérbe szorulni? Pedig sem Abesszínia megtámadásának ténye nem szűnt meg, sem a Népszövetségen esett sérelem nem változott meg. Az ötvenegy szankcionista állam hivatalos szóvivői és sajtója sem változtattak álláspontot; a Népszövetségnek továbbra is kötelessége a megtámadott államnak segítségére sietni: a 16. cikk tényleg még a mainál messzebbmenő rendszabályokat ír elő, a szankciók pedig még a tulajdonképpeni gazdasági rendszabályokat sem merítették ki. Az a tétel is változatlanul fennáll, hogy a támadó támadásáért nem részesülhet jutalomban. Természetesen, mint minden eseménynek vagy ténynek, ennek az enyhülésnek is több egymásbajátszó oka van, de a főokra már januári szemlémben rámutattam: a Hoare—Laval-féle terv az akkori katonai és politikai helyzetben nem arathatott ugyan teljes sikert, — nézetem szerint a körülmények mérlegelése alapján ezt senki komolyan nem remélhette — azonban egy hivatását maradék nélkül teljesítette s ez az, hogy a szankciók élesítésének még a lehetőségét is megölte. Mindenkinek, elsősorban az angol közvéleménynek tudomásul kellett ugyanis vennie, hogy az olajszankció általános háború csiráját rejtette magában. Hatása tehát legalább is kétséges, viszont egyik európai nagyhatalom sem kockáztathatna meg egy másik nagyhatalommal háborút anélkül, hogy az ilyen hadjárat ne okozná katonai erejének rendkívül nagy meggyöngyülését, ami fellépését és politikai tekintélyét más irányban gyengítené, tehát nagyhatalmi súlyának kisebbedésével járna.

Ez volt az oka annak, hogy december 9-e óta lényegesen nyugodtabban szemlélhettük a világeseményeket. Nézetünk szerint a Hoare-féle terv megszületése óta már nem fenyegetett az a háború, amely nemcsak önmagában lett volna borzalmas, hanem valószínűleg civilizációnk öngyilkosságát jelentette volna. Az, hogy azóta is enyhült a feszültség Olaszország és Anglia között, azonban több más okra is vezethető vissza. Az egyik ok, hogy a szankciók hatása bár komoly megpróbáltatásnak teszi ki Olaszországot, nem olyan gyors és átütő, amilyenek azok, akik elindították ezt a hadjáratot, remélték. Ezek a szankciók nem tudták Olaszországot a háború abbahagyására kényszeríteni, avagy akár csak harci lendületét csökkenteni. Ellenkezőleg, az olasz nép ellen indított hadjárat tulajdonképpen megkoronázta Mussolini nemzetnevelő munkáját: valóban végérvényesen egyetlen *fascwba* kovácsolta össze Olaszország népét. Ahhoz, hogy a Népszövetség-i egyezségokmány 16. szakasza alkalmazásának valóban átütő ereje lehessen még egy nagyhatalom ellen is, szükséges lett volna, hogy a Népszövetség valóban univerzális legyen, azaz az univerzalitás előnyeit is élvezze, ne csak az elv káros következményeit viselje. Másodszor pedig az, hogy a támadó fél államába irányuló beviteli tilalmakat kiterjesszék a hadviseléshez elsőrangúan szükséges ásványi termékekre, minő a kőolaj, szén és vas. Az Egyesült Államok részvétele nélkül a kőolaj-szankció életbeléptetése csak megnehezítené vagy megdrágítaná Olaszország számára a hadviselést, de lehetlenné nem tenné. Ellenben gazdaságilag súlyosan károsítaná az olajtermelő népszövetségi tagállamokat. Ehhez a következtetéshez jutott el a szankciók tanulmányozására kiküldött népszövetségi szakértő-bizottság is, amelynek óvatosan megfogalmazott jelentése oda konkludált, hogy ha az Egyesült Államok nem támogatja a szankciókat, akkor egyedül is elláthatja Olaszországot nemcsak normális, hanem háborús szükségletével is; továbbá ha a szankciós államok megtagadják is a transzportálást, Olaszország és Amerika ciszterna-hajóflottája elegendő a szállítás lebonyolítására. Márpedig, mint ezt legutóbbi szemlémben jeleztem, az új amerikai semlegességi törvénytervezet, bár lehetővé tette a háború folytatásához szükséges nyersanyagok szállításának korlátozását, oly hézagos volt, hogy intézkedéseinek érvényesítését alig lehetett remélni. Azonban még ez a törvénytervezet sem válik törvénné az Egyesült Államokban. Oka pedig ennek, a jelek szerint, Japán rendkívül gyors terjeszkedése a Távolszeleken, amely végre Amerika politikusait is felébresztette izoláltsági álmukból. Az amerikai szenátus külügyi bizottságának elnöke Pittmann szenátor egészen rendkívül élehangú beszédben támadta meg Japánt keletkínai terjeszkedése miatt és figyelmeztette az Egyesült Államok népét, hogy Japán az ellenség, amely ellen fegyverkeznie kell. Ilyen körülmények között pedig örültség lenne olyan semlegességi politikát törvénybe iktatni, amely szerint háború esetén a tengerek szabadsága elvének feladásával az amerikai kereskedő vagy hajós egyéni ítélete alapján és kockázatára vállalhatná egy potenciális későbbi ellenségnek amerikai hadieszközökkel vagy nyersanyaggal való ellátását, másrészt arra kényszerítené az amerikai kormányt, hogy minden hadviselővel szemben egyenlően járjon el (Pittmann szenátor nyilván egyelőre orosz-japán vagy japán-kínai háborúra gondolt, amely alatt az Egyesült Államok egy ideig legalább látszólag semlegesek maradnának). Bármint ígért is vagy akar is a Roosevelt-adminisztráció, Amerika tehát végkép kiesik a szankciós képből. A munkáspárti és liberális szankcionisták ugyan Angliában és a szabadkőműves front vezetői a világ többi államában is még hangosan hirdetik a szankciók élesítését, azonban—a legóvatosabb formulázással is— megállapíthatjuk, hogy az élesített szankciók életbeléptetésének minimális valószínűsége.

Ebből a helyzetből önként következik, hogy, ha a teljes győzelemhez szükséges eszközöket nem lehet igénybevenni, akkor okosabb enyhíteni a

feszültséget és lassankint beletörödni abba, hogy a háborút más módon kell befejezni, nem Olaszország térdrekényszerítésével.

A TOVÁBBI OKOK, amelyek enyhüléshez vezetnek, fokozottabb mértékben ugyanazok, amelyek Sir Samuel Hoare-t decemberi javaslatának megtételére kényszerítették: Nagybritannia mai felfegyverzése a tizenhat évi leszerelési politika után nem elegendő arra, hogy háborút kezdhessen egy másik nagyhatalommal, mert még ha végül győztes maradna is, tengeri és légi hadereje olyan érzékeny károkat szenvedhetne, amelyeket csak évek hosszú során tudna kiküszöbölni s amelyek lehetetlenné tennék, hogy Európa más pontján vagy a Távól-Keleten, ahol valóban életbevágó gazdasági és hatalmi érdekei vannak, a brit birodalom megfelelő hatalommal léphessen fel. Ebben az indokolásban már belevettem azt a két döntősúlyú okot, amely folytatólagosan az olasz-angol feszültség enyhülése felé vezeti Nagybritannia politikáját: a félelem Németországtól és háborús veszély a Csendes-óceánon. A félelem Németországtól nem új. Leghatalmasabb hulláma a múlt év márciusában érte el Nagybritannia sziklás partjait, amikor Németország bejelentette, hogy a Versailles-i szerződés leszerelési kötelezettségei alól felszabadítja magát és a német légi felfegyverkezés adatai nyilvánosságra jutottak. Nem hiszem, hogy hamisan interpretálnám a brit politika szövevényes motívumait, ha feltételezem, hogy az Olaszország elleni szankciós politika egyik oka éppen — Németország volt. Az eredmények alapján bizonyára helytelenül, de a brit politika vezetői — egyéb doktriner indoktól, választási és keletafrikai érdektől eltekintve — Németország felé akartak példát statuálni a szankciós kísérlettel. Eb a szankciós fenyegetéssel sikerül akár Olaszországot a háború megindításában megakadályozni, akár pedig a háborút magát megállítani, akkor be van bizonyítva, hogy a szankciók alkalmazható fegyver minden támadóval szemben és ebben az esetben remélni lehetne azt, hogy Németország is legyőzhető háború nélkül. Ha pedig a két premissza egyike sem következik be, akkor még mindig idő van arra, hogy a helytelen politikától elforduljanak és újat kezdeményezzenek. A mozdulat első fele már kezd kialakulni szemünk előtt: Nagybritannia olasz-abesszin tapasztalatait felhasználja arra, hogy felfegyverzésének hiányait pótolja. A kormány óriási felfegyverzési programmal és nyilván a három fegyvernem nagyszabású koordinációjának tervével lép a parlament elé. Rövid időn belül közel 300 millió font értékben öhajítja haditengerészetének egységeit és felfegyverzését kiegészíteni, légi flottáját megkészserezni, szárazföldi hadseregét pedig kicpíteni és motorizálni. Ahhoz azonban, hogy ezt az egyelőre rövid lejáratú kölcsön útján finanszírozandó és több évre elosztott programot el tudja fogadtatni, még a közvélemény erős felkorbácsolására van szükség. Az olasz-abesszin viszály tanúsága nem elég. Szükséges, hogy a veszély nyilvánvalóbb, demonstrálhatóbb legyen. Ezért került körülbelül két hónapja, előbb csendesebben, ma már teljes orkesztrális hatással ismét a német veszedelem az előtérbe. Mind nyíltabban állítják ma már nemcsak a franciák, hanem az angolok is, hogy a németek már a múlt júniusi német-angol flottaegyezményen túlmenően építik ki tengeri haderejüket. Az alsóházi katonai viták szónokai pedig megrendítően mutatnak rá a Londont a levegőből fenyegető veszélyre, amellyel szemben a birodalom ma védtelen.

Nem kétséges, hogy a brit parlament a felfegyverzési javaslatokat el fogja fogadni és így a világszerte általánossá vált nagy katonai előkészületek köre ezzel az utolsó láncszemmel lezárul. A brit külpolitikának ezek a kifelé még meg nem állapított jelentékeny eltolódásai azonban előbb-utóbb kell, hogy valamilyen módon a belpolitikában is éreztesék hatásukat. Hamarosan mindenki rá fog jönni Angliában, — lesz aki bevallja, lesz aki tagadni fogja —

hogy Sámuel Hoare-nak igaza volt. A konzervatív pártban ma már Hoare-nak nagyobb a tekintélye, mint a miniszterelnöknek. Megvolt a bátorsága, hogy felismerje egy helyzet nehézségeit és veszélyeit és abból levonja a következtetéseket, de megvolt a bátorsága ahhoz is, hogy egyszer helyesnek felismert meggyőződéséhez, hatalma és állása árán is, ragaszkodjék. Ma már mind nyíltabban mondják, hogy egy éven belül Hoare lesz Anglia miniszterelnöke. Az Austen Chamberlain által Stanley Baldwin ellen intézett szokatlan élességű támadás megvilágította a konzervatív párt körében dülő palotaforradalmat. A kérdés ma az, hogyan lehet az olasz-abesszin viszályt befejezni és a vele összefüggő összes problémákat likvidálni, hogyan alakul ehhez képest Nagybritannia népszövetségi politikája? És ha kénytelenek elfogadni a háborúval létrejött fait-accompli-kat és Abesszínia integritásának védelme illúzióvá válik, hogyan lehet ezt a tényt elismerni a hirdetett elvek sérelme nélkül? Viszont a szankciók még abban is reménykednek, hogy Olaszország gazdaságilag és pénzügyileg mégsem lesz képes — döntő jelentőségűnek látszó katonai győzelmei dacára — a túlhosszúnak ígérkező hadjáratot végig lefolytatni és kénytelen lesz egy kompromisszumos megoldást elfogadni, amely közel fogja hozni az eredményt a népszövetségi tanács ötös bizottságának javaslataihoz. Mindenesetre a szankciós csata beharangozása után nagy eredmény, ha a legoptimistább felfogás szerint is már csak — ez a „meg nem alkuvo szankciók” szempontjából elérhető maximum.

Amilyen türelmes volt az angol politika az utóbbi hat-nyolc hónap alatt Németországgal szemben, olyan teljes a változás a Brit-Birodalom politikájában Berlin felé. Mint fentebb jeleztem, ez csak látszólag novum. Tudat alatt mindig Németország felé nézett az angol politika és ez vezette kissé tekervényes útjain. A francia-szovjetorosz szerződés és a francia-angol vezérkari tanácskozások körüli vita nyomán újból a régi élességgel pattant ki az angol-német ellentét, amelyet az 1935 májusa óta igen ügyesnek nevezhető német politika igyekezett kiküszöbölni. Már a francia-szovjetorosz paktummal szemben élesen érvényesült az a nem egészen jogosulatlan német kritika, hogy ez a katonai jellegű szerződés tulajdonképpen megszegése Locarno-nak. Ezt az aggodalmat a franciák a szovjetorosz-francia szerződés igen ügyes jogi konstrukciójával igyekeztek eloszlatni; az itt napvilágra jutó véleménykülönbség még nem is ébresztette volna fel az angolokat. Amikor azonban az angol és francia vezérkarok összeültek, hogy a szankciók alkalmazása következtében beállható konfliktus esetére megbeszéljék a két fegyveres haderő együttműködését, a németek ebből arra következtettek, hogy itt nemcsak a Földközi-tengeri kooperációról, hanem a francia segítség viszonzásaképpen szoros angol-francia katonai együttműködésről van szó a Rajna felé is. Ezt a berliniek hirtelen felháborodással sajtójukban — de talán diplomáciai úton is — Locarno megsértéseként bélyegezték meg s azt a gondolatot kezdték szellőztetni, hogy ebben az esetben, ha a Locarno-t garantáló Nagybritannia katonai szövetségre lép az egyik féllel, a Német-birodalomnak jogában fog állni a békeszerződés értelmében demilitarizált rajnai zónát újból megszállni. Az angoloknál viszont nem frázis, hogy ők a Rajnát tekintik ma határuknak. Aki a Rajnát megfenyegeti, az ő lábukra is rálép. Az első nyilvános reakció erre a célzásra vagy fenyegetésre Eden külügyminiszter váratlanul éles fellépése volt Danzig nemzeti szocialista kormánya ellen a népszövetségi Tanácsban. Az az erély, amellyel ebben a relatíve alárendelt kérdésben Nagybritannia külügyminisztere személyesen fellépett az „alkotmánysegző” danzigi polgármester ellen, nyilván a Danzig mögött kereshető hatalmasabb ellenfélnek szóló figyelmeztetés akart lenni. Valószínűleg azt a célt is szolgálta, hogy a népszövetségi Tanácsnak más kérdésben, azaz nem az olasz-ethiop viszályban siker jusson osztályrészül és a

figyelmet fokozatosan el lehessen terelni a szankciós hadjáratról. Angol politikusok nem áttallják egész nyíltan megmondani, hogy a rajnai zóna német katonai megszállása háborút jelent. Nincs a legkisebb valószínűség sem arra, hogy Németország ezt a lépést megtegye, hiszen sajtójának hangja úgy a szovjet-orosz-francia paktummal, mint a francia-angol tárgyalásokkal szemben nagymértékben enyhült. De kétségtelen, hogy Nagybritannia harcias diszpozíciója és németellenes hangulata, amelyet különben a Foreign Office, a brit külpolitika hagyományosan francia-barát szervezete, igyekezett változatlanul megőrizni, újraéledt a német oldalról jött akaratlan figyelmeztetés nyomán. Növelte ezt a hangulatot a Németbirodalom koloniális követeléseinek most már hivatalos részről való hangoztatása. Amint az olasz-abesszin viszály rövid ideig Németország malmára hajtotta a vizet, úgy fordul most meg a játék: Németország vonakodása légi paktum kötésétől, a rajnai zóna megfenyegetése ismét Olaszország helyzetén könnyít — viszont, látható és élénk politikai érintkezés ellenére, egyben valószínűtlenné teszik Berlin és Róma találkozását.

EBBE A NÉMETELLENES hangulatba s a Németországtól való félelembe kapcsolódtak bele egyes dunai államok vezetői, amikor az angol király temetésének alkalmát felhasználva, Londonban és Párizsban igyekeztek a hangulatot előkészíteni a dunai kérdésnek a status quo-ra kedvező megoldása irányában. Az ürtügy, amellyel ezt a kérdést aktuálisná próbálták tenni, eléggé átlátszó: A vélelem az, hogy Olaszország, amely Afrikában teljesen el van foglalva, — legalább a kisantant politikusai ezt szeretnék hinni és elhitetni — már nem képes Ausztria függetlenségét oly mértékben biztosítani, mint a múltban, tehát szükség van arra, hogy az osztrák kormányt Anschlussellenes törekvésében más oldalról segítsék. S ki volna erre alkalmasabb, mint a kisantant, ha Ausztria szófogadóan csatlakozik hozzá, továbbá a kisantant, illetve annak csehszlovák nagyhatalmi szárnyai mögött — az Orosz Szovjet Köztársaság. Emellett milyen könnyű elfelejteni és még könnyebb másokkal elfelejtetni, hogy ennek a tervnek a kezdeményezői voltak eredetileg a közép-európai „öncéluság“ büszke zászlóvivői, akik a dunai Európa megszervezéséből még az itt tényleg közvetlenül érdekelt nagyhatalmakat is ki akarták zárni! Most pedig íme, ugyanők a nemcsak nem közép-európai, hanem még csak nem is európai szovjet-nagyhatalmat akarják a polgári és katolikus Ausztria garansává előléptetni! A cél nagyon egyszerű és átlátszó: A fasiszta nagyhatalom remélt gyengülését feltételezve, szeretnék Ausztriát lekapcsolni a római hármass protokoll rendszeréből és így megerősödvé egyrészt Olaszországot teljesen kizárni Közép-Európából, másrészt Magyarországot teljesen bezárni a kisantant-ba. A második cél, amit ezzel el akartak érni, az, hogy sikerüljön egy németellenes blokkot létrehozni Közép-európában, beleszorítva ebbe a blokkba a ki nem elégitett Magyarországot is, egyben pedig a Habsburg-restaurációt is kizárni a lehetőségek sorából. Akit a szerencse hosszú időn át elkapott, hajlandó legvalószínűtlenebb álmait és legkapzsisb vágyait is könnyen megvalósíthatónak tekinteni. Minden józan ember számára nyilvánvaló, hogy egyszerre ennyi célt mégsem lehet megvalósítani. Olaszország nélkül nem lehet Közép-európában politikát csinálni még akkor sem, ha ezt Bécs éppoly erővel akarná, mint Prága, Belgrád és Bukarest. Pedig nem jogtalan a feltevés, hogy az érdekekben és az akarásban különbözők a fokozatok a négy ország fővárosa között. Először is Bécs korántsem akar elválni Olaszországtól: egyelőre inkább csak gazdasági hátvédet és politikai viszonyát óhajtja a kisantant-hoz megjavítani. Prága viszont éppannyira akarja Ausztria függetlenségét, mint a sajátját biztosítani s ehhez bizony számára minden eszköz jó. Románia célja kevésbé németellenes;

Bukarest ebben az összefogásban is Magyarország helyzetének a véglegesítését keresi. Jugoszlávia ugyan szívesen támogatja az olaszellenes tendenciát, de érdekei sokkal határozottabban állítják szembe a Habsburgokkal, mint Németországgal, amelyhez érezhetően melegedő viszony fűzi... Az egész elgondolásnak Prágában kieszelt németellenes tendenciája Belgrádban tehát inkább hideg fogadtatásra talál. Az izgatott és kissé operettszerű, intervjúkkal és cáfolatokkal tarkított közjátékban, mely V. György király impozáns temetését követte, Magyarország nem vesztette el sem nyugalmit, sem hidegvérét. Külügyminiszterének kijelentése értelmében, Olaszország nélkül a középeurópai kérdést megoldani nem lehet, önként következik tehát, hogy meg kell várni az olasz-abesszin konfliktus befejezését. Korrekt és helyes, ha ez marad Magyarország álláspontja minden utazással és izgalommal szemben.

Míndezek a jelenségek azt mutatják, hogy a világpolitikai válság közeledik legnagyobb kifejlődéséhez. Olaszország expanziós törekvéseinek elismerése, egy új középtengeri paktum megkötése, Nagybritannia felfegyverkezése, Németország jogos követeléseinek tárgyalása, Japán távolkeleti terjeszkedésének következményei, a német-orosz és japán-orosz szunnyadó viszályok feléledése együtt vagy külön-külön megoldásra várnak. Közben a néptömegek növekvő nyugtalansága a parlamentáris demokráciákban folyton újabb változásokkal teszi bizonytalaná a helyzetet. Spanyolországban a jobboldali hullámot ismét egy baloldali váltotta fel. Hol áll ez meg, milyen reakciót vált ki, azt csak sejteni lehet, előre megmondani nem. Franciaország új választások felé megy, teljesen szervezetlen és szétépett jobboldali erővel, alig kétséges tehát, hogy a baloldali front meggyarapodva kerül ki ebből a küzdelemből. A kormányzás ismét egy időre balközép koalíció kezébe kerül. Az aranyblokk államai élén Franciaország előreláthatólag a választások után, mindenesetre a választások körüli időpontban, kénytelen lesz elhagyni az aranyalapot. Ha pedig Párizs, Amsterdam és Zürich követik a fontot és a dollárt, ezzel a háború utáni második valutadevalvációs folyamat végétért és kezdetét kell vennie az újabb stabilizációs folyamatnak. Míndezek olyan problémák, amelyek részben sorozatosan, részben pedig csoportokba foglalva szimultán megoldást várnak. A végleges megoldás lehet földrengés-szerűen eruptív, mindazzal a pusztító következménnyel, amivel nagy erők összeütközése jár. De nem szabad feladnunk a reményt, hogy a civilizált emberiség és vezetői vissza fognak riadni a mindenki számára pusztítást jelentő kitöréstől és amint sikerült az utolsó tizenhét hónap alatt három háborúval fenyegető veszélyt elhárítani Európa feje felől, bizvást remélnünk kell, hogy legalább is belső európai katonai összeütközéseket sikerülni fog elkerülnünk, amivel a fehér ember civilizációját megmenthettük további nemzedékek számára.

OTTLIK GYÖRGY

MAGYAR KISEBBSÉG JUGOSZLÁVIÁBAN

Magyar tanerők áthelyezése és elbocsátása. Helységek neveinek újabb elszlávosítása. Az új amnesztia-rendelet. Zombor, a múltját sirató város. A szabadkai Magyar Népkör ingóságainak elárverezése adótartozás címén. Kulturális egyesületek segélyezése. Az újvidéki Magyar Polgári Daloskör kultúrházának felavatása és az első magyar parasztdalárda. Hertelendyfalva, a jugoszláviai Kalotaszeg. A belgrádi és zágrábi egyetemi ifjúsági egyesületek munkája. Róm. kath. hitközségi választások Újvidéken. „A Nép” című lap, amely nem lehet magyar.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR KULTÚRA fejlődésében egyre több zavaró momentum végzi a maga romboló munkáját, így elsősorban az a körülmény, hogy a magyar jellegűktől megfosztott elemi- és középiskolák tanerőit most már mind gyakrabban helyezik át, vagy mentik fel állásaiktól. Az áthelyezéseknél rendszerré vált, hogy a magyar tanerőkben amúgy is hiányos Vajdaságból Délszerbiába, Bosznia-Hercegovinába, vagy a szerb Macedóniába száműzik a magyar tanítókat. A Prosvetni Glasnik című hivatalos tanügyi közlöny néhány utóbbi száma több ilyen „szolgálati érdekből” szükséges áthelyezést sorol fel. A magyarságot ért ilyen sérelmek közül ezúttal csak egyetlen esetet említünk fel, inkább annak a bizonyítására, hogy milyen áldozatokra képes a Délvidék magyar népe egy-egy iskolájának, vagy tanítójának megmentésére. A zentai állami gimnázium magyar tagozatán működő Csincszak Endre tanárt valamilyen denúnciálásra Sabáczra helyezték át. Az áthelyezés ügyében a zentai magyarság nagygyűlést tartott, amelynek határozata alapján felkérte a város polgármesterét, hogy lépjen közbe a közoktatásügyi minisztériumban a Sabáczra áthelyezett Csincszak Endre visszahelyezése érdekében. A zentai magyarság áldozatkészségében odáig ment, hogy amennyiben a polgármester biztosítja a gimnázium magyar tagozatának fenntartását, illetve Csincszak tanár megmaradhatását, úgy Zenta város magyar lakossága részt vállal a gimnázium szerb tagozatának költségeiben. A magyarságot ért tanerő-áthelyezési sérelmeken kívül a kulturális törekvéseiben is mélyen érintő olyan körülmények is közrejátszanak, amelyek a magyarlakta területek gazdasági fejlődésében jelentkeznek zavarólag.

A báni közigazgatás a vajdasági városoknak és községeknek a magyar időkre emlékeztető elnevezését végleg eltörölendő, rendeletileg utasította a városok és községek előjáróságát, hogy községeik nevét haladéktalanul változtassák meg. A parancsszámba menő báni kívánságnak egyelőre gazdasági okokat támasztottak ellene, azzal a megokolással, hogy egyes községek és városok, mint Horgos, Zombor, Zenta stb. világhíre vergődött terményeik miatt nem változtathatják meg neveiket. Kétségtelen, hogy a bizonyos községek és városok nevével világmárkává lett cikkek (pl. horgosi paprika, zombori túró, stb.) rovására megy, de a vidékek magyarságának gazdasági érdekébe is mélyen belevág a városok nevének megváltoztatásáról szóló új báni rendelkezés. A községnevek elszlávosítása ugyanis nyomban az összeomlás után mindenütt megtörtént, érthetetlen tehát, hogy mit akar a kormány ezzel az újabb rendelkezéssel, amely még a szláv lakosság helyeslésével sem találkozott. Még az újvidéki szerb Matica „Glas Matica Srpske” c. folyóiratának decemberi száma is cikket ír a vajdasági városok és falvak nevének újabb nacionalizálása ellen. De Popovics Dáka volt dunai bán maga is kikelt a rendelkezés ellen és Dán című lapjában azt ajánlja a báni hatóságoknak, ne erőltesse ezeket a névváltoztatásokat, mert a vajdasági városok neveit

a politikában, a kultúr- és irodalomtörténetekben, lexikonokban, a külföldi és hazai könyvekben is évszázados neveiken említik. Egyébként felsorolunk itt egy pár megváltozott nevű várost, mint Magyarkanizsa: Pavlograd, Nagybescerek: Petrograd, Nagyikinda: Putnikovo, Horgos: Cmogorsi, Zenta: Karadjordjevo, stb. Még csak azt kell megjegyeznünk, hogy némely község nevét ezúttal ötödször változtatták meg és ahány térkép, annyi néven szerepel a helység.

Lehet, hogy ebben a szenvedélyes nacionalizálási lázban a nagybeteg jugoszláv közállapot a maga hatástalan kis piluláit szedegeti, hogy az egészen nyílt sebekről elterelje a figyelmet. Mert kétségtelen, hogy a mindjobban égető horvát kérdés, a hírhedt államvédelmi bíraskodás és a véres horvátországi tüntetések már-már Európát is érdeklő eseményekké lesznek. Egyébként a szerbek, horvátok és szlovének egyesülésének ünnepén megjelent amnesztia-rendelet bepillantást enged azokba az ügyekbe, amelyek nem utolsó sorban foglalkoztatják (és milyen tömegében foglalkoztatják!) a jugoszláv büntető hatóságokat. Így az utolsó amnesztia-rendelet nem kevesebb, mint 2700 sajtópert szüntetett meg, 1253 államvédelmi kisebb bűncselekmények miatt elítélt egyénnek adta vissza a szabadságát, de végeredményben is a szerb lapok közlése szerint közel 15 ezer személyt érintett. Az amnesztia-rendelet legnagyobb hibája természetesen az, hogy a legkegyetlenebb büntetésekre, amelyeket az államvédelmi bíróság a súlyosabb esetekben hozott, — nem vonatkozik; érthető is, ha elgondoljuk, hogy az ilyen elítéltek túlnyomórésztben horvátok.

Zombor, „a múltját sirató város“ sem kerülhette el a báni hatóság figyelmét, amikor parancsszó mellett új helységneveket osztogattak. A város első nagy sérelme még 1929-ből való, amikor a megyei rendszer megszüntetésével a bánság székhelyéül Újvidéket szemelték ki és Zombor a közigazgatás mellékvágányára jutott. De ez a sérelem csak betetéződött most, hogy nevének Brankovicsevo-ra való megváltoztatását tanácsolták. Dr. Simonovics Radivoj, a város szülőtte, a Vojvodjanin című lapban hosszabb cikkben közölte a városi tanács határozata alapján (e határozatért különben a polgármestert és az egész tanácsot menesztették), hogy nevét a város nem változtatja meg. A cikk során még a továbbiakat is elmondotta: A magyar időkben Zombornak már 120 évvel ezelőtt tanítóképzője volt, amely a tizenhárompróbás szerbeket és jó tanítókat nevelte nemcsak a Vajdaság, hanem az egész szerbségnek. A zomboriak egykor gazdagok voltak, bátrak, büszkék és szabadok, ma pedig nyomorultak, szegények és megaláztatottak. Régen a hadiszolgálatok fejében igen sok birtokot kapottá város, amelyeket azóta elvitt az agrárreform. Zombor, mint szab. kir. város fel volt mentve a földesúri adók és terhek alól, ma pedig a zomboriak és a vajdaságiak kétszer akkora adó alatt nyögnek, mint a horvátok, háromszor akkora alatt, mint a szlovének és a szerbek. Zombor egy elszegényedett falu, — folytatja a cikk. Lakói szerb dalok és zeneszó mellett mentek egykor az ellenzéki szerb képviselők megválasztására, ma pedig csak azt választhatják meg, akit a kormány akar, de erre a választásra megalázva, csak suttogva és szomorúan mennek, mint a temetésre. A magyar időkben igen sok esetben voltak szerb férfiak fő- és alispánok, magasrangú tisztviselők, ma pedig elvitték Zomborból a megyeszékhelyt, a felsőbíróságot, sőt még a megyei takarékpénztárat is, noha hatalmas épülete volt Zomborban; ahova pedig elvitték, ott most építik meg 30 millió dinárért. Ami pedig a báni állások betöltését illeti, még csak egyszer fordult elő, hogy nem szerbiait neveztek ki e méltóságba. Ezért nem lehetnek a zomboriak brankovicsevoiak, — fejeződik be a cikk.

Egyes világosan látó szerb közéleti férfiak panasza után annál indokoltabb szóvátenni a nagyon is mostohagyerek-számba menő magyar kisebb-

ség panaszát. Ezek során pedig legelőször is a szabadkai Magyar Népkör helyzetét. A báni rendeletre évek óta bezárt és működésében tétlenségre ítélt Népkört a hatóság elfelejtette törölni az adóalanyok sorából; így adóját szorgalmasan kivetették és miután azt jövedelem híján kifizetni képtelen volt, összes ingóságát (hangversenyzongoráját, asztalokat, székeket stb.) elárverezték. A szabadkai Magyar Népkör példája szomorúan tükrözi a jugoszláviai magyar kultúraíct sorsát és azt a körülményt, hogy mekkora harcot kell megvívnia egyes intézményeknek csak azért, mert az intézmény, az egyesület, vagy kör „magyar“. A szabadkai Magyar Népkör címében foglalt pusztá szó elegendő volt ahhoz, hogy más eszközökkel és más mértékkel bírálják el működését és mondanak felette ítéletet, — halálos ítéletet, amellyel előbb tevékenységét bénították meg, majd anyagi eszközeiből forgatták ki. A magyar kéz termelte termények s más anyagi javak megadóztatása mellett azonban a magyar szellemi javak, a magyar dal és a magyar kultúrelőadásokból eredő fillérek persze hiányoznak a nagy Adószedőnek. Be kell tehát hajtani az élő és halott magyar egyesületektől egyaránt, mert pénzre van szükség, hogy a másik oldalon kultúregyesületeknek nyilvánított csetnik-, Narodna Odbrana és a Szokolegyesületek támogatását sommásan elláthassák, amint erről az alábbiakban beszámolunk. Ezek a „kultúregyesületek“ különben rengeteg pénzébe kerülnek a vajdasági magyarságnak és más nemzetiségeknek, jóllehet rendeltetésük közismerten a nemzetiségek elnyomását szolgálja. A saját elnyomását tehát a saját pénzén köteles megvenni a megszállt Délvidék kisebbségi népe.

Az újvidéki báni hivatal és a város képviselőtestülete közösen szabták meg a kulturális- és jótékonyegyesületek között szétosztandó több mint egymillió dináros 1936. évi segélyt. Eszerint a Vajdaság magyar, német és szláv lakóinak pénzéből a Srpska Matica 18 ezer dinárt, a Bajics-féle szerb zeneiskola 12 ezer dinárt, a szerb Nemzeti Színház 22 ezer, a Kultúregyesületek Szövetsége 24 ezer, a belgrádi egyetemi hallgatók menzája 6 ezer, a Csetnik-Szövetség helyi csoportja 2500 dinárt, a Narodna Odbrana 3 ezer dinárt, a Dobrovoljac egyesület 2 ezer, a Karagyorgye ifjúsági szervezet 2500 dinárt, a Szokolszövetség újvidéki csoportja 8 ezer dinárt stb., stb. kapott. A kisebbségi kultúregyesületek közül a Polgári Magyar Daloskör és a német Frohsinn dalegylet egyenként 1200—1200 dináros köztámogatásban részesült. A kultúregyesületek közé sorolt különböző szerb erőszakegyesületek (inkább bandák) ilyen mérvű támogatása mellett a magyar és német kulturális egyesületeknek juttatott segélyezések önmagukért szólnak és fényt vetnek arra, hogy a kultúr- és terroralakulatok között miként tesz különbséget az adakozó báni és városi hatóság.

Beszámoltunk már a jugoszláviai magyar kisebbségről írott előbbi cikkünkben arról a mozgalomról, amely „Otthont kér a dal“ címmel az újvidéki Magyar Polgári Daloskör kultúrházának felépítésére indult meg. A délvidéki magyarság áldozatkészségéből ez a mozgalom most teljes sikerrel véget ért és a Daloskör a Délvidék magyar szellemisége képviselőinek jelenlétében székházát felavatta. Az ország minden részéből érkezett küldöttségek és képviseletek más magyar testvéregyesületek biztatását hozták és áldását kérték arra az egyesületre, amely annyi dicsőséggel hirdette s van hivatva a jövőben is hirdetni az idegenbe szakadt földön a magyar dal diadalát. Ezzel egyidejűen számolunk be az első jugoszláviai magyar paraszt-dalárda megalakulásáról is, amelyet Horgoson a helyi róm. kát. egyház káplánja alakított. A dalárda tagjait kizárólag a földműves fiatalság sorából válogatták össze s a horgosi magyar paraszt-dalárda mint ilyen az első és egyetlen Jugoszláviában.

Mint különösen figyelemreméltó vállalkozást kell megemlíteni a bánáti és bácskai gazdasági egyesületek, valamint a Munka című gazdasági szemle

közös rendezésében létesült gazdasági tanfolyamokat a Délvidék különböző községeiben, amelyek a magyar mezőgazdák továbbképzését szolgálják. Itt adunk számot a bánáti Hertelendyfalván ugyancsak a Munka szerkesztősége kezdeményezésére létesült háziipari tanfolyamról, amelyen a vidék magyar asszonyainak és leányainak bevonásával a szebbnél-szebb házi szőttesek és egyéb kézimunkák készültek el olyan mértékben, hogy ezek értékesítése immár gazdaságos vállalkozásnak bizonyul és Hertelendyfalva a jugoszláviai Kalotaszeg hírében kezd ismeretessé válni. A száz lelkes magyar asszonnal megnyitott tanfolyam anyagi támogatását Marton Andor, a Bánáti Közgazdasági Bank igazgatója biztosította. Mozgalom indult a jugoszláviai magyar mezőgazdasági szakiskola megteremtése érdekében is.

Az egyetemi ifjúság egyesületeinek munkája során örömmel számolhatunk be a belgrádi magyar egyetemi hallgatók Bolyai Farkas-egyesületének most megtartott évi rendes közgyűléséről, amelyen a tisztikar megválasztása mellett az egyesület végzett munkájáról is szó esett. Az egyesület elnöke Csapó Sándor orvostanhallgató lett, aki jelentésében elmondotta, hogy a Bolyai Farkas-egyesület a zágrábi egyetemi hallgatók egyesületével közös felhívásban szólította fel az újonnan iratkozó egyetemi diákokat az egyesületek irodalmi, helyesírási és egyéb szaktanfolyamaira való jelentkezésre. A két egyesület olcsó menzalehetőséget teremtett és más szociális alkalmakat nyitott meg a szegényebb sorsú diáktársak részére. Aztán beszámolt az egyesület adminisztratív működéséről és tüzetesen fejtegette a jugoszláviai magyar ifjúság célkitűzéseit: „Az egyesületben tartott kulturális és szakelőadások jelentékenyen előmozdították úgy az egyesület értékszínvonalának emelkedését, mint a magyar öntudat fejlődését.“ A zágrábi magyar egyetemi hallgatók egyesületének a horvát diákegyesületekkel fennálló baráti kapcsolatairól szóló fejtegetései után a kisebbségi magyar ifjúságnak a zágrábi egyetemi tanács és a horvát diáksággal szemben érzett háláját juttatta kifejezésre, amiről a magyar ifjúság helyzetét megértve, a legméltányosabb készséggel lehetővé tették az egyesület működését és fejlődését. Aztán Dudás Tibor az egyesület menzájának működését vázolta, megemlítvén, hogy a menza nem kereskedelmi alapokon, hanem tisztán szociális elgondoláson nyugvó szerve az egyesületnek. A menzaintézmény igen sok hállával tartozik dr. Vilt Vilmosnak és dr. Koránt Elemérnek, akik állandó erkölcsi támogatás mellett jelentékeny anyagi segítséget is nyújtottak a menzának. Az idei évben a menza működése sokkal kedvezőbb körülmények között indult meg s annak anyagi jövője biztosítva van.

Az újvidéki róm. kát. hitközség a hitközségi választásokat példátlan botrányok között január elején tartotta meg és a választások körülményeit azért ismertetjük itt, mert a támadások éle félreérthetetlenül a délvidéki magyarság ellen irányul. A választás napján dr. Pavlasz Ignác ügyvéd, az újvidéki Szokol-zsupa elnökének a vezetésével az ú. n. „Akciónbizottság“ tagjai behatoltak a választási helyiségekbe és illojális és államellenes törekvésekkel vádolták meg a jelölőbizottságot és kényszerítették, hogy a legszélsőségesebb szláv katolikusok soraiból is vegyenek fel többeket a hitközségi jelöltek közé. A béke kedvéért megtörtént az új jelölés, de a jugo-fasiszták ama követelésének, hogy a jelöltek megválasztását is biztosítsák, természetesen nem tehettek eleget. A nacionalista jelszavak hangoztatásával folytatott kampánynak tulajdonképpen az volt a célja, hogy a szabadkőműves rétegek résztvehessenek a hitközség 24 millió dináros vagyonának kezelésében és rendeltetésének a meghatározásában. Ezért nem volt jó az a négy szláv jelölt sem, akiket a jelölőbizottság már eleve felvett a jelölő listára. Az erőszakos fellépés első eredménye az volt, hogy a választójogosultaknak mintegy a fele tartózkodott a szavazástól, míg a választók másik része reakcióképpen

még az eredetileg jelölt szláv és német képviselők egy részét is kibuktatta, így végeredményben a megválasztott 30 tag közül 23 magyar, 6 német és 1 szláv. A pótagok közül 8 magyar, 8 német és 4 szláv. Az akcióbizottság a választást fellebbezéssel támadta meg a szabadkai püspökségen és egyúttal az igazságügyminiszterhez fordult. Elhatározták, hogy ha a fellebbezés nem jár sikerrel, a legerélyesebb eszközökkel akadályozzák meg az újonnan megválasztott hitközségi képviselőtestület munkáját.

Újvidéken „A Nép“ címmel új, független magyar politikai hetilap indult meg dr. Nagy Iván kiadótulajdonos és Létmányi István felelős szerkesztő jegyzésével. A lap első száma vezércikkében célkitűzéseit fejtegette, a többek között ilyen határozott fogalmazásban: „Azt akarjuk, hogy a nemzetközi szerződéseket, az alkotmány minden pontját és a törvényeket államunk minden polgárával szemben egyenlő mértékben érvényesítsék.“ A cikkben többször tesz utalást a lap saját címére, magát következetesen „A Magyar Nép“-nek nevezve, noha a lap címféjén mindössze „A Nép“ áll. Úgy látszik a „magyar“ szót törölte a cenzúra. A lap különben a jugoszláviai magyarság harcos ellenzéki sajtójának indult. Irodalmi rovatában klasszikus magyar

FEKETE LAJOS

költők verseit közölte, így Petőfi „Pató Pál“ és Tompa „A madár fiaihoz“ címűeket. A következő számokban azonban ez az irodalmi rovat elmaradt, mert a cenzúra betiltotta.

MAI ÉPÍTÉSZETI KULTÚRÁNK

MINDEN KORNAK, minden egészséges társadalomnak, minden igazán eleven és magasabb célkitűzésekkel teljes nemzeti életnek egyik lényegénél fogva legigazabb kifejezője a maga építészete. Minél emelkedettebb egy kor, egy nemzet szellemi és anyagi életszintje, annál inkább kimagaslik építészete az építészet-történetnek hatalmas egészéből, mert annak legnagyobb lapjai ott íródtak, ahol valamely emberi közösségnek élete a rendkívülibe emelkedett, ahol az emberiség az alkotásnak csodáját közelítette meg. Feleslegesek a példák, mindnyájunk szeme előtt ott lebeg Perikles, Platon és Phidias Athénje, ott ragyognak a középkor városköztársaságai, a renaissance olasz városai, Firenze, Siena, Velence — a barokk-kor fejedelmi székhelyei és a magunk világának sokmillió metropolisai, mint azok az országok, azok a tájak, melyeknek erői e városokban gyülekeztek és alkotásaikat onnan a környező csendes, zöldelő vidékre is szétsugározták. Ha azonban egy ilyen kornak és tájnak építészetét jobban szemügyre vesszük, akkor világosan látjuk, hogy annak építési mivoltát, építészeti vonzóerejét, kultúráját nem a főváros egy-egy nagyszerű épülete határozza meg, — ellenkezőleg az ilyen jelentős remek az egész tájnak egykorú építészetéből nőnek ki, abban gyökeredznek; az igazán nagy alkotások annak megkoronázásai. A nagystílu építészeti alkotás háttérében mindenkor ott él egy mélyrenyúló építészeti kultúra — éppúgy, amint minden nagy irodalmi remekmű mögött és körül egy kialakult, a legszélesebb rétegeket átjáró irodalmi műveltséget találunk.

Ha a mai Magyarország építészeti arculatát vizsgáljuk, sőt ha a vizsgálatot két-három emberöltőnyire visszanyújtjuk a közelebbi múltba, akkor az elmondottaknak épp az ellenkezőjét látjuk. Nem tagadjuk, számos jelentős és érdekes, művészileg értékes építészeti alkotásra akadunk, amely azonban legtöbbször mint egy nagyszabású művész-egyéniség heroikus alkotásaként elárvultán áll környezetében. Ez alkotásoknak nincsen meg az a kultúrháttere, amely egyrészt őket magyarázná, amelyet másrészt a nagy mű a maga értékeivel termékenyíthetne. A Palazzo Pitti és a Palazzo Strozzi, gazdag kalmárok házai, egyedülálló építési remekművek, — de mindegyiket magyarázza a saját környezete, amely azt megteremtette, amellyel versenyezve fogant a mestermű. S ha e kor krónikáiban lapozunk, akkor azt látjuk, hogy e mozgalmas, nem egyszer véres időkben széles

körök érdeklődése vette körül az építészeti alkotást, annak alapvetését és elkészültét.

Mínó más a magunk szomorú világában a helyzet! Az építész és az építészetet szürke közöny és megértetlenség környezi. Mintha az az elmélet, amelyet a magyar archeológia megalapítója Henszlmann Imre hatvan év előtt állított fel a XI. század „szükségleti és enyészeti építményeiről“, mai viszonyokra is alkalmazható volna! Mintha egyedül csak azért építenénk, mert szükségleteink kívánják — de hogy jól és szépen építsünk, arra csak igen kevesen törekszenek, csak kevesen érzik a nemesebb jellegű építést, s a kulturáltabb épületet belső szükségletüknek és még kevesebben érzik önmagukkal és környezetükkel szemben kötelességüknek azt, hogy bár egyszerűen és olcsón, de becsületesen és ízlésesen építsenek. Nincsen építészeti kultúránk ... Míg az oktatási rendszerünkben az irodalmi műveltség fejlesztése alaposan kipúlt, míg irodalmunk legfőbb alkotásainak ismerete mégis bizonyos általánossággal bír és annak történetét kisebb vagy nagyobb mértékben minden, csak némileg is műveltebb ember magáénak tudja, — addig igen kevesen vannak, akik építészünk múltjáról, annak nagyjairól s azok alkotásairól bármily keveset is tudnának, sőt legtöbbször a maguk legszűkebb környezetének nem egyszer igen értékes építészeti emlékeiről sem bírnak tudomással, sok esetben a maguk használta ódonpatinájú épületnek művészi mivoltát sem becsülik meg. Ugyanígy vannak a legtöbben saját napjaink építészével: nem tudnak úgyszólván semmit annak célkitűzéseiről és azért az egyetlen épület, amely előtt megdöbbenve megállanak, egy különleges, újszerű, szokatlan megjelenésű épület. Úgy hiszem, hogy mindezt az olvasó sokszor maga is fájón érezte — de ha nem így volna, járja egyszer végig nyílt és kereső szemmel a maga városát és nézzen ott körül: mily sajnálatos az, amit ott a magánosok vagy a város, az állam épített. Az új épületek úgyszólván soha sincsenek tekintettel arra, ami egy jobb időben épült, nem törekszenek a szebb, nemesebb városkép megóvására, fejlesztésére. A figyelmesebb szemlélő azt is észre fogja venni, hogy ez épületek között mennyi van, amely még csak azon szükségletek teljes kielégítésére sem alkalmas, amelyek céljára rendeltetett. Nem egyszer tapasztaltam azt, városainkat járva, nagyműveltségű férfiakkal, — a város törzsökös polgáraival — hogy általuk évtizedek óta mindennap látott építészeti értékeket fedeztünk fel sétánk során, olyanokat, amelyekről azoknak tudomásuk sem volt, amelyek szépségét beszélgetésünk során ismerték fel.

Egészen megdöbbentő tájékozatlanság az, amely e téren sokszor a legműveltebbeket is jellemzi. Az építészeti alapfogalmak olyan hiányával állunk szemben, amely legalább is feltűnőnek nevezhető. Lehet-e ilyen körülmények között azt vágni, hogy a múltat jobban megbecsüljék, hogy a közelmúlt hibáinak kijavítására törekedjenek, hogy a ma építkezők jobb, értelmesebb, korszerűbb és ízlésesebb formát követeljenek, hogy a magánépítető a saját háza megvalósításakor ne legyen áldozata a kontároknak — a historizáló divatoknak, avagy a félreértett modernista külsőségeknek? Lehet-e csodálkozni ilyen

körülmények között az építész, de az építészetileg valamivel műveltebb laikust is felháborító építésügyi határozatokon, amelyeket a városi bizottságok, állami hivatalok nap nap után hoznak? A példák százait lehetne egymásmellé sorakoztatni és mindenik felette jellemző volna viszonyainkra, de ugyanakkor mindenik annyira általános is volna, hogy az egyes esetben közreműködők érzékenységét kár volna sérteni! Minek bántsunk meg olyanokat, akik cselekedeteikért nem hibáztathatók? E hiányos tudásukért az oktatást kell felelőssé tennünk, amely hatalmas, jólkipített rendszerében megfeledezett az építészetről.

S ha a múlt vizsgálatába mélyedünk, szomorúan kell megállapítanunk, hogy a viszonyok inkább romlottak, mintsem javultak! A XVIII. század második felében s a XIX. század első harmadában az építészeti kultúra és az azt megalapozó általános — tájékoztató! — építészeti nevelés tekintetében művelődési állapotaink úgy tetszik kedvezőbbek voltak. Nézzünk csak végig egyes vidéki városaink XVIII. századi negyedein: mondjuk Sopron belső részein, vagy a Várkerület egyes, még meg nem rontott szakaszain: ott finom, egységes városkép alakult ki, az igénytelenebb, szerényebb és díszesebb polgári házakban kitűnő ízlés tükröződik! Minő egységes Szombat-helyen a püspökvármenti Berzsényi-tér, a Szily-utca az újabb városrészekkel szemben! Egyszerű szeretetreméltó báj mosolyog reánk a székesfehérvári Kanonok-utcán, mint az ugyan már egy-két épület által megbontott Városház-téren! Vagy elevenítsük fel magunk előtt a XIX. századi Pestet, mondjuk a Vasquez-féle metszeteket nézve: a Dunasornak, míg egyes házait a bankok és biztosítótársaságok nagyzó palotáival ki nem cserélték, mielőtt a hozzá nem értő városatyák a palotasor előtt fekvő területet Pest örök kárára áruba nem bocsájtották, hogy ott bérkaszányák épüljenek, milyen monumentális arculata volt! Nyugodtak és egységesek voltak a Bálvány-utca, a Nádor-utca, Sas-utca, mielőtt azok egyes házait túlzottan individualista tervezők olyanokkal ki nem cserélték, amelyek reklámjellegű építészete oda nem illik. Nemes és igaz építészeti kultúra élt a Fásor, a Városmajor-utca, a Budakeszi-út és a Zugliget klasszicisztikus nyaralóiban!

És ha e kor építészettörténelmének háttérébe pillantunk, akkor mindennek okát is megtaláljuk. Annak a kornak kitűnő középiskolái, a jezsuita és piarista kollégiumok tanárai egészen kitűnő alapvető építészeti nevelést adtak tanítványaiknak. Reánk maradtak például Spaits Péter budai jezsuita tanának építészeti vizsgakérdései és azokból kitűnik, hogy akkoriban a fiatalságot egészen meglepő építészeti tudással bocsájtották az életbe. Hogy e nevelés hatása milyen volt, arról egy igen jellegzetes példával rendelkezünk: gróf Széchenyi Istvánt, naplója tanúsága szerint, Révai Miklós piarista tanította 1805-ben az építészetre és úgy látszik olyan alapvetést adott neki, hogy nagy külföldi, nevezetesen angliai tanulmányútjai során igazán komoly megfigyeléseket tehetett az építészet terén is. Ezért nem meglepő az, hogy a „Pesti por és sár“ című páratlanul értékes és példátlanul ismeretlen írásában olyan építészeti tudásról tesz tanú-

ságot, olyan felfogást vall magáénak, amely, ha azt a szerző neve nélkül közölnék, a maiak közül sokaknak forradalminak tűnhetne fel.¹ Így élesen kikel az akkor általánosan elfogadott, de ma is sokak által vallott felfogás ellen, hogy a görög építészet formaszabályai olyan ne plus ultrát jelentenek, amelyek elhagyása az építőművészet tagadásával egynek minősíthető. Az okszerű építészetért tör lándzsát: „Győzzön az ok s csak az ok, ne a régiség, s még kevésbé azon nimbusz, melyet csalbölcsek saját sötét céljuk vagy világos hiúságuk elburkolása végett szoktak a régiség körül terjeszteni.“ Hosszú fejtegetéseket szentel az épületek helyes tájolásának, célszerű beosztásának, a végsőkig menő szigorú akadémikus szimmetriával szemben pedig a szabad, könnyen bővíthető és tágítható alaprajzi rendszert — melyet gótikusnak, angolnak nevez — ajánlja.

HA E SZOMORÚ VISZONYOKON javítani kívánunk, ez csak egy szélesen megalapozott s alaposan átgondolt oktatási és nevelési Program megvalósításával lehetséges. Meggyőződésünk az, hogy az ilyirányú kultúrakció számára éppen ma igen kedvező lehetőségek nyílnak. Ha ugyanis városaink kulturális életét megfigyeljük, akkor észrevehetjük, hogy a vidéki városokban ilyirányú érdeklődés, vágyódás, tudásszomjúság, sőt tettvágy is él, amely azonban nem találja meg a helyes irányt, mert hiányzik a szükséges tudás, a megfelelő tájékozottság. Megfigyelhettem, hogy a ritka, felette ritka építészeti előadások és kiállítások iránt mindig igen eleven érdeklődés nyilvánul meg.

Epp ezért úgy látom, hogy megfelelő helyről kiinduló ilyirányú kezdeményezéstől és megfelelő rendszeres, tervszerű oktató és felvilágosító munkától építészeti kultúránk megjavítását remélhetjük. Első közelítésben átgondolva egy ilyen munkatervet, úgy látom, hogy annak kétféle kellene ágaznia: az iskolai oktatás területére és az iskolán kívüli népművelés terére, s hogy e tagozatoknak megfelelően kellene azt hangolni és megszervezni.

Bár talán meglepően hangzik, az ilyirányú oktatásnak az elemi iskolai oktatásnál kellene kezdődnie, ott kellene megvetni az alapjait az építészet iránti érdeklődésnek: egyrészt a ház, iskola és lakóház jobb megbecsülésére nevelni a gyermeket, másfelől érdeklődését felhívni a maga környezetének építészeti nevezetességeire, hogy azokat, amelyek mellett naponta elhalad, észrevegye, lássa meg bennük az emberi munka és erőfeszítés eredményeit.

A középfokú oktatásnak innen tovább indulva volna feladata az ifjúságot az építészet felé vezetni. Tehát elsősorban a saját városnak, a környéknek, a tájnak jelesebb építészeti emlékeit kellene megismertetni, nem is annyira művészettörténeti, mint sokkal inkább kultúrtörténeti szemmel nézve az épületeket, tehát azok szellemi eredetét, a bennük kifejeződő kultúrát kiemelve. Innen tovább képekben és

¹A 30-as évekből eredő kézirat csak gróf Széchenyi István halála után került kiadásra és ezideig csak az a néhány részlet ismeretes, amelyeket Jeszenszky Sándor, Siklóssy László közöltek, s legutóbb Szekfű Gyula a „Mai Széchenyi“ című kötetben adott közre.

előadásokban, mint kirándulásokon az ország építészetének nagy remekeit kellene a serdülővel rendszeresen megismertetni. A nagyobb, távolabbra vezető kirándulások módszertani előkészítését magasabb fokon egy-egy helyi emlék beható magyarázata adhatná, esetleg a közelebbi környék ilyen jellegű, bár tán szerény és kisebb jelentőségű maradványának leírásával, rajzolásával, fényképezésével. Hasonló módszerű magyarázatokkal kellene megértetni a táj tősgyökeres népi építészetét, elsősorban kidomborítva annak ősi józanságát, nevezetesen azt, hogy az építő falusi ember a maga szükségleteit minő okszerű módon elégíti ki, minő találékonysággal használja fel a kezeügyébe eső építőanyagokat, hogyan tud ezekből szépségértékeket csíholni. A lényeg tehát, hogy az ilyes magyarázatok ne vesszenek a múlt század falu- vagy parasztramantikájába. Másrészt be kellene vezetni a fiatalságot napjaink megújuló építészetének megértésébe» megvilágítván, hogy a mai építészet nagy törekvése elsősorban az, hogy a mai ember életét szebbé és jobbá tegye, azt szolgálja azokkal az építőtechnikai eszközökkel, — új anyagokkal, új szerkezetekkel — amelyek korunk rendelkezésére állanak. Réá kell világítani arra az alapvető különbségre, hogy a mai építésztervező munka az épület belső céljából, rendeltetéséből indul ki és annak helyes és kielégítő megoldásából jut el a megjelenési formához, — tehát nem rendeli alá az épület rendeltetését egy előre elhatározott formának, stílusnak. Az oktatás tehát legfeljebb legvégső fokon nyerjen művészettörténeti jeleget, az alapvetéskor induljon ki abból, amit a tanítvány minden nap láthat, keresse annak eredetét, lelkét, kulturális hátterét. A tanítás célja semmiképpen sem az legyen, hogy a diák felismerje a történeti stílusokat, hanem hogy az építészeti szépségeket tanulja meg élvezni és becsülni, mégpedig mindenféle megnyilvánulásaiban: a történelmieken és a maiakban.

A főiskolai oktatásban az építészeti nevelés — természetesen az építészmérnöki képzésen kívül — nem szorítkozhatik csak a művészettörténet-szakosokra. Egyfelől az előzőkben vázolt szellemű oktatásra kell tanárokat képezni, és pedig mivel ez oktatásnak elképzelésem szerint a történelem, a földrajz, sőt a fizika és kémia tanításába kell beleilleszkednie, ez a tanárképzés során minden szakon figyelembeveendő lenne. A természettudományi oktatásba könnyen bevonhatók az építészet fogalmai: a fizikába a nap adta természetes megvilágítás, a szellőzés és fűtés vonatkozásai, sőt a statika egyes alapfogalmai: boltozatok statikájának elemei, vasbetonszerkezetek statikájának elemei — úgy, amint ma pl. a kilőtt golyó röppályáját magyarázni szokás. A kémiába az építőanyagok: mész, cement, vas, üveg természettana, technológiája volna belefoglalható. A jogász és főleg a közigazgatási oktatásnál az építészeti kérdések alapvető elemeinek tanítása már csak azért is szükséges volna, mivel ma közigazgatásunkban a jogász-tisztviselő az elsőfokú építési hatóság és így dönteni hivatott az építkezések engedélyezése felett. A közgazdasági oktatás terén felette kívánatos volna az építkezés nemzetgazdasági jelentőségére rámutatni. S végül a teológián a fiatal papságnak legalább is alapvető építészeti ízlésnevelésben kellene része-

sülnie, hogy a majdan reábizott régi templomok s annak felszerelését megbecsilje és óvja, új beszerzéseknél, új építkezéseknél pedig a jelenleginél helyesebben cselekedjék.

Az iskolánkívüli oktatásnak ki kellene terjednie lehetőség szerint a falura is, — tehát a falu intelligenciájának nevelésében — tanítók, jegyzők, plébánosok nevelésében — erről megfeledkezni nem szabad. Természetesen egyelőre elképzelhetetlen, hogy hazánk 3600 községében ez oktatás megszerveztessék,—de az alapokat le kell rakni. A városokban fel kell használni a már meglévő kaszinókat, művészeti és irodalmi egyesületeket, amelyekben rendszeresíteni kellene építészeti előadásokat, amelyeken a város építészeti problémáit szakemberek világitánák meg — nevezetesen a „nemo est propheta in patria sua“ elve alapján minél többször kívülről meghívott előadók!

Ezekkel kapcsolatosan volnának építészeti kiállítások rendezendők a műemlékpropaganda mint a mai építészet propagandájának jegyében, természetesen minél többszöri szakszerű vezetéssel. Ugyanílyen magyarázatokra adnának alkalmat az egyes városokban rendezett építészeti tervpályázatok kiállításai is. A városok két-háromévenként a legjobb, legsikerültebb magánépítkezést díjazhatnák s a koszorúzott házat plakettel jelölhetnék meg. Megfigyelhetjük, hogy a „Filléres vonatok“ utasainak egy része nemcsak risoni látogatásra, nagy eszemiszomra érkezik, hanem meg is akarja ismerni az illető város kulturális emlékeit: kívánatos volna tehát, hogy ilyen esetekben a városok avatott vezetőségét állítsanak a vendégek rendelkezésére. Az egyes városok egymásközt rendezhetnének kirándulásokat építészetiük kölcsönös megismerésére. Az újabbban divatba jött „ünnepi hetek“ programjának felállításakor építészeti vezetések és előadások is programúba veendőek volnának.

Kétségtelen az, hogy egy igen nagy arányú munkának csak első tervét tartalmazzák az elmondottak — de úgy hiszem, hogy igen sokan átérzik annak szükségét, nélkülözhetetlenségét, haszthatatlanságát. Évről-évre pusztulnak a régi értékek, évről-évre követik egymást a már nehezen jövátéhető hibák. Meg kell végre állítani ezt a folyamatot s javulás alapjait kell lerakni. Azonban úgy tetszik a szervező munkán kívül másra is szükség van. Honnan vegyék az előadók, az iskolai tanárok a szükséges adatokat, a részletes tudást? Ha irodalomról van szó, kitűnő irodalomtörténetek egész sorával rendelkeznek, — de a magyar építészet összefoglaló és kimerítő története még nem íratott meg, — bár annak anyaga szétszórva, nehezen hozzáférhető folyóiratokban, nevezetesen az utóbbi évek kutató munkái eredményeképpen, megvan. Még kevésbé áll rendelkezésünkre az oktatáshoz, az előadások tartásához a megfelelő táblaanyag, a diapozitívok megvannak, de nem igen hozzáférhetőek. Alaposabban átgondolva ezt a helyzetet, tervet készítve, úgy látjuk, hogy könyvek és füzetorozatok kellenének, amelyek kifogástalan feldolgozásban, tetszetős kiállításban, minél több jó képpel — de minél olcsóbb áron nyújtanak a mai és történelmi építészetünk, a falusi, népi építészet kép- és magyarázó anyagát, adattárát. Építészeti kiállítási táblaanyagot kellene megteremteni, az iskolák számára

falitáblasorozatokat kellene készíttetni. Hozzáférhető, minél gazdagabb diapozitív-sorozatokat kellene megszervezni. Mindez aránylag csekély, évi 10—15.000 pengő költséggel megkezdhető lenne, s ha tudjuk, hogy az utóbbi években az ország évente mintegy 35.000 lakást épített, kb. 150 millió pengő költséggel, tehát az építészettünk jobb jövőjét biztosítani hivatott munka — vagy kísérlet ez évi összegnek egy tízezredrészét igényelné csak.

A kezdeményezés úgy tetszik legcélszerűbben a Művészeti és Irodalmi Tanácstól indulhatna ki, amely szervezeti szabályzata szerint hivatott: a művészeti tevékenységet kifejtő szervezetek és intézmények működését állandóan figyelemmel kísérni s a szükséghez képest javaslatokat terjeszt a kormány elé ... s a saját kezdeményezéséből is tehet a vallás- és közoktatásügyi miniszter útján más minisztereknek és hatóságoknak javaslatokat. Az előadások ügye pedig megfelelő szervezeti szabályozás alapján célszerűen a Magyar Mémök- és Építészegyletre — mint annak vidéki osztályaira — volna bízható, a felmerülő minimális költségek az utóbb említett kiadásokból volnának fedezhetőek.

Talán lesznek olyanok, akik az előadottakban feles munkát és felesleges költségeket látnak csak. Azonban mind többen vagyunk az országban, akik mély megdöbbenéssel nézzük építészettünk sajnálatos állapotait, sőt akik úgy látjuk, hogy előrehaladás helyett a viszonyok romlanak, elfajulnak. Úgy hiszem, hogy ez a mindinkább felnövekvő csoport fogja az elképzelt munkához a legjobb, leglelkesebb munkatársakat állítani. S ha a javasolthoz hasonló más törekvéseknek eleinte lassú, de azután gyorsabb, a közérdeklődés előterébe kerülő várható sikerét, hasznát szemügyre vesszük, akkor az itt javasoltak sem tűnnek fel túlzott utópiának, hanem igenis megvalósíthatóknak látszanak s biztosan meghozzák azt az eredményt, amelyet tőlük várunk!

BIERBAUER VIRGIL

POLITIKAI ÉRZÉKÜNK TÁRSADALMI ALAPJAIRÓL

AZ EURÓPAI NÉPEKNEK egymásról alkotott nézetei eleinte csak néhány általánosított, megmerevedett kifejezést foglaltak magukban, minő volt például a franciák könnyelműsége, a németék szorgalma, nehézkessége, régebbi századokban részegessége, a magyarok lovagisága, máskor a magyar kanász, csikós, jogász jellemképe. Értelmesebb tartalmat ezek a vázlatos torzképek a múlt század közepén, a liberális-nemzetállami szellem uralkodásra jutásával nyertek, amikor is a reformkorszakát élő magyarság a liberális-parlamentáris hangulatú európai közvélemény szemében mind nagyobb értéket kezdett jelenteni. A század közepére elmúltak az idők, amikor egy-egy nyárspolgár német professzor Magyarországon járva csak a német polgári városokban talált elfogadható, emberi életformát, s minden mást, főként a magyar nemesi életet barbárnak, ázsiaiinak minősítette. Már a századforduló óta mind több angol utazó nézte meg hazánkat, s ismerte fel lelkesedéssel és elragadtatással a vidéki nemesség életében, vármegyei autonómiánkban, közviszonyok iránti érdeklődésünkben és azok értelmes intézésében, régi alkotmányunkban és szabadságszeretetünkben az angolhoz hasonló magyar szellemet. Ezek az angol utazók, maguk is nemesemberek, alapították meg jöhírünket Nyugaton, amelyet azután a szabadság védelmében folytatott harcunk, nagyszerű bukásunk emlékei, s nem utolsó sorban emigrációnk és feje, Kossuth működése erősített meg, állandósított és terjesztett el még Amerikában is.

A magyar ezóta széles körökben az angolhoz hasonló mély és biztos politikai érzék birtokosának számított, aki saját erős hazafiságának, józan realizmusának és törhetetlen szabadságérzésének köszönheti, hogy évszázados zivatarok közt fenntartotta magát, s végül is az európai civilizáció biztos területévé tette. Nyugat előretolt hadállásává és őrszemévé a keleti és balkáni barbársággal szemben azt a földet, melyen ezt a civilizációt egyedül ő volt képes életrehívni. A magyar politikai érzék fensőbbrendűségének tudata oly általános volt, hogy olyanok sem tudtak tőle szabadulni, akik egyébként nem rokonszenveztek velünk. A hatvanhetes kiegyezés a franciák között nem talált osztatlan helyeslésre, s már akkor voltak hangok, melyek a magyarság uralmától a szlávokat féltették, de ezek a hangok is kifejezték reményüket, hogy a magyarok politikai bölcsességükkel le fogják győzni a nehézségeket, aminthogy birodalmi németek a 68-as nemzetiségi

törvény meghozása után meg voltak győződve, hogy a magyarság politikai érzéke megszüntette a nemzetiségi viszályt a Lajtán túli területen. Reánk, akiknek történetéről, politikai érzékéről és becsületéről a mai csehek évtizedek óta csak gyűlölettel és csúfsággal szoktak nyilatkozni, szinte különösen hat az a tisztelet, mellyel a cseh nacionalizmus alapítója, a történész Palacky még a kiegyezés éveiben is nyilatkozott rólunk: 1865-ben cikkezvén a már levegőben levő dualizmus ellen és a nemzetek egyenjogúsítása érdekében, kiemelte, hogy „a nemzeti egyenjogúság elve egyetlen más országban sem érvényesült és őriztetett meg annyira, mint éppen Magyarországon mindazon századokban, amíg csak a régi alkotmány és vele a latin nyelv uralkodott”; szerinte a nemzetiségek 48-as felkelése sem következett volna be, ha Szemere szegedi nemzetiségi törvényét egy évvel előbb hozzák a magyarok, akikről megérti, hogy Herder jóslata, II. József nemzetellenes törekvései óta sietve iparkodnak nemzetiségüket elsáncolni; Palacky nem ellensége a magyarságnak, sok barátja is van közte és ezért bizalommal fordul hozzá, hogy fölsírmelve a reális helyzetet békülékeny politikát folytasson a szlávokkal szemben.

Most nem érdekel bennünket az, mennyire megváltozott ellenségeink véleménye és hangneme velünk szemben Palacky óta, aki pedig kiállítván rólunk nemzetiségeink kezelését illetőleg a legjobb bizonyítványt, magunkat és történetünket jobban ismerte, mint késő utódai,—nem világháborús ellenfeleink megszólása az, amin elmélnünk érdemes, hanem az a sajnálatos körülmény, hogy barátaink és a semlegesek közt is mind ritkább Palacky megbecsülő és optimista hangja. Kétségtelen, hogy az európai hangulat romlásában ellenségeink propagandája, azután német barátaink új népállam elmélete is közrejátszik, mely diametrális ellentétét képezi a történeti Magyarország népeket egybefoglaló gondolatának és folyvást továbbépülő szellemi szervezetével Közép-Európában mindegyre elavítani akarja a történeti magyar gondolkodást: mindezeket túl ami valósággal megdöbbenhet bennünket, az egy-egy óvatos, tartózkodó kérdés idegen barátaink ajkán: mennyiben változtatta meg a katasztrófa óta a magyarság azt a politikát, melyet a katasztrófaig folytatott? A kérdéssel kapcsolatban felmerül az is, miért nem mi fejlesztettünk ki új felfogást és gyakorlatot a kisebbségi kérdés dolgában, holott mi magyarok volnánk az a nép, melynek összes történeti emlékei, aspirációi és egész jövője a kisebbségi kérdés új, kielégítő s számunkra előnyös megoldásától függ?! Magában az a tény, hogy sem a kisebbségi ügyekben, sem a Dunamedence rendezésében nem tartottuk meg a vezetést, arra a feltevésre utalja az idegeneket, hogy régi politikai érzékünk, a XIX. századi Európának ez elismert politikai realitása, Trianon óta nem működik többé úgy, mint azelőtt...

Legyen bátorságunk felvetni a kérdést: valóban megvan-e és csorbítatlan-e politikai érzékünk, mely évszázadokon át fenntartott bennünket oly veszedelmes néprajzi, politikai, hadi helyzetünkben? A kérdésre választ csak akkor adhatunk, ha nemzetünk történetében korszakok szerint megállapítjuk, melyik társadalmi osztály uralkodott, melyiké volt az a politikai érzék, mely érvényesülésében az egész

magyarság politikai érzékét jelentette. Ezzel a módszerrel a dolog könnyen megvilágosítható; hiszen többnyire közismert történeti tények beszélnek róla.

ILYEN KÖZISMERT TÖRTÉNETI TÉNY az Árpád-dinasztia igen sok tagjának politikai érzéke, mely nem egynél közölök államférfiúi bölcsességgé magasodott. E régi századokban a magyarság sikerei az uralkodók sikerei, a magyar lét fenntartása ezeknek érdeme. Árpád személyes politikai érzékét csak nemrég mutatta ki meggyőzően Hóman Bálint; a honalapítónak és utána az államalapító Szent István-nak működése nemcsak egy nemzedék számára biztosítja a magyar léte, hanem egyúttal évszázadokra, a mai napig körülhatárolta nemzeti feladatainkat. Nagy egyéniségek a magyar trónon még később is sorshatározóan érvényesíthették elképzeléseiket, így Károly Róbert, Nagy Lajos, Hunyadi Mátyás, Mária Terézia. De már az Árpádok trónja árnyékában is felismerhető az a társadalmi osztály, mely nagy király mellett, tehetségtelen uralkodó helyett politikai érzékkel kereste a magyarság útjait. Δ XI. századbeli királyi „szénátus“ tagjai: főpapok, nemzeti főnökök, bevándorolt lovagok, az új hivatalnok-arisztokrácia első példányai az ügyek intézésében megszerzik a látókört és a gyakorlati jártasságot, mely utódaikra is átszáll. A világi nagyurak birtokaikkal együtt politikai érzéküket is átörökítik leszármazóikra, a középkori egyház főpapjai pedig, bármely osztályból származtak is, papi hivatásuk gyakorlása közben sajátítják el az állam igazgatásához szükséges készségüket. A politikai érzék tehát, mely a nemzet sorsát irányítja, egyrészt az Egyház kereteiben száll nemzedékről nemzedékre és nő a feladatokkal együtt, másrészt a világi nagybirtokhoz, s az azzal összefüggő udvari és állami főméltóságokhoz van kötve, melyek atyáról fiúra öröklődnek, ugyanazon családokból tölti be azokat a magyar király. A középkorban így volt ez másutt is Nyugaton, nálunk azonban a főpapságnak és a nagybirtokos mágnásoknak e politikai kizárólagossága jóval, századokkal túlélte a középkort.

Másutt, és e hasábon is¹ volt alkalmam rámutatnom arra a jelentőséges tényre, hogy a török hódítás, az ellene szükségessé vált védelem, valamint az ország visszafoglalása után az új berendezkedés, a magyar föld új megszállása és megművelése szintén e világi és egyházi nagybirtokos arisztokrácia, a mágnások és főpapok vezetésével, ezek szellemi munkájából ment végbe. A Habsburg- király külföldön tartózkodván, itthon a védelem, s vele a nemzetvezetés és kultúra fejlesztése is egyes vidékek szerint decentralizálódott; Mátyás udvarának nemzeti szempontból nem a bécsi udvar, hanem az esztergomi érsek nagyszombati és pozsonyi rezidenciája, a Thurzók bicsei és árvavári udvara, a Nádasdyak dunántúli, a Percnyiek felvidéki várai, a kismartoni és más Eszterházy központok lesznek utódai. S amint a nagybirtokos úr erős várra kipített székhelyéről intézi az országrész védelmét, rendelkezik a szomszéd megyék nemeseivel és jobbágyaival, s amint az ő udvari papja terjeszti az országrészben az új hitet, s utóbb az ő akarata téríti vissza jobbágyait és a tőle függő kismemeseket és

¹ Magyar Szemle II. kötet, 305.1. „A magyar nagybirtok történeti szerepéről“.

városokat a régi hitre: úgy politikai dolgokban is övé a vezetés. Nincs kétség abban, hogy Nádasdy Tamás, Eszterházy Miklós a Dunántúlnak, Thurzó György a nyugati Felvidéknek, Rákóczi György a keletinek valódi „vezére“ volt, aki védte, táplálta, oktatta, fizette népét, s helyette viselte a politikai felelősséget. A nemzet politikai érzéke még a XVI. és XVII. században, sőt a XVIII. első felében is ezekben az urakban testesült meg.

Más a politikai érzék és más a politizálás. Az arisztokraták a XV. század királytalan időszakaiban átvették az ország formális vezetését is, közülök nőtt ki Hunyadi Jánosnak és fiának csodálatraméltó politikai genialitása. Az alsóbb néposztályok politizáláson túl nem igen jutottak; a köznemesség igazi politikai iskolája, a vármegye, még sokáig kénytelen magát főispánjától, a nagybirtokos mágnástól vagy főpaptól vezetetni, a megyei autonómia központja, a választott alispán inkább csak a XVI. századtól kezdve függetlenül a főispántól, s a tényleg régóta választott szolgabírók a helyi igazgatáson tülemelkedő feladatokhoz nem jutnak. A Jagellók korában a köznemesség politikai szerephez jut, de nem ő irányít, hanem őt vezeti a nagyúr, Zápolyai János és ennek emberei; politikai érzéket e néhány vészes évtizedben, amikor az igazi probléma az ország védelme volna, még nem tud a nemesség szerezni. Hasonlóképpen átmeneti volt Bocskay István alatt a nem-nemes hajdúknak és a tiszai kálvinista prédikátoroknak hirtelen betörése az országos politikába: eredménye a hajdúság letelepítése, de nem e társadalmi osztályok politikai iskolázása lön. Miként az írástudás a középkorban a világiak körében lassan terjedt felülről lefelé, épígy a politika iskolájába is csak egymásután kerültek az egyes társadalmi osztályok: a legfőbbek és legnagyobb birtokosok után a XVI. század végétől kezdve a vidéki birtokos nemesség. Rudolf király országgyűlésein már nagy a köznemesi ellenzék, de igazi vezetői a Batthyányiak és más nagybirtokosok. A politikai érzék különben is magasabb tulajdonság; megszerzése előtt az illető társadalmi osztály ha hozzá jut is politikai tevékenységhez, ezt saját önérdeke szolgálatában gyakorolja. A köznemesség még a Wesselényi-összeesküvésben is a főurak pórázán jár, készséges részvevője, fecsegő titoktársa és elpusztuló mártírja Zrínyi Péterék könnyelmű politikájának, de már képes arra, hogy saját érdekében kizorítsa a városi polgárságot még azon néhány pozícióból is, melyet ez addig meg tudott magának szerezni. A megyei nemesség egyik első önálló politikai vállalatának mondható az a harc, melyet a XVII. században folytatott a városok érvényesülése ellen, s melynek az is következése lön, hogy mikor a század végére kezdenek megmagyarosodni a városok, ezek műveltebb polgárai nem jutnak többé hozzá a politikai érvényesüléshez.

A vármegyei birtokos nemesség, a későbbi gentry elődje, ezt a politikai iskolát nem is annyira az országgyűlésen járta ki, ahol még sokáig elnyomta őt súlyos tekintélyével a főpapság és a nagybirtokos főnemesség, s ahol önálló akcióit kilátástalan ellenzékiség keretei fogták le. Igazi politikai iskolája a vármegye volt, mely a török felszabadító háborúk óta mind több terhet volt kénytelen magára vállalni, amit korábban a nagybirtokos és az állam együtt vagy külön-külön hordo-

zott. Az új feladatok közigazgatási gyakorlatot és politikai érzéket szültek. A legsúlyosabb teher a császári katonaság ellátása volt, hadvonuláskor és „békés” gamizonban, élelemmel, abrakkal, szállással, pénzzel. Azok a birtokos nemesek, akik a XVIII. században alispánként, polgári biztосként, szolgabíróként foglalatoskodtak e katonai és adóügyekkel, nemcsak kitűnő közigazgatási ismereteket, emberekkel bánni tudást, diplomáciai tapintatot, hanem politikai érzéket is hagytak utódaikra, — mert hiszen a vármegyékben a vezető hivatalokat ekkor épügy egyazon családok fiai töltötték be, miként a középkorban az összes állami hivatalokat. S jött Mária Teréziával a felvilágosodás, mely más vidéki hatóság híjján szintén a vármegyét fogta be programja érdekében: egészségügyi és népművelési feladatok, az agrártermelés emelése és ellenőrzése, mindennemű kimutatások és statisztikák készítése, az úrbéri szolgáltatások reformja, más politikai és társadalmi vezető tevékenység, mindez az új feladat ezt a vármegyei tisztviselőreteget, az ezer holdon felüli középbirtokosságot nevelte új vezető réteggé, hogy utóbb a demokratikusabb idők beköszöntésével átvehesse a nagybirtokos mágnásoktól az ország kormányzását.

Tudjuk, a múlt század első évtizedeiben ment végbe ez osztályváltás. Főnemesi osztályunk mindaddig egészében, szinte zárt sorokban vállalta századokon keresztül azon új feladatokat, melyek a magyarság elé kerültek. Utoljára a XVIII. század nagy gazdasági újjáépítését és a Habsburg-uralkodókkal egyetértő barokk kormányzást. Még a felvilágosodás új filozófiáját és életformáját is magáévá tudta tenni a legtöbb főúri család, a liberális-demokratikus-parlamentáris eszmévelég átvételénél azonban felbomlottak soraik. Már 1848 előtt is megfigyelhető volt, hogy egyesek csatlakoztak az új áramlatokhoz, sőt azok számára utat törtek — elég itt két különböző irányban Széchenyi Istvánt és Batthyány Lajost említenem — a többség elzárkózott, reformok nélkül vélte konzerválhatni a tényleg elavultat, s ezzel kieresztette kezéből a vezetést. A világ kereke fordult s miként régi Fortuna-kerék ábrázolásokon látható: a király után lebukott a főnemes, fellendült—még mindig nem az egész köznemesség, hanem csak a megyei középbirtokosság, a régi „bene possessionati” osztálya, melyet ponderálni volt szokás, mert súlya és tekintélye volt, és nem numeráim, mert itt számba sem jöhetett volna a kisbirtokos, bocskoros nemes és birtoktalan, armális nemesség parasztsorbeli tömegei mellett. Reformkorszakunkat ezek a középbirtokosok alkották meg néhány főnemes társaságában, politikai irodalmunk klasszikus termékei tőlük valók. Negyvenkilenc bukása nem írható az ő terhükre, mert a politika radikálisai és a háborút mindvégig, a biztos bukásig folytatók többsége már nem e képzett és felelősséget érző rétegből került ki, hanem a 48-i választásoktól feldobott, még politikailag iskolázatlan kismemességéből. Tán Kossuth is, ha politikai hagyományokkal rendelkező vagyonos középbirtokos családból származik, képes lesz vala 48 és 49 forró légkörében is ugyanazt a meggondoltságot és politikai éleslátást kifejteni, mely az emigrációban utóbb őt, sok-sok elméleti tanulmány és tapasztalat után nem egyszer jellemezte.

Azon nyugalmi állapotban, melyet az abszolútizmus kényszerített az országra, megint érezhetővé vált a birtokos középnemesség anyagi és értelmi súlya, s így történt, hogy az új alkotmányosságban, az 1861. és 1866. országgyűlésen, megint ez vette kezébe az irányítást, európai látkörével, felelősségérzetével, hagyományos törvénytiszteletével. Két alapvető törvényünknek, a kiegyezési 1867:12. és a nemzetiségi 1868: 44. törvénycikknek két szerzője, Deák és Eötvös, szimbólumaként szolgálhatna a politikai érzéknek, mely ezt a társadalmi osztályunkat egyéni tanultság, családi hagyomány és öröklés folytán kitüntette. Középnemességünk alig félszázadon át vezette a nemzetet, s hogy e rövid időszakban a reformkorszak lendületét és eszmegazdagságát, 67 érett politikai realizmusát kitermelhette, az egyrészt a főnemességét is felülmúló európai iskolázottságából, másrészt a fourakhoz képest nagyobb számából, s nem utolsó sorban tisztább magyar fajiságából, esetleg még pihent voltából is érthető. Míg főnemesi családaink az Árpádokhoz hasonlóan nem igen dicsekedhettek túlhosszú élettartalommal, s átlag három századonként új családoknak adták át helyüket: középkori vezető családaink a XVI. századra kevés kivétellel — aminő pl. a losonci Bánfiyak — kihaltak, addig a reformkorszak vezető középnemeseinél nem ritka évszázados családi múlt, vidéki életben eltöltve; ők a kifejlett példányai a fajnak, melyet a költő szavaival: edzettek százados kohók. Ez az ősi faj a múlt században hirtelen virágzott ki — és túlkorán hervadt el.

E SIETŐS ÁTTEKINTÉSBŐL is látható, hogy nemzetünk körében a politikai érzéket a legfelső, vagyonos és művelt osztályok képviselték, s hogy az bennük nemzedékről-nemzedékre öröklődött. 48 és 67 új berendezése megszüntette a rendi alkotmányt, mely addig az egyes, vérségi kapcsolatokon alapuló társadalmi osztályok létét, s azok politikai uralmát egyáltalán lehetővé tette, s ezzel most megkezdődött nemcsak a közép- és főnemesség uralmának likvidálása, hanem vérbeli összefüggéseinek is megzavarodása. Különösen jól látható ez az ekkor már gentrynek nevezett középnemesség esetében. Korábban ez a középbirtokos osztály épűgy saját köréből házasodott, mint a nagybirtokos főurak is maguk közül, s ez a vagyonos osztályoknál mindenütt fellépő jelenség volt az alapja a társadalmi osztály egységének, vele a tehetség és érzék általánosságának. A jobbágyfelszabadítást követő évtizedekben az ezerholdasok közül sokan elvesztették birtokaikat, elhagyták az ősi földet, hivatalnokká lettek, amire tudvalevőleg Tisza Kálmán hosszú kormánya adott nekik lehetőséget. A városba került, földnélkülivé vált úri osztály csakhamar keveredett köznemes és polgári családokkal. Nálunk több százezerre ment a birtoktalan vagy egészen kisbirtokú, bocskoros vagy iparos nemesség száma, melynek fiai 48 után szintén felemelkedtek a hivatalnoki és más értelmiségi pályákra, s ott találkoztak a középnemességből leszállottakkal, akiket könnyen majorizáltak, s akikkel époly könnyen összevegyülhettek, hiszen a nagy megkülönböztető, az ezerholdon felüli birtok már úgyszem volt a középnyemes kezén. A nemzeti társadalom sokáig észre sem vette ezt a változást, mely politikai érzékünk századvégi hanyatlásának

igazi előidézője lett: a politikai arénában továbbra is nemesek vezettek, az ő nevük forog mindenütt, de ezek csak ritkább esetben leszámazol a nagy múlttal bíró középnemességnek, a legtöbb bizony családi műveltséget nélkülöző, azt hirtelenében megszerző paraszti vagy iparos-nemes család fia. A közvélemény úgy hitte, hogy a „gentry“ ugyanazon elemekből áll, melyeknek érdeme volt reformkorszakunk pompás lendülete, holott a valóságban politikai hagyomány és érzék ritkán állott az új politikusok mögött, mégha nemesi nevük volt is. Egyszerű újságolvasó közönségünk ma is könnyen valami régi nagy múlttal bíró, felsőbbrendű lénynek nézi bármely nemesi név viselőjét, nem gondolva meg, hogy egész nemesfalkak voltak, teli parasztleletet folytató, többé-kevésbé kiváltságos nemessel és hogy iparosok, szűrszabók és csizmadiák százai voltak nemesek, akik tehát régebbi időben soha sem juthattak politikai érzékhez és gyakorlathoz, és akiknek fiai 67 után értelmiségi pályára lépve, épúgy maguk voltak kénytelenek megszerezni politikai tanultságukat, mint akár jobbágy- vagy polgárcsaládok fellendült leszámazol. A középnemességet hagyományaival együtt előntötte ez új emberek árja, akikkel különben családilag is összevegyült, miután a birtok eltűntével nemesség és nemesség közt semmi szemléltető különbség nem maradt azután, hogy a kismemesség egy része is megszerezte emelkedése során a társadalmi műveltséget.

Másutt is ez volt a XIX. század fejlődése és abból, hogy a nagy forradalom óta a francia nemesség elveszti politikai befolyását, még nem következett a nemzet politikai képességeinek hanyatlása. Ez igaz, de az is bizonyos, hogy Franciaországban a nemesség vezető szerepét a napóleoni új nemesség, s azt követőleg a kapitalista polgárság vette át, s az is bizonyosnak látszik, hogy bár ez a polgárság német földön is elég számos volt, itt már nem tudta az arisztokrácia vezető szerepét átvenni, aminthogy Németország századvégi politikája a mienkhez hasonlóan társadalmi eredetű egyenlenségeket mutat fel, melyeket a hatalomban megmaradt junkerek nem tudtak jóvátenni. Nálunk azonban teljesen hiányzott a politikai munkára alkalmas, zárt hagyományú és világszemléletű polgárság, viszont a letűnt nemességnek továbbra is oly neve és tekintélye volt, hogy nemcsak társadalmi életben, de politikai irányok dolgában is „arbitér elegantiarum“-nak tisztelte még sokáig — tán mai napig is — a helyét elfoglaló bocskoros nemes-, jobbágy- vagy polgárivadék. Ugyanily, mondjuk, posztumus tekintélye maradt a főúri osztálynak is akkor, mikor már zárt osztálynak csak társadalmilag számított, s a politikába egyéni ízlés és hajlam szerint folyt be; ugyanazon családok tagjai az októbrista forradalomnak és ellentettjének, az ellenforradalomnak váltak támogatóivá, aminthogy arisztokráciánk ma is a legkülönbözőbb helyeit szállja meg a politikai színpadon, a legitimizmustól a polgári radikalizmuson át egész a hazai hitlerizmus vonaláig. Az egykor egyseges vezető osztály szerepét játszó mágnási rend ez atomizálódása már a múlt század vége óta állandóan megfigyelhető jelenség, párja a középnemesség szétporladásának, s mindkét jelenséget az teszi számunkra nemzeti szempontból tragikussá, hogy a szolgálatot előbb mondták fel, semmint utódok megjelentek volna munkájuk végzésére

a hazai tájakon. Hogy mindkét osztály napjainkig kitermel magából kiváló egyéniségeket, minők voltak például a háború előtt Tisza István és ifjabb Andrassy Gyula, ez inkább az illető család javára írható, nem pedig az osztály politikai szerepét bizonyítja, melyet az zártan és egészében nem képes többé betölteni.

A nemzet tehát, régi vezető osztályainak szétbomlásával, azon feladat előtt állott, hogy új politikai osztályt neveljen magának. Miután a feudális rendi korszakkal együtt a foglalkozások, s ezzel a készségek Öröklődését is megszüntette az új demokratikus világ, egyébről nem lehetett szó, mint valamely, társadalmi rendet nem képező, független egyének elitjének kialakításáról. Az elitről és annak kialakítása szükségéről az újabb szociológia sok szépet és okosat mond, — a gyakorlatban még alig sikerült másutt megoldani a nehéz kérdést, mint Angolországban, a hagyományt és a hagyomány ellenségeként fellépő újítást oly biztosan harmonizáló országban, s ott sem a szociológia segítségével, hanem az élő történeti erőkkal. Az angol politikai érzék hordozói közt régi családok fiaival és egészen alulról jött új emberekkel találkozunk, akik mégis egységbe oldódnak és zárt társaságként alkalmazzák a hagyományokat új viszonyokra, új szellemiségben. A kontinens háborúelőtti liberális demokráciái képtelenek voltak biztos politikai érzékkel bíró elit kialakítására, — ez volt a mi helyzetünk is, ahol tudvalevőleg a világháborúig permanenssé vált politikai küzdelmek, az eredmények teljes hiánya, a lényeges kérdések — így a nemzetiségi-, a földreform-, a választójogi kérdések elmellőzése, jelentőségük fel nem ismerése bizonyítja politikai érzékkel bíró elit hiányát. A zűrzavart nagyban növelte a még tekintéllyel bíró nagy családok fiainak ellentétes állásfoglalása, akik bárhová mentek, mindenütt vezéri szerepet kaptak és így egyébként kilátástalan és rossz ügyeket is képesek voltak fellendíteni. A polgárság teljesen meghódolt az idejétmúlt „úri“ politikának, s beleilleszkedett, a parasztság egyelőre nem jutott szóhoz, az ipari munkásság vezető rétege pedig, mely keresztülment a német szociáldemokrácia drílljén, a marxizmus elvein nevelődven fel, magától kikapcsolódott a nemzeti politikából. A szabad pályákon nagy tömegekben elhelyezkedő polgári zsidóság, Jászi Oszkár vezetésével, készült ugyan politikai szerepre, de az októberi forradalom megmutatta, hogy az ő politikai tanulmányuk époly kevésé szerzett nekik politikai érzéket, mint a paraszt, nemes vagy polgárszármazású polgári politikuskoknak sem az ő állandó és szüntelen politizálásuk. A háború előtt eléggé megbizonyosodott, hogy párttagság, képviselőség betöltéséhez gyakran semmi politikai hajlam vagy tehetség sem szükséges.

A háború után ezen a politikai elithiányon is magunknak kellett volna segítenünk, miként nemzeti létünk új sorsdöntő kérdéseink. Kevesen gondolkodtak rajta, még kevesebb valósult meg. Boldogult Klebelsberg Kunó grófnak fájt folyvást az, amit ő antiszelekciónak nevezett, s amelyen ő elsősorban tudományos téren akart segíteni a külföldi oktatás megszervezésével, — ezzel ő régi magyar, középkori katolikus, újkori protestáns szükséglethez és szokáshoz tért vissza. A vitézi intézmény viszont katonai erények és nemzeti jellem biztosítására törekszik, — a politikai elit kinevelésére még csak

kísérletek sem történtek, minek következménye közéletünknek fokozódó elsekélyesülése, a parlamentarizmus tekintélyének hanyatlása, s mi fontosabb: nemzeti feladataink megoldásában gyakori tévovázásunk és tanácstalanságunk. Azok az okok, melyek a századvég óta a politikai érzékünkben mutatkozó hiányokat létrehozták, ma is hatnak, — előidézői azonban nem abban keresendők, mintha a magyarság politikai tehetségét elvesztette volna vagy az meggyengült volna benne — népünk ma is az igen tehetséges népek közé tartozik, s azt mondhatjuk róla, hogy szinte ismeretlen nagy tehetségek szunnyadnak benne, — * politikai bajaink és érzékhiányunk egyszerűen régi politikai osztályunk teljes felbomlására és újnak még ki nem alakulására vezethetők vissza.

A külföld néhány országában, tudjuk, nagyszabású kísérletek folynak ily politikai vezetőréteg kialakítására, s közelfekvő a gondolat, hogyha magunk nem tudnánk magunkon segíteni, egyszerűen átvethetők a külföld e legújabb elitképző módszereit. Ez annál könnyebben elképzelhető, mert politikai érzékünk hiányos funkcionálása következtében úgyszólamint hajlamosak vagyunk idegen intézmények kritikátlan átvételére, s mert másrészt az új elitképző módszereket valóban nem nagy elmeél kell, hogy lemásolhassuk magunknak. Orosz, német, olasz földön hasonló módon képződik az új politikai vezető réteg: először a régi politikai rétegeknek teljes és tökéletes eltávolításával, másodsor a diktatúra és pártabszolutizmus segélyével új egyének beállításával. A szelekció itt általában—Mussolini itt kivétel, ő nagy ruganyossággal, s e mellett humanitással kezeli ezeket a dolgokat is — arra van tekintettel, hogy az elit minden egyes tagja a pártidiktatúra megbízható embere legyen, ami egyáltalán nem zárja ki a szakképzettséget, különösen nem a technikai tudományokban, de szellemiség terén annál könnyebben vezethet a tárgyi követelmények leszállítására, ha egyébként az illető a diktátornak vagy pártjának megbízható, esetleg megjutalmazandó híve. Mussoliniról tudjuk, hogy párthíveit, még a legelső tesserák tulajdonosait is habozás nélkül elbocsátja, ha a tárgyi szükségletek úgy kívánják, — ez azonban kivételes a diktatúra rendszerében, mely eredeténél fogva személyes szolgálatok és személyes hűség alapján jegecesedik ki a pártfőnök körül. Amit a pártabszolutizmus politikai és hivatali pályáiról hallunk különböző országokból, az mindegyre eszünkbe juttatja Metternich és Sedlnitzky, meg a Bachkorszak „szelekcióját“, amikor szinte írástudatlan csehek és morvák jutottak vezető állásokhoz, mert „gutgesinnt“ voltuk az abszolutisztikus vezető körök előtt minden kétségen kívüli volt. A pártabszolutizmus szelekciója közelebről megnézve, semmiben sem különbözik az osztrák császári abszolutizmusétól: mindkettőnél a megbízhatóság, legalább is ennek elhithető mímelése és a vezető akaratra való tökéletes alárendelése volt a döntő válogatási elv; a különbség legfeljebb az, hogy míg Metternich korában az előhaladás megállapodott bürokratikus formákhoz volt kötve, addig a mai pártabszolutizmusok és diktatúrák a megbízható és megjutalmazandó egyéneket a társadalmi és szellemi lét legalsóbb fokairól lendíthetik fel olyan helyekre, ahol az a nemzet legnagyobb javaival is rendelkezhetik...

Ez az idegen módszer ilyképpen nem politikai érzéket termel, hanem csak hordozóit a politikai érzéknek, amennyiben ezek, hivatalkba beültetve, képesek lesznek az ehhez szükséges tehetséget és ismereteket utólag, gyakorlatilag elsajátítani. Kétségtelen, hogy manapság hasonló jelenséggel állunk szemben, mint száz év előtt, amikor Nyugatról indult el egy politikai áramlat, miután ott az ő szellemiséi gének nemzetátalakító formáját létrehozta a francia konstitucionalizmusban. Hatása többhelyütt robbanó erejű volt: itt-ott azonnal levegőbe röptültek a régi alkotmányok, másutt évtizedek múltak el, míg utánzásának ideje elérkezett, egyes országok pedig, így Németország és Anglia egyáltalában tartózkodtak eredményei átvételétől, — tudjuk, hogy Németország parlamentarizmusa az összeomlásig nem vált igazi alkotmányossággá. Manapság a másik szélsőség az új abszolutizmus Keleten tűnt fel, s hozta létre inkább elijesztő, mint vonzóerejű első építményét, — szélesebbkörű hatásra csak emberibb külsejű megjelenési formái számíthatnak más országokban. Mi magyarok annakidején, száz évvel ezelőtt, szinte szőröstől-bőröstől vettük át az akkori idegen példát, sokkal többet feláldozva önmagunk szellemiségéből, semmint erre szükség lett volna, ha előbb jól megnézzük az idegen jelentkezőt és nem hiszünk a külszínnek és látszatnak. A liberális eszmevilág korlátlan és kritikátlan átvételével magunk nehezítettük meg, sőt tettük lehetetlenné nemzeti szervezetünk kicpitését, aminek egyik következménye mai elmékedésünk szomorú tárgya: a politikai érzékünket képviselő társadalmi rétegek felbomlása és újak ki nem alakulása. A mindinkább érezhető hiányt tisztára külsőségesen és a szerves nemzeti fejlődéstől eltávolodva pótolnánk idegen formák átvételével, holott történeti előzményeink alapján könnyen felismerhető az egyedül eredményes út: a korábbi vezető osztályok maradványainak felhasználásával néptünk polgári társadalmából és más felemelkedő, polgáriasuló rétegekből új elitet alakítani, melynek jellemzője tudás, szakismeret és nemzeti műveltség, egyszóval tiszta szellemiség.

A politikai érzék végső fokon — s ezt mutatja Anglia és más bolderabb államok példája, nincs kötve feltétlenül a leszármazáshoz és nem is mindig örökölhető, függvénye azonban a nemzet hagyományai ismeretének és megbecsülésének oly nemzettagnál, aki egyébként megszerzi magának a nemzet és belső szervezete, külső életfeltételei és kapcsolatai minél teljesebb ismeretét. Az egyén azonban társadalmi közösség tagja, s nálunk is csak vagyoniilag függetlenné tett, művelt magyar társadalomnak fokozatos kifejlődése és a nemzeti tradícióval benső összekapcsolódása segíthet a bajon. A politikai érzék ma is csak a nemzeti társadalom talajából nőhet ki, s mivel mint ilyen, a szellemiség szférájába tartozik, ennél fogva legvégső fokon csak akkor remélhetjük politikai érzékünk és érvényesülésünk nagyobb hatékonyságát, ha a magyar szellemiség emberei töltik ki a szociológiai elit köreit.

AUSZTRIA ÉS MAGYARORSZÁG

A USZTRIA SORSÁRÓL és az osztrák probléma különböző megoldási lehetőségeiről szóló tanulmányom, mely a Magyar Szemle februári számában jelent meg, számomra egészen váratlanul a legkülönbözőbb oldalokról és a legkülönfélébb tendenciájú kommentárokat, sőt támadásokat váltotta ki. Éz váratlanul ért, nem mintha nem lettem volna tudatában a probléma fontosságának, hanem azért, mert nagyon is tudatában voltam annak, hogy újat nem mondtam, hiszen szándékom szerint egyszerűen csak csoportosítottam egy szigorúan objektíven tartott tanulmányban a probléma megítéléséhez szükséges alapelemeket és adatokat. Tudatosan nem foglaltam állást, egyrészt, mert ilyen tanulmánynak, amelynek célja a közvélemény befolyásolása egyik vagy másik irányban, amely nem akar pártpolitikai programot adni, meggyőződésem szerint, ha valóban tanulmány akar lenni, tartózkodnia is kell minden állásfoglalástól. De, és majdnem úgy érzem, hogy ezzel az egy mondatmal már minden kritikára feleltem is, az időpontot sem tartom alkalmasnak arra, hogy magyar részről lelkiismeretesen és felelősségérzettel határozottan állást lehessen foglalni akár az egyik, akár a másik, akár a harmadik megoldás mellett vagy ellen.

A magyar közvéleményt éppen eléggé elárasztják számunkra alapvetően fontos külpolitikai kérdésekben olyan cikkekkkel, amelyek nem az adottságokra és az alapvető tényekre épülnek fel, hanem az elérendő és kívánatos célt veszik alapul s ahhoz gyűrják hozzá a tényeket és a még be nem következett eseményeket is. Néhol ezt eddig hivatalos sajtópolitikának hívták és az eredménye bizony az, hogy országunknak az a közvéleménye, amely foglalkoznék külpolitikai helyzetünkkel és problémáinkkal, mesterséges ködbe burkolva nem nézi, hanem a bőréen érzi az eseményeket. Legtöbbször túlbecsüli azt, ha tényleg valami számunkra előnyös történik, mert hiszen így találják neki a dolgokat, viszont indokolatlanul megijed, ha a láthatáron valami mozgalom merül fel, amit az illetékes sajtóapparátus nem képes teljesen agyonhallgatni. A komoly magyar publicisztika legelső feladatának tehát azt tekintem, hogy igenis kínos szenvtelenséggel, ha nem hangzanék szerénytelenségnek, azt mondanám, hogy történelemtanári gondossággal, igyekezzék analizálni helyzetünket és a velünk legközelebbi vonatkozásban álló államok helyzetét s a sorsunkat eldöntő problémákat. Hasznosabb lenne az ilyen pedagógikus tartóz-

kodás, semminthogy azt magyarázzák a magyar publikumnak, mi lenne az elképzelhető legjobb megoldás Magyarország számára és ennek az ideális megoldásnak irányában igyekezzenek a kiskorúnak tartott magyar közvéleményt magukkal ragadni. Hogy a két metódus külön-külön és egymással kombinálva hova vezet, arra sajnos nagyon is konkludens történelmi példánk van: az elhallgatás és szépítés sajtópolitikája a háború alatt odavezetett, hogy a magyarságot a háború elvesztése s annak rettenetes körülményei készületlenül és védtelenül érték. Az eseményeknek s Európa politikájának egyéni vágyálmainkhoz való önkényes idomítása pedig — a további következményeket hozta magával. Ezek a motívumok készítették engem az osztrák kérdés taglalásánál legutóbbi cikkemben arra a tartózkodásra, amelyet például Bajcsy-Zsilinszky Endre a Magyarságban közölt érdekes írásában és rövid válaszomra adott replikájában szememre vetett.

Ezek előrebocsátása után azonban nagy nyomatékkal hangsúlyozom, hogy cikkéért és kritikájáért őszintén hálás vagyok. Nemcsak mert igen magas színvonalon tartotta és tévedéseim felsorolását is igyekezett baráti hangjával enyhíteni, hanem azért is, mert hiszen cikke nagy éleselméjűséggel rámutatott tanulmányomnak azokra a pontjaira, amelyeket nyilván félre lehetett érteni, amelyek tehát magyarázatra szorulnak. Sajnálom, hogy félreértette, különösen azt, hogy egy olyan jóhiszemű és mindig tiszta fegyverekkel küzdő bíráló értett félre, mint Zsilinszky, de hiszen — nincsen olyan szöveg, amit ne lehetne másképpen magyarázni, mint szerzője, amibe ne lehetne olyasmit beleinterpretálni, amire szerzője nem gondolt, vagy amiről joggal hihette, hogy fogalmazásával kizárta a félremagyarázásnak a lehetőségét. Ez a kontroverzia, amelybe belefoglalhatom Túri Bélának tanulmányommal foglalkozó, a Nemzeti Újságban megjelent nagyon érdekes cikkét, továbbá az Europe Centrale című franciayelvű cseh sajtóorgánumnak a Zsilinszkyével teljesen ellentétes kommentárját, hasznos lehet, nemcsak, mert rám vonatkozó félreértéseket oszlat el, hanem mert tisztázhatja az eszméket.

Első tévedésem, amelyet Zsilinszky Endre szememre vet, az, hogy én a történelmi és geopolitikai erőtenyezők közül a nacionális kisugárzó- és vonzóerőt tartom a leghatalmasabbnak, amely Ausztria sorsát eldöntheti, amelyet más komponensek együttes hatása ugyan nézetem szerint is ellensúlyozhat. Kritikusom történelmi adatokat sorol fel, amelyek azt bizonyítják, hogy már a Habsburg-ház Ausztriája is inkább a Dunamedencéhez, sőt talán a Balkánhoz tartozott, semmint Németországhoz. Mindenki, aki cikkemet gondosan elolvasta, láthatta, hogy annak éppen objektív tanulmány jellegénél fogva nem hagyhattam el ennek a döntő jelentőségű körülménynek a megvilágítását sem. Hiszen azt mondom: „Az osztrák probléma megítélésénél nem szabad szem elől tévesztenünk sem Ausztria földrajzi fekvését, közvetítő helyzetét a Birodalom és a dunai Európa között (a Habsburg-birodalom az utolsó két évszázad alatt éppannyira tartozott Németországhoz, mint a szorosabb értelemben vett Közép-Európa-hoz, sőt Magyarországon keresztül domináló szerepet akart játszani a Balkánon is).“ Tehát ezt a kézenfekvő felfedezést nekem is sikerült

megtennem, de viszont tudatában kell lennünk annak is, hogy a francia forradalom, német vonatkozásban pedig Fichte óta és amióta a frankfurti Pál-templomban kimondották az összes német államok együvértartozásának elvét, a nemzeti gondolat vált a legerősebb történelmi és geopolitikai faktorrá Európa sorsának kialakításában. Meg vagyok róla győződve, hogy hasonlóan a különböző történelmi eszmékhez és elvekhez, amelyeket a XIX. században a nemzetiségi eszme váltott fel, ez a robbantó erejű eszme is le fog tűnni és át fogja adni helyét más vezető gondolatnak, talán a kontinentális vagy gazdasági kapcsolatok eszméjének. Ma azonban tagadhatatlanul még teljes erejével uralkodik sorsunk felett és nyilvánvaló az is, hogy természetesen a magyar politika is ennek az eszmének a szolgálatában áll. Ennek az elvnek a hatását Ausztria sorsának kialakítására lehet ellensúlyozni, de fél nem ismerni, mint tényezőnek az erejét lekicsinyelni, olyan politikai számítási hiba lenne, amit ha elkövettem volna, joggal súlyos tévedésnek minősíthette volna akár Zsilinszky Endre, akár más politikus vagy historikus. Ettől eltekintve azt imputálni nekem éppen a fentiek alapján, mintha az Anschluss máris elkerülhetetlennek tartanám, enyhén szólva — túlzás.

Hogy az osztrák nép ma hogyan döntene — azt nem tudom. De nem hiszem, hogy komoly tényező akadjon Ausztriában, vagy lenne az eseményeknek olyan valóban elfogulatlan megfigyelője, aki azt állíthatná, hogy ha 1918 novembere és 1933 márciusa között bármikor a népek önrendelkezési joga alapján megkérdézték volna Ausztria lakosságát, az ne óriási többséggel a csatlakozás mellett foglalt volna állást. Viszont készséggel concedálom én is, hogy az osztrákokban ma kifejlődött osztrák öntudat mellett, ha tényleg sikerülne Ausztriának — ahogyan azt Zsilinszky is kívánatosnak tartja — „új formában a maga régi elhelyezkedését megtalálnia a Duna völgyében és ezen az óriási területen politikailag, gazdaságilag és művelődésileg fontos és előkelő szerepet“ játszania, akkor szívesen választaná ezt a megoldást. Kérdés csak az, hogy a mai Csehország hajlandó lenne-e Ausztriának ilyen vezetőszerpet biztosítani a Duna völgyében, nekünk pedig a magyarlakta területeket visszaadni, azért, hogy hárman együtt önálló és független, kicsiny, de ellenállni tudó államszövetséget alkossunk. Én nem tudom felfedezni a prágai vezetők-nél az erre való hajlandóságot. A Szovjet becsempészése Közép-Európába mindenesetre nem azt mutatja, mintha ők az Anschluss-megoldás helyett ezt az alternatívát komolyan előnyben részesítenék, olyan komolyan, hogy ezért hajlandók lennének áldozatokat is hozni. A magam részéről pedig nem vagyok hajlandó olyan politikának szövívője lenni Magyarországon, amely Ausztriát az Anschlusstól és Csehországot a Németbirodalomtól megmentendő, Magyarországot mai erőállapotában egyszersmindkorra Prága védelmezőjévé, de egyben vazallusává is tenné. Már pedig — s ezt nem szabad a mindenáron Anschluss-ellenes vesszőparipa jóhiszemű lovasainak elfelejteniök — ha a magyar közvélemény és hivatalos faktoraink ma Magyarország politikáját a Zsilinszky által megjelölt alapvonalakra helyeznék és annak megfelelő élességgel az Anschluss és Németország ellen dekla-

rálnak magukat, egyszerűen és holtbiztosán ez következne be: Németország, amely az utóbbi években határozottan barátságos politikát folytatott velünk szemben, anélkül, hogy azt kívánta volna, hogy megrögzítsük magunkat mellette, elfordulna tőlünk és mi ki lennénk szolgáltatva szomszédainknak. Nemcsak Jugoszlávia és Románia, de még Csehszlovákia is nyugodtan kiegyezne a Németbirodalommal a mi bőrünkre. A végignemgondolt állásfoglalás, amely a lelkes németellenességen alapszik, pontosan idevezetne el bennünket, ha politikánkat diplomáciai óvatosság és okosság helyett a vágyak és vérmérséklet vezetnék.

Csak mellékesen akarok pár szót arra a vádra felelni, hogy tévedek, ha azt hiszem, hogy a nemzeti szocialista Németország a tiszta barátság politikájával Ausztriát 1933 óta ellenállás nélkül, lelkesen és menthetetlenül megnyerhette volna. Ne vegye rossznéven nagyra-becsült kritikusom, de a Curtius—Schober-féle vámuniós terv bukása nem döntő bizonyíték ez ellen. Én azt mondom, hogyha Hitler baráti és támogató politikát folytatott volna, akkor Ausztria valamilyen módon „karjaiba omlott volna“. Belső átalakulás alapján, amely nem nyújtott volna semmiféle nemzetközi jogi vagy politikai beavatkozásra módot vagy jogot, ahogy németül mondják: „Handhabe“-t. A Curtius-Schober-féle naív és erőtlen tervet meg lehetett fogni azon az alapon, hogy a genfi Protokollba és a békeszerződésbe ütközik. Egy barátságos berlini politikával szemben a mélyen németérezésű Dollfuss sem talált, de nem is keresett volna módot arra, hogy ellenálljon. Egy osztrák nemzeti szocialista, vagy vegyesen keresztény és nemzeti szocialista kormány uralomrajutását, amely Ausztria belső ügye lett volna, bizonyára lehetett volna provokált belső mozgalmakkal megnehezíteni, de nemzetközi akcióval megakadályozni nem.

Egy helyütt Zsilinszky Endre így érvel: „... ha például helyreállana a stesai front s az Anschluss-szal szemben nem jelentkeznék más, hatásosabb nemzetközi eszköz, vagy a stesai hatalmak megegyeznek abban, hogy a restauráció jelenti a legszilárdabb gátvetést a Harmadik birodalom keleti terjeszkedésével szemben, vagy okos magyar és osztrák politikával Csehországot valóban sikerülne kiszakítani e kérdésben a kisantant együtteséből, a másik két utódállamot pedig valami módon (?) legalább is semlegesíteni, esetleg Lengyelországnak a dunai koncepcióba való erőteljesebb bekapcsolásával: akkor a restauráció sem megoldhatatlan dolog“.

Eltételezve attól, hogy — tanúm Túri Béla — én sem állítom, hogy a restauráció abszolút lehetetlen dolog lenne, sőt Magyarországon ápolandónak is tartom a legitimista gondolatot, erre mégis csak azt tudom felelni, hogy a kedvesen optimista spekulációnak ezen az útján nem tudom követni, mert ez olyan, mintha azokon a lehetőségeken ábrándoznánk, amelyek akkor nyílnának előttem meg, ha főnyereményt nyernék — pedig sorsjegyem sincs. Még ez is bekövetkezik — de erre az eshetőségre komoly terveket felépíteni nem lehet.

Fenntartom tehát azt, hogy a mai Ausztria, amelynek lakossága ismét öntudatra ébredt, s így felismeri helyzetét a német anyanyelvű népek körében éppen úgy, mint a Dunavölgy államai között, egyelőre

még szabadon mérlegelheti a három megoldási lehetőség előnyeit és hátrányait és választhatja azt, amely neki, mint egy sokszázados kultúra hordozójának, a legnagyobb biztonságot nyújtja. Ezt írtam februári cikkemben és ez a mondat így, ahogy van, ma is megáll. De minden politikai megállapítás épügy, mint valamely nemzetközi szerződés, csak a *rebus sic stantibus* klauzulával érvényes. M a szabadon mérlegelheti Ausztria vagy az osztrák kormány, hogy mi nyújt többet és milyen feltételek mellett, melyik megoldás felé hajoljon és vezesse politikáját: ez szabad választása. De nézetem szerint ugyanez áll fenn Magyarországra is s ezt fejeztem ki anélkül, hogy különbséget tettem volna Ausztria és Magyarország között abban a tekintetben, hogy az egyik szabadon választhat, a másik nem. A szabad választás természetesen nem jelenti sem Ausztria sem Magyarország számára azt, hogy nyugodtan eldöntheti ma, melyik megoldást választja, és hogy ezzel az elhatározásával már a történelmi eseményeket is meghatározta. Nem: „az események útmutatása szerint“ választhatja Bécs és Budapest is a relatíve legelőnyösebb megoldást, amely ajkkor mutatkozik, amikor a kérdés összes körülményeivel döntésre megérik. A különbséget Ausztria és Magyarország, vagy az osztrák és a magyar kormány „szabad választójoga között“ én a következőkben látom: Ausztria mai kormánya határozottan állást foglalhatott saját függetlensége mellett és az Anschluss ellen, anélkül, hogy ezzel nagyobb veszélynek tette volna ki országát, sőt a nemzetközi támogatás révén bizonyos helyzeti, taktikai és gazdasági előnyökre tehetett szert. Ami pedig Magyarországot illeti — és ha érzelmileg s célkitűzés tekintetében tulajdonképpen sokban egyetértek is nagyrabecsült kritikussal, ez az a pont, ahol nézeteink alapvetően divergálnak — a római megegyezésekben lefektetett olasz-magyar-osztrák együttműködési politika tökéletesen kifejezésre juttatja azt a határt is, ameddig ma okosan és nyugodtan — a Ducével egyetértésben elmehetünk. Ha a magyar közvélemény vagy a magyar kormány ma ennél hangsúlyozottabban és teljes erejével e megoldások bármelyike mellett foglalna állást és lépne fel, maga ez a fellépés és állásfoglalás káros, veszélyes lenne és tönkretenné mindazt a lehetséges előnyt, amelyet bármelyik megoldás végeredményben magában rejthetne számunkra. Ezért éreztem azt, hogy félrevezetném a Magyar Szemle olvasótáborát, azaz közvéleményünk elitjét, ha akár érzelemnek, akár logikának engedve, az egyik vagy másik megoldás mellett törnék lándzsát. S minthogy ez nem volt céloom, valóban meglepéssel töltött el a tény, hogy kritikusaim érzelmük vagy pártállásuk szerint azt olvasták ki cikkemből, ami nekik tetszett, vagy nem tetszett, illetve amit az egyik vagy másik alternatíváról szóló szenttelenül objektív részbe maguk belegondoltak. Így, míg többször említett kritikusom azt hiszi, hogy az Anschluss-t a másik két megoldással egyenértékűnek tartom Magyarország számára, ami pedig csak akkor igaz, ha a másik két megoldás semmit vagy csak keveset hozna nekünk a megérés pillanatában, addig Túri Béla, továbbá a Magyarország eredeti ismertető cikke, ennek alapján a *Le Temps* és — érdekes összetalálkozásképpen — a prágai *Europe Centrale*, egyenesen legitimista

állásfoglalásnak tekintik tanulmányomnak a restaurációs lehetőségre vonatkozó megállapításait. Már pedig nem vagyok sem németellenes legitimista, sem németbarát „anschlussista“, sem Csehország felé hajló konfederációs, hanem egyszerű magyar ember, aki érzelmeinek és gondolkodásának minden parányával azt az utat keresi, amelyen az egész magyar nemzet célkitűzéseit — nem vágyálmait — a reális lehetőségek keretein belül az eszményit legjobban megközelítve lehet megvalósítani.

Külügyi politikánknak azon kell dolgoznia, hogy ezt előkészítse s hogy a döntés idején erkölcsi és anyagi erőink legjobb állapotában vethessük latba politikai súlyunkat és befolyásunkat. Latbavethessük az adott körülmények között a probléma megérésének pillanatában számunkra legelőnyösebbnek mutató megoldás mellett.

OTTLIK GYÖRGY

MICRT GYŐZÖTT SPANYOLORSZÁGBAN A BALOLDAL?

ISMÉT VÉRES ZAVARGÁSOK, gyújtogatás, gyilkosság híre érkezik a spanyol félszigetről hozzánk. A világgözelemény az utóbbi időben Spanyolországot illetőleg már megnyugodott; tudomásul vette, hogy az első és talán tényleg elkerülhetetlen, de azért nem kevésbé szomorú és sajnálatos kilengések után, amelyek a köztársaság kikiáltására következtek, újabb nyugalmi állapot teremődött meg, amelyben nyitva állott az út a békés kibontakozás, az alkotó és teremtő munka, az új viszonyokba konstruktív módon való beleilleszkedés előtt. A világsajtó az 1934. évi szörnyű polgárháború óta, ahol ezek és ezek veszítették életüket a belvillongásban: immár csak apróbb csetepatékról tudósított, helyi jelentőségű rendezavarásokról. Hogy azonban ezek a jelenségek nem csupán véletlen és mindig, mindenütt előforduló zavargások, hanem tünetei és egyelőre még csak vihart jelző kirobbanásai valami túlfűtött, de lefojtott és föld alatt tovább szított belső meghasonlásnak és szenvedélynek: ezt csak a beavatottak tudták és látták, csak azok kísérték aggódó figyelőmnél sorozatos egymásutánjukat. Valóban a márciusi választások óta itt kísértének az öt esztendővel ezelőtti rémségek, amikor ölhetett kézzel nézte közvetlen közelből a rendőrség és karhatalom, mint vetnek csóvákat ősrégi templomokra, mint hordanak máglyára felbecsülhetetlen értékű műkincseket, mint tombol az utcákon és tereken a nekiszabadult tömegszenvedély. Vagy újra emlékünke idéződik az 1934. évi polgárháború, amikor fegyverek ropogtak az utcákon és közelharcokat vívtak egymással az egyaránt jól felfegyverzett ellenfelek.

öt esztendő óta, amióta az új spanyol köztársaság kikiáltásának aránylag nyugodt és békés napjaiban megalakult, nem tudott szilárd talajt lába alá találni a nép egyetemessége. Akik akkor az élen állottak kezdve Zamorától, a mai köztársasági elnöktől, le egészen az utolsó jóhiszeműen összeesküvő politikusig, mind abban reménykedtek, hogy a királyság utolsó évtizedeiben szinte már állandósult politikai zűrzavar és egyensúlytalan bizonytalanság végre majd tisztázódik. Mert az kétségtelen, hogy a Primo de Rivera diktatúráját megelőző időszak vesztes zuhanása volt az országnak a lejtőn lefelé, gazdasági, politikai téren egyaránt, karöltve a rendnek és a közbiztonságnak szinte már teljes lezüllesztésével.

Primo de Rivera igazában csak átmenetnek képzelte el uralmát, azt gondolta, hogy csak addig marad az élen, amíg nagyjából

rendet teremt, hogy azután visszaadja megbízását a királynak, átengedje helyét az alkotmányos berendezkedésnek. Azonban vele is bebizonyult az igazság, hogy parancsuralmat könnyebb kikiáltani és megalapozni, mint azt felszámolni. Országának és népének egyik legnagyobb történelmi személye lehetett volna, ha kellő időben köszön le, miután megállította hazáját az anarchia felé vezető lejtőn. Amikor ezt mégis elmulasztotta, amikor évek múltával szinte már végérvényesen akart berendezkedni és nem vette figyelembe az elfojtott ellenzék egyre növekvő hatalmát és befolyását a nép körében: akkor buktatta meg a királyságot.

Hiszen amikor a diktatúra megszüntetése már elkülöníthetlenné vált és a nép nyomása alatt a királynak menesztenie kellett őt, a végzetes a monarchiára éppen az lett, hogy még az elkedvetlenedett jobboldali, monarchista államférfiak is vonakodtak a nehéz helyzetben örökébe lépni és sorra visszautasították a király felszólítását kormányalakításra. Pedig így még meg lehetett volna menteni a királyságot. Alfonz azonban kénytelen volt újra katonadiktátorhoz fordulni, aki még hozzá csak fél-diktátor lehetett, Berenguer tábornok, és ezzel megpecsételődött a trón sorsa.

Az újonnan megalakult spanyol köztársaság előtt számos út állt nyitva, sok olyan, amely egészséges és életerős fejlődés felé is elvezethetett volna. A végzetes hiba azonban már az első lépéseknél, már a megindulásnál történt, amikor helytelen irányba terelődött az egész irányzat, olyan talajra, ahol éppen a nép kitörölhetetlen egyénisége folytán tartósan gyökeret nem verhetett.

Mindez mégis érthető, ha figyelembe vesszük az akkor vezető szerepet játszó egyéniségeket. Kik voltak ezek? Teóriáknak és formuláknak vaskalapos professzorai, akik szinte elméleti, légtüres térben éltek és gondolkodtak. Elvakult és gyűlölködő pártpolitikusok, szocialisták és nyugati összeköttetésekkel rendelkező szabadkőművesek. Ezek egyben mind azonos hitet vallottak: a köztársaság nem az egész nép egyetemességéé, amelynek keretében esetleg majd küzdhetnek a győzelemért világnézetek és pártok, hanem a köztársaság a baloldali.

Annak idején az buktatta meg a királyságot is, hogy az sem úgy tekintette magát, mint az egész nép kifejezőjét, hanem mereven elzárkózott ortodoxiájában. Holott akkor már kialakulóban volt egy másik erőteljes népréteg is, amely ettől különböző világnézetet vallott. Most viszont ugyanezt a hibát követte el az új köztársaság, amikor kitagadta, másodrendűvé alacsonyította azt, amit jobboldalnak lehetne nevezni, ahelyett hogy az egész nemzetet igyekezett volna beszervezni az új keretekbe. Talán különösnek hangzik, de az igazság mégis az, hogy a politika ma másodrendű problémát jelent az átlagember számára. Az átlagember rendet, nyugalmat, politikai tisztázottságot és szabadságot akar. Tehát nagyon könnyen nyerhető meg a köztársaság számára is.

Ezt mulasztotta el az új köztársasági elküvet, amely a baloldal, a szocialisták és legjobb esetben a középpártok részére sajátította ki az új vívmányt. Természetes, hogy a jobboldali katolikus tömegek non nyugodtak és nem is nyughattak bele ebbe a rájuk nézve vég-

zetesen sérelmes elképzelésbe. Viszont az is érthető, hogy miután a baloldal mindjárt megindulásakor e kirekesztőén teljes sikert vívta ki, nem volt hajlandó arról önként lemondani. Itt indult meg a harc a köztársaság megalakulásának pillanatától kezdve egyrészt az új köztársasági gondolatot, tehát a baloldali állameszmét képviselő kormány, másrészt a kirekesztett és kiátkozott jobboldal között.

Ennek a mérkőzésnek, amelynek főfegyvere a propaganda lett, előharcosa és időleges diadalra vivője a fiatal politikus, Gil Robles, a katolikus népvész, szívós energiájú, elsőrendű szervező és agitátor, aki azonnyomban hozzáfogott a munkához. A mai kornak embere, az újonnan kibontakozott spanyol katolicizmus képviselője, akitől távolesik a királyság idejének formalisztikus és sokban mindössze csak külsőségekre és hagyományokra szorító vallásossága. Gondolkodása előterében a szociális gondolat, a szociális tett áll, és nagy részben ez az, aminek hallatlan sikereit köszönheti.

A spanyol katolicizmus egész fejlődésében állandóan nem csupán minden egyebet megsemmisítő többséget jelentett, de egyben maga fölött érezte a mindenkori hatalom pártfogó és támogató erejét is. A legkatoikusabb királyság dédelgetett gyermeke volt, mindent elnyert, amit csak óhajtott és szava, kívánsága döntő. Szinte természetes, bármily sajnálatos is, az ebből következő fejlemény. Miután megszokta azt, hogy mindent önként felülről kap, hogy nincs miért harcolnia, nincs ki ellen védekeznie, nincs szüksége a szervezkedésre: ellanyhult és elerőtlenedett. A külső fény és pompa vagy a szokványos és gépiesen, átöröklötten hagyományos vallásgyakorlat mögött nagy részben elsikkadt a lényeg, formalizmusba merevedett az öntudatos, ha kell, áldozatos hitélet. Az új államforma alatt azonban a dédelgetett kedvencből egyszerre államellenes és üldözendő ellenség lett, ami érthető, ha a köztársaság fent említett fogalmazását vesszük figyelembe. Védekeznie kellett, hogy a minden oldalról jövő nyomásnak ellent tudjon állani. Hogy pedig védekezhessék, ahhoz elsősorban szervezkedni kellett megtanulnia. Itt várt azután igen nagy szerep a mozgékony, ügyes, lelkes Gil Roblesre, a spanyol katolicizmus propagandafőnökére. A köztársaság kikiáltásának pillanatától kezdve az ő kezében futott össze ennek a szervezkedésnek minden egyes szála, ő mozgatta meg a tömegeket azzal a kimondott célzattal, hogy a legközelebbi országos választásokon kellő és méltó súllyal képviseltesse népének katolicizmusát.

VALÓBAN MEGLEPETÉST jelentett ez az új választás 1933 december 14-én, amely elsősorban is az ortodox köztársaságpártiakat érintette fájdalmasan. Gil Robles katolikus pártjával úgy vonult be az új parlamentbe, mint annak legerősebb, habár abszolút többséget mégsem jelentő pártja. A jobboldalnak hatalmas sikerű tiltakozása volt ez a köztársasági ortodoxia ellen, amely az új államformát teljesen magának akarta volna kisajátítani. Ezen a választáson bukott meg Martinez Barrio teljesen baloldali kormánya, amely lezárta a fejlődés első fejezetét. Ahhoz azonban, hogy kormányképes többség alakuljon ki, megegyezésekre és pártcsoporthozulásokra volt szükség.

Itt döntő szerep háramlott a mérleg nyelvét jelentő radikális pártra, illetőleg annak vezérére, Lerroux-ra, aki az országnak még a régi, monarchikus időkből egyik legjelentékenyebb és legügyesebb politikus. Az ő elhatározásától függött a további alakulás.

Lerroux valóban elhatározó lépésre szánta el magát és átvonult a jobboldal felé, koalícióba lépve a katolikus párttal és az agráriusokkal. Ilyen alapon jött létre az új kormány Lerroux elnöke alatt. Mindhárom párt, rövidebb belső villongások után bár, de mégis úgy döntött, hogy maguk is a köztársasági gondolat mellett vallanak hitet, de követelik a reájuk nézve sérelmes vallási törvények és agrártörvények módosítását.

Most olyan állapot következett be, amely látszólag a jobboldalnak kedvezett, hiszen világszerte mint a jobboldal döntő diadalát mutatták be, de amely mégis előrevetette sötét árnyékát az elkövetkezendő nehézségeknek. A tulajdonképpeni veszély a baloldal szélsőséges és kilengésekre hajlamos vérmérsékletében rejtett és abban a körülményben, hogy az újraéledő szindikalista és anarchoszindikalista szervezetek kész örömmel kapnak mindig az új és új alkalmon, hogy a zavarosban halásszanak, hogy a felforgatásban tevékenyen részt vegyenek. Ismerve ezt a türelmetlen természetet, az ádáz megnemalkuvást, amely végeredményében is csak addig vallja és hirdeti az alkotmányos szabadságot, amíg abból önmagának van haszna, de ellenkező esetben, ha kell, terror segítségével száll vele szembe: előrelátható volt, hogy az új kormánynak igen sok nehézsége lesz az immár ellenzékebe szorított baloldali republikánus ortodoxiával.

Mert a parlamentben tényleg sarokbaszorult ez a baloldal, amely pedig már megizlelte és megszokta a korlátlan hatalmat és sehogyan sem tudta megérteni, hogy egyszerűen el is veszíthette. A koalíciós többség minden újabb tervüket vagy javaslatukat paralizálta, úgyhogy benn, a cortex falai között semmi újabb sikerre nem számíthattak. Természetüket és eredetüket ismerve, hiszen végeredményben is elsősorban a legszélsőbb baloldallal kacérkodó rétegekből, a szervezett szocialista munkásságból kerültek ki: várható volt, hogy más utakon kísérleteznek majd. Hogy újra kivonulnak az utcára, megmozgatják a tömegeket, ha kell, a csöcseléket, amely Spanyolországban oly könnyen mozgósítható, hogy az alkotmányos erőtöbbséggel a tömegterrort állítják majd szembe, zavarokat szítván, sztrájkokat szervezve, a közbiztonságot és ezáltal az új rezsimbe vetett bizalmat veszélyeztetve.

Valóban igen nehéz és súlyos jövőnek nézett elébe az új jobboldali koalíció, élén Lerroux-val, amikor az ország élére állt, hogy megkísérlje más irányba helyezni a politika súlypontját benn a parlamentben, az alkotmányos életben, mialatt kinn az utcán és a felforgató szervezetekben a baloldal tömörült önmaga védelmében, de az integer köztársasági gondolat zászlaja és jelszava mögött.

1933 december 15-étől kezdve egészen az ideai év januárján feloszlott Valladares kormányig, tehát egyetlen ciklus alatt valóban kilenc krízisen, kilenc kormányváltáson esett keresztül az ország aránylag igen rövid idő alatt. Ennek több oka volt, mint azt a későbbi-

ekben majd látjuk. De a legfontosabb a köztársaság elnökének szerepe, illetőleg hatásköre, amelyről külön kell szólnunk.

A köztársasági elnöknek az új alkotmány fölötté messzemenő jogokat biztosított, önhatalmúlag nevezhet ki és bocsáthat el minisztereket még akkor is, ha azoknak szilárd és megingathatatlan parlamenti többségük van. Alább látni fogjuk majd, hogy így kellett a „jobboldali korszak“ alatt Lerroux-nak is kényszerítve lemondania. A házfelosztást illetőleg is széleskörű hatalom van kezében. Az alkotmány 81. fejezete megengedi, hogy elnöksége idején kétszer is feloszlassa a cortezt, azzal az egy megszorítással, hogy a második felosztást utólag az újonnan összetülő cortez előtt igazolnia kell. És ha érveit és indokait a többség nem fogadná el, úgy kénytelen lemondani. Az elnök tehát tettekkel és ténylegesen befolyást gyakorol az alkotmányos életre, sok függ egyéni felfogásától és elhatározásaitól.

Már most Zamora elnök, ez a föltétlenül puritán, igen nagy tehetségű és tudású, komoly politikai iskolázottságú államférfi a köztársasági ortodoxia korának embere. Lelke egész hevével, becsületes meggyőződéssel hívója, képviselője és fanatikusa a köztársaságnak, amely számára mindeneelőtt és mindenekelőtt áll. Viszont számos esetből úgy látszik, hogy ő maga is az új eszmék és vívmányok legbiztosabb zálogának, elhivatott megőrzőjének inkább a baloldalt, de semmiképpen sem a kifejezetten jobboldali pártokat és réteget tekinti. A most következő, politikailag oly hányatott korszak idején minduntalan észrevehető aggodó óvatossága és figyelmes elővigyázata, hogy a vezető helyektől, a kormánytól, lehetőleg távol tartsa azokat, akik szerinte nem képviselik tisztán a köztársaságot; tehát idegenkedik a jobboldaltól, a katolikus párttól, Gil Robleséktől. Nem mintha a szélsőséges túlzókkal rokonszenvezne. De mert szeme előtt csak egy lebeg: a köztársaság jövője, amelyet nem bízhat olyanokra, akik nem is oly régen még a király oldalán állottak.

Amikor a következő pár évet tekintjük át, akkor a jobboldal parlamenti többsége és a baloldal utcára kivonult nyugtalanzkodása mellett ezt a feszültséget is figyelembe kell venni, amely kétségtelenül fennállott kezdettől mindvégig, az egész „jobboldali éra“ alatt a sűrű egymásutánban változó kormányok és Zamora köztársasági elnök között.

Az 1933 DECEMBER 15-I választás nyomán tűnik tehát le a baloldal, hogy helyébe lépjen a jobboldali koalíció a mérleg kiegyensúlyozó nyelvét jelentő radikális Lerroux kormányelnökségével. A fent említettek közül kiviláglik, hogy miért állította össze Lerroux kabinetjét kizárólag saját híveiből, a radikálisokból, holott a koalíció legerősebb pártja a katolikusok voltak. Azonban mégis az egész jobboldal örömmel fogadta még ezt a megoldást is, amelyben bizonyára átmenetet látott. Ámde ugyanekkor kiáltották ki a baloldaliak Lerroux-t árulónak, a köztársaság ellenségének, aki hatalmi vágyból becsapta választóit. Különösen ez a vélemény és ennek mind szélesebb körben való eredményes terjesztése lett később szinte sorsdöntően fontos, mert az idejéi választások első pillanatban meglepőnek látszó eredménye innen veszi eredetét.

Rövid pár hónap múlva, 1934 januárjában már kénytelen restaurálni Lerrox kormányát, de még így is belebukik egy igen súlyos problémába, amikor a köztársaság elnöke 1934 áprilisában lemondja. Az ok, araiert az elnökkel konfliktusba került és amelynek nyomán a cortex háborgó és viharos viták színhelye lett: az amnesztia-rendelet volt.

Amnesztia-rendelet Spanyolországban, úgy látszik, minden rendszerváltozásnak elmaradhatatlan kísérője. Hiszen most, az idei választások folyamán is ez lett az első tennivaló, és fölötte jellemző Companys volt katalán elnöknek mondása, aki börtönéből újra egyenesen az elnöki székbe került, majd az ott üdvözlésére siető börtönparancsnokának mondotta: Igen, újra itt vagyok, amíg legközelebb majd megint le nem csuknak...

Ezt az 1934-ben hozott amnesztia-törvényt a koalíció hajszolta keresztül a baloldal leghevesebb ellenzése mellett. 1932-ben ugyanis, a baloldal uralmának fénykorában katonai puccs robbant ki, amelyet a köztársaság sikeresen vert le. Az akkor elítélt jobboldali elv- és sok esetben fegyvertársak érdekében követelte a jobboldali koalíció ezt az általános amnesztiát, amelyet többsége folytán meg is szavazott, de amelyet az elnök csak hosszas habozás után, és akkor is csak annak fenntartásával és hangsúlyozásával fogadott el: hogy meggyőződése ellenére, pusztán a béke megőrzése végett szentesíti. Ez volt Zamora első határozott és nyílt állásfoglalása a koalíció ellen, amelyet nyomban rá követett Lerrox elmozdítása, aki a bűnbak szerepét vállalta kényszerítve,

Lerrox utóda kormányának volt kereskedelmi minisztere, Samper lett 1934 áprilisában. Alatta már megmutatkozott a baloldal ellentállásra tüzelő propagandája. A baloldali világnézet harcos fellegvára, Katalónia egyre türelmetlenebbül követelte a szeparációt Spanyolországtól, a baszk függetlenségpártiak is mozgolódtak, összeesküvés hangulat terjedt az egész félszigeten, különösen a fővárosban, azután Asturiában és Katalóniában. Samper korántsem volt harcias és érelyes természet, igyekezett a nehéz helyzetet felszínesen elsimitani, ami természetesen nem elégítette ki, sőt felbőszítette ellene a koalíció szélső jobb szárnyát, ahol tisztán látták a fenyegető veszélyt. A radikálisok viszont, élükön Samper, korántsem akartak érelyesen fellépni a jobboldal óhaja szerint. Ahhoz előbb az kellett, hogy hivatalosan is leleplezzék a kitörés előtt álló forradalmi színezetű baloldali összeesküvést, amely napok múlva elsöpörte volna az egész irányzatot, hogy puccsszerűen és karhatalommal kerítse meg a szélső baloldal számára az uralmat. Ekkor végre Samper is közbelépett, számos letartóztatást foganatosított, de az egyre inkább zúgolódó szélső jobboldalt így sem tudta kielégíteni. Nem maradt tehát egyéb hátra, ha az egyedüli parlamenti megoldást, a koalíciót meg akarták menteni, mint hogy lemondjon. Ez 1934 október i-én meg is történt.

Nagyjelentőségű elhatározás következett ekkor, amidőn a koalíció az elnök nemrégiben kimutatott határozott ellenkezését figyelembe nem véve, újra Lerrox-t emelte a miniszterelnöki székbe, de immár egészen új és úgy az elnök, mint pedig a baloldal szempontjából veszé-

delmes és forradalmi alapokon. Ebben a Lerrox-kormányban ugyanis mindössze nyolc tárca jutott a radikálisoknak, három másikat Gil Roblesék katolikus pártja kapott, egyet a liberális-demokraták és egyet a függetlenek.

Ez az új helyzet már kétségbevonhatatlanul jelezte az elhatározott jobbrakanyarodást, tehát nyílt megtagadását az alig pár éves köztársasági hagyományoknak. De egyben jeladás volt ez a baloldal számára is, amely egyszeriben fenyegető közelségből látta a megsemmisítésére törő veszedelmet. Szocialisták, szindikalisták és anarchisták, katalán szeparatisták számára egyaránt sürgős lett a döntő és elhatározott közbelépés, úgyhogy egyszeriben fellángolt a forradalom, amely legvéresebb lapjait jelenti az új köztársaság történetének.

Madridban is, de főleg a vidéken, elsősorban Asturiában szinte a földből nőttek ki felfegyverzett szabadcsapatok, csodálatosképpen gépfegyverekkel, sőt ágyúkkal is jól ellátva. Igazi háború volt ez, ahol mindkét részről elkeseredetten harcoltak. A halottak számát pontosan még ma sem lehet megállapítani, de négyezren felül estek el. Hetekig tartott a pacifikálás, amely mindkét részről nagy áldozatokat követelt. Végre is Lerrox koalíciós kormánya maradt uralmon és elkövetkezett a megtorlás.

E téren már komoly nézeteltérés merült fel a kabinet kebelén belül. A radikálisok lehetőleg enyhéséget akartak tanúsítani a lázadókkal szemben, a szélsőjobb viszont legkeményebb szigort követelt. A végmegoldás olyan lett, hogy senkit sem elégitett ki. Ezek kerültek börtönbe, bár mindössze két halálos ítéletet hajtottak végre, ezek vesztették el állásukat és tisztségeiket, de a jobboldal mindezt keveselte, a radikálisok balszánya sokallta.

Ettől kezdve bizonytalan és ingadozó Lerrox helyzete a koalíció meglazulása folytán. 1935 januárjában rekonstruálja kormányát, de március 29-én végleg lemond. Zamora elnök az adott parlamenti erőcsoportosulás következtében nem tehet egyebet, mint hogy őt bizza meg a kormányalakítással, de előre is kikötve, hogy a szélsőjobb kikapcsolásával balfelé szélesítse ki új kabinetjét. Ez a megoldás azonban lehetetlen volt. A jobboldal nem volt hajlandó eddig elért eredményeitől tágitani, viszont a Lerrox-tól balra állók nem merték és nem akarták választóik előtt önmagukat kompromittálni az „áruló Lerrox” oldalán.

Mert itt már ez játszott szerepet: kompromittálták a köztársaságot, a jobboldal kezére játszották át, véres terrorral törték le az igazi republikánusok „szabadságharcát”: ez lett a jelszó. A baloldali öntudat a forradalmat követő üldözések alatt megizmosodott és kialakult az új helyzet, amely mindenkit választút elé állított: jobb avagy baloldali-e? A középpártok erkölcsi hitele és létjogosultsága szűnőben volt.

Lerrox nem tudván eredményt elérni, felajánlotta Zamorának, hogy a parlamenti szokásjog szerint bizza meg a legnagyobb párt fejét kormányalakítással. E legnagyobb párt feje azonban Gil Robles volt, a szélsőjobb vezére. Zamora a leghatározottabban visszautasította ezt a megoldást, amely az egész közép- és baloldal előtt egyenlő

lett volna a köztársaság elárulásával. Itt kezdődött meg az elszánt harc Zamora elnök és Gil Robles között.

Martinez Velasco hiábavaló kísérletezése után megint Lerroux alakít kisebbségi kormányt április 3-án, de május 3-án már lemond. Május 6-án azután ismét az egyetlen megoldáshoz fordul és olyan kormányt alakít, amelybe Gil Roblest személyesen veszi be, mint hadügyminisztert és pártjának még hat tárcát ad. Ez új kormány végre kitűzte a jobboldal régi óhaját maga elé, a gyökeres alkotmányrevíziót. A javaslatot már be is terjesztették és talán egész más, bár ismeretlen fejlődést vett volna Spanyolország egész újabb története, ha a koalíció a katalán kérdés narancshéján el nem bukik. Ez a különben fontos és nagyjelentőségű katalán probléma buktatta meg múlt év szeptember 19-én Lerroux-t.

Itt már rohamosan következtek az események, jelezvén, hogy bizonytalanság lett úrrá a politikában is és a lelkekben is. Ez az atmoszféra pedig kiválóan alkalmasnak bizonyult a baloldali propaganda számára. A monarchia volt minisztere, Chapaprieta, tekintélyes pénzügyi szakember következett a kormányon, de egy hónappal később már csúfosan megbukik, mert a nagy port fölvert Strauss-féle pénzügyi botrány végzetesen kompromittálja a radikális minisztereket. A radikális párt és vele a középpártok különben is már gyengülőben voltak, az új botrány, amelyet a baloldali tervszerűen ki is használt az „árulók“ ellen, csak fokozza az elégedetlenséget ellenük. Ezt érzi is a párt, amelynek kebelében, hogy mentsék, ami még menthető, szakadás készül.

Mégegyszer előtérbe lép vezérük, Lerroux, aki Chapaprieta helyébe kerül október végén, de maga Gil Robles helyezkedik vele szembe gazdasági kérdésekben és buktatja meg december 9-én. Ezzel tűnik le, legalább is látszólag jó egyelőre Lerroux, a vén parlamenti róka a közélet előtéréről és ezzel alkonyul le végleg a radikális párt szerencsecsillaga is. Mert ami itt kezdődik, az már kétségtelen és látható átmenet az egészen új irányzat felé.

Zamora elnök nehéz helyzetbe került. Láta, hogy semmiképpen sem sikerül balfelé ternelnie a kormányokat, jobbfelé viszont nem hagyta őket kibontakozni. Megkísérelte tehát az utolsó lehetőséget és kinevezte a teljesen semleges és közömbös Portela Valladarest, látván, hogy a parlament mai összetételében nyugodt kormányzatot csak Gil Robleséknek biztosíthat. Valladares előtt is igen sok nehézség állott. Közben le is mondott, majd másnap, december 30-án ismét átvette az elnökséget.

Ezenközben már elközelgett az új választások kiírásának ideje. Valladares terve Zamora elnökkel egyetértésből az volt, hogy feloszlattja a parlamentet és új választásod irat ki, de úgy, hogy közben három hónap nyugalmi idő teljék el. Erre ugyanis igen nagy szüksége volt a baloldalnak a választási előkészületek végett. Hiszen időben kellett behozniok azt az előnyt, amelyet a jobboldalnak Gil Robles hatalmas szervezetei jelentettek. Ezért napolta el a cortezt ez év januárjának végéig, abban a reményben, hogy majd január végén feloszlattja a Házat és márciusra új választásokat ír ki. A jobboldal azonban azon-

nal átlátta taktikáját és heves ellenlépéseket tett. Mindenekelőtt alkotmányvértéssel vádolták meg az elnököt, akit az alkotmányvédő törvényeszek elé akartak idézni. Erre Portela Valladares belátta a sürgős cselekvés szükségességét és feloszlatta a cortezt, kiírván a választásokat február 16-ára.

A MOST LEZAJLOTT VÁLASZTÁS eredményei általánosan ismeretesek. A hozzájuk fűzött kommentárok azonban megjegyzésre szorulnak. A baloldal hatalmas és döntő győzelmet aratott: ez igazság. A jobboldal megsemmisítő vereséget szenvedett: ez viszont tévedés. Mert ha számszerűleg nézzük az adatokat, akkor is azt látjuk, hogy a kifejezetten jobboldali pártok, elsősorban is Gil Roblesék számban meggyarapodtak. Hogy most mégis a baloldal jutott korlátlan uralomra nem csupán az utcákon, de a cortezben, a politikában is, annak oka egészen másutt keresendő, nem az eddigi jobboldali tömegek elpártolásában a régi eszméktől és ideáloktól.

Ami lesújtó vereséget szenvedett, az a koalíció volt, illetőleg e koalíciónak középső szánya, az úgynevezett középpártok, amelyek segítségével a kifejezetten jobboldali politika eddig is érvényesült. Lerroux láthatólag tényleg elveszítette tekintélyét és befolyását felbomlott, kettészakadt, de még így is felőrlődött pártjában. A nemcsak név szerint, de valójában is radikális elemek nem tudták és jó ideig nem is tudják majd megbocsátani neki azt, hogy a szerintük a köztársaságra kárhozatos jobboldalt támogatta és annak útját egyengette a teljes hatalom felé. Ugyancsak kitorölhetetlen vétké lesz, hogy 1934-ben az akkor nélkülözhetetlen eréllyel törte le a forradalmat. Hogy az a forradalom az anarchiába torkolt volna, erre ma nem gondol a győzedelemittas baloldali közvélemény. Csak azt látja, hogy ez a győzelem már előbb is osztályrésze lett volna, ha a radikális vezér el nem taktikázta pártját a jobboldal felé és azután nem vonultatja fel a döntő harcokban a marokkói gyarmati csapatoktól kezdve egész a hadihajóig az egész spanyol haderőt a forradalom leverésére.

Ezek a tömegek hagyták el seregestől a kompromisszumos középpártokat és legnagyobb részükben a baloldalhoz csatlakoztak. Egészségtelenül hirtelen tehát a balpártok megduzzadása, ami esetleg ismét újabb tömegkiábrándulásnak lehet majd okozója. Viszont joggal néz optimizmussal a jövő elé a jobbpárti politika, amely szívós küzdelmének eredményeképpen újabb, bár csak fokozatos és ezért a többséget még nem biztosító haladást mutat fel.

Nem lehet túlságosan csodálkozni az adott körülmények között azokon az előrevárható kilengéseken sem, amelyek ma rémületet keltenek odahaza és a külföldön egyaránt. A feltüzelt és évek óta mestersegesen uszított tömeg bosszúja ez, bosszú a jobboldal viszonylagos és rövid ideig tartó uralmáért, bosszú az 1934-es forradalom elfojtásáért. Mi sem könnyebb, mint megmozgatni ezt a tömeget a spanyol félszigeten, ahol a mindig lesben álló és csak alkalomra váró anarchisták és szindikalisták, a pistolerók azonnymában csatlakoznak a tüntetésekhez, hogy kicikjék véres szenvedélyeiket.

Viszont még ezekből az újonnan érkezett jelentésekből is külön ki kell ragadnunk egyet, mint amely hangsúlyozott figyelmet érdemel. Az egyik legdühösebb nap folyamán a tömeg megrohanta a Náción szerkesztőségét és petróleummal felgyújtotta, tönkretette. A Náción még a régi idők maradványa, napilap, amelyet Primo de Rivera alapított céljainak támogatására és eszméinek terjesztésére, még a monarchia idején. Tehát félig-meddig már anachronizmus akkor, amidőn ma a királyság-vagy-köztársaság probléma nem aktuális és el-törpül az egyéb megoldásra váró kérdések és feladatok mellett.

Hogy a csöcselék dühe mégis, minden ilyen alkalmakkor ellene irányul, az csak bizonyítja, hogy még mindig él a lelkekben a bosszú és elégtételvés érzelme a hajdani diktatúra, az elnyomatás ellen. Nemcsak a királyságot, de még a jobboldalt is nemcsak annak idején, de mindmáig sikerült népszerűtlenné tennie széles rétegekben a parancsuralomnak, amelyet az individualista spanyol nép oly fájdalmasan érzett át. Amint előbb már mondtuk: könnyű diktatúrát megvalósítani, de nehéz azt felszámolni és még nehezebb káros nyomait és azok ellenhatásait a lelkekből eltüntetni.

Ha tehát a mai, választások utáni új helyzetet nézzük, úgy azt látjuk, hogy a jobboldali párt időleges, de túlkorán elnyert vezetőszerepét megint elveszítette annak ellenére, hogy fejlődésében nem állt meg, hanem csak fokozatos eredményeket tud felmutatni. Talán szerencsésebb is lett volna számára, ha a hatalomhoz csak akkor érkezik el, ha erre már döntő számbeli fölénye jogosítja. Természetesen ez a múlt választások nyomán kialakult pártcsoportosulásban lehetetlen volt és így erre az útra kellett lépnie.

A baloldal viszont helyreállította a köztársaságot önmaga által megfogalmazott ortodox baloldali képére, újra megtagadván és kizárván elvileg is belőle, távoltartván az alkotó munkától a jobboldali és ezért államellenesnek bélyegzett réteget. Ezzel kapcsolatos az is, amikor a baloldali kormányzat, hogy kedvezzen és hízelegjen választóinak, hogy levezesse indulataikat, ölhetett kézzel nézi a rombolásokat és pusztításokat.

Hítünk szerint azonban éppen ezek a körülmények teszik majd lehetővé, hogy a jobboldal ezutáni propagandájában még további sikereket érjen el a jobbérzésű lakosság körében, amely bizonyára elítéli ezeket a kilengéseket. A jelenlegi zavaros helyzet előbb vagy utóbb ki kell, hogy tisztuljon, a szenvedélyek is majd lecsitulnak és remélhetőleg helyreáll majd a rend és az alkotó munka. Ennek van azonban egy előfeltétele, az egészséges jövő spanyol fejlődésnek egy múlhatatlan kelléke és ez: gyökeres újrafogalmazása a köztársasági gondolatnak.

Addig, amíg a baloldal saját tulajdonának tekinti a köztársaságot, amelyből s annak államépítő munkájából számúzni akarja a tőle világnézetileg távolállók: addig nem lesz és nem is lehet megalapozott rend és nyugalom, békés fejlődés, igazi demokrácia és őszinte parlamentarizmus Spanyolországban.

NELLER MÁTYÁS

EGY ELSÜLYEDT DUNÁNTÜLI FALU

A LEGÚJABB EGYKEKOTATÁS EREDMÉNYE AZ ORMÁNSÁGBAN

AZ EGYKÉRŐL már nagyon sokat írtak és írnak, de még ezideig nem sikerült teljes egészében ezt a kérdést feltárni. Beállították gazdasági, társadalmi, erkölcsi és egyéb problémáinak és mindig általánosítani igyekeztek, amikor róla volt szó. Pedig az egyke különböző múltú és természetű. Benne gyökerezik az illető egykés terület szociális, gazdasági, társadalmi, erkölcsi és kulturális viszonyaiban. Éppen ezért minden vidéken más és más okok idézték elő kialakulását. Ha egy egykés terület viszonyait sikerült megismerni és ott az egyke okait kikutatni, az még nem jelenti azt, hogy az egész országban ugyanazok a gazdasági és társadalmi tényezők és jelenségek határozzák meg tendenciáit. Általánosítani nem lehet és főleg a térképen az útját megrajzolni nem, hogy merre fogja venni az irányt, mert az egyke nem járványszerűen, ragályos betegséggént terjed. Pedig sokan hiszik ezt és például nagyon erősítgetik, hogy a szerbek hozták magukkal a Duna mellékére, ahonnan átment a Dunántúlra és a Tiszántúlra és erősen fertőzi a magyarokat. A magyarországi egyke tipikus magyar betegség, amelyik a nép és föld diszharmonikus viszonya miatt következett be mindenütt más-más tényezők hatására és ha különböző múltú és természetű is, a lényege mind-egyiknek ugyanaz: egy gyerek a családban, vagy egy se és a régítől elütő életforma új törvényekkel. Az egyke ma már életrendszer és a saját társadalmi, gazdasági és erkölcsi törvényeivel határozza meg új világának kereteit. Ahol végig lehet kísérni az egykés társadalom kialakulását, sorban meglehet állapítani a fejlődés egyes periódusait, amelyek az előzőtől sok tekintetben különböznek ugyan, de jóelőre engedik sejtetni, hogy a vége teljes szétzüllés lesz, amin semmiféle beavatkozással változtatni nem lehet.

Magyarország 3406 megyei városa és községe közül 223-ban, a községek több mint 7%-ban a születési arány 20‰-en is alul marad. Ez azt jelenti, hogy a 223 község 489.164 lelket számláló lakosságából minden ezerre már huzamosabb idő óta évente húsznál kevesebb születés esik. Vagyis ezeknél az egyke állandósult. A 223 egykés község közül 194 a Dunántúl van. Megoszlásuk a következő: Baranya megyében 60, Somogyban 42, Tolna megyében 28, Zalaiban 23, Vas megyében 13, Veszprémben 10, Sopronban 7, Győr-Moson-Pozsony megyében 5, Komárom-Esztergom megyében 4, Fejér megyében 2 fekszik. Van azonban 84 olyan község Magyarországon 191.095 lakossal, ahol a születési ezrelék 40-en felül emelkedik. Ezek jórészt a Tisza felső folyásánál terülnek el. Szabolcsra 47 esik, Szatmárra 14, Abaújra 2, Borsodra 2, Zemplénnre 4. Vagyis 69 erősen szaporodó község van a

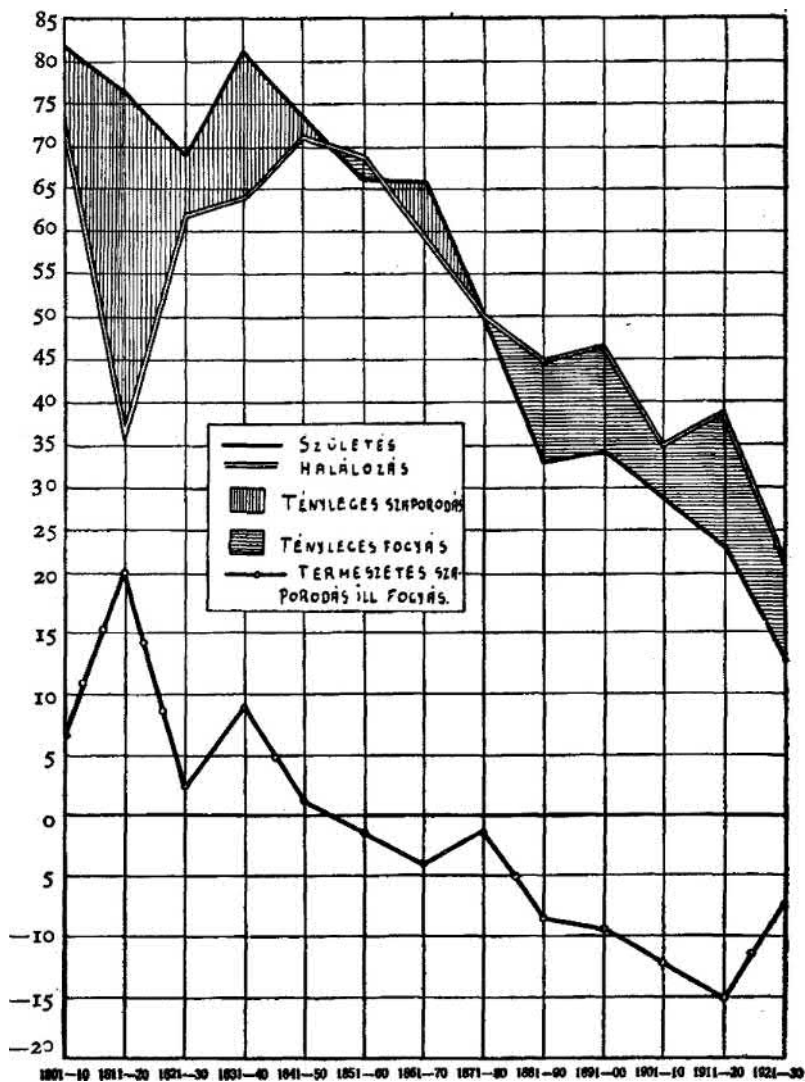
csonkaország északkeleti csücskében. Az ország legszaporább népe lakik ott. A háború előtt onnan vándoroltak ki a legtöbben. Akkor a születési ezrelék még nagyobb volt, mint ma és hogy a kivándorlás milyen nagy méreteket öltött, azt a legjobban azzal érzékelhetjük, ha rámutatunk arra, hogy a kivándorlás a természetes szaporodás 160—180%-át tette ki ezen a vidéken. A nagy szaporodás mellett nagyarányú analfabétizmussal találkozunk. Ugyanis Szabolcs és Szatmár megyékben a 6 éven felüliek 15—20%-a nem tud írni és olvasni.¹ Járásonként és a külterületet véve figyelembe: a nyírbaktai járásban a 6 éven felüliek 39.0%-a, a nyírbátori járásban 37.7%-a, a ligetaljai járásban 34.6%-a, a fehérgyarmati járásban 38.4%-a, a mátészalkai járásban 34.5 %-a analfabéta. Igen magas arányszámok ezek, mert országos átlagban a külterületi lakosságból a 6 éven felülieknek csak 13.6%-a nem tud írni-olvasni. Szabolcs és Szatmár megyékben e mellett még a nyomorúság is igen nagy, tehát itt fennáll az a tény, hogy az alacsony kultúra és a nagy nyomorúság felelőtlen szaporodással jár. Baranyában is nagy a külterületi lakosság analfabétizmusa. A siklósi járásban 26.7%, a szentlőrinci járásban 23.4%. Itt azonban szintén szegényebb néprétegről van szó, akiknél a szaporodás is nagyobb. Baranya megyében a külterületi lakosságot majdnem kizárólag az uradalmait cselédsége alkotja. Már a belterületen — a községek parasztságánál — más a helyzet. A siklósi járásban 11.1%, a szentlőrinci járásban 96% az írni-olvasni nem tudók aránya, ami az országos átlagnál (8.6%) nem sokkal nagyobb. Viszont a szabolcsi és szatmári járásokban a belterület analfabétizmusa 19.3—26.0% között mozog. Szatmárnál és Szabolcsnál nem mentheti a helyzetet az, hogy a lakosság nagy része külterületen lakik, ahol nehezebb az iskolába járás; mert Baranyában, Somogyban, Zalában, vagyis azokban a megyékben, ahol egyke van és az analfabétizmus alacsony, a lakosság ugyanazon százalékos arányban lakik külterületen, mint a két északi megyében. A helyzet az, hogy Szabolcs, Szatmár nyomorúságban élő népessége nem találta szükségesnek a szaporodás szabályozását, mert hiszen nincstelének, akiknek nem kell félni a birtokelaprózódástól, ezzel szemben Baranyában például olyan körülmények közé került a birtokos parasztság, ami a születések szabályozását és az addigi életforma megváltoztatását idézte elő.

Baranya vármegye az egyke egyik főfészke. Mint már fentebb említettem 60 olyan községe van, amelyekben a születési ezrelék húsznál kevesebb. Részletes helyzet a következő: 4 községben $10\frac{0}{100}$ -en alul van a születés, 17 községben 10·1—15·0‰ között, 39 községben pedig 15·1—20‰ között mozog a születési arány. Különösen két járásban, a siklósi és szentlőrinci járásokban ölt veszedelmes méreteket az egykezés. A szentlőrinci járásban 61 község közül 24-ben, a siklósi járás 51 községéből ugyancsak 24-ben az utolsó tíz évben állandóan kevesebb volt a születés, mint a halálozás. Ezeknek a községeknek fogy a lakossága és a gyerekek lassan eltűnnek a társadalomból. Országos átlagban a vármegyékben a 0—6 évesek korosztálya meghaladja az egész társadalom 13%-át, az egykés községekből néhol még a 7%-ot sem éri el. Viszont az öregek feltűnően nagy számban szerepelnek, ami nagyon jellemző az egykés társadalomra. Itt ugyanis a népesség korosztályok szerinti megoszlása nem a talpán álló gúlához hasonlít, mint az normális viszonyok között lenni szokott, hanem éppen fordítva: csúcsán álló gúlához hasonlít. Egyre kevesebb gyerek születik, az előttük járó korosztályokban többen vannak és előáll a demográfiai labilitás. Ez természetesen áll minden egykés társadalomra!

A BARANYAI EGYKE egy bizonyos területre: az Ormánságra lokalizálódik. Igaz, a vármegye északi részében fekvő magyar községekben

¹ Thirring L. dr.: Az analfabétizmus területi képe. Magy. Statisztikai Szemle 1934.

is van egyke, de azok sok mindenben különböznek az ormánsági faluktól. Ormánság Baranya vármegye déli részében elterülő park-jellegű táj, amely évszázadokon keresztül izolált életet élt és az utolsó évszázadokban kialakította az ottani területre most már véglegesen jellemzően az egyke-életrendszert. Ennek az életrendszernek a megrajzolására vállalkozott a Pro Christo diákokthoz

I. ábra. Kemse, Baranyamegyei község születési és halálozási viszonyai 1801-től 1930-ig.

főiskolai hallgatóiból alakult 312 sz. Erő öregeskeréscsapat az elmúlt nyáron.¹ Az egyik tipikus egykés községet, Kemsét választották ki és kétízben több hetes kiszálláson a legkülönbözőbb szempontból vizsgálat alá vették a kis egykés község társadalmát és sikerült annak

¹ Munkájukról beszámoló a Magyar Szemle 1935 januári és augusztusi számában jelent meg.

képét megrajzolni. Munkájuk földolgozva rövidesen könyvalakban fog megjelenni. Mivel az Ormánság 41 községe azonos körülmények között él, Kemse története adja egyúttal a zárt Ormánság egykéjének a történetét is. Ennek megfelelően egész röviden összefoglalva az alábbiakban beszámolunk az ormánsági egyke kutatás legfontosabb eredményeiről.

Kemse a pécsi káptalan jobbágyközsége volt. Hosszú évszázadokon keresztül elzárkózva a világtól élte egyszerű életét a többi ormánsági faluval együtt. Eltekintve azoktól az okmánybeli adatoktól, amelyek Kemsét 1542-ben $4\frac{1}{2}$ 1561-ben $5\frac{1}{2}$ jobbágyportával emlegetik, a Pragmatika szankció korabeli (1720—21. évi) összeírás adja az első megbízhatóbb számokat népességi állapotára vonatkozóan. A községben 1721-ben 3 jobbágy- és 3 zsellércsalád lakott. Nagy népes családok voltak. 1800-ban 160 lakosa van, 1830-ban 215, 1870-ben 157, 1900-ban 132, 1935-ben 142. A lakosság száma a múlt század közepéig emelkedett, onnantól kezdve fogy. Ehhez alakult a születések és a halálozások száma és az általuk meghatározott tényleges és természetes szaporodás, illetve fogyás, amelyet az 1. ábra mutat be. Az 1000 lélekre vonatkoztatott születési arány, az úgynevezett nyers születési szám 1801—1810. években a legnagyobb: 51.2. Ettől kezdve változik. 1851—1860. években 40.9, 1921—1930. években pedig már csak 8-4. Vagyis a születési ezrelék tízen alul van már húzamosabb idő óta. A halálozási nyersszám (1000 lakosra vonatkoztatott száma a meghaltaknak) 1801—1810. években 45-0, itt tehát pozitív értékű természetes és tényleges szaporodás esete áll fenn, 1851—1860. években 41.5, a halálozás nagyobb, mint a születés. A tényleges és természetes szaporodás negatív értékű. 1921—1930. években a halálozási arány 15.4; erősen uralja a születést, állandósult a népesség fogyása. Ebből a pár számból kitűnik, hogy milyen veszedelmes méreteket öltött Kemsén a népesség fogyása. Ha az őslakosság népmozgalmi viszonyait kiragadjuk és nem vagyunk tekintettel a bevándorlókra, akkor az 1828. évi 220 lélekkel szemben ma már csak 100 lelket találunk a faluban. A szaporodás ilyen mérvű dekadenciája az egyke következménye, amelyik egészen különös módon alakult ki Kemsén gazdasági okok miatt.

Szigorúan gazdasági okokról azonban nem beszélhetünk. Az egyke nagyon bonyolult szövevénye az élettendenciák megbilincselésének és Kemse múltjában ezek gyakran szerepeltek. A kis község társadalmát sokszor érzékenyen érintették komoly megrázkódtatások, amiknek visszahatásaként a szaporodás csökkenése következett be. Igaz, a megrázkódtatások azért érinthették olyan érzékenyen a lakosságot, mert Kemse társadalmi berendezkedése a múltban nem öltött határozott formát és inkább elmosódó körvonalakban alakult ki valamilyen közösségi szellem, amelyik részben a gazdasági egymásrautaltságból, részben pedig egyéb okokból jött létre. Minden valószínűség szerint laza faluközösség, illetőleg ezen belül nem határozott jellegű házközösség volt Kemse gazdasági és társadalmi életformája. A külső körülmények készítették erre a lakosságot. Az Ormánság állandóan ki volt téve a Dráva és a Feketevíz áradásainak. A Dráva

és a Feketevíz határozta meg az ottani lakosság életterét. Az áradásmentes területeken folyt a földművelés és állattenyésztés. Egy-egy jobbágycsalád kezén kevés föld volt. Az újabb területek bevonása fokozatosan történhetett. A kétnyomásos gazdálkodás megszabta gabonatermelés nem fedezte szükségleteiket. A jelentkező hiányt gyűjtögetéssel pótolták. Szombat délutánonként például az egész falu kivonult a cserjésekbe halászni, vagy különböző növényi táplálékokat gyűjteni. Főfoglalkozásuk az állattenyésztés volt. Az állatokat messzebbre, a Drávántúltra is elhajtották legelni. Életterüket így próbálták nagyobbítani.

A terjedés lehetősége a földesúri gazdálkodás keretén belül bizonyos mértékig fennállott. A különböző úrbéresi jogokat, mint amilyen a faizás, legeltetés, halászás stb. volt, csak úgy tudták kihasználni, ha közösen összedolgoztak. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a faluközösség, vagy házközösség alatt nem kifejezetten forma értendő. És különösen nem kell a szláv zadrugára gondolni, amikor Kemsén házközösségről beszélünk. Egy elmosódó, lazán összetartozó több családból álló „nagy családot” kell alatta érteni. Ezek a nagycsaládok a földet közösen művelték, az állatokat közösen tartották, értékesítették; vagyis komoly keretek között mozgó közösségi gazdálkodást folytattak, amelynek keretein belül formális munkamegosztás uralkodott. A drávántúli erdőbe más fiú hajtotta el a sertéseket makkoltatni, a káptalani legelőn megint egy másik őrizte az állatokat, ismét másik halászott stb. Ebben a társadalomban nagy értéke volt a gyerekeknek, mert felnőve munkáskezet jelentett és csak így lehetett kihasználni a különböző lehetőségeket. Sok gyerek is volt egy-egy családban. Például a múlt század negyvenes éveiben az egyik gazdának tizenhárom gyereke volt; ma az utódainak egy van, illetve egy sincs! A lakosság erős mértékben szaporodott. Minden jel arra mutat, hogy a múlt század első felében Kemse szaporodó, jövőben bízó, öntudatos község. A katasztrófa a jobbágyfölszabadtatás, illetve a birtokelkülönözés alkalmával következett be.

A negyvennyolcas idők váratlanul érték őket. A világtól elzárva a megszokott életformákhoz görcsösen ragaszkodva éltek hosszú évszázadokig a földesúri gyámság alatt. Egyszerre kiestek azonban a patriarkális életformából, s ez olyan megrázkódtatást jelentett számukra, amit azután sohasem tudtak kiheverni. Új volt nekik a forgalmi gazdaság. Itt a kereslet és kínálat szabja meg a konjunktúrák alakulását, ott az emberi szükségérzetek elementáris jelentkezése, ők ez utóbbira voltak berendezkedve és a birtokelkülönözésnél a végrehajtó közegek erre nem voltak tekintettel. Ki-ki megkapta a jobbágytelket és csak azt. A különböző úrbéresi jogoktól elestek. Többet nem mehettek a földesúri legelőre legeltetni, az erdőbe fát vágni, a folyóra halászni. A birtokelkülönözés összébszorította az életterüket. A sok gyerek már útban volt, a házközösségi szervezet szétbomlik, az általános életkörülmények rosszabbodtak. Ezután csak abból az egy fertály (8—10 hold) földből kellett megélni, az pedig kevés volt. És ekkor áll be a törés Kemse életében. A megváltozott életkörülményekre brutálisan reagáltak. A gyerekekre nem volt szükség; el kellett

őket tüntetni. Kezdetét veszi a születések szabályozása. Eleinte nem volt tökéletes a módszerük, sőt egyáltalában nem értették a magzat-elhajtások technikáját. Ez csak később fejlődött ki. A gyerekek megszülettek és azokat egyszerűen megfojtották. Az anyakönyvben lapozgatva sok fulladásokozta gyermekhalált találunk. Másutt nem szoptatták az újszülötteket és azok éhenhaltak. Lassan azonban rájönnek arra, hogy még az anyaméhében ki lehet oltani az alig fogant életet. Kezdődik a magzatelhajtások kora. Eleinte nehezen megy. Sok fiatal asszony meghal. A gyerekek még átjutnak a hálón; megszületnek, de nem sokáig élnek. Az újszülöttek 30—40%-a 1 éves kora előtt mindig meghal. A magzatelhajtás technikája azonban egyre tökéletesedik, már nem igen okoz bonyodalmakat, halálos kimenetele is ritkán lesz; eléri sötét fénykorát.

Közben a kis társadalom vergődik. Megpróbálják összeszorított életterüket kitolni. Fizikailag ez nem lehetséges. Földhöz ugyanis nem juthattak. Számukra pedig ez lett volna a legjobb megoldás. A nagybirtokok szorítógyűrűje mereven körülvette őket. Pontos adataink Kemse és környékének a különböző éveken birtokmegosztási viszonyaira vonatkozóan nincsenek, de egész Baranya vármegye birtokmegosztási viszonyainak a vizsgálásával megadhatjuk Kemse földszerzési küzdelmeinek a birtokpolitikai hátterét. Az egész vármegye területe 1787-ben 899.592 kát. hold.¹ Ebből 622.662 a világi nagybirtok és 276.930 az egyházi nagybirtok. Mindkét osztálynál a terület kétharmadrésze volt körülbelül a jobbágytelkek területe. A csonka megye 668.822 kát. hold terjedelmű, Pécs kivételével. Ezen a területen a megosztás 1787-ben a következő volt: világi nagybirtok 411.892 kát. hold, egyházi nagybirtok 276.930 kát. hold. A továbbiakban így alakul a csonka megye birtokmegosztása: 1893-ban a 100 kát. holdon felüli nagybirtokok területe: világi 155.024 kát. hold, egyházi 72.345 kát. hold, közösségi 85.128 kát. hold. Vagyis a nagybirtok területe az egésznek 45%-át foglalta el. 1925-ben a 100 kát. holdon felüli világi nagybirtok területe 148.093 kát. hold, az egyháziaké 69.533 kát. hold és a közösségi nagybirtokok 59.884 kát. hold. Az arány ekkor már „csak“ 40%-ot tesz. Ja. A harminc év alatt bekövetkezett 5%-os változás tekintélyes részét az 1920. év utáni földreform hozta létre. Különben is, ha részleteiben nézzük a változást, akkor azt látjuk, hogy 30 év alatt a világi nagybirtokból 6931 kát. hold, az egyháziakból 2812 kát. hold és a közösségi birtokokból 25.244 kát. hold csúszott át a 100 kát. holdon aluli birtokkategóriákba. A vergődő kis faluk a közösségi és községi birtokok felosztásával próbálkoztak, de nagyon valószínű, hogy negyvennyolctól, illetve az Ormánságban, ahol egy évtizeddel később történt a birtokelkülönözés, 1860-tól 1920-ig a nagybirtok állományából nem tudtak a parasztgazdák földhöz jutni. Az a 34.987 kát. holdnyi különbség, ami az 1893. évi és az 1925. évi birtokállag között van, a földreform alkalmával leadott váltságföldek területe lesz. Előtte egyetlen hold föld is alig jutott a gazdáknak. Az idők folyamán a nagybirtokok egy része szétesett, de azokból párszázholdas gazdaságok létesültek. Sajnos, régebbi időkből nincsenek erre vonatkozólag adatok és így csak 1921-től mutathatjuk be a 100 kát. holdon felüli nagybirtokok területi változását.

Birtokkategória kát. hold	1921 a birtokok		1934 a birtokok	
	száma	területe kát. holdban	száma	területe kát. holdban
100— 200	147	20.793	202	28.354
200— 500	168	49.480	164	49.917
500— 1.000	35	23.451	29	19.082
1.000— 2.000	12	15.933	12	16.787
2.000—10.000	16	80.796	17	84.318
10.000-en felül	6	86.785	5	84.413

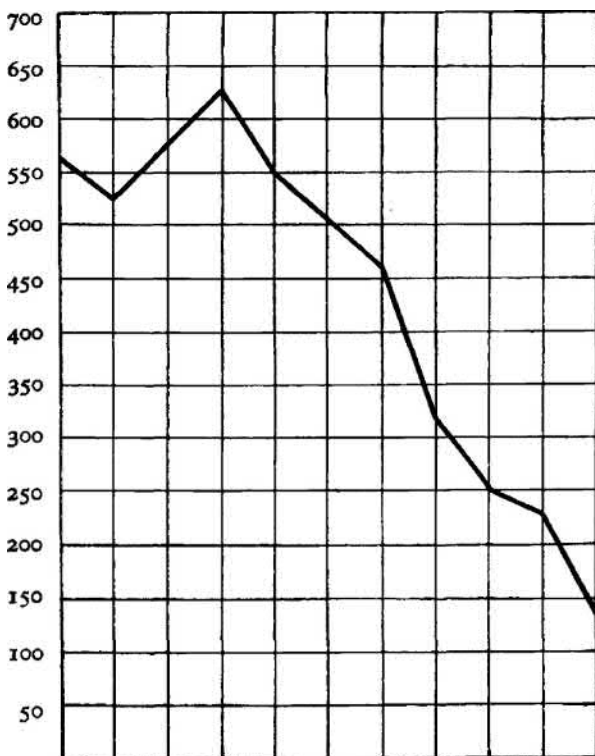
¹ Pálfy Ilona dr.: Baranya vármegye 100 holdon felüli birtokai. Magyar Statisztikai Szemle. 1933.

A 100—200 holdas gazdaságok száma 55-tel, a területe pedig 7561 kat. holddal növekedett a háború után. Viszont a felsőbb kategóriák egy részében területi csökkenés állott be. Tehát a széteső nagybirtokokból nem igen jutott a 100 holdon aluli birtokkategóriákba. Nagyon valószínű, hogy a birtokkülönözés utáni évtizedekben is ez volt a helyzet egész Baranyában, ahol különben a 100 kát. hold körüli birtokok már nagygazdaságnak számítanak, tekintve, hogy a parasztok birtokai 8—12—16 kát. holdnál (Ormánságban) nem nagyobbak.

Amikor nem tudtak földhöz jutni, vagyis életterületet fizikailag nem tudták tágítani; más utakon próbálkoztak. Az összes mivelhető földeket felszántották, de az son volt elég. Áttértek más termelési módszerekre, sőt csikókereskedéssel kezdenek foglalkozni. Ezzel sikereket is értek el. A csikókat fiatalon megvették, felnevelték és eladták. Így sikerült élet-terület kereskedelmileg kitolni, illetőleg életterületbe kereskedelmi úton újabb területet bevonni. Ez azonban nem tudja pótolni a régi életlehetőségeket és nem tudja megállítani az egykézés rohamos terjedését. A születések szabályozásának valósággal iskolája lesz. A technikai kivített öregasszonyok végezték. Minden faluban akadt olyan öreg tapasztalt szüle, aki ismerte azokat a különböző fuféléket, növényeket, amelyek alkalmasak voltak a veszélytelen, de mégis biztos beavatkozásra. Ezeknek a biológiai beavatkozásoknak azonban később meglett a súlyos következményük. Tönkretette az asszonyokat fizikailag és az egész társadalmat erkölcsileg és szellemileg. A beavatkozás olyan elváltozásokat idézett elő, amelyek egyrészt meddőségben jelentkeztek, másrészt a durván végrehajtott műtétek az illető asszonyok megrokkánásához vezettek. Az ormánsági asszonyok negyven-ötven éves korukban már derékban kettétörve, gömtyedt vállal és háttal, szétesett farral, kifordult csípővel és lábakkal járnak az utcán; az ember megdöbben a sok deformált alak láttára.

A szervezetükben beálló fizikai elváltozások mellett sokkal súlyosabb az a lelki törés, ami az egykéző lakosságra jellemző. Átalakul egész életszemléletük, más lesz az érzelem- és gondolatviláguk. A rendes élet törvényeiből kiszakadnak, új törvényeik lesznek és az egykéből lassan új életrendszer lesz. Ennek az életrendszerek megvannak a saját erkölcsi, társadalmi, gazdasági és kulturális törvényei, amelyek meghatározzák elsúlygyedt világuk új életfeltételeit. Az egy gyerek, az egyke örökli a birtokot osztatlan egészében. Közben földművelési technikájuk fejlődik, áttérnek a háromnyomásos gazdálkodásra, majd ennek javított módjára. Belekapcsolódnak olyan gazdasági ténykedésekbe (lótenyésztés például), amelyek kedvezően befolyásolják új életfeltételeik kialakulását. A viszonyok kezdenek javulni (ez már a mostani helyzet!), határozottan életstandard emelkedés tapasztalható a faluban. Ez valahogy elaltatja bennük a lelkiismeret szavát. Látják, hogy jó következményei vannak az egy-gyerek-rendszerek. Tudatosá válik bennük az, ami egy megrázkódtatás következtében talán öntudatlanul robbant ki. Ösztönösen szabályozták a születéseket; mert az újszülöttek az élők érdekeit veszélyeztették. A jobbágyfelszabadításból, a terjeszkedés lehetetlenségéből és a házközösségi szervezet széteséséből származó bizonytalan létérzés rájuk szakadt. Brutálisan reagáltak és az események őket igazolták, mert továbbra is megmarad-

hatnak azon az életnívón (de csak egy gyerek esetében!), amelyiken eddig mozogtak, sőt bizonyos mértékig még javul is a helyzetük. Mindezeknek végzetesen tragikus találkozása az ösztönös életmegfojtásokat törvényé emelte és minden társadalmi véleményre, vagy lelkiismeretfurdalásra való tekintet nélkül most már tudatosan folytatják a születésszabályozást. A gazdasági okok háttérbe szorulnak, majdnem eltűnnek (azért még mindig kísértenek) és az egész kérdés áttolódik erkölcs-világnézeti síkra.

1833 1843 1853 1863 1873 1883 1893 1903 1913 1923 1933

2. ábra. 41 ormánsági község születési viszonyai 1833-tól 1933-ig

A fentiekből kitűnik, hogy az ormánsági egyke kialakulásának három fázisa van. Ez a három egymásból folyó fázis a születési és a halálozási viszonyok egymáshoz való alakulásából van determinálva. Az első fázis a nyugodt mozgásban lévő társadalom fejlődő képét mutatja. A születések száma nagyobb, mint a meghaltaké. Rendezett életkörülmények, jövőben bízó, erőshítú társadalom. A múlt század közepe tájáig tart ez a helyzet. Jön a megrázkódtatás: a gazdasági körülmények megváltozása, a megszokott életforma fölborulása, az életlehetőségek összébszűkülése, megzavarja a szaporodás eddigi tendenciáját, visszahatásként megtorpan a szaporodás ösztöne. Az élet bukdácsol a halálon át. A születések már nem vetik alá a halálozást. Ez utóbbi eléri az újszülöttek számát, sőt már el is hagyja azt. Itt erősen szerepel a gazdasági ok. A stagnáló társadalom a születés-

szabályozás biológiai végrehajtásával fizikailag, erkölcsileg és szellemileg teljesen tönkreteszi magát. Az egykeből életrendszer lesz (múlt század utolsó negyede), a gazdasági ok kikapcsolódik; az új nemzedékek már az új törvények szerint élnek, ezeknek pedig legfontosabbika az, hogy egy gyerek legyen a családban. Az egész egykekérdésből erkölcs-világnézeti kérdés lett. Ez a harmadik fázis. Az egykés társadalom képe az utolsó fázisban már erősen dekadens színezetű. Olyan jelenségek észlelhetők, amelyekből következtetni lehet arra, hogy a sorsuk a teljes szétzúllás lesz. Új matriarchatus van kialakulóban, a szüle az úr a családban. Vőrendszerral védekeznek a kihalás ellen. Idegen községekből jönnek vőlegények a faluba. A helybeni legényemberek nem nőülnek. Az „egyke“, az egy gyerek is már idejét múlta. Most már egy se kell. Azonban ez még nem a vége. A házasságtól is irtóznak. Lassan el fog tűnni a családi élet az egykés társadalomból. Sajnos ez az egyke útja. És hogy az egész Ormánságban ilyenek a viszonyok, azt a mellékelt grafiknról láthatjuk. Kiss Géza kákicsi református lelkész 1833-tól összegyűjtötte 41 ormánsági község születési adatait és eszerint 1833-ban a 41 ormánsági községben összesen 561 gyerek született, 1863-ban 624, 1933-ban már csak 145. Mindenütt pusztulás és ott lent, a kis ormánsági falukban a nemzethalál réme kísért.

A NÉP ÉS FÖLD diszharmonikus viszonya ilyen káros következményekkel jár ott, ahol nincs kibontakozási lehetőség. A két egykés baranyai járásban, a szentlőrinci és siklósi járásokban, amelyeknek összterülete 224.966 kát. hold és majdnem fele nagybirtok, csak 67.183 lélek él. Ezzel szemben például a 127.810 kát. hold területű Jászságban 106.317 lélek él. Igaz, a jászok életviszonyai kedvezőbbben alakultak. A terjeszkedés lehetősége fennállott: 1699-ben 8010 kát. hold szántójuk volt, 1930-ban 127.810 kát. hold. De éppen ez is igazolja azt, hogy a környezet megszabta feltételek befolyásolják a társadalom életfunkcióit. És, hogy mit jelent a két különböző vidék a nemzet nagy érdekének a szaporodási viszonyok szempontjából, az az alábbi összehasonlításból világosan kitűnik:

	A lakosság száma			Népsűrűség 1930-ban
	1869-ben	Növekedés 1930-ban	%-ban	
Jászság ¹	71.332	106.317	67.0	1012
Siklósi járás.....	32.308	34.390	9.3	55.8
Szentlőrinci járás	32.715	32.893	0.9	48.5

Nagyon rossz eredmény ez Baranyára nézve, mert ezt az elenyésző szaporodást is az uradalmak cselédsége produkálja, ezek nélkül a birtokos lakosság száma erősen apad. Röviden vázolva, ez a legújabb egykekutató eredménye. Az egész adatanyag még ennél is szomorúbban tárja elénk a süllyedő Ormánság — szerintem — ma már menthetetlen magyarságát.

KOVÁCS IMRE

¹ A 12 község: Jászapáti, Alsószentgyörgy, Jászládány, Szentandrás, Jászkisér, Jászárokszállás, Jászdózsa, Felsőszentgyörgy, Jákóhalma, Fényszaru, Jászberény, Jásztelek.

NEMZETI SZÍNHÁZI ESTEK

SZÍNHÁZJÁRÓK és színházkerülők egyaránt megállapíthatták, hogy az idén Thália berkeiben szokatlan élénkséggel pezsgett az élet. Esténként egyszerre több színház kapuját díszíti a direktorok legbecesebb dekóruma: a telt házat jelző tábla, a plakátok pedig városszerte hirdetik, hogy legalább öt újdonság túl van már a századik, sőt némelyik a százötvenedik előadáson. Színházi életünk tehát közgazdasági és statisztikai megvilágításban kitűnően fest. Milyen őszintén csatlakoznék az örvendezőkhöz a kritika is, ha a sikerek egyszersmind értékbeli javulást is jelentenének! A színpadi siker titkát végre a jó darabok előadásával lehetne azonosítani! Sajnos, a becsebb művek most is elvesznek a selejtes alkotások özönében s így a színházi konjunktúrakutatás tovább is találgatásokra van utalva.

A szezon kedvezően alakító tényezők közül néhányra érdemes lesz rámutatni. Legjelentősebb a Nemzeti Színház átszervezése, mint-hogy ez összes színházunk erőviszonyait megváltoztatta. Ismeretes, hogy a Nemzeti Színház több tagja magánszínházakhoz szerződött, helyüket pedig a magánszínházak nevesebb születészei foglalták el. Ezek az átcsoportosulások a közönség körében jótékony hullámzást idéztek elő és az egyes színházak zárt törzsközönségét alaposan fel-frissítették. Az új színészek a Nemzetibe új közönséget vonzottak, azt, amely eddig nem igen mozdult ki a maga kerületéből; a Nemzeti-től megvált népszerű színészek viszont tisztelőik táborával olyan színházakat is megismertettek, amelyek iránt ez a konzervatív közönség eddig vajmi kevés érdeklődést tanúsított.

A távolabbi okok — föltevésünk szerint — a filmélet bizonyos jelenségeire vezethetők. Jóllehet a fővárosi mozik száma az utóbbi időben megnövekedett, a forgatott filmek száma lényegesen alábbszállt. Kartellbe tömörült filmszínházaink heteken át ugyanazokat a filmeket pergetik, hogy a befektetett tőkét minél gyümölcsözőbben kamatoztassák. Előfordulnak hetek, amikor a főváros minden valamirevaló mozija azonos műsorral dolgozik. Ilyen körülmények között érthető, ha csupán szórakozást kereső közönségünk, megfosztva a szabad választás lehetőségétől, a színházhoz pártol vissza. És végül talán a mozik elproletarizálódásának is része van a színházi érdeklődés föllendülésében. Egy idő múlva, az igények növekedésével, a mozik már nem annyira maguknak, mint inkább a színházaknak nevelnek közönséget. Igények alatt persze nem föltétlenül magasabb színvonalra törekvést

kell érteni; az igényesség gyakran nem terjed túl a színházlátogatás külsőségein, bizonyos hagyományos sallangokon s nem több, mint naív öntetszelgés. A közönség alacsonyabb rétegeinek e magartatása magyarázhatja a külvárosi és kis-színházak felszaporodását, valamint azt, hogy ezek a színházak a szomszédos moziknak — viszonylag magasabb jegyárak ellenére is — komoly konkurrenciát jelentenek.

AZ ÉVAD SZIVÁRVÁNYKÉPÉT az egyes színházak külön színeire bontva, leginkább a Nemzeti Színház vonja magára figyelmünket. Nemcsak mint rangidős, hanem mint minden vonatkozásban legsűrűbben szerepelt színház is joggal tarthat igényt arra, hogy eddigi működésével behatóbban foglalkozunk. Következő alkalommal a szezon többi eseményeiről szól majd a krónika.

A nemzeti színházi előadások megítélésénél közönségünknek függetleníteni kell magát attól a felcsigázott várakozástól, amelybe — valljuk be: nem egészen önhibájából — sodródott. Tartózkodnia kell az eleve állásfoglalás és az elfogultság veszélyeitől, mert bizonyos körök már amúgy is éppen eléggé felzaklatták a közvéleményt. Nem szükséges részletezni, hogy ez mennyiben írható egyik vagy másik fél számlájára; elég megállapítanunk, hogy színházi kultúránk érdekében rendkívül üdvös volna, ha a jövőben minden efféle disputa kizárólag a művészeti kérdésekre szorítkoznék.

A Nemzeti Színház munkarendje hivatásában adva van: a hazai és külföldi drámairodalom klasszikus emlékeinek ápolása mellett helyet kell biztosítania a modern színműtermés figyelemreméltó alkotásainak s ezzel együtt tartozik felkarolni a kortárs-szerzők legjobbait. Az ily sok szempontból kötött gazdálkodás a legnagyobb sikerek esetén sem engedheti meg az ötvenes és százas sorozatok luxusát; a Nemzetiben természetszerűleg kell sok darabot játszani, — ha talán nem is éppen annyit, mint amennyit a jelen szezonban számlálhattunk...

A klasszikus esték általában elismerést érdemelnek. A hazai klasszikusok közül a Csalódások, Bánk bán, Az ember tragédiája és Liliomfi került színre (közéjük sorolható a Bizánc is); csupa olyan mű, amelynek évenkénti felújítása nemzeti színházi kötelesség; akár több hasonló előadást is szívesen láttunk volna. Az ember tragédiája említése kapcsán jegyezzük ide, hogy a Nemzeti Színház március 15-én kegyeletes színtársulati ülésen áldozott Madáchoz színpadra gyökereztető nagynevű igazgatója, Paulay Ede emlékének, születése századik évfordulója alkalmából. Az egyetemes értékeket néhány Shakespeare-tragédia (Hamlet, Athéni Timon, Macbeth), Molière Fösvénye, Schiller Stuart Máriaja és Victor Hugo Hemanija képviselte. Ezek legtöbbször maradó élménnyel jutalmazott, jelétül annak, hogy gyökérzetük szervesen él a Nemzeti Színház talajában!

A Shakespeare-drámák közül az Athéni Timon előadása találkozott feltűnőbb érdeklődéssel. Nem éppen a legjobb és legegységesebb shakespeare-i alkotás; kidolgozása nyers, vázlatos, befejezetlen; a költő ugyanolyan önkényesen bánik hősével, mint ahogy az se sokat indokolja tetteit. Hatása mégis drámai. Tendenciája, a barátság értékének viszonylagossága, a fordulóponton erőteljesen csendül ki;

keserű tanításai pedig valami időtlen közösségbe fogják össze az ókori nagyurat s a mindenkori közönséget. Az előadásnak külön értéket adott az, hogy Szabó Lőrinc ihletett modem fordításában került színre.

Míg a háromszázegynéhányéves görög tárgyú tragédia egy korszerű dráma aktualitásával hatott, addig a száz évnél alig idősebb H e r n a n i már egy történetivé vált stílus megfakult színeit hozta magával. A Nemzeti Színház Victor Hugo halálának félévszázadik évfordulójára, kegyeletos megemlékezésül újította fel a nevezetes művet. A repríz, a kissé elkésett ünnepléstől függetlenül is, szívesen fogadtuk (az évforduló még tavaly májusban volt), mert kiváló vagy valamely szempontból jelentős alkotásoknak a Nemzeti színpadán mindig helyük van. Amikor Hemanit 1830 február 26-án a Théâtre Français-ban bemutatták, a párizsi közönség mint két ellenséges tábor szállt harcba egymással. A mai publikum szinte értetlenül áll e föl jegyzés előtt s tétován keresi azokat a szakaszokat, amelyeknek felbukkanásakor az egykori aranyifjúság a nézőtéren oly parázs botrányokat rendezett. Rövid évszázad alatt hogy elrongyolódott ez a téma, milyen szánalmasan visszafejlődött a romantikus életérzés s de megváltoztak az emberideálok! Távoli kor, regényes kor, megmosolyogni való kor ez nagyon; folényeskedést vált ki a szemlélőben még a hatáskeltés külső, rozsdás fegyvertára nélkül is. És még is... a fénynek és árnyak, az ellentéteknek ez az örökös nyugtalan játéka, az indulatok szertelen viharzása, az a nagyszerű pátosz, amely szavakat és szenvedélyeket állandó izzásban tart: ma sem egészen hatástalan. Hemaninak, a rablónak züllött, majd hőssé magasztosított spanyol hercegnek és társainak figuráit rémdrámákba és melodramákba száműzte az utókor. Ennek ellenére egy jó előadás keretében még mindig meg tudnak elevenedni ezek a kísérteti alakok; retorikájuk nem kong üresen s az egész nézőteret be tudja tölteni. Ez az előadás bizonyára élménye volt azoknak a keveseknek, akik színházi programjukat képesek maguktól összeállítani.

A gondosan megválogatott klasszikus előadások mellett annál határozatlanabb a jellege a Nemzeti Színház tarka újdonságainak. E tekintetben a hazaiak és külföldiek között alig van különbség. Csupa udvariasságból vegyük talán előbb a külföldieket.

Irodalmi szempontból közülök csak egy jöhet figyelembe: K r i s z t i n. Két ember szerelmének crescendója, decrescendója és fináléja ez a csipkefinom lírai dráma. Nem a legszínyszerűbb színműve az érzelmes francia költőnek, Paul Géraldy-nak, de kétségtelenül szerves dráma: a hétköznapi szavak és a banális érzések alatt feszülő erők drámája. Lényegében a szerző szerelmének, házasságának és közismert válásának drámai tükre s mint ilyen a „Toi et moi“ színpadi pendantja. A négyalakos színmű két főszereplője teljesen kitölti a színpadot, dialógusaik fölöslegessé teszik a zajos akciót. Géraldy finom kis remeke kitűnő alkalom volt a Nemzeti Színháznak arra, hogy Bajor Gizit egy rendkívül hálás, sokszínű szerephez juttassa, a rendezőnek pedig, hogy kevés eszközzel maradéktalan művészi hatást érjen el. Kár, hogy a Nemzeti éppen most nem rendelkezett kamaraszínházzal, amelynek intim méretei a mű finom rezonanciájú üveghangjainak inkább megfeleltek volna.

Nehéz lenne megmagyarázni azokat a szempontokat, amelyek Albrecht Joseph fiatal osztrák író VIII. Henrik című drámáját saját pátriáját is megelőzve siettették a Nemzeti Színház deszkáira. A darab az asszonyfaló zsarnok szerelmi életének néhány kiszakított fejezetét foglalja színpadi képekbe, se nem ötletesebben, se nem ízlésebben, mint a tavaly műsoron szerepelt Laughton-féle film. Az írói szándékot holmi elszólásokból csak sejteni lehet; mert ahol az író az egyes képek megszerkesztésén túl a hős lelki mechanizmusának magyarázatába fog, menthetetlenül saját szavaiba zavarodik. Húsz esztendő alatt — amennyi időt a képek felölelnek — ez a VIII. Henrik semmit nem változik, semmi újat nem árul el magából. Howard Katalin börtönjelenetében végre készül valami önleplezés, de aztán itt is a látványosság kerekedik felül. A terjedelmes műnek egyetlen drámai pillanata van: amikor a király Boleyn Annától fiút vár, megkapja, de azonnal el is vesztí... A címszerep olyan, mintha egyenesen Csontos Gyulára szabták volna. Csontos azonban láthatólag únta az örökös berzenkedést, a határtalanul durva tréfákat, — és mi megértjük őt.

Kosztolányi Dezsőt megragadta a vándorcirkusz pusztuló világa és az a fanatizmus, amellyel a csepürágó olcsó művészetéhez ragaszkodik; érthető tehát, hogy Karl Zuckmayer színjátékát magyarra fordította. Ez azonban a Nemzeti Színház választását még nem teszi indokoltá. Hiába lett „Katherine Knie“-ből a magyar ég alatt „K r i s t ó f K a t i c a“; a darab alapmotívumának, egy cirkuszcsalád évszázados tradícióinak, nálunk nincs talaja s így a kísérlet már előre kilátástalanul pályázott sikerre. Nem vitás, hogy Kristóf cirkuszigazgató hivatás-szeretében s roppant művészgőgjében van valami teátrális költőiség; ha a színművet ezen a szemüvegen át nézzük, megértjük az apa halálos csalódását leányában, aki a „művészet“ fáklyája helyett inkább választja a falusi gazdasszony szelíd tűzhelyét. A befejezést azonban: a lány szerelmének feláldozását a cirkuszi tradíciókért, az előzmények után lehetetlen teljesen önkényesnek nem érezni. Valamikor a háború előtti években bő irodalmi termése volt a cirkuszi romantikának. Azóta az operettek, a kontárok és az idő végleg lejáratták. Színpad és nézőtér között ez az idegenség csak egy-egy villanásra tudott fölengedni; végső benyomásunk olyanféle üres csalódás volt, mint aminőt a rendszerint olcsó, de minden esetben haszontalan alkalmi ajándékok szoktak kiváltani. Dayka Margit most elsőízben lépett a Nemzeti színpadára s a darabbal egyáltalán elérhető siker jórészt az ő játékából fakad.

A MAGYAR ÚJDONSÁGOK szinte nyugtalanító gyorsasággal váltották egymást. Hanganban különbözök, témában változatosak, miliójükben színesek. Kár, hogy éppen alapjellégükben hasonlítottak egymáshoz, lévén legfőbb összekötő száluk a középszer.

Az újjászervezett Nemzeti Színház a Missa Sollemnis ünnepélyes előadásával nyitotta meg kapuit. A Legfelségesebb Oltáriszentség misztériuma, amelyet a Missale Romanum szövege, a Graduale Romanum énekei és Beethoven halhatatlan zenéje támogatnak, bizonyára teljes joggal pályázhat sikerre és elismerésre. A liturgikus dráma megnyerte az egyházi főhatóság jóváhagyását, bemutatója a jubiláló

egyetem ünnepeibe kapcsolódott, maga a színház áldozatot nem kímélve reprezentálta: természetes tehát, hogy előadása eseményszámba ment. Ma már, post festum, nem annyira bírálat, mint inkább tanulság kedvéért jegyezzük föl észrevételeinket. A tárgyban nincs fogyatkozás, mint ahogy egyetlen tárgyban sincs soha. Csupán a kivitelben nyilvánvaló, hogy a vállalkozó a feladat súlyával és tehetsége hatáiraival nem számolt eléggé. A monumentális tárgy valódi költőt, a beethoveni muzsika kongeniális társszerzőt követel. Ujházy Györgyből pedig csak jóhiszemű szerkesztő telt, akit az a gyászos balhiedelem vezetett tévútra, hogy fenséges tárgyból fenséges műnél egyéb nem is születhet... Maga a Szentmise minden művészetek csodálatos teljessége, a Gesamtkunst eszményi megvalósulása. Csakhogy ezt a műremeket évezredek alkotó szelleme formálta ki s milliók hite élteti. Ezzel szemben a színpadi misztériumok többnyire egyéni elképzeléseket realizálnak. A szóbanlevő kísérletnek még két külön hátránya is volt. Az egyik az, hogy a szerző Szent Adalbert püspököt, a misztérium szertartásmesterét túlságosan előtérbe állítva, a mise értelmezését az iskolázottabb közönség szemében önkénytelenül a skolasztika irányába terelte. A másik zavaró mozzanat a rendezés túlbuzgóságából folyt; a technikai lehetőségek túlzott kiaknázása miatt ugyanis az előadás ünnepélyességét olykor csak hajszálkülönbségek mentették meg a revütástatól.

Az őszi újdonságok általában nem voltak hosszú életűek. Miklós Jenő: *A Bolyaik* című drámájának bemutatásában a vezetőséget a nemrég elhunyt szerző iránti kegyelet vezette, de talán szerencsésebb lett volna a darabot vagy egyáltalán be sem mutatni, vagy legalább is nem az első hetek túlfeszített várakozásában vinni színre. Boross Elemér színműve is kevés reménnyel pályázott sikerre. A tehetséges fiatal szerző, akinek *Világrekord* és *Forgószél* című avangardista színműveit annakidején oly szívesen fogadtuk, ez alkalommal elképesztő anakronizmusba tévedt: minden részvétünket ama sorsüldözött nők iránt akarja fölbreszteni (*Tiszegény lányok*), akiknek nem telik nizzai nyaralásra, tengerparti luxushotelre s játszi flörtökre, mintha bizony ma a szegény lányoknak ennél nagyobb bánata, részvétünknek pedig méltóbb s közelebbi tárgya nem is létezne! Külön teher-tétele a darabnak, hogy a részvét odaítélését nem bízza a közönségre, hanem — egy kiábrándító nizzai kaland példáján — a vigasztalást is készen szállítja. A történetnek az infláció idején még lehettek némi érzelmi gyökerei, de ma már úgy hat a színpadon, mintha az infláció nem másfélévtizeddel, hanem másfélévszázaddal ezelőtt lett volna. Klisé-alakok s egy bágyadt romantika művirágai teszik teljessé a hatás művésziatlenségét.

Babay József *Napraforgó-jában* éppen ellenkezőleg az alakok életszerűségének túlzásain akad fenn az ember. Az író a darabra szánt kevés alakító készséget is a verizmus javára fordítja, holott vaskos, faragatlan parasztfigurái amúgy is túlotthonosan káromkodnak, köpködnek, pofozkodnak és óbégatnak a színpadon. Babay úgy képzelte ezt a színművét, hogy felmarkol egy darab somogyi fát s azt Budapest kellős közepébe helyezi. Csak arra nem ügyelt, hogy több szénaitlatot

hozzon magával — s kevesebb sarat. A színháznak más a légköre, más az akusztikája, mint — teszem — egy gazdasági udvarnak, s ami itt természetes, az ott jogos megütközést kelthet. Alapos átdolgozás, a burleszk-hatású jelenetek törlése javára vált volna az előadásnak. Úgy talán formás kis bohózat kerekedett volna ebből a három felvonásra hígított életképből, amelynek vékonyka cselekménye egy kis anekdotából csörgedez: hogyan szabadul fel az asszonyuralom alól egy falu egész férfítársadalma a megemberesedett papucskirály példáján okulva... Babay vígjátékának legfőbb nevezetessége egyébként, hogy az évad egyetlen paraszti tárgyú színdarabja volt.

Misztérium, történelmi dráma, társadalmi színmű és parasztvígjáték után antikizált görög tragédia tarkítja a műsort. Márkus László, az Opera igazgatója, még nemzeti színházi működésekor foglalkozott Ágis tragédiájával. Eredetileg Bessenyei Ágis-ának fölfrissítésével próbálkozott, de aztán átdolgozás helyett önálló mű lett az eredmény. A jószándékú Ágis király, aki Spártában Krisztus előtt a harmadik században uralkodott, Lykurgos kemény törvényei alapján föl akarja támasztani hazája régi fényét, független nemzeti királyságot, egyszintű, utópisztikus társadalmat akar teremteni. A nagy cél érdekében elüzi kölöncnek érzett királytársát, el idegen származású hűséges feleségét, a Taygetos szikláiról levetteti nyomorék fiát, egyszóval minden egyéni áldozatot meghoz a közösségért, hogy végül beszennyezett eszményeiből kiábrándulva, kolomposaitól elárulva, imádott népétől halálra keresve visszatért asszonyával együtt méregpohárral vessen véget családját életének. A forradalmár saját fejére idézte föl a vihart. Komor görög tragédiáknak, egyszersmind a diktatúrák örök tragédiájának körvonalai bontakoznak ki a műből. A bemutatót a színház látható nagy gonddal készítette elő, átengedve a sokoldalú szerzőnek a rendezés s a díszlet- és jelmeztervezés dicsőségét is. Mindennek ellenére mérsékelt hatásnál többről az igazság sérelme nélkül nem szólhatunk. Külsőleg ez az Athéni Timon szinte egyidejű előadásaival is magyarázható, mert hiszen kétségtelen, hogy azonos közönség számára két antik tárgyú tragédia kissé sok a jóból. A tartózkodó irányzatot azonban maga a mű magyarázza meg igazán. Ágis tragédiája a mindenkori diktátorok újra meg újra megismétlődő tragikumuma, a gyakoriság miatt szinte már nem is tragédia. Az általánosítás, a típus fölülkerekedése az egyéni, ritkán tesz jót a tragikus hősöknek. Ágisban alig találunk valamely különösebb egyéni vonást. Típus, aki nagyság nélkül nagylelkű és gonoszság nélkül zsarnok. Mégcsak nem is érdekes. Ehhez az alkati hibához járul aztán a mű legfőbb fogyatkozása: az „antik“ tragédia túlnagy átlátszósága. A dráma temérdek példálódzással, célzással és utalással van megtűzdelve, majdnem korszerű dráma, sőt majdnem kulcsdráma. Valószínű, hogy a szerző nem annak szánta, de így, ahogy van a mai atmoszférában, csak azzá válhatott. Fajtisztaság, fajnemesítés, egyetlen párt, egyetlen vezéri akarat körül röpködnek a szavak, nem csoda hát, ha a szemlélő nyugalomból felzavart közönség szórakozottan hagyja peregni a szomorújátékot, mert minden figyelme most már csak arra irányul, hogy egy-egy újabb allúziót vagy párhuzamot valahogy el ne mulasszon. Bármit beszélnek s ágnak Ágisék, ő most már minden

szóban s gesztusban analógiát vadászik akaratlanul rászabadított mohósággal ... Az előadás hatása elsősorban a jelzett másodrangú és kétesértékű utalásokból eredt s így a szerző olcsóbb tapsokhoz jutott, mint aminőkre egy tragédia írója igényt tarthat. A szereposztás nem volt egészen szerencsés. A Nemzeti Színház régi és új tagjai együtt, de nem együttesben játszottak. A klasszikus játék stílusát Bajor Gizi mintegy zsinórmértékül képviselte.

Az állástalan diplomások problémája, mint színdarabtéma az idén a Nemzeti Színházba is bevonult. Földes Imre Ifj. Horváth Pál című, kasszasikerrel dicsekedő vígjátéka a divatos színműirodalom tipikus terméke. Hőse a legkeresettebb színpadi alak: a keresetnélküli ifjú, pontosabban: az állástalan mérnök. (A huszas évek elején a falu volt divatban, aztán hadifogoly és irredenta témák következtek, majd az egyes foglalkozási ágakra került a sor, ma az állástalan mérnök a favorit.) Az ifjúság elhelyezkedésének kérdése a legtöbb darabban központi problémaként jelentkezik, másokban csak mint epizód; mindenestre feltűnő a probléma fölvetésének gyakorisága és megoldásainak hasonlósága. Sablont film és ponyva százával szolgáltat. Nélkülözhetetlen motívum a véletlen találkozás a Vezér Leányával. A találkozás rendszerint úgy történik, hogy a hölgyvezető autója defektet kap, de a karambol és a gázolás is megfelelő kiindulási pontok. Megismerkedni, látni és megszeretni, majd bevágódni a papa gyárába s ott legalább igazgatói székbe pottyanni — mindez pülanat műve. Az állástalan ifjúság problémájának megoldására íme a színházi recept. Földes Imre vígjátéka is egyik változata a divatos láznak. A kiindulási pont, az elhelyezkedés itt is, mint fent. Az első jelenetekben könnyű nyomon követni a párhuzamot Ifj. Horváth Pál és többi színházi kollegája között. S talán jobb is lett volna, ha a szerző lemond az egyéni megoldásról, ehelyett a bevált sablonnál marad s a darab — fajsúlyának sérelme nélkül — happy enddel befejeződik. Földes Imre azonban — úgy látszik — a divatos szkémát csak ürügynek szánta egy komolyabb írói cél megvalósítására. A szerelmi motívumok egyszerre háttérbe szorulnak, a nő már csak létezik, de nem él többé a színpadon. E helyett a keret: a gyár élete nyomul előtérbe. A gyár csőd előtt áll. Több ezer munkás, sokezer családtag kenyere kockára van téve. Az összeomlástól a fiatal mérnök vállalkozókedve menti meg a gyárat. A mentés csak bizonyos könyvelési tételek átcsoportosításával, magyarul szólva mérleghamisítással lehetséges, ami bizony még a színpadon is a Btk-ba ütközik. A várt fordulat persze így sem marad el, a jeles ifjú mihamar kiszabadul, csak a közönség nem tud szabadulni egy újabb írói tévedés zavaró hatásától. Mert ez a Horváth Pál vagy zseniális fiatalember, aminek az író állítja s akkor nem értjük, miért nem talál ki a mérleghamisításnál újabb s tisztességesebb ötletet; vagy mindössze kedves csirkefogó, aminek mi tartjuk s akkor meg azt nem értjük, hogy miért akarja a szerző minden áron a mai ifjúság prototípusává tenni? Mondom, valahol hiba van a kréta körül. Talán ott, hogy Földes Imre egy nagy problémát állított fel, de csak egy kis dilemmát oldott meg a színpadon. Mindettől függetlenül a darab élénk tetszéssel találkozott. A sikerben része van a szerzőnek, aki — ha ál-

is — őszinte humanizmust hirdet s jeleneteit hatásosan poentírozza, a színháznak, amely a filmszerűen pergő képekbe ízlést és ötletet visz s végül a színészeknek, akik lendületes játékkal s néhány jó alakítással végzik feladatukat.

A MÉLTÁNYOSSÁG ÉS IGAZSÁG azt követeli, hogy a megújított Nemzeti Színház első félévének tevékenységéről egyelőre csupán helyzetképet rajzoljunk. Végleges mérleget felállítani kissé korai volna, hiszen a jövő még jelentős mértékben formálhatja ítéletünket. Tény, hogy az eddigi előadások összege inkább egy kaleidoszkóp, semmint egy harmonikus színek benyomását kelti. A Nemzeti Színház kettős feladata között nem látunk kellő kontaktust; a klasszikus színműveknek az idők folyamán kialakult repertoárjához a modern műsor alig kapcsolódik. Pedig e tekintetben különösen fokozott gondosságra van szüksége a Nemzetinek. Nimbuszát csorbítatlanul fönne kell tartania, mert csakis ezzel tudja biztosítani írónk javát a százas szériésekkel kecsegtető magánszínházak ellenében.

Műsor szempontjából alig helyeselhetjük a Nemzeti eddigi eredményeit, azt azonban készségesen elismerjük, hogy az előadások külső kiállítása, a jelmezek és díszletek öröndetes változásról tanúskodnak. A múltban néha a legjobb darabok és legszebb játékok hatását lerontotta a kulisszák és kosztümök méltatlan szegényessége és szármalmas kopottsága. Legfőbb ideje volt már felfrissíteni a színház kellék-tárát s a konvencionális rendezések helyébe ötletes, modern megoldásokat iktatni. Az új Bánk bán-előadásokon érvényesített rendezői „elgondolásokat” azonban sehogysem helyeselhetjük. Szívesen jegyezzük föl a színpadképek tervezőinek névsorát: Horváth János (Missa Sollemnis, Krisztina, Athéni Timon), Varga Mátyás (VIII. Henrik, Napraforgó), Básthy István (If j. Horváth Pál) és a saját műve rendezésére meghívott Márkus László.

Kapunyítás előtt abbéli aggályunknak adtunk kifejezést, hogy vajjon az új tagok tudnak-e majd akklimatizálódni a Nemzeti Színház hagyományoktól kialakított légköréhez? Az eddigi tapasztalatok szerint az új gárda egy része — elsősorban Csontos és a mindig közvetlen hatású Maklár — szervesen illeszkedik bele egy ideális nemzeti-színházi együttesbe (itt jegyezzük meg, hogy Toronyi Imrét is szívesen látunk soraikban); a fiataloktól is joggal remélünk további fejlődést; néhányan azonban elszíntelenedtek a patinás deszkákon vagy éppen idegenül hatnak a szokatlan szerepkörben. A régebbi tagok közül főleg Bajor Gizi, N. Tasnády Ilona, Vízvári Mariska, T. Halmi M. (a Kristóf Katica remek parasztasszony-alakításában), továbbá Sugár, Kiss Ferenc és Táray mélyítették tovább művészetüket és szeretetünket.

Írók, rendezők és színészek után rá kell térnünk a közönségre is. A Nemzeti Színház közönségére, amely műfajváltozatok szerint más és más, holott nyilvánvaló, hogy ha valamelyik színházban, úgy elsősorban itt kellene egységesnek lennie. A Nemzeti Színházat épp a leginkább kifogásolható színművek előadásain látogatta a közönség, míg az értékes klasszikus estéken többnyire üresen szégyenkeztek a

széksorok. Mi az oka ennek? Az, hogy a Nemzeti Színháznak hosszú idő óta nincs kialakult törzsközönsége. A Nemzeti Színház közönségét meg kell teremteni, ki kell nevelni. A közönségnevelés persze csak fokozatosan történhet. Főfeltétel, hogy egy bizonyos színvonalon alul pedig ne legyen helye semmiféle engedménynek! A közönségnevelés terén a Nemzeti Színház a szezonban két kezdeményező lépést tett. Az egyik az, hogy stúdióelőadásokat rendszeresített, amelyek révén a különböző drámairodalmi törekvésekkel igyekszik megismertetni a közönséget. Az első stúdióelőadás Gerhart Hauptmann: *És Pippa táncol!* című mesejátékának, a realizmus és szimbolizmus e különös szépségű közös hajtásának előadása volt. Örömmel várjuk a folytatást. A másik kísérlet A Nemzeti Színház Műsor-kísérő Füzetek című kiadványsorozat megindítása. Ezek az illusztrált füzetek igen alkalmasak arra, hogy a közönség a megtekintett előadások emlékéül megőrizze. Külföldön az ötlet régóta bevált. (A kiadványok kapcsán némi megjegyzésünk volna. Egy az igazgatósághoz, hogy célszerű lenne feltüntetni a füzeteken a premierek napját. Egy a közönséghez, hogy színdarab-ismertetéseket akár a Műsor-kísérő Füzetek, akár a Magyar Színpad, akár a Műsoros Revü vagy a többi színházi újság kínálja is, vagy soha, vagy csak utólag olvasson el. A dráma bonyodalmának előzetes ismerete ugyanis eleve befolyásolja attitűdjét s megfosztja az impressziók közvetlen, friss befogadásának készségétől.)

Mindent egybevetve, a szezon legfőbb tanulsága ez: mélyebbre ágyazni a gyökereket és magasabbra növelni az ágakat. Erre vár az az évszázados fa, a centenáriumi előtt álló Nemzeti Színház.

NAGY-BUDAPESTI

ANAGYVÁROS ÉS KÖRNYÉKÉNEK egymáshoz való viszonya, illetőleg e viszony közigazgatási megoldása régi problémáját teszi a közigazgatás tudományának. A város és környéke ugyanis rendszerint teljesen különálló igazgatás alatt áll, pedig rengeteg olyan kérdés van, amely azokat közösen érdekli és amelyeket helyesen csak együtt tudnának megoldani.

A város és környékének kölcsönhatása ugyanis nem kerülhető el: a környék szállítja a városnak a mezőgazdasági terményeket, a város a környéknek az iparcikkeket és a kultúrát; ezt a csereforgalmat le kell bonyolítani, meg kell szervezni. A környék a legjobb fiait a városba küldi, hogy ott jobban érvényesüljenek, viszont a város képzett erőket állít a vidéki községek szolgálatába. Ezt az összeműködést és átvándorlást sokszor gátolja a megyei és városi igazgatás történetileg kialakult merev ellentéte. Nincsenek eszközök és módok, amelyek a városi és falusi élet szükséges kapcsolatát támogatnák, tudatosan előmozdítanák és ha kell, erőszakosan irányítanák. A környék lakossága magasabb kulturális és egészségügyi szükségleteit csak a közelben lévő nagy városban elégíthetvén ki, visszásnak látszik, hogy a környékbeli lakosság szükségletére is szolgáló intézmények terhet teljesen a városi lakosság viselje. A városi és falusi foglalkozások munkamegosztásában szétvált erőket ismét egyesíteni kellene, a falu elnéptelenedését meg kellene akadályozni, a város által felszívott erőért a vidéket kárpótolni; mindez tervszerű munkát és így megfelelő szervezeteket igényel.

A város és környéke régi problémáihoz újabban újak járultak a nagyvárosi élet azon általános tapasztalt tünete következtében, amely szerint a városi lakosság egy része a környéken telepedik le. Következetes telepítési és városfejlesztési programot életbeléptetni, a közüzemek szolgáltatásait gazdaságossá és a közterhek viselését arányossá tenni, egységes közlekedési, egészségügyi, rendészeti és közéleti politikát kifejteni csak úgy lehet, ha ennek a módja közigazgatásilag meg van oldva és legalább a kölcsönös befolyás a város és környék igazgatásában megfelelően érvényesülhet.

A pestkönyéki városok és községek Pest vármegye fennhatósága alatt állanak. Mindenesetre kérdés tárgya lehet, hogy ez a felsőbb

¹ Az új fővárosi törvényről e sorok írója a Magyar Szemle 1930. évfolyamában emlékezett meg.

hatóság kellő megértéssel van-e, lehet-e Budapest környékének különleges érdekeivel szemben, hogy a pestkörnyéki városok városi életét nem befolyásolja-e kedvezőtlenül a túlnyomórészt nem városi jellegű lakosság vármegyéjének felsőbbbsége. Ehhez járul, hogy e városok és községek a községi törvény keretei között és így nagyobb erő kifejtésre képtelen szervezetben kénytelenek élni életüket. Végre az is figyelembe jön, hogy e városok és községek életét a Budapesthez való közelség annyira befolyásolja, hogy jellegük az ország más városainak és községeinek jellegétől teljesen elütő és különleges szabályozást kíván.¹

A pestkörnyéki városok ugyanis nem úgy fokozatosan fejlődtek ki, mint a vidéki városok. Nincs történeti múltjuk, hanem jóformán lakatlan területeken néhány évtized alatt nőttek nagygyá. Keletkezésük és rohamos fejlődésük oka kizárólag Budapest szomszédsága. Amilyen hirtelen duzzadt meg a vidékről való bevándorlás által a múlt század végén Budapest lakossága, éppen olyan hirtelen jelentkezett újabban az ellenkező népmozgalom, a Budapesten dolgozó lakosság jelentékeny részének kitelepülése Budapest környékére. Az olcsóbb élet, az önálló és nyugodtabb otthon vágya, a közlekedés javulása, a környéken létesült gyárak által nyújtott munkaalkalom százezreket vitt ki a Budapestet környező területekre és minden tervszerű telepítés nélkül szinte gombamódra nőttek ki a földből a Budapest-környéki városok. E külső települések lakossága tehát nem fokozatosan alakult át városivá, hanem kezdettől fogva nagyvárosi jellegű volt és a kitelepülés után is részese maradt Budapest életnyilvánulásainak.²

Ha Budapest népességének a növekedését nézzük, meg lehet állapítani, hogy a nagymérvű gyarapodás az 1880-tól 1910-ig terjedő időre esik; ez alatt a harminc év alatt a lakosság több mint fél millióal gyarapodott. Ebből a szaporodásból kb. csak 150.000 volt természetes növekedés, negyedfélszáz ezer pedig bevándorlás.³ 1910 óta a szaporodás erősen megcsökken; még pedig a természetes szaporodás majdnem teljesen elmarad, némely korszakban egyenesen fogyás van, de a bevándorlás is feltűnően alábbhagy, 20 év alatt nem sokkal haladja meg a 100.000-et. Ez azt mutatja, hogy Budapest jelenlegi területe bizonyos telítettségi fokot ért el (több mint 5000 ember négyzetkilométerenként), amelyen túl való erősebb fejlődés már csak a határok kitolása esetében valószínű.

Egyidejűleg a budapesti szaporodás abbamaradásával indul meg a Budapest-környéki városok és községek erős fejlődése. A statisztikai összeállítás összesen 21 várost és községet jelöl meg, mint a főváros közvetlen környékéhez tartozót. Ezek népessége 1910-től megkétszereződött és például csak 1920-tól 1930-ig 44%-kal nőtt, amiből csupán 5% volt a természetes szaporodás. Nyilvánvaló, hogy e községek népességét a bevándorlás, helyesebben túlnyomórészt a fővárosból való kivándorlás duzzasztotta meg.

¹ Máté Imre: Budapest környékének közigazgatási rendezése. 9—11. 11.

² Ugyanott 12—15. 11.

³ Ha a bevándoroltak természetes szaporodását is külön vennők figyelembe, az arány még kirívóbb lenne.

Ma már majdnem félmillió ember él azon a területen, amely Budapest egyesítésekor még majdnem lakatlan volt (1869-ben 26 ezer lakos). Legnagyobb Pestszenterzsébet 68 ezer, azután Újpest 67 ezer, Kispest 65 ezer, Rákospalota 43 ezer, Pestszentlőrinc 31 ezer, Csepel 24 ezer, Budafok 20 ezer lakossal, stb. Tekintélyes számok ezek, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy vidéki városi törvényhatóságaink közül ugyanakkor (1930-ban) Bajának 28 ezer, Sopronnak 36 ezer lakosa volt.¹ A pestkörnyéki helyek közül hat megyei város (Budafok, Kispest, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota és Újpest), a többi község.

Budapest és környéke közigazgatási elkülönülésének tudvalevőleg mindkét félre vannak előnyei és hátrányai. A környéknek előnyként hozta kezdetben az olcsóbb életet és a fővárosi intézmények tehermentes élvezését, viszont hátrányként rosszabb közellátást és fokozatosan súlyosabb közterheket. A főváros megszabadult a polgársága egy részéről való gondoskodás terhétől, de viszont intézményeit (kórházak, iskolák) e kivándorolt lakosság részére továbbra is rendelkezésre kellett bocsátania és viselnie kell a környék kedvezőtlenebb biztonsági és egészségügyi viszonyainak hátrányait.²

A Budapest környékén élő ez a félmillió ember vagy Budapestre jár dolgozni, vagy ha helyben találja is munkahelyét, gazdaságilag és a kultúra szempontjából be van kapcsolva Budapest életébe, a fővárosi lakossággal teljesen egyöntetű. Az új telepek sokszor Budapesttel össze is vannak épülve és különösen a Duna balpartján Pest körül gyűrűt alkotnak. Mégis igazgatási szempontból ez a terület a fővárostól teljesen független. Ennek hátrányos következményeit felesleges itt bővebben ecsetelni. Ha indokolt volt Budapest részére különleges közigazgatási helyzetet biztosítani, éppen oly indokolt lenne ugyanez Budapest környékére, amely ma már olyan jelentékeny országrész, amelynek viszonyai egész különlegesek és Budapestéhez hasonlóak.³

A főváros közigazgatásáról szóló 1930: XVIII. törvénycikk kétségtelen hiánya, hogy nem is érinti Budapestnek és környékének egymáshoz való viszonyát. E kérdés rendszeres szabályozása még a jövő törvényhozás feladata.

Bár Budapest és környéke viszonyának intézményes rendezése mind a mai napig elmaradt, egyes vonatkozásokban a gyakorlati szükség által indokolt mértékben mégis történtek rendelkezések a kapcsolat biztosítására, illetőleg a fővárosi környék különleges igényeinek figyelembevételére. Az 1870: X. t.-c. 15. §-a például még Budapest egyesítése előtt felhatalmazást adott a közmunkatanácsnak a Pest és Buda városok határain túlterjedő szabályozási munkákra, de a közmunkatanács e felhatalmazást nem vette igénybe. A fővárosi rendőrség hatáskörét a szomszédos Újpest és Rákospalota községek területére már az 1889: XLVI. törvénycikk kiterjesztette. Tovább megy az

¹ A statisztikai adatok Illyefalvi I. Lajos: Budapest székesfőváros statisztikai zsebkönyvéből (1931. évfolyam) valók.

² Harrer Ferenc: Budapest városfejlesztési programja. Városi Szemle 1933. évf.

³ Máté Imre: i. m. 61—63. 11.

1912: LX. törvénycikk, amely a fővárosi rendőrség hatáskörét Erzsébetfalva, Kispest és Pestszentlőrinc községekre is kiterjeszti. Teljessé teszi a fejlődést a rendőrséget államosító 5047/1919. M. E. sz. rendelet, amely a rendőrség hatáskörét minden városra és számos községre is kiterjeszti és a főváros egész környékét a budapesti főkapitányság másodfokú rendőrhatalom alá rendeli. A törvényszékeknek, ügyvédi kamaráknak, tanfelügyelőségeknek, pénzügyigazgatóságoknak, társadalombiztosító kerületi pénztáraknak stb. területi beosztása úgy van megállapítva, hogy Budapest környéke a megye többi részétől elhatárolt külön területi egységet tesz, habár a beosztás területe az egyes igazgatási ágakban nem is esik mindig teljesen össze. A fővárosi közművek közül a gázművek látják el Újpest és Kispest gázszolgáltatását.

Végre megemlítjük, hogy Budapest környéke a 3100/1922. M. E. sz. rendelet értelmében egységes országgyűlési választókerület, amely az 1925: XXVI. t.-c. 13. §-a szerint épp úgy az arányos képviseluti rendszer szerint lajstromos és titkos szavazással választja képviselőit, mint a budapesti választókerületek, míg a vidék egyébként (a több képviselőt választó városi törvényhatóságok kivételével) választókerületenként az általános többségi rendszer szerint nyilvános szavazással egy-egy képviselőt választ.

ABBAN NINCS VÉLEMÉNYELTÉRÉS, hogy Budapest környékét ki kell venni Pest vármegye igazgatása alól. Hiszen ez a terület jellegére nézve sokkal jobban kapcsolódik Budapesthez, mint a vármegyéhez. A vármegye a minden érdekével Budapesthez láncolt Pestkörnyék megfelelő igazgatására nem lehet alkalmas.

A Pest megyétől való elcsatolással nyerne elsősorban a vármegye, amely a maga óriás kiterjedésénél és lakosai nagy számánál fogva feladatait úgyszólván alig tudja ellátni és amelynek feladatkörében a főváros környékének igazgatása úgyszólván teljesen különleges, az általános rendeltetéstől messze elütő tevékenységet képez. Pest vármegye lakosszáma 1,366.000; ha ebből a szűkebb Pestkörnyék 416.000, esetleg a távolabbi környék további 251.000 lakosát (összesen tehát 667.000 lelket) elcsatoljuk, a megye lakosszáma még mindig messze felül fogja haladni az utána legnépesebb Jász-Nagykun-Szolnok vármegye 413 ezres lakosságát s majdnem háromszorosa lesz az átlagos megyei lakosszámnak.

De nyerni fog az elcsatolással másodsorban és főleg a főváros környéke, amely így az ő különleges természetének és fontosságának megfelelő szervezetet nyerhet és végre öncélú életet kezdhet élni.

De hogy mi történjék igazgatásiig a Pest vármegyéből ilyen módon kiváló területtel, arra nézve már különböző felfogások lehetnek és vannak. Az e tekintetben felmerült és elképzelhető javaslatok két csoportba oszthatók aszerint, amint a környék helyzetének megoldását Budapesttel szerves kapcsolatban vagy önálló keretben keresik.

Kereshető a megoldás elsősorban abban, hogy a környező városokat és községeket egyszerűen Budapesthez csatolják és ilyen módon

több külföldi főváros mintájára Nagy-Budapestet alkotnak, amely egységes városi törvényhatóság lenne. De a Budapesthez csatolás történhetik lazábban oly módon, hogy a környék városai és községei megtartanák önállóságukat és Budapesttel együtt egy magasabb szervezetet, ú. n. Budapest megyét képeznének. Sőt az is elképzelhető, hogy a közös érdekű kérdések megoldása nem is megyei szervezetre, hanem érdekszövetkezeti alapon valami közös bizottságra vagy a közmunkatanácsra bízhatók.

A megoldási tervek második csoportja a környék öncélúságából indul ki és e terület problémáinak megoldását a Budapest szervezetével párhuzamos önálló szervezet keretében kívánja. E tervek ismét vagy önálló városi törvényhatósággá akarják a környékbeli városokat és községeket összeolvasztani (Új-Budapest); vagy meg akarják hagyni önállóságukat és egy külön megyei törvényhatóságot akarnak belőlük alkotni (Duna megye). Mindkét megoldás mellett természetesen valami módon biztosítani kellene a két szomszédos törvényhatóság (a budapesti és a környéki) intézményes együttműködését.¹

Nagy-Budapest problémája komoly formában először az 1906. évben merült fel. Bárczy polgármester ekkor Harrer tanácsjegyzőt bízta meg a kérdés tanulmányozásával. Andrássy belügyminiszter 1907 elején a kérdésben úgy nyilatkozott, hogy Újpestnek a fővároshoz való csatolását indokoltak tartja, de hem a távolabbi községeket, amelyek egyesítése csak a főváros ügyis nehéz pénzügyi helyzetét súlyosbítaná. Preszly Elemér megkülönbözteti a közelebbi és távolabbi környéket. Szerinte az új szervezetnél csak a dolgozni Budapestre járó népesség jöhet számba, amely 10—15 km távolságon belül lakik. Az egyik lehetséges megoldás a beolvasztás és Nagy-Budapest létesítése; de ennek ellene mond, hogy a beolvasztott terület önálló autonómia híján mostoha gyermek lesz. Helyesebb ezért önálló törvényhatóság szervezése, amely ezt a kb. 450.000 lakosú területet a saját igényei szerint igazgathatná.² Máté Imre meghagyná a pestkörnyéki városok önállóságát, a községeket is városokba egyesítené. E városok a „Budapesti körzeti törvényhatóság“ alá tartoznának, amely törvényhatóság Budapest és a környék „közös“ ügyeit intézné. Harrer Ferenc legmegfelelőbbnek azt a megoldást tartaná, amely szerint a környék községei megtartanák jelenlegi olcsóbb szervezetüket, de az egyes közigazgatási feladatok megoldása céljából a főváros törvényhatóságához csatoltatnának, amely így Budapest és környékének összefüggő fejlődését biztosíthatná. A városrendezési célokra való összefoglalást a Közmunkatanács kiterjesztendő hatásköre tenné lehetővé; a közéletmezési, várn- és az együttéléstől folyó egyéb kérdéseket pedig külön megegyezésekkel kell elintézni igyekezni.³ Zsitvay Tibor egyelőre ellene van úgy a környék bekebelezésének, mint önálló törvényhatósággá alakításának; az előbbi terv a főváros közönségét, az utóbbi a környéket sújtaná anyagilag túlságosan. Leghelyesebb szerinte az a közbelső megoldás, amely a közüzemek és a városfejlesztés problémáinak egységes irányítására a fővárost és környékét a Közmunkatanács vagy más létesítendő szerv hatásköre alá helyezné.⁴ Alsó László az ú. n. elővárosok kérdéséhez csak általánosságban azt a megjegyzést teszi, hogy a települési és szervezeti tényezők egyensúlyát a községi szervezetben is biztosítani lehet ugyan, de a község magasabbrendű hatáskörének megfelelő gyakorlása végett ezt a szervezetet bizonyos mértékig mégis összhangba kell hozni annak a nagyvárosnak a szervezetével, amelytől az elővárosok függő viszonyban vannak.⁵

¹ Harrer Ferenc és Máté Imre id. tanulmányai.

² Pest-környék közigazgatása. Némethy-album 150. l.

³ Fővárosi Közlöny, 1935. évf. 1770—1771. lapok.

⁴ Közgyűlési beszéd 1935. október 25-én.

⁵ A község-szervezés alapelvei. 190. lap.

De akármilyen megoldás fogadtatnék is el, Nagy-Budapest mint természetes egység kialakulását végtére a közigazgatásnak is figyelembe kell vennie és ahhoz alkalmazkodnia. Ma még mindkét részről sokan ellenzik az egyesítést, de az élet alakulását a közigazgatás nem tagadhatja meg.

Ebből a szempontból nem tartanók szerencsésnek azokat a megoldásokat (Új-Budapest, Duna megye), amelyek Budapest környékét külön szervezet keretébe akarnák összefoglalni. Ez a terület ugyanis nem természetes egység, hanem egy meg-megszakadó gyűrű, amelynek központi igazgatása egy helyről racionálisan nagyon nehezen oldható meg, sőt még leginkább a területén kívül a gyűrű közép-pontjában fekvő Budapestről lenne lehetséges. Azonfelül ezek a megoldások épp a főváros és a környék egymáshoz való viszonyának, a közös érdekű kérdések hosszú sorának helyes megszervezésére alkalmatlanok vagy legalább is nehézkesek. A környéknek egy szervezetbe való összevonása bizonyos mértékig egyszerűsíténé a helyzetet (mint-hogy ez a szervezet Budapesttel szemben most már egységesen tudna fellépni), másrészt azonban kiclezné az ellentéteket és nem gondoskodnék az ellentétek kellő megoldási módjáról.

Nem szembehelyezni kell a környéket Budapesttel, hogy az ellentétes érdekek intézményesen megszerveződjenek, hanem ellenkezőleg a közös érdekek kialakulását kell közös szervezet keretében előmozdítani. És ha ebből a szempontból a teljes egybeolvasztásra a közvélemény ma még nem érett meg, egyelőre a lazább összefogási módszerekkel lehet kísérletezni és ilyen módon az egyesülést fokozatosan előkészíteni. Nem tagadhatjuk azonban, hogy a lazább kapcsolatok csak félmegoldást tesznek. A Közmunkatanács kiterjesztendő hatásköre csak bizonyos viszonyok, elsősorban a városrendezési, szabályozási és szépítési feladatok megoldására lenne alkalmas, de a problémák egész tömegét (közélelmezés, közegészség, közlekedés, közüzemek, közteherviselés) megoldatlanul hagyja. Az érdekszövet-ségi szerkezet átfogóbb program megvalósulását is célul tűzheti ki, de viszont nem elég erős és bensőséges kapcsolat teljes eredmények biztosítására; a szövetkezés hozhatja egyező érdekek közös erővel való megoldását, de rendszerint csődöt mond elágazó érdekek kiegyenlítésében, hatósági jogkör ellátására pedig alkalmatlan. A Budapest megye megoldás kétfokú törvényhatósági rendszerével nemcsak kirúna közigazgatásunk általános szerkezetéből, de a hatáskörök megosztása és a szervezetek kettőssége folytán bonyolult és költséges is lenne.

A Nagy-Budapest terve ellen mindkét oldalról: úgy a Budapest, mint a környék részéről főleg pénzügyi aggályokat támasztanak; az érdekelt lakosság Budapest jelenlegi határain belül és kívül a nagyobb megterheléstől fél. Úgy véljük azonban, hogy az egyesítés nemcsak új terhekkkel, hanem a közös feladatok célszerűbb megoldása következtében megtakarításokkal is fog jární és a Nagy-Budapest önkormányzati szerveinek lesz a feladata a reformokat olyan keretek közt megvalósítani, amely keretek nem jelentenek egyik részen sem jelentékenyebb új megterhelést. A Budapesthez csatolandó új községek községének biztosítani kell azt a jogot, hogy a fővárosi intézmények

és közművek működésének az ő területükre való kiterjesztése kérdésében mindenkor maga határozhasson. Ebből folyólag talán hosszabb időn keresztül is nem minden városrészben lesz ugyanaz a pótható mértéke, és az egyenlő közteherviselés rendszere megvalósulni csak fokozatosan fog olyan mértékben, amilyen mértékben a közművek (csatornázás, világítás, stb.) lassanként a külterületeken is közös meg-egyezőssel és esetleg különleges feltételek mellett is ki fognak épülni. Ez a rendszer a pénzügyi aggályokat eloszthatja, mégis az egyelőre kényes és vitás kérdések kikapcsolásával a legtöbb vonatkozásban azonnal eredményeket tudna felmutatni.

A környékbeli lakosság osztályrétegződése és politikai beállítottsága sem kelthet véleményünk szerint jogos aggályokat a szorosabb kapcsolat létesítése tekintetében. Ez a lakosság ugyanis túlnyomó részében keresztény kishivatalnok és munkás elemekből tevődik össze, amely megfelelő nevelés és vezetés mellett megbízhatóság szempontjából nem maradhat el a belterület lakossága mögött, sőt a környék elszórtabb települési viszonyai, a családi házak rendszere, a természetesebb életmód még előnyt ad e lakosságnak a városi kaszányák és külvárosi nyomortanyák proletariátusával szemben.

Egységes városszabályozási és telepítési terv kidolgozása, a közigazgatásnak egységes színvonalra emelése, a fogyasztási adóvonal kitolása és ezzel a közélet javítása, egységes egészségügyi és közlekedési politika lehetősége és sok más kérdés megoldása függ az egyesítéstől vagy annak mielőbbi előkészítésétől. Sőt ha valóságos eredmények egyes vonatkozásokban pénzügyi okokból nem is azonnal jelentkezhetnének: már haladás lenne, hogy a külön vagy ellentétes utakon való járás megszűnnék és egységes városi politika érvényesülne.

A beolvasztás merevségét azonban természetesen enyhíteni kell majd a nagyobb városrészek külön önkormányzatának kicéptésével. A kerületi önkormányzat ezidőszerint majdnem teljes elsorvadásra van ítélve; ezt az irányzatot fel kell adni és a kerületeket életerős autonóm egységekké kell kiképezni.

A kerületi választmány intézményét — mint a kerületi közigazgatás egyik szervét — az 1893: XXXIII. törvénycikk szervezte meg, hogy a kerületbe az önkormányzatot kísérletileg bevezesse. Elnöke az előljáró, tagjainak száma legfeljebb 24, akiket a kerület lakossága maga közül választ a törvényhatósági bizottsági tagokkal egyidejűleg, azaz fele részben 3 évenként és 6 évi időre. A kerületi választmány hatásköre túlnyomórészt előkészítő és véleményező természetű: tárgyalja a kerületi szükségletek előirányzatát, ellenőrzi a kerületben foganatosított közmunkákat, felügyel a kerületben lévő vagyona és jótékony intézetekre, figyelemmel kíséri a közsegélyben részesülő szegények viszonyait, a kerületet érdeklő ügyekben előterjesztéseket tesz, stb. Van azonban önálló hatásköre is; így megállapítja az útjavítási célokra rendelkezésre bocsátott összeg felhasználását, a kerületi szegényeknek pénzsegélyt engedélyez, intézkedik az árvák, lelencek, közsegélyre szoruló gyermekek elhelyezése és neveltetése iránt.

Egészen átszervezi a kerületi választmányt az 1930: XVIII. t.-c. 55. §-a. A választmány e törvény szerint állandó és változó

tagokból áll. Állandó tagok: *a)* a bevett felekezetek kerületbeli vezető lelkészei, és *b)* a kerületben lévő községi iskolák igazgatói, de legfeljebb tizen. A választott tagok száma 16, akiket a kerület lakossága a törvényhatósági bizottsági tagokkal egyidejűen 6 évre választ. A választmány elnökét maga választja. Hatáskörének megállapítását a törvény szabályrendeletre bízza; az 1933. évi szabályrendelet azonban a kerületi választmánynak csak közreműködési, megfigyelési és javasoló tevékenységet biztosít, önálló jogkört nem ad. Az új törvény alapján a kerületi választmányok még nem kezdték el működésüket.

A kerületi önkormányzat teljes elsorvasztását nem tartjuk meg» felelőnek. A kerületi önkormányzatban életképes gondolat van, amelyet különösen a szomszédos városok bekebelezése esetében feltétlenül fel kell használni és kicépíteni. A nagyvárosok lakossága többé-kevésbé ugyanis kozmopolita jellegű szokott lenni; ezt az irányzatot nem előmozdítani, hanem inkább hátráltatni kell azáltal, hogy az egyes városrészek lakosságának szűkebb helyi kapcsolatait megszervezzük. Az ilyen helyi kapcsolatok kicépítése ugyanis rendszerint a helyi hagyományok ápolását és a helyi külön érdekek kialakulását mozdítja elő és ezzel háttérbe szorítja az országos politikai szempontok nem kívánatos érvényesülését. A nagyváros központi önkormányzata az egyes városrészek lakosságának alig biztosíthat jelentékenyebb arányú részvételt; az ilyen lakosságcsoportban természetesen jelentkező érvényesülési vágyat és a közügyek irányítására való törekvést csak a kerületi önkormányzat útján lehet kielégíteni. Ez a kerületi önkormányzat jó előiskolája a város önkormányzati életének és alkalmas eszköze a városi polgárság önkormányzatra előkészítő szelekciójának. A kerületi önkormányzat kárpótolja a Budapestbe bekebelezéssel elvesztett önkormányzatért és pótolja a falusi lakosságot megillető községi önkormányzatot. Mert bár a kerületi előjáró a hatósági fokozatok rendjében a járási főszolgabírónak felel meg, a járásnak pedig nincs önkormányzata, az egész nagy városokban a törvényhatósági és községi önkormányzatot már nem lehet egyszerűen összevonni úgy, mint a kisebb városi törvényhatóságokban, hanem az egyes városrészeknek a megyei városok jogállását kell biztosítani és azoknak mindazon ügyek intézését átengedni, amelyek természete a központosítást nem kívánja.

A politikai tudomány nagymestere: Concha Győző is azt mondja, hogy a túlnagy városokat a közigazgatásban másképp nem lehet jól elhelyezni, mintha elismerjük a területükön lévő és helyi szomszéd-ságot tevő alkotó elemek önállóságát; más szóval a túlnagy városokból megyét kell alakítani, amelyen belül nemcsak munkafelosztás céljából kell közigazgatási körzeteket alakítani, hanem saját személyiséggel bíró részközségeket kell kicépíteni és azokat külön érdekesség gyanánt kezelni. A budapesti kerületeknek tehát a szomszéd-ságból eredő szükségletekre nézve önálló személyiségekké kell válniuk.¹

EGYED ISTVAN

¹ Politika II. kötet 64—65. lapok. Hasonlót kíván újabban Alsó L. id. m. 191.1.

VÉDEKEZÉS A GYÚJTÓBOMBÁK ELLEN

A ZOK A PERSPEKTÍVÁK, melyeket a világháború és a béke éveinek nagyarányú technikai fejlődése a repülőgépipítés terén megnyitott, arról győzték meg a különböző államok hadvezetőseit, hogy a repülőgépet legfontosabb harci eszközeik sorába iktassák. Előnyös és mással nem pótolható tulajdonságai: akadálytalanul mozoghat a háromdimenziós térben, ma már 300—430, sőt 710 km-es óránkénti sebességgel, nagy teherbíró képességgel, olyan akciórádiusszal, hogy csonkaországunk összes határait leszállás nélkül bejárhatja. Ebben a légi erők részéről nagy mértékben támogatott harcban, elsőrendű szerep jut a repülőgépről alkalmazható különböző nagyságú, alakú, töltetű és hatású bombáknak. Az alábbiakban csak a gyújtogatásra szolgáló bombafajokkal és a szükséges védelem mikéntjével foglalkozunk.

A gyújtogatás, mint a harcászat egyik borzalmas kiegészítője, már nagyon régi keletű. Minden idők háborújában használták a tüzet, de igazán hatásossá csak az elmúlt háborúban lett. Eszközei a gyújtóbombák. Ezek kétféleké lehetnek: vannak intenzív gyújtóbombák (1—5 kg.), melyeket nagyobb kiterjedésű és jól védett fontos célok (gyárak, erőműtelepek, lőszer- vagy egyéb raktárak, élelmezési- vagy közlekedési bázisok stb.) ellen használnak és szórógyújtóbombák (0,2—1 kg.), melyeket kevésbé vagy egyáltalában nem védett célok (házak, majorságok, érett gabonaföldék stb.) felgyújtására alkalmaznak. Összetételük többféle. Egy időben a sárga vagy fehér foszfor volt a gyújtóbombák töltete kátrányolajjal keverve. Később az olyan foszforos gyújtóbombákat használták, melyek széndiszulfidban oldott foszfort tartalmaztak. Az oldószer élpárolgása után a finomeloszlású, önmagától is meggyúló foszfor visszamaradt. Ezek a bombák explózió alkalmával tartalmukat minden irányban szétszórják s így nagyobb területen is gyújtóhatást fejthetnek ki. Ilyen hatásúak voltak a sárga foszforral, fémnátriummal és valamilyen gyorsan égő olajjal töltött bombák is. Ezekkel szemben a termitgyújtóbombákban alumíniumpor és vasoxid keveréke van. Mivel, azonban ez csak magasabb hőfokon gyullad, (gyújtóval nem gyújtható meg), könnyen gyúló anyagokat használnak meggyújtására, ilyen pl. a magnéziumpor és peroxid keveréke. A termit izzásakor 1800—2250 C fok keletkezik, A termitbomba feje vékonyfalú acél, mely elég erős arra, hogy a tétőt átüsse. A bombatest vezérsíkokkal ellátott cinkpléhenger.

Becsapódáskor a fejbe helyezett gyújtóanyag meggyújtja a termitet, ez átégeti a cinklemez és meggyújtja a kemény olajból álló, tulajdonképpeni gyújtótöltetet. Az olajba ágyazott nagymennyiségű fémnátriuma vízzel való oltást szinte lehetetlenné teszi, mert a rendkívül magas hőfokon robbanásszerűen gőzzé vált víz a nátriumdarabkákat szétszórja s így az égés területét növeli.

Az amerikai elektronbombák teste olyan ötvözet, mely 60% alumíniumot és 40% magnéziumot tartalmaz és termittel van töltve. 2000 C fokot meghaladó hőfejlése miatt ez is, éppen úgy, mint a termitbomba, csak igen nagymennyiségű vízzel oltható vagy száraz homokkal, hamuval nyomható el. Égésük időtartama a bomba nagysága szerint 5—10 perc. A gyújtóbombákkal véghezvitt támadás kétségtelenül a legeredményesebb harci eljárások közé tartozik. Tegyük fel, hogy száz repülőgép összesen 20.000 darab, egyenként 5 kg. súlyú gyújtóbombával támad. Ha 75%-uk kertekbe, utcákra, terekre hull is, ahol nem okoz kárt, még mindig 5000 bomba éri az építményeket. Ha csak 50%-uk gyújt is, akkor is 2500 tüzesettel kell számolnunk. Hogy az oltás ilyen körülmények között lehetetlen, az világos. Ezért igen valószínű, hogy a nehezen fegyvelmezhető polgári lakosságban egy gyújtótámadás hihetetlen pánikot idéz elő, hacsak már csirájában el nem fojtjuk a bajt, megfelelő építkezés és egyéb tűzrendészeti szabályok életbeléptetésével.

Fegyverkező államokban kialakultak már a bombavilág törpéi, a 200 gr súlyú gyújtóbombák formájában, azon meg gondolás alapján, hogy céltalálát esetén már aránylag csekély mennyiségű gyújtóanyag elegendő a tűz előidézésére, céltévesztés alkalmával pedig a bomba úgyszólván hasznavehetetlenné lesz. Anyagtakarékosság szempontjából az elv helyes, de a védelmet is megkönnyítené, ezért bizonyára csak úgyszólván jelentéktelenebb célok, lakóházak, majorságok, gabonaföldek stb. felgyújtására fogják őket alkalmazni.

A gyújtogatás célja: nagy városok és általában sűrűn lakott helyek építményeit, esetleg majorságok vagy gabonaföldek értékeit tömegtüzzel elárasztani s amennyiben lehetséges, elpusztítani, ilyen módon a polgári lakosság erkölcsi ellenállását megtörni, háborús akaratát leigázni. Ha a támadással a célnak akár anyagi, akár erkölcsi részét sikerül elérni vagy megközelíteni, úgy a gyújtóbombák hatásaiiban túlszámalyják a gázbombákat. Mivel ez a hatás nagyon kézenfekvő, bizonyosra vehető, hogy a nép legszélesebb rétegeiben könnyebben sikerül megalapozni a gyújtótámadás veszélyeit csökkentő védelmi berendezéseket, mint a légvédelem nagyobb anyagi áldozatokat kívánó egyéb követelményeit. Mindamellett az igazi veszélyt a romboló bombák rejtik magukban, ezért ha csak lehet, arra kell törekedni, hogy a légvédelmi célzattal történő építkezések vagy átalakítások első sorban a romboló hatású bombák ellen nyújtsanak védelmet, mert ez már magában foglalja nagyrészt a gyújtótámadás elhárításának lehetőségeit is. Annál inkább szükséges ez, mert vannak olyan bombák is, melyek a romboló és gyújtó hatású bombaanyagot egy bombatestben egyesítik, sőt vannak olyanok is, melyek ezenfelül még szilárd kémiai anyagot is tartalmaznak, melyet a robbanó anyag

explóziója mérgező füstté alakít. Ez aztán a levegőben szétoszlik és nagy területen mérgező hatást fejthet ki.

Nem valószínű az, hogy a jövőben a gyújtóbombák hatásosságát tisztán súlynöveléssel nagyobb mértékben fokozhatják. A súlyt legfeljebb annyira fogják emelni, hogy a bomba erősebb tetőszerkezet átütésére is alkalmas legyen. A gyújtóanyag gyújtóhatásának növelése a technológiai kémianak egyik főtörekvése, és még sok kilátással kecsegtet. Mindamellet a tűzvédelmi építészeti vonatkozásokban alapul vehetjük a bombáknak manapság ismeretes súlyát és megállapított hatását.

Az új építkezéseknél különös gondot kell fordítani arra, hogy az építmények gyújtómadással szemben megbízhatók legyenek. Kertüendők tehát, amennyire csak lehet, a faszervezetek az egész épületben, főképpen a tetőzetben, mely készüljön a maga egészében vasbetonból vagy egyéb ellenálló és nem gyúlékony anyagból. A bombának az épület belsejébe hatolását úgy akadályozzuk meg, hogy a legfelső emelet betonteteje fölé még egy 6—8 cm vastagságú erősítő betonlapot húzunk, vagy ha magát a külső tetőt is óvni akarjuk, akkor már azt félhengeresen hajlított formára, 6—7 cm vastagságú vasbetonlapokkal készítetjük. A tetőszerkezetet csak azért sem szabad a tűknek feláldozni, mert ha a tetők egész sora ég, a tűz a nagy hőség és a kipattogó szikrák következtében átterjedhet az utca másik oldalán álló építményekre, sőt azok belsejébe is. Tehát már magát a tetőt kell megerősíteni úgy, hogy egy 4—5000 méter magasságból lebecsajtott 1 kg-os bombának ellenálljon. Az átütő erő vizsgálatánál a súlyon és a lebecsajítás magasságán kívül figyelembe kell venni az esés végsebességét is, amely az amerikai 1 kg-os gyújtóbombáknál 100 m/sec. Nagyon fontos az, hogy a tetőt az átütő erő elviselésére alkalmas módon képezzük ki. Egyesek e célból a lapos tetőt ajánlják, mások a kis szög alatt hajlót, sőt vannak olyanok, akik a meredek tetőformát tartják a legmegfelelőbbnek. A lapos tetőnek az az előnye, hogy legolcsóbb, mert egy egységnyi mennyiségű betonból jóval vastagabb lapos tető készíthető, mint enyhén hajlót; legvékonyabb lesz a meredek tető. Hátránya, hogy tetőt átütni nem tudó bomba égő anyaga nem juthat a földre, hanem annak ott helyben kell elégnie. A nagyon meredek tető erősen eltéríti a bombát eredeti irányától s így az a szomszédos építményeket veszélyeztetheti. Megjegyzendő, ha a tetőburkolat acéllemez, a leeső bombát a mérsékelt hajlót betontetőnél jóval laposabb tetőforma is eltérítheti. Általános felfogás szerint legcélszerűbb a félhengeresen hajlított, keresztvezéseknél lapos csésze módjára alakított tető, mely a bomba izzó-égő anyagát a földre bocsajítja, a lecsapódó bombát pedig alig téríti el esési irányából. Olyan építmények azonban, melyek körül nagyobb arányú forgalom lehetséges még légi támadások idején is (tűzbiztos óvóhelyek), ajánlatos, ha lapos tetővel épülnek.

Az volna ugyan kívánatos, hogy az új építmények mindenféle bombasúllyal szemben védelmet nyújtsanak, még abban az esetben is, ha a jövő technikája ezeket a súlyhatárokat szétolná, ez azonban anyagilag alig valószínűleg meg. De nem is mondhatjuk feltétlenül

szükségesnek, mert kisebb városok jelentéktelen épületei, házsorai, még inkább egyedül álló házak, magános villák, kevésbé fontos és feltűnő célpontok ellen takarékoság okából aligha fog az ellenség nagy átütő erejű bombákat alkalmazni, hanem megelégszik a tömeggyújtogatás elérésére sokkal megfelelőbb könnyű gyújtóbombák használatával. Az egyszerűbb védőberendezés tehát céljának megfelel, ha az egy kg-os gyújtóbombákat feltartja és lehetővé teszi, hogy a bomba tartalma olyan helyen égjen el, ahol kárt nem okozhat. Ezeket a kívánalmakat kielégíti a már említett vastagságú és megfelelő módon kiképzett védőtető.

A nagyobb (1—5 kg) bombák ellen az egyszerű védőtető már nem elegendő, mert ezek átütik a védőtetőt is, csak a masszív betonmennyezet (pótmennyezet) tartja vissza őket. A bomba tehát a tető és a vastag mennyezet között megfelelően kiképzett térbe jut és itt ég el vagy lesz hasznavehetetlenné (ha pl. a masszív betonlap felett 30—35 cm vastagságú homokréteg van). A jövőben esetleg szóba jöhető még nagyobb súlyú bombák ellen már a védőtető és a megerősített mennyezet sem akadály, sőt áthatolnak a lejjebb fekvő emeletek vékony mennyezetein is és a pincében égnék el, tehát ismét olyan helyen, ahol a kellő méretezés és megfelelő szilárdsági viszonyok mellett sem égésük, sem felvágó erejük bajt nem okoz. Ilyen értelmű építkezés mellett a ház védve van mindenféle súlyú gyújtóbomba hatásától, mert az lehetetlen, hogy akár időzítő gyújtás, akár más berendezés által, a támadó fél akkor explodáltassa a bombát, amikor az még az emeletek között van. Ez esetben a 4—5000 méter magasból ledobott gyújtóbomba esési idejének kiszámításánál figyelembe kellene venni a másodperc tört részeit is, ami nem lehetséges már csak azért sem, mert az ellenállás s így az átvágás tartama is, az az építkezés módja, anyaga és formája szerint minden egyes esetben más és más. Természetesen az ilyen megfontolások alapján végzett védő-építkezéseknek is van sebezhető pontjuk, mert könnyen elképzelhető az az eset, hogy a ledobott bombát útjában az egyes egymás felett álló helyiségekben fal vagy valami különösen masszív tárgy feltarthatja vagy esési irányától eltérítheti s így az ott nyomban tüzet okozhat. Sőt alacsony támadás esetén, melynek gondolatát és gyakorlati kivitelét a szakemberek és a légi hadgyakorlatok annyira felkapták, számolnunk kell azzal is, hogy a leeső bomba kezdetben erősebben hajló esési görbéje folytán a házaknak gyengébben védhető részein (erkélyajtók, ablakok stb.) a lakásokba hatolhat. A mondottak tehát csak a védelem alap gondolatát tartalmazzák, melyet az elkövetkező időkben sokkal alaposabban, tökéletesebben és minden részletre kiterjedően kell kidolgoznunk, annál is inkább, mert a gyújtótámadás ellen irányuló jelentős költségtöbbletet kívánó védelmi berendezéseknél nem feledkezhetünk meg a romboló- és gázbombák hatásáról sem, amelyek ismét speciális építéstechnikai megfontolásokat tesznek szükségessé. Igaz ugyan, hogy kisebb építményeknél (magánosan álló házak, nyaralók stb.) csak az első és utolsó szempont jöhet figyelembe, hisz ezeket a romboló bombák hatásától védeni úgysem lehet, de nem is valószínű, hogy a tá-

madó fel az ilyen jelentéktelen célok ellen romboló hatású bombákkal tervszerű támadást intézne. Aktív védelmi eszközök hiánya azonban ezeken a helyeken a gyújtó- és gázbomba-támadást megkönnyíti.

LASSUK MÁRMOST, milyen építészeti változtatások nyújthatnak védelmet gyújtótámadások ellenében a már meglévő épületekben. A mai tető a gyújtóbombák felvágó hatásával szemben vajmi csekély ellenállást tanúsít, tehát arra kell törekedni, hogy a felvágó hatás leküzdését a legfelső mennyezet megerősítésével elősegítsük. Ha az épület elbírja a megterhelést, még célszerűbb új betontető építése, a már mondottak szerint. Legtöbb esetben azonban ez nem vihető keresztül, így meg kell elégednünk szabadonhordó pótmennyezet beépítésével. Ez lehetőleg összefüggő betonlap legyen, mert a felvágó hatásnak jobban ellenáll, mint a téglákból rakott erősítő fedél. Ezt megtehetjük abban az esetben is, ha az eredeti mennyezet fából készült. Ha azonban az épület ezt a megterhelést nem bírja el, akkor a ház és mennyezet teherbíró képességéhez mérten a régi mennyezetre vastagabban vagy vékonyabban nem gyújtható és rossz hővezető anyagokat, homokot, agyagot vagy más hasonlót rétegezünk olyan összetételben és olyan keményen, hogy a vizet ne engedje át. Ezen a bomba izzó anyaga szétszóródik, a kisebb gyújtóbombák pedig megakadnak benne.

Az erősítő pótmennyezet építő anyagául legújabban kis fajsúlyú betonfajtákat ajánlanak, amilyen a synthoporit, aerokret és gasokret. Ezeket a nehéz betonfajtákkal rétegzetten kell felhasználni, így a teljes betonlap szilárdsága és ellenállása nő, súlya viszont csökken. Új építkezéseknél és a már meglévő épületeknél egyformán előnyösen használhatók. Az említett és egyéb más kis fajsúlyú anyagoknak e célból történő tervszerű vizsgálata és használhatóságuk kikísérletezése biztosítani fogja a jövőben a gyújtóbombák elleni védelem teljes és tökéletes sikerét, főképpen abban az esetben, ha alkalmazásuk nem jelent igen terhes költségöbletet.

Az új épületekben, tűzvédelmi szempontból, lehetőleg mellőzzük a fa épületrészeket, a feltétlenül szükségeseket pedig védjük tűzvédő anyaggal. Ugyanígy kell tennünk a már meglévő épületek farészeivel is. A jó tűzvédő anyagtól megkívánjuk, hogy a farészek lángkapását akadályozza meg, könnyen és egyszerűen felhasználható és olcsó legyen. Manapság már igen sok eléggé dicsért tűzvédő anyag van, melyek poralakban vagy festésre alkalmas állapotban kerülnek forgalomba. A tűzvédő, impregnáló anyagokat vagy a farészekre kenik vagy átítják velük a fát. Az előbbi eljárás olcsóbb, az utóbbi azonban csak gyárilag történhetik. Hatásuk azon alapszik* hogy a hőmérséklet emelkedésekor lángfojtó gázokat, ammóniákat, széndioxidot, kén-dioxidot hoznak létre s ezek az impregnált anyagból képződött gázokkal keveredve, megakadályozzák, hogy az anyag meggyulladhasson. Fontos szerepe van ebben a gyúlési hőmérséklet csökkenésének is.

A lángvédő vagy tűzvédő anyagok többnyire anorganikus vegyületek, alkali fémeknek foszforsavas, bórsavas, wolframsavas, kova-savas sói, vagy olyan sók, melyek ammóniát választhatnak le, pl.

ammoniumchlorid, ammoniumbromid, ammoniumphosphat stb. Többféléit is lebet alkalmazni egyszerre. Németországban általánosan használt tűzvédő anyag az intrammon. Szilárd halmazállapotú test, 20%-os oldatban használják. Nagy jelentősége van faházak építésénél, de másutt is, ahol különleges építkezési és tűzrendészeti előírások kötelezők (hangárok, garázsok, lépcsők, ajtók stb.). A régebbi tűzvédő anyagoktól abban különbözik, hogy olyan vegyületeket tartalmaz, melyek a tűzvédő sónak a fába való gyors, mély és egyenletes felszívódását elősegítik. Vastagabb farészeket 4—5 atmoszféra nyomáson impregnálnak, vékonyabb darabokat hideg vagy meleg úton tesznek vele tűzállóvá. Jól végzett impregnálás esetén a fa belseje is mentes a meggyúlástól. Egy m³ fa impregnálására kb. 40—50 kg intrammon szükséges. Olaj festékkel is bekenhető, sőt lakkozható, hogy az eső kilúgozó hatásától védve legyen. Színtelen, szagtalan, nem mérges, a taplógomba és fagomba megtelepedése ellen is véd. A locront főképpen az eső hatásának ki nem tett faszervezetek pl. tetőszekek védelmére használják, úgyhogy azzal a kérdéses tárgyakat befestik. A cellontűzvédőt is elsősorban a tetőzet tűzbiztosítására alkalmazzák és nagyon jól beválik, ha az impregnáló eljárást az előírások szerint végzik. Kicsiny, impregnált deszkaládában végzett kísérletek azt mutatják, hogy a termitbombának izzó anyaga csupán azokon a helyeken szenesíti meg a fát, ahol azzal közvetlen érintkezésbe jutott, az égés azonban még a rendkívül magas hőmérséklet ellenére sem terjed tovább. Minden házat persze aligha lehet éghetlenné tenni, éppen ezért az ilyen házak védtelen lakói számára minél több tűzbiztos menedékhelyet kell létesíteni, lehetőleg a föld alatt vasból, kőből, betonból. Ezek az óvóhelyek egyúttal a romboló hatású bombák és gázbombák ellen is védelmet nyújtanak.

Gyújtóbomba-támadáskor a leggondosabb védelmi irányelvek alkalmazásával történt építkezések vagy átalakítások ellenére is, egy időben több helyütt tűz üthet ki, ilyenkor a mégoly gondosan megszervezett és korszerűen felszerelt tűzoltóság sem tud egymagában hivatásának megfelelni. Hogy nehéz feladatát minél tökéletesebben elláthassa, megerősítendő a Nemzeti Munkavédelem már békében beosztott és megfelelő módon kiképzett tagjaival, azonkívül decentralizálendő, hogy a veszélyben forgó helyeket minél hamarabb elérhesse. A szokásos és eredménnyel használható felszerelésen kívül legyen ellátva poroltó, gázoltó és haboltó készülékekkel is. A poroltó eljárás azon alapszik, hogy a tűzoltó kocsiról éghetetlen, porszerű anyagot, pl. nátriumbicarbonátot vezetnek tömlőcsővel a tűz színhelyére. A nátriumbicarbonát a magas hőmérsékleten szódára, széndioxidra és vízre esik szét. Ez a folyamat erős hőelvonással jár, tehát a tűz környékének hőmérsékletét jelentékenyen csökkenti, így a meggyújtható tárgyak gyúlési hőmérsékletét is leszállítja. Azonkívül a széndioxid mint az égést nem tápláló nagy fajsúlyú gáz, az égő tárgyakat a levegőtől elzárja s ezzel az égés másik feltételét, az égő anyagnak oxigénnel való érintkezését megszünteti. A megolvadt szóda, mint éghetetlen bevonat, ezt a hatást még fokozza. A gázoltó eljárások a széndioxid említett hatásával lényegében egyeznek. Újabban gáz-

oltó anyagul kellő tisztítás után a tűzoltókocsik benzinmotorjának égési termékeit is felhasználják. Zárt helyiségben ezek az eljárások nagyon jól beválnak, nyílt fűzeknél azonban, ahol az erősebb légáram a gázt szétszórja, kevésbé hatásosak. A haboltó készülékek laza, de levegőt át nem eresztő anyagot juttatnak az égő felületre s így azt a levegő oxigénjétől elzárják. Ezek a különleges ú. n. szárazoltószerek nemcsak a hivatásos tűzoltóság kezében alkalmazhatók sikerrel, hanem a házi tűzoltók is igen jó eredménnyel használhatják a padlástérre becsapódó gyújtóbomba ártalmatlanná tételére.

A hivatásos és tartalékos tűzoltóság működését kiegészíti és támogatja a házi tűzoltóság, mely a ház katonai szolgálatot nem teljesítő tagjaiból szervezendő meg úgy, hogy légi támadás esetén önállóan is alkalmas legyen az oltásra, szükség esetén a szomszédos házak védőőrségeivel együtt teljesítse kötelességét. E célból már békében a házi tűzoltóság tagjait kellő módon ki kell oktatni, levizsgáztatni, gázálarccal ellátni és ennek használatára begyakorolni, hogy feltett gázálarccal is elláthassa feladatát. A házi tűzoltóság vezetője egyszerűen a ház légvédelmi parancsnoka is, aki a házban az összes tűz- és gázvédelmi intézkedéseket fogantatosítja és a szükséges munkálatokat irányítja. Nagyon könnyen lehetséges, hogy légi támadás alkalmával a városi vízszolgáltatás is megakad, ezért szükséges, hogy minden házban legyen szívókút vagy legalább cementből készült nagyméretű víztartó medence. A padlás bejáratánál legyen homok, hordóban víz, száraz oltóanyagok, vödör, lapát, fejsze, balta. A padlásról távolítsunk el minden éghető, még inkább könnyen gyúló anyagot, hogy a tűz ne találjon táplálékot. A deszkaközfalakat vékony cementlapokkal vagy még helyesebben dróthálóval kell pótolni, hogy a bombatűz ne veszélyeztesse azokat és a padlás áttekinthetőségét ne akadályozzák. A foszfort nem szabad vízzel oltani, hanem gázálarccal védelme alatt (ez egyébként minden gyújtóbomba oltására áll) homokkal kell beszórni, a homokot összelapátolni és a szabadba vinni. A homok megakadályozza ugyan a foszfor égését, de ha széttiporjuk s az ilyen módon ismét levegőhöz jut, újra égni kezd. A foszfor oltására a legmegfelelőbb az olyan oldat, mely literenként 50 gr rézszulfátot tartalmaz. A termitgyújtóbombákat és az elektrongyújtóbombákat sem szabad vízzel oltani, mert a víz robbanásszerű elgőzölgése a bomba izzó anyagait szétszórja. Igen nagytömegű vízzel olthatok, de célszerűbb lapáttal száraz homokos ládába ásni őket. A gyújtóbomba okozta tűz vízzel oltható. A foszforokozta égési sebeket nátriumcarbonat-oldattal kell lemosni, utána bórkenőccsel vagy vazelinnel bekent ruhával lefödni és bekötöni. A légi támadást megelőzően a közvilágítás kikapcsolandó, gondoskodni kell arról, hogy a lakások is elsötétíttessenek, nemcsak a városokban, hanem a falvakban és telepeken is. Ez fontos még abban az esetben is, ha közvetlen támadás veszélye nem fenyeget, mert megtörténhetik, hogy az ellenséges repülők csak azért gyújtogatnak, hogy visszarepülésük irányát megjelöljék. Minden szükséges védelmi rendszabálynak és kötelező előírásnak életbeléptetése az Országos Légvédelmi Parancsnokság dolga békében és háborúban egyaránt. Bizonyos vé-

demi törekvések foganatosítása már a béke éveiben elkerülhetetlen, ezek megtartása felett a közigazgatási hatóságok kötelesek öröködni.

Magyarországon az elmúlt esztendőben 8369 tüzeset fordult elő, a tűz pusztításának 12.300 épület esett áldozatul s a tűz által okozott kár 11,804.000 pengő értékű volt. Szükségtelen külön hangsúlyozni, hogy ezen az összegben nagyméretű védelmi átalakításokat lehetne létesíten, amelyek a tűzbiztosítást és katasztrófa esetén a fél és a biztosítótársaságok között esetlegesen felmerülő, sok huzavonával járó tárgyalásokat elkerülhetővé teszik. Új építkezéseknél az a csekély költségdóbblet, melyet a tűzbiztonsági építkezés megkíván, bőven megtérül néhány esztendő alatt a biztosítási illeték megtakarításával.

Légvédelem szempontjából a távolabbi jövőben szükséges és megvalósítandó követelmények: a városok lehető decentralizálása, ilyen módon a tűzcélok széttolása és a támadó fél tevékenységének megnehezítése. Fásítás és parkozás által az ellenséges megfigyelők felderítésének akadályozása. Fontosabb épületeknek (gyárak, raktárak, iskolák, kórházak, katonai és polgári hivatalok stb.) erősen szétszórt településben történő építése. A tanyatelepülés, mely a magyar gazdasági és művelődési életnek egyik legnehezebben megoldható problémája, ebből a szempontból általában előnyös.

Gyújtótámadások a kenyérmövények érése idején is veszélyeztethetik az ország területét s néhány gyújtóbombával nagy kiterjedésű terület termése pusztítható el, ami az elkövetkező időkre valószínűségi éhínséget jelenthet az egyébként is sokat sanyargatott lakosságnak. Célszerű a nagyterjedésű gabonaföldeknek védelme, az uralkodó szél irányában vagy sakktablaserűen futó árkokkal és földhányásokkal. Terjedelmes erdőségek 20—30 méter szélességű nyílt sávokkal és földhányásokkal védhetők, erdőkben, de egybeült is kerülendő a kivágott és feldarabolt fa összehalmozása.

A gyújtóbombák elleni védekezés a légvédelemnek csak egy része. De ezen a téren is, vagy talán itt leginkább, múlhatatlan kötelesség a nép felvilágosítása, kioktatása, a hivatásos tűzoltóság modernizálása, a házi tűzoltóság megszervezése és felszerelése és a fenyegető veszedelemmel szemben a védelmi lehetőségek megismertetése. Amint láthattuk, a tűzvédelem nem megvalósíthatatlan probléma, sőt kellő építkezés mellett csaknem teljes biztonságot nyújt, amit nem állíthatunk a gázvédelemről, még kevésbé a légvédelem egyéb részéről. De bizonyos az, hogy a legnagyobb anyagi áldozatokat kívánó építkezési átalakítások létesítése is csak félmunka, ha nem áll tisztán mindenki előtt a veszély nagysága és a védekezési lehetőségek sokfélesége. Ezt a felvilágosító és oktató munkát meg kell kezdeni már az elemi iskolában, részletesebben kidolgozni a közép- és felsőfokú intézetekben. De mulaszthatatlanul szükséges a társadalom legszélesebb rétegeiben is elterjeszteni előadásokkal, filmekkel, gyakorlatokkal, felvilágosító iratokkal azokat az ismereteket, melyeknek birtokában a nagyközönség kellő értékre tudja leszállítani azokat az aggodalmakat, melyek ma a jövőt nagyon sokszor túlságosan sötét színekkel ábrázolják.

MOHAY ÁDÁM

TÍZ ÉV AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG ÉLÉN

APRILIS 1-ÉN tizedik évfordulója annak, hogy a Romániai Országos Magyar Párt élére dr. gróf Bethlen György került.

Az erdélyi magyarság, amelynek egyetlen politikai szerve ez a párt, nincsen ünneplő kedvében, nem hangos szavakban, pohárköszöntőkben ünnepli vezérét ez alkalommal, hanem e népközösség minden becsületes tagja lelkében érzi azt az elismerést, amellyel annak tartozik, aki az elmúlt keserves tíz éven át e nemzetkisebbség sorsáért felelősséget vállalt.

A trianoni szerződés aláírása után Erdélyben is megindult a népi szervezkedés. Eleinte a Magyar Szövetség keretében, amikor pedig ezt a kormányhatalom feloszlatta, két külön pártban.

Ennek a kettősségnek hátrányait felismerően 1922. év végén alakult meg az egységes Magyar Párt, amely elnökül Jósika Sámuel bárót, a régi magyar közéletnek ezt a kiválóságát választotta. Rövidesen bekövetkezett halála után Ugrón István, a volt Monarchia egykori rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere került az elnöki székbe.

Az első években a magyarság politikai szervezete parlamenti képvisellel alig rendelkezett, hiszen a közel kétmilliónyi magyarság a kamarába csak három férfit küldhetett.

Azok a választási eszközök, amelyeket az akkor uralmon lévő liberális kormány is használt, kilátást sem nyújtottak arra, hogy a magyar nemzetkisebbségnek, legalább megközelítően, megfelelő értékes parlamenti képvisellete lehessen. Pedig úgy éreztük, hogy kisebbségi életünk kérdéseit, felfogásunkat és sérelmeinket fel kell tárnunk az ország színe előtt, hiszen a román közélet vezető tényezői között szinte túlnyomó többségben voltak azok, akiknek a kisebbségi kérdésekről és Erdély tényleges helyzetéről fogalmuk sem volt. Ezért, amikor 1923 őszén Goga Octavian, a neves román író, aki ma a leggyűlölködőbb álláspontra helyezkedik a kisebbségekkel szemben, csúcsai kastélyába, Ady Endre egykori otthonába hívta meg a Magyar Párt néhány vezéregyenységét és az ezekkel folytatott tanácskozás 1923 október 23-án az úgynevezett csúcsai paktum megkötéséhez vezetett: ez a pártvezetőségben reményt ébresztett, hogy ha az Avarescu tábornok és Goga által vezetett úgynevezett Néppárt kormányra kerül, a Magyar Párt részére is lehetővé válik, hogy megfelelő parlamenti képviselőhöz jut és a legégetőbb nemzeti sérelmek orvoslást nyernek.

Ez a kormányrajutás azonban jó ideig késett. 1925 Őszén a hatalom birtokosa még mindig a liberális párt volt, amely elérkezettnek látta az időt, hogy végre-valahára a községekben és városokban az önkormányzati életet megindítsa, ezért a képviselőtestületek választását elrendelte.

A Magyar Párt vezetői jól tudták, hogy ha ezeknél a választásoknál is a kormányhatalom ellen veszik fel a harcot, ugyanolyan eredményhez jutnak, mint az általános képviselőválasztásoknál, micrtis elfogadták a kormányzó pártnak javaslatát, amely szerint a két párt közös választási lajstromokat állít.

Ezen elhatározásnak magátólértetődő folyamánya: a megkötött csúcsai paktum felbontása, 1926 február i-én megtörtént. A községi választások eredménye kielégítő volt. Ma egyik súlyos panaszunk hiányoznék, ha a városi és községi képviselőtestületekben annyi szavunk volna, mint amennyit ez a választás biztosított. Am alig telt el a képviselőtestületek megalakulása után néhány hét és 1926 március 30-án a liberális Brătianu kormányt az Avarescu—Goga kormánya váltotta fel.

Április i-én a Magyar Pártot az a meglepetés érte, hogy nagyon tisztelt és szeretett elnöke lemondását jelentette be és a párt vezetését ideiglenesen gróf Bethlen György alelnökre bízta.

Égészen bizonyos, hogy azt a politikai érzékenységet, amely Ugrón Istvánnak ebben a tényében megnyilatkozott, nem sokan értették a román közéletben. Nem értették micrt veszi magára a csúcsai paktum felmondásának felelősségét, holott ez az egész pártvezetőség egyhangú akaratából történt. Lehet, hogy Goga Octavian, aki ismerte a magyar közélet finomságait, megértette ezt az elhatározást és ezért, amikor Bethlen György gróf ugyanazok révén, akik a csúcsai paktumot létrehozták, tőle az általános választásokra vonatkozó felvilágosítást kért, ajánlatot kapott arra, hogy ezeknél a kormányzó-párt és a Magyar Párt választási kartellel vegyen részt.

Ez a megállapodás juttatta a Magyar Pártot megfelelő képviselőtársakhoz a törvényhozásban, tizenöt helyhez a kamarában és tizenkettőhöz a szenátusban.

A tavasznak ezek a napjai tehát nemcsak Bethlen György gróf vezetésének, de a párt jelentőséges parlamenti működésének is tizedik évfordulóját hozták reánk.

TÖBBSÉGI népeknél, a kormányhatalom boldog birtokosainál, a tíz évi évfordulón ünnepelni szokás, dicshimnuszokat zengeni és érdemeket felsorolni.

A kisebbségi nemzetek vezetői meglepedhetnek azzal, ha keserves szolgálataik után a távolabb állók megértik helyzetüket és ezzel a megértéssel foglalnak állást a bírálatokkal szemben. Nem ünnepelhetünk és még kevésbbé dicsekedhetünk.

A kisebbségek vezetői közül aki bármilyen eredménnyel kérkedni mege abban a politikai légkörben, amelyben ma Európa úgyszólván minden kisebbsége él, nemzetárulást követne el, hiszen céltáblát mutatna a sovén többségnek ahhoz, hogy hol és mit kell még támadnia és lerontania.

De sajnos, Európában aligha akadhat nemzetkisebbség, amely valódi eredményekre hivatkozhat. Egy évtizeddel ezelőtt úgylátszott, hogy az esztóniai német kisebbség az, amely irigylésreemeltő eredményhez jutott, kultúr-autonómiája megszervezésével. Ma ez a kisebbség is áldozatául esik a többségi nép sovinizmusának.

De ha nem ünnepelhetünk és dicsekedhetünk, legalább védekezhessünk azokkal a bírálatokkal és vádakkal szemben, amelyek a jóhiszeműek részéről hangzanak felénk.

Ezek szerint a Magyar Párt vezetői a tömeg lelkében a jövőt illetőleg ábrándképeket hagytak, a tömegeket passzivitásra vezették, de rezisztenciára nem edzették, a parlamentben nem voltunk eléggé érelyesek, mások szerint túlságosan azok voltunk, panaszainkat nem terjesztettük kellő számban a Népszövetség elé, mások szerint ezekkel a panaszokkal a román közvéleményt magunk ellen zúdítottuk, nem érintkeztünk eléggé a néppel és szervezkedésünk csak a felső keretek kicpitéséből állott, és elhanyagoltuk népünk gazdasági megszervezését és megerősítését.

Való igaz, hogy különösen az impérium változását követő első években sokan voltak a magyar kisebbség tagjai között, akik ábrándképekben éltek, akik a maguk gazdasági helyzetének megfelelő rendezését is elhanyagolták, mert helyzetüket időlegesnek és rövid időn belül megváltozandónak vélték.

Nem hiszem, hogy a Magyar Párt komoly vezetői közül egyetlen egy is akadt, aki ezekhez az ábrándképekhez egyetlen megnyilatkozással színt adott. Ellenkezőleg, sokszor elkedvetlenítettük tömegeinket azzal a józanságunkkal, amellyel a jövőbe néztünk és amelynek mind gyakrabban kifejezést adtunk. De hányszor esett meg velünk, hogy azok, akiket figyelmeztettünk, az éter hullámaira hivatkoztak, amelyek biztatásának a mi szavunknál jobban hittek. És hányszor esett meg velünk, hogy éppen ezért a józanságunkért majdnem nemzetárulónak minősítettek, mert nyíltan hirdettük, hogy mi csak a nemzetközi szerződésben biztosított jogainkért küzdünk.

Ugyanennyire jogosulatlan az a szemrehányás is, hogy a magyar tömegeket csak passzivitásra vezettük, de rezisztenciára nem edzettük.

Amint előbb említettem, 1926-ban választási kartellre léptünk az akkor kormányra jutott Averescu—Goga-féle néppárttal, hogy végre-
valahára parlamenti képviselőhöz jussunk és így magunkat az ország színe előtt megismertessük. Ettől kezdve öt általános képviselőválasztásra szólítottuk a Magyar Párt tömegeit. És éppen Bethlen György gróf volt az, aki minden választás előtt minden olyan törekvés elől elzárkózott, amely a pártnak a könnyű mandátumszerzést biztosíthatta, mert meggyőződése szerint — és ez mindig a pártvezetőség igen nagy többségének felfogása is volt — a képviselőválasztások küzdelmei edzhetik meg nemzeti öntudatukban és kitartásukban a tömegek becsületes tagjait.

Hogy az 1928. évi, Maniu Gyula miniszterelnök által elrendelt választásokon kívül a többi négy választási küzdelem mit jelentett a párt vezetőinek és a tagozatok derék szervezeteinek, azt mindenki tudhatja, aki ezeknek a választásoknak eszközeivel csak némiképp is

ismerős. Négy általános választáson a hatalom ellen állítottuk síkra tömegeinket akkor, amikor a német testvérkisebbség mind a négy választáson a kormány lajstromán nyert mandátumot, lett-légyen az nemzeti-parasztpárti, Iorga-párti, vagy liberális.

Ha van pártvezér, aki törvényes harcra edzette a maga híveit, úgy ez kétségtelenül Bethlen György gróf elnök.

Törvényes harcot mondunk, mert bírálóinkról nem tételezzük fel, hogy azt kívánják: vezessük a szuronyoknak tömegeinket és szegessük meg velük állampolgári kötelezettségeiket.

SOKSZOR FOGLALKOZTATTA a pártvezetőséget az a kérdés, vajjon a bukaresti parlament légkörében nem volna-e helyes, ha parlamenti csoportunk csak elvi jelentőségű deklarációkat tenne az ország színe előtt és a törvényalkotás munkájában komoly részt nem venne, mert ez a munkásságunk eredményre nem vezet. Mindig úgy határozunk, hogy azt a sok keserűséget, amelyet a parlamentáris szereplésünk eredménytelensége nekünk juttat, el kell szenvednünk és lehetőleg minden egyes törvényjavaslatnál álláspontunkat kifejezésre kell hoznunk mégpedig úgy, hogy minden javaslatnak igazságos bírálói legyünk, a javaslatokat ne az ellenzékieskedés szemszögéből, hanem az általános gazdasági és népünk politikai érdekeinek szempontjából ítéljük meg. Ennek az elhatározásunknak eredménye, hogy még olyan törvényjavaslatoknál is, mint amilyenek a postai clearing- és csekk-forgalom bevezetésére, az építkezésre, a békebeli osztrák-magyar állampapírok rendezésére, a gabonaneműek standardozására, a leu stabilizációjára, az állami javak kezelésére, a bányászatra, a metylalkoholra, stb. vonatkoztak, értékes és szakszerű felszólalásaink hangzottak el. És, hogy ezek értékét és szakszerűségét nemcsak mi állapítottuk meg, azt mi sem igazolja jobban, minthogy a néhány nap előtt lefolyt közigazgatási vitában Luca miniszter elismerte, hogy az ilyen szakkérdésekkel leginkább foglalkozó Gyárfás Elemér „nemcsak a kisebbségieknek, hanem az egész román parlamentnek egyik legkiválóbb tagja“.

Aktív részvételünk a törvényalkotásban valóban nem hozza meg nekünk azt, hogy azokat a törvényjavaslatokat, amelyek egyenesen nemzeti jogainkat sértik, felszólalásaink következtében félre teszik vagy módosítják. Ilyeneknél eredményt a legritkábban és csak részletkérdéseiméi értünk el. De törvényhozóink száz és száz olyan módosítását fogadták el a bizottságok, amelyek elfogadása nélkül a törvények végrehajtása népünkre még súlyosabb következményekkel járt volna.

Ha valaki fáradtságot venne magának ahhoz, hogy összehasonlítsa a magyar parlamenti élet bármely évtizedében a román nemzeti képviselők szereplését a mi parlamenti csoportunk szereplésével, akkor — ha ezt tárgyilagosan tenné — a mienket mindenképpen értékesebbnek minősítené. Egyre azonban sohasem vállalkoztak törvényhozóink, arra, hogy az országház falai között olyan durván sértsék meg a többségi nemzetet, mint azt például annak idején Vaida-Voevod Sándor a magyar képviselőházban tette. Mert ez nemcsak kiválasztottaink ízlésével és egész életfelfogásával ellenkezik, de mert népünk

érdekeinek képviselésével is összeegyeztethetlenné tartjuk, hogy a két nemzet között gyűlöletet szítsunk.

Mi többre tartjuk, ha — amint az a legutóbbi napokban is Wilier Józseffel történt — az elnöki székéből nem megrovás hangzik a szónok felé, hanem annak megállapítása, hogy „a ripszt elegáns volt“.

Sajnos az elismerésnek ilyen szavai az elkeseredett nagy tömegek tagjai előtt a törvényhozókat nem teszik olyan népszerűekké, mint az olyan sértő szókimondások, amelyekkel a Vaida-Voevod Sándorok éltek. A magyar tömegek is bizonyára hangosabban tapsolnának pártunk képviselőinek, ha azok botrányhősökké válnának és így hívnák magukra a figyelmet. Az ilyen népszerűsége törvényhozóink sohasem pályáztak, éppen annak a tömegnek érdekében, amely az ilyenéit gyakran lelkesül.

Nem akartak és nem akarnak erkölcsi jogcímet adni a hatalom kezelőinek ahhoz, hogy az ilyen viselkedésre való hivatkozással tagadják meg az előterjesztett sérelmek meghallgatását. De mert törvényhozóinkat ez a szempont vezeti, valóban meglephette őket Titulescu külügyminiszter legutóbbi támadása. De az illetet is nyugodtan tudomásul kell venniük, abban a meggyőződésben, hogy a külügyminiszter izgalmát nem Bethlen Györgynek szavai, hanem kétségtelenül az ország határain kívül történt események okozták. Mert hiszen annak megemlézése, hogy „a vallás megváltoztatására való kényszerítés esetei elszigeteltnek nem nevezhetők“, talán még sem hozhatja olyan hangulatba az európai hírű külügyminisztert, mint amilyenbe azon az emlékezetes december 3-iki ülésen jutott.

A külügyminiszternek ezzel a támadásával kapcsolatosan térhetünk át bírálóinknak azokra a megállapításaira, amelyek népszövetségi panaszainkkal kapcsolatosak.

Amint már említettük, némelyek szerint ezek a panaszok arra jók, hogy a román közvélemény ellenszenvét magunkra zúdítsuk, mert hiszen eredményt úgy sem értünk el, mások szerint nagyon is takarékoskodunk a panaszok felsorakoztatásával.

Évek során át nem nyúltunk a népszövetségi panaszok fegyveréhez. Megkíséreltünk minden lehetőt, hogy ezt elkerülhessük, de amikor egyrészt a magyar telepések tizenhat hold földjéből sok helyen kilencet, sőt tizenkettőt vetek el agrárreform címén és amikor felekezeti oktatásunk végveszélybe jutott, nem állhattunk ellen tömegeink követeléseinek, hogy ezeket az ügyeket a Nemzetek Szövetsége elé vigyük. És valóban csodálatos, hogy Titulescu külügyminiszterünket mennyire cserbenhagyta emlékezőtehetsége, amikor az előbb említett izgatott hangulatában Bethlen György felé kiáltott, „ha valami panaszuk van, menjenek Genfbe, de ott sohasem adtak önöknek igazat“. Hiszen éppen ő volt az, aki például a telepések panaszának tárgyalásakor bejelentette, hogy ezeknek a megállapított kisajátítási összegzen felül most már a román kormány még külön hétszáz ezer arany frank kártérítést is ad. Ha figyelembe vesszük, hogy ennek a kártérítésnek az egyes telepésekre jutó része körülbelül ugyanannyi volt, mint amennyit eredetileg kisajátítási árként megállapítottak és azt, hogy a Genfben

megajánlott összeget a telepesek készpénzben néhány héten belül megkapták, a kisajátítási eljárás folyamán megállapított összeg fejében járó értékpapirosokhoz pedig némelyek még a mai napig sem jutottak, vagy azokat meglehetősen elértéktelenedetten csak rövid idő előtt szerezheték meg, akkor talán mégsem állítható, hogy panaszaink teljesen eredménytelenek voltak.

Sajnos, abban a zűrzavarban, amelyben ma Európa él, a Népszövetségnek azokban a válságos óráiban, amelyekben léte vagy nem léte forog kockán, sok reményt a Népszövetséghez juttatott panaszokhoz nem fűzhetünk. És ha mégis minden törvényes eszköz igénybevételének eredménytelensége után odamegyünk, sohasem vezetnek azok a melléggondolatok, amelyeket a román közélet annyszor szemünkre vet, hanem csak népi jogunk megvédésének szent kötelessége.

BE KELL ÖSMERNÜNK, hogy bírálóink akkor tapintanak eleve-nünkre, amikor szemrehányással illemez azért, mert népünk gazdasági megszervezéséről mindeztideig kellőképpen nem gondoskodtunk. Kétségtelen, hogy akik az e téren tapasztaltakat megfigyelik, jól tennék, ha néhány évtizeddel hátrább is néznének.

A világháború előtt, a XX-ik század elején megláthatnák például a Székelyföldi Kirendeltséget, amely a magyar kormány megbízásából, annak teljes támogatásával sietett a székelység közgazdasági helyzetének megjavítására, e nép gazdasági megszervezésére. Eredménye pedig szánalmasan kevés volt. Jól tennék, ha elolvassák Bethlen István grófnak: „A magyar birtok pusztulása Erdélyben“ című művét. Vájjon a tárgyilagos bíráló ezek után nem venné-e észre, hogy hihetetlenül nagy feladat elé állított végzetünk, amikor azt kívánta tőlünk, hogy ott, ahol az államhatalom teljes támogatásával rendelkező szervezet eredményt felmutatni nem tudott, mi egy a magyar kisebbség életerejét megtörni szándékolt agrárreform után, egy az egész világot kétségbeejtő gazdasági krízisben és az államhatalom minden támogatása nélkül népünket gazdaságilag tökéletesen megszervezzük és megerősítsük.

Az elméletek légiüres tereiben, vagy a fiatalságnak akadályokat nem ismerő illúziói közt papiroson sokkal könnyebb ezt a szervezetet kicpíteni vagy ennek hiányát bírálni, mint azt a valóságban életre kelteni.

Amit pedig ezen a téren tényleg tettünk, azzal kérkednünk az eredmény veszélyeztetése nélkül nem lehet.

Azt is férfiasan beösmérhetjük, hogy a pártvezetés munkájában többet tehattünk volna, mert kétségtelen, hogy azon tagozataink mellett, melyekben lüktető pártérettel a nagy tömegek a vezetőkkel állandó kapcsolatban vannak, akadnak olyanok, amelyekben azt elérni csak tökéletlenebbül sikerült. Ne felejtjük azonban, hogy a párttagozatok kicpítésének sokszor igen nagy nehézségei vannak. Ezeket a nehézségeket különösen ott észlelhetjük, ahol a magyarság nagyobb tömegekben él együtt és ahol éppen a hatóságoknak sokszor túlbuzgó közegei minden megmozdulásban irredentát látnak. Az ilyen helyeken szinte népünk zaklatását vonja maga után a fokozottabb pártszervezési munka.

A pártszervezés és a néppel való nem elégséges érintkezés hiányaira utalásnál azok járnak leghelyesebb úton, akik szerint a pártvezetés a fiatalok munkásságát mindezideig kellőleg igénybe nem vette. Éppen ezért a vezetők komoly elhatározása, hogy ezen a helyzeten mielőbb változtassanak.

Akik azonban csak általánosságban vádolják a Magyar Párt szervezetét és vezetését, azoknak figyelmébe ajánlnók azt a körülményt, is, hogy az utolsó öt év alatt Romániában meghasonlott a liberális párt, az Averescu—Goga néppártja, a Maniu vezette nemzeti parasztpárt, szörnyű szakadék támadt a német népközösségen belül és csak egyetlen tekintélyes párt maradt a belső meghasonlástól mentes: a Bethlen György gróf vezetése alatt álló Magyar Párt.

BÍRÁLÓINK MINDEN VÁDJÁVAL szemben csak egy-két érvet sorakoztattunk fel. Nem mintha a többi hiányozna. De ezek felsorakoztatását szükségesnek tartottuk akkor, amikor az anyaország felől olyan hangokat hallunk, amelyek már az erdélyi magyarság lélekharangjának hangjait jelenthetik.

Mi, akik a párt élén állunk és ezek között elsősorban Bethlen György gróf, edzettebb, erősebb idegekkel rendelkezünk. Tudjuk, hogy súlyos küzdelemben állunk, melyben a dolgok természete szerint nagy veszteségeink voltak és lesznek, de kétségbe nem esünk és munkánkban lankadatlanul reméljük a megértéshez vezető szebb és boldogabb jövőt.

JAKABFFY ELEMÉR

NÉMETH LÁSZLÓ ÉS AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG

NÉMETH LÁSZLÓ néhány barátjával a nyáron beutazta Romániát. Hajón lement a Regátba, megfordult Bukarestben és Konstanzában és onnan jött át Erdélybe, ahol meglátogatta Brassót, Sepsiszentgyörgyöt, Udvarhelyt, Marosvásárhelyt és Kolozsvárt. "Útjáról a Tanúban egy útirajzot írt: Magyarok Romániában címmel. E beszámolóról megjegyzéseinket két gondolatsorban mondjuk el; egyiket Németh Lászlóhoz fűzzük, a másikat az erdélyi magyarsághoz.

Németh László a mai fiatal írónemzedék legtehetségesebb, legtanultabb és legjobb író tagja. Szellemét két ellentétes, nála rendkívüli méretű adomány feszültsége jellemzi. Az első ethoszának szenvedélyes forrósága, amellyel minden kérdést egzisztenciális kérdésnek érez s életét hősieles elszántsággal felteszi reá. A másik ismereteinek hihetetlen szélessége, mélysége és hideg tárgyilagossága. Az izzó mag körül áttekinthetetlen szövevényben rendezkedik el a logikai gyémánt-hálózat. Ez a két ellentétes elem rendkívüli feszültséget támaszt benne, ami abban mutatkozik meg, hogy egyrészt minden új prófétai magatartása érdekében tudományos ismereteit átszervezi és meglepő nagy anyaggal kiegészíti, másrészt e nagy értelmi munka közben az izzó góc lassankint kihűl, mire az egész gondolati építmény összeomlik. Ezért ő az új tanítások embere és szakadatlan csalódások szenvedője. Látomások és felébredések, nagy álmok és kiábrándulások ütemében lüktet sorsának belső tragikumára.

Most ismét ez történt meg vele. Ütrakelt azzal, hogy legújabb szenvedélyét, a Duna-gondolatot hirdesse, megpróbálja és előbbre vigye. Evégből meg akarta nézni a román lelket, látni akarta az erdélyi magyarságot s előre posztulálta, hogy az erdélyi magyarság biztos híd lesz a Duna-gondolat két főpillérének: a magyar és a román népnek összekapcsolására. Ez olyan tiszta és világos gondolat, amilyen tiszta és világos a geográfiai képe: a Duna középső és alsó folyásánál levő két nagy síkság egymásra utalt népét egybe fonja és összekapcsolja Erdély, ahol a román és a magyar népet ezerszázados együttélésben nőtette össze a történelem. De útja alatt nem volt ideje tanulmányt végezni, hanem impressziókat gyűjtött s ezek arról beszéltek, hogy a románnak eszeágában sincs a dunai gondolat; a duna-tiszaközi magyarság önnön bűneiben vész el s az erdélyi magyarság aranyhídja csak álmom, helyén pusztuló, elkorhadó facölöpök emelkednek ki a mindent

elmosó új történelem özönvizéből. Hozzájárult ehhez az, hogy Romániában egy mérhetetlen gazdag néptelevény szinte vad életerejét érezte meg, viszont Erdélyben csak egy legázolt, szótalan, betokozódott, lárvaszerű magyarságot látott; hazulról pedig keserű csalódások tudatalatti undorát vitte magával. Útja sietős, fárasztó volt, nem volt ereje a mélységekbe leszállani s a látszatokat ellenőrizni; tudományos munka helyett hangulatok lettek úrrá felette s lassan elzáruló figyelme önnön líraiságának mélységeibe zuhant. Ezért bekövetkezett a nagy összeomlás, amely maga alá temette a dunai gondolat tündéralmát. Ha Romániában ideje lett volna az egész ország lelki és erkölcsi alkatát megvizsgálni, ha Erdélyből módja lett volna a lárvaszerű külszín alatt a visszahúzó élet forróságát és mélységét megmérni, ha szabadon érvényesülhetett volna intelligenciájának átható fénye és logikai biztonsága; ha lelke mélyét nem lepte volna be keserű kiábrándulások lepedéke: Németh László romániai útja új üzenetet és új látásokat hozhatott volna. De így elkiáltotta a keserű jajsztót: magyarság és halál egyet jelent.

Németh László szempontjából nem az a fő dolog, hogy ez az állítás igaz-e vagy nem, hanem az, hogy a fiatal nemzedék legkomolyabb, legkülönb és legmagyarabb szívű írója ezt a rettenetes kiábrándulást csakugyan átélte. Minél inkább meg vagyok győződve állításának tárgyi tévedéséről, annál emberibb részvételt gondolok reá.

Az erdélyi magyarság könnyen túléli ezt a megállapítást. Gyors volt a diagnózis, zaklatott volt az orvos lelke, túlságosan is szerette páciensét, ezért mondotta ki a sötét ítéletet. A beteg pedig hallgatott és mosolygott s erejét mi sem mutatja jobban, mint hogy ő vigasztalja doktorát. Az erdélyi magyarság éppen úgy nem halt meg, mint ahogy nem halt meg az a protestantizmus, amelyre Németh László szintén halálos ítéletet mondott, két templomi impresszió alapján, melyek közül az egyiket gyerekkorában Szilasbalháson élte át, a másikat pedig most, tíz-húsz év múlva egyik kalotaszegi templomban. Közül pedig sohasem találkozott vele.

Németh László összehasonlította a románság és a magyarság életerejét úgy, amint ez a két tárgy egy átfutó utasra impresszióvá válhatik. A románságnak nem igen volt történelmi osztálya, csak egy sokszázados, dús televényű parasztsága. Hirtelen, máról-holnapra, nem a maga erejéből, hanem a szerencse kedvezéséből Európa egyik leggazdagabb országában lett úrrá. Máról-holnapra tropikus erővel tört fel belőle egy új értelmiség, amely az állam adóbevételeit tetemesen felülhaladó illegitim jövedelemből úgy meghízott, mint egy pióca a friss emberi véren. Ezzel hasonlította össze azt a magyarságot, amely az utolsó időkben nagyrészt felépítvény volt: arisztokraták, zsentrik, hivatalnokok és lateinerek osztálya, mely az összeomlásban semmivé vált s az egész erdélyi társadalom gótikájából nem maradt egyéb meg, csak a fundamentum: a nép. Ha az erdélyi magyar paraszt életerejét, intelligenciáját, szívósságát és ellenállóképességét hasonlította volna össze a román parasztségével, ezt a keserű csalódást nem érezte volna.

Másodszor, ha számbavette volna, hogy a románságnak művelődési szervezetét, nemzetnevelő tényezőinek sokféleségét az erdélyi

magyarság egyetlen népszervezetével és utolsó művelődési intézményeivel: az egyházakkal hasonlíthatja össze s azt kérdezte volna, hogy az arányok számbavételével melyik végez heroikusabb s nagyobb munkát: megint nem érte volna ez a rettentő csalódás. De meg se kísérelte megnézni azt a munkát, amely az egyház keretein belül elrejtve folyik, hanem az egészet mintegy élősi maradékot legfőbb tehertételül állította be a veszteség számlára. Ha meglátta volna, hogy az egész erdélyi magyar művelődés tulajdonképpen egyházi művelődés, nem követte volna el az „egyvidejűség anakronizmusát” * * azzal, hogy egy amerikai méretű kibontakozással szemben a századokkal visszاسülyesztett magyar művelődést egyenlő mértékkel és a versenyképesség igényével mérje. Fecskefészket és barokkpalotát nem szabad egymással mérni. A magyar és a román néperő és művelődés térben egymás mellett él ugyan, de fejlődéstörténet szerint különböző időben. Egyik a történelmi kor legelején, a másik teljes kifejlődése után leszorítva és erőszakkal elnyomorítva egy merőben új történelmi életforma kezdő utait keresve. Ha valahol térben egymás mellé teszem a májust és a decembert, kétségtelen dolog, hogy kétségbeejtő lesz az összehasonlítás a decemberre nézve. De ha számbaveszem az idői különbséget, tudnom kell, hogy májusra december következik éppen úgy, mint a decemberre május. Az, ami nem látszik, még nem bizonyos, hogy nincs s a decemberi fák gyökerébe, törzsébe, ágaiba elbújva egy új tavasz keresi a maga életformáit.

Az erdélyi magyarságot csak a saját sorsán át szabad nézni. Hem szabad sem Magyarországon, sem Románián keresztül nézni, mert más síkban fekszik a léte. Erdélyben azt kell nézni, hogy az ottani magyarság miképpen tudja megőrizni a hagyományok élő emlékeit. Azt kell keresni, micsoda ellenálló erőt tud kifejteni átalakító hatásokkal szemben, mennyire marad meg elszegényedve, műveltségéből kivetkezettve a magyar fajiság szubstanciája, az az életcsira, amelynek hadművelleti mozdulata, hogy a föld alá bújjon, mert csírázni akar és merőben új tenyészetre indul. Azt kell nézni, miképpen létesül az egész népben gazdasági, társadalmi, erkölcsi és szellemi összefüggés. Igaz-e, hogy egy élő szövedék, amelyet akárhol érintek, az egész reagál rá s amelyet nem lehet addig elpusztítani, amíg ez az összefüggés erkölcsi és politikai valóság. Azt kell nézni, miképpen tudja kormányozni, nevelni, védeni és érvényesíteni magát s mennyi benne az önmagáért való felelősségnek, a reávaró hivatásnak, saját értékének és életképességének az öntudata. Az erdélyi magyarság, amely láthatatlan valóság, félig a föld alatt, félig a fellegek felett van elrejtve, mert f a j és h i t, nép és gondolat. A faj a hitből él, a hit a fajtát tartja s ezért legnagyobb szolgálatot az teszi neki, aki önmagába vetett hitét, életakarátát, közösségtudatát erősíti és az Amor Fatit fokozza benne. A Németh László írása nem ezt tette s ezért az erdélyi magyarság életrejének legbiztosabb próbaköve, hogy ez sem ártott neki.

RAVASZ LÁSZLÓ

STOJADINOVIC ÚJ UTAKON

Jugoszlávia belpolitikai élete 1938 szept. 1. és 1936 febr. 29 között; kormánykiegészítés; a parlamenti ellenzék szervezkedése; a kormány veresége az elnökválasztáson; a radikálisok ellenzéke lépése; kormányválság; obstrukció; elnöki erőszak; az ellenzék kivonul; a horvát kérdés; Macek és szerb szövetségesei; új horvát sérelmek; Jovanovic Dragoljub; a vajdasági front; a gazdasági helyzet romlása; szlovén és muzulmán elégedetlenség; boris kilátások.

A STOJADINOVIC-KORMÁNY a politikai reformok elhalasztásával a taktikai mesterkedések játéklabdájává tette a délszláv politikai életet, írtuk a Magyar Szemle 1935 novemberi számában. Ez a jóslatunk éppen úgy bevált, mint az is, hogy az 1935 augusztus 24-én végrehajtott kormányrekonstrukció nem oldotta meg a kormányválságot.

Egyelőre ugyan csak a kormány kiegészítésére került sor. A helyreállított postaügyi tárcát a bosnyák szerb Dr. Kaludjeriöc Brana képviselő kapta meg, míg a szlovén Dr. Krek Miho, Roroáecnek egy a parlamenten kívülálló híve, tárcanélküli miniszterré lett (1935 szept. 1). Ezzel azonban nem szűnt meg sem az a tény, hogy augusztus 24-én a kormány elvesztette parlamenti többségét, sem a régi radikálisok elégedetlensége, mely az egész rendszert felfordulással fenyegette. Az első veszélyt a kormány elodázta azzal, hogy folytonos ígéretése ellenére egész október 20-ig nem hívta össze a skupstinát. Akkor az alkotmány szerint össze kell ülnie a törvényhozásnak. A radikálisok elégedetlensége még nem robbant ki, a kormány tehát azt remélte, valahogyan csak leszereli.

A PARLAMENTI ELLENZÉK e tények ismeretében a nyár és az ősz folyamán erősen szervezkedett. Az integrális délszlávok, a Szlovéniában fekvő Pohorjén tartott konferenciájukról elnevezett pohordk, arra törekedtek, hogy a Jestic bukása után frakciókra bomlott diktatúrásokat egyesítsék, a reformokat elgáncsolják, Stojadinoviót lemondásra kényszerítsék. Hogy mögöttük a választóknak igen csekély száma áll, azt jól tudták, de úgy érezték, hogy Stojadinovic már nem tud Jestic parlamentjéből kiszabadulni. Ha tehát sikerül ott egységes ellenzékot teremteniük, akkor a premier előbb-utóbb kapitulálni lesz kénytelen. A kormányból kivált miniszterek közül Auer és Stefanovic a pohorcikhoz csatlakozott.

A pohorciknak nem sikerült október 20-áig a parlamenti ellenzékot egy pártban egyesíteniük, de sikerült őket a kormány ellen egységesen felsorakoztatniok. Az elnökválasztás, a kormányra nézve kínos vereséggel végződött. A skupstina 370 képviselője közül 313 nyújtotta be mandátumát. Ezek közül 311 vett részt a szavazáson. Az ellenzék jelöltje, Óiric Stevan, az eddigi elnök, 171 szavazatot kapott, a kormánypárt jelöltje Komnenovic miniszter 136-ot, Hristic képviselő meg 4

szavazatot. Az alelnökök is az ellenzék soraiból kerültek ki. A szenátusban a kormány nem is mert jelölni. Az eddigi ellenzéki elnököt, Dr. Tomasic Ljubomirt 79 szavazattal választották meg, míg 12 szavazólap üresen maradt. Az alelnökök is a régi ellenzékiek maradtak.

Ha nem is az oktrojált alkotmány paragrafusai, de mindenesetre a parlamentarizmus szelleme szerint e leszavaztatás után a kormánynak két dolog között kellett volna választania: vagy lemondania, vagy a parlamentet feloszlatnia. Ha lemond, az új premiernek parlamenti szokás szerint a többség soraiból kellett volna kikérülnie. Ez a diktatúra felé való közeledést jelentette volna. Ha a skupstinát feloszlatja, az érvényben lévő választójoggal a pohorcikat és társaikat ugyan megsemmisíti, de többséget nem ő, hanem Maöök és szövetségesei kaptak volna. A szenátushoz meg nem lehetett volna nyúlni, hiszen ez az alkotmány szerint három évenként felében automatikusan újul meg. Maöök annak idején választójogi oktrojt ajánlott Pál hercegnek. Ezzel a szenátust ki lehetett volna végezni. A kormány nem nyúlhatott ehhez az eszközhöz, mert akkor a szenátusban is Maöökék kerültek volna többségbe. A kormány tehát kijelentette, hogy az elnökség kérdése a pártok dolga, őt nem érdekli és egy felsüléssel gazdagabban a helyén maradt.

Hogy a parlamenttel dolgozni tudjon, megalakította a radikális-egyesülés képviselő-klubját és ebbe válogatás nélkül mindenkit befogadott. A diktatúra levitézlett bajnokainak egy része látva, hogy a kormánybuktatás nem sikerült, a klubba való belépéssel próbálta becses személyét a jövő parlamentjébe átmenteni. November közepén, mikor végre megválasztották a parlamenti bizottságokat, a képviselő-klubnak 137 tagja volt, de a klubon kívül az ú. n. skupstinai többséghez még 37 képviselő csatlakozott. Ez együtt 174 szavazat lett volna 139 ellenzékiével szemben. Hogy miként jött létre ez a többség, arra élénk fényt vet az a 15.000 dinár, melyet Milutinovic Milenko képviselő a premier elé dobott azt állítva, hogy szavazataért küldte neki. A többség hamarosan megbízhatatlannak mutatkozott. A költségvetési bizottság választásánál a kormánylista 158, az ellenzéki 147 szavazatot kapott, úgy, hogy a kormánypártnak a bizottságban egy főnyi többsége (16:15) lett. A többi bizottságban is ugyanilyen volt az arány. A szenátus bizottságaiba az ellenzéki többség önként bevett néhány kormánypárti szenátort.

A kormány a bizottságok megválasztása után egyáltalán nem foglalkoztatta a parlamentet. A lappangó radikális elégedetlenség kezdett akúttá válni. Régóta lehetett érezni, hogy a radikális párt vezetősége, az ú. n. főválasztmány, elégedetlen a kormánnyal. Pašić utóda a pártelnökségben, az agg Stanojevic Aca, mintha kezdettől fogva nem bízott volna a premierben. A reformok halogatását helytelenítette, mert ez meghosszabbította a Jefic-parlament életét, melyben a radikálisoknak igen csekély befolyásuk volt, hiszen a választáskor passzivitásba léptek. Helytelenítette ez eljárást azért is, mert a horvátok bizalmatlanságát egyre fokozta. A radikális főválasztmány egyes kiküldöttei ismételten érintkezésbe léptek a parasztdemokrata-koalíció (Macek és Pribicevic hívei) tagjaival, tehát igen jól voltak informálva a horvát hangulatról. A főválasztmány hívei a radikális-egyesülésben sem vet-

tek egész lélekkel részt, mert érezniök kellett, hogy Szerbiában csúszik ki alóluk a talaj. Az ellenzéki szerb földművespárt erősen hódított a radikális választók között. Végleg kiclezte a helyzetet a radikális-egyesülés képviselő-klubjának megalakítása. Stanojevicéknak látniök kellett, hogy a diktatúra alatt a főválasztmányhoz hűteleenné vált radikálisok ismét politikai súlyra tettek szert, míg a diktatúrát végigküzdött hívek mandátum híján továbbra is ki voltak szorítva a politikai életből.

November végén a főválasztmány és a premier már hosszú és viharos tárgyalásokat folytattak egymással. December elején a főválasztmány egyes hívei kiléptek a kormánypartból. December közepén hosszú audienciákon jelentek meg Pál hercegnél a kormány és a főválasztmány egyes tagjai. December 18-án Stanojevic egy röplapon nyíltan a kormány ellen fordult és ezt a röplapot Ifkovic, a kormánypart főtitkára, de a főválasztmány híve, szétküldte az összes pártszervezeteknek. A kormány erről állítólag csak december 21-én vett tudomást. A röplapot elkoboztatta, Ifkovic hivatalában rendőri vizsgálatot tartott és főtitkári állásától elmozdította. Erre Stanojevic felszólította Bobicot és Komnenovicot, akiket annak idején ő delegált a kormányba, tegyék le tárcáikat. Ez megtörtént. A kormány azonban egyelőre felülkerekedett. A nagyon feszült külpolitikai helyzet nem engedett meg egy mélyreható belpolitikai válságot. Stanojevicék győzelme szinte megoldhatatlan válságba döntötte volna az országot. A parlamentet fel kellett volna oszlatni és senki sem tudta, hogy a választások eredménye micsoda új káoszt teremt. Stojadinovic a két lemondott miniszter helyébe december 22-én szociálpolitikai és testnevelési miniszterré a szerb Cvetkovic DragiSát, a kormánypartí képviselő-klub elnökét, középítészeti miniszterré az ó-katholikus vallású horvát Közül Markót, a Jefic-kormány egyik felrobbantóját nevezte ki.

PYRRHUSI GYŐZELEMNÉL nem mondható egyébnek ez a kormányrekonstrukció. A szerb radikális párt volt az a szikla, melyre Stojadinovic új pártját felépíteni akarta. Ami a radikális pártban igazi érték, az azok a férfiak, akik közel tíz éven át (1926 április 8—1935 június 24) túrték a hatalom üldözését, a diktatúra terrorát, de nem hódoltak be: a főválasztmány és hívei. Stojadinovic most kirúgta maga alól a sziklát, ami helyzetét teljesen bizonytalanná tette. Jefic parlamentjében persze a radikálisok szavazatai nem sokat jelentettek, de annál többet az országban. Ezzel az utolsó nagy szerbiai párt útjai is elváltak a kormányétól, ami Stojadinovic választási kilátásait igen kedvezőtlenekké tette és a parlamenti ellenzékét felbátorította, hiszen nem kellett félnie a parlament feloszlásától.

A kormányajtó nagy diadalként ünnepelte, hogy a radikálisok kilépése után Ciric Stevan, a ház elnöke, belépett a kormánypartba. Mintha észre sem vették volna azt az indokolást, amivel ezt az elnök tette. A radikális-egyesülés, mondotta Oiric, azzá a nagy nemzeti párttá alakult, melyet előbb Uzunovic, azután Jefic próbált megeremteni. A premier a május 5-1 választásokból kikerült skupstináról elismerte, hogy a nemzeti akaratot fejezi ki. Tehát minden szerbnek támogatnia kell a kormányt!

Amint a parlament összeült, — a két karácsony és újév miatt ez csak egy hónap múlva következett el, — kiderült, hogy Oiriccel és Kozullal rossz fogást csinált a kormány. Az ellenzék azt követelte, hogy Ciric tegye le az elnöki méltóságot, melyre ők választották meg, óiric vonakodására technikai obstrukció tört ki, mely több napon át szakadatlan botránysorozattá tette az üléseket. Végül is elnapolták a házat. Ellenben összehívták a költségvetés tárgyalására a pénzügyi bizottságot. Ennek elnöke eddig Közül volt. Mint miniszternek le kellett mondania az elnökségről. A bizottság ellenzéki tagjai titkos szavazással kívánták betölteni az elnökséget. Ebbe a bizottság kormánypárti tagjai nem akartak belemenni és hosszabb vitatkozás után kivonultak. A magára maradt ellenzék elnökké Dimitrijevic Mitát választotta, aki ugyan a kormánypárt tagja volt, de az ellenzékkel tartott, alelnökké meg Gavrilovic Ottó ellenzékit tették meg. A bizottság február 6-án 16:15 arányban elvetette a költségvetést.

Február elején a skupstina újra összeült. Az ellenzék folytatta az obstrukciót. Mivel Oiric elnöklése alatt az ellenzék nem volt hajlandó tárgyalni, az ellenzékinek maradt Markic Franjo alelnök vezette a skupstina üléseit, Oiric a kormány rendelkezésére bocsátotta állását. A kormány hajlandó volt elejteni, ha az egész elnökség lemond. Ebbe az ellenzék nem ment bele. Erre új elnapolások következtek. A kormánypárt eközben Dimitrijevic Mitát és négy más engedetlen képviselőt kizárta soraiból. Dimitrijevic elnöklete alatt a pénzügyi bizottság új obstrukciós taktikához folyamodott. Nem tett jelentést a plénumnak, hanem az általánosságban elvetett költségvetést részletes tárgyalás alá vette. Mivel a kormánypártnak ekkor 160 tagja volt és még 17 a skuptinai többséghez tartozó képviselő támogatta, mindenképpen sürgette a pénzügyi bizottság jelentésének beterjesztését, de a plénumban az ellenzék obstrukciója miatt nem lehetett határozatot hozni.

Oiric tehát erőszakhoz folyamodott. A február 18-i ülés jegyzőkönyve szerint a skupstina arra kötelezte a pénzügyi bizottságot, hogy három nap alatt tegyen jelentést a plénumnak. A bizottság nem engedelmeskedett, hanem tárgyalt tovább, nagy ovációt rendezve Zivkovic tábornok hadügyminiszternek, aki eléggé nyíltan szemben áll a premier-vel. A február 25-én újra összeült plénumban az ellenzék a jegyzőkönyv meghamisításával vádolta meg az elnököt és a ház tisztviselői is kijelentették, hogy a február 18-i szavazásról nincs tudomásuk. A többség mégis hitelesítette a jegyzőkönyvet. Az egyre viharosabbá váló ülésen Milovanovic Dragila ellenzéki képviselő detektíveteket vett észre a gyorsírók asztalánál. Az egyikre rávetette magát és két revolvért vett ki a zsebéből. Erre az egész ellenzék kivonult.

Másnap a többség a pénzügyi bizottság kisebbségének jelentése alapján tárgyalás alá vette a költségvetést. Erre az ellenzék kijelentette, hogy a költségvetés tárgyalásán nem vesz részt. Egy február utolsó napjaiban megalakult tíz tagból álló „ellenzéki“ párt, az ú. n. Nemzeti Paraszt-Klub azonban bent maradt a házban. A csonka skupstina egy nap alatt általánosságban letárgyalta és 169:10 arányban megszavazta a költségvetést.

A HORVÁT KÉRDÉS áll változatlanul az ország érdeklődésének homlokterében. A polgárság nagyon jól tudja, hogy a jelenlegi parlamentben történő dolgoknak efemer jelentőségük van. Hiszen alig áll valaki a szenátor és a képviselő urak mögött. A parlamentet bojkottáló ellenzék az, amely tömegekkel rendelkezik és Jugoszlávia jövőjét az határozza meg, lehet-e és hogyan megoldani a horvát kérdést.

A horvát nemzet vezére a Daily Telegraph november 11-i számában nyilatkozott arról, mi a horvát követelések minimuma. Macek szerint Jugoszláviának hat-hét részből álló államszövetséggé kell átalakulnia. Közös maradna a külügy, a hadügy és a pénzügy, de a közös hadügyminiszter alatt külön horvát hadsereg legyen. Minden más ügy a tagállamok kompetenciájába tartozzék és a központi parlament a tagállamok törvényhozásainak delegáltjaiból álljon.

Nem vonjuk kétségbe, hogy Macek e felfogása a horvát tömegek álláspontjához képest még mindig igen mérsékelt, de az is bizonyos, hogy nem kap olyan szerb pártot, amely hasonló kívánságokat magáévá tenne. Hol állanak e követelésektől még Macek legközelebbi fegyvertársai, Pribicevic hívei, a horvátországi szerbek is, pedig ezek elvileg legalább magukévá tették a federációt! A legőszintébb szerb válasz e követelésekre Jefticé volt: soha! ezek a múlt szerencsétlen eszméi! (Obzor 1936 január 28.). Macek szerb szövetségesei azonban tudják azt, hogy a horvát kérdést valahogyan meg kell oldani. Azt is tudják, hogy egyelőre nem tudnak Macek nélkül uralomra jutni. Kerestetik tehát egy formula, mellyel Macek elvileg megmaradhasson a maga álláspontján, tényleg pedig egy Belgrád számára elfogadható megoldást tegyen magáévá.

Dr. Grol Milan volt miniszter, a demokrata párt ideológusa, októberben úgy ítélte meg a helyzetet, hogy ha a parlamenten kívüli ellenzék egységes párttá alakul, átveheti a kormányt és feloszlathatja a parlamentet. Decemberben Gavrilovic Milan szerb földművespárti politikus azt mondta, hogy a horvát kérdés megoldásával az államot erősíteni akarják és nem gyöngíteni. Éppen ezért azt hiszi, hogy Macek federációs terve inkább taktikai lépés. Grol ugyanakkor azt hirdette, hogy nem külön federalista és külön unitarista frontot kell csinálni, hanem fogjanak össze a demokrácia hívei a terroristák ellen. A demokraták közlönye, a Narod december 10-én kifejti, hogy fantasztikus tartományi követelések helyett egy a legközelebbi jövőben megvalósítható programúiban kell megegyezni. Majd pedig Grol az összetett állam közelebről meg nem határozott gondolatát szedte elő. Elfogad egy 4—10 tartományból álló államot, de hálam sem akar semmiféle törzsi megoldásról. (Szóval külön horvát tartományokról, vagy Jugoszlávián belül egy külön Horvátországról!) Tartományi autonómiákról lehet szó, de az államnak nemzetközi és gazdasági egységnek kell maradnia. Az év végén Davidovic, Grol és Markovic Boza különböző fogalmazásban azt hirdetik, hogy előbb a szociális és a gazdasági bajokat kell orvosolni, aztán kerülhet a sor a horvát kérdésre. Mikor a parlamenti obstrukció kitört, a Politika felszólította a nagy pártok vezetőit, köztük Maceket is, alakítsanak koalíciós kormányt és a választások után a függő kérdéseket fokozatosan oldják meg. A Politika azt hitte, meg-

találta a formulát, de csalódott. Macek következetesen hallgatott. Sajtója még következetesebben mondta valamennyi ajánlatra: nem, nem és nem!

A horvátok régóta tisztában vannak Belgráddal. Sem Stojadinovic rendszere, sem a szerb ellenzék ez ajánlatai nem voltak alkalmasak a bizalom felkeltésére. A horvát sajtó elkezdte ismét leleplezgetni, miként valósul meg a gyakorlatban a szerbek által folyton hangoztatott egyenlőség. Mikor a belgrádi kikötő kicpítésére no milliót irányzott elő a költségvetés, rámutattak, hogy a 386 adriai kikötőre Jugoszlávia fennállása óta összesen sem fordítottak 40 millió dinárt. Belgrádban valamennyi bíróság számára egy új hatalmas központi palota épül, ellenben Zágrábban a bíróságok lehetetlenül vannak elhelyezve. A ragúzai köztársaság állami levéltárát Ausztria a béke értelmében régen kiadta Jugoszláviának és a levéltár most is a Kir. Szerb Tud. Akadémia pincéjében hever. Jellachich Anka grófnő ezer holdnyi birtokát a zágrábi Horvát Maticára hagyta, de a szávai báni kormány önhatalmúlag ráült a birtokra és a Matica egy krajcárt sem kap a jövedelemből. Az új költségvetésben a belgrádi egyetem építkezésére 21 millió, a laibachicra 7-5 millió, a zágrábicra 2.5 millió dinár van felvéve ugyanakkor, mikor a zágrábi egyetem szükséglete 50 millió volna. A belgrádi egyetem új állatorvosi fakultást kap, a zágrábi régi állatorvosi fakultást mesterségesen elsorvasztják. A zágrábi egyetem fűtés és világítás híján heteken át be van zárva, szemináriumai, intézeti dotáció hiánya miatt alig tudnak működni. A 12 állami színház közül csak a zágrábinak horvát az igazgatója. Ennek a színháznak állami segítséget évről-évre lejjebb szállítják, sőt a zágrábi mozgósínházakra kivetett ú. n. színházi dinárt, melyből egy millió dinár évi jövedelme volna a színháznak, az Állami Jelzálog Bank öt évre lefoglalta! Vasútépítésre eddig az állam 3*5 milliárd dinárt költött. Ebből Szerbiára 3*1 milliárd esik. A sarajevói Országos Múzeum, melyre méltán büszke lehet a volt Monarchia, évi ötezer dinárt kap vásárlásra, úgy, hogy az osztályok még az új szakirodalmat sem szerezhetik meg. Négy osztály custos nélkül áll és a tudományos succrescentiáról senki sem gondoskodik. íme, pár hónap sajtójából a legkirívóbb szemelvények!

A horvát közhangulatot jellemzi az, hogy mikor Perovic Ivó régens meg akarta látogatni a zágrábi egyetemet, az ifjúság megszállta az épületet, kitűzte a horvát zászlót és a régenst nem engedte be. Azután Macek háza elé vonultak és a horvát nemzet vezérét ünnepelték.

A PARLAMENTEN KÍVÜLI SZERB ELLENZÉK kénytelen volt megnyugodni Macek álláspontjában, hogy ő nem pártvezér, hanem egy nemzeti mozgalom vezére. Taktikai együttműködésre hajlandó a szerb ellenzéki pártokkal, de senkihez nem köti le magát. Ha szabad választásokból kialakul egy szerb többség, azzal tárgyalni fog a horvát kérdés megoldásáról. Egyelőre, úgy látszik, január elején létre jött Macek és szerb szövetségesei között valami olyan megegyezés, mint a múlt tavasszal: választás esetén közös lista, közös program nélkül.

Macek szerb szövetségesei különben egymással nincsenek nagy egyetértésben. A demokraták és a földművespártiak, hol szorosabb

koalícióról tárgyalnak, hol kölcsönösen tagadják egymás létjogosultságát. Különösen sok bajt csinál Dr. Jovanovic Dragoljub, a diktatúra által elmozdított belgrádi egyetemi tanár, földművespárti képviselő. A demokraták már nem is állanak vele szóba, a földművespárt vezére, Dr. Jovanovic Joca, meg nem mai megrendszabályozni. Az ex-professzor mind Macek, mind a kormány irányában önálló politikát folytat. Azt hirdeti, hogy egy általános délszláv parasztpártot kell csinálni s akkor meglesz a szerb-horvát megegyezés. Külön tárgyalgat Macekkel, aki, úgy látszik, alkalmas személynek tartja a szerbiai zavar növelésére és ezért nem dezavualja merész kijelentéseit. Jovanovic Dragoljub a demagógia minden eszközét felhasználja és sokszor egyenesen bolszevista tanokat hirdet. Emellett a két párt-rendszer elfogadásával, a szociális és gazdasági kérdések elsőségének hirdetésével a kormányt támogatja. Mikor a parlamenti ellenzék kivonult a skupStinából, ezt keményen elítélte. Már gyanúba is vették, hogy titokban a kormány szolgálatában áll. Politikailag kiforratlan ember benyomását teszi, aki az adott kaotikus viszonyok között végzetes szerepet játszhatik, de hamarosan le is járhatja magát.

Davidovic, a két Jovanovic és Stojadinovic ezer ellentétük dacára egy pontban találkoznak: a magyar szempontból annyira érdekes vajdasági mozgalom elítélésében. Szeptember elején a vajdasági politikusok egy jelentékeny csoportja külön „frontot” alakított. A front élére Dr. Boákovic Duda állott és nyíltan hirdette, hogy Belgrad gazdasági kifosztása és politikai elnyomása ellen a Vajdaság lakosságának nemzeti különbség nélkül össze kell fognia. A nagytekintélyű újvidéki szerb kultúregylet, a Szerb Matica, is helyesli a mozgalmat, mert a vajdaságiak a maguk urai akarnak lenni. Nem akarnak ugyan elszakadni Belgrádtól, de vallják, hogy van külön vajdasági tartományi öntudat (pokrajinska svijest). Boškovic szervezetének vezérkarába bevette a kisebbségek képviselőit is: a magyar Dr. Nagy Ivánt, a német Dr. Schlachter Ádámot és a tót Dr. Buljik Jankót. Pancsován külön lapot indított Vojvodjanin (A vajdasági) címen. Macek kezdetől fogva a legjobb viszonyban van a vajdasági fronttal, míg a szerb pártok vezetői ismételten, de eredménytelenül eltöltötték e szervezkedést.

A kormányból való kilépésük óta féligmeddig a parlamenten kívüli ellenzékhez tartoznak a szerb radikálisok is. A skupStinában ugyan február közepe óta van egy hat-tagú radikális-klub, melynek egyebek közt tagja Dimitrijevic Mita, a pénzügyi bizottság elnöke, de ez a kis klub nem sokat jelent. Stanojevic híveinek nagy része formálisan nem lépett ki a radikális-egyesülésből. Várnak a pártkongresszusra, ott akarnak robbantani. Azonban külön népgyűléseket tartanak és ezeken kíméletlenül támadják a kormányt, ellenben kímélik KoroSecet és Spahót. Követelik a politikai reformok sürgős megvalósítását és a horvát kérdés megoldását. Mind a szerb ellenzékkel, mind Macekkel felvették az érintkezést, de végleges döntés a radikális párt magatartásában a radikális-egyesülés párt-kongresszusa előtt nem várható.

A gazdasági helyzet fokozódó romlása az ország ellenzéki hangulatát az ellenzéki pártok minden agitációjánál jobban növeli.

A kormány október 1-én a tisztviselői fizetéseket átlagban 7%-kal redukálta. Ez a mindig odiózus rendszabály nagy visszatetszést keltett az országban. Erre a kormány az alsóbb tisztviselői kategóriáknak revíziót ígért, ami nem növelte a tekintélyét. A gazdaadósságok kérdését az október 5-i kormányrendelet szabályozta. Akiknek birtoka 20%-ig van megterhelve, azok 12 év alatt 4.5% kamat mellett törlesztettek. Akiknek terhei 20—50%-ra rúgnak, azok kérhetik terheik csökkentését, a kamatnak 2.5%-ra való leszállítását és az amortizációnak 25 évre való felosztását. Akiknek terhei az 50%-ot meghaladják, kérhetik terhüknek 50%-ra való leszállítását, azután az előbbi csoport kedvezményeiben részesülnek. A hitelezőket az állam kártalanítja. A kormány eddig nem vallotta be, hogy ezzel a rendelettel mekkora teher szakadt az állam nyakára, de hogy a teher igen súlyos lesz, azt mindenki tudja.

Az Olaszország ellen életbe léptetett szankciók Jugoszláviát igen súlyosan érintették. Fakivitelének 60%-a Itáliába irányul. Boszniában és Szlovéniában a nagy fakitermelő vállalatok azonnal teljes válságba kerültek és ezen máig a kormány nem tudott segíteni. A kereskedelmi miniszter évi 800 millió dinárra becsüli azt a veszteséget, mely Jugoszláviát ilymódon érte, amiből az angolok nyújtotta különféle kedvezmények 100 millió dinárt pótolnak. 1936 elején a kormány 500 millió dinár kincstári jegyet bocsátott forgalomba, melyeket 1940 december 31-ig kell bevonni. Erre az infláció és a devalváció híre terjedt el. Az előbbi ellen a belgrádi Bank-egylet elnöke igen erélyesen tiltakozott. Az utóbbi hírt Közül miniszter egy Szabadkán tartott szerfelett laikus beszéde megerősítette. Minden tartozás 50%-os leszállítását helyezte kilátásba. Az obstruáló ellenzék erre egy ilyen értelmű kormányrendelet kibocsátását követelte. Közül, talán az obstrukció ellensúlyozására, jónak látta részt venni az adósok egy gyűlésén, mely követelte valamennyi adósság egyenletes leszállítását.

Mindez közrejátszott abban, hogy február 3-án Belgrádban és más városokban a betevők megrohanták a bankokat és tömegesen vették ki betétjeiket, attól tartva, hogy a kormány ezeket le akarja foglalni. A kormány megnyugtató nyilatkozatai nem tudták a kedélyeket megnyugtanni, miután a belpolitikai feszültség a kormány helyzetét amúgy is labilissá tette.

A RADIKÁLIS-EGYESÜLÉS pártjának kohézióját nemcsak a radikálisok ellenzéki mozgalma gyöngíti, hanem a szlovén és a muzulmán számon is ingadozás észlelhető. KoroSec egy november végén Laibachban tartott beszédében nyíltan beismerte, hogy a radikális-egyesülés pártjának szervezése igen lassan halad. Persze, ha ez az egész országra vonatkozott is, KoroSec elsősorban Szlovéniára gondolt. Itt először különböző macekiánus frakciók alakultak, melyek az ősz elején Dr. Kukovec Vjekoslav volt miniszter vezetése alatt „Szlovén parasztmunkás mozgalom“ néven egyesültek és Laibachban Slobodna Zemlja (Szabad föld) címen lapot indítottak. Hogy ez a mozgalom nem gyökértelen, azt eléggé elárulják KoroSecék megújuló támadásai a szervezkedés ellen. Később azonban KoroSec táborában is elégedetlenség

jelentkezett. A diktatúra törvényét az elemi- és a középiskolai tankönyvek imifikálásáról a közoktatásügyi miniszter végre akarja hajtani. Ez annyit tesz, hogy most már nemcsak a horvátokat, hanem a szlovéneket is szerb tankönyvekkel fogják boldogítani, ami annál kellemetlenebb, mert a szlovén nyelv a horvátici és szerbtől lényegesen különbözik. Ez ellen a szlovének pártkülönbség nélkül tiltakoztak és a tiltakozásban KoroSec lapja a Slovenec járt elől. Február végén a helyzet e kérdésben annyira kiclesedett, hogy a miniszterelnök kénytelen volt miniszterét dezavualni és reparációt ígérni. Ez a mozgalom KoroSec egy hívét, Kulovec volt minisztert arra bírta, hogy szlovén-horvát közleledést sürgessen, mire a Slovenec is kijelentette, hogy a horvát kérdés megoldása a kormányprogramul alfája és ómegája. Belgrád és Laibach ellentéteinek más jelei is mutatkoznak. A drávai banátus (Szlovénia) megtagadta KoroSec volt szlovén klerikális pártja 1929-ben elkobzott vagyonának kiszolgáltatását a jelenlegi kormánypárt számára. KoroSec keresztény szocialista híveinek lapja, a Delavska Pravica (Munkásjog) meg kifejtette, hogy a szlovén keresztény szocialisták nem tartoznak csatlakozni a kormánypárthoz. Csatlakozhatnak más párthoz is. (Értsd: Maöekhez.) A Slovenec legújában a centralizmus ellen ír és azt hirdeti, hogy semmiféle délszláv retortában sem lehet a szerbekből, horvátokból és szlovénekből mesterséges délszláv homunculusokat gyártani.

KoroSec sokkal ravaszabb politikus, semhogy addig szakítson Stojadinovicéál, amíg hatalmon van. De ha bukóban lesz, a kis ujját sem fogja érte megmozdítani. És addig is óvatosan építi a hidakat Maöek és Stanojevic felé.

A muzulmánok kormánypárti részében türelmetlenség jelentkezett az egyházi autonómia életbeléptetésének halogatása miatt. A múlt évi költségvetés felhatalmazta a kormányt, hogy ezt rendeletileg szabályozza. Az idő haladt és a muzulmán egyház nyakára tett diktatúrasok változatlanul ott ültek állásaikban. Végre a február 28-i minisztertanács kiadta az autonómiát szabályozó rendeletet. Ettől függetlenül azonban a muzulmán választók jelentékeny része a nagy mecénás, Mesic Adem aga, vezetése alatt Zágráb felé orientálódik. Ha Spaho nem tud új sikereket felmutatni, az „osztrák-bérenc“ Mesic aga veszedelmeztetni fogja a muzulmánok között 1918 óta rendíthetetlennek látszó politikai vezérszerepét.

A KIBONTAKOZÁS ÚTJÁT megtalálni ma nehezebb, mint valaha. A kormány a költségvetést most már nagyobb nehézségek nélkül tető alá hozza. Ezzel egy évre biztosítva van az államháztartás és a köz-kormányzat külső rendje. A politikai reformok rendeleti úton való életbeléptetésére a költségvetés új felhatalmazást fog adni a kormánynak. A reformokat állítólag még a nyár előtt meghozza a kormány, de a skupstina hamaros feloszlatása nem valószínű, mert a kormány, mióta a parlamenten kívüli ellenzékkel és a radikálisokkal elrontotta a dolgát, majdnem annyira Jefic parlamentjéhez kötötte a sorsát, mint a diktatúras ellenzék. A kormánylapok már is azt írják, hogy a jelenlegi parlament tovább marad együtt, mint azt sokan még nem régen is gondolták.

Persze a parlamentben lesznek ezután is bajok, de ezek a kormányra nézve csak akkor válnának veszélyesekké, ha Macek és szerb szövetségesei bemutatnák mandátumaikat. Ez Maceknél kizárt dolognak mondható, a szerb ellenzéknél sem valószínű. Egy-két szakadár meg nem változtat a helyzeten. Az országban a bajok annál inkább fognak növekedni, minél tovább ül együtt Jeftic parlamentje. Jugoszlávia krónikus belpolitikai válsága 1935 folyamán ismételt az enyhülés tüneteit mutatta. Az új esztendő megint a válság kiélesedésének jegyében indult meg. Ez az államellenes és szeparatista irányok malmára hajtja a vizet.

BAJZA JÓZSEF

FIGYELŐ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Locarno német felmondását a francia-orosz szerződés létrejötte; Hitler kül- és belpolitikai motívumai; francia-angol szerepcseré a Népszövetségben; az angol politika zavara az olaszellenes szankciók után; a háború kérdése. — Az olasz szankciók, Olaszország középeurópai jelentősége.

A VILÁGPOLITIKA forgószínpadán az a változás, amelyet legutóbbi szemlémben imminensnek jeleztem, korszakunkat jellemző gyorsasággal időközben be is következett. Sokan — még a párizsi és londoni legbeavatottabb körökben is — alig egy hónappal ezelőtt is valószínűtlennek ítélték, hogy Hitler Locamót már most felmondja és a rajnai katonamentesített zónába már most bevonuljon. A vélemény az volt, hogy Németország mai gazdasági és politikai helyzetében nem kockáztathatja meg azt az erőpróbát, amit egy önként vállalt szerződés egyoldalú hatálytalanítása jelentene. Nem kockáztathatja meg azt sem, hogy ennek következtében Angliát még jobban Franciaország karjaiba kényszerítse. A Führer és kancellár intuitív elhatározása halomra döntötte mindezeket a józan valószínűségi számításokat.

A német nép vezére azt találta, hogy ellenkezőleg ez a pillanat a legalkalmasabb a Németbirodalom szuverénitását korlátozó és ezzel egyenjogúsága hiányát legjobban kiemelő kényszerállapot megszüntetésére. A jelek szerint ennek a nagyhorderejű történelmi elhatározásnak, amelynek következményei legalább is beláthatatlanok, voltak külpolitikai, de egyenlő mértékben gazdasági, szociális és belpolitikai okai is. A francia kamara 1936 február 27-én hosszadalmas és részben kedvetlen hangú vita után 353 szavazattal 164 ellen ratifikálta a francia-orosz kölcsönös segélynyújtási egyezményt. Afelől, hogy a szenátus is nagy többséggel elfogadja ezt a paktumot, kétség sem lehetett. Ezzel egy ominózus jelentőségű diplomáciai akció nyert befejezést. Körülbelül négy évvel ezelőtt Herriot, a radikális párt lengyelelles és oroszbarát vezéré indította meg az orosz-francia közeledés politikáját. Barthou átvette és a leszerelési értekezlet kudarcra kapcsán tovább fejlesztette. Laval, aki meggyőződéses ellensége volt ennek az általa is veszélyesnek felismert akciónak, de aki örökölte elődjeitől és nem tudott ellenállni a radikális nyomásnak, kénytelen volt a megegyezést Moszkvában a múlt év májusában megkötni. Az elmúlt nyár folyamán mégegyszer megijedt e cselekedete következményeitől. De ennek eredménye csak az lett, hogy az egyezmény jogi struktúráját átalakították és a jogászok tanácsai szerint igyekeztek azt egyrészt a locamói egyezménnyel, másrészt a népszövetségi Egyezségokmánnyal olymódon összeegyeztetni, hogy jogilag ne merülhessen fel kifogás ellene. Az egyezmény aláírása, az a tény, hogy a locamói garans-hatalmak, Nagy-Britannia és Olaszország, annak idején nem emeltek kifogást ellene és végül mostani ratifikálása közel két évtizedes politikai hibaépületet tetőzött be. Ezt az épületet rúgta fel Hitler kétségtelenül kissé heves mozdulattal. Azonban Németország helyzetének veszélyességét a katonai szövetség jellegével bíró orosz-francia megegyezés következtében és a Führer e reakciójának jogosultságát történelmi tárgyilagossággal alig lehet kétségbe vonni.

Hitler már tavalyi május 21-i nagy beszédében jelezte, hogy a locarnói szerződést Németországra nézve kötelezőnek tekinti — mindaddig, míg a többi aláírók is tiszteletben tartják rendelkezéseit. Néhány nappal később memorandumban fejtette ki azokat az okokat, amelyek a német álláspont szerint a szovjet-francia szerződést Locamóval összeegyeztethetetlennek minősítik. A németek maguk is rámutatnak arra, hogy ezek az okok nem annyira szigorúan véve jogiak, mint inkább politikaiak és katonaiak. Azáltal ugyanis, hogy a locarnói rajnai paktum egyik aláírója — azaz Franciaország — a paktum létrejötte után egy a rajnai zónában nem érdekelt nagyhatalommal kölcsönös segélynyújtási egyezményt kötött, ennek a hatalomnak az akaratától, tehát Moszkvától, tette függővé azt, mikor és milyen körülmények közt lesz neki joga a másik rajnai nagyhatalmat, azaz Németországot megtámadni. (A francia-szovjet egyezmény szerint ugyanis, ha Németország és Oroszország között háború törne ki s a népszövetségi Tanács nem tudná egyhangú határozattal megállapítani, ki a támadó, Franciaországra száll vissza a támadó meghatározásának joga.) Berlieni vélemény szerint tehát ezzel Németország számára megszűnt az a garancia, amit Locarno neki nyújtott provokátlan megtámadtatása esetére a Rajnavidéken. Ha még tekintetbe vesszük, hogy Oroszország hasonló egyezményt kötött Csehszlovákiával, amivel, mint Berlin hangsúlyozza, a kommunista nagyhatalmat katonailag Németország határáig hozta, valóban nehéz fenntartani azt az állítást, hogy Locarno politikailag és katonailag még érvényben lett volna, vagy azt állítani, mintha az így kipuló rendszer nem fenyegetné bekerítéssel a Németbirodalmat. Ezt a körülményt kellett volna különösen a brit államférfiaknak felismerniök és a felismerés alapján Nagy-Britanniának mint locarnói kezes hatalomnak megakadályoznia a szerződés létrejöttét. Merem állítani, ha egyszer ennek a korszaknak történetét megírják, a brit külpolitika vezetőinek ezt a mulasztását fogják az utolsó év összes elkövetett hibái között leg súlyosabban ítélni és történelmi felelősségben ezért fogják a MacDonald—Simon—Baldwin—Eden politikai kombinációt elmarasztalni. Elvakítva az afrikai konfliktus által, amelybe a Britbirodalom nyilván nem teljesen végiggondoltan és erejével arányban nem álló lendülettel keveredett bele, úgy látszik a britek is elvesztették azt az érzéküket, amelyre különben a legbüszkébbek szoktak lenni, a szemmértéküket, az arányok iránti érzéket. Beengedni a szovjetet Európába, sőt arbiterré tenni Nyugat-Európa alapvető problémáiban csupán azért, hogy biztosítsák támogatását a magában is oly veszélyes szankciós politika érdekében, végzetes hiba volt, amelyért azok, akik elkövették, valahol felelni fognak, legalább is — ha lesz még ilyen: a történelem ítélőszéke előtt. De talán nincs kizárva az sem, hogy ha majd ez a válság elmúlt, a brit közvélemény maga is törvényt fog ülni azok felett, akik ebbe a helyzetbe belemaróvereztek az európai civilizáció vezető nagyhatalmát.

Külpolitikailag a francia-szovjet egyezmény ratifikálása tehát elegendő oknak látszott arra, hogy a németbirodalmi kormány bejelentse a locarnói egyezmény érvénytelenítése iránti igényét. Taktikailag meg azért látszott a pillanat alkalmasnak, mert az abesszin konfliktus következményei — a Népszövetség az olajszankció kimondása vagy ettől való megfutamodás előtt állott — megbontották a Tanács nagyhatalmainak egységét, így valószínű volt, hogy olyan fokú zavar követi a német lépést, amely időnyerést enged, tehát taktikai játékra alkalmas és megakadályozza, hogy bármelyik nagyhatalom — értsd Franciaországot — rögtön katonai ellenrendszabályokhoz nyúljon s ezzel kiprovokálja a háborút, amit pedig Hitler maga sem óhajt, a német hadvezetőség pedig egyenesen katasztrofálisnak tart. Annak viszont, hogy Hitler nem elégedett meg egyszerűen a Locarno

érvénytelenítésére irányuló lépéssel, hanem tovább ment és az egyoldalú érvénytelenítésből már le is vonta az egyoldalú konzekvenciákat, csak részben volt külpolitikai megfontolás az alapja. Különösen angol megfigyelők és politikusok szerint a gazdasági és belpolitikai helyzetben keresendő a főoka annak, hogy a Führer német csapatokat küldött be a Rajna vidékére. Winston Churchill szerint Németország a következő dilemma előtt áll: Ha a felfegyverkezést a mai mértékben folytatják, ez csődhez vezet; ha abbahagyják, a munkanélküliség óriási arányokban növekszik. A birodalom vezetőinek tehát választaniok kell egy belső vagy egy külső katasztrófa között. Ismerve Churchill németellenes gondolkozását, fejtegetéseit természetesen megfelelő óvatossággal kell fogadnunk. Annyi azonban valószínűnek látszik, hogy Hitlert a német szuverénitás teljességének a Rajna-vidékre való kiterjesztésében nemcsak az az indok vezette, hogy ha nem állítja Európát befejezett tények elé, soha többet hasonlóan előnyös helyzetre nem tud szert tenni. Vezette az is, hogy a német nép felé, amelynek a behozatali megszorítások következtében súlyos megróbáltatásokat kell elbírnia, lélektani gesztusra volt szüksége, hogy a nélkülözéseket lelkileg kibírhatóvá tegye. Vannak olyan hírek is, amelyek szerint a nemzeti szocialista párt radikális elemei körében növekszik az elkeseredés a Schacht-féle inkább kapitalistajellegű gazdasági és pénzügyi politika ellen. Van végre olyan vélemény is, amely szerint Hitler nagyszabású konstruktív javaslatai is Schacht befolyása alatt születtek. A birodalmi bank elnöke, aki tudvalevőleg egyben gazdasági miniszter is, rámutatott ugyanis arra, hogy a német gazdaság nem soká bírja a külföldi bojkott és a gazdasági izolálás politikáját, nem soká bírja külföldi hitel nélkül a növekvő investíciókat. Külföldi hitelt pedig csak akkor kaphat, ha a bízalom helyreállt. Hitlernek és a birodalmi kormánynak a célja tehát tényleg az lenne, hogy megindítsa a folyamatot Németország nemzetközi viszonylatainak békés kicpitésére.

A kérdés, amely felvetődik az, vajjon Locarno egyoldalú megsemmisítése és a Rajna vidékének katonai megszállása legalkalmasabb eszköz volt-e ennek az elérésére? A locamói szerződés 2. cikkelye szerint Franciaország, ha fenyegetve érezte magát „fegyveres erőknél a locamói zónában történt összevonása következtében“, rögtöni akcióra határozhatta volna el magát. Franciaország ezzel a joggal nem élt. Nyilván nemcsak azért, mert valóban nem akar háborút, hanem azért is, mert joggal tarthatott attól, hogy a locamói szerződést garantáló hatalmak — Nagy-Britannia és Olaszország — nem követnék a fegyveres beavatkozás útján s így Németországgal páros viaskodásba keveredett volna. Pedig tudnia kell, hogy a birodalom a védelemre mindenesetre hatalmasan fel van fegyverkezve. A francia kormány tehát igen éles nyilvános állásfoglalás mellett arra határozta magát, hogy a locamói szerződés 4. cikkelye alapján a népszövetségi Tanácshoz fordul, kéri a szerződés megszegésének megállapítását s azt, hogy a Tanács erről a megállapításról értesítse a locamói hatalmakat, hogy a szerződés alapján a Tanács ajánlatai értelmében cselekedjenek — azaz jöjjenek a megtámadott fél segítségére. Ez a tartalmában és céljában kissé bizonytalan javaslat — senki sem tudja, milyen rendszabályok alkalmazhatók az adott esetben — került egyrészt a locamói hatalmak párizsi illetve londoni értekezlete, másrészt az ennek nyomán nem Genfbe, hanem Londonba összehívott népszövetségi tanácsülés elé.

Annak, aki az utóbbi esztendő eseményeit figyelemmel kísérte, valóban isteni színjátékot jelentenek a locamói hatalmak és a népszövetségi Tanács zavaros megbeszélései, de méginkább a francia és az angol kormányoknak és a két ország közvéleményének teljesen megváltozott szempontjai. A világpolitikai revűszínpad elfordulása következtében nemcsak a szín változott

meg, nemcsak új főszereplő lépett színpadra — Németország Olaszország helyett mint vádlott —, hanem az egyes szereplők is elcserélték szerepkörüket. Ha a helyzet nem lenne komoran drámai, végtelen komikum anyagát lehetne ebben a színváltásban feltalálni. Az angolok hónapokon át keserű szemrehányást tettek francia barátjuknak, hogy, amikor ők — Anglia — végre belátták a szigorú jogi érvelés és álláspont helyességét nemzetközi kérdésekben és maradék nélkül érvényesíteni akarják a népszövetségi Egyezségokmányban leszögezett elveket, íme, ki akadályozza meg őket ezek logikus következményeinek levonásában? Ki más, mint a világ leglogikusabb és legszigorúbban jogászilag gondolkozó népe, a francia, amely az olasz-ethiopiai konfliktus kérdésében a politikai józanság és okosság, az érdekösszefüggések mérlegelése és az empirikus realizmus álláspontjára helyezkedett, holott erre eddig a briteknek volt egyedáruságuk. A franciák viszont annakidején arra is rámutattak, hogy nagyobb veszélyek fenyegethetik a békét és a Népszövetséget — Európában, mint Afrikában, tehát jobb lenne nem oda koncentrálni az erőket. És ezért — mondták — nem szabad kockára tenni ezeket a nagy érdekeket — bármennyire elítélendő lett legyen is Olaszország támadása Etiópia ellen — az Egyezségokmány meg nem alkuvóan szigorú alkalmazásával. A francia kormány ugyan nem ment el annyira, hogy megtagadta volna a népszövetségi Paktumból folyó kötelezettségeit — hiszen az angolok nem minden ravaszság nélkül azzal érveltek, hogy ők csak ki akarják próbálni a szankciós tervezet érvényesülését, hogy a Népszövetség alkalom adtán annál nagyobb súllyal léphessen fel Németország ellen —, de tény, hogy Laval lehetőleg halasztóan és lanyhán kezelte Franciaországnak eme kötelezettségeit. Az eredmény az volt, hogy ezzel a rugalmas politikával sikerült egy angol-olasz háborút megakadályozni, amely Franciaországot a legsúlyosabb dilemma elé állította volna. Közvéleménye megtagadta volna az Egyezségokmányból vagy egy francia-angol katonai megegyezésből folyó kötelezettségek teljesítését; nem lett volna hajlandó Olaszország ellen háborút viselni a Népszövetség érdekében, de még kevésbé egy nem európai félbarbár állam érdekében. De ezt az állásfoglalást, mint nem teljes szerződési hűséget, az angolok is megjegyezték maguknak, készülvén rá, hogy a kölcsönt hamarosan visszafizessék.

Közben a színpad elsőtétül és mi, álmétkodó nézők, azt látjuk, hogy a két protagonisták ismét elfoglalta régi helyét: Franciaország az egyik oldalon szigorú jogász logikával védi a szerződések szentségét és megbélyegezni, büntetni — szankciókat alkalmazni kíván. A másik oldalon a brit államférfiak és az egész brit közvélemény hirtelen szintén megtalálta régi liberális énjét. Megdöbönt, szinte fájdalmas csodálkozással tekintenek erre a kényelmetlenül logikus szankcionista Franciaországra, amely őket egy szerződés sztrikt értelmezése alapján éles állásfoglalásra akarja kényszeríteni — Németország ellen. Pedig, úgymond Eden és vele a többi szankcionista, Németország ugyan sajnálatos módon megsértette a locarnói egyezményt, de utóvégre érthető, hogy egy nagy nemzet nem tűrhette ... stb. A magyar olvasó előtt nem szükséges a békeszerződések elleni német állásfoglalásnak rokonszenves helyességét külön kifejteni.

Az angolok arra vetik a fősúlyt, hogy Hitler nagyszabású békeajánlatot tett, amellyel lelkiismeretes államférfiaknak foglalkozniuk kell, mert ez az utolsó reménysugár arra, hogy az európai békét új alapokon fel lehessen építeni. Szinte az a benyomása az embernek, aki az angol közvélemény kulisszatitkait némileg ismeri, mintha Nagy-Britannia fellélekzett volna Hitler váratlan cselekedete következtében, amely végleg ledöntötte a versaillesi szerződés általuk is gyűlölt épületét. Pillanatnyilag hajlandók elfelejteni azt is, hogy Hitler gyarmatokra is bejelentette Németország igényét s hogy ez első-

sorban a brit kolóniákra, illetve mandátum-területekre vonatkozik. Ma csak az újjáépítés lehetőségét látják és ebbe kapaszkodnak bele — el kell ismerünk — becsületesen és jóhiszeműnek. Kevésbé jóhiszeműnek lehetne tartani azt a mozzanatot, amely különösen Eden külügyminisztert befolyásolhatja a Németország felé mutatott tartózkodásban. Ahhoz, hogy akár a Locamo-csoport, akár a népszövetségi Tanács megfelelő eréllyel, súllyal és nyomatékkai léphessen fel a Németbirodalommal szemben, szükség van ugyanis Olaszország teljes és feltétlen támogatására. Már pedig ezt csak a szankciós rendszer feláldozásával és azzal lehet elérni, ha a fasiszta nagyhatalomnak szabadkezet adnak Afrikában. Valószínű, hogy a realista és empirikus angolok a múlt év sok „blunder”-je (talán baklövessel lehet magyarrá fordítani ezt a sokat kifejező angol szót) után már rájöttek ennek a szükségességére. Csak még nem akarják ezt a nyilvánosság előtt bevallani. Bármilyen nagy szolgálatot tett is az angol közvélemény felvilágosítása irányában Olaszország javára Hitler, a brit szemérmesség egy ilyen hirtelen változás bevallását még késleltetni szeretné. Tehát egyelőre inkább engedékeny Hitler felé, hogy ideje legyen színének és politikájának alapvető megváltoztatását befejezni.

Abban a percben, amikor Franciaország lemondott a rögtöni önségélyről, a közvetlen háború veszélye egyelőre elmúlt Európa feje felől. Tárgyalni lehetett és ma is: tárgyalni lehet. Vannak, akik a *zt* hiszik, hogy hosszú távon nincs remény a felgyülemlett európai konfliktus-anyagnak, elsősorban a német-francia hegemonia-küzdelemnek békés elintézésére. Vannak — és ide tartozik az angol közvélemény többsége —, akik Hitler kinyújtott békekezét meg akarják fogni, a Führert le akarják ültetni a tanácskozásszalhoz és azt remélik, hogy kölcsönös engedékenységgel fel lehet építeni az európai békét. Vannak viszont olyanok, akik az angol közvéleménynek és államférfiaknak ezt az állásfoglalását egyszerűen időnyerésnek tekintik. Nagy-Britannia ma nem elég erős arra, hogy megvívja a nagy háborút Németországgal, különösen a nagy légi háborút nem — s ezért tárgyalni akar mindaddig, amíg helyre nem hozza katonai rendszere hiányosságait. Aztán — ám legyen — ha nem lehet elkerülni, vívjuk meg a háborút, amelynek az eredménye nem kétséges: az európai civilizáció összeomlása. Melyik interpretációnak van igaza, azt ma nem lehet eldönteni. Legfeljebb a chance-okat lehet mérlegelni: hogyan aránylik a háború s a béke valószínűsége egymáshoz.

Mind a németek, mind a franciák megnehezítették, sőt valósággal lehetetlenné tették önmaguknak, hogy olyan engedményt tegyenek, amely a másikat megnyerhesse s tárgyalásokat lehetővé tegyen. A németek azzal, hogy bevonultak a zónába: csapatok kivonása vagy redukálása valamilyen hasonló értékű engedmény nélkül a vereséget jelentené számukra. A franciák azzal, hogy az első perctől kezdve leszögezték magukat amellelt, hogy nem tárgyalnak, amíg a németek ki nem vonják a csapatokat, mert befejezett tény nyomása alatt nem tárgyalhatnak. A francia nemzet felháborodása és talán félelme is oly mértékű, hogy képviselője az egész Népszövetség és az egész kollektív biztonsági rendszer felborításával fenyegetőzött arra az esetre, ha kívánságaiknak nem tesznek eleget, azaz nem követelik a status quo ante bizonyos mértékű helyreállítását. A habozó és ingadozó angoloknak, akiknek sikerült elérni azt, hogy Hitler elküldje képviselőjét Londonba, ezen a ponton végül engedniük kellett. A formula, amit találtak, első fogalmazásában elfogadhatatlannak látszik Németország számára. Azonban egy nagyon fontos eleme van: a hágai Nemzetközi Bíróság megkérdése afelől, vajjon a francia-szovjet-paktum megsértette-e a locamói szerződést s ennek következtében Németország felmentve érezhette-e magát locamói kötelezettségei alól; ez időt enged tárgyalásra.

Mínt hogy Németország nem hajlandó Hágához fordulni, itt legfeljebb arról lehet szó, — ha a többi négy Locarno-hatalom egymásközt meg tud egyezni — hogy a Népszövetségi Tanács a hágai bíróság ú. n. tanácsadó véleményét kérje ki, ami útbaigazítás, de nem kötelez senkit. Akár ezt az eljárást követik, akár csak tárgyalnak, ha nem is közvetlenül, de London útján, közben letompulhatnak az ellentétek és el lehet intézni az afrikai konfliktust, tehát, némi arculatvesztéssel bár, helyreállhat a stresai front. Komoly veszélymomentum van azonban rövid távon is abban a körülményben, hogy a szemben állók katonailag felkészülnek, mozgósítással, a határvédelem kiépítésével. A franciák még azzal is, hogy lassanként hozzászoknak a háború gondolatához és a közvélemény magáévá teszi azt a tételt: a háború úgysem kerülhető el, jobb tehát most megívni és nem várnunk meg, amíg Németország teljesen kicpíti haderejét és legyőzhetetlenné válik. Veszedelemes dialektikájú tétel, meg lehet szédülni tőle! Tizenhét évvel az úgynevezett békeszerződés létrejötte után óriási játszma kezdődött az európai nagyhatalmak között, amelyben, ezt nem lehet eléggé gyakran hangsúlyozni, a tét a fehér ember civilizációjának léte vagy nemléte. A háttérben mefisztói arccal áll a Szovjet: ha nem sikerül a békét megmenteni, Európában az egyetlen győztes a bolsevizmus lesz. Azonban itt is ott ül már a lovas mögött a fekete gond: a háború következtében összeomló Európa háta mögött, de különösen Szovjet-Oroszország háta mögött megjelenik a sárga nagyhatalom, amely Ázsiát akarja megszervezni. Az események bekövetkezhetnek úgy, hogy egy kitörő európai háború következtében Japán megtámadja és valószínűleg megsemmisíti az ázsiai Oroszországot. De kitörhet az európai háború úgy is, hogy egy meginduló japán-orosz hadjárat kirobbantja az európai feszültséget.

FENTEBB MÁR JELEZTEM, hogy a német lépés eddig Olaszországnak vált főképpen hasznára. Az eddigi információk és adatok alapján nem látszik valószínűnek, hogy Róma és Berlin között előzetes megállapodás jött volna létre a Rajna-paktum és a demilitarizált zóna kérdésében. Nem látszik valószínűnek — egyelőre legalább semmi adat sincs rá —, hogy Mussolini lekötötte volna magát. Hitlerrel szemben. Ellenkezőleg az a valószínű, hogy fenntartotta szabad elhatározását mindkét oldal felé. Érdekei, hajlama és eddigi politikája mégis inkább a stresai front vagy ezen keresztül a négyhatalmi megegyezés felé vonzzák. Minden közvetlen kiegyezés Németországgal Ausztriának korábbi vagy későbbi feladásával lenne egyértelmű. Már pedig Ausztria és a Duna völgyének sorsa abszolút életbevágó Olaszország számára. Csak a kétségbeesés vihetné rá a fasiszta nagyhatalmat arra, hogy Ausztriáról lemondjon, már pedig katonai és világpolitikai helyzete az utóbbi hetekben oly mértékben javult, hogy nemcsak kétségbeesésre nincs oka, hanem ellenkezőleg módjában van fokozott súllyal, majdnem döntőbírói hatáskörrel fellépni a fenyegető európai viszályban. Mint legutóbbi szemlémben jeleztem, már február elején is csak csekély valószínűsége volt annak, hogy az olajszankciót életbeléptessék Olaszország ellen. Felismerték, hogy az Egyesült Államok aktív részvétele nélkül rizikója nagy, hatása csekély. Ebből a szempontból tehát még a szankcionistaknak is, hogy úgy mondjuk, időszerűen jött a német lépés, amely ezt a gondot legalább is levette a vállalkról. Olyan kétbalkezes politika alig képzelhető, hogy Olaszország ellen élesítsék a szankciókat, hogy aztán az ilyként „megnyert” Olaszországgal együtt az egész nagyszerűen kipróbált gépezetet Németország ellen fordítsák. Persze ebből a zűrzavarból, amelyet államférfiúi előrelátás hiánya, kapkodás és némi demagógia teremtett — a formai

kiutat megtalálni nem lesz nagyon könnyű. Valószínű azonban, hogy minden népszövetségi tagállam vezetői tudatában vannak annak, hogy akár Németország ellen, akár a Németországgal való együttműködés értelmében gyümölcsöző politikát csak akkor folytathatnak, ha az Olaszország elleni szankciós hadjáratot rövidesen likvidálják. A fasiszta hadsereg kétségtelen jelentékeny sikerei az afrikai harctéren feltétlenül gyorsíthatják ezt a fejlődést. A négus államának hamaros összeomlását megjósolni talán korai lenne; ilyen szervezetlen középkori törzshalmaz nem omlik össze olyan könnyen, mint egy kényes szervezetű modern állam. De hogy katonailag nem igen fog ismét talpra állni, az már inkább reális következtetésnek látszik.

A javult diplomáciai kilátások és a katonai sikerek az ijedtek és kételkedők számára is bebizonyították, hogy Olaszország itt van Európában. Nemcsak ellene, de nélküle sem lehet a középeurópai kérdést megoldani, ahogy pedig azt György király temetése után egyes fontoskodók képzeltek. A magyar kormány álláspontja ebben a kérdésben éppen olyan helyes, mint amilyen korrekt volt: amíg az olasz-abesszin-viszály nincs elintézve, addig a középeurópai kérdéshez nem lehet hozzányúlni. Magyarország nem hajlandó erről a kérdéstről Róma nélkül tárgyalni. Magyarország politikája Olaszországgal szemben az épp elmúlt s egyideig oly kritikusnak mutatkozó válság dacára az utolsó év alatt hajszálnyira sem hajlott el. A magyar miniszterelnök és külügyminiszter római útja, látogatása a Dúcénál s találkozása az olasz fővárosban is az osztrák államférfiakkal, a kölcsönös bizalom és bizonyos mértékben az örömtelt meglegedés jegyében folyt le. Eredménye: a három állam együttműködésének jelentékeny elmélyülése csak meglegedéssel tölthet el minden magyar embert a határon innen és túl. Helyes volt, hogy Magyarország a szankcióellenes állásfoglalás igen nagynak látszó kockázatát vállalta, mert ezzel politikai hitelét emelte. Egy államnak pedig nagyobb értéke nincs, mint politikai hitele. Különösen áll ez kis államra, amelynek nehezebben felejtik el a hitelvesztést.

OTTLIK GYÖRGY

MAGYAR KISEBBSÉG CSEHSZLOVÁKIÁBAN.

A szlovenszkói egységes Magyar Párt; a keresztényszocialista és magyar nemzeti párt kiküldöttei Pozsonyban megfogalmazták az új párt célkitűzéseit, — A prágai parlament megkezdte munkáját; a magyarságot léteben veszélyeztető új gazdasági törvényjavaslat a láthatáron, A népoktatást újjászervező lex Uhlif és jelentősége a magyar kisebbségre.

KÖZEL KÉT HÓNAPI tárgyalás után az országos keresztényszocialista párt pozsonyi és a magyar nemzeti párt érsekújvári értekezletén kimondták a fűziót és így a szlovenszkói politikai magyar egység megvalósultnak tekinthető. Még január 10-én történt, hogy Szent-Ivány József, a magyar nemzeti párt nevében főlhívással fordult Szlovenszko magyarságához és az egységes párt megteremtésére hívta fel az illetékesek figyelmét. Az akció természetesen nagy visszhangra talált a kisebbségi politika berkeiben, de a napisajtóban is. A keresztényszocialista párt zsolnai

pártvezetőségi ülése hivatalosan foglalkozott a gondolattal, elvben el is fogadta s egy bizottságot delegált, hogy az a fúzió részleteit tárgyalja meg. A közel két hónapig tartó pártközi megbeszélések végül is sikerrel végződtek: a keresztényszocialista párt pozsonyi értekezlete Esterházy János országos elnök indítványa alapján egyhangúlag elfogadta Szent-ivány József javaslatát, leszögezvén többek között azt, hogy az új pártalakulat „keresztény és szociális alapon, az őslakosokkal karöltve Szlovenszko autonómiájáért“ fog küzdeni.

A szlovenszkoói egységes Magyar Párt gondolata tulajdonképpen nem új; fölvetődött ez már az első politikus generáció elképzelésében, mindjárt az államfordulat után. És hogy a politikai magyar egység akkoriban mégsem valósulhatott meg, ezt az akkori politikai kényszerhelyzet magyarázza. Mikor 1920 tavaszán kiúrták az első parlamenti választásokat, Szlovenszkon két centrum, Pozsony és Komárom körül indult meg a politikai szervezkedés: Pozsonyban a keresztényszocialisták, Komáromban a magyar kisgazda-párt vetette meg lábát. Bizonyos tényezők (többek között maga Szent-ivány József) már ekkor lépéseket tettek a pozsonyi teljhatalmú minisztériumnál s aziránt érdeklődtek, hogy adna-e engedélyt a kormányhatalom egy országosan szervezkedő magyar párt létesítésére. A pozsonyi minisztérium kereken elutasította a tervet és Szent-Ivány híveivel együtt ekkor a komáromi kisgazda-pártba olvadt, melyből később a magyar nemzeti párt nőtt ki. A magyarság politikai egysége így mindjárt az első lépésnél derékba tört. A két-pártrendszer nem szüntette meg az 1920 végén Ó-Tátrafüreden létrehozott ellenzéki pártszövetség, sem — öt évvel később — a keresztényszocialista párt elnökségében bekövetkezett személycsere. (Ekkor került a párt élére dr. Szüllő Géza.) 1925-ben előállott újból a visszas helyzet: a két magyar frakció külön listával indult a választásokon. Az 1926 januárjában kötött „érsékújvári egyezmény“ némileg kiküszöbölte ugyan a két párt között fennálló ellentéteket, de a teljes egység ekkor sem valósult meg és Petrogalli Oszkár hatalmas terve csak kezdeményezés maradt.

Attól eltekintve, hogy a két magyar párt egyesülésének nem voltak mélyebb világnézeti akadályai (hisz mind a két párt hangsúlyozottan keresztény alapon állott), a kétpárt-rendszer gyakran súlyos bajok fölött volt kénytelen szemethúnyni. Csak a legkirívóbbakra mutatunk most rá. A kétpárt-rendszer minden jóakarató igyekezet ellenére végeredményben párt-ideológiára nevelt s ezáltal éket vert a szlovenszkoói magyarság sorai közé. Másrészt pedig, egységes politikai szervezetség hiányában, nem tudta erélyét és súlyát a maga teljességében érvényesíteni politikai síkon. Igaz, az 1930-ban lefolyt választások óta bizonyos irányokban kikapcsoltatott a pártellentét, a „testvér pártok“ ez időtől ugyanis közös listát állítottak. Ne feledjük el azonban, hogy a politikai síkon kívül számtalan más terület létezik még, ahol a magyarságnak egységes, szervezett állásfoglalásra van szüksége. (Kulturális és gazdasági érdekvédelem.) A szlovenszkoói magyarság úgy vélte e hiányt pótolni, hogy e munkaterületekről számúzni kívánta a politikát. „A kultúra és gazdasági szervezkedés depolitizálását“ hirdették kisebbségi körökben s tagadhatatlan, hogy az okoskodás helyes alapokból indult ki. Am a politikamentes kultúrmunkának számtalan pontja van, ahol a kormányhatalom céljaival találja magát szemben és éppen ilyenkor van szükség egységes, az őslakos magyarságot magába záró politikai káderre. Hogy a magyarság egységes politikai megszervezettsége milyen erőt és pluszt jelent éppen az államhatalommal szemben, ez legjobban talán azokból a megnyilatkozásokból olvasható ki, melyek cseh és szlovák részről a magyar akciót elejétől kezdve feszült figyelemmel kísérték. Az autonomista Szlovák

pl. Szent-Ivány nyilatkozata után „Magyarjaink egységes pártja“ címmel írt feltűnően megleghangú vezércikket. Tartózkodólag és óvatosan kommentálta a tényállást pl. a brünni Lidové Noviny. „Jelentőségteljes egyesülésről“ írt a BeneS-párti Ceské Slovo és a Venkov, a miniszterelnök lapja. A szociáldemokrata Robotnické Noviny „A magyar burzsoázia új csoportosulásra törekszik“ fellengzős címmel tárgyalta a magyar egység gondolatát.

A Pozsonyban és Érsekújváron lefolytatott értekezletek alapján a két párt elnöki tanácsa Pozsonyban jött össze, ahol „Az egyesült országos keresztényszocialista és magyar nemzeti párt“ alapelveit és célkitűzéseit szögezte le. Az egyesült párt célja ezek szerint „a Szlovenszkón és Kárpátalján élő magyar, szlovák, német, ruszin és román nemzetek egy pártba tömörítése abból a célból, hogy Szlovenszko és Kárpátalja területi autonómiáját és ezeken belül az őslakó nemzetek részére nemzeti autonómiákat vívjon ki. Az egyesült párt pillérei: 1. a nemzeti eszme, 2. a keresztény erkölcsi fel fogás, 3. a szociális igazság, 4. a demokrácia. Az egyesült párt a legélesebben harcol minden elnemzetlenítési törekvés ellen. A nemzetek népi, szellemi és gazdasági, kulturális erőállományának megtartását és fejlesztését első kötelességének ismeri.“

Méltán állíthatjuk, hogy a kisebbségi politika határponthoz érkezett. Egységes szervezetség mellett, változatlan célokért, de föltétlenül nagyobb eredményességgel fogja szolgálni a kisebbségi magyarság ügyét.

A JANUÁR ELEJÉN nagy garral beígért parlamenti munka valahogy nem akar megindulni: nagyvonalú tervek híján hétről-hétre felszínes részletkérdésekről vitatkoznak a prágai törvényhozás tagjai. Ugyanakkor viszont — mint az ellenzéki sajtó írja — a „kulisszák mögött“ a koalíciós pártok körében egyre folyik a földalatti egymást fűrészelő szívós küzdelem. A kormánypártok berkeiben evvel egyidőben néhány feltűnő és a magyarságot léteben veszélyeztető törvényjavaslatról beszélnek. Így mindenekelőtt az agrár-párt által fölvetett Falu Bank gondolata hívja ki a magyarság kritikáját, mely államilag létesített pénzüzetet a szlovenszkói földreformot volna hivatva befejezni. Tudjuk, hogy az évekkel ezelőtt végrehajtott cseh-szlovák földreform tulajdonképpen kettős célt szolgált: a magyar őslakosság tekintélyes részének lába alól kirántotta a gazdasági alapot és ugyanakkor a felosztott mezőgazdasági területeket idegen telepésekkel népesítette be. Ennek a gazdasági sikon kipített asszimilációs politikának képezné folytatását a kormány által felállított Falu Bank, mely a további kolonizációhoz adná meg a szükséges anyagi bázist. Azáltal, hogy elővételi joggal bírma az eladásra kerülő túlterhelt ingatlanoknál minden más vevővel szemben, irányított politikával rövidesen fölszívna a különben is túlterhelt magyar földbirtokot és cseh-morva, esetleg szlovák telepések kezére játszáná át. Rendkívül komoly és veszélyes eshetőségről van itt szó, melynek következményei ma szinte még nem is tekinthetők át.

A Falu Bank felállítása kapcsán vetődött fel kisebbségi körökben az évek óta mindjobban erősödő gondolat, hogy egy országos magyar pénz- és hitelintézet létrehozására volna mielőbb szükség.

De nemcsak gazdasági oldalról fenyegeti a kisebbségi magyarságot a közel jövőben súlyos veszély, hanem kulturális téren is. Az a törvényjavaslat, melyet a képviselőház február 27-én tárgyalt, mely a kisebbségi népoktatás terén valósitana meg nagy horderejű reformot: a nemzeti kisebbségekre nézve tragikus következményekkel bír.

A nemzetiségi vidékeken, Szlovenszkón és Csehországban egyaránt gyakori eset, hogy kisebbségi iskolák nemléteben a tanköteles gyermekek magánúton végzik elemi tanulmányaikat s csak évenként vizsgáznak nyil-

vános bizottságok előtt. A német nyelvterületen pl. a Deutscher Kulturverband évek óta kiképzett magántanítókkal folytatja ezirányú nemzetmentő munkáját. Az új törvény (lex Uhlif) most egy tollvonással szeretné megszüntetni a magánúton való oktatást, illetőleg elvileg elismerni azt, de az engedélyezést rendkívül súlyos körülmények fennforgásához kötni. A javaslat 2. §-a kimondja nevezetesen: „1. A járási iskolahivatal különleges körülmények esetén kivételesen megengedheti, hogy a tanköteles gyermek otthon taníttassék s e végett mentesíttessék az iskolalátogatás alól. Ez az engedély azonban csak akkor adható meg, ha nem kétséges, hogy *a)* a gyermek otthon való tanítása kezességet nyújt, hogy a nyilvános népiskolák számára előírt oktatási célt elérik, *b)* az oktatás a gyermek nemzetiségének nyelvén fog történni és *c)* ez oktatás mellett kellő gondoskodás történik a gyermeknek erkölcsi és állampolgári szempontból való neveléséről/* A törvénytervezet annak ellenére, hogy az indokolásnál szociális szempontokra hivatkozik, mindenképpen a kisebbségek beolvasztását célozza. Azáltal pedig, hogy az engedélyt a magántanulásra a járási iskolahivatal jóváhagyásától teszi függővé, a közigazgatásnak biztosít a nemzetiségi oktatás elintézésében kíméletlen szabadkezet.

A népiskolai magánoktatásról szóló törvényjavaslat vitája során ismertette gróf Esterházy János a megdöbbentő statisztikát, mely szerint a 116.615 magyar nemzetiségű gyermek közül az 1934. iskolai év elején mindössze csak 104.203 járhatott magyar iskolába, a többi (12.412) idegen iskolát volt kénytelen látogatni. Ez azt jelenti, hogy a magyar tanköteles gyermekek mintegy 10%-a nem tanulhat saját anyanyelvén. Semmiképpen sem segít a helyzeten az 1919. évi 189. számú törvény, mely mindazon községben előírja a nemzetiségi iskola felállítását, ahol legalább 40 tanköteles gyermek azt látogatná. A törvény paragrafusait ékesen cáfolják a tények. Jaross Andor képviselő 70 magyar községet sorolt fel, ugyancsak az említett törvényjavaslat vitáján, mely községekben a magyarság mindenütt többségben él. E községek között vannak olyanok, ahol a magyarság arányszáma meghaladja a 75—80—85%-ot (pl. Gyürki, Hegy, Sirák, Süly, Csenke, Kis-magyar, Kiskér, stb.), magyar iskola ennek ellenére nincsen. A felsorolt községek közül 14-et említett Jaross képviselő, ahol az asszimilációs célokat szolgáló Slovenská Liga akciója nyomán az állam felállított csehnyelvű iskolákat és a magyar gyermekek ezeket kénytelenek látogatni.

Érthető, hogy midőn a magyar képviselők részéről ezeket a döntő súlyú érveket halljuk, valahogy iróniával tudunk csak tudomást venni a szociáldemokrata Dérer igazságügyminiszter beszédjéről, aki nemrégiben a komáromi munkásakadémia Masaryk-ünnepén a köztársaság demokratikus szelleméről és a magyar kisebbség kulturális jogairól mondott tetszetős szövegeket. „A magyar kisebbségnek több mint 800 elemi iskolája van Szlovénzán” — mondotta Dérer Iván, de úgylátszik megfélemedezett a több mint 12.000 magyar gyermekről, a demokrácia kiteszítettjairól, akik magyar iskola híján idegen nyelven, idegen szellemiségben sajátítják el első, elemi ismereteiket — ellentétben a nagy cseh gondolkodónak Comenius Ámosnak évszázadokkal ezelőtt hangoztatott, de ma is annyira aktuális népoktatási elveivel.

ÖLVEDI JÁNOS

A HUSZÁRSÁG EREDETHAGYOMÁNYA 1936-BAN¹

MINDEN NÉPNEK megvan a maga történeti hagyománya és pedig szükségszerűen. Nemcsak a nemzeti múlt legvégső gyökereit, de újabbkeletű történeti hajtások eredetét is olyan homály boríthatja, hogy azon csak a hagyomány képes áthatolni. Persze a maga sajátos, nem éppen válogatós eszközeivel. A nem válogatós jelző nem akar kritika lenni. Csak kiemelése annak, hogy eljutva a múlt egy-egy sötétségbeborult kínai falához, egy másik világosságot kereső tényező, a tudomány, súlyosabb igényekkel érkezett és lényegesen nehezebb helyzetben van. A néphagyomány úgy tudja, hogy ez vagy az így vagy úgy történt, megokolást nem keres. A tudománynak hiteles adatokra van szüksége, legalább az elégséges okság elvének alkalmazhatására. Adatok híján nem képes belevilágítani a múlt számos ködfoltjába s esetleg éppen olyan kérdéseknél marad adós a válasszal, melyek a nemzeti tudatot legélénkebben foglalkoztatják. Ilyenkor helyénvaló, ha bevallja eszközei fogyatékosságát s beismeri, hogy a hagyomány jogosultsága egészen magától értetődő, még ha olyan elemeket tartalmazna is, melyek a rideg kutatómunka képviselői előtt gyanúsaknak látszanak. A tudomány kell hogy mindig tisztában legyen önmagával. Átélve a maga folyamat-jellegét, tudja, hogy amit ma állít, és pedig jogosan állít, mert alakulása mai fokozatán nem tehet mást, holnapra

¹ Fenti cikkünkre külön is felhívjuk olvasóink figyelmét. Miként múlt számban a turánizmusról és testvéréről, az exotizmusról szóló cikk szerzője is megállapította, az ilyen nézetek elterjedése leginkább annak következtében válik lehetővé, hogy közönségünk egyik, kevésbé képzett része a szakszerűség iránt csekély érzékkel bír, s miután korunk egyébként is szakemberek helyett dilettánsoknak kedvez, a tudomány terén is érthető a dilettantizmusnak mind nagyobb elterjedése és megbecsülése. Nemzeti tudományunkra annál veszedelmesebb ez a helyzet, mert ezzel a dilettantizmussal igen gyakran nemzeti szempontokat hoznak kapcsolatba, s úgy állítják fel az alternatívát, hogy a tájékozatlan közönség vagy kénytelen elfogadni ezt a (tudományosan értéktelen, sőt káros) kitalálmányt, vagy pedig elhinni, hogy azt elutasítva, hazafiatlan gondolkodásról tesz tanúságot. Különösen divatos legújabban hadtörténetünkhöz nyúlni ily hozzá nem értő kézzel, amikor is múltba vetítenek mai elképzeléseket, sőt pl. egy elképzelt és félreértett „turáni“ hadviselés szabályait akarják mai viszonyok normájává tenni. Fenti cikkünkben régi hadtörténetünk legkiválóbb szakembere próbálja közönségünket felvilágosítani, aki történettudományi szakképzettséggel nálunk szinte egyedül egyesíti a magyar fegyverek pontos tudományos ismeretét; jelen tanulmánya a huszárságról szóló egy munkával foglalkozik, mely úgy dilettantizmusban, mint a saját véleményéhez csatolt nemzeti kizárólagosság hitében is szimptomatikusan jelentőséget napjainkra.

talán részben vagy egészben megdől, esetleg tökéletesen visszájára fordul; holnapután viszont újra más képet ölt ugyanazon belső törvényszerűség erejében. A hagyomány ezzel szemben önmagában mintha több állandóságot mutatna vagy legalább is több hajlamot a változatlanságra. Kincs valamirevaló tudomány, melynek ne folytonos változás volna a külső képe, mivel szemben a hagyomány néha évszázadokon keresztül őriz egy-egy nemzedékek átörökítette emlékfoszlányt, pozitív maggal bírót vagy egészen költötet, szinte mindegy. A közhit egyformán befogadja mind a kettőt, egyik éppen úgy beidegződhetik, mint a másik. A beidegződés pedig már erőt jelent, melyet ha nem a hagyomány megkövülése a cél, alkalomadtán leküzdeni szükséges. Ez a művelet a tudomány egyik nem éppen népszerű feladata; és innen ered hagyomány és kutatás rendszeresen megújuló összeütközése.

Leggyakoribb persze az ilyen összeütközés, amikor nem igazi ősi, nemzeti hagyományról van szó, hanem csak újonnan készült, írástudó-csinálmányról. Ilyenek főképp a XVIII. század óta születtek meg nálunk, amikor a terjedő felvilágosodás irodalmi kultúrájával együtt sok tudákosságot is hozott magával. Sajnos, száz-százötven év óta élő ily tudakos, gyakran komolyan nem is gondolt kitalálások ma már nem egyszer az avatatlan közönség előtt ősi nemzeti hagyománynak tűnnek fel, s a felelősséget érző tudomány esetleg nagy népszerűtlenséget vesz magára, mikor az ily patinás mesékkal szemben is elvégzi kötelességét. Aminthogy a naív megfigyelő nem egyszer úgy is látja, mintha a kutatás legfőbb célja a hagyomány lerombolása volna. Bizonyára nem. A régi, igazi tradíciónak lehetnek tudományosan igazolható elemei. S ha egyszer így van, úgy ezeknek megvédelmezése elhamarkodott hiperkritikával szemben a kutatónak éppen olyan szent hivatása, mint a tarthatatlan részletek elejtése. Sőt feladata lehet akár a nem igazolhatók fenntartása is, ha arról volna szó, hogy homály helyébe homályt, bizonytalanság nyomába bizonytalanságot iktassunk. Célja azonban mindig csak egy: a hiteles adatok elfogulatlan felkutatása és meghallgatása, a belőlük erőszak nélkül adódó következtetések maradéktalan keresztülvitele s az eredmény bátor kimondása, akár egyezik az a hagyománnyal, akár nem. A jobb győzelme érdekében mindenesetre érdemes a régivel szakítani. S amint a kutatás ehhez a jobbhoz érkezett, a változott tudományos értékelés nyomán a hagyománynak is alakulni kell. Alakul is egészen szabályszerűen. Esetleges ellenállása pedig a jövőt illetően végeredményben közömbös. Lassan a legfanatikusabb hagyománybarát is engedni kénytelen, éppen, hogy a hagyomány egészében érték maradjon s ne váljék a gondolkozók szemében hiábavalósággá. A matematika szabatos nyelvén szólva, eljutottunk — s nem is éppen legújabbán, hanem legalább is a múlt században már — ahhoz a fokozathoz, hol a tradíció a tudomány függvénye.

Íme, hogy csak néhány hazai példát említsünk, a magyar közvélemény némely vajúdasok után véglegesen megbékélt a „halszágú“ finn-ugor rokonság gondolatával. Királyságunk kezdőkorát lényegesen eltérő színekben látja, mióta a Szilveszter-bulla hitele megdőlt.

Elbúcsúzott a rabonbánoktól, a csíki székely krónikától, pedig egykori hagyományunk kétségtelenül szegényebb lett vele. Kontot és társait nem tartja „szabad halálra kész“, nemzeti hősöknek, hanem éppen ellenkezőleg, veszedelmes felség- és hazaárulóknak, kikkel a „zsarnok király“ a kor kíméletlen bíraskodási formáit tekintve, tulajdonképpen igen enyhén bánt el. S legújabbban olyan aránylag fiatalokú hagyományunk is átalakult, mint a kuruc időkre vonatkozó, mert lemondottunk nem egy kuruc balladánkról is, melyeket deákkorunkban tanáraink még egykorú értékeknek minősítettek. S mindebből nem lett nemzeti veszteség. Nem állítom, hogy az átértékelések valami különös örömet okoztak; talán valamennyiünknek jobban esett volna, ha tradícióink egyre-másra fémjelződnek, ahelyett, hogy ritkulnának, és látszatra szerényebben hangzóknak adnák át helyüket. De aztán megnyugodtunk. Nemcsak azért, mert a legfurábbban csengő hagyomány is megfőr a legfejtettebb nemzeti étellel, — a római hagyomány például úgy tudta, hogy a Város alapítói igazi gyűlevész népből verődtek össze — hanem azért is, mert hagyományunk nemcsak veszített, de nyert is másrésről. Nyert anyagban; a finn-ugor leszármazás gondolata például ki is bővítette hagyományunk körét, mindenekelőtt pedig valóságosságban, közeledésben ahhoz a változó külsejű, de végtelen nagy emberi értékhez, melyet tudományos igazságnak nevezünk. Ha elgondoljuk, hogy a hagyomány dogmává avatása egyúttal a kutatás gúzsbakötését jelentette volna, úgy minden igazolható kritikának végeredményben egyenesen örülnünk kell; mert szabad kutatás nélkül nincs szellemi élet, nincs talán igazi emberi méltóság sem.

Rendkívül jellemző az idők változására, hogy néhány emberöltő alatt mennyire átalakult a minden áron való hagyományvédelem módja. Nem az őskorban történt, hanem a XVIII. század Franciaországában, hogy még a Bastille-ba zárták Velly-t, mert a frankoknak a trójaiaktól való származását tagadni merészelte. Ma Franciaországban senki sem gondol Trójára, de közben két évszázad telt el s bár Velly-nek azóta is és másutt is akadtak többé-kevésbé póruljárt utódai, bizonyos, hogy mind kevesebben. A kutatás közismert eredményei s a kritikai szellem terjedése lassan kiszorította ezt az alapjában véve egyenes és világos metódust, mely úgy okoskodott, hogy a hagyomány mindenek felett való s ha veszedelembe kerül, nincs helye vitáknak. A jó perben feleslegesek a bizonyítékok, a jó perben csak ítélet van. Argumentumok csak zavarják az eljárás átlátszó voltát. Ez a lehetőség a múlté. Az erőszakolt hagyományvédelem lassan kénytelen volt bonyolultabb eszközökhöz nyúlni, kénytelen volt bizonyítékokat keresni, vagy inkább formulákat, melyek a laikus szemében érveknek festenek. Felöltötte a kutatómunka külsőségeit s így dolgozik olykor-olykor ma is. Ezen a fokozaton még nem vagyunk túl, ennek részletesebb természetrajzát ma is érdemes az esetleges érdeklődőknek bemutatni, különösen ha az irányzat olyan, minden lényeges ismérvét kimerítő, kiadásban jelentkezik, mint Nemes-Dedinai Zsuffa Sándor könyve, mely „A huszár szó és a magyar huszárság eredete hajdani hadszervezeti rendszerünk megvilágításában“ címmel nemrég hagyta el a Madách-könyvkiadó sajtóját.

HOGY AZ ISMERTETÉST éppen nekem kell vállalnom, annak egyszerű oka van. A munka megírását egy szerény dolgozatom sugalmazta, mely a Hadtörténelmi Közlemények 1934-i évfolyamában jelent meg a huszárok eredetéről. A nagyközönség aligha ismeri, azért néhány sorban meg kell ismételnem az ott előadottak lényegét, annak előrebocsátásával, hogy Zsuffa kísérlete önmagában teljesen érthető és indokolt, mert következtetésem csakugyan szakítottak huszárságunk múltjának elfogadott hagyományával.

Ezeket a következtetéseket három megfigyelés indította meg; a többi, a folytatás magától adódott.

Feltűnt mindenekelőtt, hogy a középkori magyar kftetőanyag egészen a XIV. század végéig mitsem tud a huszár megnevezésről, mint ez közismert tény s az is tudvalevő, hogy ez vezette a szó első magyarázóját, Majláth János grófot, szigorúan XV. századbeli eredet feltételezésére. Mivel Zsigmond király korának honvédelmi intézkedései között ott szerepel az ú. n. telekkatonaság felállítása is, s a törvényparagrafusok néha éppen hús jobbágytelek után követeltek egy-egy telekkatonát, a nyelvújítás korának merész szóképzéseit végigtapasztalt szerző azt vélte, hogy „der gestellte Mann wurde Huszar geheissen von Huss, zwanzig und ar, preis.“ Bizonyítéknak ez a pusztai állítás, mint látjuk, nem nevezhető, támaszkodván azonban bizonyos időbeli párhuzamosságra, jobb híján gyökeret vert. S lévén a probléma kétségkívül magyar probléma, megnyugodott a megoldásban a külföld is. Majláth szómagyarázata a leggyakrabban forgatott és emlegetett összefoglaló művekbe is átment; elfogadta a magyar tudat is, amellet, hogy a hagyományt általában jellemző naivitással a huszárban továbbra is annak az erőteljes lovasnomád-seregnek egyenes utódát látta, mely itt a IX. század végén hazát foglalt. A céhbeli kutatás, ami a lényegét illeti, hallgatott. Vérbeli historikusnak bizonyára már akkor felöltött, hogy a huszár súlyos anomáliákat rejt magában. Lám a sűrűn ismétlődő dekrétumok, hol hús, hol harminchárom, majd esetleg csak tíz telekre róják a katonaállítást, miért éppen huszár tehát az ezen alapon fegyvert fogott lovasharcos s ami legfontosabb, miért nem mondják meg maguk a szövegek is, hogy huszár a neve, hiszen a fogalom maga ekkor már bizonyíthatóan jólismert volt.

Jólismert volt az igaz, de igen sötét jelentésben. A legelső huszárelnevezések kétségkívül gyülevész, sőt rablóelemekre vonatkoznak. A néhány ránkmaradt korai oklevél ebből egyáltalában nem csinál titkot. Így tapasztaljuk még a XV. század dereka táján is; valóságos deus ex machina tehát, mikor Mátyás király egy 1481-i, serege szervezetét ismertető, nevezetes levelében a huszárságot önálló fegyvernemnek nevezi. Itt valami átalakulás történt, ennek kellett utánajárunk.

Végezzünk azonban először a fentjelzett általános megfigyelésekkel. A magyar középkor forrásanyagán végigpillantva, nemcsak a huszár szó említetlen volta okozott meglepetést, hanem még két rendkívül jellemző és egészen következetesnek mutatkozó jelenség is. Az egyik írott forrásaink magatartásában, a másik fegyverleleteink anyagában mutatkozott. Krónikáink éppen olyan lenézéssel beszélnek

tudniillik a könnyű lovasság katonai értékéről, mint a nyugati források általában; éppen úgy a lovagot tekintik egyedüli igazi katonának, mint azok. Mintha csak íróik s a környezet, melyből eredtek, nem Szent István, hanem szinte Nagy Károly kora óta váltak volna az európai fejlődés részesévé. Hiszen a honfoglalók harcmódját a XII. században éppen azok a bessenyők és székelyek képviselték, kiket a Képes Krónika hitványoknak nevez. A könnyű lovas általános megnevezése pedig ugyanott egyszerűen „latrunculus“, mit bárhogyan forgatunk is, a rabló alapjelentés sehogyan sem irtható ki belőle. Ehhez járult, hogy a XIII. század második fele óta igen nagy számban fennmaradt királyi adománylevelek mindig a lovagi hősiességet dicsőítik és jutalmazták; lenyűgözően nagytömegű, bár akkor már nem magyar, hanem kimutathatóan inkább kún, könnyű lovasságunkról alig esik szó. Ám mindezzel szemben még talán lehetne a krónikás udvari, nyugati ízlésű miliójével, esetleg az okleveles anyag megtizedelt voltával érvelni. Egészen félreérthetetlen azonban — hogy a képes ábrázolásokról s a sírkövekről ne is beszéljünk — a törvényszövegek s a fegyverleletek tanúsága. A magyar törvényhozás a középkor vége felé mindinkább a nehézfégyverzetű királyi és főúri bandériumokra hárítja a honvédelem java vagy inkább minden terhét, tehát a páncélosban tudja, akár a Nyugat népei, a hadakozás legfőbb vagy inkább egyedüli komoly képviselőjét. Ez rendkívül fontos tény volt, s nem egy-két adat, hanem ismételjük, egy egész korszak következetes állásfoglalása bizonyította. Az ősi harcmód leghihetőbb fenntartója a köznemesség, igaz, éppen ebben az időben vonta ki magát mindinkább a nagyobb szabású hadivállalatokban való részvételből, de ez nyilvánvalóan mit sem bizonyított, hiszen ha a könnyű lovasság harcának értékes volta nem esett volna ki a köztudatból, úgy a bandériumok tagjai bizonyára könnyű lovasok maradtak, illetve lettek volna. Micsit választanak a nehézkesebb és jóval költségesebb felszerelést az egykor bevált olcsóbb helyett — ha ez utóbbi egyúttal célszerűbb is lett volna? Pusztán idegenmajmolásból? Ez teljes lehetetlenség. Ha valahol, a haditörténetben tapasztaljuk, hogy a szükség a változások szülőanyja. A régészeti leletek pedig, csak meg kell a szavukat érteni, ha lehet még félreérthetetően tanúskodnak. A honfoglalók ősi könnyű lovasfégyvere a szablya; helyébe gazdag és a nyugati fejlődésnek nagyon jellemzően minden fokozatát bemutató kardsorozat lép az Árpád- és Anjou-házbeli királyok korában. Világos, hogy a szablyaforgató ősök ezidei utódai ezzel a kardsorozattal tusakodták meg harcaikat, azaz a magyarság Szent István átalakító munkája nyomán javában nyugati külsejű néppé lett. Akad ugyan egy-egy szörványos szablyalelet is ebből az időből, tehát a könnyű lovasság, a Kelet, nem halt ki egészen, de ezek a szablyák nem a honfoglalók fégyverzetének jellegzetességeit őrzik, keleti eredetűek, de nem magyarok. Minden más származtatás eleve logikátlan és lehetetlen: ezek csak azok lehetnek, melyek az írott források által annyira lenézett bessenyők és kunok felszereléséből valók. Jellegzetes változás következik azután körülbelül a XIV. század végétől. A leletekben megint felbukkan, a XV. század későbbi évei felé haladva mind sűrűbben, egy szablyatípus, a harmadik most már,

mindkét előzőjétől elütő azonban; tehát nem a honfoglaláskor: felújulása. Ami pedig a külsejét illeti, kétségkívül török eredetű. Nem lehet tehát egyébre gondolnunk, mint hogy a török veszedelem reágenseképpen Magyarország a küzdelem természetének megfelelően ismét egy könnyűlovas-fajtát állított sorompóba, de a honfoglalást beleszámítva ez már (a szablyáknak megfelelően) a harmadik típus s az egyes fokozatok közötti genetikus leszármazást bizonyító nyom mindaddig nemcsak hogy nem merült fel, de a szablyaalkatok különbségei ezt az egységes, töretlenvonalú eredeztetést ki is zárják. Az első fokozaton, a honfoglalók korában a könnyű lovasság a nemzeti erők összességét képviselte. A másodikon a királyság első századaiban egy, mint láttuk, általános középkori szokás szerint igen lebecsült s nem is szigorúan magyar tényezőt. Mi a jelentése vajjon a harmadiknak, melynek a XIV. század végén feltűnő huszár név nyilvánvalóan kortársas s az összefüggés teljesen vitathatatlanul lesz, ha megmondjuk, hogy a XVI—XVII. század magyar huszárszablyájának ez a bizonyos törökös szablyatípus, (illetve annak egyik válfaja) a közvetlen őse.

A telekkatonaságot Magyarországon Nikápoly után egy esztendővel az 1397-iki országgyűlés vezette be; kimondottan a török ellen. Az időbeli összeesés tehát, mint előrebocsátottuk, megvan; ennél a dekrétumnál még a huszas kulcs is. Csakugyan húsz telek után követeltek egy lovast ekkor, minek következtében Majláth gróf huszár származtatása (bár ő ezt a szöveget nem ismerte) első pillantásra csakugyan feltehetőnek látszik. Némely lehetséges aggályokról ugyancsak szóltunk már, de a hipotézis elleni első támadás jóval ezek testetöltése előtt történt meg s nem a történetkutatás, hanem a nyelvészet részéről. A huszár képzést és eredeztetést Miidosich, majd utána Szarvas Gábor a múlt század 70-es éveiben képtelenségnek bélyegezte, s a rabló, illetve portyázó jelentésű szerb gusar és olaszos corsarius alakok kerestül a latin cursor szóban kereste a huszár legvalószínűbb szóelődjét. Magam ezt a származtatást egyszerűen regisztráltam, nem lévén filológus, a lényegéhez nem is szólhattam hozzá. Annyit azonban meg kellett állapítanom, ezt már szigorúan történeti szempontból, hogy a huszár-fogalom XV. századi okleveleink, a legrégebb említések, tartalmazta jelentésével tökéletesen egybevágó s maradéktalanul beillik abba a nyugati eszmevilágba, melynek részeseképpen krónikánk a könnyű lovast *latrunculus*-nak minősítette, összefért és egyezett továbbá azzal a ténnyel is, mit már előbb kiemeltünk, hogy t. i. könnyű lovasság szereplésére mutató XV. századbeli szablyaleleteink tagadhatatlanul a kibontakozó török világ harci felszerelését utánozóak. A másik, pusztán formai lehetőség, hogy a nyugati milióban élő Magyarországon alakult volna ki egy új szablyatípus s a török, a Kelet, azt innen vette volna át, nemcsak teljesen valószínűtlenül hangzott, de archeológiai pozitív ismereteinkkel is ellenkezett. Erre tehát gondolnunk sem lehetett s ezen a fokon mindössze a következő tünetek voltak egybefoglalhatók: a XV. században Magyarországnak újra van könnyű lovassága, ez a lovasság törökös fegyverzetű, a török előnyomulás reakciójának látszik, s a középkori kún-bessenytől és az ősi magyartól egyformán elütő.

Tulajdonképpen ekkor tárult csak fel a huszár-kérdés megközelítésének egész nehézsége. Mátyás király a maga szemelláthatóan magasra értékelt könnyű lovasait huszároknak nevezi, de a kifejezés a század első felében még egyenesen lesújtó jelentésű. Tovább visszafelé haladva, a XIV. században, pedig tökéletesen elapad. Ezen a csapáson nincs tovább, akár le is tehetjük volna a tollat. Továbbkutatási lehetőség csak a probléma általánosabb fogalmazása esetén - látszott lehetségesnek. Nem is erőltettük tehát a huszár szó feltétlen hajszolását s ez az engedmény, ez a lazítás hozta meg a fordulatot. Elnevezésére való tekintet nélkül kezdtük keresni, tudnak-e a Mátyás előtti írott források magyar könnyű lovasságról, vagyis egyeznek-e a szablyaleleteknek a XIV. század végéig visszanyúló tanúságával? S ekkor már nem kellett sokat puhatolódznunk. Tudtak. Azonban — ezt a lovasságot egyöntetűen rác-nak nevezték.

Hogy csak néhány kútfőt említsünk: mindig így nevezi Mátyás könnyű lovasait Eschenloer Péter, a királyért annyira lelkesedő, seregét és környezetét igen jól ismerő boroszlói jegyző; Bonfininak, az udvari történetírónak pedig egyenesen feltűnt a sereg általános tagozódása, a „hármastábor“, magyarok, csehek és rácok következetes elkülönítése ugyanazon hadszervezetben belül. Az is kiderül a szövegéből, hogy a három név mögött három fegyvernem rejtőzik, s a könnyű lovasságot a rácság képviseli. Körülbelül a század utolsó negyedéig él ez a terminológia. Ekkor új fordulat következik. Előbb alig leltük a huszárokat, most az addig sokat emlegetett rácság tűnik el a kutató szeme elől. Amint 1481-ben maga a király, ugyanezen időtájt a források is huszárokról kezdenek beszélni, most már nem útonálló, hanem katona-jelentésben. Itt volt az a szakadék, az az időhözág, melynek megfigyelésében minden vigyázatunkkal résen kellett lennünk. Heltai Gáspár krónikaszövegét nevezhetnők a legjellemzőbbnek. Egy nemzedékkel Bonfini után az olasz humanista szemtanú történeti művét ő tette hozzáférhetővé a deákul nem tudó magyarság számára s Bonfini rácait nem egy azonosítható helyen következetesen huszároknak nevezi, illetve fordítja. A magyar törvényszövegek is a XV. század végén emlegetik először a huszárt. Mindig a déli határon és eleinte a despota s a Mátyás alatt betelepült Belmosevity Műos vezetése alatt, kikhez csakhamar a két Jaksity, majd Bakity Pál társult. Valamennyien született rácok. Most már nem volt meglepő, ha az ugyancsak egykorú délosztrák Unrest Jakabnál azt olvastuk, hogy a Magyarországgal határos szerb területet „Ratzen oder Hussem“, a huszárok országának is hívják. A probléma, különösen miután sikerült ezeken kívül még jó egynéhány hasonlóképpen hiteles kútfőt is felsorakoztatni, egészen megvilágosodott. Nem tehettem tehát mást, mint elejtettem a jócskán meggyökeresedett, de mint látszik tarthatatlan hagyományt a honfoglalás koráig visszanyúló, a honfoglalóktól származó huszár-ságról.

E szerint a rác elemet illetné a huszár névhez fűződő sok hadidicsőség, mit eddig a magyarság javára emlegettünk és könyvelt el a külföld is? Semmiképpen! A magyarság osztályrésze ezután következik s ez az osztályrész a döntő, tehát a jóval fontosabb. A török

előnyomulás nem állt meg a Szávánál, középkori páncélos seregünk Mohácsnál véglegesen elpusztult, a végek magyarsága éppen úgy földönfutóvá lett, mint a XV. századbeli magyar fennhatóság alá menekülő rác omladékok, de a magyarnak nem volt hová húzódnia. Mind nagyobb számban öltötte fel a törökutánzó, viszonylagosan könnyű fegyverzetet, olcsóbb volt ez s a török elleni véres portyázó harcban egyedül foganatos; mind nagyobb számban foglalt helyet a huszárság soraiban. A rác bevándorlás Mohács után egy csapásra megszűnt, az utánpótlás színmagyar lett, s ez a XVI. századra teljesen elmagyarosodott hősiés élősövény tartotta a végeket szüntelen harcok nagyrészt fizetetlen nyomorúságában másfél évszázadon keresztül. Ez a magyar huszárság az, melyet a külföld megismerni és tisztelni tanult, ennek mintájára rendezkedett be mindenfelé, mikorra a könnyű lovasság európai szükségességgé lett. Ez a fokozat nagyobb arányokban a XVII. század végére köszöntött be, ekkor alakulnak az idegen huszárregimentek egyre-másra. Nagyrészt magyar tiszték és legénységből s a magyar huszár, a végek egykori vitéze szinte csak ezzel jött reá azon név értékének tudatára, mellyel az idegen, így ismervén az erjedésben lévő akkor még rácízú intézményt, a XVI. század első fele óta következetesen illette. A huszár szó itthon még a XVI. században is gyanús jelentésű volt egy kicsit. Azontúl, hogy a rác elem teljesen felszívódott, nem is igen éltek vele. Az idegen ajkán azonban csodálat tárgyává vedlett, úgyhogy a XVIII. században már a magyar is mindinkább büszkén viselte. Lépésről-lépésre a nemzet szemefényvévé, a magyar katona igazi szimbólumává alakult; egészen érthető, hogy eredete feledésbe merült, beköltözött a hagyományba s a köztudatban visszavetült a honfoglalás korába.

Ez kétségkívül hiedelem s fenntartása a történeti és archeológiai kútfők egyöntetű beszédével szemben nem volt kivihető. De mikor dolgozatomat közreadtam s az egészet még egyszer végiggondoltam, az volt az érzésem, hogy ha akadnak is majd, kik az eredményen meg-hökkennek, hagyományunk, ami a lényegét illeti, nemcsak igazabb, — s talán mégis ez a fő szempont — de szebb és színesebb is lett egyúttal. Ami a huszárban igazi érték, erkölcs és kitartás, hűség és önfeláldozás volt, azt a magyar korszak adta. Ha a végek XVI—XVII. századbeli magyarsága nem lép a határvédő rácság helyébe, a török végiggázol az országon, s az utókor, ha még egyáltalában magyar lehetne, nem törődne Mátyás huszárjainak rác származásával, — amint nem bántja a nehéz fegyverzetű királyi zsoldoseregnek közismert cseh-német jellege sem — nem volna miert. Magyar hátvéd nélkül nincs rác ellenállás, nem alakul huszárhagyomány sem. Sem ilyen, sem olyan.

BE KELL LÁTANOM, hogy tévedtem. A hagyományhoz nem szabad hozzányúlni, hirdeti hangos szóval Zuffa őrmagy könyve. „Magyar ember a magyar huszárság szláv eredetét nem ismerheti el, még akkor sem, ha a huszár mint katonai kifejezés, tényleg szláv eredetű volna“ (15.1.). S hátha még nem is az, emeli ki azután nem egy helyet, akkor az egész származtatás hamis kell, hogy legyen. Magam a Miklosich—

Szarvas Gábor-féle megoldást elfogadtam, először mert a történeti eredményeknek megfelelni látszott, másodsor, — s ezt szerzőnk nem igen fogja megszívelni — mert a szómagyarázat nem a historikus feladata. Ezt a munkát, hacsak kalandokba bocsátkozni nem akar, még fejlett érzék, sőt némi idevágó tapasztalat esetén is a filológusra kell bízni. Megnyugtatóan legújabbán megtettem még annyit, hogy legilletékesebb tudósunkhoz, dr. Melich János egyetemi tanárhoz fordultam felvilágosításért. A husz-ár képzés lehetetlenség, s a szó maga nyilvánvalóan idegen eredetű — hangzott a sokatjelentő válasz. Nekem ez tökéletesen elég, s hozzáértés híján Zsuffa könyvének egész szómagyarázó részéhez csak annyit jegyeznek meg, hogy a huszár-szó némileg idegenszerű *h* kezdőbetűje, mely szláv jövevényszavaink szokásos *g* kezdőbetűjétől (pl. Visegrád s nem Visehrad) csakugyan elüt, éppen nem szükséges, hogy magyar eredetet mutasson. Ha bizonyítható, hogy a szó magyar környezetbeli előfordulása előtt valamelyik különben *g*-kezdő délszláv területen *A*-kezdettel, huszár alakban él, úgy az egyszerű átvétel feltételezésének semmi módszeres akadályja nincsen. S így ha nem is érdemi meg azt a dicséretet, mellyel szerzőnk illet, hogy t. i. éppen én ástam ki az idevágó érveket „a levéltárak poros aktái közül“, tény, hogy Tkaléc egyik oklevélkiadványában horvát területre vonatkozólag eléggé sűrűn találtam a huszár szót már a XIV. század második feléből; s mindezt rendre idéztem is. Magyar milióban pedig, mint már kiemeltük, csak a XV. században jelentkezik. Be kell persze látnunk, hogy ennyire prózai és fantáziátlan kapcsolat bajosan elégítheti ki az intemacionális hurrá-csatakiáltás megfejtőjét, ki egyszerű reápillantással meg tudta állapítani, hogy a kifejezés a magyar „Hullj, hullj — hajts-rá (t. i. „a nyílvesszők hullottak és a magyar lovaskatonák letiporják gyalogos ellenfeleiket“) csatakiáltásból keletkezett, amit a krónikások „Huj, huj-hajrá“ formában örökítettek meg.“ (A Madách-nyomda a kötethez csatolt Értésítéséből. A szövegben ugyanez valamivel kevésbé tömören a 81—82. lapon.)

Ez még félreérthetetlenül néhai Horvát István iskolájának hangja, miről azt hittük, hogy régen a múlté. Am ha szerzőnk illetékesnek tartja magát a feltámasztására, ez elvégre az ő dolga, mi legfeljebb örülünk, hogy a filológiai hozzászólás nem a mi szerepünk. Menekülve sietünk a szigorúan történeti részhez, bár már némi gyanakvással, mert hátha ott is ilyesmik várnak reánk.

Ami Zsuffa kiindulásában legelőször szembeötlik, az az orthodox hagyományvédelem zászlaja és elve, persze nem eredeti tisztaságában, hanem már a jelen idők megkövetelte járulékokkal körülütdelve. „Mivel huszár szavunkhoz — nemcsak csodálatos nimbusz, hanem a honfoglalás nagy műve, ezeréves történelmünk dicső haditetteinek sorozata, sőt nemzeti becsületünk is fűződik, a huszár szó és általában a magyar huszárság eredetének megállapítása elsősorban a mi feladatunkat képezi, hogy történelmi tényeken nyugvó huszártradíciókat ápolhassunk.“ Az olvasó, a nemzeti hagyományról sokat tartó s még csak nem is szükségképpen kritikus olvasó talán felszisszen egy kicsit s úgy véli, hogy a fogalmazás meglehetősen óvatlan, mert hogyan fűződhetnék a nemzeti becsület egy szóhoz? De az állásfoglalás elvi

részét önmagában nem kárhoztathatja. E helyt is kimondjuk, hogy nem teheti ezt a rideg mérlegelő szempont sem, Emberek vagyunk és magyar emberek, sőt arra is jól emlékszünk még, hogy boldogult Nagy Gézánk sem jelentette ki sohasem, pedig eredeti lelkialkatú, vérbeli kutató volt, hogy a huszárt a kozákból származtató, tehát a honfoglalással csakugyan közvetlen kapcsolatot kereső ötletét elejtette volna, pedig tisztán összehangzáson alapult s mögötte csak egy érzés vagy inkább vágy lappangott: a magyar könnyű lovasság folytonos voltának biztosítása. De ő nem tett egyebet, mint elárulta a szíve kívánságát — és hallgatott. Bizonyos, hogy szenvedélyesen kereste az igazoló adatokat, még bizonyosabb, hogy ismerte úgy a lehetséges bizonyítékokat, mint Zsuffa és mégsem állt elő tételes hagyományvédelmi kísérlettel. Ő tudta micrt! Zsuffa nem ilyen aggályos, ő megmondja, melyek azok a történelmi tények, melyeken a hagyományt újraépíteni akarja, a hagyományvédő zászló mellé odatúzi a kutatás érvszükségletének elismerését is. Sőt tovább megy. És itt kezdődik a veszedelem.

Miután az első fejezet élén röviden bejelentette, hogy szigorúan szem előtt tartja majd a Hóman—Szekfű Magyar történet I. kötetének előszavában Hóman Bálint kifejtette szempontokat, „mert azok a magyar hadtörténelem és hadszervezettörténelem megírására is vonatkoznak”, hirtelen bevonja a zászlót és egészen mellőzi a hagyománykultusz előbbi célkitűzését. Azt mondja, hogy történelmet akar írni, teljes világosságot keres. „E tanulmány megírását szükségesnek tartottuk, egyrészt, mert dr. Hóman Bálint ő Nagyméltósága által kifejtett elveket nem látjuk betartva, sem dr. Tóth Zoltán rk. egyetemi tanár idézett cikkében, sem a második kiadású Magyar történet III. kötetében, de k i z á r ó l a g c s a k a m a r é s z n é l, ahol a szerző, tehát dr. Szekfű Gyulany. r. egyetemi tanár a magyar huszárokról szól (Szekfű t. i. ott néhány sorban az én kutatásaimat elfogadta és összegezte), másrészt, mert a magyar huszárság eredetéről szóló régóta vajúdo vitához mi is hozzászólni kívánunk, k ü l ö n ö s e n a z é r t, hogy ezzel a felettel fontos kérdéssel egyszer már tisztában lehessünk.“ (7. lap.)

Eme sokatmondó beharangozás és egyben óvatos különböztetés után megállapítja, hogy „a magyar huszárság eredetéhez csak az szólhat hozzá, aki az európai hadseregek hadszervezettörténelmében jártas, aki azt legalább annyira uralja (így!), hogy a különböző nemzetek különböző korú hadseregei és azok alkotó elemei között nemcsak összehasonlítást tenni, hanem azok között tárgyilagos párhuzamot vonni is képes. Tehát aki azok időrendbeli fejlődési történetét és a kölcsönös hatásokat is ismeri.“ (12. lap.)

Súlyos és alapjában vitathatatlan észrevételek. Tudomásul kell vennünk őket, de ezzel természetesen egy csapásra elfeledhetjük a hagyománykímélet fentelismert szempontját, hiszen ilyenformán nehéz tudományos vértzetben felvonuló kutatóval állunk szemben, kinek olvasottsága és adatgyűjtése előzőjét bizonyára jóval túlhaladja. Mindezt a következőkben részletesen megvizsgáljuk, s addig olvasóink szíves türelmét kérjük.

Vége következik.

TÓTH ZOLTÁN